VASILE SCURTU

TERMENII DE ÎNRUDIRE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

TERMENII DE ÎNRUDIRE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

VASILE SCURTU

TERMENII DE ÎNRUDIRE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREŞTI 1966

Coperta de: Eugen Stoian

În amintirea m a m e i m e l e
pentru jertfele şi străduinţele ei

CUVÎNT ÎNAINTE

Prezenta lucrare a fost încheiată în anul 1949 sub forma unei teze de doctorat, pe care am susținut-o la Facultatea de filologie a Universității „Victor Babeș" din Cluj [1]. *Așa cum se prezenta atunci, ea cuprindea numai fapte din dialectul dacoromân. Lucrarea a circulat în manuscris și a stat la dispoziția celor care s-au interesat de problema tratată în ea, în primul rînd la dispoziția colectivului de la Institutul de lingvistică din Cluj, care, între anii 1948—1952, a lucrat la redactarea* Dicționarului limbii române *și din care am făcut și noi parte.*

Amploarea și progresul studiilor lingvistice din anii puterii populare ne-au determinat să reluăm vechea redactare a lucrării noastre, s-o îmbogățim și s-o îmbunătățim neîntrerupt.

Pentru a fi în concordanță cu titlul la care ne-am fixat inițial, am completat, în primul rînd, materialul din dialectul dacoromân cu cel din dialectele românești sud-dunărene [2]. *Deoarece prin noțiunea de „limbă română" se înțelege astăzi tot mai mult dialectul dacoromân, singurul care a avut condiții favorabile de dezvoltare și care se vorbește astăzi pe întreg teritoriul țării noastre, fiind și ilustrat de opere literare și științifice de valoare universală, i-am acordat mai întîi acestuia atenția cuvenită, dar, în interesul științific al lucrării, nu am neglijat nici celelalte dialecte istorice românești. Astfel, am menționat întotdeauna, îndeosebi în note, faptele de limbă din dialectele sud-dunărene, tocmai pentru a se putea evidenția evoluția și diferențierea dialectală a termenilor românești în discuție. În forma aceasta explorarea și cercetarea materialului s-a făcut, pe cît a fost cu putință, în întregime, ținîndu-se seamă de toate izvoarele posibile de consultat în bibliotecile noastre. O dovadă e și faptul că unii din termenii discutați în lucrarea noastră lipsesc din dicționarele existente sau chiar din DA ms.*

Am fi dorit să prezentăm în lucrare reflexele și derivatele termenilor de înrudire și în domeniul toponimiei și antroponimiei românești. Ne-am

---

[1] Concluzia raportului comisiei examinatoare de atunci ne-a stimulat în continuarea cercetărilor și în decursul anilor materialul strîns a fost aproape dublat.

[2] Nu intrăm în amănuntele discuției și a diverselor păreri emise în ultimul timp de unii lingviști în legătură cu problema dialectelor limbii române; am adoptat punctul de vedere al majorității specialiștilor, în sensul admiterii existenței celor patru dialecte istorice ale limbii române: dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân. Aceasta și pentru motivul că materialul nostru este cules și din aceste dialecte. Cf. și Emil Petrovici, *Unitatea dialectală a limbii române*, în SCL XV, nr. 4, p. 443; B. Cazacu, *Autour d'une controverse linguistique: langue ou dialecte? (Le problème de la classification des idiomes romans parlés au Sud du Danube)*, în „Recueil d'études romanes", p. 13.

dat seama însă că, încadrînd bogatul material al acestora [3] *— care ar putea forma singur obiectul unui studiu special — lucrarea noastră ar fi luat proporții prea mari. Totuși, pentru a ilustra vitalitatea termenilor noștri și în onomastică, am scos din lucrările de bază consacrate acestei discipline și cuvintele mai uzuale care ni s-au părut mai sigure, mai ales că mulți termeni de înrudire, ajungînd nume de persoane, trec ușor în domeniul toponimiei* [4].

Concepută astfel, credem că lucrarea noastră va completa un gol în domeniul lexicologiei române. Într-adevăr, cartea lui Ernst Tappolet, Die romanischen Verwandschaftsnamen, *apărută la Strasbourg încă în 1895, pe lîngă că se ocupă foarte puțin de limba română, astăzi, în urma progreselor studiilor lingvistice, este mult depășită.*

În anul 1959 a apărut la Moscova lucrarea lingvistului sovietic O. N. Trubaciov, История славянских терминов родства (Moscova, 1959, 211 p.), care poate servi ca exemplu pentru cine se ocupă de această problemă în diverse limbi.

Afară de aceasta, prin apariția Atlasului lingvistic român, *lucrare monumentală pentru cunoașterea graiurilor românești și a limbii române populare în general, se deschid largi perspective studiilor noastre lingvistice. Cercetînd în repetate rînduri hărțile din* Atlasul lingvistic român *ne-am convins de temeinicia, rigurozitatea și atenția deosebită cu care au adunat bogatul material autorii acestei opere* [5]. *Amintim doar faptul, destul de concludent și deseori verificat de noi, că atestările textelor se suprapun și se acoperă aproape perfect cu ariile diverselor cuvinte studiate de noi. Hărțile anexate la lucrarea noastră în legătură cu stratificarea geografică și răspîndirea termenilor în discuție sînt — în parte — întocmite de noi după* ALR, *altele numai completate sau reproduse.*

Așa cum se poate constata și din bibliografia lucrărilor folosite, o atenție deosebită am acordat graiurilor populare, scrierilor populare și colecțiilor de folclor, orientîndu-ne în această privință de adevărul exprimat atît de plastic de către maestrul prozei românești, Mihail Sadoveanu [6]: *„N-au adus. . .lucrări de valoare decît acei care au avut în vedere elementul statornic al neamului nostru, poporul cu limba lui". Natural, aceasta nu înseamnă că în lucrarea noastră n-am acordat atenția cuvenită limbii literare.*

Dar ALR *aduce reale foloase nu numai studiului lexicologiei în general, ci și semasiologiei și onomasiologiei* [7], *care ne interesează pe noi aici. Obiectul*

[3] Vezi în această privință cele două lucrări valoroase apărute în ultimul timp: N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc* (CDO), București, 1963, și Iorgu Iordan, *Toponimia românească* (*Top. rom.*), București, 1963.

[4] Cf. N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 132–135.

[5] ALR este socotit „pe drept cuvînt, ca unul dintre atlasele cele mai bune în lingvistica romanică dacă nu chiar cel mai bun pînă în momentul de față". COTEANU, D. 37. Pentru aprecierile și recenziile altor specialiști în materie, vezi IORDAN, L. R., p. 266–267.

[6] *Poezia populară* (discurs de recepție la Academia Română), București, 1923, p. 9.

[7] Un studiu temeinic al acestor discipline lingvistice, a limitelor dintre ele și a rezultatelor obținute de către onomasiologie, ne-a dat U. Ricken (Leipzig), *Observații asupra onomasiologiei*, L. ROM. IX, nr. 4, p. 2–23. Același autor, în articolul *Onomasiologie oder Feldmethode? Bemerkungen zur Methode einiger neuerer wortkundlicher Arbeiten*, în „Beiträge zur Romanischen Philologie", I, Berlin, 1961, p. 190–208, se declară partizan al onomasiologiei, față de normele cîmpului semantic al lui Trier. Cf. și S. Ullman, *Quelques principes de sémantique générale*, în

acestei din urmă ramuri a lingvisticii a fost definit recent de specialiști consacrați [8].

Am căutat, pe cît ne-a fost posibil, să ne încadrăm cu lucrarea noastră în această definiție. N-avem însă pretenția că am satisfăcut în întregime cerințele ei: ea însăși este, de altfel, destul de largă, față de profilul dat de către Tappolet (p. 4) sau de Zauner (p. 340) lucrărilor consacrate unor asemenea domenii.

În articolul amintit al lui U. Ricken, publicat în revista Limba română, *IX, nr. 4* [9], *acesta amintește, între altele, și de numărul relativ mic al lucrărilor de onomasiologie în domeniul limbii române, comparativ cu limba franceză sau italiană. Prin lucrarea noastră urmărim să remediem — măcar în parte — această lipsă. În ce măsură și dacă am reușit să ne orientăm în materialul vast ce l-am adunat și interpretat, rămîne să se pronunțe specialiștii.*

Ca metodă de lucru, tocmai pentru a prezenta cît mai variat diversele noțiuni sau probleme, am renunțat a organiza materialul după un anumit tipar, așa cum e redat el în cele trei lucrări monografice socotite cu drept cuvînt „consacrate" [10].

S-a afirmat — și pe bună dreptate — că termenii de înrudire constituie „o grupă de noțiuni care sînt destul de asemănătoare pentru a figura sub același titlu și, pe de altă parte, destul de deosebite pentru a ilustra nuanțarea în esența noțiunilor" (TAPOLLET, 5). *De aceea, termenii tratați de noi pe sfere semantice, în diverse capitole, sînt prezentați cu toate sensurile și accepțiunile lor (bine înțeles considerîndu-se sfera semantică de înrudire în*

„Orbis" I. (1952), p. 172—173; Kurt Baldinger, *Die Semasiologie*, Berlin, 1957; id. *Sémasiologie et onomasiologie*, în „Revue de linguistique romane", 1964, 28, nr. 111—112, p. 249—272; V. A. Zveginţev, (*Семасиология*), Moscova, 1957. O lucrare mai veche cu privire la limba română ne-a dat L. Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, Bucureşti, 1885; cf. şi Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „Travaux de linguistique et de literature", Strasbourg, 1964, 2, nr. 1, p. 139—186.

[8] „Die Onomasiologie erscheint auf Grund des heutigen Forschungsstandes als jene sprachwissenschaftliche Disziplin, welche — ausgehend von einer mehr oder weniger deutlich abgegrenzten, im Bewusstsein einer Sprachgemeinschaft lebendigen Einzelvorstellung oder von einer Gruppe verwandter Begriffe — das Ziel verfolgt, deren verschiedenartige lexikologische, stilistische, metaphorische und allfällige extragrammatikalische Ausdrucksmöglichkeiten in Schriftsprache und Mundart für ein bestimmtes Sprachgebiet zu sammeln und unter eingehender Berücksichtigung aller begrifflichen, sachgeschichtlichen, geographischen und psychologischen Faktoren diachronisch und synchronisch zu deuten. Sie soll damit einen Beitrag leisten an die Lösung des allgemeinen Problems von Sprachtradition und Sprachwandel". Bruno Quadri, *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Eine entwicklungsgeschichtliche Darstellung*, Bern, 1952, p. 175—176. Lucrarea cuprinde şi o bogată bibliografie generală asupra onomasiologiei. Pentru alte definiţii şi istoricul acestei ramuri a lingvisticii, vezi IORDAN, L. R., p. 247—248, precum şi *Enciclopedia italiana*, vol. XXV, Roma, 1935, s. v.

[9] La p. 21—22 se dă o bibliografie aproape completă a lucrărilor onomasiologice relative la limba română, după care urmează o altă listă a lucrărilor generale de onomasiologie (p. 22—23). Regretăm că unele lucrări din ultima listă nu ne-au parvenit pentru consultare. Cf. şi V. Sorbală, *Termenii pentru denumirea ferestraelor în graiurile moldoveneşti*, în „Limba şi literatura moldovenească", Chişinău, II, 1959, 3, p. 28—34; idem, *Denumirile toporului în graiurile moldoveneşti*, în „Limba şi literatura moldovenească, III, 1960, 2, p. 44—49.

[10] TAPPOLET; A. Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile*, în „Romanische Forschungen", XIV (1903), p. 339—530; C. Merlo, *I nomi romanzi delle stagioni e dei mesi*, Torino, 1904. Cf. mai nou temeinica lucrare a lui Jean Renson, *Les dénominations du visage en français et dans les autres langues romanes*, Paris, 1962, I, II.

sens larg), indiferent dacă accepţiunea respectivă nu se încadrează întotdeauna în subcapitolul în care a tratat cuvîntul. De exemplu, moş *cu sensul de 'soţul moaşei' nu intră la înrudirea de sînge, însă l-am tratat aici pentru că se leagă etimologic de* moş *'bunic' şi pentru că n-am voit să dispersăm materialul, fragmentînd astfel caracterul monografic al lucrării. În felul acesta dominanta semantică reiese din titlul fiecărui termen în parte, ceea ce ne dispensează de a mai nota sensuri principale, secundare etc., fiind suficientă numai precizarea extensiunii şi eventual menţionarea polisemiei termenului respectiv.*

Deşi caracterul lucrării noastre e, în primul rînd, descriptiv [11], *nu am neglijat nici factorul istoric, atît de important în evoluţia termenilor noştri, ci am căutat să prezentăm fenomenele în ansamblu şi în interdependenţă, ţinînd seama de realitatea istorico-socială* [12].

Pentru lămurirea diverselor probleme sau fenomene lingvistice propriu-zise, am încercat să privim faptele din punct de vedere atît semasiologic, cît şi onomasiologic [13].

Ne dăm seama că prezentarea materialului din lucrarea noastră are adesea un caracter lexicografic şi uneori prea laconic, dar, avînd în vedere caracterul monografic al acestei lucrări, am căutat să ilustrăm cu cît mai multe atestări şi citate termenii de înrudire din limba română, pentru ca cercetătorii, atît români cît şi străini, să poată găsi, în legătură cu faptele studiate, toată documentaţia necesară. Sperăm, de asemenea, că, astfel, lucrarea noastră va prezenta interes chiar şi pentru nespecialişti, ştiut fiind că în ţara noastră problemele de limbă au interesat întotdeauna pături largi de cititori.

În preocupările noastre a intrat numai în mod tangenţial problema formării termenilor de înrudire în perioada străveche [14], *dar nu am neglijat aspectul social legat de acest proces în cursul secolelor. Importanţa termenilor de înrudire pentru ilustrarea caracterului latin al limbii noastre reiese din felul în care am tratat anumite cuvinte. De altfel, această problemă este sintetizată în capitolul final al lucrării.*

---

[11] Cf. şi V. Melnic, *Variantele dialectale pentru noţiunea „bunic"*, în „Limba şi literatura moldovenească", VI (1963), nr. 2, p. 51, unde se dau lămuriri în legătură cu sistemul descriptiv şi clasificator al termenilor de înrudire.

[12] Cf. W. Bahner (Leipzig), *Observaţii asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*, in L. ROM. X, nr. 3, p. 203 ; cf. şi N. C. Kristoturian, *Despre raportul dintre general şi particular în procesul cunoaşterii*, în „Probleme de filozofie", 1954, nr. 6, p. 48–49. Vezi mai recent Vasile Arvinte, *Din terminologia corpului omenesc: şold, coapsă, pulpă (pe baza* ALR*). Încercare de analiză structurală a lexicului*, în SCL XIV, nr. 4, p. 439–440.

[13] Cf. W. Bahner, *op. cit.*, p. 195 (notă).

[14] Vezi în această privinţă lucrările : Friedrich Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, ed. a V-a, Bucureşti, Editura Politică, 1961 ; B. Delbrück, *Die indogermanischen Verwandschaftsnamen*, Leipzig, 1885, p. 590–593 ; B. D. Grecov, *Ţăranii în Rusia*, Bucureşti, 1952, p. 65–74 ; A. Isacenko, *Индоевропейская-и славянская терминология родства в свете марксистского языкознания*, în „Slavia" XXII, (1953), nr. 1, p. 43–80 ; H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti* (*Contribuţii*...), I, Bucureşti, 1958, p. 25–26, 28, 102, 143, 166 ; O. N. Trubaciov, *op. cit.* ; Lucia Wald, *Aspecte ale progresului în evoluţia categoriilor gramaticale*, în P.L.G. I, p. 94.

Din lucrare reiese limpede forța legăturilor de înrudire și importanța lor în viața poporului nostru [15]. *Legăturile familiale indestructibile la poporul român sînt explicabile în parte și prin împrejurările istorico-sociale specifice în care el și-a desfășurat viața de-a lungul timpurilor. Ele se reflectă în mod evident în folclorul nostru, expresie a realităților vieții poporului. Lirica populară românească este străbătută, după cum se știe, de puternice sentimente, prin care se exteriorizează stările sufletești, relațiile dintre persoane, comunitatea de viață, armonia și dragostea între membrii aceleiași familii* [16], *care merge pînă la rudenia cea mai îndepărtată. Așa cum se va putea constata și din expunerea faptelor, ea cuprinde în același timp și sentimente de largă sociabilitate și umanism în general.*

Multe din creațiile terminologiei noastre, în special cele diminutivale, oglindesc în ele realitatea unor relații familiale indisolubile.

În încheiere, ne îndeplinim o plăcută datorie exprimîndu-ne un cald sentiment de mulțumire către prof. univ. George Giuglea, acad. prof. Emil Petrovici și lector univ. Ionel Stan, ale căror observații judicioase ne-au fost de un real folos în elaborarea lucrării de față.

Cluj, ianuarie 1964

V. S.

---

[15] „Într-adevăr, cu toată fărămițarea grupurilor de rude pe familii conjugale și gospodării individuale, nemotenia rămîne o mare realitate ; ea participă solidar la toate evenimentele de familie (botezuri, nunți, înmormîntări, pomeni etc.) și constituie pentru toți membrii ei o comunitate efectivă de ajutor mutual în toate prilejurile vieții. O *nemotenie*... este ea însăși un fragment important al satului. Mai de mult nemotenia a fost mai puternică... ea a slăbit abia în secolul XIX, cînd pătrunde capitalismul la sate". Cf. Traian Herseni, *Familia și grupurile genealogice*, în *Cercetări antropologice în ținutul Pădurenilor — Satul Bătrîna*, București, 1961, p. 64. „Conștiința moșnenilor și răzeșilor din țările române despre înrudirea între toți locuitorii satului devălmaș, fixarea unei genealogii, în parte fictive, și legenda unui „moș" comun al comunității arată lămurit că, deși comunitatea sătească era formată din familii diferite, așezate în sat la date diferite, se păstrase totuși, ca o justificare a unității obștești, tradiția despre comunitatea de sînge moștenită de la ginți" (P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova* (*Obștea*...), București, 1964, p. 10 ; cf. și H. H. Stahl, *Contribuții*..., III, București, 1965, p. 155 și urm.).

[16] Amintim aici doar cîteva dintre minunatele versuri populare, în care este exprimat cu duioșie, dar puternic, acest sentiment : *Strugurel bătut de piatră, Rău ti, doamne, fără tată! De-ai călca din piatră-n piatră, Din străin nu mai faci tată! Strugurel bătut de brumă, Rău ti, doamne, fără mumă! De-ai călca din urmă-n urmă, Din străin nu mai faci mumă!* HODOȘ, P. P. 57. *Cine n-are maică-n sat Umblă ziua supărat, Doarme noaptea-nlăcrimat. Cine n-are maică-n lume N-are-o vorbă cui o spune, De i-o spune la străin, Pînă-n ziuă satu-i plin*, id. ib. 58. *Vai de mine rău se șede Codrului fără molizi Și mie fără părinți... Codrului fără frunzițe Și mie fără măicuță, Codrului fără de fragi Și mie fără de frați; Codrului fără de flori Și mie făr' de surori.* FOLC. TRANS. I, 362. Cf. și diverse fragmente din bocete, în SCLF II, p. 78.

I

RUDENIA DE SÎNGE ÎN LINIE DREAPTĂ

BUNIC

După cum se știe, termenul denumește pe tatăl unuia dintre părinții cuiva. *Într-o duminică, prin cîrneleaga, a venit tatăl mamei, bunicul meu David Creangă din Pipirig, la noi.* CREANGĂ, A. 18. La plural are și sensul de 'părinții părinților', *p. ext.* 'strămoșii'. *În casa bunicilor era atîta căldură!* DL. Se folosește și ca termen de adresare către un om mai bătrîn.

Sinonime dacoromâne (unele numai „aproximative"): auș, băbăic, baci, bătrîn, bît, bun, bunel, dedă, monea, moș, nene, papucă, taică, tataie, tată, tătuș, tete, tînu, unchi, unchiaș. (Vezi la fiecare termen în parte).

Sinonime compuse: bîtu — bătrîn, moșu — (ăl) — bătrîn, tatu — (ăl) — bătrîn, tată — bîtu, tată — bun, tata — (ăl) — mare, tată — moș, taică — bătrîn, taică — bît, taică — moș, tete — mare, tete — moș; în istr. betîru — čăie; în ar. *tata mari*[1].

După ALR I/II h. 169 *bunic* este răspîndit într-o arie compactă în centrul Moldovei care coboară spre sud-vest, cu o mică ramificație și în sud-vestul Transilvaniei.

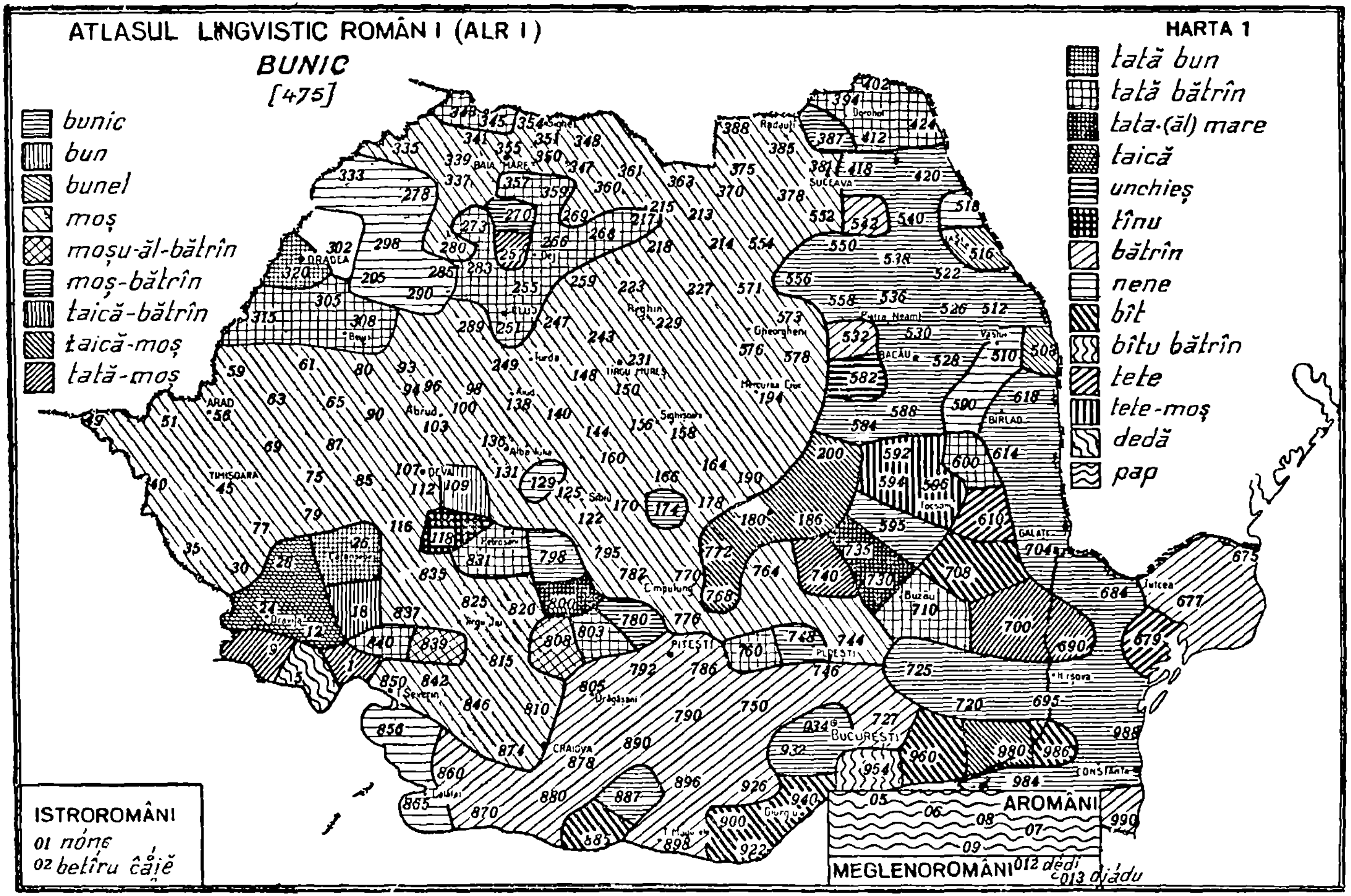
Cele cîteva derivate atestate pentru *bunic*, cum sînt *bunel* (cf. TDRG; H. XIV 400 în Tulcea; ALRM I/II sau (pct. 508, 516), *bunicuț* nu sînt prea răspîndite în graiurile populare. Derivarea însă prezintă o importanță deosebită în cazul terminologiei de înrudire, în general, căci ea dă adesea conținutul și sensul afectiv al termenilor respectivi. De altfel, însuși *bunic* este derivat din *bun* (cu suf. dim. hipocoristic *-ic*), avîndu-și originea, desigur, în vorbirea afectivă a copiilor.

Procedeul de derivare de tipul *bunic* este cunoscut și în alte limbi romanice, ceea ce presupune că termenul a început să fie atașat semantic încă din latina populară de *avus* și de *atavus* și apoi a rămas ca substantiv independent. Cf. fr. dial. *bonique* 'vieillard', vald. *bunikk*, prov. *bonic*, cat. *bonich*, sp. *bonico* 'passablement bon'.

---

[1] Sinonime numai în dialectele sud-dunărene: în ar. *pap* 'bunic, bătrîn, moș' (< lat. *pappus*; cf. și gr. πάππος 'bunic'). Cf. PAPAHAGI, B. 101, 134; id. S. 236; WEIGAND, AR. II 234; PASCU, D. II 38; T. PAPAHAGI, D.; REW 6213; ALR I/II h. 169, 189. E întrebuințat și ca termen de respect către un om mai în vîrstă (ALR I/II h. 202, pct. 06, 08), deci sinonim cu dr. *bade*. La pl. *păpiñi* = 1. străbuni (T. PAPAHAGI, D.); 2. termen colectiv pentru tată și mamă (ALR I/II h. 169, pct. 09, note). Cuvîntul nu apare în latina clasică (GRANDGENT, 22), e împrumutat ca termen afectiv și de respect prin scriitorii bisericești (ERNOUT-MEILLET, 695). Cf. REW 6213. Vezi: *auș*, *moș*. *Tot* 'bunic' < alb. *toto* 'padre; prete greco'. (Cf. T. Papahagi, *Etimologii*, București, 1940, p. 18.) *Ghĭušă* 'bunic; bătrîn' (< alb. *gjysh* 'idem'). T. PAPAHAGI, D.; cf. DR V 894.Cf.dr.*ghiuj*.

În istr. *nono* 'bunic' (< it. nonno); *nona* 'bunică' (< it. nonna). Cf. *Graiul românesc* I 1927, nr. 11, p. 222; FĂT-FR. IV 1929, p. 80. Vezi: *dedă*.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
BUNIC
[475]
HARTA 1
bunic
bun
bunel
moș
moșu-ăl-bătrîn
moș-bătrîn
taică-bătrîn
taică-moș
tată-moș
tată bun
tată bătrîn
tata-(ăl) mare
taică
unchieș
tînu
bătrîn
nene
bît
bîtu bătrîn
tete
tete-moș
dedă
pap
ISTROROMÂNI
01 nóne
02 betîru câie
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI 012 dédi
013 djádu
ORADEA
ARAD
TIMIȘOARA
BAIA MARE
CLUJ
SUCEAVA
BACĂU
BÎRLAD
GALAȚI
BUZĂU
PITEȘTI
PLOIEȘTI
CRAIOVA
BUCUREȘTI
CONSTANȚA

Bun 'bunic' a apărut în dacoromână prin elipsa substantivului determinat, din sintagma *tată-bun* (sau *mamă-bună*) în care *bun* nu are înțelesul de 'veritabil, adevărat', ci sensul afectiv al acestui adjectiv [1]. *Bun* sau *bună* (atestate sub forma substantivată încă în Pravila lui Calimachi de la 1812, cf. DA; ALRM, I/II h. 237, pct. 109) au înlocuit, cu timpul, compusele: *tată-bun* (sau *mamă-bună*). Acestea din urmă au corespondente și în alte limbi sau dialecte romanice: fr. dial. *bo-papa* și *bō-mammā*, sau *pay bu(n')* și *may-bune*; it. *pa-bun* și *ma-bun* (TAPPOLET, 76).

În on.: **Bunu, Buna**; în istr. cu rotacism: **Burul.** CDO.

Menționăm acum o serie de termeni compuși cu *bun, bunic*, formați cu prefixul *stră-* (< lat. *extra-*) care le imprimă o valoare intensivă și indică sensul de vechime, de origine îndepărtată a membrilor generației respective. Semantic, acest prefix se apropie de prefixele: *răs- (răz-)* < slav. раз — și de *pre-* < vsl. прa — [2]. Uneori *stră-* este concurat sau înlocuit prin *răs- (răz-)*, cu aceeași valoare: *străbun* [3] 'străbunic, răzbunic' — mai frecvent întrebuințat la plural cu sensul de 'strămoși'; *străbunic* [4] 'tatăl bunicului; străbun'; *răzbunic* [5] 'străbunic' (ALR I/II h. 169 pct. 530, în note) [6]; adj. *străbun, -ă*, (rar) *străbunesc, -ească* cu sensul de 'strămoșesc'. O dublă formație prefixală cu nuanță superlativă de natură să accentueze și mai mult vechimea ascendenței avem în *răzstrăbunic(ă), răsstrăbun(ic)* [7] *restrebun(ic)*: *Descoperise că se trage din Petru vodă Rareș care era prestrebunul restrebunului său* (I. Negruzzi, în „Convorbiri Literare", VII 113) [8]; rar, cu triplă formație prefixală: *prerestrebun* [9], în sfîrșit cu repetarea primului prefix: *răsrăstrăbunic(ă)* (MARIAN, NU. 63) [10].

---

[1] Cf. și Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*. Curs ținut la Facultatea de filologie a Universității din București, 1957, p. 129, nota 1.

[2] Cf. vsl. прадѣдъ 'proavus', праотьць, правънпкъ 'pronepos', прародитель 'străpărinte' (MIKLOSICH, SEW s. v.), s.-cr. *praded* 'strămoș'; cf. și rus. прагяд și прапрадяд 'străbunic'; (desigur cu infl. pref. rus) în limba moldovenească: *prababa*. Cf. „Limba și lit. mold." VI, (1963), nr. 2, p. 55, notă.

[3] Cf. în ar. *propator* 'străbun, strămoș'. În dr. (aromânism; învechit) [Avraam] *fu propator și strămoș domnului Hristos*. DOSOFTEIU, V. S. 217 (< gr. προπάτως); cf. T. PAPAHAGI, D; GEAGEA, E. 397.

[4] Cf. ar. *stripap* 'strămoș' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.), *stripărinte* (id. ib.).

[5] Sub forma *rę̈zbunik* a pătruns și în graiul ceangău (MÁRTON, P. 56).

[6] Dar în exemple ca: *puțin îmi pasă de bunicu-său și de răzbunicu-său* întărește noțiunea *bunic*. Cf. IORDAN, ST. 210.

[7] Cf. Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlative în limba română*, în SFC I, p. 38—41; id. *Prefixul stră-*, în SFC II, 82, 85; Gh. Bulgăr, *Prefixul răs- în limba română*, în SFC I, 22.

[8] Această derivare — la Negruzzi — este o formație a scriitorului. Tot de origine cărturărească sînt și formele: *răsrăstrăbunic(ă), răsrăsstrămoș, -oașă, răsrăstrămamă*. MARIAN, NU. 63.

[9] Prefixul are corespondente în limba latină pe *-ab* sau *-at* care serveau exclusiv la indicarea bunicilor de gradul 2 și 3.

[10] Cazuri similare pentru astfel de redublări avem și în vorbirea familială din limba franceză. Cf. Cr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhague, 1908, p. 221 și urm.

BUNICĂ

Este femininul lui *bunic*. Sinonime [1] (unele numai „aproximative") : **babă** (**babiță**, **băbică**, **babucă**), **bătrînă** (**tînă**), **bîtă** (**bîtică**), **bună**, **bunicuță**, **buniță**, **mamă** (**mămucă**), **mamă mare**, **mamaie**, **maică**, **mătușă**, **moașă** (**moșică**). (Vezi la fiecare termen în parte[2].) Se întrebuințează și sub forma substantivată *bună* (de la care a derivat cu suf. -*ică*). *Pe poliță aruncată De cînd a fost buna fată.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 260 ; cf. DA. După ALR I/II h. 169 și 170 *bună* apare răspîndit în centrul și sudul Transilvaniei, iar *bunică* în Moldova, sporadic în Muntenia și Transilvania, și o singură dată în Oltenia (pct. 798). *Bunică* s-a extins pe un teren mai mare decît *bunic* deoarece sinonimul său **moașă** a ajuns să însemneze în unele regiuni 'sage femme'. Astfel s-a impus o diferențiere între acești doi termeni care explică și situația deosebită a extinderii lor teritoriale.

Și în cazul termenului de față găsim sinonime compuse, de aceeași natură ca la *bun-bunic* : *mamă (maică) -bătrînă*, *-bună*, *-bîtă*, *-mare*, *-tînă* ; *mîcă-bătrînă*, *moașă-bătrînă* ; barbarismul *gramama* ; istr. *betîră maiă*.

În derivatele : *bunicuță* (PLG III 75) și *buniță* (IORDAN, ST. 182), ambele sinonime cu *bunică*, nuanța afectivă este dată de sufix.

Der. on. : **Bunița, Bunaica, Bunoaia.** CDO.

Pentru indicarea unui grad superior de ascendență, față de *bunică*, avem : *străbună* 'străbunică, răzbunică' ; *străbunică* 'mama bunicului sau bunicii cuiva ; străbună, răzbunică'. *Străbunică* e întrebuințat — rar — și cu valoare adjectivală : *Tinerețea primăverii ajungea încă o dată pe aceste înălțimi străbunice.* GALACTION, O. I 333, ap. DL.

---

[1] Cf. pentru limba moldovenească : V. Melic, *Variantele dialectale pentru noțiunea „bunica"*, în „Limba și lit. mold." VI, nr. 2, p. 51—58.

[2] Sinonime rar atestate și de mică circulație :

Cică 'bunică, mamă mare' (RĂDULESCU-CODIN, 16). Cuvînt din graiul copiilor (DA ; cf. COSTIN, GR. BĂN. II 62).

Cuță (LEXIC REG. 119). Este o prescurtare din *bunicuță* și aparține tot graiului copiilor.

Iaiacă (IORDAN, BUL. FIL. IX 125) întrebuințat în Moldova. Forma mai veche pare a fi fost *iiacă*. Datează cam din epoca fanariotă, avînd la bază tema gr. γιαγιά 'Grossmutter', iar sufixul *-că* a venit poate de la cuvinte înrudite semantic sau sinonime ca : *bunică, neneacă, maică* (cf. id. ib.). Este același termen pe care îl găsim în ALR I/II h. 170, în care Brătescu-Voinești după ce a răspuns *bunică* a adăugat : „În familie ziceam *iecuța*, după grecește" (cu suf. *-uță*).

Mimi (I. CR. VI 152, în fostul județ Neamț). Este un cuvînt de desmierdare din graiul copiilor.

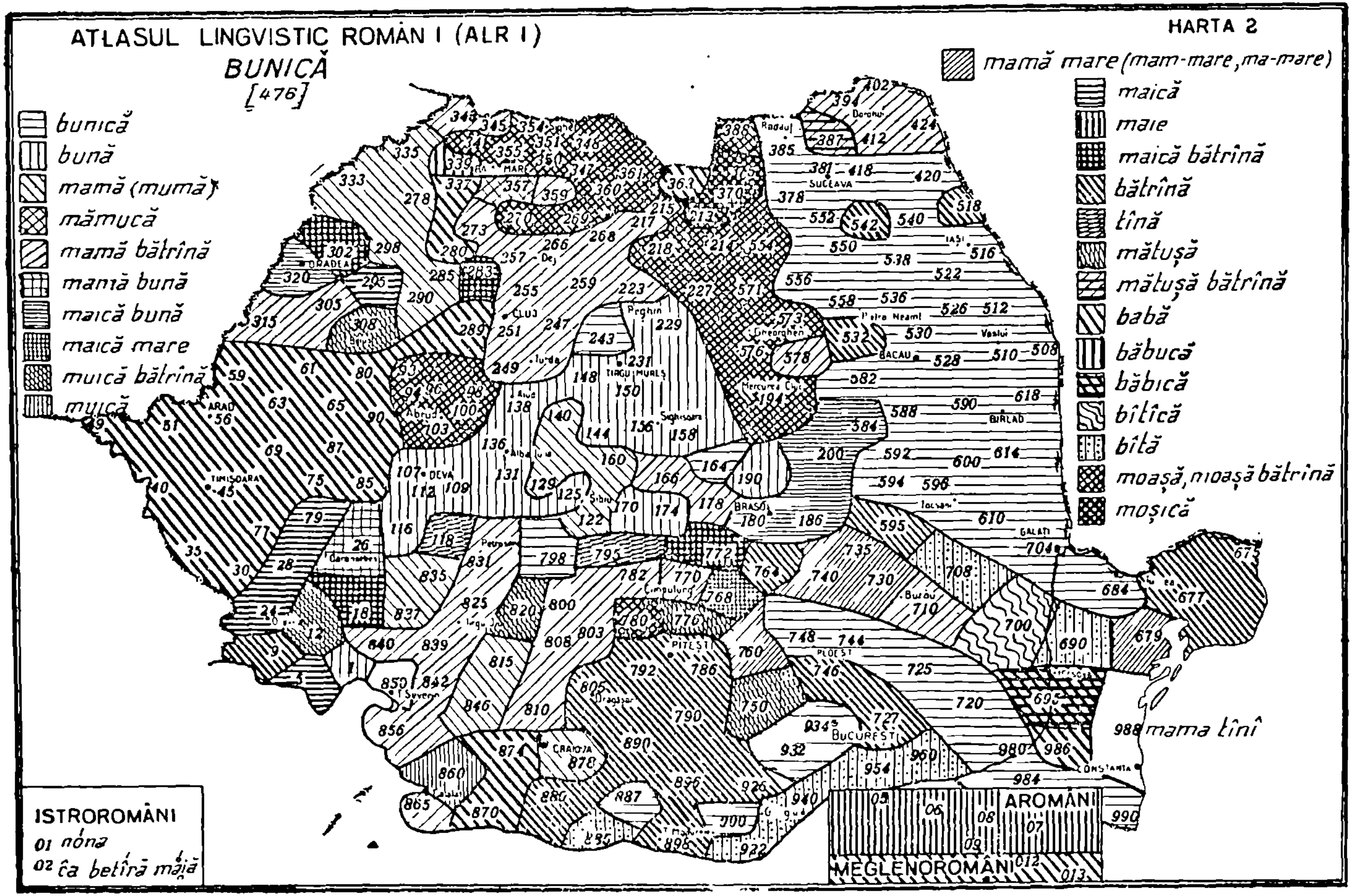
Maie. Cunoscut de noi în comunele Măceșu și Poiana din fostul județ Dolj. Cu acest sens termenul are circulație generală în ar., cum ne atestă și ALR I/II h. 170. (WEIGAND, VL. M. 49 ; cf. id. AR. 316 ; PAPAHAGI, B. 663 ; MIHĂILEANU ; GR. S. IV, p. 59 ; T. PAPAHAGI, D. ; OBED T. 360, DALAMETRA.) În ultimele două atestări și cu sensul de 'babă, femeie bătrînă'. În top. *Maia* cf. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, 519). Etimologic : < s.-cr. *maja* (Koseform) < *majka* (BERNEKER, SL. WB. II 8) ; cf. lat. *majus, -a* (ad. T. PAPAHAGI, D.). În limba orășenilor dr. *Maia* devine hipocoristic pentru *Maria*.

Sinonime numai în sudul Dunării :

în ar. : *omă* 'bunică ; bătrînă' < *om* (cf. T. PAPAHAGI, D.) ; vezi : *Dodă* ;

în istr. : *nona* (ALRM I II h. 238). În cîteva comune din jurul Craiovei au fost colonizați friulani și italieni. Sub influența limbii acestora românii din com. Atîrnați spun la bunică *nona* ;

în megl. : *deadă* (< *dead*) (CAPIDAN, MG. III 106).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 2
BUNICĂ
[476]
bunică
bună
mamă (mumă)
mămucă
mamă bătrînă
mamă bună
maică bună
maică mare
muică bătrînă
muică
mamă mare (mam-mare, ma-mare)
maică
maie
maică bătrînă
bătrînă
tină
mătușă
mătușă bătrînă
babă
băbucă
băbică
bîlîcă
bîlă
moașă, moașă bătrînă
moșică
988 mama tînî
ISTROROMÂNI
01 nóna
02 ĉa betîră mậiă
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

Bunică serveşte şi ca termen respectuos de adresare către o femeie mai în vîrstă. Cu această accepţiune, termenul este întrebuinţat ca sinonim cu m ă t u ş ă (ALR I/II h. 167, pct. 596, 610, 782) şi, mai rar, cu b a b ă (h 196) şi cu *lele*, (h. 203).

Raportat la cosemanticul său masculin, atît ca răspîndire geografică cît şi ca vitalitate, *bunică* se dovedeşte mai puternic. Cu sensul său de bază, acest termen a fost însuşit şi de unele limbi ale popoarelor vecine sau ale minorităţilor naţionale: ucr. *bunika* (MIKLOSICH, W. 59); *buna, bunika* (CRÎNJALĂ, R., p. 227, 431, 432); vezi şi *bunica* în unele graiuri poloneze (ARHIVA VI, p. 671), şi în graiul ceangău din Moldova: *bunika* şi *rëzbunika* (MÁRTON, P. 561) [1].

AUŞ

În dialectul dacoromân cuvîntul este atestat astăzi foarte rar cu sensul de 'moş, moşneag', sau (învechit) 'bătrîn, bunic, unchi' [2]. Cu aceleaşi sensuri se găseşte şi în dialectul aromân unde e încă viu, avînd şi mai multe derivate [3].

În dacoromână, cuvîntul e pe cale de dispariţie. ALR nu-l înregistrează. Astăzi se mai păstrează probabil în derivatul *auşel* numele unei păsări (DA), sau în derivatul *neaoş* (PUŞCARIU, L. R. I 224). Amintim aici părerea lui V. Bogrea care credea că în *neaţaluş* din Muscel avem de-a face cu o contragere a urării *bună dimineaţa la Moş Ajun* (cf. DR III 1923, p. 874).

Dispariţia lui *avus* în limba română a fost cauzată, desigur — ca şi în alte limbi romanice — şi de slaba lui constituţie fonică [4] (cf. şi it. *ao, aaf*, forme extrem de rar atestate). În română lat. *avus* ar fi trebuit să dea **au*. La acestea se mai adaugă şi concurenţa şi vitalitatea cosemanticului său autohton *moş*. *Auş* mai este atestat astăzi doar în Muscel cu accepţiunea de 'bărbat' [5], îndepărtîndu-se astfel de sensul de bază, încît putem afirma că acest termen e în situaţia de a-şi pierde însăşi forma sa internă. Tendinţa de „degradare" a cuvîntului se observă chiar şi în dialectul aromân unde începe să aibă nuanţă ironică sau ireverenţioasă (cf. SCL VII, nr. 4, p. 457).

---

[1] Ca nume de plantă este atestat în bg. şi s.-cr.: *bunika* 'măselariţă'.

[2] Gr. Brîncuş, *Cercetări asupra unui grai de tranziţie*, în „Revista Universităţii «C. I. Parhon»", 1955, nr. 2—3, Seria ştiinţelor Sociale-Filologie, p. 204.

[3] *Auşă* 'bătrîn'. Întrebuinţat şi ca termen de respect către un om mai în vîrstă (ALR I II h. 202, pct. 07). Derivate: *auşatic* 'strămoş, bătrîn'; (colectiv) *auşame* 'bătrîneţe'; *auşescu* adj. 'bătrînesc'; *auşi* vb. IV 'a îmbătrîni'; *auşiţă* 'bătrîneţe', *str(ă)auş* 'strămoş' (CDDE, cf. DALAMETRA, D., PASCU, D. I 47; WEIGAND, AR. II 296; OBED. T. 342, JAHRESBER. II 97; PETRESCU, M. II 145; BOURCIEZ, ÉLÉM. 564; T. PAPAHAGI, D.).

[4] Cf. A. Darmesteter, *La vie des mots*, capitolul *Comment meurent les mots*, Paris, 1925, p. 162.

[5] C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru. I. Comuna Corbi şi locuitorii săi*, Cîmpulung, 1922, p. XLIII.

Termenul *auş* a fost explicat din lat. *avus* [1] (> **au* + suf. -*uş*.). Tot cu ajutorul sufixelor continuă să trăiască şi în alte limbi sau dialecte romanice, avînd sensuri apropiate sau identice cu al nostru. În v. fr. *avelet* 'Enkel'; neap. *vavone*, friul. *(a)von*; borm. *lai*; piem. *avo* 'Onkel'; compusul genovez: *mesy-au* 'Grossvater' (REW 839) [2].

În dacoromână termenul *auş* e destul de bine ilustrat în toponimie [3]. Astfel avem: *Dosul Auşului*, pădure în fostul sat Cîmpa (reg. Hunedoara), *Auşelul*, munte în sudul Munţilor Sebeşului; curs de apă şi vale în Munţii Sebeşului [4].

În on.: **Auşul, Auşan, Auşacă, Auşun.** CDO.

BĂTRÎN – BĂTRÎNĂ

Pe lîngă accepţiunea obişnuită 'persoană ajunsă la o vîrstă înaintată', în cadrul sferei semantice de care ne ocupăm termenul are mai multe sensuri. Mai întîi este acela — întrebuinţat numai la pl. — 'moşi, strămoşi', uzual şi în l o c. a d j. şi a d v. din bătrîni = din vremea veche, din moşi strămoşi. *Indictionul îl prăznuraşte bisearica din bătrîni luînd obicină.* DOSOFTEIU, V. S. 1. *Căci te iubeam cu ochi păgîni Şi plini de suferinţi, Ce mi-i lăsară din bătrîni Părinţii din părinţi.* EMINESCU, O. I 192.

Un sens regional şi familiar, răspîndit mai ales în Transilvania, este acela de 'părinte' (la sg. m. 'tată' la sg. f. 'mamă').

Semnalăm că acelaşi sens îl are şi ar. *bitrănă* (MIHĂILEANU). *La luat să nu gîndim C-avem doi bătrîni acasă, Ne-am lua şi nu ne lasă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 58; cf. ALR I/II h. 151, pct. 61. *Se bucură bătrînul şi-i fălos, Cînd îmi citeşte numele în ziar.* BENIUC, V. 101 [5].

În domeniul înrudirii, sensul cel mai răspîndit al lui *bătrîn(ă)* este acela de 'bunic(ă)' acesta avînd desigur la bază tot ideea de bătrîneţe cuprinzînd în sine, fireşte şi expresia stimei sau afecţiunii faţă de omul ajuns la o vîrstă înaintată. Cu sensul de 'bunic', *bătrîn* este răspîndit (după ALR I/II h. 169) în Oltenia, Muntenia şi Dobrogea; în Transilvania

---

[1] Sub forma *avius* 'bunic' este atestat în sec. al II-lea într-o inscripţie din Moesia superioară (cf. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Bucureşti, 1959, p. 190). *Avus* 'bunic (din partea mamei sau a tatălui)' nu indica un termen de înrudire definit, ci un nume familiar, desemnînd un 'ancien' din familie (ERNOUT-MEILLET, D. 91–92).

[2] Cf. Battisti C. — Alessio G., *Dizionario etim. italiano*, p. 3996, apoi G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, vol. II. Halle-Milano, 1934, s. v.; Fr. Diez, *Romanische Vortschöpfung*, Bonn, 1875, p. 36.

[3] Acest fapt se adaugă la multe altele care confirmă constatările cercetătorilor privitoare la caracterul adesea mai conservativ al toponimiei în ceea ce priveşte diversele fapte de limbă. Cf. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 47.

[4] Din *Monografia văii Jiului*, în curs de elaborare la Institutele de lingvistică din Bucureşti şi Cluj. Cf. şi N. Drăganu, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 120–121; DR I 146, Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 498; M. Homorodean, *Probleme de toponimie*, în CL VIII, nr. 2, p. 265.

[5] Cf. şi sensul social: *bătrîni* — 1. copiii *moşului* întemeietor al unui sat; 2. nepoţii acelui moş (ROSETTI, P. 166); 3. (la sg.) o parte din pămîntul obştii (P. P. Panaitescu, *Obştea...*, p. 148; cf. *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 34; H. H. Stahl, *Contribuţii...*, III, p. 170 şi urm.).

este înregistrat numai în pct. 159, iar în Moldova în pct. 540 și 542. *Bătrînă* 'bunică' are cam aceeași arie, iar în aromână este atestat numai de MIHĂILEANU, D.

Tot ideea de bătrînețe și respect stă și la baza sensului de 'lele' a lui *bătrînă* în cîteva puncte sporadice din ALRM I/II h. 286.

Derivatele *bătrînel* (H. XII 141, în Dedulești-Rîmnicu-Sărat) și *bătrînică* (PAMFILE, CIM. ap. GL.) cu sensul de 'bunic, bunică' cuprind în ele, datorită sufixului, o pronunțată nuanță dezmierdătoare.

Compusele pe care le formează cuvîntul sînt destul de numeroase: *tată-bătrîn* (rezultat desigur din distincția ce o fac copiii în legătură cu vîrsta între *tată* și *bunic*), răspîndit în nord-vestul Transilvaniei, nordul Moldovei și puncte izolate din Oltenia și Muntenia (cf. ALR I/II h. 169 și 170); *tătucă-bătrîn, taică-bătrîn* [1]; *mamă bătrînă* (cu aproape aceeași arie ca și *tată-bătrîn)*; *maică (muică)-bătrînă, mamă-tînă.* Formele *tînu* și *tîna*, cu sensul de 'bunic(ă)' sînt prescurtări din *bătrîn(ă)*, apărute, evident, în graiul copiilor. *Tînu* și *tîna* sînt cunoscute și de noi în cîteva comune din jurul Năsăudului [2]. Cf. și L. ROM. XI, nr. 4, p. 407.

Procedeul de formare a acestor compuse, în care ideea de bază este însușirea fizică, este cunoscut și în romanitatea apuseană, însă în măsură mai mică și pe teren limitat [3].

Totuși formații ca *tata-ăl-bătrîn, moșu-ăl-bătrîn* (istr. *ĉala betîru ĉaie*; *ĉa betîră mâĭă*) le putem socoti creații pe teren românesc căci ele sînt vii în graiurile populare (cf. ALR I/II h. 169, 170).

În formarea termenilor compuși o evoluție interesantă o prezintă compusele cu adj. *mare.* În cadrul limitelor preocupărilor noastre acest adjectiv are sensul de 'bătrîn, mai în vîrstă, mai mare în ani' [4]. *Tată mare* 'bunic' (ALR I/II h. 169, pct. 730, 735 și 800); *mamă-mare (mam-mare, ma-mare)* (h. 170 pct. 679, 680, 730, 735, 740); *maică-mare* (h. 170, pct. 768) 'bunică'. *La capul sălașului, Mama porumbașului; Și la sălaș, la picioare, Tata și cu mama mare.* FOLC. TRANS. I 571. În astfel de compuse trecerea de la (tată-mamă) *bătrîn(ă)* la (tată-mamă) *mare* s-a făcut probabil tot în graiul copiilor. De altfel termenii variază chiar în cadrele aceleiași familii. Fiica mea cea mare zicea bunicilor dinspre tată „tată și mamă bun(ă)", celor dinspre mamă „tată și mamă mare". Și în celelalte limbi romanice noilor formații pentru noțiunile de *bunic(ă)*, pleacă din graiul copiilor [5].

---

[1] Cf. în ar. *pap-aușă* 'moș bătrîn'.

[2] Pentru *tină* 'bunică, mamă bătrînă' cf. și COMAN, GL. În cîteva sate din jurul Craiovei am înregistrat personal și formele — desigur trunchiate — *trinu* și *trina.*

[3] Cf. *pay-viel* și *may viele* (în departamentul Basses-Pyrénées din sud-vestul Franței); n. bret.: *tad coz* și *mam coz* (*coz* 'bătrîn'); v. bret.: *hendat* și *henmam* (*hen* 'bătrîn'); cf. TAPPOLET, 76.

[4] Încă în limba latină, e adevărat numai în stilul juridic și deci abstract, găsim formații ca: *avunculus magnus — amita magna* (TAPPOLET, 76).

[5] Compusele acestea (cu *mare*) își au patria lor de origine în Franța: *grand-père—grand mère,* sau tot acolo — (în limba familiară și a poveștilor): *père-grand — mère grande.* Ele sînt răspîndite atît în franceza literară cît și în diverse graiuri regionale, unde găsim formații ca: *paire-gran — maire-gran, papa-grand* etc. (cf. TAPPOLET, 77). Din franceză au pătruns masiv și în italiană sub diverse forme ca: *pàgrand — mama-granda,* sau *mare-grand-*; *papa grand — mamma granda*; *tata-gran — mama gran* (cf. id. ib., p. 78); abr. *tata* (*g*)*rosë* sau în calabr. *tata* (*g*)*ranni* *nonno* (BATTISTI-ALESSIO).

În limba română unii dintre aceşti compuşi ca *tată-mare* şi în special *mamă-mare*, dar mai ales barbarismul *gramama* — aşa cum atestă şi dicţionarele — sînt împrumuturi, rezultatul unor transferuri de sens, sau mai bine-zis calcuri după alte limbi (Cf. fr. *grand - père* 'bunic', *grand' mère* şi *grand'maman* 'mamă mare, bunică'; germ. *Gross-papa*, *Gross-vater* 'bunic', iar *Gross-mama*, *Gross-mutter* 'bunică'; magh. *nagy anya* 'bunică'. Ele nu sînt formaţii populare, au intrat prin limba literaturii artistice, poate şi prin guvernantele de altădată, fiind în acelaşi timp o dovadă a tendinţei de cosmopolitism a burghezo-moşierimii [1].

Etimologic: l. cl. *veteranus* > l. v. *betranus* 'veteran'. Termenul este cunoscut în toate dialectele limbii române, ceea ce dovedeşte că este continuat din latina populară în romanitatea orientală. Vechimea lui ne-o dovedesc şi sensurile bogate şi variate — din alte sfere decît cea a înrudirii — dar mai ales numeroasele derivate pe care le are (vezi DA). Cuvîntul fiind răspîndit prin soldaţii romani reflectă şi o situaţie lingvistică socială în legătură cu „veteranii", care erau împroprietăriţi după terminarea serviciului militar.

În on.: **Bătrînu,-l, Bătrîna, Bătrîn/easa, Bătrîneea.** CDO.

BÎT — BÎTĂ

Sensul de bază şi cel mai răspîndit al cuvîntului este acela de 'bunic(ă)'. Atestările din textele noastre, inclusiv DA şi ALR I/II h. 169 şi 170 îl arată răspîndit sporadic prin Oltenia, Muntenia, Moldova şi Dobrogea. Este atestat şi în poezia populară: *Frunză verde ş-o lalea, Tînără-i nevasta mea, Tinerică ca bîta* (GR, S. III 309).

Cuvîntul are cîteva derivate şi compuse, se pare destul de des întrebuinţate (în Luncaviţa-Dobrogea): **bîtic(ă)** şi **bîtel** (GR. S. III 342, cf. ALR I/II h. 170, pct. 700); **bîtu-bătrîn** 'bunic' (ALR I/II h. 169, pct. 954; (cu sensul de 'bătrîn') **taică-** (sau **tata-**) **bîtu, maica-** (sau **mama-**) **bîta** (DA).

Prin încrucişare şi lărgire de sens termenul a primit şi alte accepţiuni care par a avea la bază tot ideea de bătrîneţe, dar în acelaşi timp sînt întrebuinţate şi ca adresare (în limbajul familiar): *bît* 'om bătrîn, moş, moşneag' (ALR I/II h. 189 pct. 932, în note), 'unchi' (h. 165, pct. 954); *bîtă* 'babă' (h. 169, pct. 616, 900, 932), 'mătuşă' (h. 167 şi 168, pct. 954), 'lele' (h. 203, pct. 610 şi 960).

După ALR aria cuvîntului coincide cu aria lui *bătrîn(ă)*, cu sensul de 'bunică'. Identitatea ariei de răspîndire geografică întăreşte presupunerea din DA că *bît(ă)* nu este altceva decît o prescurtare din *bătrîn(ă)*, intervenită în graiul copiilor.

În on.: **Bît, Bîtă, Bîte.** CDO.

---

[1] I. L. Caragiale pune în gura unor personaje ale sale astfel de neologisme sau barbarisme pentru a satiriza şi ridiculiza anumite defecte ale unor categorii sociale. Cf. Gr. Scorpan, *Vocabularul lui Caragiale*, în „Iaşul nou", III (1951), p. 134—135; Luiza şi Mircea Seche, *Procedee grafice pentru realizarea comicului în opera satirică a lui I. L. Caragiale*, în L. ROM. III, nr. 4, p. 67.

PAPUCĂ

(Familiar şi învechit în graiul copiilor.) Cuvînt monosemantic avînd şi varianta *papuc* (DL; DM), ambele cu sensul de 'bunic'. Nu se găseşte în popor şi nu e înregistrat nici de ALR. A intrat la noi în epoca fanariotă, aşa cum îl atestă şi etimologia < ngr. παπποῦς (GÁLDI, M. 217), iar ca formă s-a orientat după *babacă*. *Moşul se zice şi papucă.* GOLESCU, C. 295. *Închipuieşte-te înconjurat de vro jumătate de duzină de nepoţi şi nepoţele... care... să zică în glasul lor de îngeraşi : moşucu, papucu,* ALECSANDRI, T. 1209 ; cf. CIHAC, I 193.

MOŞ

Cuvînt polisemantic şi de circulaţie generală în limba noastră, cu sensul primitiv şi de bază de 'om bătrîn, moşneag, unchiaş', *moş* este atestat şi în dialectele româneşti sud-dunărene [1].

Denumeşte (mai ales la pl.) şi seria ascendenţilor mai îndepărtaţi, generaţiile vechi, bătrînii, strămoşii [2], acoperind aproape în întregime sensurile lat. *proavus, abavus, atavus, tritavus.* Acest sens este atestat încă din primele noastre texte de limbă. *Părinţii (moşi* HUR) *noştri supuseră noao.* PSALT. 154 ; cf. ILRL, 124, 129, 225. *Am aflat cap şi începătură moşilor de unde au izvorît în ţară.* URECHE, LET. I 94 ; cf. VARLAAM-SADOVEANU, 47. *Cum au apucat ei din moşii şi din părinţii lor.* HRISOV (1657), GCR. I 174/2.

Derivatele formate de la acest cuvînt sînt următoarele : **strămoş** (frecvent mai ales la pl.) 'înaintaşul din cele mai îndepărtate timpuri al unei familii, al unui neam ; străbunic, străbun' ; cf. şi ar. **străpap** şi **str(ă)auş.** *Dar lăsaţi măcar strămoşii ca să doarmă-n colb de cronici, Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.* EMINESCU, O. I 151. Amintim şi expresia uzuală : **din** (sau **de la**) **moşi strămoşi** = din timpurile cele mai vechi, de demult, din generaţie în generaţie. *Afară arme fel de fel rămase de la moşi strămoşi.* RETEGANUL, ap. CADE ; cf. ar. **di pap-străpap,** cu acelaşi sens. **Strămoştean** 'descendent, urmaş (îndepărtat)' ; **strămoşesc, -ească** adj. 'al strămoşilor ; moştenit de la strămoşi' ; **strămoşi** vb. 'a moşteni din moşi-strămoşi' ; **strămoşeşte** adv. 'ca strămoşii, după obiceiul strămoşilor' ; **strămoşie** s.f. 'calitatea de strămoş ; ceea ce este moştenit, ceea ce face parte din moştenire'. Acad. Iorgu Iordan, în articolul *Despre inovaţie în limbă* (SCL XI, nr. 4, p. 525) observă că **strămoşie** la Arghezi [3] este o

---

[1] În megl. *moš* (WEIGAND, VM. 22, 48 ; GR. S. VI, 168 ; PAPAHAGI, R. M. 54) ; în istr. *moš* (JAHRESBER. VI, 279) ; în ar. : (rar) *moşŭ* (T. PAPAHAGI, D.), este însă frecventă forma feminină *moaşe* (MIHĂILEANU, D. ; PASCU, D. II, 223 ; PAPAHAGI, B. 32, 38, 46, 701 ; OBED. T. 361). În legătură cu această problemă cf. studiul lui Th. Capidan, *Raporturile albano-române*, în DR II 456, 539 ; id. *Macedoromânii*, Bucureşti, 1942, p. 165.

[2] Cf. istr. *avi* strămoşi (FĂT-FR. V. 68). Cf. it. *avo* = 1. bunic ; 2. (la pl.) strămoşi. (*Dicţionar italian-român.* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1963, s. v.)

[3] *„Descoperim drumul tradiţiilor îndepărtate şi ne putem stabiliza în veacul veacurilor un criteriu şi o strămoşie"*, în *Adevărul literar şi artistic* din 3 febr. 1929 ; cf. L. ROM. XIV, nr. 1, p. 90–91.

creaţie lexicală personală. Cuvîntul fiind însă atestat încă la Coresi [1], a cărui limbă muntenească o cunoaşte profund poetul Arghezi, e foarte posibil ca termenul menţionat să nu reprezinte neapărat o creaţie personală a poetului. Mai mult, acum în urmă găsim atestat şi derivatul *a strămoşi* [2].

Moş este folosit şi ca termen de adresare (mai ales către un bătrîn), cu diverse nuanţe. Cf. şi derivatul *moşic* (L. ROM. XI, nr. 1, p. 45). Aceleaşi accepţiuni le are şi ar. *papu*. Cu sensul de 'tată vitreg' (ALR I/II h. 153, pct. 530) folosit ca termen de adresare trebuie pus în legătură cu vîrsta celui căruia îi este adresat, dar poate conţine şi o nuanţă ironică a copiilor conştienţi că persoana respectivă nu-i tatăl lor adevărat. Ca termen de adresare are şi sensul de 'bade' (ALR I/II h. 202).

Un sens destul de răspîndit este acela de 'bunic', larg atestat în dacoromână (în toată Transilvania, inclusiv Banatul, Crişana şi Maramureşul, în Bucovina, Oltenia şi nord-vestul Munteniei). Cf. ALR I/II h. 169 ; L. ROM. IX, nr. 3, p. 79 ; GL. M. Acest sens este înregistrat de toate dicţionarele noastre şi îl găsim atestat încă începînd cu *Pravila lui Lucaci* [3], Moxa (CUV. D. BĂTR. I 395/6) şi Pravila Moldovei. Cf. *Cronicarii munteni*, I 539 ; BUDAI-DELEANU, Ţ. 175 ; FOLC. TRANS. I 481 ; *Istoria Ţării Româneşti* (ediţia C. Grecescu, Bucureşti, 1959, p. 88).

Derivatele, dar mai ales compusele în care apare sînt iarăşi o dovadă despre larga lui întrebuinţare : strămoş 'tatăl bunicului sau al bunicii cuiva' (în raport cu strănepoţii săi) ; 'străbunic' (L. ROM. XIV, nr. 4, p. 441) ; **răstrămoş** (cu dublă formaţie prefixală) 'Ururgrossvater' (TDRG, cf. IORDAN, ST. 210) ; (pentru intensificarea sensului şi accentuînd o origine şi mai îndepărtată, cu reduplicarea prefixului *răs-* combinat cu prefixul *stră-*) **răstrămoş, răsrăstrămoaşă** (MARIAN, NU. 63) ; **moşic** 'bunic' (ARVINTE, GL.) ; în on. **Moşic** CDO ; compuse : **moş-bătrîn, moşu-ăl-bătrîn, tată-moş, taică-moş** (ALR I/II h. 169) [4].

Un alt sens al termenului discutat — specific subdialectului moldovenesc [5] — este acela de 'unchi (fratele tatei sau al mamei; soţul mătuşei)' [6]; cf. ALR I/II h. 165, 166. Termenul *moş* adresat unui unchi foarte tînăr (SCL VI, nr. 1—2, p. 144) îl socotim ca o nuanţă accidentală.

Alte sensuri, mai puţin răspîndite, care intră în sfera preocupărilor noastre sînt : 'soţul moaşei' (*moaşă* 'sage femme') în fostul judeţ Dolj (ALRT II 287, 339), apoi cunoscut de noi ca frecvent în jurul Năsăudului şi atestat acum în urmă de către cercetători şi în Ţara Haţegului ; apoi,

---

[1] *„Den strămoşiia amu păcateloru cu sfînta botejune slobozitu-ne-amu"*. EVANGHELIAR, a. 1581, 51/22.

[2] *„Cîntecul Miorii era strămoşit din unul în altul"* (ARVINTE, GL. 65).

[3] Cf. I. Rizescu, *Aspecte ale lexicului Pravilei ritorului Lucaci*, în L. ROM, XIV, nr. 4, p. 440—441.

[4] Compusul *taima-moş*, înregistrat de MOLIN, R. B. 11, pare a fi o deformare survenită în graiul copiilor.

[5] Cf. E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în L. ROM. III, nr. 5, p. 9.

[6] Pentru această evoluţie semantică, cf. şi aceea, identică, a lat. *avus* la 'unchi' (ERNOUT-MEILLET, 92).

rar, 'naş (de botez)' care trebuie explicat probabil în legătură cu vîrsta înaintată a naşului, raportată la fini (ALR I/II h. 216) [1].

Cuvîntul *moş* face parte din fondul principal lexical al limbii române. În limba albaneză, sub forma *motsh (mosh)* < *mot* 'timp, an' înseamnă 'vîrstă'. După unii cercetători, în româna comună ar fi existat iniţial numai fem. *moaşă* (< alb. *moshë*). Într-adevăr în aromână există şi astăzi *moaşă* 'bătrînă'. După Th. Capidan [2] în dacoromână şi meglenoromână s-a refăcut un nou masculin *moş*, căci în aceste dialecte dispăruseră *auş* şi *papu*. Formarea masc. *moş* s-ar fi întîmplat după despărţirea dialectului aromân de celelalte dialecte.

S-ar putea ca punctul de plecare pentru existenţa şi dezvoltarea acestui cuvînt în dacoromână să fie totuşi *moş* — avînd în vedere bogăţia lui de forme şi sensuri precum şi răspîndirea lui pe un teritoriu atît de vast. Aceste sensuri, împreună cu numeroase alte derivate (pe care nu le-am menţionat deoarece nu intră în sfera înrudirii) sînt înregistrate de toate dicţionarele noastre dovedind vechimea şi vitalitatea sa deosebită. Cuvîntul este larg atestat cu numeroase sensuri şi în domeniul folcloric [3]. Este atestat documentar apoi ca nume de persoană şi în nume topice din secolul al IX-lea (cf. DRĂGANU, R. 128—129, 156, 256, 324). Sub forma моша, glosat 'moaşă, bunică', apare într-un document slavon din anul 1480 [4], iar sub forma моаша 'mătuşă' tot într-un astfel de document din 1579, (în onomastică) din anii 1480, 1554 şi 1573 (cf. BOGDAN, GL. 77, 177).

Din limba română termenul a pătruns şi în limba unor popoare vecine sau naţionalităţi conlocuitoare. Sub forma *mošul* şi *mošo* îl găsim în limba bulgară (ARHIVA, XVI p. 363 şi XXVIII p. 101; cf. DR III 232). Tot aici şi în derivatul *mošika* (POPOVIĆ, CONTR. p. 80). *Mošâ* (< rom. *moaşă*) în Craina şi Timoc (id. ib.). *Mošul* 'Alter, Greis, Grossvater'; *moša* 'Grossmutter, Hebamme' (pentru evoluţia istorică a cuvîntului vezi CRÎNJALĂ, R., 165, 350, 352, 432); în limba ucraineană şi chiar polonă: *bunica (Arhiva Românească*, V, 1940, p. 269); tot în ucraineană *mošul* cu sensul de 'bunic', iar *moša* în Bucovina şi Colomeia cu sensul de 'bunică' şi 'sage-femme' (MIKLOSICH, W. 59; cf. *Noua Revistă Română* I, 1900, p. 408; Balkan Archiv, II, 139); în limba maghiară *mosuj* 'bunic' (BLEDY, INFL. 68); la saşi *Mosch* 'moşneag, bunic' (Brendörfer I. *Román elemek az erdélyi Szász nyelvben* p. 34); *Moosche* f., *Moschu* m. [5]; iar în graiul ceangău din Moldova: *mosul* 'Väterchen, mein Alter; Onkel, Vatersbruder' (Wichmann, 100); *Mošuli* în toponimia din Bosnia (PUŞCARIU, ISTR. II 290) [6].

---

[1] Regional, sensul se găseşte şi în franceză şi spaniolă, însă schimbarea reciprocă a termenilor din aceste limbi se explică prin faptul că *bunicul* este luat şi ca *naş* la botez (TAPPOLET, 82); cf. Gr. Brîncuş, *Reconstrucţia elementelor lexicale autohtone în româna comună*, în SCL, XVII, 2, p. 213—214.

[2] *Raporturile albano-române*, în DR II, p. 456, 539.

[3] Vezi PAMFILE, CER., 27; id. CR. p. 158, 178; id. S. T. p. 4, 50, 62, 74, 124; MARIAN, Î. p. 209, 380—395; E. Todoran, *Timpul în basmul românesc*, în L. L. VI, p. 414, şi urm.

[4] I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI.* Bucureşti, 1905, p. 159—161.

[5] Cf. Helmut Protze, *Zum rumänischen Einfluss auf das Siebenbürgisch-Sächsische*, în C L III, (1958), Supliment, p. 393.

[6] Cf. Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 479.

Aria geografic-istorică evidentă care păstrează încă valoarea și vechimea cuvîntului trebuie să fi fost totdeauna Dacia, unde a existat totdeauna o viață agricolă. (Pentru valoarea acestui important termen etno-familiar a se vedea și studiul lui Ion Donat cu o sugestivă hartă a instituției moșnenilor [1].)

Amintim cîteva din atestări și derivate on.: **Moș, -ești, Moșu, -l, Moșuleț, Moșoaia, Moșcior, Moșescul.** CDO.

Cuvîntul este autohton fiind numai înrudit cu forma albaneză, și face parte, probabil, din graiurile preromane, ilirico-traco-dace, deci aparține vechiului fond autohton carpato-balcanic [2].

MOAȘĂ

Fiind femininul lui *moș*, acest termen prezintă o evoluție semantică asemănătoare, în parte, cu acesta.

Sensul vechi este acela de 'femeie bătrînă, babă' [3], care în dacoromână și-a restrîns sfera de întrebuințare fiind înlocuit sau dislocat de alți termeni, în special de sinonimul *babă*. (Cf. ALR. I/II h. 196 și 212.) Servește și ca termen de adresare cu care cei mai tineri numesc o femeie mai în vîrstă, fiind sinonim în această accepțiune cu mătușă și lele (cf. ALR I/II h. 203; BOGDAN, GL. 77; SD). Derivat: *strămoașă* 'femininul lui strămoș' (CORESI, EV. 129; cf. IORDAN, L.R.A. 102).

Un sens mai vechi, astăzi regional, este acela de 'bunică', cunoscut și în aromână (PAPAHAGI, B. 548). În dacoromână are atestări destul de vechi. *Moașa* = avia. ANON. CAR. ***Avu Theodora rudî despre moașe-sa.*** CUV. D. BĂTR. I 397, ***Tatăl și mama, moșul și moașa.*** PRAVILA, ap. TDRG; cf. DOSOFTEIU, V. S. 922. ***Nepotul duce pe moș de mînă, Moașa pe nepoței și nepoate, Iară nora pe soacră-sa bătrînă.*** BUDAI-DELEANU, Ț. 175; cf. *Cronicari munteni* I, 539, L. L. VI 135. Hărțile ALR înregistrează acest sens în fostele județe Turda și Alba, într-o arie din nordul Transilvaniei și Bucovina și în cîteva puncte din fostele județe Neamț, Mureș și Ciuc [4]. În unele localități din această arie avem și derivatul *moșică*; în pct. 780 și com-

---

[1] *Datele principale din istoria Olteniei pînă la anul 1600*, Craiova, 1943; id. *Așezările omenești din Țara Românească în sec. XIV—XVI*, în *Studii*. IX, 1956, nr. 6, p. 87—89.

[2] Cf. Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 413—414; id. *Romanitatea balcanică*, București, 1936, p. 35; P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 54; D. Macrea, *Despre originea și structura limbii române*, în L. ROM. III, nr. 4, p. 13; I. I. Rusu, *Contribuția lui Al. Philippide la cunoașterea elementului autohton în limba română*, în L. ROM. VIII, nr. 3, p. 20; V. Ciobanu, *A. I. Ia̦țimirski și folclorul român*, în SCLF VIII, nr. 3—4, p. 686; MIHĂILĂ, Î. 126; Al. Rosetti, *Sur quelques termes du daco-roumain relatifs à la propriété terrienne*, în BULL. LINGU. IX, p. 79—80; ILLR, p. 387; PHILIPPIDE, O. R. II 724; RUSSU, TR. D. 130.

[3] Acest sens este atestat, parțial, și în două din dialectele sud-dunărene. În ar.: *moașe* (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; WEIGAND, AR. II, p. 317, PAPAHAGI, B. 32, 38, 46, 701; OBED. T. 361; DR II, 538—539; F D I, 100, 101; T. PAPAHAGI, D.); în megl.: *moașă* (GR. S. VI 164; cf. CAPIDAN, MG. III 196; ALR I/II h. 196).

[4] Despre înlocuirea termenului *moașă* cu acela de *mamă bătrînă* 'bunică' în graiul viu de astăzi este o dovadă mărturisirea subiectului anchetat de la pct. 359 care a adăugat „mai înainte se zicea «moașă»" (ALR I/II h. 170; cf. și I. Rizescu, *op. cit.*).

pusul: *moașă-bătrînă* (vezi ALR I/II h. 170). Sînt cunoscute, de asemenea, *strămoașă* 'mama bunicului sau bunicii cuiva; străbună' (CADE) și (cu dublă formație prefixală) *răstrămoașă* și cu sensul de 'Ururgrossmutter' (TDRG).

Un sens rar este acela de 'nașă (la botez)' păstrat numai în derivatul *moșuică* (cf. ALRT II, 23 pct. 29).

Cu sensurile înșirate pînă acum, *moașă* are o arie destul de restrînsă. Odinioară, ca și *moș*, a avut mai multe sensuri. Cu timpul a rămas general numai acela de 'sage-femme', cunoscut astăzi în toate regiunile dialectului dacoromân și atestat frecvent în texte, începînd cu *Palia de la Orăștie* [1]. (Cf. ALR I/II h. 212.)

În unele părți i se mai zice și *moașă-mare* (ȘEZ. IX, 1905, p. 158), iar în jurul Năsăudului și *moașă de coșarcă*, deoarece moașa obișnuiește să ducă într-o „coșarcă" mîncare la lehuză (SCURTU, GL.).

Sensul de „sage-femme" [2] se păstrează, desigur, din timpurile cînd numai bătrînele cu experiența lor serveau ca moașe „obstetrix". Ajungînd să denumească și o funcție socială specializată și-a lărgit sfera: sensul specializat ocupă locul principal sau de frunte, iar celelalte sensuri cad pe al doilea plan. Pentru valoarea sa de circulație amintim și derivate ca: **moșică** (ȘEZ. IX 158) *Nu-i de vină mămuca, Ci-i de vină moșica, C-o țipat ciupa pe flori să fiu dragă la feciori.* FOLC. TRANS. I 286; în on. **Moșica.** CDO; **Moși** vb.: *Moașe-sa mi l-a moșit, Buricelu' i-a tăiat.* BAL. OLT. 125. *Moșit* s. n. 'acțiunea de a moși' (DM); *Moșoi* s. m. 'soțul moașei' (MAT. DIALECT. I 213). Atestat și în on.: **Moșoiu.** CDO.

În on.: **Moașa, Amoașei.** CDO.

Cu această accepțiune, *moașă* are toate șansele să se mențină și să dăinuiască, datorită organizării rețelei medicale pe un plan dezvoltat. În nomenclatura actuală a personalului de asistență medicală, *moașă* este numită nu numai femeia încredințată cu servicii speciale la nașterile din clinici și spitale, ci și aceea de la casele de nașteri care au luat ființă în toate comunele și satele noastre.

DEDĂ

Este un cuvînt învechit și popular în dacoromână. Are înțelesul de bază de 'bunic; moș, moșneag'. Variante fonetice: *dedo* 'bunic, moș' (JAHRESBER. III, 311); *dieda* 'bunicul' (ARH. FOLK. VI 335, 380); *dedea* 'bunicul' (C. V. II, p. 30; cf. ALR I/II h. 169, pct. 5); *diedă* 'moșneag' (ALR I/II h. 189, pct. 5: *dieda ăl bătrîn).* Alte variante: *dead, deadiu, dede* (DA ms.).

Servește și ca termen de adresare față de persoane în vîrstă (mai ales precedînd nume proprii). *Un glas de copil*: *Dedea Spiru, dedea Spirul*

[1] Vezi substanțialul studiu al lui R. Todoran, *Moașă „sage-femme"*, în DR X_2 (1943) p. 278–284.

[2] Termen corespunzător în ar. *mămie*; *mîmie* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D; ALR I/II h. 212, pct. 07, 08) < gr. μαμμή 'idem'.

(M. Davidoglu, *Omul din Ceatal*, București, 1948, p. 18); *Că șa ziși dedu Goțe*. PAPAHAGI, R. M. 66.

Termenul circulă și în dialectele sud-dunărene fiind sinonim cu formele din dacoromână [1].

Tot în legătură cu acest termen amintim numele plantei *dediță* care înseamnă 'bunicuță, bătrînică' (ARHIVA, XXIX 431—432; id. XXXII 73; cf. DR. III 649; IORDAN, L. R. 70—71).

Etimologic, cuvîntul are la bază v. sl. дѣдъ 'avus, Grossvater'. În limba română el reproduce în mod fidel înțelesurile pe care le are în limbile slave, dovedind o „sinonimie teritorială" în diverse zone lingvistice de contact (în special Banatul) [2].

Unii lingviști l-au considerat ca provenit din limbajul copiilor „Lallwort" (DELBRÜCK, 468).

Cu sensurile din română, mai lărgite, este dat și pentru limbile slave, arătîndu-se că în comparație cu alți termeni de înrudire, acesta s-a format mai tîrziu din cauză că în orînduirea gentilică *bunicul* era considerat tot ca *tata* (TRUBACIOV, 68—71).

În on.: **Deadul, Dedu, Ded/ev, -ovița, -ulești, -ulescu, Dediul** și top. **Bezdead** 'fără moș' (CDO), apoi **Bezdedelul** (Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 499, 500).

BABĂ

Cu semnificația lui de bază și cu cea mai largă răspîndire, termenul denumește pe femeia ajunsă la o vîrstă înaintată (și corespunde masc. *moș)*. Sinonime: b ă t r î n ă, m o a ș ă (ALR. I/II h. 196).

Prin extensiune (desigur în directă legătură cu vîrsta) a ajuns la sensul de 'bunică' [3] (cf. VAIDA, răspîndit, după ALR. I/II, h 196, într-o arie compactă din vestul Banatului, unde este general pentru această noțiune), în sudul Crișanei, apoi în pct. 870, 874 (Oltenia), 280, 337 (Sălaj), 289 (Cluj), 352, 363 (Bucovina). Derivatele *băbucă* (pct. 339) și *băbică* (pct. 695, 986; cunoscute de noi în fostul județ Dolj) sînt inte-

---

[1] În m e g l.: *ded, deadu* 'bătrîn, moș, bunic' (GR. S. III 386; cf. CAPIDAN, M. G. III, 106, FĂT-FR. I, 1926, p. 9). Mai des este atestat cu sensul de 'bunic' avînd și forma feminină *dedă, deadă* (WEIGAND, UM. 50; cf. PAPAHAGI, MG. 208; CAPIDAN, MG. III 106; ALR I II h. 169) dar și cu sensul de 'babă' GR. S. III 386. În acest dialect *dede* e întrebuințat și ca termen de adresare (ALR I/II h. 202 pct. 012). În i s t r.: *did* 'bunic', moș, unchiaș' (JAHRESBER. VI, 207, FD IV 153, 163; CANTEMIR, T. 164). Aici apare și ca derivat cu prefixul *pre-*: *Căutat-l-av dizi și predizii noștri*, unde *dizi* 'bunici', iar *predizi* 'străbunici', ap. Petre Iroaie, *Cîntece poporane istroromâne,* în FĂT-FR. XI 1936, p. 20; cf. în dr. numele de comună *Deda* (raionul Toplița, Reg. Mureș Autonomă Maghiară).

[2] Cf. D. Gămulescu, *Împrumuturi lexicale sîrbocroate în Banat (Împrumuturi...)*, în ROMANOSLAVICA, X, 1964, p. 215.

[3] Cu ambele sensuri *(babă* și *bunică)* se găsește și în dialectele sud-dunărene. A r. și m e g l. *babă* (MIHĂILEANU; cf. DALAMETRA; PASCU, D. II 181; PAPAHAGI, B. 584; id. M. R., 118; CAPIDAN, EL. 57—58; id. MG III 30; COTEANU, D. 146; GR. S. III 186; WEIGAND, VM 49; T. PAPAHAGI, D.). În i s t r. *bâbe* (MIKLOSICH, E. 60; JAHRESBER. VI 197; CANTEMIR, T. 158; POPOVICI, D. R. II 91).

resante fiindcă în acele părţi se întrebuinţează numai sub această formă. Un astfel de derivat avem şi în istr. *babine* 'Grossmutter' (POPOVICI, R. D. II 91).

Sensul de *mamă* a lui ,,babă" (KLEIN, D.; cf. LB; LM; GL; VICIU, GL.) îl socotim ca o fază intermediară spre accepţiunea de 'bătrînă, mamă-bună, bunică'.

Sensul de 'moaşă' (sage-femme)[1] este atestat începînd cu Anon. Car. şi Pravila de la Govora [2]. Acest sens apare în unele localităţi din Banat în sintagma *babă-de-buric* (MARIAN, NA. 420; cf. ŞEZ IX 157). E cunoscut regional, tot în Banat, sub forma diminutivală *babiţa* (<s.-cr. *babica*), dar unele texte îl atestă şi în nord-vest (SCURTU, UG. 293).

Toate sensurile înşirate pînă aici, şi în special acesta din urmă, au la bază ideea de bătrîneţe, căci moaşele se alegeau de obicei dintre femeile bătrîne.

Tot în legătură cu vîrsta înaintată bănuim că a apărut şi sensul de 'naşă' (la botez) atestat în pct. 45 (Banat) din ALR I/II h. 217, în pct. 618 alături de *babă* şi *nănaşă*.

Reflectînd o atitudine familiară a soţului faţă de soţie — uneori ironic, alteori afectuos sau glumeţ — s-a ajuns ca termenul să însemne în general 'soţie, nevastă' indiferent de vîrstă. *Eu iubesc baba iubeşte, Casa ni se pustieşte.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 413; cf. DA; DL.; ALR I/II h. 270, 271 şi 194; BUZILĂ, N. 803.

Prin extensiune, termenul a ajuns să se aplice şi altor grade de înrudire, uneori cu nuanţă depreciativă cum sînt sensurile rari de 'lele' (ALR I/II h. 203) şi 'bade' (ALR I/II h. 202).

Menţionăm ca derivate cu sens depreciativ *babaroi* 'văduv' (COMAN, GL.) şi *băbar* 'tînăr însurat' (ALR I/II, h. 269); 'nume de batjocură sau dat în glumă bărbaţilor în legătură cu vîrsta' (DA). Amintim şi derivatul (rar) *străbabă* 'femeie foarte bătrînă' (L. ROM. XII, nr. 2, p. 155) [3].

În ceea ce priveşte originea [4], *babă* a fost împrumutat din limbile slave (cf. v. sl. *baba* 'anus, avia, obstetrix') ca şi în alte limbi (cf. alb. *babë*, ngr. βάβω, magh. *bába*), avînd o evoluţie semantică paralelă ca şi în limbile slave. În limba română e un cuvînt polisemantic şi ne-a venit probabil prin influenţa sud-slavă. S-ar putea însă să provină concomitent din limbi slave diferite (bulgară, sîrbă şi ucraineană; cf. MIHĂILĂ, Î. 125, 126, 286), avînd o etimologie multiplă. Cuvîntul a pătruns şi în alte domenii decît cel al înrudirii, precum şi în diferite expresii identice cu cele slave (MIHĂILĂ, Î. 125—126, 286). Faptul că are aceleaşi sensuri în toate dialectele româneşti ne determină să-l socotim mai curînd un împrumut vechi provenind din primul contact al limbii române cu limbile slave.

---

[1] Se găseşte şi în ar. şi megl. (PASCU, D. II 181; cf. GR. S. III 186; PAPAHAGI, M. R. 118; T. PAPAHAGI, D.).

[2] Cf. R. Todoran, în DR X_2, p. 279.

[3] Pentru alte sensuri şi derivate ale acestui termen, precum şi pătrunderea în alte domenii decît cel al înrudirii, cf. DA; SFC III 47, 62, 63; L. ROM. XI, nr. 6, p. 647; *St. şi cerc. ştiinţ.* Cluj, II (1951), nr. 1—2, p. 346—347. Pentru numeroasele derivate onomastice cf. CDO.

[4] Iniţial cuvîntul a apărut în graiul copiilor. Cf. B. P. Hasdeu, *Principie de filologie comparativă ario-europeană*, Bucureşti, 1875, p. 76—80; IORDAN, ST. 46; BUL. FIL. VI 156—157 şi 182 183; PUŞCARIU, ÉT. 325; id. L. R. I 240.

De altfel este inclus și în fondul principal lexical al limbii noastre (GRAUR, Î. F. PR. 48). Se pare că în spațiul carpato-balcanic s-a ivit o concurență între autohtonul *moașă* și sl. *babă*. Așa cum arată hărțile ALR, astăzi amîndoi acești termeni coexistă dovedind o interesantă împletire de sensuri.

Constatăm — ca și în cazul altor termeni de înrudire — pătrunderea cuvîntului românesc și în limbile sau dialectele unor minorități naționale din Transilvania. Cf. săs. *babo* (GRIGOROVITZA, 20; cf. PUȘCARIU, L. R. I 225); magh. ciang. *bābå* (WICHMANN, s. v.).

TATĂ

În accepțiunea generală și cea mai uzuală termenul denumește 'bărbatul care are unul sau mai mulți copii'. Este atestat, alături de varianta *tătîne*, începînd cu cele mai vechi texte românești pînă astăzi: *Mic era între frații mei și mai tărâru între casa tatălui (tătărelui* VOR., *părintelui* DOS.) *mieu, paște oile tătărelui (tătănelui* SCH., *tatîlui* COR., *părintelui* DOS.) *mieu.* PSALT. 309. *Lua-mă de la oile tătărelui (tătănelui* SCH., *tătînului* COR., *părintelui* DOS.) *mieu.* id. ib.[1]. *Se rugau să îngroape pe tatălu său.* CORESI, EV. 336. *Omul va lăsa tată-său și muma sa și se va alipi muieriei.* PALIA, 1581, ap. CADE. *Fratele tău... va să moară de mîinile tătîni-tău* (a. 1600—1625). GCR. I 67. *Mai apoi și tatăl lor, dacă auzi de perirea lor* [a feciorilor] *căzu și muri* (a. 1643), id. ib. 105. *Cinstește pre tată-tău și pre mumă-ta.* (BIBLIA, 1688), ap. TDRG. *Albert, craiul leșesc fiind ales de țară craiu, după Cazimir tată-său, au uitat prieteșugul tatîne-său ce avea cu Ștefan vodă.* URECHE, ap. CADE. *Înțelegînd Ion vodă poticala tătîne-său.* M. COSTIN, ap. DDRF. *Fata îngenunche dinaintea tătîne-său.* CREANGĂ, P. 274. *Merg mumînile gemînd și tătînii suspinînd.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 303. *Plînjeț fată păru tău, Binele tătîne-tău.* CABA, S. 81; cf. FOLC. TRANS. I 212.

Termenul *tată* prezintă o arie compactă în dacoromână (vezi ALR I/II h. 152)[2]; în aromână e răspîndit numai parțial (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; DENSUSIANU, A. 106; JAHRESBER. I 74, II 75; WEIGAND, AR. II 332;

---

[1] În ALR II/I MN., p. 65 [2619] *tatîne* apare sporadic pe întreg teritoriul dacoromân, fiind mai frecvent în nordul Transilvaniei. Forma *tatire-so* din pct. 95, ca și alte variante cu *-nr-* sau *-r-* în loc de *-n-* sînt forme rotacizate. Forma *tatare* ȚIPLEA, P. P. 5) pe care V. Bogrea o consideră ca atare (DR IV 897) e posibil însă să reprezinte fenomenul de paragogă, obișnuit în poeziile populare. În varianta *tatăine* (ARH. OLT. II 126) avem de-a face cu anticiparea elementului palatal ca în *cîine, mîine, pîine*. În versurile *Mizilcuța care știe, Lumele tată-în său scrie*. ȘEZ. IX 57, avem un caz de etimologie populară (DR IV 897).

[2] Iată cîteva sinonime (destul de rare) în dacoromână: **Afendachi**. Termenul nu este înregistrat de dicționarele românești. Este redat cu înțelesul de 'tată', ca termen de adresare. *Numele de tată și mamă erau nume proaste... Se zicea Babacă și Nineacă și prin unele clase Afendachi* (cf. Dr. C. Scraba, *Ion Heliade Rădulescu*, București, (f. a.) 21). Cuvîntul este fără circulație în limbă, a intrat în epoca fanariotă < ngr. αφενταχυ și a rămas în literatura acelei epoci. Astăzi nu se mai aude. În on.: *Afendule, -a, Afendiciu*. CDO.

Papá. E un neologism francez introdus la noi prin burghezie și fără circulație în graiurile populare, la origine din graiul copiilor. *Dionis... șopti încet cu glasul înecat de lacrimi: „Bună sară, papá!* EMINESCU, N. 39. — *Papá, reproșează Georgeta în glumă.* CĂLINESCU, E. O. II 54, ap. DA ms.

Unele sinonime sînt exclusiv creații din graiul copiilor.

PAPAHAGI, B. 711; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 152), ca şi în megleno-română (PAPAHAGI, M. R. 56; cf. ALR I/II h. 152, note), iar în istr. numai în graiul copiilor (PUŞCARIU, ISTR. II 233; cf. id. ib. III 136, JAHRESBER. IV 362; POPOVICI, D. R. IX; ALR I/II h. 152 pct. 01, note) [1].

Cum e şi de aşteptat, termenul *tată* apare în numeroase expresii şi locuţiuni româneşti, care dovedesc şi ele importanţa şi vitalitatea cuvîntului în limbă. L o c. a d v. (Despre o moştenire, un obicei etc.). **Din tată în fiu** = moştenire prin directă descendenţă; de la o generaţie la alta. *Moşia Slovenilor, moştenită din tată în fiu.* C. PETRESCU, R. DR. 202, ap. DL. *Aşa au apucat din tată în fiu.* P. P. E x p r. **A fi (ca) un tată** (pentru cineva) = a fi bun, a-l îngriji bine (ZANNE, P. IV 658, 660). **Parcă i-a făcut un tată şi o mamă** = se aseamănă foarte mult (id. ib. 657). **Bucăţică ruptă tată-său** sau **izbit capul lui tată-său** sau **e tată-său în picioare**, se spune cînd copii seamănă leit cu tatăl (ZANNE, P. IV 656). **Calcă pe urmele lui tată-său,** se spune despre cel care seamănă cu tatăl său în apucături şi obiceiuri (mai ales rele) (DL). **Se leapădă şi de tată-său** sau **vinde şi pe tată-său,** se spune despre omul egoist, rău, şiret (ZANNE, P. IV 658) [2].

Bie 'tată' (este contras probabil din *bitic* 'bunic'): *Nea Mitrane ai văzut pe bicu? (şi bicu-i era tatăl său).* DELAVRANCEA, S. 216, ap. DA. ms.

Bică 'mamă': *Agăţîndu-se de sînul mă-sei, îi zise: „Dar tu, bică, ai două fuioare".* DELAVRANCEA, S. 167. Etimologic *bică* (după DA) va fi avut probabil la început sensul de 'bunică' şi atunci ar putea fi contras din *bitică*; cf. CDO.

Puriu, puria. Termenii sînt întrebuinţaţi numai în argot (cf. Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în GR. S. VII 124), *puriu* cu sensul de tată, iar *puria* 'mamă'. Ambii termeni provin din limba ţigănească: *puria* 'vieux'; *puri* 'vieille'. Masculinul este refăcut după feminin. (Cf. Al. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*, în BULL. LINGU. II 183.)

[1] Dialectele româneşti din sudul Dunării întrebuinţează (mai rar) încă mulţi alţi termeni denumind noţiunea de *tată*.

În a r.: forma (rară) *tatu* (T. PAPAHAGI, D.); *afendu* şi *afendi* < gr. ἀφέντης 'tată' dar şi 'preot' (WEIGAND, AR. 152; cf. CAPIDAN, AR. 226, ALR I/II h. 152); *andicu* (WEIGAND, AR. II 361; CAPIDAN, AR. 268; T. PAPAHAGI, P.); *baba* < tc. *baba*, idem. (DALAMETRA; PASCU, D. II 110; DENSUSIANU. ANT. 107, 117; T. PAPAHAGI, D.); **lalia** (ALR I/II h. 152) alături de *fendi*; (în argou): *barba*, poate din it. *barba* 'unchi' (SCL XVI, nr. 4, p. 534), (uzitat în limbajul copiilor mici): *neni* < mbg. *neni*. id. (cf. DALAMETRA; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 152; CAPIDAN, EL. 75; T. PAPAHAGI, D.);

în m e g l.: *băbaică* < bg. *babajko* (GR. S. III 186; cf. CAPIDAN, MG. III 30; PAPAHAGI, M. R. 62); *tatcu* < bg. *tatko* (GR. S. VII 209; cf. CAPIDAN, MG. I 141; PAPAHAGI, MR. 84); *(tati) taiti* (e forma cea mai obişnuită) < bg. *tate* (CAPIDAN, MG. I 99, 141; idem. III 291, 292; DENSUŞIANU, ANT. 81; ALR I/II h. 152, pct. 012, 013);

în i s t r.: *ţaţe* < s.-cr. *ćaća* 'tată' şi 'bătrîn' (PUŞCARIU, ISTR. II 233, III 136, 327 · cf. GLAVINA, CAL. 71; CANTEMIR, T. 161, 184; MORARIU, CIR. I 31, IV 23; ALR I II h. 152); *ćaie, tsoie* — prin analogie cu *maţe* — (MIKLOSICH, SL. EL. 61; cf. MORARIU, CIR. I 31, IV 23; PUŞCARIU, ISTR. III 136; JAHRESBER. VI 37; CANTEMIR, T, 114, 161).

[2] N-am notat aici decît expresiile care intră în domeniul semantic al lucrării noastre.

Un sens răspîndit (în credinţa creştină), care iese din preocupările noastre este 'dumnezeu'. *Tatăl nostru den ceriu lăsa-va voao greşalele voastre.* CORESI, ap. CADE.

Sensuri figurate în dacoromână pentru *tată* şi *mamă* (obişnuite în ghicitori); *colomboniu* 'tată'; *clombiţă* 'mamă' (COSTIN, GR. BĂN. II 21, 73; cf. NOVACOVICI, COM. BĂN. II 32), ambele poate de la *cloambă* 'creangă, cracă, ramură'. În sensul de: vlăstar, odraslă; membru al familiei; *cloţoboniu* 'bărbat'; *cloţoboane* 'femeie' (ALRT II 47, pct. 76) dar şi (la masc.) 'tată' (la fem.) 'mamă'. (Comunicat I. PĂTRUŢ — Cluj.) Acest termen poate fi pus în legătură cu *cloţă* 'cloşcă, clocă'. Alte sensuri figurate (sau familiare):

1. ocrotitor. *Înălţimea-sa este tata flămînzilor şi al însetaţilor.* CREANGĂ, P. 258; 2. început, obîrşie, izvor; cap, căpetenie. *El e tata răutăţilor.* PAMFILE, J. II 169; titlu dat unei persoane

În adresare, termenul are diverse nuanţe şi accepţiuni[1]: a) mai întîi numele pe care îl dau copiii tatălui lor sau cînd vorbesc despre el. *Tată, eu cred că mie mi se cuvine această cinste.* CREANGĂ, P. 184. *Iese sara la pridvor şi tot strigă : tată! tată!.* I. CR. II, 216 ;

b) numele pe care şi-l dă însuşi părintele vorbind cu copiii lui. În acest caz avem înlocuirea persoanei (cu pronunţată nuanţă de afectivitate), precum şi tendinţa adulţilor de a vorbi cu copiii sau în faţa lor, întocmai ca ei. *Taci, dragul tatei, zicea împăratul.* ISPIRESCU, L. 2. *Din trei ficiori cîţi are tata nici unul să nu fie bun de nimica?!* CREANGĂ, P. 188. *Şedeţi, tată, aicea lîngă foc.* ŞEZ. I 161. (Prin personificare, în adresări dezmierdătoare către animale) *Hi!!! zmăoaicele tatei, îndemnaţi înainte.* CREANGĂ, P. 119 ;

c) nume ce-l dă soţia bărbatului ei (arătînd raporturile de tandreţe dintre soţi)[2];

d) apelativ faţă de propriul copil (la vocativ). *Auzît-ai, Gruio, tată?* BAL. OLT. 86. *Du-te, tată, şi ţi-o ia! ... Intră, tată, la cămară* (zice tată către fiu). PAMFILE, C. Ţ. 89. În această accepţiune se întrebuinţează şi faţă de persoane străine (de obicei bătrînii către tineri) cu intenţia de a stabili cu ele un raport de simpatie, apropiere sau familiaritate. Adresare alintătoare intercalată în text: *Ce ai mînca, tată, spune? — Of cum aş mînca căpşune!* ZANNE, P. II 495. **Măi tată** = expresie exclamativă, intercalată în text, arătînd uimire, satisfacţie, nemulţumire etc. *Scripcarii cîntă, şi unde, măi tată, mi se prind de mînă la joc, de pare că-s draci de pe comoară.* ŞEZ. III 183. *Se arată, măi tată, o groază de mistreţi.* SADOVEANU, O. I 291. *Pe urmă unde nu şi-a suflicat mînecile măi tătucă, şi unde n-a început a behăi.* ŞEZ. III 5 ;

e) nume cu care se adresează un tînăr unui bărbat mai în vîrstă (în semn de respect sau de afecţiune). *Mulgem astă seară, tată-baciule?* GALACTION, O. I 66. Compus: **tată-moş**. *Mulţumim, tată-moşule, mulţumim.* ISPIRESCU, L. 336. *Derivat: tătuţ* (ISPIRESCU, L. 101).

Un alt sens (rar) al lui *tată, tătîne* este acela de 'bunic'. *Tata* sau *tata-moşu* = bunicul, tata mare, tata-bătrînul, bătrînul, bătrînelul (PAMFILE, CIM., ap. GL.). *Parcă am omorît pe tata (moşu-meu) zice un bărbat cînd îi merge rău.* ZANNE, P. IV 658. *Tătîni-meu-tat al bătrîn* 'bunicul' (ALR. II/I h. 129—130, MN. pct. 47). Amestecul terminologiei *tată* cu cea de *bunic* se datoreşte copiilor sau nepoţilor, cunoscută fiind afecţiunea acestora faţă de bunici. Copilul îşi mai însuşeşte această denumire şi din graiul propriilor săi părinţi. Întrebuinţat des în compuse: *tată-moş*. Vezi : *Moş*.

În mediul familiar s-a format desigur şi sensul de 'socru' al lui *tată*, ca nume dat acestuia de către ginere sau noră (DENSUSIANU, Ţ. H. 236 ; cf. NOVACOVICI, FOLK. 103, ALR I/II h. 261 pct. 289, iar în pct. 308 şi 542

considerate ca strămoşul unui neam sau dinastii. *Eu fiu cu tata Traian şi nu aprob zisele poetului.* ODOBESCU, S. III 25, ap. DL.

Pentru numeroasele proverbe şi expresii în legătură cu *tată*, cf. ZANNE, P. IV 648 660.

[1] Pentru cazuri similare în alte limbi romanice, cf. TAPPOLET, 20.

[2] Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica morfologică*, în BUL. FIL. VII—VIII, p. 8 ; id. ST. p. 114. Se dau situaţii asemănătoare şi din alte limbi.

s-a răspuns : *socru* sau *tată)*. În cîteva comune din jurul Năsăudului, întrebuinţarea lui este considerată ca o distincţie a unei educaţii alese primită în familia de unde provine ginerele sau nora. (În adresare, cu pronunţată nuanţă afectivă) *Împăratul, îndată ce se desmetici, aleargă iute înaintea ginerelui său, cade în genunchi şi se roagă... a-l ierta zicîndu-i : tată! iartă-mă.* H. IV 63 (în Bilciureşti-Dîmboviţa). Vezi : *Socru.*

Numirea de *tată* des aplicată *tatălui vitreg* (ALR I/II h. 153) este dată de copii ca un semn de respect pentru acesta, dar şi fiindcă au crescut poate de mici cu acesta, care devine pentru ei astfel ca un tată adevărat (drept).

★

Valoarea de circulaţie a cuvîntului *tată* este atestată şi de numeroasele şi variatele compuse care s-au format în jurul său : **tată adăurat** sau **adăorat** [1] (*adăurat, adăorat* < loc. *a doua oară* sau de la varianta ei *adăoară*) [2]; **tată-vitreg** [3] (BULL. LINGU. V 144 ; cf. LEXIC. REG., 47) ; **tată-bătrîn**, vezi : *Bătrîn* ; **tată-bun** (*bun* cu sensul de 'veritabil, adevărat', spre a-l deosebi de cel vitreg ; Com. A. AVRAM — Mănăştur. Copalnic, ap. DA ms. ; cf. FOLC. TRANS. I 573) ; **tată-de-familie** (după fr. *père de famille*) = capul familiei, bărbat cu soţie şi copii (BARCIANU) ; **tată-de-salcă** = ibovnicul mamei cuiva (COM. SAT. V 99) ; **tată-drept** = tată bun (cunoscut de noi în Bucovina) ; **tată-jurat** = „tata" ce şi-l aleg copiii în locul tatălui mort ; tutore (DENSUSIANU, Ţ. H. 96 ; cf. PAMFILE, FRĂŢIA, ap. GL) ; **tată-mare** = fratele mai bătrîn al părinţilor (dacă locuiesc mai multe familii laolaltă) (MOLIN, R. B. 11), vezi : *Bătrîn* ; **tată-mic** = fratele mai tînăr al părinţilor (id. ib. ; cf. ALR I/II h. 165, pct. 30, 33 ; cf. id. h. 166, pct. 690) ; **tată-moş**, vezi : *Moş* ; **tată-naş**, vezi : *Naş* ; **tatăl-nostru** (în credinţa creştină) = rugăciunea cea mai răspîndită (cf. GCR I 220) ; **tata-săracilor** = tutorul orfanal (Com. V. LAZĂR — Jina) ; **tată-sufletesc** = persoana care îndeplineşte ceremonialul mătcuţării (PAMFILE, FRĂŢIA, ap. GL), vezi : *Mătcuţă* ; **tată-socru**, vezi : *Socru.*

Derivatele lui *tată* sînt aproape toate hipocoristice, lucru explicabil prin mediul familiar în care au luat naştere şi care le imprimă o pronunţată nuanţă afectivă şi alintătoare : **tataie** s. m. < *tată* cu sufixul „copilăresc" *-aie* [4], cu sensul de bază 'tată' (ALR I/II h. 152, pct. 558)[5], dar şi de 'bunic' (DL., DM.), apoi de 'socru' (Com. G. GIUGLEA, Săcele-Braşov) ; **tatiţă, tătiţă** (la vocativ : **tătiţu** s. m.) (H. II 89, id. XVIII 296) [6]; **tătcuţ** s. m. (ALR I/II h. 152, pct. 493) ; **tătic(ă), tătîcă** s. m. (TDRG ; cf. ALR I/II h.

[1] Cf. Vl. Drimba, *Contribuţii lexicologice*, în L. ROM. VII, nr. 1, p. 26 ; C. V. nr. 2, p. 29 ; TODORAN, GL.

[2] *Îndoiţi* se numesc căsătoriţii, care mai înainte au fost ambii văduvi (VICIU, GL. p. 35).

[3] În megl. : *tată flat* (GR. S. III 394).

[4] Cf. Iorgu Iordan, în recenzia cărţii lui Max L. Wagner, *Historische Lautlehre des Sardischen*, Halle, 1941, BUL. FIL. IX 185.

[5] Cf. *Tataia.* Amintiri din viaţa lui Calistrat Hogaş de Sidonia C. Hogaş (fiica sa). Piatra Neamţ, 1940.

[6] Întrebuinţat de I. L. Caragiale cu nuanţă ironică în limbajul de mahala. Cf. Laura Vasiliu, *Observaţii asupra vocativului în limba română*, în S. G. I 15.

152, pct. 695); **tătișor** s. m. (JAHRESBER. VIII 212; cf. TDRG, ISPIRESCU, L. 101); **tătucă** s. m. (BICH.-TOM., B. 36; cf. BULL. LINGU. VII 194; HODOȘIU, 67; ȘEZ. III 5)[1]; cf. der. on.: **Tătucu** CDO; **tătucuță**, (rar) **tătăcuță** s. m. (TDRG; cf. MARIAN, Î. 128; BULL. LINGU. VI 194; JAHRESBER. VIII 161; cu suf. *-uică*, întrebuințat mai mult la feminine și influențat de forme ca: *fătuică, mămuică, nevăstuică)*; **tătuică** s. m. (JAHRESBER. VIII 193); **tătuluc(ă)** s. m. (ȚIPLEA, P. P. 117; cf. T. PAPAHAGI, M. 103); **tătuluț** s. m. (ȚIPLEA, P. P. 117); **tătușor** s. m. (MÎNDRESCU, L. P. 190); **tătușu** s. m. (PSALT. 75, 494; pl. *tătuși* (PSALT. SCH. 13) — traducînd slav. *otci* [2] cu sensul de 'strămoș; bunic' (cf. derivatul on.: *Tătuș, -escu* CDO); **tătuță** și **tatuț(ă)** s. m. (ȚIPLEA, P. P. 117; cf. ISPIRESCU, L. 334; MÎNDRESCU, L. P. 51; ALR I/II h. 152, pct. 93, 540; cf. der. on.: *Tătuță*. CDO).

De la *tătîn* am găsit derivatul (învechit) *tătînesc, -ească* = al tatălui, al părintelui; părintesc; strămoșesc (CDO. VOR. 37/12; cf. id. ib. 101/2; L. ROM. XII, nr. 2, p. 179).

De la aceste forme derivate diminutivale ușor se poate face puntea de trecere la formele pe care le-am putea numi *prescurtări* sau *trunchieri*, provenite aproape în întregime din primele. Ca origine, acestea sînt — în marea lor majoritate — creații ale limbii copiilor și cuprind o pronunțată nuanță hipocoristică: **Cuțu** s. m. (< *tătucuț)* (COSTIN, GR. BĂN. II 83); **ta**! (< *tată* folosit ca interjecție la vocativ, după pronunțarea cuvîntului *tată)* (L. ROM. X, nr. 3, p. 240); **tati** s. m. (la vocativ în limba copiilor de la oraș) (TDRG); **tică** s. m. (poate din *tătică)* (L M, GL.; cf. VÎRCOL, V. 101; H. II 256, în Ciobanul-Constanța, H. XVIII 8, în Clopotiva-Hațeg; RĂDULESCU-CODIN, Î, 271; *tică* 'nene' LEXIC REG. 87); **ticu** s. m. (< *tăticu*) (RĂDULESCU-CODIN, Î. 230); **tică** s. m. (< *tătica* sau poate o contaminare între *tică* + *bic)* (COMAN, GL.); **tiță** s. m. (< *tățiță*) (LIUBA-IANA, M. 4); **tițu** s. m. (< *tățițu)* (JAHRESBER. III 311); der. on.: **Tițul**. CDO.; **tucă** s m. (< *tătucă)* (PAMFILE, J. II, ap. GL.; DENSUSIANU, Ț. H. 338; SCURTU GL.); cf. der. on.: *Tucă* CDO; **tucu** s. m. (< *tătucu)* (LM. GL.); **tuica** s. m. (< tătuică) (BOCEANU, GL.; CIAUȘIANU, GL.; **tuță** s. m. (< *tătuță)* (LIUBA-IANA, M. 4, frecvent la M. Sadoveanu în romanul *Frații Jderi)*; **tuț(u)** s. m. (< *tătuț (u)*) (C. V. IV nr. 3, p. 42; cf. COSTIN, GR. BĂN. II 199; ALR I/II h. 152, pct. 125, 129).

★

Alte derivate onomastice (după CDO): **Tat, Tatul, Tătul, Tătul/e, -ea, Tătuiul, Tatuia, Tatoiu, Tatăl.**

În general, sensurile cuvîntului *tată* date de noi (și întrebuințările lui în alte domenii, care nu le putem trece aici), apoi compusele, derivatele, prescurtările sau trunchierile, toate acestea îi demonstrează valorile sale afective și expresive, precum și însemnătatea noțiunii pe care o desemnează [3].

---

[1] Sub forma *tătuc* cu sensul ironic 'om în vîrstă (la armată)'. IORDAN, ST. 374.

[2] Cf. Pandele Olteanu, *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizante. I. Substantivele*. SCL XI, nr. 3, p. 605.

[3] Cf. Al. Niculescu, *Recenzie* la comunicarea lui Leo Spitzer: *The individual factor in linguistic innovations*, făcută la Congresul internațional de studii romanice, ținut în 3 și 8 aprilie 1956 la Florența, SCL VII, nr. 3—4, p. 302.

Etimologic, *pater* şi *mater* la romani au aparţinut limbii literare, juridice şi oficiale, iar *tata* şi *mamma* au aparţinut limbii populare obişnuite. În timp ce primele exprimau o idee mai abstractă şi precisă, pornind mai mult din raţiune, *tata* şi *mamma* exprimă ideea respectivă mai vag şi au la bază o dispoziţie sufletească, un sentiment şi în acelaşi timp sînt mai expresive. (Cf. TAPPOLET, 11—12.) Acelaşi autor afirmă că *pater* şi *mater* nu s-au păstrat în limba română din cauza izolării culturale a ţării noastre de restul Romaniei şi fiindcă textele româneşti scrise apar numai în secolul al XVI-lea.

Afirmaţia lui Tappolet ni se pare întemeiată numai în parte. Populaţia din Dacia era o populaţie rustică. Limbajul claselor de sus a fost prea puţin întrebuinţat. Populaţia s-a folosit de limbajul zilnic obişnuit — ad usum omnium — (PUŞCARIU, L. R. I 327) şi n-a acceptat graiul claselor stăpînitoare şi asupritoare [1]. Deci nu e vorba de izolarea culturală, ci de rusticizarea limbii latine orientale şi lipsa de contact cu latina literară. Faptul că textele vechi apar numai în secolul al XVI-lea nu e un argument, deoarece se ştie numărul mare al cuvintelor latine păstrate în limba română. Varro ne spune că *tata* şi *mamma* erau cuvintele uzuale din limba copiilor [2]. Deci *tată* şi *mamă* le considerăm ca forme latine populare, nu ca elemente dintr-o fază mai nouă. Ele sînt atestate şi în inscripţii [3]. Consolidarea lor în limba noastră (în locul lui *pater*, *mater*) se datoreşte poate şi coincidenţei, în limba copiilor, cu formele slave corespunzătoare [4].

Atît *tată* cît şi *mamă* aparţin „graiului copiilor" [5] (PUŞCARIU, ET. WB; cf. ERNOUT-MEILLET, 976) şi se găsesc răspîndite şi în alte limbi sau dialecte romanice unde coexistă alături de descendenţii lui *pater* şi *mater* (cf. REW., 5277, 5406, 8596). Formele din Italia de sud şi cele din limba română au originea comună în limba latină [6]. Atît în documentele vechi din sardă, cît şi în limba de astăzi se întrebuinţează mai mult *mama* decît *madre* [7].

Tată face parte din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, Î. F. PR. 54, 74, 104, 132, 142). Sub forma *tata*, *tate* cuvîntul a pătruns şi

---

[1] Cf. I. Şiadbei, *Contribuţii la studiul latinei orientale* (III), în SCL IX, nr. 2, p. 177.

[2] „cum cibum ac potionem buas ac pappas nocent, et matrem mammam, patrem tatam" (ERNOUT-MEILLET, 553); cf. şi O. Densusianu, în recenzia lucrării lui M. Bartoli, *Introduzione alla neolinguistica (principi-scopi-metodi)*, GR. S. III 254; cf. I. Fischer, *Cuvinte panromanice absente din limba română*, în SCL XVI, nr. 4, p. 446—447.

[3] H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Bucureşti, 1960, p. 231.

[4] Acad. V. F. Şişmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a RSS Moldoveneşti*, Chişinău, 1960, p. 13 (traducere din limba rusă).

[5] Cf. şi A. Grégoire, *L'apprentissage de la parole pendant les deux premières années de l'enfance*, în „Psychologie du langage", Paris, 1933, p. 375—389, unde se dă şi explicaţia fonetică a fenomenului.

[6] Gerhard Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen*. München, 1954, p. 10; cf. E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*. Quatrième édition. Paris, 1956, p. 120; cf. şi Giovanni Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*. Bari, 1954, p. 48.

[7] Cf. M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wortschatz* (I. Die Familie — II. Der menschliche Körper), Genève, 1930, p. 6. Pentru evoluţia acestor termeni în limba franceză, cf. MEILLET, L. 241.

în limba sașilor din Transilvania (BR. R. 48)[1], apoi în graiul ceangău din Moldova; *tata*, *tátă* (WICHMANN; cf. MÁRTON, P. 560; SCL XIV, nr. 3, p. 388), iar după PASCU, R. E. 86 și SD. tot din limba română ar fi pătruns și în unele limbi slave.

TĂTÎN

Tătîn (la sg. și pl.) apare numai în combinație cu pronumele posesiv și (rar) în dr. *tătîń*, *tătîńi*, ca plural al lui *tată*. (ALR I/II h. 152 pct. 129, în note). Pluralul lui *tată* în ar. este *tătîń* (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; CAPIDAN, AR. 226; 540; PAPAHAGI, B. 711; JAHRESBER. II 75; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 152), la fel în megl. cu desinența de pl. *-ońi(i)*, *-oń*, *-îń* (PAPAHAGI, R. M. 66; cf. CAPIDAN, M. R. I 141; GR. S. VII 209; ALR I II h. 152; ALRM II/I h. 183). Tot la pl. are în megl. și sensul de 'părinți' (PAPAHAGI, M. R. 118, ALR I/II h. 151). Acest sens, inclusiv desinența pluralului, îl apropie de sensurile de la pl. ale ar. *păpîńi* 'strămoși, predecesori' (COD. DIM. 90, b/2, ap. PUȘCARIU, ET. WB.) sau de acela de 'bunici', tot ale lui *păpîńi*, avînd și valoare colectivă de 'tată și mamă' (ALR I/II h. 169 pct. 09). Se pare că pl. frecvent *păpîńi* (cu diverse variante fonetice) este format prin analogie după *tătîńi*. Foarte rar e atestat pl. *paḱi* (PAPAHAGI, B. 134; cf. PASCU, D. II 70; T. PAPAHAGI, D). Tot o astfel de influență pare a fi în megl. *deadăn* (pl. lui *deadu*) din ALR I/II h. 169.

Astăzi formele *tătîne*[2] — ca de altfel și *mămîne* — par a fi în regres (comparativ cu *tată* sau *mamă*) și se întrebuințează tot mai rar, așa cum ne atestă și răspunsurile (provocate prin întrebare directă) subiectelor din ALR II/I MN. p. 65 [2619] la pct. 29, 182 și 514. *Mămîne* (sau forma) prescurtată *mîne* — în directă legătură cu forma atonă a pronumelui posesiv: *-sa*, *-ta*, în unele expresii are chiar întrebuințări peiorative (ALR II/I MN., p. 65 [2620], cf. și ALRM II/I h. 183 și 184).

Poziția pe hartă a lui *mămîne* — *tătîne* arată că o dată au fost răspîndite pe tot teritoriul și cu timpul, în anumite regiuni s-au pierdut. Golurile sînt mai mult în Muntenia și în sudul Moldovei.

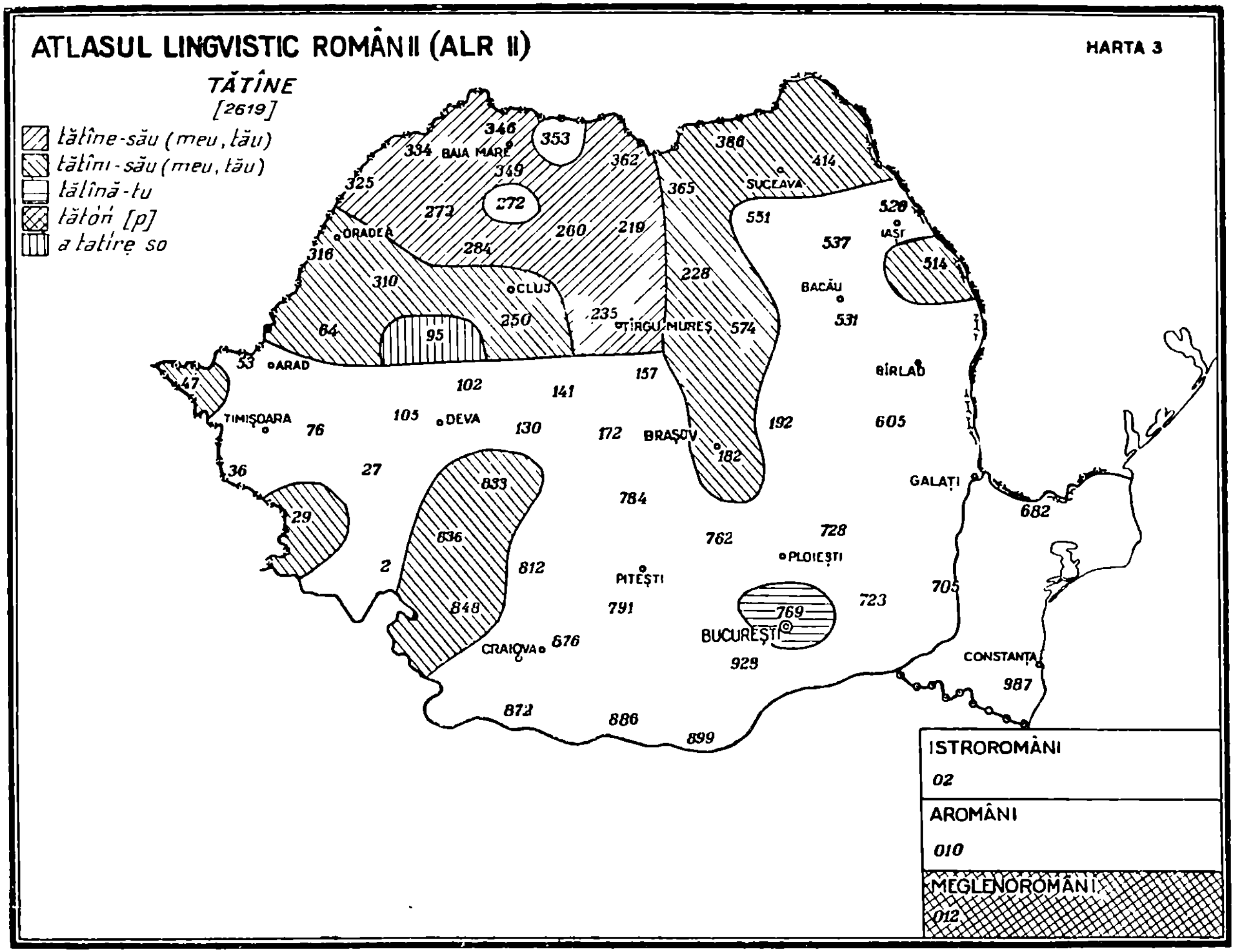
Golul de pe hartă se pare a se explica astfel: s-a ajuns într-o vreme — în aceste regiuni — să se întrebuințeze numai formele prescurtate *mîni-sa*, *mî-sa* (păstrate încă în extremitatea vestică a golului: Oltenia). Acest *mî-sa* însă se confunda cu *mă-sa* (< *mamă-sa*) și fiind oarecum omonime (nu numai sinonime) forma mai stranie *mĭ-sa* a dispărut și cu ea a dispărut orice urmă de *mămîne* — *tătîne*.

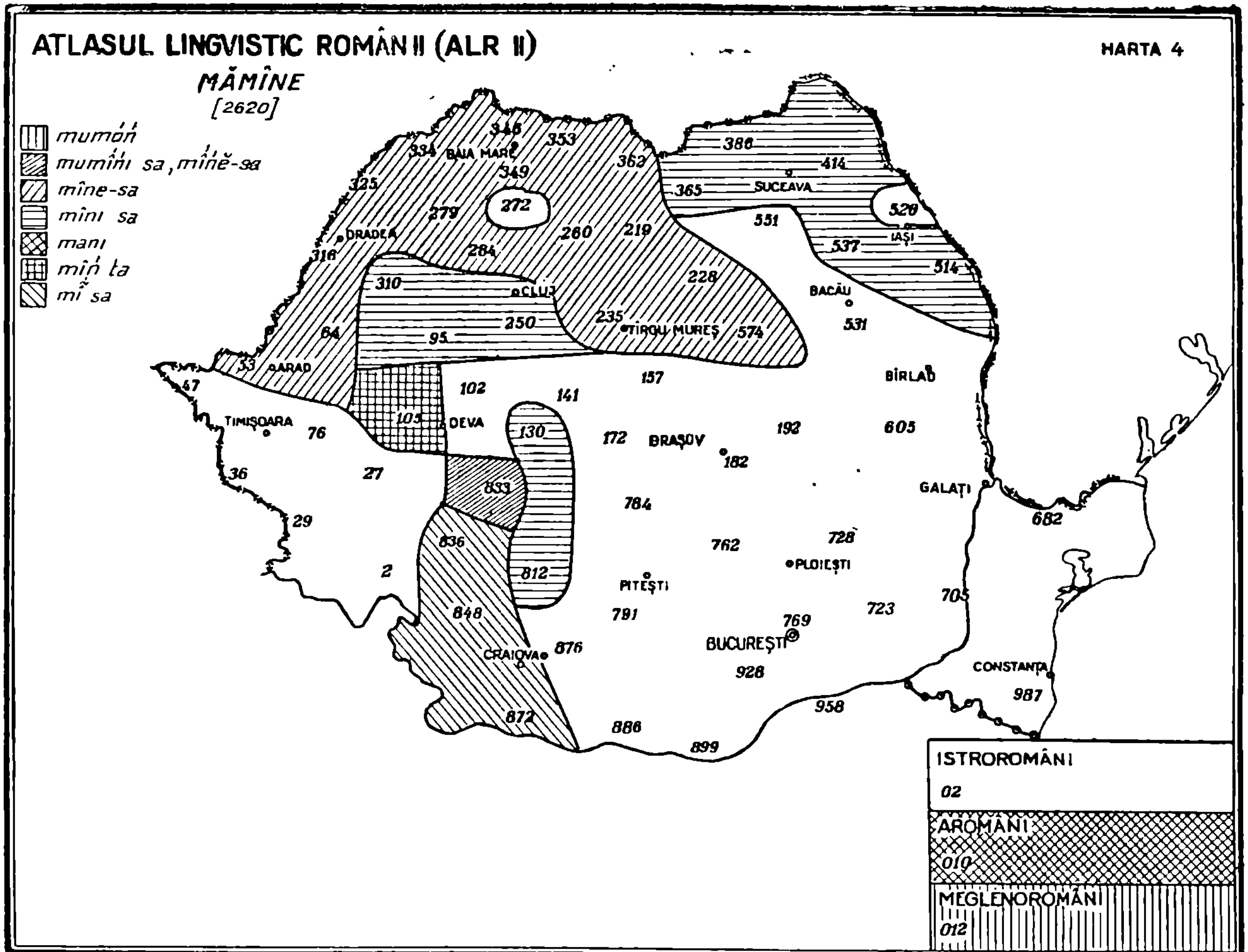
Din *tătîn* (sg. refăcut după pl. *tătîni*) totuși avem o urmă în acest gol la pct. 769 *tătînu-tu* pentru că are o constituție fonemică mai rezistentă. Nu găsim nicăieri *tătîn-tău*, ci numai *tătîni-tău*, *tătăne-tău*, *tătănă-tău*.

---

[1] Cf. și M. Zdrenghea, *Raporturi lingvistice româno-germane*, în „Stud. univ. «Babeș-Bolyai»", tom. III (1958), nr. 6, p. 140.

[2] I-am găsit un singur derivat (învechit) *tătănesc*, *-ească* cu sensul 'al tatălui, al părintelui; părintesc; p. ext. strămoșesc' (COD. VOR. 37/12 și 101/2).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂNII (ALR II)
HARTA 3
TĂTÎNE
[2619]
tătîne-său (meu, tău)
tătîni-său (meu, tău)
tătînă-tu
tătón [p]
a tatire so
BAIA MARE
SUCEAVA
IAȘI
ORADEA
CLUJ
BACĂU
TÎRGU MUREȘ
ARAD
BÎRLAD
TIMIȘOARA
DEVA
BRAȘOV
GALAȚI
PLOIEȘTI
PITEȘTI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA
ISTROROMÂNI
02
AROMÂNI
010
MEGLENOROMÂNI
012

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN II (ALR II)
HARTA 4
MĂMÎNE
[2620]
mumóń
mumíńi sa, míńĕ-sa
mîne-sa
mîni sa
mani
míń ta
mi sa
BAIA MARE
SUCEAVA
IAȘI
ORADEA
CLUJ
BACĂU
TÎRGU MUREȘ
ARAD
BÎRLAD
TIMIȘOARA
DEVA
BRAȘOV
GALAȚI
PLOIEȘTI
PITEȘTI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA
ISTROROMÂNI
02
AROMÂNI
010
MEGLENOROMÂNI
012

În legătură cu pronumele *său* (adică înainte de *s*) prescurtarea a fost mai ușoară *(tată-său > tat-so)*, dar la *tătîne* n-avem atestată forma *tatîn-su*, ci numai *tătîni-su* alături de *tătînu-tu*.

Etimologic formele *tătîne* — *mămîne* derivă din categoria numelor în *-a*, *-anis*, fiind un rest vechi din substantivele imparisilabice [1]. Ele au apărut încă în latina populară, fiind atestate din sec. III e.n. în Italia, în special la numele proprii [2] și nu sînt de influență germană [3]. Se găsesc răspîndite și în alte limbi sau dialecte romanice (TAPPOLET, 21, cf. REW 8596). Sub forma *tatunъ*, *tatanъo* 'Väterchen' a pătruns din limba română și în limba ucraineană (DR IV 898).

TAICĂ

Este sinonimul perfect al lui *tată* și parcurge aproape același drum semantic. Este răspîndit în pct. 59, 61, 63, 85, 87, 112, 174, 178, 180, 186, 308, 584, 840, 980 (ALR I/II h. 152). *Va pune taica pungă dă pungă din București pînă la Ţarigrad.* LET. II, 280/36. *Ea să-mi fie sănătoasă și cu taica și cu maica.* TEODORESCU, P. P. 83. *Că eu am uitat... și ochii maichii și jalea taichii.* FOLC. TRANS. I 863 ; cf. I 94 ; II 16.

În adresare [4] are aceleași întrebuințări cu pronunțate nuanțe de ordin afectiv și familiar ca și *tată*. (Copilul către tată:) *Taică împărate, să te întreb ceva... de ce ești așa, taică, cu o parte de trup uscată și cu una verde?* RĂDULESCU-CODIN, ap. CADE. (Termen de respect la adresa unui moșneag sau preot; în această accepțiune fiind sinonim cu *bade*, din ALR I/II h. 202 pct. 12, 18, 28) *Pruncii... intitulează pe moși : taică.* H. XVIII 146, 147 (în Banat). *Dar George al nostru cum o duce? Sub glie, taică, și sub cruce, Lovit în piept d-un iatagan.* COȘBUC, P. I 101. *Îl vedea lucrînd cînd la alde nenea Burcilă... cînd la taica popa* (compusul : taica popa = preotul). ISPIRESCU, L. 207. (Un moșneag sau preot către cei mai tineri) *Un țăran bătrîn... sprijinindu-se de masă, întreabă: „Ce s-a făcut, taică, cu jalba mea?"* BRĂTESCU-VOINEȘTI, ap. CADE. *Avocatul : Trebuie să găsim motive.... Părintele : Găsește-le, taică, de ce ești dumneata avocat.* CARAGIALE, O. II 261. (Tata către proprii săi copii) *Tata se uită la noi și ne spune : Măi copii, A venit molima în sat. Nu mai ieșiți, taică, din casă.* STANCU, D. 79. (Prin personificare, cu nuanță dezmierdătoare către propriile-i vite) *Cea, Miercan, Hăi Giorean, Ai taichii plăvani.* LUNGIANU, B. 190. (Prin înlocuire de persoană : soțul către soție) *Zamfirico, taică, ne trebuie cel puțin vreo două sute de lei.* BASSARABESCU, ap. TDRG. (Prin înlocuire de persoană și schimbare de gen) *Ce ai, taică, de te ofilești așa? o întreabă bietul popă* [pe fiica sa]. RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG.

---

[1] Cf. Al Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 29; MIHĂESCU, L. 135.

[2] Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*. Ed. a III-a, Bologna, 1959, p. 205; cf. E. Bourciez, *op. cit.*, p. 231.

[3] BATTISTI, AVV. 203—204; cf. N. Mihăescu, *op. cit.*, p. 273; *Istoria limbii române* I, București, 1965, p. 126.

[4] Atît pentru adresare cît și pentru sensurile lui *taică* v. și *Tată*.

Sensul de *bunic* al lui *taică* este dat de ALR I/II h. 169, pct. 12, 24, 28 (cf. şi PETROVICI, FOLK. ALM. 87, 101, 134), v. *Bătrîn*, *Moş*, unde se dau şi compusele lui *taică*.

Ca şi *tată*, termenul denumeşte şi pe *socru* (ALR I/II h. 169, pct. 825). Derivat: *tăicuţ(u)* (H. II 256 în Ruşeţu-Brăila), v. *Socru*.

Cu sensul de *tată vitreg* în ALR I/II h. 153, pct. 63, 85, 180, 584, 840, 887.

Derivate: **tăichiţă** s. m. (BIBICESCU, P. P. 308); **tăiculean** s. m. (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 209, cf. JAHRESBER. VIII 196; FOLC. TRANS. II 471—72); **tăiculiţă** s. m. (STANCU, D. 151, cf. TEODORESCU, P. P. 476); **tăicuşor** s. m. (BIBICESCU, P. P. 88, cf. FOLC. TRANS. II 72); **tăicuţ(ă)** s. m. (la KLEIN, D); **tăicutz** (STANCU, D. 77; JARNÍK-BÎRSEANU, D. 205, 310; H. XVIII, în Banat; LUNGIANU, B. 136). Der. on.: **Tăicuţul, Taica, Taicu** (CDO).

Derivat cu prefix (rar): **strătaică** (COSTIN, GR. BĂN. I 47).

Etimologic: *taică* prin analogie cu *maică*; cf. s.-cr. *tajko*. Cuvîntul nu este vechi, cum greşit susţine REW nr. 8596, care îl confundă cu *daică* [1]. Nu e împrumutat de unele limbi slave din limba română, cum afirmă PASCU, R. EL. 86.

TETE

Este un cuvînt polisemantic, care circulă numai în graiurile populare, avînd, se pare, o etimologie multiplă [2].

Sensul atestat de aproape toate dicţionarele noastre uzuale este acela de 'tată' [3]. *Tete se zice la tată.* H. XIV 66, 453, în Tulcea; cf. id. IV. 400, în Niculiţel-Tulcea. *Tata lui tetea a stat aici la Nazîru.* GRAIUL, I 167, 168. *Miroase a pui de om străin! grăi femeia. Ile, vine tetea... strigară... bucuroşi.* LUNGIANU, B. 136; cf. WEIGAND. DIAL. GR. WAL. 85; TEODORESCU, P. P. 121 (cf. rus. *тятя*, bg. *темьо*). TDRG ne atestă şi două diminutive ale acestui sens: **tetică** şi **tică**. În on.: **Tetia, Teatia.** CDO.

Sensul de 'bunic' e întrebuinţat mai ales în compuse ca: *tetea-mare* (H. XIV 400, 453, în Tulcea); *bunic* sau *tetea-mare* (ALR I/II h. 169, pct. 584, cf. pct. 679 şi 610); *tete-moş* (H. X 439, în Găurile-Putna; cf. ALR I/II h. 169, în trei puncte din fostul judeţ Putna).

Sensul de 'străbunic' e atestat de DL şi DM.

Tot în compuse e întrebuinţat şi pentru 'naş': *tetea-naşu* (H. XIV 378, în Tulcea).

Sensul de *unchi* 'soţul mătuşii' e atestat de ALR I/II h. 166, în pct. 249, iar în notele de la pct. 940 *tete* apare alături de *unchi*. Forma *tietac* (<s.-cr. *tètak* 'maritus amitae aut materterae [4]') o găsim în pct. 40 (Banat). Acest

---

[1] Cf. Al. Graur, *Corrections roumaines au* REW, în BULL. LINGU. V, 1937, p. 115.

[2] Sensurile din limba română, aproape toate, au corespondente etimologice şi semantice în limbile slave, sau în dialecte de ale acestora (cf. TRUBACIOV, 86—87). Se pare că unele sensuri româneşti sînt mai apropiate de cele din bg., unde termenul serveşte şi în adresare.

[3] Cu acest sens şi în aceeaşi formă termenul există şi în limba ţiganilor din ţara noastră. Cf. Al. Graur, *Les mots tziganes en roumain*, în BULL. LINGU. II, 191 192.

[4] E. Petrovici, *Comunicări*, în DR V 901; cf. D. Gămulescu, *Împrumuturi...*, p. 217.

sens se găsește parțial și în dialectele sud-dunărene [1]. Sensul de *unchi* 'fratele tatălui' este redat prin *tete* în ALR I/II h. 165 într-un punct (247) din fostul județ Cluj și în două puncte (229 și 243) în fostul județ Mureș. Tot în regiunea Mureșului este atestat și de MAT. DIALECT. I 195. Vezi *unchi*.

Tetă cu sensul de 'mătușă (sora mamei)' este atestat de ALR I/II h. 167 în pct. 40 și 56, deci în zona de influență sîrbească. Așa se explică și etimologia (< s. cr. *tëtka* 'amita seu matertera') [2]. Acest sens se găsește și în dialectele sud-dunărene. Vezi: *Mătușă*.

Aproape toate sensurile înșirate pînă aici servesc și în adresare.

Ca termen respectuos de adresare *propriu-zisă* (de obicei cînd nu se rostește numele celui în cauză) este întrebuințat în diverse accepțiuni ca:

a) *tată vitreg* (ALR I/II h. 153) în cîteva puncte din Transilvania;

b) *moș* (ALR I/II h. 189, pct. 166) sau în general 'om bătrîn (sau înrudit)', fiind sinonim cu 'bade, nene' (LB.). *Dragu tetii, pui peun, Du-mă unde-i vinul bun.* I. Mușlea, *Cîntări și strigături românești*, București, 1961, p. 127; (cf. ALR I/II h. 202, pct. 79, 131, 136, 148, 900; cf. MAT. DIAL. I 195; SCL VI, nr. 1—2, p. 127);

c) *frate mai mare*. Se pare că, în adresare, acest sens este cel mai des întrebuințat. *Frater minor natu majorem natu fratrem ita compellare solet.* KLEIN, D. *Tetea nu mă bate că mi-i frate.* MAT. DIAL. I 195; cf. WEIGAND, RUM. DIAL. 87; H. XVIII 316, în Banat; cf. A. I. Bena, *Contribuții la monografia comunei Pianul de Jos*, Cluj, 1925, p. 79. Este răspîndit într-o arie compactă din centrul Transilvaniei (ALR I/II h. 162). În Valea Sebeșului are vocativul *teteu* cu nuanță afectivă, iar uneori și cu întrebuințare improprie [3]. În Șieuț-Năsăud e atestată și forma diminutivală *tetiuc* [4].

De la această terminologie de adresare bănuim că s-a ajuns, prin extensiune semantică, și la sensul de: 'iubit, ibovnic' (cu nuanță afectivă). *Ți-am spus, bade, rupt ales, Că nu pot să te iubesc, C-am o cățea lătrătoare Și o soacră simțitoare. — Las' că tetea te-a-nvăța Ce să faci cu soacră-ta.* HODOȘ, P. P. 164.

La origine *tete*, așa cum îl arată și aspectul exterior (formație reduplicată) pare a proveni din graiul copiilor. Cf. v. sl. *teta* (TRUBACIOV, 87).

BABACĂ (BĂBACĂ, BABAC)

E un termen familiar, sinonim cu „tată", avînd și valoare hipocoristică [5]. Cuvîntul a fost răspîndit și era cunoscut în Moldova, unde a intrat în epoca fanariotă (< ngr. μπαμπακας

[1] După ALR I/II h. 166; a r. *tetă, teti*; i s t r. *tetic*; m e g l. (termen unic pentru *unchi*) *tetine, tetin*. Acesta din urmă atestat și la PAPAHAGI, M. R. 256 (cf. bg. *тетинъ* 'idem').

[2] E. Petrovici, *op. cit.* Cu acest sens a intrat și în limba maghiară: *tëta* < s.-cr. *teta* (KNIEZSA, 523).

[3] M. Zdrenghea, *Un vocativ regional*, în OMAGIU, I. 940.

[4] G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în SCL VI, nr. 1—2, p. 127.

[5] Nuanța de gingășie, familiaritate și chiar ironie o are și în limba turcă. Bazat și pe aceste considerente, mai nou, termenul *babac* < cum. pec. *babaq* 'Grossvater', cf. Heinz F. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960, p. 54, 55. Părere combătută de Vl. Drimba în SCL XIV, nr. 4, p. 521.

papa, petit père) şi a fost întrebuinţat în clasa boierilor. Prin oamenii de serviciu ai acestora a prins rădăcini şi a pătruns în popor. *Acest cuvînt se aude numai în cîntecele bătrîneşti şi în poveşti. Numai feciorii de împăraţi şi boierii mai ziceau către tată, „babacă".* (Al. Vasiliu, *Cîntece, urături şi bocete ale poporului*, Bucureşti, 1909, ap. GL.). Astăzi cuvîntul este pe cale de dispariţie. ALR nu-l înregistrează, dar este destul de frecvent la unii scriitori [1] mai ales din trecut. *Logofete Dinule... Am venit să-ţi dau o scrisoare de la băbaca d-tale.* FILIMON, ap. DA. *Asta e o schiţă asupra originii şi a limbii ţiganilor, făcută de D. Cogălniceanu, tînărul, — Cunosc pe babaca d-sale.* C. NEGRUZZI, ap. DA. *Dumnealui îi slugeriu Gîngu, un prieten vechiu a babacă tău.* ALECSANDRI, ap. DA. *Cînd o văzut mireasa basmaua cu inelul... o-nceput a striga (către tată-său împăratul) „Băbacă, băbacă, iacă cine o omorît balaurul!* ŞEZ. IV 199. [Termenii de înrudire] *sînt... tată... tică, băbacă...* H. IV 154, în fostul judeţ Covurlui. L o c. p r o v. *Trai neneaco, cu banii babachii*, se zice despre cineva care trăieşte din banii tatălui sau din ai altuia (DA).

Întrebuinţat numai la pl. are sensul de 'părinţi; bătrîni'. *Noi aceştia, bătrînii — „babacii", cum ne spuneţi voi.* ALAS 21. V 1939, 44, ap. DA ms. Cîteva derivate (rare şi învechite) îi arată valoarea de circulaţie de odinioară, *babaie* ŞIO, II 30—31); *băbăcuţ* [2]; *băbăcuţă* şi *băbăiţă* (ap. DA).

Sub forma (rară) diminutivală *băbăic* s. m. are sensul de 'bunic'. *Să ne ia la ţară că acolo ingroapă pe bunica cu băbăicu.* DA ms. Cf. megl. *babaică* 'tată' (PAPAHAGI, M. R. 62).

MAMĂ (MUMĂ, ÎMĂ, MUMÎNĂ)

Cu sensul său fundamental termenul denumeşte pe femeia care a născut şi crescut unul sau mai mulţi copii. Este atestat sub toate formele date de noi în titlu, încă din cele mai vechi texte. *Rugăcinea Aneei mumeei* [3] *lu Samuilă.* PSALT. 319. *Că tatăl mieu şi îma* [4] *mea lăsară-mă.* PSALT.

---

[1] Boierimea de odinioară îl întrebuința ca apelativ, fiind considerat oarecum superior lui *tată*. I. L. Caragiale îl pune ironic şi în gura unui toptangiu sărăcit (în nuvela „Kir Ianulea"), care voieşte astfel să imite graiul boierilor. Cf. Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 130 131.

[2] Cf. Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Eliade pînă la 1841*, în C. I. L. L. I p. 64.

[3] *Mumă* şi *mumînă* cu diversele lor variante fonetice (cf. PSALT. 410) se explică prin influenţa labializatoare a celor doi *m*; *mammanem* < *mămîni* < *mumîni*; iar *mumă* din încrucişarea lui *mumîne* cu *mamă* (DHLR, II 31), cu singularul refăcut din plural (CDDE). G. Giuglea, în *Cuvinte şi lucruri* (DR. II 401 402), pornind de la unele identităţi din domeniul folcloristic român şi german, apropie cuvîntul *mumă* de germ. *muoma*, acelaşi cuvînt cu lat. *mamma*. Pentru varianta *mămîne* vezi discuţia la TĂTÎN, p. 25.

Forma *mumă*, des întrebuinţată în limba veche, e răspîndită într-o arie conservatoare a dialectului dacoromân (cf. ALR I/II h. 155) şi poate că datează din acelaşi timp cu *mamă*, ceea ce reiese şi din texte.

Sinonimul (rar şi învechit) *născătoare* (pl. *născători*) este întrebuinţat obişnuit în forma adjectivală şi desemnează pe femeia care dă naştere unui copil; sinonime: m a m ă, m a i c ă. Iată-l într-un context figurat: *Născătoarea spornicei ginte romane: ... antica Vinere.* ODOBESCU, S. III 39, ap. DL.

Născător 'tată' (ŞDU) este un nonsens, iar în exemplul: *Cînd pe tronu-i splendid al lumii născător.* (PETRINO), ap. DDRF, are sensul de 'creator'.

(În credinţa creştină — deci ca termen pur eclesiastic — *Născătoare de dumnezeu* sau *Sfînta Născătoare* — maica domnului, fecioara Maria. *Preasfîntă născătoare de dumnezeu, spăşeşte pre noi* (PARACLIS, 1639), ap. DA ms.).

Mai des este întrebuinţat la plural cu sensul (tot învechit) de 'părinţi', adică atît 'mama', cît şi 'tata'. *Cunosc pe născătorii tăi şi am pătruns în fiinţa ta încă de copil.* ISPIRESCU, U. 23.

Etimologic: *născător, născătoare* cu ideea de 'genitor' este o inovaţie pe terenul limbii române (< prez. ind. al verbului *'a naşte'* + suf.-*(ă)tor*).

[4] Formele (scurtate din *mamă, mă-ta, mă-sa* cu *î* protetic (CDDE), cf. şi alb. *ëma*): *îma, înma, înmă-sa*, grafiate de obicei ꙟма sau ꙟн'мъ (rotacizate la gen. dat): *înmăriei* sau *măriei*,

SCH. 79/13. *Parte de ocină ce-i iaste lui pre mă-sa.* (Doc. 1641), ap. GCR. I 91. *Mersem de spusem mamii veste bună.* DOSOFTEIU, V. S. 24. *Văzu ochii albaștri și duioși ai mamei care l-a strîns la sîn și l-a legănat.* SADOVEANU, O. VII 101. *Dară cartea cum era? Scrisă, zău, cu mînile, Blăstămam mumînile.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 309. *Cine n-are mamă-n lume, Nu mai știe cum e bine.* ȘEZ. XIX 116. *Să-ți fie, mumo, păcat După ce urît m-ai dat.* FOLC. TRANS. II 523. Loc. adj. și expr. **De mamă** = ca al mamei, matern. *Dragoste de mamă* (DL). **Bun ca sînul mamei** = foarte bun. CADE. **A trăi ca în sînul mamei** = a duce un trai fericit, id. ib. Forma *mamă*, cuvînt din graiul copiilor derivînd din lat. *mamma*, se bucură, după cum se știe, de cea mai largă răspîndire (cf. ALR I/II h. 155) și circulație pe întreg teritoriul dacoromân și e încadrată în categoria I a fondului principal lexical. (GRAUR, Î. F. PR. 51, 74). Are circulație parțială și în celelalte dialecte [1], fiind bine cunoscut și răspîndit în întreaga romanitate apuseană REW 5277 ; cf. IORDAN, ÎNTR. p. 126 [2].

În adresare termenul are diverse nuanțe și accepțiuni :

a) Copilul către mamă sau vorbind cu altcineva despre ea : *Dar ce să-i răspunz (tatei), mamă, Întreabă micul miel, De-mi va face întrebare, despre a turmei stare.* ALEXANDRESCU, ap. TDRG. *Toader... dă...lui Vasile, văru-meu dintr-un pămînt a mîne-mea* (a. 1688). IORGA, S. D. XVI 394.

b) (Cu pronunțată nuanță afectivă, dezmierdătoare și deseori întrebuințat în sens impropriu) Mama către copil : *Dar de ce pricină, mamă? mumă-sa l-a întrebat.* PANN, ap. TDRG. *Dragul mamei copilaș.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 198.

---

mării, mire se găsesc destul de des încă din primele noastre texte de limbă (PSALT. 415), apoi la scriitorii bisericești Varlaam și Dosoftei, în *Pravila Moldovei* și la marii cronicari moldoveni Gr. Ureche, M. Costin și I. Neculce (cf. DA) ; cf. și Gh. Ghibănescu, *Forma îma, mama*, în ARHIVA VII 1896, p. 652—657 ; id. ib. ARHIVA IX 1898, p. 359—360. Deci în limba veche aceste forme s-au bucurat de o circulație destul de mare, fiind specifice pentru nordul Transilvaniei și Moldova. Astăzi ele au dispărut și au intrat în fondul pasiv al vocabularului limbii noastre. ALR nu le înregistrează nicăiri. Pentru *îmă* s. f. sau (mai rar) *imă* s. f. (WEIGAND, AR. II 308 ; cf. PASCU, D. I 103 ; T. PAPAHAGI, D.) întrebuințate la aromânii de nord în limba copiilor, cf. lat. *amma-am* sau alb. *më* 'mamă'.

[1] În dialectele sud-dunărene : în istr. : (întrebuințat rar, de obicei în graiul copiilor) *mồme* (MAIORESCU, ISTR. 11 ; POPOVICI, D.R. 123 ; PUȘCARIU, ISTR. III 314). În megl. și ar. : *mamă* ; (des, în conversația zilnică) *mumă* (*momońi, mămińi*) au sensul de bază 'mère' ; dar și alte sensuri (cf. DALAMETRA ; MIHĂILEANU ; PASCU, D. I 103 ; OBED. T. 360—361 ; PETRESCU, M. 154 ; CAPIDAN, MG. III 180, 197 ; PAPAHAGI, M. R. 27, 77 ; SANFELD, L. 88—89 ; JAHRESBER. II 75, 124 ; DR. VII 153 ; GR. S. VI 164 ; T. PAPAHAGI, D. ; ALR I/II h. 155 ; id. II/I MN p. 65 [2620]).

Alte sinonime pentru *mamă* atestate numai în dialectele sud-dunărene : în ar. : (obișnuit în sud, alături de *mumă*) *mană* < gr. μάννα (GEAGEA, E. 372 ; cf. T. PAPAHAGI, D. ; ALR I/II h 155 pct. 05, 08) și dim. *mănițǎ* (PAPAHAGI, B. 635 ; cf. T. PAPAHAGI, D.) ; *dadă* (vezi : *dadă*) ; *ată* < alb. *atɛ* 'Vater' (avînd la bază lat. * *atta*). E întrebuințat numai la aromânii din nord (DR II 517 518) ; *iată* (T. PAPAHAGI, D) ; *băna* (ALR I/II h. 155 pct. 06) atestat numai aici. În megl. : *naică* (GR. S. VI 163 ; cf. CAPIDAN, MG. 201). În istr. *maie* (*mâię*), cuvînt de circulație generală în acest dialect (< s. — cr. *maja*), intrat în fondul principal al vocabularului (cf. I. Coteanu, *Cum dispare o limbă* (*istroromâna*), București, 1957, p. 22 ; cf. și JAHRESBER. VI 280 ; DENSUSIANU, ANT. 73, 74, 117 ; GLAVINA, CAL. 73 ; PUȘCARIU, ISTR. III 120 ; CANTEMIR, T. 114 ; ALR I/II h. 155) ; *mater* (forma acuzativului sîrbocroat de la „mati") în expresia : *za moiu mater* pentru mama mea (PUȘCARIU, ISTR. III 314).

[2] Pentru sensurile cuvîntului *mamă* în alte limbi precum și modificarea, măcar parțială, a teoriei „Lallwort", cf. articolul lui Alois Richard Nylk, *Mama, papa, dada*, în „Orbis" VI (1957), nr. 2, p. 437—441.

c) (Cu nuanță alintătoare și implicînd un raport de familiaritate și o oarecare apropiere sufletească) O femeie mai în vîrstă către persoane mai tinere: *Am cercetat, mamă, și am aflat că i-a vîndut-o la cochii vechi* (zice o bătrînă către un tînăr). FILIMON, ap. TDRG.

d) Soțul către soție, sau soții între ei, mai ales în prezența copiilor (uneori chiar contopit cu adjectivul posesiv: *măsa)*. Bărbatul către nevastă: *Măso, dă-mi, te rog, o dulceață; ieșim de seară undeva, măso?* la IORDAN, ST. 114. Explicația acestor înlocuiri de termeni se datorește raporturilor de tandrețe dintre soți și dorinței lor de a vorbi ca și copiii, iar termenul de înrudire este întrebuințat în sens impropriu. Cazuri similare de contopire a adjectivului posesiv se găsesc și în alte limbi [1]. Termenul *mă-sa, tată-so* se întrebuințează în cercul familiar și pentru a evita diverse numiri (adresări) către una și aceeași persoană. Mai intervine aici și ideea că tata n-ar fi numai tata copiilor (ci și al soției), iar mama ar fi nu numai mama copiilor (ci și „mama" soțului ei). Evident, imitînd cazurile din familiile cu copii (implicit tandrețea dintre soți) adresarea *mamă* și *tată* se obișnuiește și în căsniciile fără copii [2].

Prin analogie sau extensiune, cuvîntul a primit și alte sensuri. Astfel e întrebuințat ca termen de respect, afecțiune sau ca titlu (de către cei mai tineri) față de o femeie mai bătrînă. *Pruncii și cei neînrudiți intitulează pe oameni de exemplu „uica Pavel", pre muieri, „mama Maria"*. H. XVIII 146—147, în Maidan-Caroș. *Alături de părinții mei, în inima mea își are locul mama Sia*. M. I. CARAGIALE, C. 73, ap. DL. Astfel se explică sensurile destul de răspîndite și sinonimiile *mamă-babă* (ALR I/II h. 282) sau *mamă* = lele (ALR I/II h. 286).

Sensul de 'bunică' [3] a termenului *mamă* s-a născut probabil în graiul copiilor, datorită confuziei ce o fac aceștia (cînd sînt mici) între mamă și bunică [4]. Fenomenul este destul de răspîndit (cf. ALR I/II h. 170). *Parcă am omorît pe mama (moașă-mea)*, zice o femeie cînd îi merge rău (ZANNE, P. IV 481). Pentru a distinge pe *mamă* de *bunică* în anumite regiuni se întrebuințează una din cele două forme *(mamă* sau *mumă)*. Astfel se știe că în regiunea Tîrnavelor *mumă* = 'mamă' (mère), la fel și în graiul din jurul Sibiului și de pe Valea Sebeșului [5], iar *mamă* se zice la 'bunică'. În alte regiuni, ca Roșiorii de Vede, în locul cuvîntului *bunică*, necunoscut aici, se întrebuințează frecvent *mumă* (cf. C. V. II, nr. 3, p. 36).

---

[1] Cf. IORDAN, ST. 114; id. *Dialecte italiene de sud și limba română*, în ARHIVA XXXIII, 1926, p. 180 și XXXV 1928, p. 187 190. Pentru astfel de cazuri cu adjectivul posesiv enclitic în limba italiană, în legătură directă cu termenii de înrudire; cf. și sard. *mamea* pentru *mama mea*, ap. M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 7.

Explicația acestei aglutinări a dat-o tot IORDAN, ÎNTR. p. 548: „Fiind vorba de ființe, în general unice (sau considerate astfel în momentul vorbirii), legătura dintre vorbitor și ruda la care se referă apare ca indestructibilă, ca exclusivă, ceea ce lingvistic se exprimă prin îmbinarea desăvîrșită a substantivului cu determinativul lui posesiv".

[2] Leo Spitzer, *Stilstudien I, Sprachstile*. München, 1928, p. 33—34, cf. și recenzia lui C. Tagliavini asupra acestei lucrări în *Studii Rumeni* IV (1929—1930), p. 191.

[3] Astfel de cuvinte (*mamă, tată*), creații ale graiului copiilor, sînt des aplicate și altor rudenii. În această privință cf. Wilhelm Wackernagel, *Voces variae animantium. Ein Beitrag zur Geschichte der Sprache*. Basel, 1869, p. 94 și urm.

[4] Și în sardă (reg.) se zice *tată* și *mamă* pentru *bunici*. Cf. M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 10.

[5] M. Zdrenghea, *Un vocativ regional*, în OMAGIU, I. 940.

Tot o astfel de diferențiere regională avem în cazurile cînd mama adevărată e numită *mamă*, iar mamei vitrege i se zice *mumă* (PETROVICI, FOLK. ALM. 83, 85). O nuanțare deosebită avem și în fostul județ Gorj, unde *mumă* și *muică* = mamă (născătoare); *mamă* = *bunică*, iar *maică* = soacră (Com. I. POPESCU-VOITEȘTI). În ar. *maie* = bunica din partea mamei, iar *mumă* = bunica din partea tatălui (GR. S. IV 59).

Diferențiere regională în opera lui M. Sadoveanu este *mumă* (Muntenia) și *mamă* (pentru Moldova) [1].

Pentru a se arăta stima și considerația de care se bucură soacra în unele familii, se dă numirea de *mamă* (de către noră sau ginere) și acesteia (DENSUSIANU, Ț. II. 236; cf. NOVACOVICI, FOLK. 273, 852). *Alei, mumă, soacră-mea, Ține, ține, muică, carne grasă, Di la fie-ta cea frumoasă.* BAL. OLT. 51. În unele regiuni, cum este Branul și în jurul Brașovului, se zice *mamă* la soacră, iar mamei adevărate i se zice *maică* (Com. ZORICA LAȚCU).

În alte regiuni, nașa fiind considerată ca un fel de mamă sufletească se dă acesteia numirea de *mamă* din partea finilor (H. II 256 în Ciobanul-Constanța). Apare și în compusul *mama-nașa* *„Mama nașa" numește finul sau fina pe femeia care i-a botezat* (Comunicat C. LACEA — Brașov).

Sinonimia (rară) *mamă-mătușă* (ALR I/II h. 167 pct. 795, 825) se explică prin faptul că în unele regiuni se zice *mătușă* numai unei femei mai bătrîne (pct. 795, în note). În alte regiuni — cum e pe la Năsăud — mătușa (din partea tatălui sau a mamei), mai ales în cazurile cînd ea n-are copii, ajută efectiv la creșterea și educarea copiilor rudelor sale. Astfel copilul, încă de mic, se obișnuiește s-o numească *mamă* și așa îi zice pe urmă în tot restul vieții.

Numirea de *mamă* dată *doicii*, atestată de ALR I/II h. 222 numai în pct. 93, o socotim ca accidentală, căci creșterea copiilor cu ajutorul doicelor se obișnuia, în trecut, numai la orașe în unele familii burgheze, unde doicele erau acelea care alimentau sau chiar creșteau copiii. Obiceiul nu s-a practicat niciodată la țară, așa cum reiese și din cele cîteva note ale hărții amintite [2].

---

[1] Cf. G. Istrate, *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, în SCL VI, nr. 3—4, p. 316.

[2] Ca o dovadă de puterea de circulație a cuvîntului *mamă* sînt și aplicațiile lui în alte domenii decît cel al înrudirii. Citām mai jos cîteva sensuri și expresii care ni se par mai importante:

1. Început, obîrșite, izvor; punct de plecare. *Striga într-una că activitatea e mama succesului.* REBREANU, N. 294. *Limba mamă* = limba din care s-au dezvoltat alte limbi (SD.).

2. Cauză. pricină: *Nevoia e mama născocirilor.* ZANNE, ap. CADE. *Lenea e mama tuturor viciilor.* Ș. DL.

În domeniul folcloric: *De-a mama gaia*, un joc de copii (CADE). *Muma-pădurii* (ȘEZ. XIX 198); *muma codrului*, sau *agașului*, sau *ogașilor* = personaj mitologic (PETROVICI, FOLK. ALM. 123, 127). *Muma-ploii* = caloian (PAMFILE, VAZD. 133); *mama-ho*=*gogoriță*; *mama-mușă* = vrăjitoare (DA ms.).

În nomenclatura plantelor și în alte domenii (reg.) *mama-secării*, *mama-pădurii*, *mama-huciului*, *mama-codrului*, *mama-ploaiei* (toate ap. CADE); (reg.) *mamă-mașteră* trei-frați-pătați; *mama-cucului* — codobatură; *mama-muierii* = placentă (ap. DA ms.).

3. Diferite expresii și locuțiuni: **Lă-mă-mamă** = om prost. *Măritată de curînd după un văduvoi și un lă-mă-mamă.* CREANGĂ, ap. CADE. *Pentru unii mumă, pentru alții ciumă*, se zice cînd ține cineva parte cuiva în dauna altuia (SD.). **Mama-dracului** = personaj mitic ce simbolizează urîțenia sau răutatea. *Ba și pe mama dracului, rînji jupîneasa gîndindu-se la Voiculeasa pe care de mult n-o putea suferi.* AGÎRBICEANU, ap. DA ms.; cf. ZANNE, P. IV. 465—481. *Dar oare pe*

Compusele numeroase ale termenului *mamă* sînt importante deoarece îi atestă valoarea de circulaţie şi în acelaşi timp creează noi unităţi şi diverse variante semantice.

Mamă-adevărată = mamă legitimă, spre deosebire de cea vitregă sau adoptivă (H. X 540, în Uscaţi — Neamţ); **mamă-adăurată** = mamă vitregă. (în BULL. LINGU. V 148 se explică greşit cuvîntul „adăurat" prin „nou". De fapt este derivat din expresia „a doua oră".) Vezi : *tată adăurat* (element savant întrebuinţat în stilul juridic) : **mamă adoptivă** = femeia care a adoptat un copil şi căruia pe urmă îi devine „mamă" [1]; **mamă-bună** = mamă adevărată [2], în opoziţie cu *mama vitregă* (DDRF ; cf. ZANNE, P. IV 471 ; ALR I/II h. 215, pct. 259 ; **mamă (mumă-muică-bătrînă** sau **tînă)** = 1. bunică ; 2. babă (H. V 17, în Băileşti-Dolj ; cf. ALR I/II h. 196) ; 3. lele (ALRM I/II h. 286) ; vezi *Bunică* ; **mamă-dulce** = mamă bună, adevărată (DDRF ; cf. FOLC. TRANS. I 343 ; ALRM I/II h. 215 pct. 343). Frecvent şi în jurul Năsăudului ; probabil un calc după magh. *édes anya* ; **mamă-eroină** = titlul oficial acordat unei femei care are cel puţin zece copii în viaţă (DL) ; **mamă-fiastră** = mamă vitregă (ALR I/II h. 157, pct. 856) ; **mamă-jurată** = mama care şi-o alege un copil în locul mamei moarte (DENSUSIANU, Ţ. H. 96 ; cf. PAMFILE, FRĂŢIA, 19) ; **mamă-mare** = 1. bunică ; 2. (sensuri rari, atestate izolat) mătuşă (LIUBA-JANA, M. 24 ; cf. ALR I/II h. 168, pct. 30, 345) ; 3. cumnată (MOLIN, R. B. 11) ; **mamă-mică** = mătuşă (LIUBA-IANA, M. 24) ; **mamă-naşă** v. mai sus la sensurile lui *mamă* ; **mamă-soacră** = soacră (ZANNE, P. IV 610) ; vezi *Soacră* ; **mamă-sfîntă** = (în credinţa creştină) Maica Domnului ; **mamă-strîmbă** (DDRF) ; **mamă-de-salcă** (cunoscut din Loman-Sebeş) ; **mamă-de-scoarţă** (H. X 540, în fostul judeţ Neamţ, cunoscut şi în jurul Năsăudului) ; **mamă-de-plop** (în Moldova ; com. T. NAUM) = mamă vitregă [3] ; vezi *Vitregă*.

Derivatele şi formele lexicale prescurtate de care este înconjurat *mamă* sînt valoroase atît ca număr cît şi ca circulaţie în limbă. Derivate cu prefixe : *răzmamă* 'străbunică' şi *strămamă* 'străbună' [4].

---

acesta cum mama dracului l-a mai fi chemînd. CREANGĂ, P. 245. **La mama dracului**= foarte departe. *Suceava-i colea şi Baia-i tocmai la mama dracului.* SADOVEANU, O. IX 161. **De mama focului** — extraordinar, grozav. *Era un ger de mama focului* (BRĂTESCU-VOINEŞTI, ap. CADE). **Vai de mama lui !** = vai de el. *N-au şi dînşii neveste şi copii şi necazuri de vai de mama lor.* C. PETRESCU, I. II 8.

A cere cît pe mă-sa = a pretinde un preţ prea mare. *Am vrut să-i cumpăr boul, dar cerea cît pe mă-sa.* PAMFILE, J. II 400. *Mumă-de-salcie* (ironic) = ibovnică, amantă, puiculiţă (CIAUŞIANU, GL.). *A face mumă* = a dezvirgina (MAT. DIALECT. I 231).

Mama, mumă = matca albinelor (H. XVIII 36, 287) ; *Mama* sau *muma vinului* = calitatea cea mai bună de vin (Com. ŞT. PAŞCA, ap. DA ms.).

Mumă 'Bodensatz' REW 5277, unde se dau şi sensuri apropiate din limbile romanice (cf. şi G. Rohlfs, *Franz. mère-goutte*, în *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, vol. 163, caietul 1/2, p. 104—105, unde se dau şi corespondente similare din alte limbi). *Mama-grîului* = grîul ales, lipsit de corpuri străine (id. ib.). *Mamă de bătaie* — o bătaie groaznică. *Să le burduşească o mamă de bătaie.* C. PETRESCU, ap. DA ms. (Explicaţia unor expresii de acestea a dat-o Iorgu Iordan în *Dialectele italiene de sud şi limba română*, Arhiva, Iaşi, 1926, p. 181—182.)

Mumă-de-pămînt = pămînt de calitate foarte bună (CIAUŞIANU, GL.).

[1] În a r. : *paramană* (< gr. παραμάννα), 'mère adoptive ; nourrice' (PASCU, D. II 60 ; cf. T. PAPAHAGI, D.).

[2] Cf. it. *la mamma bone* = la madre vera, ap. I. Iordan, *Dialectele italiene de sud şi limba română*, în ARHIVA XXXI, 1924, p. 212, 213 ; id. INER. 129 ; cf. REW 1208.

[3] *Mamă vitregă* = megl. *flată mumă* (CR. S. III 394).

[4] Rodica Ocheşeanu, în SFC I, p. 38 ; cf. id. ib., *Prefixul stră-* în S. F C II, p. 82, 83.

Derivate cu sufixe:

a) Hipocoristice propriu-zise: **mămăcuță** s. f. (BULL. LINGU. VI, 194); **mămăiță** s.f. (TDRG); **mămicuță** s. f. (ALR I/II h. 155, pct. 900); **mămicioară** s. f. (LM); **mămiță** cu var. **mamiță** (H. II 89, în Găvănești-Buzău și H. XVIII 268, în Orșova și Mehadia; cf. CADE, DL); **mămițică** cu var. **mamițică** (CARAGIALE în schița *D-l Goe*, cf. DL, DM); **mămuceană** s. f. (PĂCALĂ, M. R. 140); **mămulea** s. f. (BÎRLEA, C. P. 175); **mămuleană** s. f. (CIAUȘIANU, V.; cf. T. PAPAHAGI, M. 122); **mămulică** s. f. (MARIAN, SE. I 30; cf. ȚIPLEA, P. P. GL.; T. PAPAHAGI, M. 21; DL; FOLC. TRANS. I 343); **mămuliță** s. f. (H. XVIII 269, Grădiștea Mică în Banat; cf. DL; DM); **mămulioară** s. f. (ȚIPLEA, P. P., (glosar); cf. T. PAPAHAGI, M. 123); **mămulucă** s. f. (ȚIPLEA, P. P. (glosar); T. PAPAHAGI, M. 66); **mămuluță** s. f. (ȚIPLEA, P. P. (glosar); **mămușoară** (BAL. OLT. 147) și ca der. on.: **Mămușoara** (CDO); **mămuță** s. f. (MARIAN, NA. 108; ȚIPLEA, P. P. (glosar); cf. CADE, DL); **mumiță** s. f. (COSTIN, GR. BĂN. II 131); **mumuliță** s. f. (CIHAC, I. 154; cf. BAL. OLT. 94); (învechit) **mușă** s. f. DA ms.

b) Derivate care, pe lîngă valoarea hipocoristică cuprinsă în temă, au și alte sensuri: **mamaie** [1] s. f. (TDRG, CADE, BUL. FIL. IX 185, DL), dar și 'soacră' (Com. G. GIUGLEA-Cluj). Ca der. on.: **Mamaia** (CDO); **mămăică** s. f. cu var. **mămaică** (ARHIVA VII 1895, p. 656, TDRG), dar și 'mamă vitregă' (ALR I/II h. 156, pct. 780, 815); **mămică** (LM. GL; cf. DDRF; CADE; DL; FOLC. TRANS. II 368); adesea (la vocativ) **mămic** (prin analogie cu *tătic)*, dar și 'mamă vitregă' (ALR I/II h. 156 pct. 780, 815); **mămucuță** s. f. (CREANGĂ, P. 25; JAHRESBER. VIII 160; DL), dar și termen folosit (familiar) de o persoană mai în vîrstă, care se consideră cu sentimente de mamă pentru cineva care nu e copilul ei (GL. M.): *Ce s-a întîmplat sufletul măicuții, mămucuții? șopti dădaca.* SADOVEANU, Z. C. 254, ap. DA ms.; **mămușoară** s. f. cu var. **mămișoară** (TEODORESCU, P. P. 678; cf. DL) 'femeie bătrînă, babă', (Mold.) 'mătușă': *Aide, mămușoară, haide îi zise fata.* VISSARION, B. 170, ap. DA ms.; **mămucă** s. f. (CREANGĂ, P. 6; cf. MARIAN, NA. 107, 433; ȚIPLEA, P. P. (glosar); T. PAPAHAGI, M. 17; GL. M.; DL; FOLC. TRANS. I, 267, 277, 284; ALR I/II h. 155, pct. 218) și cu sensul de 'bunică' (ALR I/II h. 170 pct. 357) și de 'femeie bătrînă, babă, mătușă': *Mămucă, da ce să-ți dăm, vezi bine că și noi sîntem săraci.* RETEGANUL, P. II 37; **mămulică** s. f. (MARIAN, SE. I 30, ȚIPLEA, P. P. (glosar); T. PAPAHAGI, M. 21, DL), dar și (mai ales în basme) nume pe care o femeie mai bătrînă (ghicitoare, vrăjitoare etc.) și-l asumă cînd se adresează unei persoane tinere, căreia vrea să-i cîștige încrederea. *Să-ți dea mămulica leacuri care să-i taie farmecele.* ISPIRESCU, L. 54. (Cf. **mamulan**, **mamuloaică** (date alături de **maică**) = numele diavolului în descîntece. ȘEZ. XIX 198). (Ca exclamație, fără a ne adresa unei persoane anumite) *Ie o înghețată; doar te-i mai răcori — Rece-i, mămulica mea!* ALECSANDRI T. I 159, ap. DL; **mumuleană**. E x p r. *Vai de mumuleana mea* = vai de mine, vai de steaua mea! (MAT. DIALECT. I 231).

---

[1] Atestat și în toponimie, cf. G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie*, București, 1944, p. 50; cf. în sardă (tot hip.) *mammai*. M. L. Wagner, *op. cit.*, p., 7.

c) Derivate cu sensuri şi cu funcţiuni morfologice speciale : **mămesc, -ească** adj. = de mamă; matern. *Să continue a-şi îndeplini datorinţa mămească.* SIBERA, F. S. 358, ap. DA ms.; var. **mumesc, -ească** (COSTINESCU, ap. id. ib.); (neobişnuit) **mamern, -ă** adj. = matern (< matern + mamă) (ALR I/II h. 232, pct. 394, în note); **mămeşte** adv. (învechit) = ca o mamă (PONTBRIANT, ap. DA ms., cu var. **mumeşte** COSTINESCU, ap. id. ib.); **mămie** s. f. = calitatea de mamă; maternitate (ALEXI, ap. id. ib., cu var. (dial.) **mamie** id. ib.); **mămoş, -oasă** adj. care îşi iubeşte foarte mult mama şi se află tot în preajma ei. (Com. PIA GRADEA — Cluj.)

Redăm mai jos prescurtările şi trunchierile lexicale ale termenului *mamă*, toate avînd o pronunţată nuanţă hipocoristică. Constatăm însă că unele din ele, alături de această valoare apar chiar ca termeni „neutri" sau chiar cu alte sensuri: **Ma !** interj. *Mamă Ma! Vină iute că s-a vărsat oala* (L. ROM. X, nr. 3, p. 239); **măiţă** s. f. (Com. VARONE — Sîmbăta de sus — Făgăraş, ap. DA ms.); **mătucă** s. f. (CABA, SĂL. 90); **mica** s. f. (LM); **mică** s. f. (H. II 256; în Ciobanul-Constanţa; cf. TEODORESCU, P. P. 121); **miţă** s. f. (C. V. IV, nr. 3, p. 42); **mucă** s. f. (LM, cf. TEODORESCU, P.P. 121, BULL. LINGU, VI 188); **muceană** s. f. (PĂCALĂ, M. R. 140); **muche** s. f. (TEODORESCU, P.P. 121); **muică** s. f. (< [mă]*muică*) cu sensul de 'mamă' (H. V 298, în Măceşu-de-jos-Dolj; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 394; DENSUSIANU, Ţ. H. 224; PETROVICI, FOLK. ALM. 72, 74, GR. S. V 147, BAL. OLT. 51, DL, ALR I/II h. 155, pct. 840), apoi cu sensul de 'bunică' (ALR I/II h. 170, pct. 12), iar în compusul **muică bătrînă** ca adresare respectuoasă către o femeie bătrînă (ALR. I/II h. 196, pct. 870); **muichiliţă** s. f. cu var. **moichiliţă** (GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 394; cf. LEXIC REG. 55); **muichiţă** s. f. (LEXIC REG. 55; COSTIN, GR. BĂN. I 141); **muiculiţă** s.f. (GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 101; cf. GRAIUL, I 55; BAL. OLT. 153); **mucuţă** s.f. (cunoscut de noi în cîteva comune din jurul Năsăudului); **muţă** s. f. (întrebuinţat frecvent în romanul *Fraţii Jderi* de M. Sadoveanu).

★

Derivatele cuvîntului *mamă* prezintă interes căci ne arată vitalitatea [1] şi puterea de creaţie a acestui cuvînt, verificîndu-se astfel adevărul cunoscut că există o proporţie directă între numărul mare de cuvinte derivate şi vechimea cuvîntului de bază. În acelaşi timp ele prezintă importanţă şi fiindcă unele au mai multe sensuri. Cunoscută fiind consideraţia şi sentimentele de dragoste şi ataşament sufletesc de care se bucură mama în familie, e firesc ca aceste derivate să aibă, aşa cum reiese din citate, o pronunţată nuanţă afectivă, fiind aproape toate hipocoristice. Atît în nuanţări de sensuri, cît şi în cadrul aceloraşi sensuri, sufixele diminutive cu nuanţă alintătoare şi desmierdătoare ocupă un loc de frunte, avînd un rol important.

Derivatele şi prescurtările lexicale de care este înconjurat termenul *mamă* sînt valoroase atît ca număr, cît şi ca circulaţie în limbă, în special în graiurile populare. Prescurtările şi trunchierile mai numeroase decît la oricare termen din domeniul lexical al înrudirii, avînd la bază puternice sentimente materne şi filiale se explică prin „graiul" copiilor (unele sufixe,

---

[1] Termenul a pătruns şi în graiul ceangău din Moldova sub forma *mámë* (SCL VI, nr. 4, 336) sau *mąmă* (WICHMANN, 93), unde *mámá* coexistă alături de *anya* şi *édesanya* (MÁRTON, P. 560).

ca *-aie*, sînt chiar „creații" ale acestui „grai"), precum și prin acela al părinților, în special al mamelor, însușit apoi și de copii.

Bogăția amestecului de semnificații a termenelor *tată (taică, tătîn), mamă (mumă, maică, mumînă)*, atît în formele lor simple cît și în compusele, derivatele, trunchierile sau prescurtările lor, a explicat-o acad. Iorgu Iordan [1] în felul următor : „Astfel de cuvinte sînt create de copii numai în sensul că sunetele lor alcătuitoare provin de la copii (la vîrsta cînd aceștia nu pot să vorbească, ci emit sunete izolate sau silabe, care în „mintea" lor n-au o semnificație propriu-zisă, ori au una foarte neclară). Înțelesul acestor sunete este dat de membri adulți ai familiei, care, după împrejurări, le interpretează cînd într-un fel, cînd în altul, ceea ce duce la sensuri așa de deosebite pentru unul și același cuvînt nu numai de la un idiom la altul, ci și în cuprinsul aceluiași idiom". Această constatare se verifică și se aplică întocmai și termenilor *nan(ă), naică, nene* — proveniți din același „grai" al copiilor — și tratați la locul lor în lucrarea noastră.

MAICĂ

Este sinonim în unele regiuni cu sensul de bază al lui *mamă* (și cu sens hipocoristic), fiind atestat încă în *Pravila lui Lucaci* [2] și în *Codicele Gaster* (cf. CL. II 1957, p. 83) [3]. Iată și alte citate din texte vechi și populare : *Elu-și părăsi maică-sa de se duse în Țarigrad.* MOXA, ap. GCR I 61. *Că tată-meu și maică-mea mă părăsiră.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Mamă, care se mai zice și maică și mîcă.* H. II 256, în Ciobanu-Constanța. *Pîn-eram la maica fată, Ori lucram, Ori nu lucram, Tot draga maichii eram.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 176. Uneori e întrebuințat în corelație cu taică. *Foaie verde fir ș-o nalbă, Taica, maica tot mă-ntreabă, Care muncă mi-i mai dragă?* PAMFILE, C. Ț. 271 ; cf. FOLC. TRANS. II 16 ; I 86, 94.

După ALR I/II h. 155 termenul este răspîndit în special pe partea de vest și sud-vest a teritoriului dacoromân și în cîteva puncte izolate din centrul Transilvaniei.

Etimologic, cf. : bg. *майка* s.-cr. *mâjka*, ambele cu sensul de 'mamă, maică' dar servind în același timp și ca adresare (DELBRÜCK, 451 ; cf. MIHĂILĂ, Î. 124) ca și în limba română [4].

[1] INTR. 126, unde se dau exemple similare și din alte limbi romanice.

[2] Cf. I. Rizescu, *op. cit.*

[3] E cunoscută parțial și în dialectele sud-dunărene: în a r. : *maĭcă* (PAPAHAGI, B. 633 ; cf. T. PAPAHAGI, D.) ; în m e g l. : *maįcă* (ALR I/II h. 155, cf. PAPAHAGI, M. R. 77, 84 ; GR. S. VI 163) ; în i s t r. : *mâįkę* (PUȘCARIU, ISTR. III 314); după CANTEMIR, T. p. 170, întrebuințat numai în formula *maica boja* — maica domnului.

[4] Întrebuințările termenului în alte domenii și cu alte semnificații ca : 1. soră, călugăriță ; 2. (în limbajul adepților religiei creștine) *maica domnului* ; 3. biserică ; 4. (rar) origine, cauză ; nu intră în sfera preocupărilor noastre. Le amintim totuși, căci se pare că omonimia cu unele din ele, mai ales din domeniul religios, a contribuit în largă măsură la restrîngerea ariei de răspîndire a sensului de bază a termenului nostru. Pentru diverse expresii și proverbe cf. ZANNE, P. IV 378, 424, 477, 479.

Termenul serveşte şi ca apelaţiune dezmierdătoare (mai ales la vocativ) prin care mama se adresează propriului său copil, sau altcineva, în adresare, către o persoană dragă (reluînd apelativul pe care copilul îl dă mamei sale): *Catincuţo, maică, tu... eşti mai micuţă.* GORJAN, H. IV 170, ap. DL. *Radule, voinicul maichii, Taci maică, nu te întrista.* ODOBESCU, S. II 431. *Maică, spune mama copilului ei.* GRAUR, REVIGA 163. Cu acest sens a intrat (parţial) şi în limba saşilor din Transilvania. Femeile acestora îşi dezmiardă copiii: *Dragă, maico, puio* (cf. Ioan A. Bena, *Contribuţii la monografia comunei Pianul-de-jos.* Cluj, 1925, p. 80.)

Ca adresare reverenţioasă e întrebuinţat faţă de o femeie mai în vîrstă. *Pruncii şi cei neînrudiţi intitulează pe oameni...* [iar] *pe moşi „Taica şi maica".* H. XVIII 141—147, în Maidan-Caraş. În cadrul acestei accepţiuni se explică sinonimiile cu: *babă* (ALR I/II h. 196, pct. 18, 770; în pct. 5 compusul: maică-bătrînă); cu *lele* 'fată bătrînă' (ALR I/II h. 286, pct. 28), apoi cu *soacră* (în Gorj, com. I. POPESCU-VOITEŞTI; cf. BAL. OLT. 50) şi în sfîrşit cu *mamă-vitregă* (FOLC. TRANS. I 177; cf. ALR I/II h. 156), în cîteva puncte răzleţe din Transilvania şi Banat.

Un sens destul de răspîndit a lui *maică* este acela de 'bunică' atestat de texte (H. XVIII 146; MOLIN, R. B. 11; PETROVICI, FOLK. ALM. 134) şi de ALR I/II h. 170, în regiunea Banatului. Pentru compusele cu acest sens vezi *bunică* şi *bătrînă.*

Termenul *maică*, ca şi *mamă*, are numeroase derivate, aproape toate hipocoristice, iar unele dintre ele avînd sensuri identice cu cele ale termenului de bază.

Măiciţă s. f. (ALEXICI, L. P. 8, ap. DA ms.). **Măiculiţă** s. f. (H. XVIII 269, în Banat) cu sens hipocoristic. *De dorul mîndruţelor Şi de al măiculiţelor.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 351; dar întrebuinţat şi ca apelativ alintător sau ca invocaţie (chiar interjecţie); *Spune, măiculiţă, spune, De ce n-am noroc pe lume!* FOLC. TRANS. II 499. *Măiculiţă, spada mea săracă, Oare de te-oi scoate eu din teacă.* BENIUC, V. 21, ap. DA ms. **Măiculeană** s. f. (PAMFILE, C. Ţ. 202; JARNÍK-BÎRSEANU, D. 192; PAULETTI, S. 58, 60). **Măiculeaţă** s. f. (ca adresare către o femeie mai în vîrstă) *Măiculeaţa mea, mătuşă!* PAMFILE, C. Ţ. 181. **Măiculuţă** s. f. (MÎNDRESCU, L. P. 27). **Măicuşoară** s. f. (TEODORESCU, P. P. 204). **Măicuţă** cu sensurile: a) hipocoristic a lui *maică* cu înţelesul de bază. *Hai, măicuţă-n deal la cruce.* MAT. FOLK. 1299; cf. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 181; FOLC. TRANS. I 215, 562; II 423, 427. *Iar dacă-i zări, Dacă-i intîlni, Măicuţă bătrînă* (Mioriţa); b) termen de respect către o femeie mai în vîrstă. *Cine-i acolo? — Om bun, măicuţă!* CREANGĂ, P. 90; c) apelativ dezmierdător (la vocativ) cu care o femeie se adresează copilului ei sau unei persoane mai tinere. *Corbea, maică, mai trăieşti?... Că, de-i fi, măicuţă, mort, Să dau la popa d-un ort.* TEODORESCU, P. P. 518 [1].

Der. on.: **Maicu, Măiculescu, Maican.** CDO.

[1] Pentru valoarea stilistică a acestuia, cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud şi limba română*, în ARHIVA XXXIII, 1926, p. 182.

NENEACĂ (NINEACĂ)

Este astestat cu înțelesul de 'mamă, maică' fiind un sinonim teritorial al acestuia. Îl găsim întrebuințat mai întîi de C. Stamati, apoi de I. Heliade Rădulescu [1]. E frecvent la Alecsandri : *O nineacă cu două fete.* ALECSANDRI, ap. ȘIO II. 272 și, în sfîrșit, apare și la Sadoveanu : *Prima datorie pe care am învățat-o a fost să respect pe babaca și pe neneaca.* SADOVEANU, N. F. 9. Cuvîntul era cîndva întrebuințat mai ales în Moldova, ulterior căpătînd însă și o nuanță ironică (ȘIO II 272), așa cum se pare că e întrebuințat în fraza : *Dragul mamii Cînilic ... bine-ți șede mitropolit ... unde-i neneacă-ta să te vadă.* CREANGĂ, A. 137. În sudul Moldovei are și sensul de 'mamă vitregă' [2].

Termenul e puțin cunoscut și mai mult regional în graiurile populare (ALR nici nu-l înregistrează), fiind o reminiscență a terminologiei din timpul stăpînirii turcești din Principatele Române (tc. *niné, nené* 'idem [3] ; cf. alb. *nenε, nenε* 'mater' (CANDREA, L. A. 123). În limba română e format cu suf. *-că* prin analogie cu formele dezmierdătoare (nume de rudenie și ele) *maică, taică, babacă.*

SD înregistrează și forma *nineie,* cu pl. *ninei* (poate după forme ca : *femeie — femei* etc.).

În jurul Buzăului, printr-o extensiune de sens, *nineacă* e întrebuințat și în accepțiunea de 'mătușă'. (Com. G. GIUGLEA—Cluj.)

Cuvîntul este înconjurat și de cîteva derivate ca : **neneeuță** (DL), **nineeuță** (CADE) și **neneiță** (TDRG).

PĂRINTE—PĂRINȚI

Sensul de bază al termenului (cu nuanță solemnă, respectuoasă) este acela de *tată,* atestat încă în primele noastre texte de limbă [4] din secolul al XVI-lea și apoi din ce în ce mai frecvent. *Întreabă părintele* (tatălu DOS). PSALT. 313. *Să pomenéscă fără légé părinților (tăt*[ă]*nri-său* HUR.). id. 236. *Atunce... se vor despărți părinte de fecior și înmă de fată* VARLAAM, ap. GCR. I 106. *La moartea părintelui ei, Ruxandra rămăsese în fragedă vîrstă.* C. NEGRUZZI, I 143, ap. DA ms. *Fiul craiului... începe a plînge în inima sa, lovit fiind în adîncul sufletului de apăsătoarele cuvinte ale părintelui său.* CREANGĂ, P. 189.

Întrebuințat numai la sg. indică pe unul dintre părinți : *Trebuește fieștecare părinte, au tată, au maică, să aibă nevoința copiilor.* MĂRGĂRITARE (a. 1749), ap. TDRG [5] ; cf. it. dial. *parent* 'Vater' ; *parente* 'Mutter' (REW 6233).

---

[1] Cf. *Opere I,* ediție critică, cu introducere, note și variante de D. Popovici, București, 1939, p. 251/30.

[2] Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească,* în SCL XIV, nr. 1, p. 23.

[3] Cf. T. Löbel, *Elemente turcești, arăbești și persane în limba română.* Constantinopol-Lipsca, 1894, p. 69.

[4] Cu acest sens și în ar. *părinte* (JAHRESBER. II 130 ; cf. DALAMETRA ; MIHĂILEANU ; PASCU, D. I 140 ; T. PAPAHAGI, D.).

[5] În graiurile noastre populare se obișnuiește mai des a se întrebuința *tată și mamă* pentru noțiunea de *părinți.* Situație asemănătoare este și în sardă : *babbu e mamma.* Cf. L. M. Wegner, *op. cit.,* p. 7.

Întrebuințat numai la pl., termenul denumește atît pe *tata* cît și pe *mama* [1], corespunzînd lat. *patres* (DELBRÜCK, 452). *Dumitrașcu Vodă... ș-au plătit și el datoria acestei lumi cea strămoșească și s-au dus către părinții lui.* NECULCE, ap. TDRG. *Blagoslovenia părinților întărește casele fiilor.* PANN, ap. CADE. *Și era* [fata] *una la părinți, Și mîndră-n toate cele.* EMINESCU, P. 259. *Ziua bună să-mi iau De la frunza de pe munți De la dulcii mei părinți.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 321. Acest sens prezintă astăzi o uniformitate perfectă pe întreg teritoriul dacoromân, așa cum îl atestă ALR I/II h. 151.

Îndeosebi la pl. termenul denumea, în special în limba veche, și rudele de aproape sau neamurile cuiva, fără precizarea gradului de înrudire, și cuprinzînd de obicei toate rudeniile din linia ascendentă (în această din urmă accepțiune fiind sinonim cu: b ă t r î n i, m o ș i, s t r ă m o ș i, s t r ă b u n i, î n a i n t a ș i) [2]. *Părinții noștri (moșii* HUR.*)spuseră nouă.* PSALT. 154; cf. p. 95, 223. *Dumnezeul părinților noștri te-au alesu pre tine.* COD. VOR. 41. *Cela ce-și va ucide pre tată-său și pre inmă-sa sau pre moșu-său sau pre moașe-sa, acesta ce-și ucide părinții mai cumplită certare să aibă decît alți ucigători.* PRAVILA, 341, ap. DA ms. *Ucigătoriu de părinți să cheamă și cela ce-și va ucide feciorul sau nepotul.* id. ib. *De vreme ce ocinele ucigîtoriului pogor den bătrîni, ce se dzice, de la părinți.* LONGINESCU, LEGI, 404. *Căci te iubeam cu ochi păgîni, Și plini de suferinți, Ce mi-i lăsară din bătrîni Părinții din părinți.* EMINESCU, P. 198 [3]; cf. ZANNE, P. IV 538.

Plecînd de la ideea de *părinte* s-a ajuns și la sensul de 'întemeietor' al unei familii, al unui neam, *creator*. *Herodot e supranumit părintele istoriei.* DL.

Termenul (avînd la bază lat. *parens, -ĕnte* 'Vater' și *parentes* 'Eltern', 'Verwandte') este cunoscut și întregii romanități apusene. (Cf. REW 6233 unde se dau și forme dialectale din aceste limbi.)

---

[1] În ar.: *părinți* (DALAMETRA; cf. PASCU, L. I 140; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II n. 151), alături de *tătăni* (CAPIDAN, AR. 540) și *păpîni* (ALP I/II h. 169, pct. 09). Alți termeni sinonimi: istr. *roditel* (POPOVICI, D. R. 145; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 323; GLAVINA, CAL. 76), cf. s.-cr. *roditeli*), dar și *rodvina* (ALR I/II h. 151) la PUȘCARIU, ISTR. III, *rodvinę*, 'rubedenie' (cf. s.-cr. *rodbina* 'idem'); *staräț* (PUȘCARIU, ISTR. III 326); cf. s.-cr. *starac* 'bătrîn' dar și 'socru'.

[2] Cf. în ar. *strîpărinți* 'strămoși' (PAPAHAGI, D.).

[3] Pentru a arăta valoarea cuvîntului și considerația de care s-a bucurat *tata* sau *părintele* și pentru a exprima — prin extensiune — o reverență sau dragoste față de acesta, îl găsim întrebuințat încă din vechime ca titlu de adresare către o persoană mai bătrînă, către o persoană administrativă sau cu autoritate. *Bărbați, frați și părinți, ascultați acmu al mieu gîlceavî.* COD. VOR. 36. *Al mieu cinstit și ales părinte, Măria Ta birău de cetate Bistriței, închinu-mă ... cu sănătate.* ROSETTI, LETTRES 102. *Cătră părintele nostru bun și cu nădejde, Dumnealui Ureche, Vel Vornic de Țara de Jos. Eată dăm știrea dumitale ca părintelui nostru, că au venit Călina.* (Document din 1636) (ap. Docan, *Frate*, în ARHIVA, 1900, p. 222–224). *De aseară de cînd a tras în gazdă la noi ... tot părinte ispravnic mi-o zis.* ALECSANDRI, T. I 198, ap. DL.

În concepția adepților religiei creștine se întrebuințează ca termen de adresare către dumnezeu: *Doamne sfinte și părinte!* (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 125) sau *părinte ceresc*. Tot ca adresare se întrebuințează față de capii bisericii, îndeosebi însă față de preoți și călugări. *Cînd a ajuns acasă a strigat pe popa: Părinte! Părinte! vină de-mi deschide poarta.* SBIERA, ap. CADE, cf. ALR I/II h. 195, pct. 315, 337 (în note). Situație asemănătoare și în aromână (T. PAPAHAGI, D.).

Familia acestui termen — care de altfel face parte din fondul nostru principal lexical — se îmbogăţeşte şi prin cele cîteva derivate, unele hipocoristice, iar altele formînd diverse alte sensuri.

Părincior s. m. (hipocoristic) *Părinciorii mi-au murit*, TEODORESCU, P. P. 284, cf. id. ib. 46, 47.

Părintesc, -ească[1] adj. (var. mold. **părinţesc, -ească**) (DL)[2] 1. care aparţine părinţilor, al părinţilor. *Pentru ce vrei numaidecît să ieşi din casa părintească?* ALECSANDRI, T. I 410, *Carte părinţească* (ms. sec. XVI) ad. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 449; 2. de părinte, patern. *Îi dete poveţele părinteşti de cum să se poarte.* ISPIRESCU, L. 13; 3. al strămoşilor, de la strămoşi. *Ce soi de părinţi vom fi dacă lepădăm moştenirea părintească.* RUSSO, S. 36, ap. DL.

Părinţanie s.f. (colectiv, com. G. GIUGLEA; var. **părinţenie**) (DL), obişnuite în înjurături; cf. părinţie (1).

Părinţel s. f. (în adresare către preoţi sau călugări) *Părinţele, părinţele, D-auzi cuvintele mele Că nu grăiesc vorbe rele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 489.

Părinteşte adv. (var. **părinţeşte**) (CADE) ca un părinte, ca un tată. *Pe Liana o sărută pe frunte urîndu-i părinţeşte toate bucuriile.* REBREANU, J. 138, ap. DA ms.

Părinţie s.f. 1. (învechit) neam, seminţie. *Închină-se într'însul toate ocinile (părinţiile* DOS., *moşiile* CORESI) *limbilor.* PSALT. 38; 2. moşie părintească moştenită. *Noi... cercetarăm şi aflarăm că le este lor* [satul] *adevărată părinţie şi moşie şi le-o deterăm.* SBIERA, F. S. 52, ap. DA ms.; 3. (în loc. adv.) **cu părinţie** = cu dragoste de părinte; cu glas părintesc; părinteşte. *Jupîn Dumitrache (cu părinţie) : Ei! nu te ruşina! ale tinereţii valuri.* CARAGIALE, O. I 83, ap. DL.

Părinţime s. f. (învechit) seminţie, neam. *Aduceţi domnului tătării (tătînii* C. *moşia* C [2]. *părinţimile* DOS. *tărie* VOR. *limbilor.* PSALT. *seminţii* B. 1938) *limbilor slavă şi cinste.* PSALT. 200.

Compusele termenului *părinte* îi lărgesc acestuia sfera de întrebuinţare, contribuind şi în acest fel la valorificarea lexicală a lui.

Părinţi-buni pl. părinţi adevăraţi (care au dat naştere copiilor lor). *Cît puţin ce au rămas fiiastrilor de părinţii cei buni, în tot chipul... şi cu mare grijă să sporească* (a. 1685). GCR. I 278.

Părinte-de-familie cap de familie. *Era părintele de familie din tren, de astă-toamnă* C. PETRESCU, C. V. 184, ap. DL.

Părinte-de-suflet sau (des la pl.) **părinţi-sufleteşti** 1. părinţii care — în lipsă de copii proprii — înfiază un copil străin sau dintre rudele apropiate. Acesta poartă numele de *copil-de-suflet*[3]; 2. (regional) naşii de cununie (MARIAN, NU. 210).

---

[1] Observăm că de la *tată* şi *mamă* nu putem forma adjective. Nu se zice de ex. casă *tătească* sau *mămească*, ci *părintească*, ceea ce ne demonstrează că *părinte* a coexistat alături de *tată* şi *mamă* cu sensul de 'născător'.

[2] În ar. **părintescu** (T. PAPAHAGI, D.), **pîrindescu** (DALAMETRA).

[3] *Obiceiuri juridice poporane din districtul Bacău*, în COLUMNA, 1882, p. 411, cf. şi BUJOREANU, COL. 481 (în Codicele Caragea).

FIU

Termenul este inclus în fondul principal lexical al limbii noastre (GRAUR, F. PR. 50, 68, 75) şi e comun tuturor dialectelor româneşti [1]. Denumeşte persoana de sex masculin (băiat, copil, fecior) considerată în raport cu părinţii săi. În toate dialectele cuvîntul provine din lat. *filius* şi are corespondente în toate limbile romanice (cf. REW 3303). (Întrebuinţat des cu pronume posesiv) *Sărută-vă-vor ceia ce sînt în Vavilon cu aleşii şi Marco fiiul mieu.* COD. VOR. 165. *Veriţi fii* (*fiilor* CORESI[2], *fecori* HUR., *cuconi* DOSOFTEIU). PSALT. 60. *Şi născu fii şi fete* (BIBLIA, 1688) *şi au născut feciori şi fete.* id. ib., ap. TDRG. *I-au slujitu-i ca un hiiu.* DOSOFTEIU, V. S. 28. *Fiul meu, da vin în casă, Că ţi-i prînzul cald pe masă.* FOLC. TRANS. I 130, cf. 88. „În *Palia de la Orăştie* ideea de *fiu* se exprimă de cele mai multe ori prin cuvîntul *fecior* şi mai rar prin cuvintele *poroboc, făt, fiu* şi *prunc*" [2]. Pentru sinonimia *fiu-fecior*, vezi ALR I/II h. 187, iar pentru *fiu-băiat* ALR I/II h. 184 (inclusiv notele). Din aceste confruntări reiese că *fiu*, în comparaţie cu sinonimele sale, este foarte puţin întrebuinţat în graiurile populare. Cf. şi ALR II/I h. 137, pct. 551.

Ca termen generic este întrebuinţat pentru a numi copiii de ambele sexe. *Părinţii mînîncă aguridă şi fiilor li se sterpezesc dinţii.* CREANGĂ, P. 220. Cu acelaşi sens e întrebuinţat lat. *filias* 'fii şi fiice' [3].

Un sens mai larg, întrebuinţat mai mult în limba scrisă sau în literatura de specialitate (stilul juridic) este acela de 'descendent, urmaş'. *Bărbaţi fraţi! Eu fariseu sînt, fiu de fariseu,* COD. VOR. 47 (= *fecior de fariseu,* N. TESTAMENT 1648 ; BIBLIA, 1688). *Fiu de domn.* ŞDU. *Fiii Romanilor.* SD. *Fiii* (la plural) = (de obicei) toate rudeniile din linie descendentă (BUJOREANU, COL. 562).

Dintr-un sentiment de afecţiune faţă de soţii copiilor lor, în unele familii soacra şi socrul numesc pe ginere *fiu*. *Din care loc pe giumătate am dat fiului nostru lui Ştefan şi nurorii noastre Ileanii, iar pe giumătate din locu... rămas despre apus l-am dăruit fiului nostru ginerelui Sandul Miclescul* [4].

Este întrebuinţat şi ca termen de adresare (cu nuanţă de simpatie) de către un bătrîn către un tînăr [5]. *Prea bine, fiule, — a zis craiul.* CALENDAR 1844, ap. DA. *Credeam că eşti doftor, fiule. Să te întreb ce să fac cu reuma-*

---

[1] În a r. : *hil'iŭ* (WEIGAND, AR. II 308 ; JAHRESBER. II 109 ; POPOVICI, D.R. 59 ; CDDE ; PASCU, D. I 100 ; CAPIDAN, MR. III 156 ; T. PAPAHAGI, D. ; în i s t r. *fil'u, fil'* (JAHRESBER. VI 215 ; POPOVICI, D. R. 59 ; PUŞCARIU, ISTR. III 352 ; CANTEMIR, T. 114, 166 ; CDDE ; în m e g l. : *h'il, h'il', il'ŭ, il'* (GR. S. III 402 ; CAPIDAN, MR. III 155—156, CDDE).

[2] I. Şiadbei, *Fragmentul Leviticului romănesc de la Belgrad,* în „Revista Filologică", 1, nr. 3, p. 281.

[3] Cf. STATI, L. L. 141.

[4] Docan, *op. cit.*

[5] În această accepţiune este probabil şi o influenţă a limbii cărţilor bisericeşti, în special a *Apostolului,* în care „Epistolele" încep, de obicei, cu această titulatură.

tismele astea. CĂLINESCU, E. O. II 295, ap. DA ms. În cercul familiar cuvîntul respectiv nu mai este întrebuințat ca termen de adresare [1].

Înregistrăm aici și sensul figurat, care ni se pare destul de elocvent, al lui *fiu*, acela de 'cetățean, membru al unei colectivități de care se simte foarte atașat'. *O fii ai soarelui! Voi ați văzut cum împărățiile trec.* BOUREANU, S. P. 10, ap. DA ms.; cf. și DL [2].

Compusele lui *fiu*, sînt unele de origine populară și cu circulație regională, dar cele mai multe sînt de origine savantă fiind întrebuințate de obicei în stilul juridic.

Fii adevărați = care se nasc din cununia după lege. BUJOREANU, COL. 431; **fii buni** = născuți din același tată și aceeași mamă, id. ib.; **fii-buni-de-tată** (sau **vitregi**) = născuți dintr-un tată și mame deosebite, id. ib.; **fii-buni-de-mamă** (sau **vitregi**) = născuți din aceeași mamă și bărbați deosebiți, id. ib.; **fii de curvie** = copii care se nasc din împreunare fără lege, id. ib.

Fii-duhovnicești = copii botezați în aceeași apă și de același naș (H XII 601, v. și *frate duhovnicesc*); **fiu-copil** = 'spurius, fattyú-gyermek' (LEX. BOBB.); **fiu-natural** = copil din flori, cf. ALR I/II h. 211; **fiu-de-lele**, v.

---

[1] Lui Pușcariu i se părea că „în realitate mama nu-și cheamă copilul niciodată așa, ci îi spune pe nume sau îi zice *mamă!* (sau *maică!*). Forma gramaticală *fiule* în gura unei mame e atît de solemnă și atît de rece, încît după ea nu poate urma niciodată o vorbă caldă de mîngîiere, care să meargă la inimă, ci numai o mustrare sau un sfat care face apel la rațiune" (PUȘCARIU, L. R. I 35).

[2] Înregistrăm aici cîteva sinonime mai rar atestate ale termenului *fiu*:

Drahiu, pe care l-am găsit numai în balada „*Maica bătrînă*": *Eu că te-aș ruga Și te aș întreba, De-am drahiu al meu, Ce l-am pierdut eu* (BURADA, DOBR. 114). *N-ai văzut cumva, Un drahiu de-al meu, Mîndru-nalt flăcău ...?* (id. ib. 116). Cf. ȘĂINEANU, T. 257. De fapt aici avem o transcriere greșită a lui *drag fiu* (*hiu* pentru *fiu*, cu labiala palatalizată). Cf. R. Todoran, *Note lexicologice*, în „Studii și cercetări științifice", II (1951), Cluj, nr. 1—2, p. 348.

Oglu, termen neintrat în limba uzuală, întrebuințat ocazional, cu sensul de 'fiu', derivînd din tc. *oğlu, ogl.* id. *Și s-au rugat împăratului să pue pă Cantemir oglu domn ...* (*Istoria Țării Românești*, ediția C. Grecescu, București, 1959, p. 77), cf. *Magazin Istoric pentru Dacia*, IV, p. 27; Gh. Ghibănescu, *Iașii în 1820*, în revista „Ion Neculce", Iași, 1923, p. 28; *Cronicari munteni*, II 394. Păstrat în formarea unor nume: Bacalolgu, Davidoglu etc.; cf. Al. Graur, *Nume de persoane*, Buc., 1965, p. 31.

Sîn (sîn), întrebuințat în documentele vechi și în cronici pentru formarea patronimelor, arătînd descendența. *Nicolae Costin sin Miron Logofătul.* NECULCE, LET. II 272, ap. DA, ms. (Tot la Neculce și varianta *sîn*. Cf. TDRG.) *Ci dar au mai trimis pe Radul Logofătul sin Hrizii vistierul din Popești* (*Istoria Țării Românești*, ediția C. Grecescu, p. 22); cf. *Cronicari munteni*, II 392.

Azi, termenul apare uneori în literatură, ca arhaism. *Voinea sin Voinea a murit de curînd.* STANCU, D. 40, ap. DA. ms. Cf. nume proprii ca: *Ion sin Gheorghe* sau *Ilie sin Mitru.* ȘDU.

Etimologic cuvîntul este un slavonism întrebuințat ca termen administrativ în limba cancelariilor moldovenești și muntenești (cf. vsl. *synŭ*, 'idem'; BULL. LINGU. XIII p. 67) fără circulație în graiurile populare, fiind atestat și în două din dialectele sud-dunărene. În istr.: *sin* (< s.-cr. *sin* 'idem') (ap. MORARIU, CIR. I 39, cu derivatul la vocativ *sinco*, PUȘCARIU, ISTR. III 325); *sinco moi* 'fătul meu' (CL. IX nr. 2, p. 190; cf. și CL. X nr. 1, p. 26) și *senco* 'fecioraș' (CANTEMIR, T. 180); în megl.; *sin* (< bg. *sin* 'idem') are și derivatul *sincu* (CAPIDAN, M. G. III 265).

În on: *Sin, -escu, -ești, -cu, -ca, Sinia, Sincu, Sînești.* CDO. Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 79.

Zade este atestat, după cîte am putut cerceta, o singură dată și glosat cu sensul de 'fiu, copil', sinonim cu *oglu*, derivînd din tc. *zadé* 'idem' (cf. Gh. Ghibănescu, *Iașii în 1820*, în revista „Ion Neculce", Iași, 1923, p. 31).

fecior (copil) de lele; **fiu** (sau **prunc)-de-botez** = fin. *Fiindu-ne fiu de botez și de cununie.* URICARIUL a. 1749, ap. DA ms.

Fiu-de-suflet = fiu adoptiv. IORGA, B. R. 240, ap. DA; **fiu de** (sau **din)-trup** = fiu legitim. *Fiu de trup că s-a născut.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 150; cf. id. ib. 366. *Fiu din trup nu mi-am avut... Un fecior mi-am cîștigat.* BAL. OLT. 170. Cf. ar. *hiliu di hicat* 'fiu adevărat' (DALAMETRA); 'fiu propriu profund iubit' (T. PAPAHAGI, D.).

În concepția adepților religiei creștine și, deci, numai în limbajul bisericesc: **Fiu omenesc** = Isus Christos.

★

Cele mai multe derivate ale termenului *fiu* [1] sînt unele hipocoristice, iar altele — ca și o parte a compuselor — cu întrebuințare în stilul juridic.

Fie s.m. *Cine-n lume ș-o văzut, Fic micuț-necat în sînge.* VAIDA. *Așa a fi și cu ficu mieu.* id. ib. Este o formă masculină paralelă după *fiică.* Exemplul e prețios căci sufixul *-ic* este rar la masculin. Der. on.: **Ilicul.** CDO.

Ficuț s. m. *Ce ești, ficuț, supărat, Că mîndruța te-a lăsat.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 100.

Fiuc s. m. (T. PAPAHAGI, M. 232).

Fiuleț s. m. *Că mi s-a născut fiuleț.* TEODORESCU, P. P. 18; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 100.

Fiușor s. m. *Dar la vreme de bătrînețe, un fiușor că mi-am născut.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 152; 153; cf. CADE.

Fiuț s. m. *Să vezi maicele cum plîng. Maicele după fiuț, Fete Mari după drăguți.* PETROVICI, FOLK. ALM. 73; cf. T. PAPAHAGI, M. 76; cf. în ar. *hilior* 'fiuț' (< lat. *filiolus*) (T. PAPAHAGI, D.).

Der. on.: **Fiulescu, Fianu, Hiianu, Hiiana.** CDO.

Fiesc, -ească adj. (formație cărturărească pentru a reda pe fr. *filial*) de fiu (mai ales despre iubirea copiilor pentru părinții lor); filial (DA). *Îl dete ca semn de iubire fiască.* ISPIRESCU, ap. CADE.

Derivatele cu prefixul *în-* pe care le redăm mai jos sînt — aproape toate — din domeniul stilului juridic.

Înfia vb. I, (învechit) **înfii** vb. IV (cu privire la un copil) a lua de suflet, a adopta. *Mama îl înfiază ca și cum ar fi un copil străin.* MARIAN, NA. 104. Verbul este cunoscut în puncte izolate din Moldova, Muntenia și Oltenia și în cîte un punct din fostele județe Brașov și Trei-Scaune. (Vezi ALR II/I MN., pag. 69 [2637], cf. id. ib. h. 137.)

Înfiat (**înfiit**), **-ă** s. și adj. (despre un copil) adoptat, luat de suflet (DA).

Înfietor (**înfiitor**), **-oare** adj., s m. și s. f. cel ce înfiază (DA).

Înfiare, înfiere [2], (rar) **înfiire** s. f. (abstracte) faptul de a înfia; adopțiune (DA).

Înfială s. f. înfiere (TDRG).

---

[1] În ar. avem derivatul interesant *hilandru* adj. 'copilandru' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.); cf. dr. *copilandru.*

[2] I. Minea și T. Boga, *Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească pînă la sfîrșitul* sec. *XVI.* Iași, 1933, p. 56–61; cf. H. H. Stahl., *Contribuții ...*, III p. 197, și urm.

NEOLOGISME

Filial, -ă, adj. (< fr. *filial, -e*) (despre un raport) care se stabileşte între părinţi şi fii; fiesc. *În cursul lucrului ... sentimentele sale pentru ţară* [deveniseră] *mai călduroase, mai filiale,* IORGA, L. 409, ap. DA.

Filiaţie, var. **filiaţiune** (< fr. *filiation*) s.f. legătură de înrudire (de la strămoşi la urmaşi); descendenţă (cf. DA şi DL.).

FIE

Termenul (învechit) este sinonim cu *fiică.* Provine din lat. *filia, -am* şi este cunoscut tuturor dialectelor româneşti [1]. *Fia (fiica* DOSOFTEIU, *fata* CORESI [2], *fetele* HUR.) *lu Tyru.* PSALT. 87, cf. id. ib., 13, 92, 146, 226, 286, 298. *Şi rîvni şi întărîtă-se derept mînia fiilor săi şi fiele.* CORESI. PS., ap. GCR I 15. (Foarte des, în special azi întrebuinţat numai în legătură cu adj. posesiv.) *Fia-mea.* DOSOFTEIU, V. S., ap. TDRG. *Dacă fie-mea te va găsi, capul ţi se va tăia.* ISPIRESCU, L. 44 [2].

Forma dialectală *hie* (în Bihor) se întrebuinţează şi în adresarea unei femei către alta (POMPILIU, BIH. 1011).

Ca situaţie geografică (după ALRM I/II, h. 277) termenul se găseşte înregistrat sub formele: *fiie-mea, fiia-mea, fiii-mea, fiĕ-mea* şi (rar) *fiii-mia-mia.* Este întrebuinţat în Oltenia şi Muntenia, în cîteva puncte izolate din partea de sud a Transilvaniei, apoi în două puncte din fostul judeţ Constanţa şi în cîte un punct din fostele judeţe Tulcea şi Bacău.

Precum reiese din texte, cuvîntul a avut odinioară o întrebuinţare mai frecventă. Dispariţia treptată a termenului se datoreşte, poate, şi concurenţei lui *fiică* (hipocoristic !). Se păstrează numai la singular, în legătură cu adj. posesiv.

Un motiv al înlocuirii sale este probabil şi omonimia cu verbul *a fi* (subj.), *fie* (< lat. *fiat*). Alt motiv mai serios este faptul că pluralul *fii* (*fiile*) se confunda cu masculinul *fii* (copii). Neputînd rezista, *fie* este tot mai mult înlocuit de derivatul *fiică* (care este o inovaţie), dîndu-i prin sufix o nouă viaţă, aşa cum s-a întîmplat şi în cazul cuvîntului *mătuşă* (şi acesta tot un derivat).

---

[1] În a r.: *hil'e* (WEIGAND, AR. II 318; cf. POPOVICI, D. R. IX 59; CDDE; JAHRESBER. II 109; PASCU, D. I 100; DALAMETRA; T. PAPAHAGI, D.); în i s t r.: *fil'e* (PUŞCARIU, ISTR. III 310; cf. CANTEMIR, T. 166; JAHRESBER. VI 210); *fil'ę* (CDDE); în m e g l.: *h'il'ă il'ă* (CDDE; GR. S. III 402; CAPIDAN, MG. III 156).

Pentru diverse variante fonetice în dialectele sud-dunărene cf. şi WEIGAND, VM. 9, 12, 19; ALR I/II h. 193.

Este cunoscut în limbile (şi în unele dialecte) romanice din apus. Cf. REW. 3295.

[2] În exemplul: *Ştiind el acuma de multă vreme Că fraţii călugări în chilie, Au primit pisma fără a se teme! Iară Pisma, iubita lui fie Au născut acolo dempreună Făţăria şi vraja nebună* (BUDAI-DELEANU, Ţ. 286) s-ar putea ca scriitorul să-l fi întrebuinţat ca arhaism sau pentru rimă.

FIICĂ

Termenul denumeşte pe *fată* (copilă) în raport cu părinţii săi. (Întrebuinţat de obicei în legătură cu un pronume posesiv sau cu un substantiv în genitiv; regional, în Transilvania, şi sub forma *fică.*)

Fikĕ 'filia' (ANON. CAR.). *Drozili, hiica lui Traian.* DOSOFTEIU, V. S. 25. *A măritat pe fiica-sa.* CREANGĂ, P. 294. *Că doar nu eşti fiica mea, C-am şi eu o fică-n lume Şi nu-i mai auz de nume.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 171, cf. id. ib. 178. *Uită-te măicuţă bine, Că vine fiica la tine. Se roagă fiica de tine.* FOLC. TRANS. I 106; cf. 91, 466.

Termenul este răspîndit după ALR I/II h. 193 într-o arie compactă care cuprinde aproape întreaga Moldovă, apoi în puncte răzleţe din Muntenia şi Oltenia şi într-un singur punct în Transilvania (Hunedoara) [1]. Textele îl atestă însă des mai ales sub forma diminutivată şi în Transilvania.

Derivatele lui *fiică* (aproape toate hipocoristice) [2] arată valoarea de circulaţie a termenului nostru şi vitalitatea lui [3], în special dacă îl raportăm la cosemanticul său *fie* (de la care e derivat cu suf. *-că*).

Fiucă s. f. (cu pronunţare maramureşeană *siucă*, refăcut după masc. *fiu*, cf. *fiuc) O fiucă la nunta ta Nici-s fete ca mumuni, Nici-s feciori ca struţuri.* T. PAPAHAGI, M. 69; cf. id. ib. 114.

Fi(i)cuţă s. f. *Să vadă măicuţele, Să nu-şi dea ficuţele.* DENSUSIANU, Ţ. H. 132. *Ia-ţi, ficuţă, ziua bună.* BUZILĂ, N. 811. *Scoală-te, fiicuţa me, Că pămîntul nu te ie.* BURADA, DOBR. 178; cf. FOLC. TRANS. I 102, II 423.

Fiiculiţă s. f. *Hăuleşte fiiculiţă, Cît vei fi la mă-ta'n gîţă.* MARIAN, NU. 246. *Sănătate măiculiţă! — Cale bună, ficuliţă, Fii soţului cu credinţă.* FOLC. TRANS. II 173.

Fi(i)culeană s.f. *Maică-sa grăia: — Fiiculeana mea, Ce poate să fie?* TEODORESCU, P. P. 661. *Fiuleana mere Dară tu-ţ aleji.* FOLC. TRANS. II 472.

Der. on.: **Fiuţa, Hiuţa, Fiicăteşti, Fiicăta, Hicăta** (ultimele două din expresia: *fiica-ta).* CDO.

FĂT

Termenul derivă din lat. *fetus*, *-um* 'portée des animaux, petits; enfant'. Cu aceste sensuri apare şi în alte limbi romanice (CDDE). Sensul de 'pui' al unui animal cu denumirea de 'făt' îl avem şi în limba română (cf. DA). El apare ca un reflex al vieţii păstoreşti la noi „pentru că numai în graiul ciobanilor *fetus*, cu derivate ale lui a putut deveni un cuvînt tipic, alături de *fiu* sau *băiat*, după ce la origine sensul lui curent fusese

---

[1] În a r. pct. 05 sub forma *h'ici*.

[2] În a r. avem derivatul adj. *hil'andră* 'copilandră' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.). Tot în acest dialect şi sinonimul *ciupră* (cf. alb. *čupëri* 'fată, copilă'), T. PAPAHAGI, D.

[3] În cîteva comune din raionul Năsăud numele de botez pentru fete: *Fica* şi *Ficuţa* < *Sofica* < *Sofia* + *ică*.

acela de 'puiul unui animal' " [1]. Cu evoluție de sens aproape paralelă și în sardă. (Cf. M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wortschatz*, Genève, 1930, p. 25.)

Este un element vechi românesc, intrat de timpuriu și în limba maghiară sub forma *fattyú*, *fottyó* 'copil, bastard, fiu' (DRĂGANU, R. 63—65). Din limba maghiară a intrat apoi în românește sub forma *fochiu* (PUȘCARIU, L. R. I 313).

În accepțiunile care ne interesează pe noi menționăm în primul rînd sensul de 'copil în pîntecele mamei' (COSTINESCU, ap. DA), numit în știință *fetus*. *Iar fătul ei* [al femeii], *ce ar fi avut să-l nască viu, e pierdut.* MARIAN, NA. 9. De la acest sens s-a ajuns ușor prin extensiune la acela de 'copil sau prunc născut de curînd'. *Și au umblat cu o năemită de o au îngreoat și au făcut un făt.* (Doc. a. 1682); ap. BINDER, KM. 3; cf. DA.

Sensul cel mai răspîndit (învechit; azi în literatura populară și la scriitori) este acela de 'fiu, băiat, copil, cocon, fecior' (adesea în opoziție cu fată), sens atestat și în două din dialectele sud-dunărene [2] precum și în alte limbi romanice. (Cf. CDDE; REW` 3273.)

Dă ținutul tău fătului tău și spășeaște fiul șearbei tale. PSALT. SCH. 279; cf. PSALT. 133, 178. *În sărăcie au murit, rămînîndu-i un făt și o fată.* (*Cronicari munteni*, I 400.) *De va fi lui fătu și-l omorîți, iarî de va fi lui feată să o cruțați.* (G. Șeulescu, *Glosarul Profitologiului mitropolitului Dosofteiu*, în *Buciumul Român* II, p. 494.) *Făt* 'filius' (ANON. CAR.). *Despre feții de împărat ce mi-ai spus, mi se rupe inima.* CREANGĂ, P. 78. *Și-acum bine am nimerit. La casă de om cinstit, Tot cu feți și fete mari, De-nsurat de măritat.* JARNÍK-BÎSERANU, D. 513. *Să intrăm... Feții și fetele.* FOLC. TRANS. II 475.

Cu sensul de 'fiu' îl găsim întrebuințat (la vocativ), atît la scriitori cît și în popor, aproape numai în expresia fătul meu. *Și-l întreabă tată-său: — unde ți-s hainele, fătulu mieu?* DOSOFTEIU, V. S. 13. *Își chemă feciorii și le zise: — Feții mei, sînt cu sufletul la gură!* ISPIRESCU, L. 253.

Tot în legătură cu pronumele posesiv se întrebuințează frecvent ca termen de adresare, cu o nuanță de duioșie familiară a unui părinte către fiu sau a unui bătrîn către unul mai tînăr (chiar și către o femeie), avînd sensul 'dragul meu, iubitul meu'. *Spure-mi, fătul meu, ce plîngi?* CUV. D. BĂTR. II 192. *Vă pohtesc feții mei... să vă rugați.* ANTIM. P. 49. *Fătul mieu, bun tovarăș ți-ai ales.* CREANGĂ, P. 198. *O iubești, fătul meu, fără s-o știi.* EMINESCU, N. 118. (Tata, către fată) *Eu fătu meu nu te-oi da, Pînă capul sus mi-a sta.* CABA, SĂL. 74; cf. id. ib. 72, 73. *Mamă, drăguțul mă lasă, — Lasă-l și tu, fătul meu,* ȘEZ. XXI 82.

Am dat intenționat mai multe citate deoarece ALR nu înregistrează termenul nici chiar la sinonimele lui („copil", „prunc", „băiat", „fecior").

---

[1] O. Densusianu, *Semantism anterior despărțirei dialectelor*, în GR. S. II 314; cf. id. *Aspecte lingvistice ale păstoritului* (curs litografiat), București, 1933—1934, p. 16; cf. I. A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în GR. S. I 171.

[2] În a r.: *fet* (POPOVICI, D. R. 109; PASCU, D. I. 85; T. PAPAHAGI, D.). Tot în acest dialect avem și *fital'iu* 'locul și timpul fătatului (la oi și la capre)'; MIHĂILEANU înregistrează și sensul de 'copil încă nenăscut, embrion' < lat. *fetalia* (T. PAPAHAGI, D.). În i s t r.: *fet*, *fetu*, (POPOVICI, D. R. 109; DENSUSIANU; ANT. 72, 115; PUȘCARIU, ISTR. III 111, 310; CANTEMIR, T. 165; CDDE).

E adevărat că nu s-a încercat să se obţină printr-o întrebare directă. Menţinerea în limba de astăzi a lui *făt* se datoreşte expresiei *fătu(l)-meu* răspîndită mai ales în graiurile populare. În Transilvania, dispariţia lui *făt* credem că se datoreşte şi omonimiei cu *făt* 'crîsnic, ţîrcovnic' destul de răspîndit, tot în graiurile populare [1]. O altă omonimie care a contribuit la eliminarea termenului este *făt* 'ceea ce a fătat un animal', postverbalul românesc al lui *făta* (GRAUR, E. 93, 94).

Nu am găsit decît două derivate ale lui *făt*, şi acestea prea puţin răspîndite: **Fetişor** (rar şi învechit). *Ţinea la sine cuconaşul fetişoru.* DOSOFTEIU, V. S. 56. **Fătut** (LM).

Der. on.: **Fătu, -l, -lescu, Fătui, Fătuicul, Fetiul, Fetic, -u, -ul, Fetoeşti.** CDO.

În compuse avem (în basme) expresia fixă **făt-frumos** [2] = erou care întruchipează principiul binelui, vitejia şi frumuseţea bărbătească. *Numai un copil o să faceţi: el o să fie Făt-frumos.* ISPIRESCU, L. 1; (tot în basme) **făt-logofăt** = copil cu însuşiri extraordinare. *De m-ar lua pe mine feciorul... ce trece p-aci, eu i-aş face doi feţi-logofeţi cu totul şi cu totul de aur.* ISPIRESCU, L. 62.

PRUNC

Termenul se întrebuinţează (astăzi popular) uneori ca numire generică pentru copii, indiferent de sex. În trecut însă se pare că era mai frecvent. *Prunci* 'liberi, proles' (LB.). *Cîţi prunci are sora-ta?* id. ib. *Tot creştinul să-şi ducă pruncii.* (ms. a 1675), ap. GCR. I 220. *A plecat moţul la ţară Cu cercuri şi cu ciubară... Şi cu tocuri de răşină S-aducă la prunci făină.* FOLC. TRANS. I 12. *Că pruncii m-or năcăjit, De bărbat mi-o fost urît.* id. ib. 25; cf. ALR II/I h 132.

Sensul cel mai răspîndit şi de largă circulaţie a lui *prunc* este acela de 'fiu' (în raporturile dintre părinţi şi copii). *Prunc* 'filius natus prognatus' (LB.). *Şi duseră pruncul viu şi fu mîngăiare nu puţină.* COD. VOR. 171. *Murind Ioan, ceru sultan Suleiman să facă moştenitor pe pruncul său.* E. VĂCĂRESCU, IST. 261, ap. DA ms.

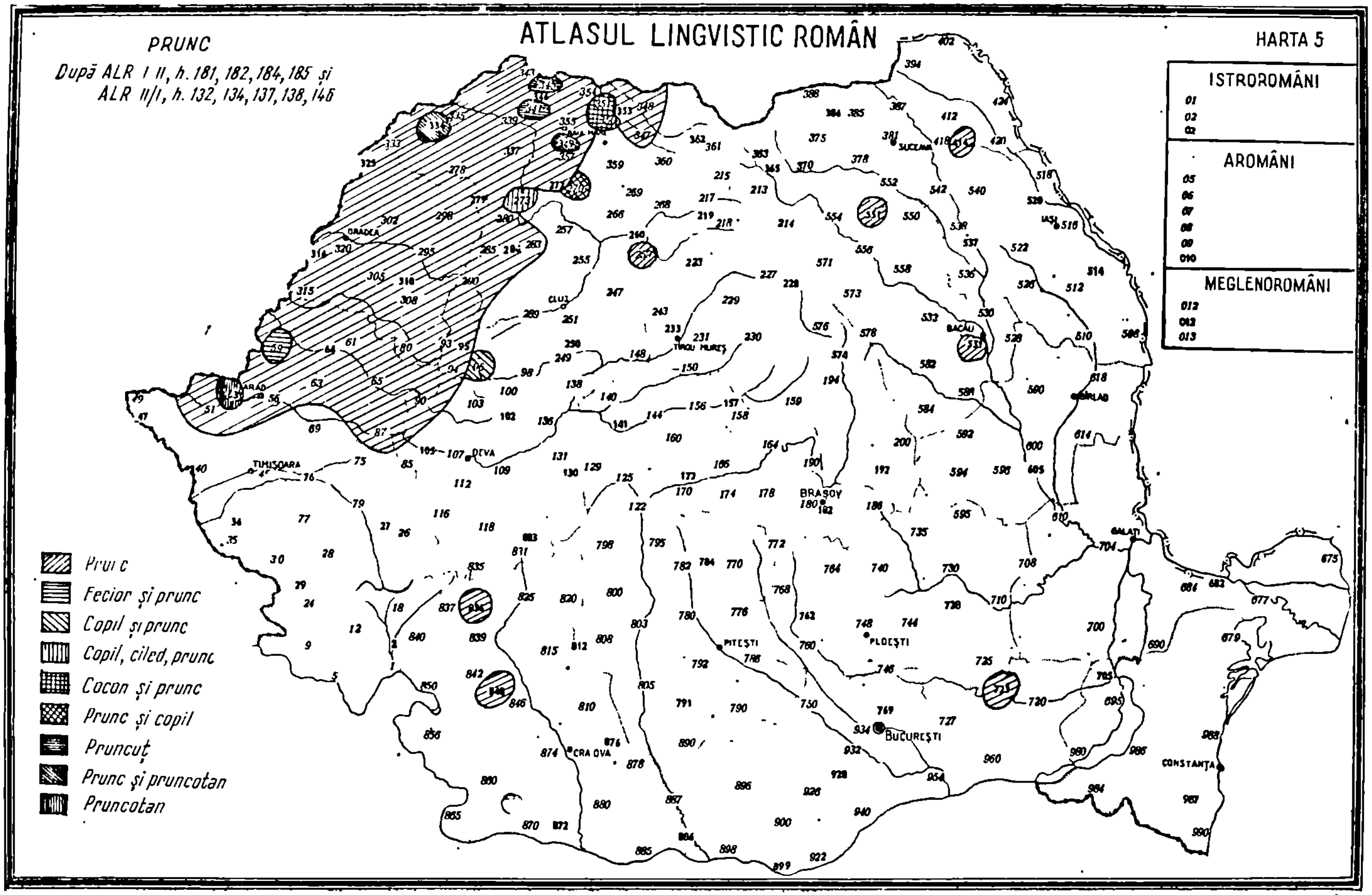
În cadrele acestui sens termenul prezintă interesante nuanţări semantice şi denumeşte:

a) copilul cînd se găseşte încă în pîntecele mamei („foetusul"). *Şi pruncii împingea-se unul pe alalt în zgăul ei.* PALIA (1582), 98. *Întinde mîna ta cea dreaptă peste mijlocul meu ... ca să se nască pruncul tău.* CREANGĂ, P. 98;

b) copilul pînă la un an, sugar. *Prunc* 'infans' (LB.; cf. LEX. MARS.). *Adunaţi pruncii ce sug la ţîţă.* DOSOFTEIU, ap. GCR. I 264. *Că mi-o darămas Pita în copaie, Focul în cuptor, Şi pruncul în ciupă.* FOLC. TRANS. I 83. *Focu în vatră vojeteşte Pruncu-n leagăn ţipoteşte.* id. ib. 208. Hărţile ALR

[1] Cf. R. Todoran, *Noi particularităţi ale subdialectelor dacoromâne*, în C. L. VI, fasc. I, p. 62, h. 6, cu aria lui (s)*făt*.

[2] Pentru nuanţele stilistice, cf. IORDAN, ST. 224.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN
HARTA 5
PRUNC
După ALR I II, h. 181, 182, 184, 185 și
ALR II/I, h. 132, 134, 137, 138, 146
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Prunc
Fecior și prunc
Copil și prunc
Copil, ciled, prunc
Cocon și prunc
Prunc și copil
Pruncuț
Prunc și pruncotan
Pruncotan
ORADEA
CLUJ
ARAD
TIMIȘOARA
DEVA
TÎRGU MUREȘ
BRAȘOV
SUCEAVA
IAȘI
BACĂU
BÎRLAD
GALAȚI
PITEȘTI
PLOEȘTI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA

arată acest sens cu o largă circulaţie, în aria lui *prunc*. Sinonime în ALR I/II, h. 226 „Copil sugaciu"; cocon (la ţîţă), prunc mic. prunc sugar, copil [*la* sau *de*] ţîţă, copilaş, copil mîţăţel, copil neînţărcat, gloată, băiat (mic), sugar, sugător. Sinonime în ALR II/I, h. 146 „Sugaciu": prunc la ţîţă, prunc, sugaciu, pruncuţ mic, prunc mic (micuţ, mititel, de faşă), cocon de faşă, copil mic, copilaş, copil de ţîţă, copil de faşă, băiat înfăşat, băiat de ţîţă, cocuţ mititel;

c) copilul la o vîrstă ceva mai înaintată. *Prunc* 'puer' (LB.). Sinonime; copil[1] (CANDREA, Ţ. O. 83; LONGINESCU, LEGI, 830; IZVORAŞUL XIV — în Nadeş-Cluj); băiat (GOROVEI, CR. S. p. 205); cocon (LONGINESCU, LEGI, 366). *Eu sînt prunc de nouă ai, Tu măsele-n gură n-ai.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 449. Cf. ALR I/II hărţile: 181, 184, 210, 211, 215 şi ALR II/I MN. pag. 66 [2626];

d) 'fecior'. *Şi tu pruncu* (*fecioru* CORESI, *coconule* DOSOFTEIU) *gice-teveri.* PSALT. 335. *La etatea de* 18 *ani, sînt consideraţi „feciori" şi nu „prunci".* PRIBEAGUL, P. R. 19; *flăcău* (CADE; POMPILIU, BIH. 1016; cf. ALRM I/II h. 344 pct. 63).

Aceste nuanţări şi sinonimii ale termenului *prunc* au dat ocazie marilor noştri scriitori să le întrebuinţeze pe toate ca paralelisme, dublete, triplete etc., contribuind şi în acest fel la îmbogăţirea limbii noastre literare [2].

Cu toate accepţiunile înşirate pînă aici se întrebuinţează şi termenul *copil*. Deosebirea dintre *prunc* şi *copil* constă mai mult în faptul că cei doi termeni se întrebuinţează în arii geografice diferite.

Dar cuvîntul *prunc* mai distinge în unele părţi şi copilul de sex bărbătesc, în opoziţie cu *fată*. În ALR II/I h. 132 „Au doi copii: un băiat şi o fată" în aria lui *prunc* (subdialectul crişean) s-a răspuns: *au doi prunci*: *un prunc şi o fată.*

Aşa cum reiese din texte, în comparaţie cu ALR, aria lui *prunc* a fost odinioară mai mare decît cea de astăzi.

Pe lîngă izvoarele citate mai sus adăugăm că în *Pravila Moldovei* din 1646 se întrebuinţează de obicei termenul *prunc* (şi numai o singură dată *cocon*), în timp ce în *Pravila Munteniei* din 1657 este întrebuinţat numai *cocon* (şi o singură dată *copil*)[3]. (Vezi: LONGINESCU, LEGI, 87, 99, 101, 105, 248, 293.) Tot ca sinonim cu *cocon* e întrebuinţat şi de un cărturar bisericesc din Muntenia [4].

Aria compactă a lui *prunc* rămîne însă nord-vestul Transilvaniei (subdialectul crişean), unde este singurul termen întrebuinţat (fără sinonimele

---

[1] Menţionăm ca o curiozitate expresia din pomelnicele ţărăneşti din Vîlcea **prunci-din-lume-fără-nume** — copii lepădaţi, stîrpiţi (MAT. DIALECT. I 234). S-ar putea să avem păstrată aici o depărtată urmă a sensului primitiv de 'bastard' (deci „o fosilă semantică"), pe care îl susţine G. Giuglea în sprijinul etimologiei pe care o propune cuvîntului *prunc* (vezi mai jos).

[2] Cf. G. Istrate, *op. cit.*, p. 116; id. *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, în SCL VI, nr. 3—4, p. 325.

[3] Cf. Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1951, p. 212.

[4] Antim Ivireanul, *Predici*. Ediţie critică de G. Ştrempel, Bucureşti, 1962, p. 112, 114, 195.

copil, *băiat* etc.). În lipsa acestor sinonime, pentru a se putea arăta nuanțările de vîrstă sînt utilizate derivate ca: *pruncușor*, *prunculeț*, *pruncuț*, *pruncoieș*, *pruncotan* etc. (unele din acestea sînt în același timp și hipocoristice), sau în ALR II/I, h. 146 (greșit numerotat cu nr. 145 în loc de 146), găsim perifraze ca: *prunc micuț*, *de la țîță* (pct. 353); *prunc-de-fașă* (pct. 346, 349); *prunc micuț* (pct. 272, 279); *prunc-mic* (pct. 53, 284); *pruncuț mic* (pct. 95); *prunc(uț) mic-de-la-țîță* (pct. 310, 325); *pruncuț mic-de-fașă* (pct. 334); *prunc-sugaciu* (pct. 64). Adăugînd punctelor din ALR și aceste perifraze precum și regiunile din citatele noastre de texte cu derivatele de mai jos, completăm în bună parte aria de altădată — după cît se pare — neîntreruptă a lui *prunc*.

Astăzi, termenul e pe cale de a dispărea în anumite regiuni. Numai provocîndu-se răspunsurile în mod direct de anchetator, apare ici-colo termenul *prunc*. Revelatoare în această privință este harta 146 din ALR II/I în care termenul, în afară de aria lui compactă (N VTransilvaniei), mai apare și în cîte un punct din fostele județe Botoșani, Bacău, Neamț, Ialomița, Gorj și Mehedinți.

Păstrarea lui la extreme (în arii laterale) [1] dovedește extensiunea de odinioară a cuvîntului și atestă desigur și vechimea lui față de *copil*. Vezi harta „Copil".

În on.: **Pruncu-l.** CDO; cf. și Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 190.

★

Despre originea cuvîntului s-au emis mai multe păreri. LB. îl derivă din lat. *puerculus*. Ch. Alexici, în *Magyar Nyelvőr*, XV, p. 555—558, din lat. *parvunculus*. Cihac îl deriva din ung. *poronty, porongy, porond*, între altele și cu sensul de „bastard". Tiktin din ung. *poronty*. Florica Dimitrescu, în *Tetraevanghelul lui Coresi*, București, 1963, p. 18, îl socotește tot de origine maghiară. S. Pușcariu (în DR II 602) pleacă de la diminutivul lat. popular* *puerunculus* > * *pueruncus*, în limba română **purunc* și cu sincoparea lui *u*, *prunc*. De aceeași părere este și N. Drăganu (în DR. VI 260).

Al. Philippide îl derivă din *privignus*. Conev (cit. în DR, III, 137) îl derivă din blg. *prak* (respins de Skok în SLAVIA IV, 346).

O. Densusianu (în GR. S. III 236) îl aduce în legătură cu verbul „a apleca", deci *pruncul* a putut să însemneze „pronus" = aplecat. Un derivat a lui *pronus* a putut fi **pronicus* > **prunec* > **prunăc* (cu sincoparea lui *ă*) > *prunc*.

Evident părerile susținute pînă aici nu rezistă suficient nici din punct de vedere semantic și nici formal.

G. Giuglea (*Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944, p. 77—79; cf. și DR. X 2 p. 438—441), plecînd de la sensul de 'bastard' al magh. (comun) *poronty*—care este împrumutat din românescul „prunc" (BLÉDY, INFL. 78—79, cf. și Bárczi Géza, *Magyar szófejtő szotár*, Budapesta, 1941, s. v.), dar care și-a pierdut acest sens vechi în limba maghiară—bazat pe înțelesuri identice (copil-prunc-bitang), pune cuvîntul românesc alături de gr. πορνικός < πορνγ 'scortum', *pornicus* > **pron(i)cus* > *prunc*. Această deri-

[1] Greșit susține MIHĂILEANU, D. că *prunc* ar exista și în aromână.

vare o numeşte J. Bourciez (în *Revue des Langues Romanes*, 1947, p. 361) „trouvaille". Mai nou I. I. Russu (în L. TR. D. 88, 89, 130) socoteşte acest cuvînt de origine tracă (< *poris*). Cf. şi KNIEZSA, p. 921—922.

Derivatele sale numeroase sînt o dovadă în plus pentru vechimea cuvîntului.

Pruncariu s. m. (rar, depreciativ) băietan, copilandru. *Un pruncariu aşa în oaste ce dracul ar fi lucrat.* BELDIMAN, TR. 8, ap. DA ms.

Pruncateu s. m. (dial.) băieţandru (TEAHA, GR. 106).

Pruncenie s. f. copilărie, pruncie (ALR II/I h. 152, pct. 334, 346).

Pruncesc, -ească adj. (învechit) de prunc, copilăresc. *Mintea cea pruncească nu e vrednică să gîndească la cele din urmă.* ŢICHINDEAL, ap. CADE.

Pruncește adv. 'pueriliter, infantium more' (LB.; cf. DDRF).

Prunci vb. IV intr. a-şi petrece copilăria; a copilări. *Aici a pruncit el.* SLAVICI, N. I 48, ap. DL.

Pruncie s. f. vîrsta fragedă de prunc, timpul petrecut ca prunc; copilăria. *De-ar fi lumea de hîrtie, Şi tot n-aş mai putea scrie, Binele meu din fetie Ş-al bădiţii din pruncie.* P. P.; cf. DL; ALR II/I h. 153. E x p r. (Despre bătrîni, rar) **A cădea (a fi căzut) în pruncie** = a cădea în mintea copiilor. *A ta trufie Arată că tu astăzi căzut eşti în pruncie.* ALECSANDRI, O. 223, ap. DL.

Pruncime s. f. (colectiv) mulţime de prunci, toţi pruncii. *Creşterea pruncimei.* GCR. II 108.

Pruncoi s. m. flăcăiaş (CABA, SĂL. 92); pruncotan, băieţandru.

Pruncoieș s. m. copil între 7—12 ani (VAIDA).

Pruncotan s. m. (cu var. *pruncotean*) flăcăiaş (CABA, SĂL. 92; cf. VAIDA; CANDREA, Ţ. O. 83), prunc mai mare, băietaş (MAT. DIALECT. I 18); băieţandru (între 13—16 ani); flăcăiaş (ALR II/I h. 138, 334, 349, pct. 53 [1]).

Prunculeţ s. m. pruncuşor, pruncuţ. *Pe sub poale de pădure, Se duce-o femei-n lume, Cu prunculeţul de mînă.* MAT. FOLK. 259; cf. MARIAN, NA. 22, 348.

Pruncuşor s. m. (cu sincopă: pruncşor. DIONISIE, C. 211, ap. DA ms; BUDAI-DELEANU, Ţ. 310) diminutiv al lui *prunc*. *Răsări-v-ar flori la piept, Flori cu faţă de bujori Şi cu ochi de pruncuşori.* ALECSANDRI, P. P. 134; cf. MARIAN, NA. 348; DL.

Pruncuţ s. m. 1. Copilul din pîntecele mamei. *Peste-o lună, Peste două, Îţi trebuie* [mîndră] *troacă nouă; Troacă nouă de lemn verde, Că pruncuţul ţi se vede.* FOLC. TRANS. II 383; 2. pruncuşor, sugaci. *Pe sub poale de pădure, Merge-o nevăstuţă-n lume, Cu pruncuţul de trei zile.* FOLC. TRANS. II 311; cf. ALR I/II h. 181; id. II/I h. 146; 3. (ca termen generic, cu sens colectiv) copii. *Să se mire tot omu, Să nu-şi deie pruncuţu, Cum m-o dat muma pe mine, Măi, urîte, după tine.* T. PAPAHAGI, M. 100; cf. ALRM I/II h. 259 (în Ţara Oaşului); 4. (alintător) fecior (de însurat). *Ei pruncuţ, pruncuţu meu, Toată vara ai cosit, Mîndră floare ţi-ai găsit.* FOLC. TRANS. I 562 [2].

[1] Cf. Florica Dimitrescu, *Note asupra relaţiilor dintre diminutive şi augmentative în limba română*, în OMAGIU, I. 248.

[2] Compusele: *pruncucidere* s.f. şi *pruncucigaş*, -ă s.m. şi f. (forma feminină întrebuinţată şi adjectival) aparţin terminologiei juridice, fiind formate după fr. *infanticide*.

PRUNCĂ

Este femininul lui *prunc* şi trece — în linii mari — prin aceeaşi filieră de sensuri ca şi cosemanticul său masculin.

Atestările sînt mai ales populare:

Pruncă 'puera, puella' (LB., LEX. BOBB), 'copilă' (ŢIPLEA, P. P. 115), 'băiată şi copilă' (BÎRLEA, C. P. 15), 'fată, fată fecioară, fată nemăritată' (ARH. FOLK. I 153, 235; T. PAPAHAGI, M. 105), 'filia, nata' (LB.), 'fiică' (izolat) (GR. S. VI 243). Iată şi cîteva citate din texte [1]: *Ioachim chemă... să pue nume pruncei.* VARLAAM, C. II 62, ap. DA ms. *Am botezat...pe prunca lui Feriu Grigore* (a. 1778). IORGA, S. D. XII, 251. *Mere-o pruncă pe cea luncă Ş-un voinic pe cel colnic.* ŢIPLEA, P. P. 29. *Hai, voinice, şi mă ia, Pînă-s pruncă tinerea.* T. PAPAHAGI, M. 105. *C-am şezut sub tine-a umbră, Cu mîndra cît o fost pruncă.* ARH. FOLK. I 168.

În raport cu *prunc* (de la care derivă), *pruncă* e mai puţin întrebuinţat, fiind înlocuit mai ales de cosemanticul său *fată* (cf. ALR I/II h. 191, 192, 224; id. II/I h. 132).

Derivatele (mult mai puţine decît la *prunc*), şi toate hipocoristice, confirmă afirmaţia noastră.

Prunculeană s. f. (GR. S. VI 243).

Prunculiţă s. f. *Prunculiţă cu bănat, Cu mult dor m-ai întrebat.* T. PAPAHAGI, M. 53; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 184, 186.

Pruncuşoară. s. f. (ap. TDRG).

Pruncuţă s. f. *Pe cel deal, pe cel colnic, Trece-o pruncă ş-un voinic, Voinicelul hăulind... Iar pruncuţa suspinînd.* ALECSANDRI, P. P. 17; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 186; ŢIPLEA, P. P. 115.

Der. on.: **Pruncea.** CDO.

COPIL

Termenul, atît la singular cît şi mai ales la plural, este întrebuinţat uneori ca numire generică pentru *fecior* sau *fată* indiferent de sex. Copil (*prunc*) 'puer, proles, soboles' (KLEIN, D.); 'numire generală pentru băieţi' (MOLIN, GR. BĂN. 192). *Că am dat şi am dăruit doi copii de ţigani, un făt şi o fată.* BINDER, K. M. 15. *Cu un copil, Bălaşa, fată* (a. 1831) id. ib. *Să-mi văd casa şi moşia, copilaşii şi soţia.* ŞEZ. II 182. *Ziua bună că-mi luai De la copii şi muiere.* MARIAN, SA. 270; cf. ALR I/II h. 181, vezi şi notele hărţii 182; id. ib. II/I h. 132, 146.

Sensul general şi cu cea mai deasă circulaţie este acela care denumeşte persoana de sex masculin (rar feminin) în raport cu părinţii săi.

---

[1] Deoarece sensurile sînt paralele cu ale masc. *prunc*, aici am înşirat numai cîteva exemple ilustrative.

În această accepțiune are ca sinonime pe: fiu, (fiică), băiat, făt, fecior, prunc [1].

[1] Menționăm sinonimele (unele hipocoristice, altele metafore), atestate numai în sudul Dunării.

În a r.: **Bir** cu sensul de 'fiu brav' dar și (ca termen de dezmierdare) 'fiu, copil' (MIHĂILEANU; și forma: *viro* (DALAMETRA) < alb. *biro* 'fiu'. Cf. DR. II 520—521; T. PAPAHAGI, D.

Cilimean<alb. *čilimi* 'idem' (PASCU, D. 219; cf. T. PAPAHAGI, D.). 'băiat (între 7—10 ani)', cf. ALR I/II h. 181; 'cînd începe să umble', cf. ALR I/II h. 226, pct. 09 (note); Și: **Čiuliman** 'băiat' (T. PAPAHAGI, D.).

Čiučiŭ 'copil mic, prunc; sugaci' (DALAMETRA; cf. PAPAHAGI, B 463); < it. nap. *ciuccio* (T. Papahagi, *Notes d'étimologie roumaine*, în „Langue et littérature", III (1946), p. 223—224).

Ciup 'copilaș' (T. PAPAHAGI, D.; cf. gr. τσοῦπα 'jeune fille'; alb. *çupe* 'fată').

Copan 'copil mic care se ține în scutece', dar și 'albie' (DALAMETRA; cf. OBED. 347; CAPIDAN, MR. III 87; T. PAPAHAGI, D.). Cf. s.-cr. *Kopana* 'Trog' (Ivan Popović, *op. cit.*, p. 478).

Gad 'copil mic, prunc; sugaci' (PAPAHAGI, B. 600; cf. PASCU, D. II 191; T. PAPAHAGI, D.) < bg. *gadu* 'Kriechtier'.

Nat vezi la acest termen; (în limbajul copiilor) **ńeae** (**ńeat**) 'copil' (OBED. T. 362), 'copil mic, prunc' (PASCU, E. 66; DALAMETRA); 'prunc, pruncușor' (PAPAHAGI, B. 388, cf. T. PAPAHAGI, D.) < *nic* + *nat* (?) (PASCU, E. 66).

(Împrumut literar grecesc, fără circulație în graiuri) **Nipĭu** (*niphu, nipiu*) 'copil mic; prunc' (PAPAHAGI, S. 223, 268; PASCU, D. II 68; GEAGEA, E. 381; CAPIDAN, AR. 268; T. PAPAHAGI, D.), < gr. νήπιον 'idem'.

Pociu (atestat o singură dată) 'copil' (MIHĂILEANU).

Pup 'copil micuț, drăgălaș, împodobit ca o păpușă' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.) < lat. *pupus* 'petit garçon'. Cf. și dr. (reg.) *pup* 'copil mic, sugar' (L. ROM. VIII, nr. 6, p. 51); cf. în dr. (rar) *pupil* 'copil nevîrstnic, sub tutelă' (< lat. *pupillus*). R. Todoran, *Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative românești din Translivania de la începutul secolului al XIX-lea*, în L. L. VI 122, 331.

Sărmăniță'leagăn', dar și 'prunc (în fașă)' (PAPAHAGI, B. 242, cf. DR. VI, 191; PASCU, D. II 243; T. PAPAHAGI, D.) < gr. ςαρμανίξα 'berceau' (GEAGEA, E. 402).

Scumpu (adj. substantivat; sens figurat) la aromânii din Giumaia se spune așa primului născut de sex masculin; tot așa și cînd băiatul e singur la părinți (*Graiul Românesc*, VI 1932, p. 50; cf. DR V 624).

Tecnon (rar) (grecism < τεκνον) 'copil'.

Țup 'prunc' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.) (<lat. *puteus<putus 'petit garçon').

Termeni comuni în aromână și meglenoromână:

A r.: **mascur** adj. 'de gen bărbătesc'; (substantivat) 'bărbat'. În *Graiul Românesc* VI (1932), p. 50, redat numai cu sensul de 'băiat'; în PASCU, D. 'copil' și 'om'. In m e g l.: *mascur* 'copil' („i se zice așa pînă se însoară", cf. ALR I/II h. 181, în note) < lat. *masculus*.

În a r.: **nic** și în m e g l.: **mic** 'prunc' (*Convorbiri Literare* XXVI, 1892 1893, p. 39—50, cf. PAPAHAGI, M. R. 100; CDDE, CAPIDAN, MG. III 183; COTEANU, D. 266, 290; DALAMETRA; MIHĂILEANU; PAPAHAGI, B. 667) < lat. **micus* (T. PAPAHAGI, D.).

M e g l.: **pijă** 'prunc sau copil nebotezat' (PAPAHAGI, M. R. 119; CAPIDAN, M.G. III 221), 'sugaci' (ALR. II/I h. 146). *Pujă* (în ALR I/II h. 181, nota de la pct. 013) redat ca numire generică pentru copii (atît băieți cît și fete) < bg. *piže*, 'melc' (CANDREA, F. 261). Pentru aromână: *pijă* s.f., cf. CAPIDAN, EL. SL. 77; T. PAPAHAGI, D.

Numai în megl. avem termenii: *bebi* 'copil, fecior', dar și 'nene, frate mai mare' (PAPAHAGI, M. R. 167; GR. S. III 188); mbg. *bebi* (CAPIDAN, MG. III 37).

Liunar 'pruncul lehuzei' (cînd n-a trecut de 40 zile) (cf. PAPAHAGI, R. M. 54; GR. S. III 410). Derivat din **liuncă** mbg. *leunca* 'lehuză' (CAPIDAN, MG. III 172).

Măeșom 'prunc, copilaș' (CAPIDAN, MG. III 178); 'prunc nebotezat' (PAPAHAGI, R. M. 52; GR. S. VI 163); 'copil (de țîță), sugaci' (ALR. I/II h. 181 și 226).

Numai în i s t r.: **decico** 'tînăr, băiat' (CANTEMIR, T. 164) < s.-cr. *dèčak* 'copil'; **dițe** 'copii' (id. ib.) < s.-cr. *dèca* (reg. *dica*) 'copii'; *ditichi* 'pruncușor' (FĂT-FR. V 1930, p. 139, 140) < s.-cr. (reg.) *ditić*; **țel'ăd** (PUȘCARIU, ISTR. I 26)< s.-cr. *čèljād* 'membrii familiei, ai casei, gloată; oameni de ai casei'.

Termenul *dejel* (JAHRESBER. VI 205) redat cu sensul de 'copil' este o transcriere greșită (recte *de jel'*), cf. PUȘCARIU, ISTR. II 225; id. ib. III 76.

Pentru terminologia unitară a lui *copil* în toate dialectele vezi *Fecior*.

Copil 'puer, puella, natus, -a, prognatus, filius, liberi' (LM); 'il bambino' (MAN. GÖTT.); 'prunc' (IZVORAȘUL, V; în Nadeș-Cluj); 'băiat' (BULL. LINGU. VI 195; cf. ALRT II p. 7, 319); 'băiat, flăcău' (PETROVICI, FOLK. ALM. 148). *Ne-am tocmit... deaci mi-au dat o țigancă anume Frăsina și un copil Onofrei* (a. 1597, Suceava). CUV. D. BĂTR. I 77. *Copilul cu bobocii era chiar copilul lui.* EMINESCU, P. 192, ap. DA. *Fetița asta e un copil foarte bun* (DA).

După ALR termenul este răspîndit în întreaga țară cu excepția regiunii din nord-vestul Transilvaniei unde avem sinonimul p r u n c; în Maramureș: c o c o n. Masa compactă a lui *copil* e întrețesută doar de cîteva puncte răzlețe ale termenilor sinonimi: b ă i a t, c o c o n, f e c i o r, p r i p a s (numai pct. 85) și c i l e d (pct. 98, 259). Din ALRM I/II h. 259, precum și din celelalte hărți menționate mai sus, rezultă că pentru ideea de *fiu* cel mai vechi termen este *copil* (cu arie majoră). În popor *copil* a luat chiar și locul lui *fiu*. *Băiat* cu sensul de *fiu* ocupă o arie minoră. A mai intervenit și *prunc*, ajuns la sensul de *fiu*, deși poate la origine acesta a însemnat altceva (vezi *Prunc*).

În funcție de vîrstă, termenul denumește și persoana de sex masculin (rar și feminin) din primii ani ai vieții pînă la adolescență [1]. Sinonime: p r u n c, s u g a c i, f ă t, b ă i a t, f e c i o r [2]. L o c. a d v. **De (mic) copil** = de la vîrsta cînd cineva era copil; din copilărie. *Cărărușa merge-n vii, Dragi am fost de mici copii.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 162.

La plural (obișnuit în limbajul juridic) termenul desemnează toate rudeniile din linia descendentă: urmașii, moștenitorii. *A murit fără copii.* Ș.DU. *N-a lăsat copii.* CADE [3].

★

Compusele termenului *copil* [4] sînt interesante pentru diversele nuanțări și sensuri care le conțin.

Copil-adevărat = născut din părinți căsătoriți legal (*Pravila lui Lucaci* [5] și *Pravila lui Matei Basarab* (a. 1652), ap. ZANNE, P. II 86).

---

[1] DL încadrează aici și sensul de 'tînăr, adolescent'. Cu sensul figurat de: 1. fiu al unei țări, cetățean; 2. (prin analogie) *pui*, dar aceste sensuri nu intră în cadrul lucrării noastre. Cf. DA.

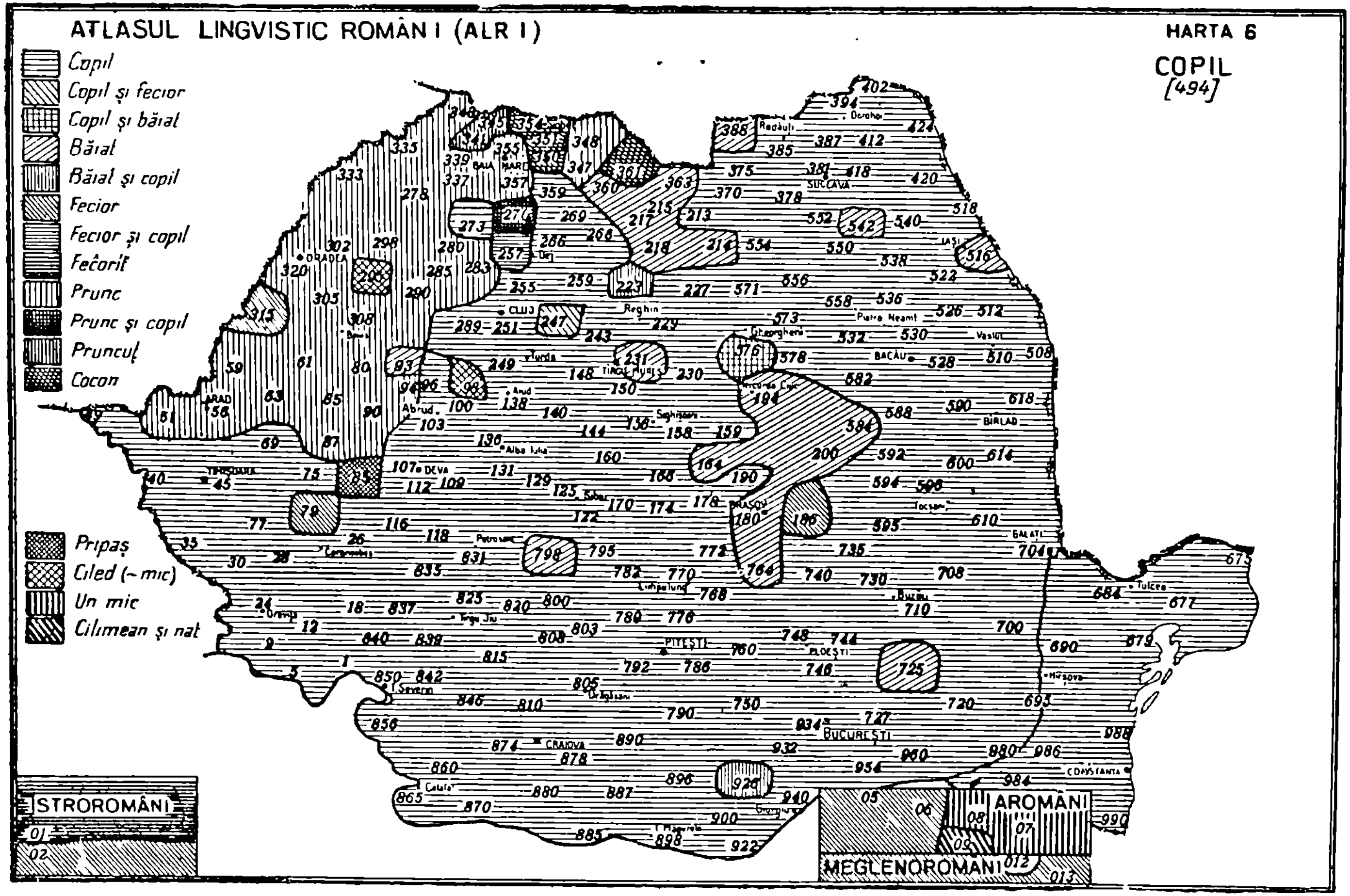
[2] Aceste sinonime, unele noționale sau ideografice, altele stilistice, altele teritoriale (cf. MIHĂILĂ, î. 256), altele în legătură cu vîrsta, ne sînt redate de un folclorist în felul următor: *băiat, băiețel, băietan, băiețandru, făt feciorel, feciora, feciorus, ficior, ficior-hoitei, june, junisan, junișor, flăcăoaș, flăcăoandru, flăcău, prunc, pruncuț, pruncușor, prunculeț*, (MARIAN, NA.348).

În ceea ce privește vîrsta o oarecare indicație ne dă ALR I/II h. 181 și ALR II/I h. 146. Ea diferă după subiectele anchetate și după regiuni. Se zice *copil* pînă la un an, un an și jumătate, trei ani, și merge ascendent pînă la 20 de ani. În alte regiuni vîrsta de copil e adusă în legătură cu școala, armata, însurătoarea, și — natural — unii părinți își numesc copiii așa toată viața.

[3] Alte sensuri ale lui *copil* date de DA, dar care nu intră în preocupările noastre sînt: a) iubit (pentru fete); b) termen de adresare a celor mai bătrîni către cei tineri, sau a conducătorilor către cei ce îi conduc; c) naiv, încrezător în oricine; d) servitor, slugă. Pentru sinonimele, destul de numeroase, ale lui *copil* și *băiat* (multe din ele metafore și porecle) vezi BINDER, KM. 16 și urm. Pentru *cópil* (accentuat pe *ó*) vezi *Copil din flori*. Pentru *Copilu* 'nume de cal' cf. Aurelia Stan, *O problemă de onomastică: numele proprii de animale*, în C.L. VII nr.2, p. 337.

[4] Nu le-am încadrat la diversele sensuri înșirate mai sus, ci le-am grupat aici și pentru a arăta numărul lor relativ mare.

[5] Cf. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 442.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 6
COPIL
[494]
Copil
Copil şi fecior
Copil şi băiat
Băiat
Băiat şi copil
Fecior
Fecior şi copil
Fecorit
Prunc
Prunc şi copil
Pruncul
Cocon
Pripaş
Ciled (~ mic)
Un mic
Cilimean şi nat
STROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
CLUJ
ARAD
TIMIŞOARA
DEVA
SUCEAVA
IAŞI
BACĂU
BÎRLAD
BRAŞOV
GALAŢI
PITEŞTI
PLOEŞTI
BUCUREŞTI
CRAIOVA
CONSTANŢA

57

Copil aflat (sau **găsit**) = fără părinţi cunoscuţi (MARIAN, NA. 74).

Copil-de-suflet [1] = înfiat, adoptat. *M-am dus pe coclauri să-ţi aduc, sanchi, copii de suflet.* CREANGĂ, P. 94. Numit (prin elipsă) şi: *suflet* (MAT. DIALECT. I 288). Acesta din urmă a devenit (în jurul Năsăudului) poreclă: *Sufletu* (căci, de obicei, este luat „de suflet" încă de cînd e copil mic) [2]. Şi-a creat şi două derivate: *sufletar* (TEAHA, GR. 268) şi (pl.) *sufleţei* = perechea de oameni tineri (de obicei rude) pe care-i iau — în lipsă de copii proprii — oamenii mai în vîrstă pentru a-i îngriji la bătrîneţe (şi cărora le lasă pe urmă averea) [3]. Întrebuinţat şi ca patronimic: *Sufleţelu*.

Expresia românească *copil-de-suflet* se găseşte şi în alte limbi romanice [4].

Copil-din-trup = copil legitim. (Cf. A. Ştefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*. Tg.-Jiu, 1908, p. 384).

Copil-de-ţîţă = sugaci. Cf. ALR I/II h. 222, 227, 229, 230, 231.

Copil-din-flori (v. la articolul cu acest titlu).

Copii-gemeni (v. *Geamăn, -ă*).

Copii întorlocaţi (rar, în jurul Năsăudului) = strînşi, adunaţi (fraţi numai după tată sau numai după mamă) [5]. Cf. în DA *a întroloca*.

Copil-întors = care a fost o dată înţărcat şi iarăşi i s-a dat să sugă (MARIAN, NA. 427).

Copil legitim (*termen juridic*) = născut din părinţi căsătoriţi (în opoziţie cu: *copil-din-flori*).

Copii-lunatici = născuţi în aceeaşi lună (GOROVEI, GR. S. 170).

Copil-mic = în primii ani ai vieţii; în pruncie. Cf. ŞEZ. I 19.

Copil nebotezat = (în practicile religiei creştine) care n-a fost supus ritualului botezului [6].

Copil orfan = căruia i-au murit unul din părinţi sau amîndoi. Răspîndirea termenului *orfan* în detrimentul celorlalţi termeni sau expresii se datoreşte şi influenţei oficialităţii (BUL. FIL. IX 200) [7].

---

[1] În a r.: *ficor ti suflit.* ALR II/I h. 137.

[2] (În concepţia adepţilor religiei creştine) „Expresia (*de suflet*) se întemeiază pe dorinţa celor ce adoptă asemenea copii pentru a avea urmaşi care să grijească prin slujbe, pomeni şi parastase, de sufletele lor, după ce ei vor muri". ZANNE, P. II 85.

[3] Cf. Acad. Şt. M. Milcu şi Horia Dumitrescu, *Cercetări antropologice în ţinutul Pădurenilor, satul Bătrîna*. Bucureşti, 1961, p. 63. În ALR II/I h. 137 „Am luat un copil de suflet" termenul are următoarele sinonime: *prunc-de-suflet, cocon-de-suflet, fecior-de-suflet, ciled-de-suflet, copii-adoptivi.* Tot în ALR II/I MN. p. 69 [2637] „L-a înfiat" în cîteva puncte s-a răspuns cu: „l-a luat *copil* (*cocon, prunc, băiat*) *de suflet*".

[4] În cal., sicil, *figgiu d'arma*; ven. *fio d'anema*; friul. *fi d'anime* (ALESSIO, CONC.; cf. DHLR I 222); fiind un calc după n. gr. ψυχυιός (SANFELD, L. 42).

[5] Tot aici intră şi următoarele sintagme: *O casă de copii* = copii mulţi (DA). *Copii din întîia* (sau *a doua*) *casă* = din întîia (sau a doua) căsătorie. *Copii de două mîini* = 1. copiii bărbatului văduv şi ai femeii văduve din prima lor căsătorie (CIAUŞANU, GL.); 2. fraţi după mamă. ALR II I MN. pag. 65 [2625], pct. 551.

[6] Am menţionat acest termen numai pentru a atrage atenţia asupra bogatei flore sinonimice înregistrată de ALR I/II h. 215 „Copil nebotezat": *băiat* (*prunc, cocon*), *nebotezat, baistruc, bitang, calvin, diavol, duh necurat, liliac, moroi, necreştinat, nelegiuit, nu-i curat, pricolici, prunc pierdut, strein.* După cum se vede, superstiţiile de altădată au ajutat în bună măsură la înmulţirea termenilor respectivi.

[7] Cf. ALR I II h. 223 „Copil orfan". Pentru această noţiune termenul general răspîndit pe întreg teritoriul este *orfan*. (În Banat şi Oltenia numai *sărac*, pe care-l găsim sporadic şi în

Copil pierdut = care se naşte mort sau care moare nebotezat (MARIAN, NA. 75, 76).

Copii primeniţi = fraţi numai după mamă (ALR II/I MN, pag. 65 [2625], pct. 414); v. *Fraţi primeniţi*.

Copil ţipat (sau **lepădat**) = 1. care se naşte înainte de vreme; 2. care este părăsit de mamă îndată după naştere (MARIAN, NA. 74).

Copii urmaşi (*urmaşi* cu sensul de 'tîrzii') = cei din urmă copii din mame mature (PAMFILE, B. 32, ap. DA) [1].

★

Vitalitatea şi valoarea de circulaţie a termenului *copil* este atestată şi de numeroasele derivate cu sufixe (hipocoristice, colective, verbale, adverbiale etc.) care, în măsură mai mare decît compusele, îmbogăţesc cu noi sensuri şi nuanţări semasiologia cuvîntului de bază.

Copil [2] adj. *Un bărbat... şi mai copil decît ea.* EMINESCU, ap. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 15.

Copilame s. f. (cu var. în Banat **copilamă**; CADE); (mai des la pl.) **copilamuri** = copii mulţi (VÎRCOL, V. 92; cf. S.F.C. III 56).

Copilandric s. m. (cu var. **copilandrec**) = copil mai răsărit, măricel. (Cu nuanţă hipocoristică) *Fiind el copilandric* (= în tinereţea sa) *arà tatăsău în Zahareşti.* (a. 1763). IORGA, S. D. VII 222.

Copilandrie s. f. = vîrsta de **copilandru** (DA).

Copilandru s. m. (hipocoristic) [3] = copil cam între 14—15 ani [4]; „qui jam excedit aetatem puerilem" (KLEIN, D.). *Atunci, în* 1689, *domnul avea numai şapte ani şi Dimitrie* [Cantemir] *însuşi era un copilandru de cinsprezece ani.* IORGA, II 340, ap. DA. Paralelisme uzuale în opera lui M. Sadoveanu: *copilandru — băitănaş — flăcăuaş* [5].

Copilareţ, -ă s. m. şi f. = 1. de copil; 2. copilăros (cf. KLEIN, D.).

Copilaş s. m. (cu pronunţată nuanţă hipocoristică) = copil mic. Cf. ANON. CAR.; KLEIN, D. *Sfîrşitu-s-au copilaşii?* BIBLIA, 1688, ap. DA; Cf. ANON. CAR.; KLEIN, D. *Dobîndi un drag de copilaş.* ISPIRESCU, L. 41. (Întrebuinţat şi pentru feminin) *Şi drept e că era toată un copilaş frumos şi cuminte.* BRĂTESCU-VOINEŞTI, L. D. 226, ap. DA.

---

alte regiuni). Afară de aceştia avem următoarele noţiuni şi sintagme: *Copil rămas* (al *nimănui, nenorocit*) *fără părinţi*; (*fără mamă* sau *tată*), *ficior de vădană, minor, n-are pe nimeni, n-are tată, n-are mamă, orfan sărac, rămas de tată* (sau *de mamă*), *sărac de părinţi* (sau *de mamă*), *sărăcoi, sărăndic, sărman*. Pentru *sărac* orfan, vezi C. C. Giurescu, *Despre „sirac" şi „siromah" în documentele slave muntene*, Vălenii de Munte, 1927, p. 22; cf. şi Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 254.

[1] Pentru alte compuse care ies din sfera înrudirii, cum sînt: *copil de casă* (*curte, şcoală* sau *cor* etc.), cf. DA.

[2] Pentru productivitatea acestui termen cu potenţialul său lingvistic şi poetic în opera lui Eminescu (unde familia lui *copil* cuprinde 122 de cuvinte), cf. Acad. Tudor Vianu, *Expresia juvenilului la Eminescu*, în L. ROM. XIII, nr. 1, p. 13—19.

[3] Cf. Florica Dimitrescu, *Note asupra relaţiilor dintre diminutive şi augmentative în limba română*, în OMAGIU, I. 243.

[4] În m e g l.: **cupilăşloc** s. n. = vîrsta de însurătoare a unui tînăr (CAPIDAN, MG. III 87). În ALR II/I h. 138 **copilăşčoc** = băieţandru.

[5] G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în SCL VI, nr. 1—2, p. 116.

Copilărea s. f. (reg.) = copilărie. *M-am iubit cu dumneata, Din dalba copilărea.* GRAIUL, I 25, în Săcel-Gorj (cf. MAT. FOLC. I 256).

Copilăresc, -ească adj. = de copil, care este al vîrstei copilului; pueril, infantil. *Că-i fire copilărească, Şi nu ştie să iubească.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 67 [1]; cf. L. ROM. XVII, nr. 1, p. 17.

Copilăreşte adv. = în felul copiilor, ca un copil. *Zicîndu-i Banul Gheorghe: „Mateiu, căci faci copilăreşte, de nu şezi?"* LET. III 141. *El se da tot mai aproape şi cerşea copilăreşte.* EMINESCU, ap. L. ROM. XIII, nr.1, p. 17.

Copilăret s. m. sg. (col.) = copilărime (DA).

Copilărí vb. IV (intr.) [2] = 1. a petrece viaţa de copil. *Sînt adunate credinţele din Spătăreşti, de lîngă Fălticeni, unde am copilărit.* ŞEZ. II 162; 2. (refl.) a se comporta ca un copil. *Omul, cînd îmbătrîneşte, copilăreşte.* ZANNE, P. 582; cf. ALR II/I h. 154.

Copilărie s. f. = 1. vîrsta de copil (cam pînă la 12 sau 14 ani). *Dragă mi-a fost lumea mie, Dintr-a mea copilărie.* P.P.; 2. faptă, purtare de copil; naivitate. *Spune la copilării şi rîde de parcă s-a sculat o ciocîrlie din somn şi-şi cîntă cîntecul de dimineaţă.* CARAGIALE, O. III 106, ap. DL. Expr. **A cădea** (sau **a da**) **în copilărie** = (despre bătrîni) a da în mintea copiilor; a-i slăbi judecata. *Moş Trifu, căzut acum în copilărie, mormăia ca de obicei încet şi singur.* BUJOR, S. 67, ap. DL.

Copilărime s. f. (col.) = mulţimea, totalitatea copiilor (CIHAC; cf. DDRF).

Copilărire s. f. (rar) = acţiunea de a copilări (DA).

Copilărit, -ă (rar) 1. adj. = care a devenit sau care pare copil (DA); 2. s.n. = copilărie. *S-a dus vremea copilăritului.*

Copilăros, -oasă adj. (rar **copilos, -oasă**, ap. VÎRCOL, V.) = 1. (uneori cu nuanţă peiorativă) ca un copil, de copil; zburdalnic, neastîmpărat. *Eram vesel ca vremea cea bună şi sturlubatic şi copilăros ca vîntul în turbarea sa.* CREANGĂ, A. 34; 2. copilăresc, ca pentru copii. *Basmul meu e cam copilăros, dar pare-mi-se că nu e tocmai fără folos!* ODOBESCU, S. III 175, ap. DL; cf. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 17.

Copileată s. f. = mulţime de copii, băieţi şi fetiţe (DR XI 94).

Copilet s. m. (col.) = copilăret (DR. XI 94). (Des la pl.) *Vin copileţii de la şcoală* (în Zlatna, rn. Alba-Iulia, unde din apelativ a devenit şi toponimic: *Copileţ*, numele unui deal).

Copilí, vezi *Cópil.*

Copiliciu s. m. = copil pînă la 5 ani (GAMILLSCHEG, Ş. T. 180, 216).

Copilime s. f. = copilărime (DA).

Copilit, -ă vezi *Cópil.*

Copiloi s. m. (cu sens hipocoristic) (în Banat rostit **copiloĭ**) = 1. copilaş; copilandru (DA); 2. (augmentativ) copil crescut mai înalt şi mai voinic decît de obicei (LEXIC REG. 48).

---

[1] **Copilărească** s. f. (substantivat) un joc de cărţi (în Palten-Vrancea; II. XI 507).

[2] Pentru discuţia asupra acestuia, vezi Ana Canarache, *Observaţii asupra cîtorva verbe defective din cauza sensului lor*, în L. ROM. VIII, nr. 2, p. 58.

Copiluț s. m. (hipocoristic) = copil mic de tot (GL. M. 239; cf. G. T. Niculescu-Varone, *Monografia satului Șăulești (Hunedoara)*, București, 1945, p. 108).

Coplizan s. m. = copilandru. *O crescut cît mi ți-i coplizanu'* I. CR. VII 252.

Der. on.: **Copilul, Copilescu.** CDO.

Termenul *copil* care face parte din fondul principal lexical al limbii noastre, fără îndoială a înlocuit astăzi în largă măsură pe *cocon* și *prunc* (GRAUR, Î. F. PR. 123).

E unul din cele mai răspîndite cuvinte vechi în sud-estul Europei și se găsește în toate idiomurile din preajma teritoriului lingvistic românesc. Din limba română a pătruns în următoarele limbi: m a g h. *Kópé, gobé* = 1. om fără cultură, prostuț; 2. țăran săcui; 3. viclean, șiret; 4. vesel (BLEDY, INFL. 47); s ă s. *Kopil* 'liebling, protektionskind' (BR. R. 29); (cf. și *Studia Univ. BabeșBolyai* Tom. III nr. 6, s. IV Fasc. 1. Philologia, Cluj, 1958, p. 140); u c r. *Koyl* (*kópyu*) și *kopel'a* (*kopel'aty*) 'bastard' (SCHELUDKO, în BALKAN-ARCHIV.[1] II 136); p o l. *kopirnak, kopirdan* 'copil nelegitim'[2].

Se mai găsește răspîndit în: r u s. *kopelŭ* 'bastard'; b l g. *kópele, kópile, kópelče, kopelák* 'copil din flori, băiat mic', *kopelána* 'femeie care a născut un bastard', *kopeltija* 'bastarzi, hoinari'; s.-cr. *kopili, kópil, kópio, kópile, kopilan* 'bastard, flăcău zdravăn', cu derivatul: *kópilad* 'copilăreț'; n e o g r. κοπέλι 'june, slugă', κόπελος 'spurius' κοπέλα, 'fată tînără', κοπελάτα 'tinerețe'; a l b. *kopilij* 'slugă, june', (în ghegă) 'bastard'[3]; ca adj. 'deștept, șiret'; cf. DA.

Pînă acum nu s-a dat încă o etimologie sigură a cuvîntului. Mulți cercetători l-au declarat „cuvînt balcanic" (Berneker, Sanfeld), iar prezența lui în limbile sud-est europene a determinat pe unii lingviști să-l considere ca împrumut din limba albaneză. DA arată că acest cuvînt „fără derivate și nesupus la legile sincopării, face impresia și la albanezi de a fi „împrumutat" și că „punctul de plecare al cuvîntului e limba română și nu invers", cum au încercat să demonstreze o serie de filologi (Cihac din grecește; Philippide, Miklosich din slavonește; Densusianu, Capidan din domeniul albano-romano-grec, Tiktin: *cópil* < slavonă, iar *copíl* < gr. și alb., Diculescu din gepidă). Vezi mai pe larg în DA și PAULI, E.G.F. 205—206, unde greșit se susține că *copileț* = petit enfant.

Lingviștii mai noi sînt de părere că termenul nostru face parte din substratul balcanic[4], fiind un cuvînt autohton (traco-dac)[5]. Învățatul profesor german G. Reichenkron (în studiul *Vorrömische Bestandteile des Rumänischen*, V Teil, *Zur Rekonstruktion des Dakischen*, publicat în *Festschrift Johannes Friedrich zum 65, Geburtstag*, Heidelberg, 1959, p. 372) propune indo-eur. **gu̯olb-*.

---

[1] Cf. și I. A. Candrea, *Elemente române în limbile slavice*, în N. REV. R. I 407.

[2] Gr. Nandriș, *Păstoritul românesc în Carpații poloni*, în DRV 143.

[3] Termenul românesc e mai recent decît cel albanez (BOURCIEZ, ÉL. 188; cf. Coșeriu Eugenio, *op. cit.*).

[4] Vezi de ex. Vl. Georgiev, *Problema substratului balcanic în lexicul limbii bulgare*, în OMAGIU, I. 326; cf. Váklav Polak, *Quelques idées concernat les rapports lexicaux albano-roumains*, în OMAGIU, I. 694; ROSETTI, V L. R. II 112.

[5] RUSU, TR. D. 130; cf. L. ROM. VIII, nr. 3, p. 20.

Apropierea de semiticul (arab) *quabil, qabila*[1] la prima vedere pare seducătoare. Dar, dacă e vorba de o formă preslavă la noi, atunci *-b-* ar fi trebuit să dispară, iar *-l-* să devină *-r-*, în conformitate cu normele fonetice ale latinei populare din Dacia.

Problema originii fiind încă nelămurită lăsăm rezolvarea ei în seama cercetărilor viitoare.

★

Menţionăm în încheierea prezentării acestui cuvînt sinonimele figurate sau apărute prin extensiune, ca metaforice. Astfel de sinonimii contribuie şi ele, la rîndul lor, la îmbogăţirea vocabularului terminologiei noastre. Acest mijloc de îmbogăţire îl putem numi d e r i v a r e s i n o n i m i c ă, căci sensul metaforic al unuia atrage după sine şi pe celelalte, tot cu înţelesul figurat. (Cf. IORDAN, L. R. 370—371.)

O D R A S L Ă

(Învechit ; azi mai mult ironic sau peiorativ) Cu sensul de bază 'vlăstar, mlădiţă, ramură tînără', de la care (tangenţial şi prin metaforizare) s-a ajuns şi la acela de : *copil, descendent, urmaş*; *progenitură*. Cu acest sens apare în anul 1594 într-un document din Ţara Românească (BOGDAN, GL. 225). *Hunii (a căror odrasle şi astăzi sînt ungurii)*. CANTEMIR, HR. 282. *Împărăteasa-şi cunoscu odrasla, căci o strigă* : *„mamă"*. RETEGANUL, P. IV. 37. *În iatac că mi-şi găsea, Leagănul copilului şi odrasla domnului*. TEODORESCU, P. P. 536. După ALR II/I MN. p. 70 [2643] e răspîndit în cîteva puncte răzleţe din Moldova, Muntenia şi Transilvania. Cf. s.-cr. *odraslo* „ramură, germene".

M L A D Ă. M L Ă D I Ţ Ă

De la sensul său fundamental de 'ramură tînără şi subţire (a unei plante sau arbore) ; vlăstar' a ajuns prin extensiune şi în mod figurat şi la sensul de : 'descendent, urmaş, copil'. Apare mai frecvent sub forma diminutivată *mlădiţă* : *Oleana, fata boierului şi mlădiţă de viţă domnească iubea pe Mură lăutarul*. GALACTION, O. I 70, ap. DL. *Se lăuda a fi mlădiţă de zeu*. ISPIRESCU, U. 44. Pentru etimologie ca şi pentru sensurile apropiate în limbile slave, cf. MIHĂILĂ, Î. 74—75.

(V) L Ă S T A R (Ă)

Este sinonimul noţional cu sensul figurat al lui *mladă, mlădiţă* şi al lui *odraslă*. *De nu l-ai iubi, această vlăstară degenerată n-ar mai fi fiul tău*. I. NEGRUZZI, V. 150, ap. DA ; bg. *lastară*. Sinonim (tot figurat) *stîlpare* : *Din Ţarigrad era născut, a nĕmului stălpare*. CR. ROM. II 61. Cf. lat. *stirparia (< *stirps, -is*).

Menţionăm şi derivatele (tot figurate) *lăstăreţ* s. n. = tineret, generaţie tînără (JIPESCU, O. 51) şi *lăstăriş* s.n. = lăstăreţ (id. ib. 67).

[1] N. Lahovary, *Contribution a l'histoire linguistique ancienne de la région balkano-danubienne et à la constitution de la langue roumaine*, în „Vox Romanica" XIV, 1955, p. 325 326.

ODOR

De la înțelesul său fundamental de 'lucru de preț, valoros, giuvaer, podoabă' (cf. s.-cr. *odor* 'pradă de război') în mod figurat s-a ajuns să se întrebuințeze și pentru noțiunea de 'copil' (acesta fiind, de obicei, drag, scump, neprețuit ca o comoară). *În curînd o va învrednici... și pe dînsa cu un astfel de odor* (= copil). MARIAN, NA. 268. *La plecare i-a dat și mă-sa o azimă într-o pereche de desagi, să nu-i moară de foame odorul.* RĂDULESCU-CODIN, Î. 138.

NAȘTERE (NĂSCĂTURĂ)

În afară de sensul cunoscut 'acțiunea de a naște și rezultatul ei' sau cel figurat de 'origine, început' acest termen avea în limba veche și sensul de 'rod, făt, odraslă, copil'. *Acesta fericit părinte era ... naștere lui Theofil și Eudochiei.* DOSOFTEIU, V. S. 57/2. *Va mînca naşterile dobitoacelor tale.* BIBLIA (1688), ap. DA ms.

Un alt sens (tot învechit) este acela de 'neam, rudenie, generație'. *Veniți la sărutarea cia de apoi... că mortul iase de la naștere sa.* (Vezi N. Drăganu, *Un fragment din cel mai vechi Molitvelnic românesc*, în DR II 297, 309, 318, unde *naștere* este glosat prin 'rudenie; rude').

Referindu-se la același citat din alt *Molitvelnic*, M. Gaster (*Chrestomația I* 184) traduce cuvîntul *naștere* prin „lieu de naissance". Un citat care sprijină glosarea lui Drăganu este următorul: *Aciastea sînt naşterile lui Noe* (BIBLIA (1688) 4/2), traducînd pe *hae sunt generationes Noe.*

Termenul (învechit) *născătură* pe lîngă sensul de 'naștere' (BIBLIA (1688) 18), mai are și pe acela de 'neam, generație' (CDDE, DDRF) și 'nație' (STAMATI, D.).

Toate aceste sensuri sînt vechi, cărturărești, aparțin limbii cărților bisericești și n-au intrat în limba poporului.

PLOD

Sensul de bază al cuvîntului era odinioară acela de 'rod, fruct' (vsl. плодъ 'idem'). *Pămîntul dede plodulu său.* PSALT. 125. Cu același sens îl găsim și în megl. (< bg.) (CAPIDAN, MG. III 227).

Prin extensiune el a ajuns să însemneze în dr. și 'copil mic (nedezvoltat), prunc, copilaș' (uneori cu nuanță ironică sau depreciativă). Atestat și în *Palia de la Orăștie* (cf. C. L. VII, nr. 1, p. 133). Și în megl. are sensul (figurat) de 'fiu, progenitură' (CAPIDAN, MG. III 277). *Dă și noao plod ... feciorel sau feciorită* (a. 1580). CUV. D. BĂTR. II 145. *Voi erați mici și eu robeam cu plodu-n brațe.* NĂDEJDE, ap. DDRF. *Nu mi-a fost dat să fac multe ploduri, ca răposata bunica tată-to care se zice c-a făcut vro 16 copii.* GHIBĂNESCU, ap. TDRG.

ALR nu înregistrează termenul, dar tot din familia lui avem în alte izvoare cîteva derivate cu unele sensuri care merită să fie menționate:

Plodan s. m. 1. copil mai mare. *I-a spus adevărul cu plodanii ceia.* VASILIU, ap. BINDER, K. M. 23; 2. fată grasă. (COMAN, GL.).

Plodí vb. IV trans. și refl. a (se) naște, a rodi (< vsl. плодити). *Fie dînșii născuți sub o stea bună, fie plodiți în ceas rău.* URECHE, ap. TDRG. *O maică ar fi plodit și născut pre altele pre toate.* CANTEMIR, HR. 61, ap. DA ms.

Plodicioș, -oasă adj.; s. m. și f. care are mulți copii. *Plodicioși sînt oamenii aceștia, în 10 ani au făcut 9 băieți.* Com. V. C. ȘOAREC-PIATRA-NEAMȚ, ap. DA ms.

Plodos, -oasă adj. (ironic) prolific (DA ms.).

Plodnic, -ă adj. (învechit) prolific. *Ferecați neplodnicii și mațele ce nu născură.* CORESI, ap. TDRG. *Alte stearpe femei cu ruga plodnice.* DOSOFTEIU, V. S. II 20/2.

Plodnicie s. f. calitatea de a fi plodnic. *Feciorii... după moartea părinților lor cu aceeași plodnicie în locul* [lor] *urma.* N C², ap. TDRG. Vezi: *Rod.*

POROBOC

Regionalism învechit (în Transilvania și Banat) (< vsl. *parobuku*; cf. ucr. *porobok, parubok* — SEMCINSKI) cu sensul de 'copil; fecior'. *În carea credință se botează acest poroboc.* CORESI, ap. DHLR II 523. *Dară porobocii trebuescu a se boteza* (Gh. Baritziu, *Catechismulu calvinescu*, 128). *Să dea dumnezeu noroc și viață la poroboc.* MARIAN, NA. 304.

În *Palia de la Orăștie* e întrebuințat ca sinonim cu: *prunc, fecior, cucon.* Tot aici și derivatele: *porobăcie* s. f. copilărie; *porobocel* s. m. copil mic [1].

PROGENITURĂ

Neologism din sec. XIX (< fr. *progéniture)* cu sensul 'urmaș, odraslă, vlăstar; copil'. *Agripina vînduse casele ca să-și crească progenitura.* CĂLINESCU, E. O. II 87, ap. DA ms. (Ironic) *O, te-admir progenitură de origine romană.* EMINESCU, O. I 151.

Numai tangențial redă și ideea de 'neam; seminție' (SD; cf. CADE).

ȚICĂ

Termenul e des întrebuințat în graiurile populare, ca apelativ (dezmierdător) dat unui copil mic. Sinonime: b ă i e ț a ș u l e, p i c i u l e, m i t i t e l u l e. *Apoi bine că știu a cui ești, măi țică.* CREANGĂ, A. 58.

[1] Cf. Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexicul Paliei de la Orăștie*, în C. L. III, p. 233; cf. I. Ghețic, *Un vechi text literar românesc*, în L. ROM. XIV, 6, p. 700.

Da de unde ești, tu, măi țică? id. P. 147. *Ce-i măi țică?* CAMILAR, C. 59, ap. DA ms. *Măi țică* — măi băiețică (ȘEZ. II 45).

Termenul e o prescurtare din *puță, puțică, puțucă* sau poate din *băiețică*. Mai de grabă din primele, căci în ținutul Năsăudului acestea sînt întrebuințate în adresare (cu nuanță alintătoare) către un copil cam pînă la 7 ani.

De la *țică* 'băiat' s-a creat un nou termen pentru colectivitatea de *neam*. *Se cunoaște că e țica noastră* (Turcinești-Gorj) [1]. *Țîcă* 'neam, rudă'. *Te știu ce țîcă ești. E din țîcă rea.* COSTIN, GR. BĂN. II; cf. NOVACOVICI, C. B. 21. *E o țîcă bună* = neam bun (id. ib. 36).

Și: (reg.) *țîcă*. Derivat: *țicanie* (COSTIN, GR. BĂN. II).

NICULE, NICUȘOARĂ

Urmează aceeași linie de dezvoltare semantică ca și sinonimul său *țică*. Întrebuințat (în sudul Moldovei) în adresare de către oamenii mai în vîrstă cînd vorbesc cu copiii: *nicule!* și *nicușoară!* (< adj. *mic* > *ńic* > *nic)* [2] 'băiețelule!' *De unde vii, nicușoară?* (Sp. Popescu, în *Adevărul literar*, 1 mai 1927, p. 6, col. 1), ap. SCL XIV, nr. 1, p. 25. *(Unde te duci, ce mai faci* etc.) *măi, micule?* ap. id. ib.

(Cu nuanță afectivă) *măi nicule!* se întrebuințează și în adresare către o rudă sau prieten. Cf. și hipocoristicul *Nică, Nicu* < *Ion, Ionică.*

★

Termenii care urmează, pînă la *copil din flori*, sînt de fapt sinonime noționale sau ideografice ale termenului *copil.*

NAT

Provenind din participiul lat. *natus* termenul se întrebuința încă în latina populară cu funcție substantivală pentru 'copiii de ambele sexe' [3] (adesea cu valoare afectivă) în opoziție cu părinții [4].

Sensul etimologic [5] l-a păstrat mai bine dialectul aromân [6] și romanitatea apuseană (REW 5851; cf. CDDE).

În dialectul dacoromân este atestat, rar, și sensul de 'copil' (GHEȚIE, R. M.; cf. BULL. LINGU. III 77) sau acela de 'născut, fiu' (GHEȚIE, R. M.),

[1] Cf. G. C. Nicolaescu-Plopșor, *Vorbe oltenești*, București, 1922, s.v.
[2] Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 25.
[3] *Et nati et fratres posuerunt* (insc. sec. II). STATI, L. L. 114, cf. id. ib. 141, 142.
[4] Cf. și *Nati* 'les enfants' (ERNOUT-MEILLET, 622; cf. BATTISTI, AVV. 68).
[5] Cf. MIHĂESCU, L. 215—216.
[6] *Nat* 'copil, copil mic, sugaci, prunc' (MIHĂILEANU; cf. DALAMETRA; PAPAHAGI, B. 314, 688; OBED. T. 363; PETRESCU. M. 155; CAPIDAN, AR. 200; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 181 și 226).

iar regional 'fecior', în Banat (ȘDU) și în părțile Năsăudului (BICH-TOM. B. 158)[1].

În Banat, sub forma feminină, e întrebuințat și ca termen de adresare a unui om în vîrstă către o femeie mai tînără : *nata mea.* (Com. acad. E. PETROVICI).

Sensul de 'persoană, ființă, individ'[2] (CDDE) s-a păstrat în expresia : **tot natul** = toată lumea, oricine, fiecare, cu toții. Cf. DENSUSIANU, GL. Ț. H.; JAHRESBER. III 322; I. CR. V 346; DENSUSIANU, Ț. H. 33; ARH. OLT. XVIII 120. Rar se întrebuințează : **toată nata** = fiecare (TODORAN, GL.).

Poate de la expresia **tot natul** s-a ajuns, prin extensiune, și la accepțiunea de : 'neam, rudă' a lui *nat* (GREGORIAN, CL.; cf. PAȘCA, GL.).

MEZIN(-Ă)

Termenul denumește pe cel mai tînăr (ultimul născut) dintre mai mulți frați și surori ai unei familii[3]; prîslea, zăpîrstea[4]. *Mezinul se vîrî iute în horn.* CREANGĂ, P. 23. *Mezina din ce în ce se făcea mai slută.* CARAGIALE, ap. CADE; cf. ȘEZ. III 60; GL. M. (Adjectival) *Atunci iedul mezin... sare iute și deschide ușa.* CREANGĂ, P. 26; cf. ARVINTE, GL. 47. (*Degetul mezin* = degetul mic (VORONCA, ap. CADE)).

După ALRM II/I h. 187 „Mezin", termenul este răspîndit în nordul teritoriului dacoromân (Moldova, Bucovina, Maramureș și două puncte în fostul jud. Mureș), arie spre care ne orientează și originea lui (cf. ucr. *mezinyj, mijiny* 'mic'; v.-sl. *mězinŭ* 'cel tînăr'). Față de răspunsurile din restul țării (aproape toate perifraze ca : *fratele cel mai mic, tînăr* etc.) *mezin* e un termen mai expresiv, mai precis și mai individual, încît a putut servi foarte bine pentru diferențiere; motiv pentru care introducîndu-se în limba română a cîștigat teren[5], formîndu-și și derivate.

Mizelnic s. m. *Eu că nu te voi lua, Pînă tu nu-i otrăvi, Pe fratele tău cel mai mic, Ce-i la mamă-ți mizelnic.* ȚIPLEA, P. P. 31. **Mizinic** s. m. degetul cel mic (id. ib. 99).

---

[1] În cîteva comune din jurul Năsăudului a ajuns să fie întrebuințat și ca nume de botez : *Natu.*

[2] În CADE pentru „nat" dîndu-se sensul de *individ* se citează (pentru acest sens) versurile lui Coșbuc : *Și sfetnici și feciori de crai, și nat de rînd.* Aici *nat* are sensul colectiv de 'popor, mulțime, lume obișnuită' nu de 'individ'. Și mai greșit îl explică ȘDU. 'fecior' (în graiul bănățean), iar ca exemplificare dă același vers din Coșbuc. De fapt are și înțelesul de *fecior*, dar nu în acest vers.

[3] În exemple ca : *Sora cea mai mare, S-a dus înspre mare, Sora cea mezină, Pe mal, în grădină, Sora cea mai mică, Și mai subțirică, Pe Cerna în sus.* ALECSANDRI, P. P. 14, termenul are sensul de'al doilea (a doua) din trei', sub influența lat. *medianus*, deci nețiinînd seamă de originea lui slavă. Tot așa îl întrebuințează și Coșbuc. Cf. G. Istrate, *op. cit.*, p. 120—121.

[4] Sinonim în megl. *utresuc* sau *utrisuc* (CAPIDAN, MG. III 320).

[5] După unele superstiții ale poporului, mezinul are chiar puterea de a vindeca anumite boli. Cf. CANDREA, F. 64, 88.

PRÎSLE(A)

Este sinonim noțional (aproape sinonim „absolut") cu *mezin*: *Ăl mai mare* [copil] *să fi avut șapte anișori, ăl mijlociu vreo șase și prîslea vreo patru.* CARAGIALE, S. 109, ap. DA.

În ALR II/I MN. p. 66 [2626] termenul apare într-un singur punct, poate şi pentru că n-a fost provocat printr-o întrebare directă. Este însă viu şi frecvent în basmele noastre populare. (G. Călinescu, *Estetica basmului II. Fratele mai mic*, în SCLF VII, nr. 1—2, p. 27—29.) Prin extensiune a ajuns să se întrebuinţeze ca apelativ pentru orice copil mai mic: prichindel (DL).

ZĂPÎRSTE(A)

În aceeaşi situaţie şi din aceeaşi familie cu *prîsle(a)* noţional este regionalismul *zăpîrste(a)*, mai puţin cunoscut. *Lăsa pe cel mijlociu să-și urmeze chemarea, iar pe cel mai mic, pe zăpîrstea... a! de el nu se despărțea.* MACEDONSKI, O. III, 23, ap. DL.; cf. LUNGIANU, B. 107, 108. (În acest autor la p. 109 apare şi sinonimul *pipelcă*, ca unică atestare.) Vezi şi LEXIC REG. 27.

ALR II/I MN. p. 66 [2626] îl înregistrează numai în cîte un punct din fostele judeţe Făgăraş şi Vîlcea. E adevărat că nu s-a încercat obţinerea lui printr-o întrebare directă.

În unele regiuni i s-a „degradat" sensul ajungînd să însemneze 'copil amărît, slab, pipernicit' (PĂCALĂ, M. R., 142; cf. CIAUȘIANU, V.); 'prichindel' (LEXIC REG. 27), iar în altele şi-a creat, prin extensiune, sensul figurat de 'om mic şi slab'. Com. P. ZAMORA — Loman-Alba, ap. DA ms.

NĂPÎRSTOC (-OACĂ)

Este o poreclă dată unui copil mic (DL). Nu se înregistrează însă sensul regional de „*urmatic, zăpîrstea* (vorbind de ultimul copil al unei familii)" redat numai de CIAUȘIANU, V. Este sinonim cu *prîslea, zăpîrste, mezin.*

RĂSUNOI (RUSUNOI, RUSUROI, RUSURONIU) etc.

Are înţelesul propriu de 'aluatul de pîine ras de pe copaie; pîinişoară făcută din acest aluat'.

În ALR II/I MN. p. 66 [2626], pct. 105 (Hunedoara) este redat ca sinonim cu *mezin*. În Făgăraş sub forma *rustunoi*, pe lîngă sensul propriu, avem atestat şi pe acela de 'ultimul copil al unei familii' (LEXIC REG. 94).

Termenul redă ideea de 'cel din urmă' precum *răsunoiul* este aluatul din urmă ras de pe vasul în care a crescut. Ambele atestări sînt întrebuințate cu sens figurat.

COPIL DIN FLORI

Termenul denumește pe copilul nelegitim, născut mai ales de o fată nemăritată sau în genere născut în afara căsătoriei.

După ALR I/II, h. 211 (care poartă titlul de mai sus), expresia aceasta este răspîndită mai ales în Muntenia de unde aria sa se prelungește în Moldova prin fostele județe : Putna, Tecuci, Tutova, Bacău, Fălciu, Vaslui, Roman, Neamț, Iași, Botoșani, Dorohoi. În Transilvania a fost înregistrat numai în pct. 194 (fostul județ Ciuc învecinat cu Bacău), iar în Oltenia în pct. 865 (în fostul județ Dolj).

Numirea de *copil din flori* [1] face aluzie la virgina care a născut din mirosul unei flori (BARONZI, L. 106). Creată din fantezia poporului, această explicație acoperă cu discreție realitatea oarecum indecentă [2].

Ceea ce atrage atenția de la început este varietatea de termeni pentru noțiunea „copil din flori", și deci bogăția de sinonime. Este adevărat însă că acestea servesc prea puțin la nuanțare, ele fiind în general sinonime „teritoriale".

Flora bogată a terminologiei acestei noțiuni ne mai arată în același timp că la înmulțirea termenilor au contribuit într-o oarecare măsură și diversele superstiții din trecut ale satelor noastre.

Pentru o mai bună orientare în bogata și colorata sinonimie a acestor noțiuni am categorisit termenii în felul următor : în primul rînd termenii eufemistici sau metaforici : *copil din flori, din frunză, din dudăi, de pe lîngă garduri, de pe cîmp* etc., sau : *bojan, buruienar, tufan, urzicar.*

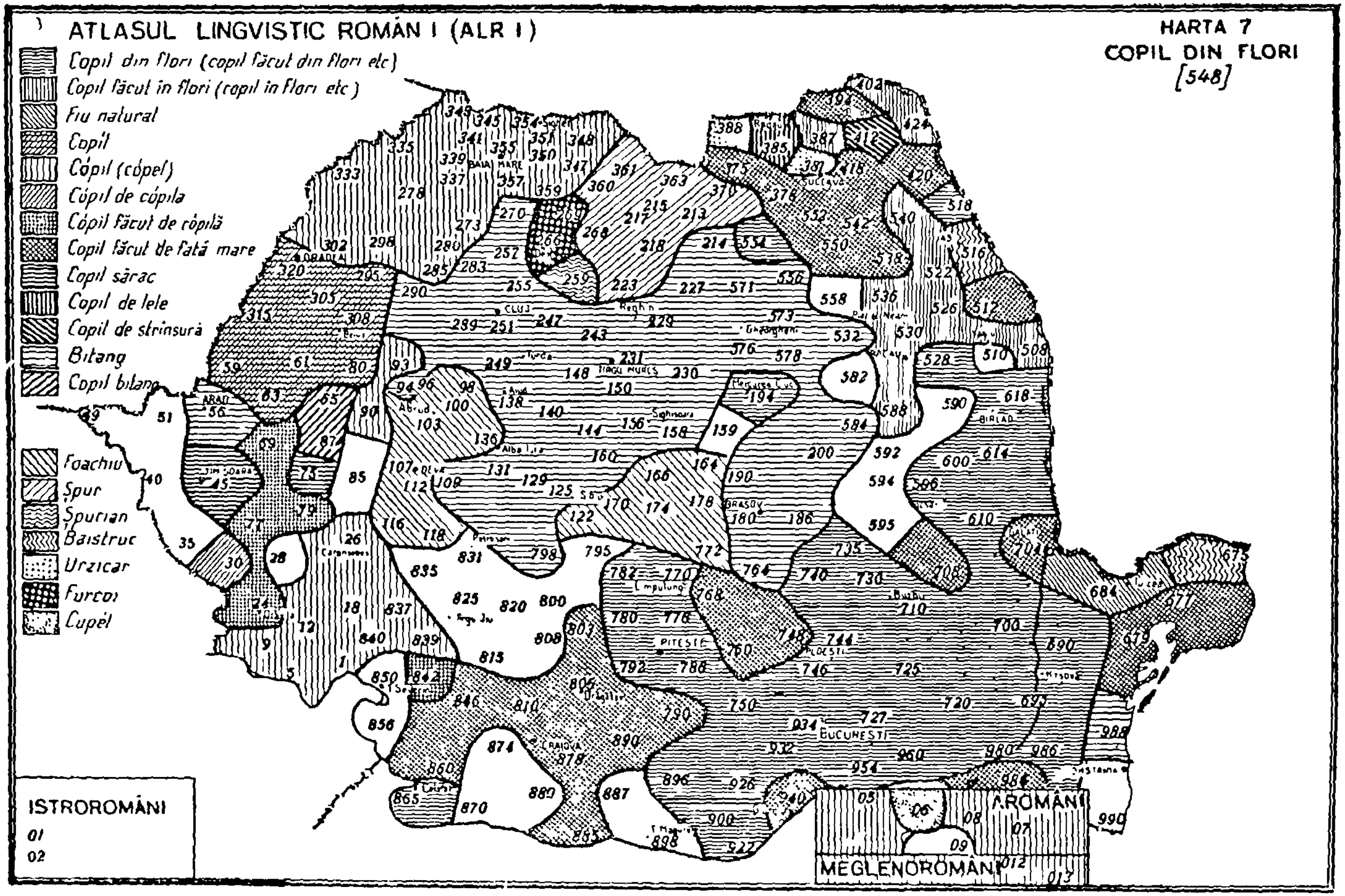
Numiri injurioase sau ofensatoare în primul rînd la adresa copilului și apoi a mamei sale. Acestea ne dezvăluie soarta nenorocită a acestor ființe în trecut, deci reflectă în ele o stare socială. Astfel sînt : *copil (de strînsură, de lele, de curvă, de pomană, de căpătat, de izbeliște, găsit, întunecat, lepădat, orfan, sărac)* ; sau depreciative ca : *fătălană, furcoi, pozdare, pripas, cățel, corcitură, pocrisă, pocrisar, neleapcă, vădană* etc.

Împrumuturi de cuvinte din alte limbi cu scopul de a atenua și ascunde oarecum realitatea și care, tocmai fiindcă sînt străine și mai „expresive" au preferință față de cele autohtone. Așa sînt : *bastard, bitang, fochi(u), manzăr* și — cu rezervă — *șpuri* — despre care înclinăm a crede că este moștenit din latină.

---

[1] Numire pătrunsă și în graiul ceangău : *virággyermek* (calc avînd la bază bilingvismul) ; cf. Márton Gyula, *Cîteva aspecte ale bilingvismului maghiaro-român la ceangăii din Moldova*, in SCL XII, nr. 4, p. 546 ; cf. id. *Román tükörszók és tükörkifejezések a moldvai csángó nyelvjárásban*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai", III nr. 6, S. IV fasc. 1 Philologia, 1958, p. 188.

[2] Cf. basmul *„Fata din flori"* (LUNGIANU, B. 97—111) ; cf. și n. p. *Florică* : *Din botez i-a zis popa Ion, dar de mic copil l-a botezat satul Florică... oamenii de ai dracului i-or fi zis Florică, fiindcă era copil din flori"* (I. Paul, *Florică celerașul. Din revoluția de la 1848*. București, 1916).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 7
COPIL DIN FLORI
[548]
Copil din flori (copil făcut din flori etc)
Copil făcut în flori (copil în flori etc)
Fiu natural
Copil
Cópil (cópel)
Cópil de cópila
Cópil făcut de cópilă
Copil făcut de fată mare
Copil sărac
Copil de lele
Copil de strînsură
Bitang
Copil bitang
Foachiu
Spur
Spurian
Baistruc
Urzicar
Furcoi
Cupel
ISTROROMÂNI
01
02
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
ARAD
TIMIŞOARA
CLUJ
BAIA MARE
SUCEAVA
BÎRLAD
BRAŞOV
PITEŞTI
PLOEŞTI
BUCUREŞTI
CRAIOVA
GALAŢI

În sfîrșit, am înșirat termenii „savanți”, cei mai mulți „neologisme”, dar și creații pe teren românesc, fără circulație în graiuri, datorați stilului nostru juridic: *fireș*, *firesc*, *nelegiuit*, *nelegitim*, *ilegitim*, *nepravilnicesc*, *notos*, *natural*.

O serie întreagă de răspunsuri — sintagme sau expresii figurate — din harta ALR I/II h. 211 sugerează însă tot felul de apropieri în legătură cu actul nelegitim. Pe lîngă **copil din flori**, destul de răspîndit, avem încă: [copil] **făcut în flori** (pct. 402, 526, 540, 542); **prin flori** (pct. 536); **de** (sau **din**) **frunză** (pct. 96, 805); **din dudăi** (pct. 880, și note la pct. 878); **făcut prin leasă**; **pădureț** (pct. 808); **de pe lîngă garduri** (pct. 795) [1]; **pe coastă** (pct. 790, în note); **adunat de pe cîmp** [2] (pct. 896, în note); **de la argeală** (pct. 40) [3].

La acestea se adaugă și alte atestări din texte: **copil de la umbră** (sau **propteauna**) **gardului** (MARIAN, NA. 59—60; cf. CIAUȘIANU, GL.); **de sub salcă** [4], **de la răchită** (în jurul Năsăudului) [5]; **copil din țichire** (*țechiră* ‘coșniță, coș de papură’ < germ. *Zecker*; ap. PĂCALĂ, R. 142) sinonim cu: *făcut prin leasă*.

Se pare că pentru un astfel de copil e creat și cîntecul de leagăn: *Are mama un odor, Și l-a găsit prin mohor, Și mai are o floricică, Și-i găsită pe vîlcică, Nani, nani puiule!* (ȘEZ. XII, p. 163).

Cîțiva termeni au fost creați în derîdere de popor în strînsă legătură cu flora regiunilor respective (unii neînregistrați încă de dicționarele noastre).

Bojan (pct. 856, 870; în pct. 898 *din boji*). Termenul este în legătură cu planta ierboasă „boz” (Sanbuculus-Ebulus), o varietate a socului.

Buruienar (pct. 558, 582, 590, unde s-a precizat: „făcut prin buruieni”, iar la pct. 887 „copil din buruieni”).

Tufan (**tufar**, **tufăriș** etc.) [6]. Personal cunosc termenul cu acest sens din Bistrița-Vîlcea (la masc. *tufan*, fem. *tufancă*). În ALR *tufean* (pct. 800); *tufar* (pct. 825); *foachiu* și *tufar* (pct. 835); *tufiș* (pct. 874); *tufăriș* (831). Termenii *tufiș* și *tufăriș* par a fi eliptici; *tufăriș* din încrucișarea lui *tufar* cu *tufiș* (COTEANU, D. 51) [7].

Urzicar este în legătură cu planta *urzică* și e atestat în ALR pct. 381 și 338, în pct. 381 după răspunsul *urzicar* s-a precizat „l-a făcut prin urzici”, cf. și *urzicar* (ironic) ‘copil din flori’ (ARVINTE, GL., cf. ZANNE, P. II 82; DDRF; CIAUȘIANU, GL.; HODOȘ, M. D.).

---

[1] Cf. și fr. dial. *sebenc* ‘enfant de haie’ (Chr. Nyrop, *Linguistique et histoire des moeurs*, Paris, 1934, articolul *Les dénominations des enfants illégitimes*, p. 118).

[2] Cf. fr. dial. *champis* ‘enfant illégitime’, ap. id. ib. p. 117); devenit patronimic în derivatul Championnet, general în timpul Revoluției franceze.

[3] În fr. *enfants des huttes*, Nyrop, *op. cit.*, 121. Cf. și cîntecul popular: *Măi cazace, căzăcele! Ce cați noaptea prin argele?*

[4] Al. Niculescu, *Termenii românești care denumesc noțiunea „Copil nelegitim” (Termenii românești...)*, în „Analele Universității «C. I. Parhon»”, Seria Științelor Sociale, nr. 7, București, 1956, p. 40.

[5] Cf. G. Vrabie, *Flora în basmul românesc*, în SCLF V, nr. 3—4, p. 578.

[6] În v. norvegiană și suedeză *hrisungr* ‘enfant du taillis, du hallier’, Chr. Nyrop, *op. cit.*, p. 114.

[7] Cf. R. Todoran, *Un nou volum din Atlasul lingvistic român*, în „Transilvania” 73 (1942), nr. 9, p. 725.

Se pare că cea mai veche denumire pentru noţiunea de 'copil nelegitim' este însă *cópil* (accentuat aproape totdeauna pe *o* [1]), înregistrată de toate dicţionarele noastre începînd cu Mardarie Cozianul şi ANON. CAR. precum şi de majoritatea culegerilor noastre dialectale, fiind cunoscută şi în două din dialectele sud-dunărene [2].

În privinţa vechimii, înclinăm a crede că faza cea mai veche, — anterioară despărţirii dialectelor — e reprezentată de termenul cópil pe care îl găsim şi la aromâni şi megleniţi. Nord-vestul Transilvaniei şi teritoriul aromân ar forma deci arii laterale. Cercetările mai noi îl socotesc chiar cuvînt autohton [3]. Expresiile *Copil din flori*, *de frunză*, *de lele*, *făcut de fată mare* etc. sînt — evident — inovaţii faţă de *copil*. La fel în aria de *cópil*, găsim inovaţiile : *copil făcut din cópilă*, *cópil de cópilă* etc., precum şi derivate ale acestora.

Prima atestare o găsim într-un document slavo-român din 1545, unde se face distincţie între *fiu legitim* şi *fiul natural*. Pentru noţiunea de *bastard* apare *copil* : *Dumitru nu-i făcut de tatăl său, de Voico, ci zise cum îi este copil* : нъ рєчєт како єст копил. Termenul îşi are probabil importanţa sa în legătură cu dreptul de moştenire [4]. *Cînd se culcă cineva cu muiere afară de casa lui, acela copil ce va face se cheamă cópil.* ÎNDREPTAREA LEGIEI, ap. TDRG. *Mulţi zic că n-au fost Bogdan Vodă fecior cu cununie, ci copil lui Alexandru Vodă.* LET. I 113. *Nu copil, ce cópil (şi cu iertarea cuvîntului, mai să zic ficior de curvă) să numeaşte şi iaste.* CANTEMIR, HR. 112, ap. DA [5].

---

[1] În limba veche *copil* a fost întrebuinţat atît cu semnificaţia de 'enfant' cît şi cu cea de 'bastard'. Poate distincţia de sens să se fi produs mai tîrziu sub influenţa sensului din limbile slave şi astfel *cópil* şi-a restrîns sensul numai la cel de 'bastard' ; cf. Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 39 ; I. Rizescu, *op. cit.*, p. 442.

[2] În a r. : *cókil'*, *-li* 'copil ; copil din flori' (cf. bg. *kópile)* ; la aromânii din nord, forma *cókiŭ* 'bastard' (cf. s.-cr. *kópio)*. În ALR I/II *cópil* şi *cupelu* ; aceasta din urmă < ngr. κοπέλι ; forma feminină *copéla* 'copilă' dar şi 'bastardă' < ngr. κοπέλα (DR II 524). Derivate : *cokilúşŭ* (WEIGAND, AR. II 194) ; tot derivat pare şi *cupilčiu* 'copil din flori' (DALAMETRA ; cf. bg. *kopelča* ; cf. DR II 524—525) ; *cupilačlŭ* 'copilandru' (T. PAPAHAGI, D.).

În m e g l. : *copil* 'bastard' < bg. *kopile* (GR. S. III 202 ; cf. ALR I II h. 211) ; *cupilaş* 1. copil ; 2. flăcău, tînăr bun de însurat (CAPIDAN, MG. III 87) cu derivatul *cupilăşloc* 'vîrsta de însurătoare la tineri' (id. ib.). Alţi termeni atestaţi numai în sudul Dunării : ar. *dociu* (< alb. *doč* 'bastard') în ALR I II h. 211 pct. 09 ; *luţ* 'prunc' şi mai ales 'copil din flori' numai în COD. DIM. (< lat. *lūteus, -a, -um)* ; cf. DR II 629—630 ; *lud* 'copil din flori' (cf. bg. v.-sl. *ljude* 'populus, gens ; monde', T. PAPAHAGI, D.). „Sărăcia" de terminologie în ar. pentru *copil din flori* era explicată cîndva de Weigand astfel: „Aber immerhin ist bei den Aromunen die Moralität grösser . . . Die Päderastie zumal ist durchaus verpönt. Auch sonst sind sie in den Genüssen sehr mässig". WEIGAND, AR. II 117—118.

În i s t r. : *mulo* (ALR I/II h. 211 ; CANTEMIR, T. 121) 'catîr' dar şi 'bastard' (< it. *mulo* metaforă pentru 'bastard' ; sau s.-cr. *mul — mula*, cf. JAHRESBER. VI 283). Explicaţia semantică a dat-o Nyrop, *op. cit.*, p. 112. Cf. în sp. *borde* 'bastardo' ; lat. tîrzie *burdus* 'mulo'. J. Corominas, *Diccionario critico etimológico de la lengua castellana*, Berna, 1954, s. v. Cf. şi : *bord-borda* 'ilegitimo ; bâtard'. Mgr. A. Griera, *Atlas linguistic d'Andorra*, Andorra, 1960, h. 249. Recenzia acestei lucrări de G. Giuglea şi I. Stan, în F. D. IV, p. 303—307.

[3] Vezi RUSU, TR. D. 89, 123, 130.

[4] Cf. ARHIVA, XLVI 1939, p. 284 ; P. P. Panaitescu, *Obştea*. . ., p. 173.

[5] Notăm aici cîteva sensuri figurate şi derivate a lui *cópil* care nu intră direct în subiectul nostru, dar au la bază ideea de ramură bastardă. *Cópil* (dial. *cochileţ*, *cocileţi*, *copilete*, *copileţi*, *copilaş*) vlăstare sălbatice la porumb sau la alte plante (DA ; cf. ALR II_1 h. 103, răspîndit în Ma-

Forma *cópil* e întrebuinţată cu sensul de 'copil din flori' într-o arie compactă care acoperă toată Crişana [1] şi în vecinătatea acesteia (fostele judeţe Maramureş, Sălaj şi parţial în Someş). Aria din urmă ne trimite geografic la ucr. *kópil, kópel*, iar cea din Banat la s.-cr. *kopile* [2]. Tot în zona Banatului găsim şi expresiile : **cópil de cópilă** (pct. 30) şi **copil făcut de cópilă** (pct. 24, 69, 77, 79, 842).

Cópil şi-a format şi cîteva derivate :

Copilí vb. IV tranz. 1. a tăia copileţii la plante (acest derivat pare mai nou); 2. a naşte cópil; (în Ţara Oaşului) *o copilit* = o făcut cópil (ARH. FOLK. I 153); 3. (în Banat) a avorta (DA); (refl.) *S-a copilit fata* (ALR I/II h. 211, pct. 302, 305).

Copilită adj. f. (în Bihor, despre o fată nemăritată) însărcinată, gravidă. *Cine dracu a mai văzut, Raţă neagră potcovită, Fată mare copilită.* IZVORAŞUL, a. 1939, p. 261.

Copilitură s. n. (regional) copil nelegitim (DA) [3].

Soarta copilului nelegitim în cursul timpurilor a fost întotdeauna vitregă [4]. În toate orînduirile bazate pe proprietatea privată „Copilul din flori" este exclus de la moştenirea directă a averii tatălui său [5]. El este lăsat numai în grija mamei, de cele mai multe ori, fiinţă lipsită de sprijin moral şi de mijloace materiale şi expusă tuturor privaţiunilor şi ipocriziei moravurilor burgheze [6].

Atitudinea uneori ofensatoare, alteori fals compătimitoare sau umilitoare cultivată şi de biserică se reflecta în termenii care denumeau această noţiune în diversele graiuri populare. Dăm mai întîi răspunsurile din ALR I II h. 211 şi apoi din diverse alte izvoare :

Copil de strînsură = copil cules, găsit, strîns de pe drumuri (pct. 412) [7]; **băiat de pomană** (pct. 223); **prunc străin** = cu părinţi necunoscuţi (pct. 51); **copil sărac** (pct. 45, 75) [8]; **copil de căpătat** (ZANNE, P. II 86),

---

ramureş, Oltenia, Muntenia şi Moldova). *Copileţ* brad cu două sau mai multe vîrfuri (ARVINTE, T. L. 145). *Copilaş* = fir de porumb care creşte la tulpina unui porumb mai mare (id. GL.). *Cópili* (numai la pl.) — lăstari de căpşună, stolom (LEXIC REG. 78).

[1] De aici a intrat în limba maghiară, cf. Vl. Drimba, *Influenţe româneşti în graiul maghiar din Valea Crişului Negru*, în F. D. I 115.

[2] *Cópilă* (în Banat) 'oaie care fată înainte de vreme' (MAT. DIALECT. I 137) se găseşte şi în limba sîrbă (DR II 614).

[3] Pentru alte derivate, numai în legătură cu plante, cf. DA.

[4] Cf. Tudor R. Popescu, *Dreptul familiei*, II, Bucureşti, 1960, p. 110—117.

[5] Marx şi Engels, *Opere alese*, în două volume, Editura pentru literatură politică, vol. II, p. 257.

[6] La noi încă înainte de apariţia *Codului familiei, Decretul nr. 130 din 2 aprilie 1949 pentru reglementarea condiţiunii juridice a copilului natural* a asimilat în drepturi filiaţia din afara căsătoriei cu aceea din căsătorie, vezi şi *Codul familiei* în art. 63 şi 97 al. 1.

Pentru situaţia din regimul burghez vezi Alexandru A. Belik, *Copilul natural*, Bucureşti, 1902, p. 326.

[7] Aceeaşi idee o redă şi istr. *copil găsit* şi ar. *ficor dipril căl'uri* (PAPAHAGI, B. 8 ; cf. JAHRESBER. VI 283). De aici provin în limba franceză nume de persoane ca : *Trouvé, Champi, Avril, Mai, May* ; cf. A. Dauzat, *Les noms de personnes, Origine et évolution*, Paris, 1934, p. 108—109. Pentru exemple similare din limba română precum şi din alte limbi, cf. Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 94—95.

[8] *Sărac* cu sensul de 'biet, nenorocit' cf. ROMANOSLAVICA III 74 ; sau poate şi 'orfan', deci fără tată. Pentru sensul social al termenului, vezi : P. P. Panaitescu, *Obştea...*, p. 46—47.

căpătat (sau **făcut**) **din** (sau **cu**) **zadia** (expresie figurată) (ARH. FOLK. I 153); **furcoi, furcă-mare** 'copil din flori' (T. PAPAHAGI, M. 220); tot cu același sens în ALR I/II h. 211 pct. 266 și 269 (ambele în fostul județ Someș), iar în h. 181 pct. 348 (Petrova — Maramureș), în note „cel făcut cu furca se numește *cópil*". În această accepțiune, termenul *furcoi* [1] ne este cunoscut și nouă din cîteva comune din jurul Năsăudului; (depreciativ) **fătălană** (ALR I/II h. 211, pct. 782), v. *Fată*; **fecior de izbeliște, copil al nimănui** (MARIAN, NA. 60); **cățel** 'copil din flori, nelegitim' (PAȘCA, GL.) [2]; **corci** 'bastard' (LB.; cf. DENSUSIANU, GL. Ț. H. 179; CADE), derivat: **corcitură** 'bastard' (JAHRESBER. III 121, 318; cf. CADE) [3], **întunecat** [4] (cf. BUJOREANU, COL. 693): *Iară cînd se va naște copil și nu știe care tată l-au făcut, nici cela ce l-au semănat, acela se cheamă întunecat.* (PRAVILA, 1652, ap. ZANNE, P. II 86; cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 442); **lepădatu** (în pct. 512, note „la acel care-l lapădă prin buruieni") [5]; **mărăńdău** [6] (T. PAPAHAGI, M. 225; cf. ALR. pct. 347, în note); **orfan** (MARIAN, NA. 60; cf. DDRF); **pozdare** și **pozdaru** [7] (POPOVICI, R. D. 84); **pripas**[8] și **vîrcolac** (ALR I/II h. 211, pct. 857)[9].

---

[1] Punctul de plecare pentru crearea acestuia trebuie să fi fost ideea de „crăcănat": copiii mici merg cu picioarele desfăcute și îndoite în afară, întocmai ca dinții furcii (e vorba de furca obișnuită la țară, făcută din lemn și avînd numai doi dinți); vezi și Iorgu Iordan, Recenzie la lucrarea lui St. Binder, *Kind, Knabe, Mädchen im Dakorumänischen*, în BUL. FIL. I 223. Ne-am putea gîndi și la furca de tors din care trăiau femeile sărace la țară. Cf. și expr. *A fi aruncat din furcă* — a fi rău așezat, fără nici o regularitate. DA.

În studiul lui V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, din *St. și cerc. științ.* VIII (1957), Iași, p. 69, găsim: *brad cu copchileț* sau *brad cu furcă*, sau *brad înfurcit*, sau *înfurcitură*. Poate că în legătură cu numirea acestor ramuri hibride este și *furcoi*. R. Todoran, *Note lexicologice* (în CL VIII, nr. 2, p. 305) aduce termenul *furcoi*, în legătură cu unele „obiceiuri" din șezătorile de la țară, unde fetele și văduvele tinere merg cu furca de tors. Această părere ni se pare cea mai plauzibilă.

[2] *Cățel* 'Copil din flori' este sigur o întrebuințare metaforică (cu nuanță peiorativă) a subst. *cățel* avînd la bază constatarea că la fel cu animalele, copiii naturali nu-și cunosc tații (cîteodată nici pe mamele care i-au părăsit de mici). Și, dacă, din numeroasele animale domestice a fost ales tocmai cîinele, cred că s-a pornit de la reputația de luxurie a cățelei". Iorgu Iordan, în BUL. FIL, I 222. La explicația lui Iordan se adaugă și numirea de *cățea* data unei femei ușoare, cf. G. Istrate, *Noțiunea „femeie stricată" și terminologia animală*, în BUL. FIL. XI XIII, p. 480—488.

[3] Plecîndu-se de la ideea de animal născut din încrucișarea a două specii (cf. istr. *mulo*) s-a aplicat numirea, cu sens depreciativ, și „copilului din flori". Cf. magh. **korcs** 'idem'.

[4] Participiul lui *întuneca* cu valoare adjectivală și cu sensul de 'obscur'.

[5] Cf. patronimicul *Lăpădat* și alte derivate în CDO.

[6] Are la bază magh. *maradék* 'rămășiță, urmaș'. Prin substituire de sufix (*-ău*, cu nuanță depreciativă, în loc de *-ic*).

[7] În legătură cu *puzdăriile* cînepei, care se aruncă, se leapădă în măsură ce se curăță fuiorul.

[8] Termenul derivă din sl. bis. прыпасъ 'foetus' (la vite). *Pripas* 'miel tînăr, neînțărcat' (SCURTU, GL.). Prin extensiune s-a ajuns și la sensul de 'copil mic, nou născut' (JAHRESBER. III, 352; cf. și ALR I II h. 181, pct. 85; sg. *pripas* refăcut din pl. *pripasi*). Fiindcă, de obicei copilul din flori n-are „stăpîn" (tată) și deci e oarecum al nimănui i s-a aplicat și lui această numire. *Eu de mîndra nu mă las, Pîn-oi face-o c-un pripas.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 315. *Te cunoști, lele, pe pași, că ești bună de pripași.* MÎNDRESCU, L. P. 142; cf. ALR I/II h. 211, pct. 776. Răspîndit mai ales sub forma: *copil de pripas* (ZANNE, P. II 82, cf. DDRF; CIAUȘIANU, GL.). Loc. adj. **De pripas** = fără stăpîn, rătăcind de colo pînă colo, al nimănui (DL). *Băiat din flori și de pripas, Dar îndrăzneț cu ochii* (EMINESCU, în poezia *Luceafărul*). Poate poetul s-a gîndit să exprime ideea de 'copil rămas fără părinți' la curtea împăratului.

[9] Termenul este în legătură cu superstiția răspîndită altădată în popor că acești copii se transformă după moarte în vîrcolaci (cf. Gh. F. Ciaușianu, *Superstițiile poporului român*,

Tot depreciative par și: **bultan** (în rn. Beiuș, regiunea Oradea) copil sau, probabil, copil din flori (C. V. III, nr. 3—4, p. 47) eventual în legătură cu magh. *bujtovány* 'creangă de altoit'; apoi **pomiloi** (rn. Tîrgu-Jiu) corcitură, bastard (C. V. III, nr. 2, p. 34); cf. și *pomili* vb. IV a rămîne grea, însărcinată (id. ib.).

Dar prejudecățile umilitoare față de copilul nelegitim nu se limitează numai la persoana acestuia [1], ci se resfrîng în mod direct și asupra mamei, care este stigmatizată cu diverse epitete depreciative, din care o parte se reflectă și în terminologia noastră. Unele din ele arată în același timp și situația de inferioritate a femeii în regimul burghez.

Amintim numai tangențial perifraze — care vizează atît pe mamă cît și pe odrasla acesteia — **copil făcut de fată mare** (sau de **fată**), destul de răspîndită în Oltenia, Muntenia și mai ales în nordul Moldovei (cf. ALR I/II h. 211). [Copil] **din fată greșită** (Art. 954 din *Codul Calimach*). (Metaforic) **Fata-frunzei** = fată cu purtare slabă; care a făcut copil de fată. *La răchita cea plecată, Șade fata supărată, Dac-a fost a frunzei fată, Supărat-a și muri, Dac-o fost fata frunzii.* BÎRLEA, C. P. 115. **Copil** (*sau* **fiu, fecior, pui**) **de lele** [2] (*lele* cu sensul de 'femeie ușoară, cu purtarea rea') *Alelei! fecior de lele! Căci răpiși zilele mele!* ALECSANDRI, P. P. 73; cf. ALR I/II, h. 211, pct. 385; MARIAN, NA. 49; DA, s. *lele*. **Pui de curvă** [3] (cf. MÎNDRESCU, L. P. 146). **Ficior de curvă.** CANTEMIR, HR. 112, ap. DA.

Neleapcă este tot în legătură cu mama și copilul acesteia (cf. ucr. нєлiтка 'junincă care se gonește la o vîrstă timpurie, pînă la trei ani' SEMCINSKI; cf. GRAUR, E. 121; dar vezi și Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 22, unde se dă etimologia v.-sl. *neleapŭ*, 'necuviincios'). Cf. și numele de familie (pe la Tecuci) *Nelepcu* 'cel care se naște înainte de timp' (SCL XIV, nr. 1, p. 22). Un sens cunoscut de noi și în Maramureș: 'vacă tînără care fată înainte de vreme; juncă' (și sub forma: *meleatcă* cu derivatul *meletcuță*) [4] 'oaie care fată înainte de a împlini doi

București, 1915, p. 100). *Copiii de neleapcă se urcă în lună și o mănîncă.* H. II 246. Se credea că acești copii, în genere, sînt isteți, inteligenți și posedă calități pe care alții nu le au. Iată ce spune o poezie poporană despre o fata nelegitimă: *M-a făcut mama pe gheață, Duminecă dimineață, Sa fiu iute și isteață. M a făcut mama pe vînt, Să fiu iute la cuvînt. M-a făcut mama-ntre văi Sa fiu dragă la flăcăi.* MARIAN, NA. 60. *Îs fata din flori vestita. Să nu mă bagi în ispită.* LUNGIANU, B. 109; cf. Al. Niculescu, *Termenii românesti...*, p. 42—43. Aceeași superstiție se gasește și la alte popoare. Cf. Chr. Nyrop, *op. cit.*, p. 124—125.

[1] Ca prim efect al acestui fapt copilul primește numai numele mamei. Așa se explică la noi probabil, cel puțin unele din matronimice ca: *Adăscăliței, Adrăguței, Aioanei, Ailenii, Alelei, Amăriei, Amăriuții, Andrieșii, Grapini, Seni* etc. Cazuri similare în limba franceză: *Blanche, Lablanche, Ladoucette, Alapetite, Bernadotte, Lamartine, Lassimone* (Nyrop, *op. cit.*, p. 100), cf. DAUZAT 124, 125 și harta IV, p. 74. La neamul mamei unor bastarzi domnești fac aluzie și porecle ca: Ioan Vodă Armeanul, Iancu Vodă Sasul (cf. CDO, XLVIII). Sînt însă și cazuri cînd, prin anumite împrejurări, mama devine centrul familiei și atunci copiii primesc matronimicul sau porecla acesteia, ca: *Avădanei, Agavriloaiei, Atomulesei* etc.; cf. Al. Niculescu, *Termenii românești...*, p. 41; Al. Cristureanu, *Nume de familie formate cu articolul genitival A în Valea Bistriței (Bicaz)*, în „St. și cerc. științifice", XIII, Iași, p. 209—219.

[2] Cf. în fr. *fils a putain, fils de garce, fils de lisce*; it. *figlio di puttana*; sp. *hijo* (sau *hi*) *de puta*; port. *filho da puta* (Nyrop, *op. cit.*, p. 107—108).

[3] În ALR I II h. 211, pct. 49; *copil fără tată*; cf. lat. *nullo patre natus* (Nyrop, *op. cit.*, p. 99).

[4] G. Istrate, *op. cit.*, p. 116; cf. H. XII 301, în Broșteni—Succava; TEODORESCU, P. P. 391.

ani' (ARVINTE, GL.); derivatul *nelăpcea* 'vițeaua de doi ani' (VICIU, GL.; cf. C. V. I, nr. 7, p. 33; L. ROM. X, nr. 1, p. 24). În mod figurat și cu o nuanță sarcastică, termenul s-a aplicat și fetei care are 'copii din flori', precum și progeniturii feminine a acesteia. *Neleapcă* 'femeie care a născut copil de fată' (RĂDULESCU-CODIN); *neleapcă* 'fata care are copii din flori' (CIAUȘIANU, V); *neleaptcă* (H. II 216, în Constanța). În ALR I/II h. 211, pct. 990 *de neleapcă*, iar în pct. 795 (note) „dacă-i fată [progenitura] se zice „*neleapcă-nelepce*".

Pocrișcă (cu var. *pocrișă)* 'femeie stricată' (ARVINTE, GL.) sau 'femeie care, nemăritată, a făcut un copil' (LEXIC REG. 106). Cu aceleași sensuri în ucr. *пóкрúтка* [1]. Derivat: **pocrișar** 'copil din flori; bastard' (id. ib.).

În on.: **Pocriș.** CDO.

Tot depreciativ este și vădană 'fată căzută, deflorată, care a născut copil din flori', cf. *Văduvă.*

★

Din cauză că unii termeni și expresii pot fi la un moment dat prea supărătoare și sînt prea ușor de înțeles pentru anumite persoane, se recurge adesea și la termeni din alte limbi. Aceștia nefiind tocmai bine cunoscuți de întreaga colectivitate, nu supără și nu jignesc la început ca cei autohtoni. Evident, cu timpul, și aceștia devin uzuali și pierd nuanța peiorativă. Poate ceva asemănător s-a petrecut și cu *prunc.* În unii din acești termeni *(foachiu, bitang, baistruc)* se reflectă și amestecul cu naționalitățile conlocuitoare.

Baistruc (ALR I/II h. 211 pct. 516, în Ciurchi-Iași). Termenul derivă din ucr. *bajstruku, bajstruk* 'bastard' (MIKLOSICH, EWS. 6). Cf. și hipocoristicul ucr. *baistručoc* 'sugaci' (ALR II/I h. 146, pct. 366, Brodina-Rădăuți). E cunoscut și cu un sens figurat: **baistruc** 'manechin pentru alungarea păsărilor din grădini sau holde' (C. V. III, nr. 3—4, p. 30); în sfîrșit cu sensul de 'derbedeu': *D-apoi doar n-oi be rachiu cu vreun baistruc. Aștept și eu pe cine-i menit.* ISTRATI, GR. 68, ap. DA ms.

Bastard, apărut în Franța în perioada veche a evului mediu *(bât +* suf. *-art,* azi *-ard)* [2], la noi este de origine neologică. Deoarece reprezintă un eufemism comod, mai puțin ofensator, care făcea o aluzie discretă la realitate, a pătruns ușor în limbile mai multor popoare. În limba română a intrat din it. *bastardo* [3] fiind atestat întîi ca termen oficial în art. 954 din *Codul Calimach*: *Numeroși bastarzi domnești.* HASDEU, I. C. 75, ap. DA [4]. Amintim și verbul *a bastardiză*, însă cu un îndepărtat sens de discuția noastră (BUL. FIL. IX 29).

Bitang provine din magh. *bitang* 'vagabong, ștrengar, copil din flori'. Cf. și KLEIN, D. 108. Sensul 'copil din flori' este răspîndit la noi în texte și în graiurile populare, des sub forma masculină, foarte rar și la

[1] Cf. I. Robciuc, *Etimologii*, în L. ROM. XIII, nr. 2, p. 113. Sensurile și etimologiile date pînă acum nu acopăr sensul termenului nostru. (Cf. SCL X, nr. 3, p. 398; POMPILIU, BIH. 1013; *Analele științ. ale univ. din Iași*, S. III, t. V, 1959, p. 87.)

[2] Chr. Nyrop, *op. cit.*, p. 118 123.

[3] Vezi DA, cf. și I. Dănăilă, *Sufixul* **-ard**, în SFC II 110.

[4] În ar. *băstarci* alături de *cópil* (ALR I/II h. 211, pct. *08*).

feminin. (Adjectival) *Copii bitanţi nu-i va numi* (a. 1803). IORGA, S. D. XII 148; *bitongi, ghitanci* (în Bacău; COLUMNA, a. 1882, p. 348 şi 426); *bitang* (BARBUL, 44; STAN, 147); *bitangă, bităngi* (ŢIPLEA, P. P. 106); *bitanc* (DENSUSIANU, Ţ. H. 60; GR. S. V 325, VI 233 — în Jina-Sibiu); *bitan* (GR. S. IV 128 — în fostul judeţ Prahova; cf. BUL. FIL. VI 147 — în fostele jud. Someş şi Mureş); *ghitan* (în Piatra-Neamţ, COMAN, GL.).

După ALR, termenul cuprinde centrul şi sudul Transilvaniei [1], fiind aici singura noţiune pentru *copil din flori*. Cîteva ramificaţii ale ariei către Moldova se explică prin roiurile peste munţi ale transilvănenilor [2] sau prin influenţa graiului ceangău din Moldova, unde există cuvîntul (cf. WICHMANN, 14). Cele cîteva atestări din nordul Olteniei şi Munteniei se explică, de asemenea, prin aşezările transilvănenilor în aceste părţi.

Sub forma *bitanga* şi *bytanga* apare şi la ucraineni (CRÎNJALĂ, R. 215).

Fochi(u) este un împrumut vechi românesc în limba maghiară *(făt > fattyu)* reprimit mai tîrziu de români sub această formă (PUŞCARIU, L. R. I 313)[3]. *Búcura, să o ducă tată-so... dar nu în casa noastră, că este foche* (a. 1803). IORGA, S. D. XII 195; cf. L. ROM. VIII, nr. 2, p. 52. Atestat ca nume propriu din anul 1374 (cf. DRĂGANU, R. 583). Variante regionale: (la masc.) *foachi(u)*. (MARIAN, NA. 16, 59, 60; GR. S. VI 231; LEXIC REG. 91; Ţ. H. 52); (masc. şi fem.) *foche* (RĂDULESCU-CODIN); (numai la fem.) *foache* (L. ROM. VIII 52); *folchiu* (FOLC. TRANS. II 352).

Cu diverse variante fonetice este răspîndit într-o arie compactă din sudul Transilvaniei, cu mici ramificaţii spre centrul acestei regiuni (cf. ALR I/II h. 211).

Manzăr este atestat o singură dată în raionul Vişeu, regiunea Maramureş (L. ROM. X, nr. 6, p. 569). Termenul este frecvent în limba idiş: *mamzăr* [4], prin disimilare *manzăr*.

Spur(i), *şpuri*. La sg. *şpur* (C. V. III, nr. 6, p. 29; MAT. DIAL. I 288; ARVINTE, GL.); (sg. şi pl.) *şpuri* (T. PAPAHAGI, M. 234; cf. PAŞCA, GL.; BUL. FIL. VI 149), formă cunoscută de noi în jurul Năsăudului.

Este viu în limbă fiind unicul termen cunoscut pentru „copil nelegitim" în părţile Năsăudului, răspîndit şi în ţinuturile limitrofe (Maramureş şi Cîmpulung-Bucovina), formînd o arie neîntreruptă în această regiune (cf. ALR I/II h. 211). Atestările din diverse texte îl arată şi mai

---

[1] În pct. 251 şi 798 s-a înregistrat şi fem. *bitangă*. În Gorj avem forma *biteangă* 'om de nimic, haimana'. Cf. Şt. Iacob, *Note despre graiul din Ţara Bîrsei*, în L. ROM. VIII, nr. 1, p. 81; cf. C. V. I, nr. 9, p. 32; LEXIC REG. 44. Derivatele: *bitangău* (CABA, SĂL. 95); *bităngos* (SCURTU, UG. 217) şi *bităngăli* vb. IV tranz. (KLEIN, D. 108) sînt în legătură cu acest sens. Avem şi forma feminină aplicată la masculin: *O bitangă de om* (T. PAPAHAGI, M. 132).

[2] Ion Nistor, *Emigrările de peste munţi*, în „Analele Academiei Române" S. II, tom. XXXVII p. 816 865; cf. Ştefan Meteş, *Păstori ardeleni în Principatele Române*, în „Anuarul Inst. de Ist. Naţ.", III, Cluj, 1926, p. 293—355; D. Prodan, *Teoria imigraţiei Românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII*, Sibiu, 1944.

[3] Bárczi Geza, *op. cit.*, s. v. dă pe magh. *fattyú* ca probabil compus din magh. *fa* = arbore şi *tö* tulpină.

[4] *Mamzer* sau *manzer*, de origine ebraică, este atestat şi la cîţiva scriitori latini cu sensul de 'bătard'. În traducerea *Vulgatei* este explicat: „hoc est de scorto natus" (cf. Nyrop, *op. cit.*, p. 99).

răspîndit [1]. Vitalitatea lui în graiul popular din aceste părți ne-o confirmă și derivatele: (hipocoristic) *șpuriuț* s. m., cunoscut de noi în jurul Năsăudului; (depreciativ) *șpurian* s. m. (ALR I/II h. 211, pct. 259) [2]; (depreciativ) *șpureaucă* s. f. (singura formă feminină cunoscută în ținutul Năsăudului); *șpuroaică* s. f. [3] (MAT. DIALECT. I 193; cf. ARVINTE, GL.) cu var. *spuroaică* (MARIAN, NA. 59, cf. ARVINTE, GL.); *spureancă* s. f. (id. ib.). În Sîngeorz Băi — Năsăud am găsit și forma prefixată *răsșpuri* 'șpurii șpurilor' (SCURTU, GL.).

În ceea ce privește etimologia cuvîntului. N. Drăganu (în DR II 612—627) și P. Skok (în *Zeitschrift für rom. Phil.*, XXXVI, p. 655—656) îl derivă din lat. *spurius, -a, -um* [4], cf. it. *spurio*; *spurra*; sp. *espurio* PUȘCARIU, ISTR. II 295, spune că nu poate fi despărțit de sîrbo-croatul *špure* „miel fătat înainte de vreme", iar BINDER, KM. 35, îl aduce în legătură cu rus. *sporok* „avort, bastard". Aria geografică a termenului ne-ar indica într-o anumită măsură această din urmă etimologie. E posibil însă să fie la origine un cuvînt latin venit pe cale juridică și cu pronunțare maghiaro-germană, sub influența școlilor și culturii germane din această regiune [5], unde și astăzi se rostește; *ștudent, știpendiu, șpion* etc.

★

O bună parte din termenii corespunzători noțunii în discuție sînt de origine neologică sau cărturărească aparținînd stilului juridic și intrați în limbă prin vechile noastre legiuiri și deci fără circulație în graiurile populare.

Fireș, dial. **hireș**, cu sensul de 'făcut după fire' în opoziție cu 'cel făcut după lege'. *Iară cînd ține neștine muiare în casa lui neblagoslovită și se culcă cu dînsa de față, de va face copil se cheamă hireși.* PRAVILA (1652), ap. ZANNE, P. II 86. (Întrebuințat mai mult sub formă adjectivală) *Copil hireș* 'natural, nelegitim'. (PRAVILA (1652), ap. TDRG.)

Firesc, derivat pe teren românesc *(fire* + suf. *-esc)*, tot sub forma adjectivală; cu aceleași sensuri ca *fireș*. *Fiilor celor firești, adecă celor ce nu sînt după leage prin cununie născuți.* PRAVILA (1814), 148 ap. DA [6].

Nelegiuit, derivat pe teren românesc (în sensul că s-a născut în afara „legilor", mai ales a celor bisericești). *Dacă părinții nelegiuitului copil firesc vor avea... copii* (art. 944 *Codul Calimach*).

---

[1] Ca și la *cópil* avem și aici atestat (rar) sensul de 'ramură bastardă la plante sau la arbori' (DR. II 613; MAT. DIAL. I 288; SCURTU, GL.) în înțelesul de „fals, neautentic". (Cf. ALR II, h. 103, pct. 219.)

[2] Întrebuințat ca poreclă: *Șpurianu* (DR II 612).

[3] Și cu sensul de 'ceapă care crește de timpuriu primăvara' (ARVINTE, GL.).

[4] Cf. și G. Pascu, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Genève, 1924, p. 80. În general, părerile tendențioase expuse în această lucrare trebuie privite cu multe rezerve. Cf. PUȘCARIU, ISTR. II 275, 276.

[5] G. Barițiu, *Istoria regimentului al 2-lea*, Brașov, 1874; cf. V. Șotropa și N. Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913.

[6] Cf. și *fecior fără cununie* (IORGA, A. II 302).

Tot limbajului juridic aparţin şi sinonimele: (copil) **nelegitim**; **ilegitim** [1] (neologism < fr. *illégitime)*, sau (învechit) **nepravilnicesc** (DA), sau **natural** [2] = firesc, vezi mai sus. Pe această linie se explică şi sinonimele *fiu-drept*, *fată-dreaptă* [3].

Not(h)os este un termen împrumutat din limba greacă (cf. gr. νόθος). *Însă născutul a necunoscuţi părinţi fiind, nothos, adecă nu copil, ce cópil.* CANTEMIR, HR. 112, ap. DA. *Notos sau cópil.* BUJOREANU, COL. 693.

COPILĂ

Termenul denumeşte fiinţa de sex femeiesc în raport cu părinţii săi [4]. Sinonime: fată, băiată, cocoană, pruncă, fiică. După ALR I/II, h. 191, este răspîndit mai ales în Moldova şi Transilvania de est. În texte apare însă şi în alte regiuni: *Dacă văzu împăratul că-l întețesc fetele cu rugăciunile, le zise: Iată, copilele mele, de ce sînt trist.* ISPIRESCU, L. 12 [5]. O altă nuanţă de sens se referă (în legătură cu vîrsta) la persoana de sex feminin, de obicei din primii ani ai vieţii pînă la adolescenţă [6]. *Pîine şi vin iaste mie şi copilei şi tineretului* (BIBLIA, 1688), ap. DA.

Din motive poetice şi stilistice Eminescu preferă termenul *copilă* faţă de alte sinonime: *Dintre flori copila rîde şi se-nchină peste gratii*, sau *Cînd cochetă de-al tău umăr ţi se razimă copila. Pe din sus de cea grădină, Merge-o copilă străină, Cu drăguţul ei de mînă.* FOLC. TRANS. II 333 [7]. (În opoziţie cu *nevastă) Pînă cînd iubeam copile, Mai era ceva de mine, Dar de cînd iubesc neveste, Creşte barba fără veste.* P. P. Aceasta are o serie întreagă de sinonime destul de elastice, raportate, treptat, tot la vîrstă: băiată, băieţică, copiliţă, copilandră, pruncă pruncuţă, pruncuşoară, fetiţă, fătuţă, fătuşoară fătuică, fetişcană, fată, fată în floare, fată mare fătoc, fătoi (cf. MARIAN, NA. 348).

Serveşte şi ca adresare a unei bătrîne către o tînără. *Baba întîmpină pe fată cu blîndeţe şi-i zise: Ce cauţi prin aceste locuri, copilă, şi cine eşti?* CREANGĂ, P. 288.

---

[1] Cf. fr. *un fils illégitime*; it. *un figlio illegitimo*; germ. *unechte Kinder*. „Le mariage et tout ce qui s'y rapportait, c'étaita [autrefois] la légalité; les enfants nés hors mariage étaient contre la lois" (Nyrop, *op. cit.*, p. 102).

[2] În limba latină *filius naturalis* 'le fils charnel' se întrebuinţa în opoziţie cu *filius adoptivus*. Probabil în epoca Renaşterii „natural" şi-a modificat sensul în unul diametral opus, voind să arate că un copil natural a venit pe lume fără formalităţile legale, nefiind asistat de martori, naşi etc. (Nyrop, *op. cit.*, p. 105).

[3] Cf. Al. Niculescu, *Termenii româneşti...*, p. 43.

[4] În ar. *cókilă* 'fată mare, virgină, copilă' (T. PAPAHAGI, D.), iară *copélă (cupelă)* (< gr. κυπέλα 'fată mare şi nemăritată' (DR II 524—525).

[5] Apare mai întîi ca „românism" într-un document slavon din 1438 (COSTĂCHESCU, II 4).

[6] Vîrsta variază mult după regiuni şi localităţi: pînă la un an sau pînă la 20 de ani, pînă merge la şcoală, pînă la măritiş etc. (cf. ALR I II h. 191).

[7] Pentru sensurile figurate: *naivă, nepricepută, nevinovată*, cf. DA.

Pentru compusul *copilă-de-suflet* (IORGA, S. D. XII 161), cf. *Copil-de-suflet.*

Derivatele lui *copilă* sînt mai puţine decît ale lui *copil*, de asemenea, şi valoarea de circulaţie este mai scăzută în comparaţie cu cosemanticul său masculin.

Copilaşă s. f. (învechit) *Murind fratele său îi rămase o copilaşă de noao ani.* MINEIUL, 179, ap. DA.

Copilandră s. f. (hipocoristic) copilă mai mărişoară (MARIAN, Î. 256). Şi (cu funcţie adjectivală) : *Mă socoţi tu aşa proastă şi copilandră.* SBIERA, P. 9, ap. DA.

Copilandrică s. f. (hipocoristic, derivat de la *copilandră*) *Cînd eram copilandrică.* CONV. LIT. XLIV 276.

Copilică s. f. (hipocoristic) copiliţă ; (rar) iubită, mîndră. *Cît mi ţi-i noaptea de lungă, Mie-mi pare mititică, Pentru tine-o copilică.* PAMFILE, C. Ţ. 175.

Copiliţă s. f. (hipocoristic) 1. copilă mică (uneori întrebuinţat ca epitet alintător faţă de 'iubită, mîndră'). *Toată, roată, rotiliţă, Draga badii copiliţă, Astă-vară sugeai ţîţă, Ş-amu dai badii guriţă.* P. P. ; 2. fetiţă, fiică *Însoară-te de nouă ori, Şi să ai nouă feciori, Şi apoi o copiliţă, Să te-adape în temniţă.* FOLC. TRANS. II 356.

Copiluţă s. f. copiliţă. *Cît oi fi ş-oi mai trăi, Fată mare n-oi iubi, C-oi iubi o copiluţă, Să fiu vara cu drăguţă Şi iarna cu nevăstuţă.* P. P. ; cf. GL. M.

Copilă adj. *Să mai privesc odată cîmpia-nfloritoare, Ce zilele-mi copile şi albe le-a ţesut.* EMINESCU, ap. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 15. *Pe fruntea-i copilă.* ibid.

COCON (CUCON)

Ca şi celelalte sinonime ale sale (p r u n c, c o p i l, b ă i a t, f e c i o r), se întrebuinţa odinioară (astăzi numai regional) ca numire generică pentru copii. *Şi a fiică-sa Ilianii... şi altor cuconi a domilorsale.* IORGA, S. D. V. 95. *Dumnezeu să nu vă ierte Ne-aţi luat de la neveste, De la casă şi coconi, Ca să apărăm pe domni.* FOLC. TRANS. I 264. *Au doi coconi* ; *o cocoană ş-un cocon.* ALR II/I h. 132, pct. 362. Cf. id. I/II h. 182, 183.

Sensul vechi şi de bază este acela de 'fiu' (în raporturile dintre părinţi şi copii). *Kokon* 'filius' (ANON. CAR.). *Nu ascunse de fiii (cuconii* DOS.) *loru.* PSALT. 254. *Doamne, coconulu mieu zace în casă slab...* CORESI, EV. 222. *Să-i fie... dreaptă... moşie d-sale şi cuconilor d-sale.* URICARIUL, I 371, ap. DA.

Termenul denumeşte şi pe copilul de sex bărbătesc mai ales cînd e pus în opoziţie cu *fată. Au făcut doi coconi şi o fată.* GAVRIL, NIF. 10, ap. DA. *Au doi prunci : o fată ş-un cocon.* ALR II/I h. 132, pct. 346.

În strînsă legătură cu vîrsta, denumeşte persoana de sex masculin începînd din fragedă copilărie (rar, chiar înainte de naştere) şi mergînd progresiv pînă la noţiunea de *fecior, flăcău, tînăr, june.* În această ordine

are ca sinonime în primul rînd pe p r u n c, apoi pe c o p i l, c o p i l a n d r u, b ă i a t, b ă i e ț e l, b ă i e ț a ș, f e c i o r a ș. (Cf. ANON. CAR.; LB.; BARBUL, 40; AL-GEORGE, 31; BÎRLEA, Î. 238, SCURTU, UG. 259; cf. și ALR I/II hărțile: 181, 210, 184; id. II/I h. 137, 139; ALR II/I MN. pag. 66 [2626], pct. 362.) Iată cîteva atestări, de la cele mai vechi texte pînă astăzi: *O spentecară și scoaseră coconul.* CUV. D. BĂTR. I 357. *Toate vîrstele coconi și bătrîni... întoarsemu-ne.* CORESI EV. 286. *Uciseră toți coconii... de doi ani și mai mici.* ap. *Tetraevanghelul lui Coresi*, ediția Florica Dimitrescu, București, 1963, p. 41. *Zise: Cocoane, zic ție, scoală.* VARLAAM, C. 319, ap. DA. *Cucon să cheamă până la al șeaptele an de vîrstă (Carte românească de învățătură* — 1646 —, București, 1961, p. 162). *Ajunsese coconul împărătesc fecioraș frumos la chip.* SADOVEANU, D. P. 15, ap. DL. *Cînd deacasă ai plecat, Pruncii ți i-ai sărutat, Săracii coconii tăi, Cum o rămas sîngurei.* T. PAPAHAGI, M. 14. *Pe din jos de Baia-Mare, Mere-un căpitan călare... Și coconii tăți plîngînd.* MAT. FOLC. 168. *Nu-s cocon numa de-amu, De-o purtare sumanu! Nu-s cocon numa de-asară. Pămîntu sub mine zbiară.* SCURTU, UG. 201. L o c. a d v. **De cocon** = de copil, din copilărie. CORESI, EV. 70, 80.

Ca extensiune geografică, cu sensurile date mai sus, termenul este viu încă în graiul maramureșan și, în parte, și în graiul moldovean. Desigur că în realitate este mai răspîndit decît aceste mari regiuni (vezi DA) [1], dar în ALR n-a fost provocat printr-o întrebare directă. Personal îl cunosc din ținutul Năsăudului, l-am auzit în fostul județ Someș, în Țara Oașului și în Ugocea.

De la sensul său inițial și de bază de 'copil' ilustrînd raporturile feudale dintre clasele sociale, a ajuns la sensul de 'copil (fiu) de boier sau de domnitor'. Această transformare semantică și întrebuințarea cuvîntului în mediul boieresc l-a făcut să-și strîmteze sensul larg ce-l avea odinioară, deoarece a trecut de la un grup social numeros la unul mai puțin numeros [2]. În această accepțiune, în sistemul feudal și burghez, și-a intensificat sensul, creîndu-și o serie de derivate care nu mai au însă șanse să dăinuiască datorită orînduirii noi din țara noastră [3]. Sensurile și derivatele sale în legătură cu viața boierească nu intră în sfera înrudirii.

Etimologic, DA aduce termenul în legătură cu ngr. κοκῶνα 'doamnă', atestat, cu sensuri asemănătoare, în aromână, meglenoromână, bulgară și turcă.

Avînd în vedere vechimea termenului, familia lui bogată în dacoromână (unde are și formă masculină), răspîndirea lui în graiurile populare și în regiuni fără influență neogrecească, credem, împreună cu acad. Iorgu Iordan (BUL. FIL. VI 182—183), că *cocon* provine din graiul copiilor și trebuie adus în legătură cu *cocă* 'bébé'. Pentru sensuri identice și paralelisme din alte limbi, vezi — pe lîngă articolul lui Iordan — și DA 609.

Din limba română a intrat și la sași: *kokon* 'om tînăr' (BR. R. 30), precum și în graiul armenesc din Transilvania (cf. H. Dj. Siruni, *Cuvinte românești în dialectul armenilor din Ardeal*, în „Ani" I (1936), vol. II p. 90).

[1] Cf. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 111, 112, 227, 268.
[2] MEILLET, L. 245; cf. IORDAN, L. R., p. 308—309.
[3] Cf. GRAUR, Î.F.PR. 120.

Pentru pătrunderea acestui termen în alte limbi, cu diverse forme și sensuri legate însă de viața boierească, vezi: BR. R. 30, pentru dialectul săsesc; BLÉDY, INFL. pentru limba maghiară; iar pentru limba ucraineană: BALKAN ARCHIV II 139; CRÎNJALĂ, R. 315; *Arhiva Românească* V, (1940), p. 269.

În compuse l-am găsit numai (învechit): **cocon-de-rugă** = copil-de-suflet (DOSOFTEIU, V. S. 27).

Poate datorită circulației sale în diverse clase sociale și-a creat o serie de derivate cu evoluții semantice speciale și tocmai din acest motiv și interesante.

Coconaș (cuconaș) s. m. (scurtat **conaș**) copil, copil mic: *Veniți și voi copilași, Dragii tatii coconași.* MARIAN, Î. 261; cf. ȚIPLEA, P. P. 107. Der. on.: **Cocoaneș.** CDO.

Coconășel (cucunășel) s. m. copil (DA).

Coconel s. m. 'puellus' (ANON. CAR.), copil (ȚIPLEA, P. P. 107).

Coconesc, -ească (cuconesc, -ească) adj. copilăresc, de copil. *Mi-au dat învățătură de la vîrsta cuconească.* DOSOFTEIU, ap. TDRG.

Coconeasca (substantivat) dans (H. XIV, 66).

Coconește (cuconește) adv. în felul coconilor sau a cocoanelor (DA).

Coconie *(cuconie)* s. f. (cu sensul primitiv) copilărie. Loc. adv. **Din coconie** din copilărie. *De in coconie sînt răi.* CORESI, ap. DHLR II 322.

Coconuț s. m. copil (ȚIPLEA, P. P. 107).

Der. on.: **Coconul** CDO.

COCOANĂ (CUCOANĂ)

Fiind femininul lui *cocon*, drumurile semantice merg aproape paralel cu ale formei masculine.

Cu sensul de 'fiică': [Mihai Racoviță avea] *cuconi cinci și cucoane trei.* LET. II 337. Cf. ALR II/I h. 132, pct. 362 apoi ALR I/II h. 191.

În funcție de vîrstă are ca sinonime pe p r u n c ă, c o p i l ă, f e t i ț ă, f e t i ș c a n ă, b ă i a t ă, f a t ă t î n ă r ă, f e c i o a r ă, f a t ă m a r e. (Cf. CANDREA, Ț. O. 81; T. PAPAHAGI, M. 66; SCURTU, UG. 295; IZVORAȘUL, XIV 288.) *Cînd spurcă nescine cucona, care încă nu este de vîrstă, ce se zice de 12 ani.* ȘAPTE TAINE, ap. TDRG. *Măieran de sub icoană, Mireasa noastră-i cucoană: Numai o vară-o fetit Și s-o și căsătorit.* FOLC. TRANS. I 339. Cf. ALR I/II h. 191 și 224, cu aproape aceeași arie ca și cosemanticul masculin *cocon*.

Un sens rar (regional) este acela de 'iubită, drăguță, ibovnică' (NOVACOVICI, FOLC. BAN. III p. 44, cf. PAULETTI, S. 42).

În adresare (influențat de limba literară) este întrebuințat și ca epitet respectuos (în graiul familiar). *Bucură-te, coană mireasă!* SEVASTOS, N. 219. *Cucoană nună.* ALR I/II h. 268, pct. 522, 536.

Derivatele termenului nostru [1] sînt în strînsă legătură cu sensurile de bază, avînd aproape toate o nuanță hipocoristică.

[1] Pentru unele derivate comune vezi *Cocon*.

Cuconășică s. f. (femininul lui *coconășel)* CONTEMPORANUL, VII vol. II 10, ap. DA.

Coconea s. f. coconuță (ȚIPLEA, P. P. 107). Der. on. : **Coconea.** CDO.

Coconiță (cuconiță, scurtat *coniță)* s. f. copilă. fetiță. *Cuconiță mică de 7 ani.* DOSOFTEIU, V. S. 92, ap DA. *Cu noruța cea dintîie Da să-ți faci o coconiță De dus apă la temniță.* T. PAPAHAGI, M. 45 ; cf. ȚIPLEA, P. P. 107.

Coconuță s. f. copilă, pruncă (ȚIPLEA, P. P. 107).

Der. on. : **Cocona.** CDO [1].

BĂIAT

Mai ales la pl., termenul este întrebuințat uneori ca numire generică pentru *copil* (indiferent de sex) : *Și i-au rămas de la dînsa un băiat și o copilă... și și-a luat o muiere... Această maștie ținea foarte rău pe băieții rămași de maică.* SBIERA, P. 169 ; cf. ALR II/I h. 132 ; id. I/II h. 181, pct. 554.

Denumește apoi pe copilul de sex bărbătesc (mai ales în opoziție cu *fată* sau *copilă),* avînd ca sinonime: prunc, cocon, fecior [2], cu cea mai veche atestare în *Pravila lui Lucaci* [3]. *Voi sînteți fete și numai un băiat m-ar putea scoate din nevoia în care mă aflu.* ISPIRESCU, L. 12. *Da-ți-ar dumnezeu, bădiță, Doi băieți și-o copiliță.* FOLC. TRANS. I 189. Cf. ALR II/I h. 132, iar în ALR I/II (în note) la pct. 554 s-a precizat : „pentru sex se zice *băiat* [masc.]".

Raportat la *părinți,* termenul are sensul de 'fiu, fecior' (al cuiva). *Merg cătanele tot rînd, Merg mumînile gemînd, Și din grai așa grăind : „Vai de mine rău mă tem, C-am un băiat tinerel, Ș-oi rămînea fără el".* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 304, cf. ALR I/II h. 184, pct. 178, 837, 856.

În strînsă legătură cu vîrsta denumește persoana de sex masculin care e în pragul adolescenței, uneori chiar al maturității ; sinonime „noționale": (om) tînăr; adolescent, flăcău. *S-a prefăcut într-un băiat ca de 8 ani.* CREANGĂ, P. 147. *Și pe cîmpul gol el vede un copil, umblînd desculț..."Bună vreme, măi băiete!" — „Mulțumim, voinic străin" — „Cum te cheamă, măi copile?" — „Ca pe tatăl meu : Călin!"* EMINESCU, P. 191 [4]. Tot la Eminescu apare și expresia **băiat din flori** = copil din flori, copil nelegitim. *Un paj ce poartă pas cu pas A împărătesii rochii, Băiat din flori și de pripas, Dar îndrăzneț cu ochii.* EMINESCU, P. 270.

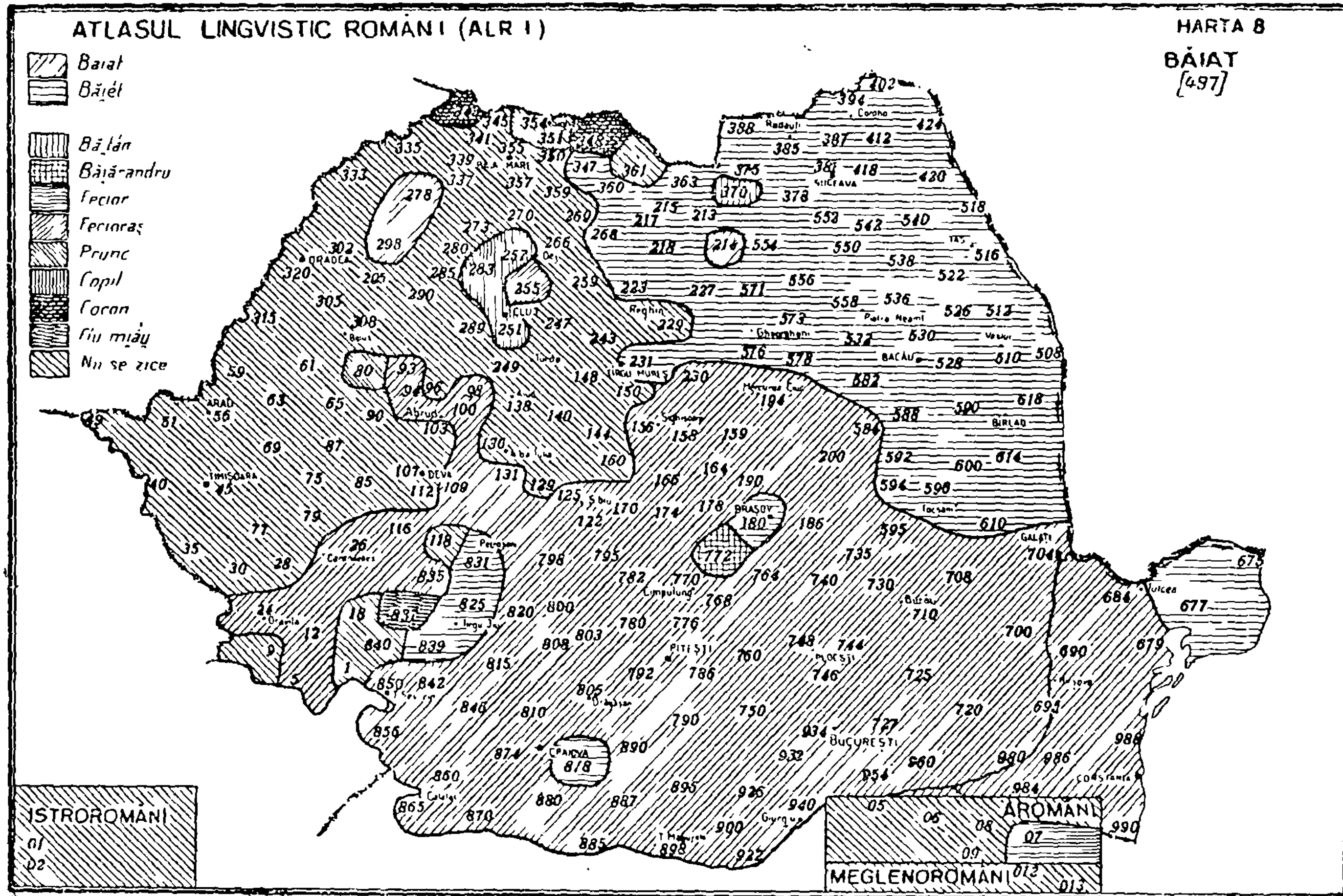
[1] Pentru toponimice (în legătură cu sensul social al termenului) cf. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 213, 414, 550.

[2] Sinonim cu sens figurat (obișnuit în ghicitori) : *cocoșel* (NOVACOVICI, COM. BĂN. II 32 ; cf. ALRT. II 47, pct. 76).

[3] Cf. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 443.

[4] În ceea ce privește nota afectivă care caracterizează noțiunile *copil* și *băiat* după cum observă DA, primul (datorită și unor derivate cum sînt : *copilărie, copilăros, copilăresc* etc.) poate să conțină și o nuanță de sens peiorativă, pe cînd conținutul sentimental al lui *băiat* e aproape totdeauna „meliorativ" chiar și în întrebuințări din alte domenii decît cel al înrudirii. *Cînd voi izbi o dată cu barda, Această stîncă are să se crape Și va țîșni din ea șuvoi de ape! Băieți, aceasta este arta!* BENIUC, V. 7. Desigur însă că aceste aprecieri sînt subiective și pot, deci, să difere de la unii la alții.

Pentru cazuri similare în limba franceză, cf. N. N. Lopatnikova, N. A. Movchovitch, *Précis de lexicologie du français moderne*, Moscova, 1958, p. 154.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 8
BĂIAT
[497]
Baiat
Băiét
Bă țán
Băiă-andru
Fecior
Fecioraș
Prunc
Copil
Cocon
Fiu mi̯áu
Nu se zice
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
ARAD
TIMIȘOARA
DEVA
CLUJ
SUCEAVA
BACĂU
BÎRLAD
GALAȚI
BRAȘOV
PITEȘTI
PLOEȘTI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA

În diverse regiuni, numirea de *băiat* începe de la naştere, însă în cele mai multe cazuri începe de la cîţiva ani după naştere şi merge cam pînă la 20 ani. Cf. ALR I/II h. 184 [1]. O indicaţie a vîrstelor cu precizare pentru fiecare punct în parte ne dă ALR II/I h. 139 „Băiat măricel". În cele mai multe cazuri reiese că *băiat* se referă mai mult la o vîrstă sub 15 ani (cf. ALRM. I/II h. 344).

Un sens învechit (în Transilvania, probabil folosit impropriu) este acela de 'copil înţărcat'. *Se nu plecareţi măndriia, ce înălţaiu sufletul mieu, ca băiatul (înţărcatulu.* PSALT. 1651, DOSOFTEIU, 1680) *spre ma-sa.* PSALT. SCH. 277/8; cf. CORESI, PS. 1651.

★

Ca extensiune geografică, *băiat* apare în ALRM I/II, h. 263, cu o arie majoră, cuprinzînd în întregime Moldova, Bucovina, Muntenia, Oltenia şi părţile estice ale Transilvaniei şi Banatului. Numai în cîteva puncte pătrunde mai spre vestul Transilvaniei. Că în Transilvania termenul este mai nou, ne-o dovedesc şi notele explicative din ALR I/II, h. 184, pct. 148 („*băiat*" e vorbă mai nouă); pct. 150 („băiat" e domneşte); pct. 273 („băiat" se zice rar); pct. 350 („băiat" am început a zice numai de după război) etc. Aria conservativă din vestul Transilvaniei este ocupată de sinonimul p r u n c (care, de aceea, s-ar putea să fie mai vechi), iar cea dinspre Maramureş, de c o c o n.

Probabil în limba veche termenul pentru masculin va fi fost vreun adjectiv (< lat. *masculus?*), care apoi a evoluat la sensul de astăzi ('porc, porc castrat'). Din cauza aceasta, pentru indicarea sexului copiilor au fost folosite: *băiat, copil, prunc,* care la început au fost generice.

Etimologia cuvîntului *băiat* nu este încă clarificată (cf. DA şi DR IV, 1554; ROSETTI, L. R. I_3 177). Se crede că derivă din verbul (reg. în Transilvania) *băia* 'a creşte copil'. Cf. *Săracii cioarecii mei, C-o junit tata cu ei, Dacă m-o băiat pe mine, I-o cîrpit şi i-o pus bine.* P. P. Acest *băia* presupune un **bajare,* primitivul lat. pop. *bajulare* (PUŞCARIU, L. R. I 246).

G. Reichenkron, la pag. 371 a studiului său citat de noi la cuvîntul *Copil*, pleacă de la indo-eur. **bhęu — + — (e)įo.*

DM îl derivă din [îm] *băia.* Mai nou e socotit cuvînt autohton din limba traco-dacilor (RUSSU, TR. D. 129).

★

Termenul *băiat* este cuprins în categoria întîi a fondului principal de cuvinte al limbii noastre (GRAUR, Î. F. PR., 48, 68, 132, 133). E firesc deci ca el să aibă şi un număr destul de mare de derivate care dovedesc în acelaşi timp şi vechimea lui în limbă.

---

[1] HEM p. 2897 ne dă o indicaţie a vîrstelor, dar şi aceasta cu aproximaţie relativă, în felul următor: *prunc,* pînă la 3 ani; *copil,* pînă la 12 ani; *băietan, zablin, copilandru,* pînă la 20 de ani; *flăcău, holtei,* pînă la 25 ani; *bărbat,* pînă la 40 ani; *bărbătoi, matur,* pînă la 50 ani; *uncheş, moşneag, ghiuj,* de la 50 ani înainte. De altfel nici alte lucrări de specialitate n-au putut preciza vîrstele. „La langue ne distingue pas en général très clairement entre l'idée de „enfant" et celle de „garçon". Un mot qui a primitivement la première signification prend quelquefois ensuite la deuxième... Il n'y a pas non plus de limite précise entre les idées qui se rapportent aux différents âges de l'enfance et de la jeunesse. De cette indécision témoignent les nombreux systèmes qu'on a faits, pour distinguer entre eux les âges, depuis Hippocrate jusqu'à nos jours". PAULI, EGF. 6.

Băietan s. m. (în Trans., Munt. și Bucov.), **băiețan** (DA, cu var. *băetan)* băiat mai mare; fecior, flăcău, flăcăoandru. *Flăcăul se făcea că nu pricepe; baba se duse să-i arăte și șmecherul de băietan apasă pe bumb.* ȘEZ. II, 26; cf. ALR I/II h. 184 (în diverse puncte din note), în pct. 375: **băitan** și ALR II/I h. 138, în pct. 365: **baitan.**

Băitănime s. f. mulțime de băietani (DM).

Băiețandru [1] s. m. (var. *băețandru* (DA)) băiat mai măricel; băietan, cotîngan. *Au văzut un băiețandru călare, pe deșelate, pe un călușel care se ducea ca vîntul.* ISPIRESCU, L. 161; cf. ALR I/II h. 184 și ALR II/I h. 138 (cu indicarea vîrstei *băiețandrului* pe regiuni). În cîteva puncte din aceste hărți și var. *băiecandru.*

Băiețăndrie s. f. (rar, cu nuanță ironică) copilărie. *Mereu aceeași băiețăndrie.* FĂT. FR. VII. 132, p. 292.

Băiețaș s. m. (rar) **băițaș** (ȘEZ. VIII, 132) băiețel, (rar) băiat. *Spune-mi, spune-mi, băiețaș, Unde-i drumul la oraș?* TEODORESCU, P. P. 489; cf. ALR I/II h. 184 (în note).

Băietănaș s. m. flăcăuaș, copilandru. Și: băetănaș (ȘEZ. IX, 147), **băitanaș** (GRAIUL, I, 545), **băitănaș** (ALR I/II h. 184, pct. 375), **baitanaș** (ALR II/I, h. 138, pct. 365).

Băităní vb. IV intranz. a feciori (LEXIC REG. 112).

Băiețel s. m., (hipocoristic) **băițel** 1. băiat mic; (rar) băietan, flăcău, flăcăiandru. *Să-i fur și eu băiețelul ca să-i arză sufletelul.* TEODORESCU, P. P. 535; 2. epitet de alintare dat de fete iubiților lor. *Frunzuliță trei surcele Dragă băiețele, Leagă calul de zăbrele, Dragă băiețele!* id. ib. 321.

Băiețos, -oasă adj. (întrebuințat des la feminin; în graiul orășenilor) care are fire băiețească. *Fată băiețoasă.* Cf. *Femeie bărbată.* cf. IORDAN, L. R. A. 342.

Băiețesc, -ească adj. (despre înfățișare, purtare, haine etc.) de băiat, de tînăr. *Fată îmbrăcată în haine băiețești.* DL.

Băiețí vb. IV intranz. 1. a petrece copilăria, a trăi ca un băiat (ARVINTE, GL.); 2. a sta multă vreme neînsurat (C. V. IV, nr. 2, p. 38).

Băiețică s. m. (var. **băețică**) băiat mic de stat sau de ani. *Ia, ia, băiețică (= măi băiete), uite ce am eu.* PAMFILE, C. Ț. 145. (Des în Moldova sub forma scurtată) **țică** s. m., vezi: *Țică.*

Băiețește adv. ca băieții, în felul băieților. *Era fată frumoasă ... și tunsă băiețește.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, ap. CADE.

Băieție s. f. copilărie. *Așa am apucat din băieția mea.* SCURTU, GL.

Băiețime s. f. (rar) băieți mulți *Fundul* [sălii Ateneului] *era prins de băiețime, de fete de la conservator.* D. ZAMFIRESCU, ap. TDRG.

Băiețăraie s. f. (col.) băieți mulți (S. F. C. III 55).

Băiețism s. m. (creație lexicală la Arghezi) ținută sau apucătură de băiat (BULL. LINGU. IX, 1941, p. 15).

---

[1] Acesta are circulație mai mare decît *băietan*. Sufixul *-andru* este denominativ, arătînd o stare intermediară; prin Oltenia acest sufix este augmentativ, într-o parte a Transilvaniei este diminutiv. În cazul nostru are o pronunțată nuanță afectivă. Cf. Magdalena Popescu, *Sufixe productive și neproductive,* în SCL IX, nr. 2, p. 248; Marieta Pietreanu, *Sufixul -an,* în S. F. C. II 100; Florica Dimitrescu, *op. cit.,* p. 244.

Băiețoi s. m. (cu sens depreciativ sau peiorativ) băiat mare și (des) obraznic, îndrăzneț (Cf. IORDAN, L. R. C. 342). Și **băietoi** s. m. băiat ca de 15 ani (VÎRGOL, V. 89); cu același sens **băieton** (și **băiețon**) s. m., ap. id. ib.

Băietășan s. m. băietan (PASCU, S. 295).

Der. on.: **Băiatu, Băetul, Băețescu.** CDO.

BĂIATĂ

Este femininul lui *băiat* și are ca sinonime: copilă, fetiță, fetișcană, cocoană (cf. ALR I/II, h. 191 care-l atestă în cîteva puncte din aria lui *băiat*). Este viu și în graiul popular din jurul Năsăudului. E posibil să fie mai răspîndit decît cum apare în ALR, dar n-a fost provocat printr-o întrebare directă ca *băiat* [1]. Cf. *Prin toate grădinile, Să răvarsă florile, Să le strîngă fetele, Fetele, nevestele, Mai cu drag băietele.* BIBICESCU, P. P. 32.

Cele cîteva derivate (toate din graiurile populare) îi relevă mai bine răspîndirea și valoarea de circulație.

Băietană s. f. fetișcană, fată cam în jur de 15 ani. Este femininul lui *băietan*, fiind viu și în graiul popular din jurul Năsăudului. E posibil ca în unele părți să fi dispărut după ivirea ca „traducere" a fr. *garçonne*, titlul unui roman al lui Victor Marguerite, mult citit odinioară (IORDAN, L. R. C. 322).

Băietucă s. f. fată de 10—14 ani (ARVINTE, GL.).

Băiețea s. f. (Trans. și Bucov.) fetișcană, copilandră. *Și mie să-mi dăruiți, O băiețea, Sprîncinătea, Care pe mine m-a vrea.* MARIAN, NU. 323.

Băiețică s. f. (în Transilvania ca feminin al lui *băiețel*), pl. *băiețele*, copiliță, fetiță (MARIAN, NA. 348).

Der. on.: **Băețică.** CDO.

FECIOR

În limba veche termenul se întrebuința pentru a desemna pe toți copiii în genere (în special pe toți ai casei), în faza tinereții, fără deosebire de sex [2]. *Ieșim și mergeam, petrecînd noi toți cu muierile și cu feciorii pîră (= pînă) afară de cetate.* COD. VOR., 25 (= *cu muierile și cu porobocii.* N. TESTAMENT 1648; *împreună cu muieri și copiii.* BIBLIA, 1688), ap. DA [3].

[1] În orice caz, nu corespunde realității afirmația lui PAULI, E G F. 111, că termenul *băiată* se întrebuințează numai în Transilvania.

[2] Cf. și precizarea: „Înainte vreme *copil* se întrebuința mai ales în Moldova, numai pentru copii naturali. Cei născuți dintr-o căsătorie legiuită se ziceau *fečior*". ZANNE, P. II 86. Același sens al lui *fecior* în *Pravila lui Lucaci* (cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 42).

[3] Această întrebuințare generică este încă vie în dialectele sud-dunărene: ar. *au doi fčor: un fčor și una feată*; istr. *ielᵒăru doi fečor: ũ fil' și o fil'ę*; megl. *au doi fičor: ună feată ș-un fičor* (cf. ALR II I h. 132). În istr. la pl. are și înțelesul de 'copii'. *Vut-a ciuda fečior* = a avut mulți copii (CANTEMIR, T. 165; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 217).

Şi dintre acele case se vor naşte şi vor creşte feciori, feţi şi fete. N. COSTIN, ap. TDRG. *Să scape toţi oamenii cu muerile-ş şi cu fečorii lor.* CR. ROM. II 17.

În opoziţie cu *fată*, desemnează fiinţa de sex bărbătesc. *Fecior* „masculus" LM. *Şi tu pruncu* (*fečoru* CORESI, *coconule* DOSOFTEIU) *gice-teveri.* PSALT. 335. *Ar fi dorit... să aibă şi o fată barim, la atîţia feciori.* ISPIRESCU, ap. CADE. *Vai de mama cu feciori, Că pînge de multe ori, Dară mama cea cu fete, Plînge — o dată da' cu sete.* P. P.; cf. ALRM I/II, h. 259, unde în cîteva puncte din Transilvania apare sinonimia f e c i o r - c o p i l.

Sensul de *prunc, nou-născut* îl găsim în *Pravila lui Lucaci* (cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 442) [1].

Un sens des întrebuinţat încă din primele noastre texte de limbă este acela de 'fiu; băiat' (în raportul dintre părinţi şi copii). *Vînd frate pre frate şi părinte pre fecioru.* CUV. D. BĂTR. II, 326. *Îl gonea Avesalom fečorul* (*fiul* DOSOFTEIU) *său.* PSALT. 295. *Dă ţirutul tău fătului* (*ficorului* DOSOFTEIU; HUR.; *fiului* CORESI) *tău.* id. 178. *Împăratul avea trei feciori, doi mai mari, iar unul mai mic.* ISPIRESCU, ap. CADE. Cf. ALR I/II h. 187 (mai ales în note) unde în cîteva puncte apare sinonimia f e c i o r - f i u. Acad. Iorgu Iordan (BUL. FIL. IX 197) ne asigură că în Muntenia şi Moldova termenul înseamnează 'fiu'.

După un număr oarecare de ani de la naşterea copilului termenul atribuit acestuia devine sinonim cu f l ă c ă u. Dar vîrsta, ca şi la *băiat*, diferă după regiuni; cf. ALR I/II, h. 187; *fecior* 'juvenis, adolescens'. LM. *Fecior* (CORESI), *giurelu* (COD. VOR.), *adolescentem* (VULGATA) — Al Rosetti, *Lexicul Apostolului lui Coresi*, în GR. S. I, 103. *Un băiat se numeşte fecior, ... cînd a ieşit la joc.* MARIAN, NU. 5. *Frunză verde de bujor. Vine vremea să mă-nsor... Să nu vie iutişor Să mai stau şi eu ficior.* FOLC. TRANS. I 230.

Cu sens foarte rar şi învechit (în Transilvania) *fecior* 'copilul de ţîţă (după ce a fost botezat)'. *Învăţaţi la botejune ceia ce încă n-au ajuns feciori să fie (că în... botejune nume de feciori priimesc oamenii).* CORESI, E. 20 [2].

★

Termenul este astăzi viu în limba populară şi pe o arie aproape compactă (vezi ALR I/II, h. 187) se bucură de o circulaţie aproape generală pe întreg teritoriul limbii române, inclusiv în dialectele sud-dunărene [3].

---

[1] Cf. L. Onu, *Elemente de limbă română vorbită în prima jumătate a sec. al 17-lea*, în SCL XVI, nr. 1, p. 83.

[2] Interesant este sensul lui *fecior* pentru denumirea agenţilor subalterni (agenţii fiscului) ai vornicului Ţării de jos (partea de sud a Moldovei), care pare a fi în acelaşi timp şi un titlu ce şi-l dădeau ei faţă de superiorii lor. (Cf. IORGA, A. II 413; ROSETTI, LETTRES, 33).

[3] Sub forma *fečoru* se găseşte într-un hrisov din jurul anului 1348 în graiul românilor de peste Dunăre (CUV. D. BĂTR. I 237). În dialectele sud-dunărene şi-a lărgit sfera de întrebuinţare: poate şi pentru motivul că acolo sinonimul c o p i l e prea puţin întrebuinţat, iar sinonimele b ă i a t şi f l ă c ă u nu sînt cunoscute, încît *fecior* a rămas unicul termen pentru aceste noţiuni, ba şi-a extins sensurile şi asupra unor noţiuni mai apropiate. Termenul general cunoscut *fecior* (ALR I/II h. 187) ţine loc şi următoarelor noţiuni: *copil* (ALR I II h. 181, 182, 183), *băiat* (id. ib. 185), *băiat mic, prunc* (id. ib. 186), *copil sugaci* (id. ib. 226), *copil mic* (id.

Fiind cuprins în categoria întîi a fondului nostru principal lexical (cf. GRAUR, Î. F. PR. 50, 68, 72, 101, 142), e firesc ca termenul *fecior* să aibă un număr destul de mare de compuse și derivate importante.

Le menționăm, succint, cu atestările respective.

Fecior-bătrîn (bătut de brumă, tomnatic, stătut, holtei) fecior neînsurat; burlac (Cf. MARIAN, NU. 4, 5, 10, 30; FOLC. TRANS. I 239; ALRM I/II h. 386).

Fecior-mare fecior mai în vîrstă (FOLC. TRANS. I 192).

Fecior-mijlocar al doilea, din trei (frați sau copii). *Feciorul meu cel mijlocar.* CATANA, ap. TDRG. *Al mijlocar zicea.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 232.

Fecior cu (sau **din**) **cununie** copil legitim (DDRF).

Fecior-de-babă 1. copil răsfățat sau dădăcit prea mult (HEM. 2271); 2. copil slab, fără energie, prostănac (DA) | ~ **de bani gata** = copil cu părinți bogați; risipitor (DA). | ~ **de domn** prinț (BIBLIA (1688), 7, ap. DA). | ~ **de lele** 1. copil din flori, întrebuințat și ca termen de ocară. *Alelei! fecior de lele, Căci răpiși zilele mele.* ALECSANDRI, P. P. 73; 2. copil isteț, șiret; voinic (DA). | ~ **de împărat** (MARIAN, NU. 215), sau pl. **împărătești** (P. Grapini, *Monografia comunei Rodna-Nouă, Bistrița*, 1903, p. 135), sau ~ **de mire** (toate metaforice) = vorniceii sau chemătorii la nuntă. (Cf. ALRT II 168, pct. 386.) | ~ **de pom** al doilea naș la nuntă (SCURTU, GL.). | ~ **de popă** (în argou) urs (BARONZI, L. N. 151). | ~ **de suflet** (*Sînt ficioru de suflet giorut...* (a. 1601), ap. IORGA, D. B. I 7); ~ **sufletesc** (H. XIII, 3, în Tecuci), în ar. **fičor di suflet** sau **di loatu** (ALR II/I h. 137)=copil adoptiv. | ~ **de trup** (*A trimis și pre un fecior al lui de trup.* LET. II 345, cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 88). |~ **trupesc** (H. XIII, 3; în Tecuci) = fiu adevărat, legitim (nu adoptiv); (adj.) **trupean** (PRAV. GOVORA, 76, 117), ap. TDRG. | ~ **de vîrstă** băiat major (GÎDEI, ST. 301). | ~ **din flori** sau ~ **de izbeliște** sau **de după gard** = copil din flori, cf. *Copil din flori.* **Iarba feciorilor** numele plantei *feciorică (Herniaria glabra)* DA.

★

Derivatele acestui termen, multe din ele comune tuturor dialectelor limbii române, îi arată valoarea de creație și în același timp marea circulație pe care o are.

Fecioran s. m. feciorandru (DENSUSIANU, Ț. H. 214) și (în Banat) ficiorandru (DA).

---

ib. 231 și 239). Textele din dialectele sud-dunărene confirmă rezultatele din ALR în privința acestor sensuri.

Nuanțările de sensuri și întrebuințarea termenului chiar și în alte domenii din dialectul dacoromân (cf. DA) arată evoluția acestui dialect față de un stadiu mai învechit al dialectelor sud-dunărene, dar în același timp și „sărăcia" de terminologie a acestor dialecte în comparație cu dezvoltarea normală a dialectului dacoromân. Această „lipsă" a fost înlocuită (parțial) în aceste dialecte prin împrumuturi din limbile învecinate. Astfel ca sinonime ale lui *fecior* avem în istr. m l a d i k 'fecior, flăcău, tînăr, june' (FĂT-FR. III 52; id. ib. V 67; PUȘCARIU, ISTR. III 315); m l a d i c h i 'băiat, flăcău, flăcăuandru' (CANTEMIR, T. 171, cf. FĂT-FR. V 68) < s.-cr. *mladic* 'tînăr'. *Sinco* (MORARIU, CIR. 107), *senco* (CANTEMIR, T. 180) 'fecioraș' avînd la bază etimonul croat *sinco*. Pentru astfel de sinonime cf. *Copil*.

Feciorandru s. m.[1] (prin Trans. și Banat) copilandru, băiețandru, flăcăiandru ; „garçon un peu plus âgé" (PASCU, S. 17). *Al cui e feciorandrul acesta?* RETEGANUL, P. I. 15 ; cf. ALR II/I h. 138, pct. 76, 105.

Feciorariță adj., s. f. (fată) căreia îi place societatea feciorilor. Derivat dintr-un ipotetic **feciorar* 'căruia îi place să petreacă cu feciorii' (DA).

Feciorаș s. m. (hipocoristic) 1. copil mic. *Născuse muierea un feciorаș frumos și sănătos.* RETEGANUL, ap. CADE ; 2. flăcăiandru. *Feciorаș cu lăibăraș, Vino la noi pe sălaș. Da de cină ce ți-oi da? Scîrtaveți ca iedera, Gură dulce ca mierea, Și pătuț împerinat, Și gură de sărutat.* FOLC. TRANS. I 57.

Feciorel s. m. feciorаș. *Să nască dentru noi feciorel sau feciorіță.* CUV. D. BĂTR. II 145. *Badea e un feciorel, Tinerel și frumușel.* MARIAN, SA. 129[2].

Feciorelinic, **-ă** (adj. cu funcție adverbială) feciorește. *Spre cerul proaspăt doi mesteceni albi se înalță feciorelnic.* CA. PETRESCU, V. 117, ap. DA ms.

Feciorеsc, **-ească** adj. (rar) de fecior; băiețesc, copilăresc. *Să-mi aduci dragostile... De la 99 pălării feciorești. De la 99 struțuri fetești.* MARIAN, V. 92. În ar. **ficiurescu**, **-ească** (CDDE ; cf. T. PAPAHAGI, D.) ; megl. **ficiuresc** (GR. S. III 393), **fitșures** (CAPIDAN, MG. III, 128).

Feciorește adv. (rar ; în Trans.) ca feciorii : băiețește, copilărește. În ar. ficiurească (PASCU, D. I 85 ; cf. T. PAPAHAGI, D.).

Feciorescul s. m. sg. numele unui joc popular.

Feciorеasca s. f. sg. numele unui joc popular.

Feciorí vb. IV intranz. a petrece viața de fecior (cu cineva). *Să fetesc că-i feciori, Să te-aștept pînă-i veni... Că tu mîndruț mi-i iubi, Numai pînă-i feciori.* GR. S. II 302—303.

Desfeciorí vb. IV tranz. (în limba veche) a lipsi pe cineva de copii ; a-i răpi feciorii. *Precum tu pe mine mă desfeciorești.* CANTEMIR, ap. TDRG.

Feciorie s. f. timpul cît cineva e fecior, vîrsta petrecută ca fecior. *D-ar ieși și mîndra mea Să-și asculte pasărea Cum îi cîntă patima, Patima ei din fetie, Ș-a neichii din feciorie.* BIBICESCU, P. P. 377. Și (compusul) : **Feciorie de suflet** = calitatea de copil de suflet. *Fecioria de suflet o fac unii, căci nu nasc copii.* PRAVILA, ap. CADE.

Feciorime s. f. (colectiv) feciori mulți (DA). În ar. **ficiurame** (CDDE ; cf. T. PAPAHAGI, D.), **feciorame** (OBED. T., 352) ; megl. **ficiurеmi** (CDDE), **ficiureami** (IORDAN, ÎNTR. 450), **fitșureami** (CAPIDAN, MG. III 128).

Feciorut s. f. (hipocoristic) feciorel (MARIAN, NA. 348)[3].

---

[1] Sufixul *-andru* arată aici o stare intermediară (între vîrste) dar în același timp conține și o nuanță hipocoristică și de simpatie.

[2] Cf. în megl. *ficiurel* (CDDE), *fičurel* (GR. S. III 393), *fitšurel* (CAPIDAN, MG. III 128).

[3] Derivate numai în dialectele sud-dunărene : în ar. : **ficiurac** fecior (WEIGAND, AR. II 304) ; tînăr (ROSETTI, INFL. 49) ; băiețandru, copilandru, flăcău, adolescent (DALAMETRA ; MIHĂILEANU ; T. PAPAHAGI, D.) ; **ficiurangu** băiețan, copilandru, feciorandru (DALAMETRA ; cf. T. PAPAHAGI, D.) ; **ficiuric(u)** 1. băiețaș, băiat, copil mic (PAPAHAGI, B. 595 ; MIHĂILEANU ; ALR I/II h. 181, pct. 06) ; 2. sugaci (ALR II/I h. 226) ; 3. copilaș (T. PAPAHAGI, D.) ; **ficiureață** 1. vîrsta copi-

A înfeciorá vb. I tranz. a lua fecior de suflet; a înfia. *De va fi neștine înfečorat cuiva ce iaste de ei dat fečor de suflet* (ms. sec. XVI; unica atestare), ap. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 449.

Etimologic: *fecior* < lat. **fetiolus* (diminutiv din *fetus*), termen din graiul păstoresc (GR. S. II 314). Vezi: *Făt.* E foarte probabil ca sensul original a lui *fecior* a fost acela de 'făt, copil mic' (CORESI) sau 'prunc' (PSALT. 335); comun dialectelor sud-dunărene și abia mai tîrziu a luat locul lui *făt.*

Der. on.: **Fecior, -ul, Ficior, Ficiur.** CDO.

Din limba română a pătruns și în alte limbi: m a g h. (atestat ca nume propriu încă din 1202) *ficsór, ficsúr* 1. flăcău (român); 2. cismă pentru copii; 3. vasul de lemn cu care vămuiește morarul (BLÉDY, INFL. 33, cf. DRĂGANU, R. 66, 609) și forma derivată *ficsoros* (id. ib. 583); b g. *fičor* 1. ajutorul baciului la stînă; 2. numele unui joc de copii (DR III 195); a l b. *fičor (fiçor)* 'ajutorul baciului' (N. Jokl, *Revista filologică*, II p. 262—263; cf. DRAGOMIR, VL. 39); în lexicul sîrbesc regional: *fičor* sau *fičur* (DRAGOMIR, VL. 154, 176); în Serbia estică *vičor(ak)* 'copil mititel' (poate influențat și de alb. *voccrak* 'copil'; POPOVIĆ, CONTR. 82); în graiul c e a n g ă u: *fișor* 'vătaf de moșie' (WICHMANN, 41), sens atestat și în limba română (cf. DA). S-ar putea ca formele slovace: *fičur, fičureni, fičurow* 'gătit, tuns frumos' (precum și derivate de ale acestora) să nu fie luate din limba maghiară cum presupunea Crînjală (R. 260), ci din limba română.

FATĂ

Face parte din categoria întîi a fondului principal lexical al limbii române și provine din fondul principal al limbii latine (GRAUR, Î. F. PR. 50, 68, 72, 132, 133, 142). Lat. *feta, -am* 'femme enceinte, femelle pleine, accouchée, ou femelle qui a mis bas'. Cu sensul de 'oaie', *ovis feta* 'oaie care a fătat' este păstrat în domeniul romanic de vest (DA; cf. ALESSIO, CONC. 27; REW 3269). Termenul este deci și în restul Romaniei de origine păstorească.

Schimbarea de sens de la 'petit d'un animal' la 'garçon, fille' produsă în limba română ne introduce în această ocupație străveche a poporului nostru [1].

---

lăriei (PAPAHAGI, B. 595); 2. copilărie (ALR II I h. 155; cf. T. PAPAHAGI, D.); 3. adolescență (CDDE); **fličuril'e** mulțime de copii, de feciori (T. PAPAHAGI, D.).

În m e g l.: **fičurlac** (GR. S. III 393), **fitšorlac** (CAPIDAN, MG, III 128) băiețel; **fičurloc** timpul copilăriei (GR. S. III 393); **fitšurie** copil mic: feciorel (CAPIDAN, MG. III 128).

În i s t r.: **fečorič** 1. sugaci (ALR II I h. 146); 2. copil (ALR I/II h. 181); copilaș (FĂT-FR. II 147); 3. băiețandru (CANTEMIR, T. 165); **feciorin** băiat; flăcău (POPOVICI, D. R. 109).

[1] Din limba română cuvîntul a pătruns și în ucraineană: *fată* (PUȘCARIU, L. R. I 308), și în maghiară: *fáta*, cu sensul specific (etnografic) de 'româncă' (BLÉDY, INFL. 43); (reg.) în s.-cr. *fiata* < ar. *feata* (Ivan Popović, *op. cit.*, p. 472).

Sub forma *fetii* apare într-un document din 1556 (CUV. D. BĂTR. I 224), iar ca toponimic și nume de persoană încă de la începutul secolului al XIII-lea (DRĂGANU, R. 175, 331, 451, 587, 600).

Termenul are mai multe accepţiuni. Denumeşte persoana tînără de sex feminin, nemăritată; adesea în opoziţie cu *băiat*, *fecior*, *flăcău* sau *făt* (cu acesta din urmă mai ales în limba veche) [1]. *Băgară coconi 84, cu feţi, cu fiate.* DOSOFTEIU, V. S. 6. *Nu avea feciori, ci numai fete.* CREANGĂ, P. 183. Cu acest sens, în ALR I/II, h. 192 „Fată", termenul e răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân, de asemenea, şi în celelalte dialecte româneşti [2]. Unitatea aceasta lexicală neîntreruptă pe întreg teritoriul limbii române se constată şi din ALR I/II, h. 245 „Fata mea e de tot frumoasă".

În opoziţie cu *nevastă* sau *femeie* denumeşte persoana feminină ajunsă la vîrsta măritişului [3], dar încă nemăritată. *Că elŭ era născutŭ de în fată nu de muiare.* CORESI, CAZANIA (1581), ap. P. V. Haneş, *Vechile noastre cazanii*, Bucureşti (f. a.), p. 19. *D-ta să te prinzi în joc lîngă o fată care ţi-a plăcea.* CREANGĂ, P. 163. *Eşti nevastă, ori eşti fată, Ori zînă din cer picată?* ALECSANDRI, ap. CADE. Acest sens este răspîndit, de asemenea, pe întreg teritoriul dacoromân, ca şi în dialectele aromân şi meglenoromân [4]. Cf. ALR II/I, h. 156 „Fată de măritat" [5].

Sensul de 'fecioară; virgină' (deseori complinit prin atributele „curată", „vergură", „mare") este cunoscut încă din limba veche [6]. *Şi acel a avea patru fete vărgure.* COD. VOR. 26. *Sînt la mine feate carele n-au cunoscut bărbat.* BIBLIA (1688), 12, ap. DA. *Ici şi colea a ei haină s-a desprins din sponci şi arată Trupul alb în goliciunea-i curăţia ei de fată.* EMINESCU, P. 184. Cu acest sens e atestat şi în ALR I/II, h. 248, şi apare sporadic şi în dialectul aromân. (Cf. CR. ROM. II 15.)

Sensul care intră direct în sfera preocupărilor noastre este acela de 'fiică', dat de obicei în raport cu părinţii. *Şi fia (fiica* DOSOFTEI; *fata* CORESI; *fétele* HUR.) *lu Tyru... roagă-se.* PSALT. 87. *Nimea... nu-ţ*[i] *va ajuta, nici tată-tău, nici muma, nici feciorul, nici fata, nici nepoţii.* CORESI, EV. 29. *„Rămîi cu bine, tată, şi să te găsesc sănătos!" — Cale bună, fata mea, îi zise tată-său.* ISPIRESCU, L. 16. Pentru acest sens, cf. şi ALR I/II, h. 192 şi 193, cu atestări în cîteva puncte răzleţe din dialectele dacoromân şi aromân. În această accepţiune (cu pronunţată afectivitate, şi de obicei

---

[1] Opoziţia (sau alternanţa) *băiat* *fată* reiese bine şi din întrebarea, repetată şi de subiectul anchetat: „Am doi copii: un băiat şi o fată" (ALR II I h. 132). Pe cînd *copil* este înlocuit prin alte sinonime, *fată* e întrebuinţat aproape exclusiv pe întreg teritoriul dacoromân şi de asemenea în dialectul aromân şi meglenoromân. Doar în pct. 228, 365 şi 551 este înlocuit prin *copilă*, iar în pct. 362 prin *cucoană*. În megl. pentru noţiunea de *fată* se întrebuinţează (rar) şi termenul *chercă* < mbg. *Kerka* (CAPIDAN, MG. I 87, 106).

[2] În ar.: *feată*, în megl.: *fętă*, în istr.: *fęte*.

[3] Asupra vîrstei de la care începe să i se spună (copilei) *fată* informatorii dau răspunsuri care variază de la 2 sau 4 ani pînă la 20 ani. Vîrsta este bine precizată în ALR II/I h. 110 „Fată măricică".

[4] Sensul de 'mîndră, drăguţă' există în istr. (ARHIVA, XLVII, p. 28).

[5] Cf. şi neologismul *demoazelă* 'termen comun la toate fetele şi prin care se disting de femeile măritate' (SCL I, fasc. I, p. 75). Cf. fr. *demoiselle* 'idem'.

[6] Este atestat şi în dialectul istroromân (PUŞCARIU, ISTR. II 217) şi aromân (T. PAPAHAGI, D.).

în legătură cu pronumele posesiv) servește și ca termen de adresare a unui om mai bătrîn către o femeie mai tînără [1].

Sinonimia f a t ă - m i r e a s ă (ALR I/II h. 257, pct. 79) sau f a t ă m a r e - m i r e a s ă (id. ib. pct. 9, 24, 77, 159) se explică probabil prin influența termenilor *june*, *tînăr* cu sensul de 'mire' în aceste regiuni (cf. ALR I/II h. 256) [2].

★

Unele compuse ale termenului *fată* creează sensuri noi, fie cu nuanță afectivă, fie ironice, iar altele reflectă anumite situații sociale.

Fata-frunzei v. *Copil din flori* | ~ **mamii** fată alintată. *Pentru că era „fata mamii" se alinta cum s-alintă cioara-n laț.* CREANGĂ, P. 283. *Pîneram la mama fată, Ori lucram, ori nu lucram, Tot fata mamii eram.* P. P. **Fată-bătrînă** = rămasă nemăritată [3]. | ~ **holteie** = ajunsă în vîrsta de măritat (COM. SAT. IV 57); vezi: *Fecior holtei.* | (în opoziție cu *fetiță)* ~ **mare** = ajunsă la vîrsta măritișului; gata de măritat. *Dragostea de fată mare Ea te uscă pe picioare.* P. P.; cf. MARIAN, NU. 5; vezi *Fecioară.* După ALR I/II h. 192 termenul e răspîndit mai mult în Moldova, iar în ALR I/II h. 257 avem și sinonimia: f a t ă m a r e - m i r e a s ă ca răspuns la întrebarea: „La fata logodită, gata de măritat, cum îi spuneți?" | (la pl.) ~ **nună (de nune după masă)** = druștele (MARIAN, NU, 233; cf. ALRT II 143, pct. 325); | (regional) ~ **săracă** = văduvă *(săracă* = „orfană" de bărbat; inițial avînd, probabil, o nuanță de mîngîiere; cf. ALR I/II h. 280 pct. 90); | ~ **mijlocară** (CĂTANĂ, ap. TDRG, v. fecior mijlocar); | ~ **de măritat** = fată mare. | (regional) ~ **de mînă** = însoțitoarea miresei; drușcă (ALR II/I h. 162 pct. 130); | (regional) ~ **de suflet** = fiică adoptivă (ALR II/I h. 137, pct. 365), cf. *Copil de suflet.* | (învechit) ~ **de trup** = fată legitimă (PRAV. 378, ap. DA ms.); cf. *fecior de trup.* | ~ **din flori** = nelegitimă, na-

[1] Tot ca adresare către o fată sau nevastă avem forma „scurtată" **fa** (< *fată*) și care a devenit și un fel de interjecție. *Fă, cumnată, fă, cutare, Ai și tu o fată mare.* ȘEZ. V 151. Trunchieri de această natură se produc și din cauza prea desei întrebuințări a unor cuvinte. Cf. it. dial. *ma* madre; *pa* padre; *bba — babbo* (Iorgu Iordan, *Note de lexicologie română,* Iași, 1949, p. 12). GRAUR, E. 57 59, consideră pe *fa* o interjecție primară.

[2] Sensurile figurate sau date prin extensiune și analogie ca: 1. servitoare; 2. constelația Orion (numită și *fata-mare, fata cu cobilița* (sau *cu donițele))*; 3. furnică fără aripi; 4. damă (la jocul de cărți); toate sînt atestate în DA dar nu intră în preocupările noastre. La fel nici *fată* iubită, amantă etc., după fr. *fille* prescurtat din *fille de joie, fille publique* (cf. IORDAN, L. R. A. 479).

[3] Acest compus are și o hartă specială (ALR I/II, h. 276, cf. și ALRM I/II, h. 387). *Fată bătrînă* este răspîndit sporadic în tot teritoriul limbii române (în Transilvania punctele sînt mai dese). Sinonime compuse: *fată (nemăritată, tomnatică, întîrziată, matură, virgină, veche, arăcită* (pocită, ȘEZ. II 42), *mare, rămasă, stătută, șezută, nebună; fătoc bătrîn).* Sinonime simple: *fată, fătoi, fătăloi; burlacă, burlăcită, babă, băbană, maică, bătrînă.* Perifraze: *o îmbătrînit nemăritată, o rămas de rîndul ei* etc.

Sinonime necuprinse în ALR dar cunoscute de noi: *famenă* (femininul lui *famen* 'castrat, scopit') în Goicea-Mare (Dolj) și Dăbuleni (Romanați); *(în)zelezită (zelezit* 'clocit' GR. S. VI 158, 159) în Golenți (Dolj); *feteleu* în Gura Motrului (Mehedinți); *bătrînă fără căpătîi* în Știrbei (Romanați); *mama-fetelor* în Stîngăcea (Mehedinți); *uitată* în Dăbuleni (Romanați); *fatăstricată* (prin jurul Năsăudului).

Expresivitatea fiecărui termen în parte este ușor de înțeles. Remarcăm totuși tendința ironică a poporului față de fetele nemăritate. Expresiile acestea sînt mai numeroase decît cele la flăcăii (feciorii) neînsurați.

turală. *Aurica... o fată-din-flori a lui Neagoe Basarab.* IORGA, CH. I. I 85, ap. DA. Cf. *Copil din flori*; | ~ **în floare** [1] = fată mare; de măritat (MARIAN, O. I 373); | ~ **în păr** = 1. care umblă cu capul gol pentru a se deosebi de *codană* (fetiță cu părul lăsat *în coade*, pe spate) și *de nevastă* (care umblă îmbrobodită); 2. fată mare; de măritat. *Frunză verde calapăr, De m-aș face fată-n păr, Vai, Vai, vai, voinic ar fi, Cine m-ar mai celui.* MÎNDRESCU, L. P. 59; cf. TEAHA, GR. 223; 3. fată nemăritată, bătrînă; „cosiță albă" (MARIAN, NU. 15; cf. id. O. II 197); 4. fecioară, virgină (ALR II/I h. 141, pct. 250) [2].

★

Cercetătorul observă îndată mulțimea de derivate cu sufixe pe care și le-a creat în limba română acest cuvînt. Sufixele dau derivatelor sensuri și nuanțe dintre cele mai variate: alintătoare, afective, hipocoristice, depreciative, peiorative, ironice etc., sau sensuri care se îndepărtează mult de cuvîntul de bază. Diversele derivate primesc expresivitatea tocmai din cauza sufixării, a suprasufixării, a dublării sau triplării sufixelor.

Fătană s. f. (augmentativ cu nuanță peiorativă) fătoi (1). Cf. BUL. FIL. VII—VIII 257.

Fătălană s. f. fată din flori (ALR I/II h. 211, pct. 782).

Fătălău s. m. (ironic, depreciativ) fată bătrînă, fătălău (1) (ALRM I/II h. 387, pct. 782, 798; cf. ARVINTE, GL.), cu var. *fătărău. Mămăligă din căldare, Mărită-te, fată mare, Mămăligă din margău, Mărită-te fătărău.* FOLC. TRANS. II 393.

Fătăloană s. f. fată bătrînă; cf. și compusul: **fătăloană bătrînă** (Ț. H. 52).

Fătăloancă s. f. (în Banat) = fată mare (probabil cu sensul de 'bătrînă'). Cf. CDDE; ȘEZ. XXV (în Mehedinți).

Fătătău s. 1. fată bătrînă (COMAN, GL.); 2. fată care a pierdut orice rușine; (adverbial în e x p r. **a ieși fătătău înaintea cuiva** = cu îndrăzneală (ZANNE, P. II 139)).

Fătătoc *(bătrîn)* s. fată bătrînă (ALRM I/II h. 387, pct. 285).

Fătătoi s. (în Moldova; sub infl. lui ***bărbătoi***) fătoi (1) (ap. DA).

Fătoaie s. f. fătoi (1) (cf. MAT. DIALECT. I 137).

Fătoc s. 1. (cu nuanță peiorativă) fătoi (1); 2. (cu sens afectiv) fetiță (IORDAN, L. R. C. 310; cf. MARIAN, NA. 348; JAHRESBER. VIII, 137).

Fătocină s. f. (în Banat) 1. fătoc; 2. fătăloancă (CDDE).

Fătoi s. (cu nuanță peiorativă) 1. fată zdravănă și voinică, semănînd mai mult a băiat (DA); 2. (ironic) fată nemăritată (ALRM I/II h. 387, pct. 122).

Fătucă s. f. copilă mică. *Țucu-te, soruca-mea, Cum ți-ai lăsat fătuca.* FOLC. TRANS. I 215. Cf. ALR I/II h. 191, pct. 223, 255, 341.

Fătuică s. f. fetiță mai mare (MARIAN, NA. 348).

---

[1] DA pune acest termen în legătură cu *flori* „menstruație". Se pare însă că mai degrabă e în legătură cu vîrsta, cf. *om în floare* (sau în *floarea (vîrstei))* = tînăr (a cărui vîrstă coincide cu cea a fetei de măritat).

[2] Pentru alte compuse care nu intră în domeniul nostru, cf. DA, CADE, PAMFILE, S.. ID.. DUȘM., ȘEZ. XIX 198.

Fătuţă s. f. 1. fătucă; copilă mică (ALR I/II h. 141, în puncte răzleţe); 2. (cu nuanţă afectivă) fată. *Bună ziua, hăi, fătuţă! Mulţumesc, ţie, bădiţă.* FOLC. TRANS. I 499; cf. ALR I/II h. 192 (în cîteva puncte sporadice); 3. (metaforic) muieruşcă (la războiul de ţesut) (ALR II_2, h. 478).

Feciorí vb. IV intranz. a petrece timpul juniei (fecioriei) împreună cu cineva (DA).

Feteamă s. f. (colectiv; în Banat) fetet (CDDE); în ar. (tot colectiv, dar cu alt sufix) *fitarγió* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.) < *feată* + -αργ'ό.

Fetéle s. (des la vocativ: *feteleo!* feteleu (1) (DA). Der. on.: **Fetelea.** CDO.

Fetelea s. m. supranume (poreclă) dat unui bărbat care umblă tot timpul în societatea fetelor (C. L. VI, nr. 2, p. 401).

Feteleu s. m. (cu var. *feteteu*, C. V. III, nr. 9—10, p. 47; cf. LEXIC REG. 35; şi *fătălău* GRAUR, E. 57) 1. flăcău (rar om) ruşinos, timid, cu apucături de fată; care stă mai mult între fete; care se amestecă în lucruri femeieşti; care îmbătrîneşte neînsurat şi nu ştie de femei (în ar. *fiteaiŭ*). Cf. DALAMETRA; PAPAHAGI, B. 595; JAHRESBER. XV 34; T. PAPAHAGI, D.; 2. fată bătrînă şi urîtă (în Bucovina) groasă, grosolană, mare şi greoaie. (LM; cf. DA) [1]. Der. on.: **Feteloaia.** CDO.

Fetelotcă s. (prin părţile Sibiului) feteleu (1) (DA).

Feteluşă s. f. (în Banat *fetseluşă*) fătuică (CDDE).

Feteruică s.f. (cu nuanţă afectivă) fătuică. *S-o luat nouă feteruice, Cu nouă săceruice! Unde vă duceţi voi, Nouă feteruice Cu nouă săceruice?* [2] AL-GEORGE, 62.

Fetesc, -ească adj. de fată. *Feteasca naştere.* DOSOFTEIU, V. S. 25, ap. DA. *Se îmbrăcă feciorul în haine feteşti.* RETEGANUL, P. II, 11. Cf. ar. *fitescu* (T. PAPAHAGI, D.); megl. *fitesc* (CDDE).

Feteşte adv. ca o fată. în felul fetelor. *Credem că e fată că parcă vă spusei că se îmbrăcase feteşte.* RETEGANUL, P. II, 12.

Fetet s. n. (colectiv, în Banat) fete multe (CDDE). În ar. *fitame* (T. PAPAHAGI, D.).

Fetí vb. IV intranz. a petrece viaţa de fată; a rămîne fată nemăritată. *Ţine-n gînd, mîndrule, bine, Cum-ai fost zis către mine, Ca să nu gîndesc la nime, Să fetesc, că-i feciori, Să te-aştept pînă-i veni.* T. Papahagi, *Creaţiunea poetică populară* în GR. S. II 302—303. *Măieran de sub icoană, Mireasa noastră-i cucoană: Numai o vară-o fetit Şi s-o şi căsătorit.* FOLC. TRANS. I 339; cf. ALR II/I MN. pag. 77 [2668] „Au fetit laolaltă", verb cunoscut în întreg cuprinsul dialectului dacoromân (în pct. 219: *am fetetit).* Cu valoare adjectivală. *Roxana era o fată fetită: număra vreo 30 Crăciuni.* NOVACOVICI, COM. BAN. II 36.

Fetică s. f. fetiţă. *Nu te teme, fetico, de nimeni.* ISPIRESCU, L. 341; cf. DENSUSIANU, Ţ. H. 283; ALR I/II h. 191, pct. 229; id. ib. h. 192; pct. 725 (în note). În ar. şi megl. *fitică* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.;

---

[1] Sensul de 'hermafrodit' al lui *feteleu* şi variantele lui cu alte sufixe derivînd tot de la *fată* ca: *fătălău, fătărău, feteloi, feteluşcă, fitincău*, aparţin altor domenii. Cf. DA.

[2] Derivatul pare a fi de ordin versificator. De altfel în părţile de unde provine termenul se găsesc derivate asemănătoare: *ceteruică, cămeşuică, nevăstuică.*

CAPIDAN, MG. III 127) [1]. Şi (scurtat): **tică** s. f. *Ileana, tica bădiței.* RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG.

Feticică s. fetiță (CONTEMPORANUL III 773, ap. DA).

Fetie s. f. 1. timpul petrecut ca fată. *Vai, de m-aș vedea scăpată, De fetia blăstămată, Că-i rușine să mor fată, Bătrînă, nemăritată.* MARIAN, NU. 18. *Las-să iese* [Dunărea] *și mai mare, Că n-am părinți să mă ție Și-s sătulă de fetie.* FOLC. TRANS. II 300. În ar. *fitil'e* (T. PAPAHAGI, D.); în megl. apare cu alt sufix; *fitlọc* (GR. S. III 393); 2. fată bătrînă care nu se mai mărită (ARVINTE, GL.); 3. feciorie, virginitate. *Polchiria... nainte-l jură că o va lăsa să-și ție fetia.* MOXA, 367. *Plînge după om frumos, Că i-o pus fetia jos.* FOLC. TRANS. II 444; 4. (rar în limba veche literară) feciorie la bărbat (DOSOFTEIU, V. S. 108, ap. DA).

Rar: **feție** (RETEGANUL, TR. 94); **fețiie** (la Coresi, pentru care vezi S. F. C. I 234).

Fetire s. f. (rar) fetit (DA).

Fetiş s. m. 1. fetie (1). *Arză-l focu măritișul, Prăpădi-s-ar și fetișul, Că nici unul bine n-are, Amîndouă sînt amare.* TEODORESCU, P. P. 274; 2. (colectiv, în Banat) fetet (CDDE).

Fetișeană s. f. fată mică (de ani), dar voinică (robustă); fată între vîrsta copilăriei și adolescenței. *Să mai știți iarăși că basmele ce am să vă povestesc sînt numai pentru băieți și codane, pentru flăcăiandri și fetișcane.* ISPIRESCU, L. 2; cf. ALR I/II h. 191, pct. 885, 900, 922; id. ib. h. 192, pct. 926.

Fetișoară s. f. fetiță. *Fiind de 12 ai* (= *ani*) *fetișoară.* DOSOFTEIU, V. S. 20, ap. DA; cf. PRAVILA MOLD. 99. *Firicel de scorțișoară, Hai la sîrbă fetișoară.* FOLC. TRANS. II 249. Termenul are o largă răspîndire în tot domeniul dialectului dacoromân (cf. ALR I/II h. 191, 192 și 193).

Fetit s. m. 1. fetie (1) (ap. RĂDULESCU-CODIN); 2. faptul de a feti.

Fetiță s. f. fată tînără (și drăguță). *Dragi îmi sînt oițele, Dar mai dragi fetițele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 76; cf. FOLC. TRANS. II 327. În ALR I/II h. 191 sinonim cu c o p i l ă, fiind foarte des întrebuințat în dialectul dacoromân și în istroromân (cf. PUȘCARIU, ISTR. III 111, 310) datorită expresivității sale; în ar. (rar) *fitiță* (CDDE; cf. T. PAPAHAGI, D.); apoi sinonim cu f a t ă (ALR I/II h. 192, pct. 776, 882); și în sfîrșit cu f i i c ă (id. ib. h. 193, pct. 370). E x p r.: **fetița ochiului** = pupila (e un sens dat prin analogie) (LEXIC REG. 29); (în argou) **fetiță** = mitralieră; **fetița** = nume dat iepelor (SCL XI, nr. 4, p. 939; cf. C. L. VII, nr. 2, p. 337).

Der. on.: **Fetița, Fetițar, Afetiţăi.** CDO.

Fetnegea (cu var. *fitnigea* și *fetnigea*) s. f. (Mold., Ban.) fetișcană, fetiță măricică, fetișoară (între 14—17 ani). *Fetnegele de acestea nu-s bune de moașe* (în *Viața Românească*, 1911, nr. 11, p. 245); și cu derivatele (tot suprasufixate) **fetnegică** și **fetniguță** (în Banat, cu var. *fićniguță*) [2]. Cf. CDDE; DA; CADE.

---

[1] Tot *fetică* se numește și planta *Valerianella olitoria*: *Vine cimbrul de la munte cu fetica de la vie.* ALECSANDRI, ap. CADE.

[2] Este greșită părerea lui SD. care aduce cuvîntul în legătură cu tc. *fitneci* 'intrigant'. Tot în legătură cu tc. *fitnegi* și tăt*. *fetneğa* îl aduce și Heintz F. Wendt, *op. cit.*, p. 84, 85. Avînd în vedere extinderea sa acest derivat pare a fi destul de vechi, format cu suf. *-(n)eag*, de la cuvinte ca: *moșneag, drumeag*, și apoi trecut prin fazele: *fată* > *fătană* > *fătăneagă* > (prin asimilare) *feteneagă* și apoi (cu suprasufix) *fetinigea, fetnegea, fetneguță*.

Fitileu s. m. feteleu (1).
Fitincău s. m. om muieratic (CANDREA, Ţ. O. 81) [1].
Der. on.: **Feata.** CDO.

FECIOARĂ

Termenul intră în cadrele preocupărilor noastre numai întrucît este sinonim cu f a t ă, f a t ă m a r e şi f i i c ă.

Denumeşte în primul rînd pe *fata neprihănită* sau *fata mare, virgină. Cînd bărbatul va dovedi că muierea lui n-au fost fecioară.* CARAGEA, L. 43, ap. DA. *Aseară fusei fecioară, Miază-noapte nevestioară, Iar acum în zori de ziuă, Iacătă-mă şi văduvă.* GCR. II 293; cf. SCL XVI, nr. 1, p. 83.

E sinonim, de asemenea, cu f a t ă [2] (în general) *Giurii şi fétele (fecioarele* DOSOFTEIU) *se laude.* PSALT. 306; cf. ALR I/II h. 191, pct. 359. Aceste puţine sinonime, precum şi faptul că *fecioară* se întrebuinţează rar fără determinări, dovedesc că termenul nu are o vie circulaţie în graiurile populare. Probabil că un anumit rol a jucat şi omonimia cu sensul bisericesc al lui *fecioară* de 'maica domnului', întrebuinţat frecvent altă dată.

Sinonim cu f i i c ă: *Ascultă, fie (fiică* DOSOFTEIU, *fečoară* CORESI). PSALT. 87. Din ALR II/I, h. 141 o dată cu sinonimia f e c i o a r ă - f a t ă reiese (v. notele hărţii) că întrebuinţat cu pron. posesiv *fecioară* are şi sensul de *fiică*: *Fecioara mea (dacă se întîmplă de n-are copii, are numai o fată)* pct. 812. *Fecioara mea, fata mea (tiri fecioara mea, tiri fata mea)* pct. 836.

Mai des este întrebuinţat în compuse, ca atributiv pe lîngă *fată. Va fi o fată fecioară şi să va îndemna spre poftă rea.* PRAV. MOLD. 93. cf. NECULCE, LET. II 382. *Şi ziua bună să-mi ieu, De la fetele fecioare, Din voioasa şezătoare.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 322. Acest compus este răspîndit în întreg dialectul dacoromân, mai des în Transilvania. (Cf. ALR II/I h. 141 „Fată fecioară".)

Alte compuse (sinonime cu *fată-fecioară*): **fată vergură** (COD. VOR. 26). | ~ **curată** (CORESI, EV. 11). | ~ **mare** (în ALR I/II h. 248, „Fată mare"), cu largă răspîndire în dacoromână, fiind mai des întrebuinţat în Oltenia şi Muntenia [3].

★

[1] Derivate numai în sudul Dunării: în a r.: (dim.) *featušitsa* (după rostirea sîrbească; cf. CAPIDAN, AR. 106); în m e g l.: (diminutivale) *fęlişcă* (CDDE), *fęličcă* (GR. S. III 393); (augm.) *fitişo(a)rcă* (PAPAHAGI, M. R. 213; cf. ALR II/I h. 140), *filọnă* (CAPIDAN, MG. III 127); în i s t r.: *fętinę* 'fată' (PUŞCARIU, ISTR. III 310; cf. CANTEMIR, T. 165); 'fată măricică' (POPOVICI, D. R. 109); cf. it. *fantina*.

[2] Sens păstrat şi în istr. *felšorę* (CDDE; cf. JAHRESBER. VI 215, MAIORESCU, ISTR. 105). În istr. şi derivatul *feciorina* (MORARIU, CIR. III 121; cf. JAHRESBER. VI 215.). În ar. *filioară* 'vierge, pucelle' (PASCU, E. 48).

[3] Sinonime: *fată virgină, ~ cinstită* (istr. *posliena*), *~ vergură, (fecioară) curată, ~ cuminte, ~ de omenie, ~ de treabă ~ de mărit, ~ bună, ~ dreaptă, ~ nevinovată, ~ întreagă* (cf. istr. *fetina ţeliţa* DR IX 239), *~ blîndă, ~ negreşită, ~ nemăritată, ~ pogană* (< magh. *pogény* 'groaznic, vestit'), *~ în păr, ~ fecioară ~ (mare, curată), băiată cu credinţă*; *domni-*

Tot atît de importante sînt derivatele[1] acestui termen precum și sensurile diverse ale acestora (unele ies din sfera înrudirii) :

Feciorea s. f. (hipocoristic, rar) 1. copil mic de sex feminin, fată mică, fetiță. *Să nască o feciorea dentru voi.* CUV. D. BĂTR. II 145 ; 2. (rar, în poezia populară) fecioară. *Și tot n-a găsit Potrivă să-i fie, Vro dalbă soție, Făr-de mi-a găsit. Și mi-a nimerit, La nouă argele, Nouă feciorele.* TEODORESCU, P. P. 410.

Feciorelnic, -ă adj. neprihănit, nepătat, nevinovat, curat, cast, virginal[2].

Feciorесc, -ească adj. de fecioară ; feciorelnic. *În a sufletului taină ea iubea : clar și încet, Se ivea fața de demon feciorеștilor ei vise.* EMINESCU, P. 90, ap DA.

Fecioreşte adv. (rar) ca fecioarele ; feciorelnic(ă) (DA).

Feciorí vb. IV intranz. (rar, în textele vechi) 1. a trăi ca fecioară (fără a cunoaște bărbat), (și : *desfeciori* 'a dezvirgina' CDDE ; cf. TDRG) ; 2. (despre o fecioară) a trăi în prietenie cu alta din copilărie pînă la măritiș (ALRM II/I MN. 2668).

Feciorică s. f. (hipocoristic) 1. feciorea (1) ; 2. numele plantei „Herniaria glabra", numită și : *iarba-fecioarei, iarba-feciorilor, feciorie* (DA).

Feciorie s. f. calitatea de fecioară ; fetie, virginitate ; castitate (DOSOFTEIU, V. S. 13, ap. DA) ; se întrebuințează uneori și relativ la un bărbat, cf. TDRG ; (cf. și negativul : **nefeciorie** s. f. PRAVILA (1814), ap. DA.

Feciorіță[3] s. f. (hipocoristic învechit ; la CORESI, EV. 381 : **feciuriță**) 1. feciorea (1) ; 2. (hipocoristic învechit, azi în poezia populară) fecioară (CUV. D. BĂTR. II 346 ; cf. DOSOFTEIU, V. S. 145, ap. DA). (Des în compuse) *Ia-ți mireasă ziua bună... De la fir de tămîiță, De la fete-feciorițe.* FOLC. TRANS. I 558.

În on. : Fecioara, Feciorіță. CDO.

FLĂCĂU

Termenul intră în preocupările noastre numai întrucît este sinonim cu b ă i a t m a r e, f e c i o r n e î n s u r a t, f e c i o r, j u n e, a d o l e s c e n t[4]. Cuvîntul indică mai. mult vîrsta[5], căci nu aparține propriu-zis domeniului înrudirii fapt care reiese și din hărțile ALRI

șoară, sfîntă (ALR I/II h. 248 ; cf. id. ib. II/I h. 141). În a r. : *virgină, virgiră* (< alb. *virgjër* 'idem'). T. PAPAHAGI, D.

Din bogăția terminologiei se vede sentimentul de morală sănătoasă a poporului care ține mult la cinstea unei fete.

[1] Formele : *cora* și *corica* din partea de sud a Republicii Federative Socialiste Iugoslavia au fost explicate de asemenea din dr. *fecioară* (POPOVIĆ, CONTR. 75).

[2] Pentru derivare cf. Th. Hristea, *Probleme de etimologie în DLRM*, în SCL XI, nr. 2, p. 240.

[3] Acest diminutiv (păstrat și în istr. *fetšoritse* — JAHRESBER. VI, 215) împreună cu *feciorea* este important pentru etimologia cuvîntului (< lat. **fetiola* dim. din *feta)* ; deci la început cuvîntul a însemnat 'fetiță'.

[4] Rostiri regionale : (eufemism) *flășcău* (COMAN, GL.), *flecău* (MARIAN, NA. 348) ; *fleacău* (GL. M.), *flancău* (ALR II I h. 138, pct. 316), *flencău* 'june bătrîn' (în Banat, ap DA), *fărcăi* (pl.) (DENSUSIANU, Ț. H. 317).

[5] Ca și la *fecior* nu se poate stabili totuși o vîrstă precisă și unică pe tot teritoriul dacoromân de la care începe a fi dată această numire. Din dicționarele noastre și mai ales din notele ALR I/II, h. 186, se poate stabili, aproximativ, că vîrsta de *flăcău* urmează după cea de

După afirmaţia acad. Iorgu Iordan (BUL. FIL. IX 197) în raporturile dintre părinţi şi copii din Muntenia şi Moldova înseamnă *fiu*, deci în această accepţiune (de obicei în legătură cu pronumele posesiv) intră direct în sfera terminologiei de înrudire. Acest sens apare şi din sinonimia: f l ă c ă u - f i u - f e c i o r (ALR I II h. 187, pct. 88).

Sinonimia cu b ă i a t, b ă i a t m a i m a r e apare din ALR I/II, h. 184, 185, iar cu f e c i o r *în cîteva puncte* răzleţe din Oltenia, Muntenia, Moldova, Bucovina (cf. ALR I/II h. 187 şi ALR II I h. 155)[1].

Aria specifică pentru *flăcău* este însă Muntenia şi Moldova (ALRM I II h. 267). Situaţia pe hartă a termenului ne arată că el prezintă o fază mai nouă decît *fecior*. Dispariţia acestuia din urmă din „Principate" se datoreşte, probabil, şi faptului că aici femininul *fecioară* (sub influenţa bisericii) a ajuns să însemneze *fată-mare, virgină*. *Flăcău* este răspîndit numai în Muntenia, Moldova, Bucovina şi face parte dintre termenii care arată o tendinţă de nivelare a limbii din aceste provincii, această uniformitate explicîndu-se desigur prin factori identici de ordin politic şi cultural, deosebiţi de Transilvania din acest punct de vedere[2].

Situaţia geografică a lui *flăcău* ar pleda pentru originea lui slavă (cf. v.-sl. *chlakŭ* 'holtei, celibatar'), pe care a propus-o încă Cihac[3].

*

Compusele de mai jos definesc pe flăcăul înaintat în vîrstă şi neînsurat: **flăcău-(bătrîn, bătut de brumă, burlac, în stare, întîrziat, stătut, şezut, tomnatic, ungurese)**[4]. Cf. ALRM I/II h. 386; CREANGĂ, P. 139; ISPIRESCU, ap. TDRG; CIAUŞIANU, GL.

O parte din derivatele termenului sînt în legătură cu vîrsta „flăcăului", iar altele primesc diverse nuanţe de la sufixe:

Flăcăi vb. IV intranz. a-şi petrece timpul ca flăcău; a feciori. *Las-să mă flăcăiesc şi eu, şi m oi însura.* RĂDULESCU-CODIN.

Flăcăiaş s. m. (hipocoristic; în Mold.: *flăcăuaş* ap. DA; *flecăuaş* GRAIUL, I 475)1. flăcău. *Nu mi-e greu trupşorul tău, Flăcăiaş, flăcăul mieu.* TEODORESCU, P. P. 350; cf. ALRM I/II h. 267, pct. 684. A pătruns şi în Transilvania. *Bună vremea, lupule! Mulţam flăcăoaşule.* FOLC. TRANS. I, 13; 2. (ironic) flăcău zburdalnic şi desfrînat (GL. M.).

Flăcăiandru s. m. (cu pronunţată notă alintătoare) 1. flăcău mai mic; copilandru, băitănaş; 2. (comparat cu *băiat)* băiat mare[5]. Şi: *flăcăuandru, flecăuandru* (DA).

---

fecior, începînd de obicei cu 17 sau 18 ani şi mergînd cam pînă la 26 de ani, sau pînă la căsătorie. În cele mai multe cazuri ea coincide cu vîrsta de *fecior*. *Ne-am despărţit băieţaşi şi nu ne-am mai văzut... pînă cînd l-a adus acasă flăcău, să-l însoare.* I. CIOCÎRLAN, SĂM. III 138, ap. DA ms. *Ce ne facem, tu, surată, Ne iau feciorii-n armată.* FOLC. TRANS. II 437.

[1] Termeni sinonimi cu *flăcu* ca: *băbar, burlac, coblizan, dănac, holtei, june, praşcău, ţangău* etc. sînt mai mult indicatori de vîrstă.

[2] Vezi în legătură cu înrîurirea acestor factori asupra limbii, Karl Jaberg, *Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets*, în *Vox Romanica*, V (1940), p. 66 şi urm. Cf. DR X p. 468 471; DAUZAT, în special capitolul: *Les centres de rayonnement et d'influence.*

[3] TDRG dă ca „probabilă" această etimologie, iar S. Puşcariu (DR II 600—602) îl aduce în legătură cu *fleac, flecar.*

Sub forma *filkó* termenul a intrat şi în limba maghiară (SD, cf. şi MAT. DIALECT. I 69). Sub formele: *flĕkou* (BR. R. 17 18), *flacó* (GRIGOROVITZA), *flĕkĕŭ, flekoŭ* (în *St. Univ. Babeş-Bolyai*, tom. III, p. 140, Cluj, 1958) a intrat în limba saşilor din Transilvania; apoi în ucr. (cu sensul din limba română) *flekev* (BALKAN-ARCHIV, II 144), *flekev*, pl. *flekei* (în *Arh. Românească* V (1940), p. 269 270), şi la huţuli: *fłekew şi fłekeu* (CRÎNJALĂ, R. 263, 432).

[4] Probabil în legătură cu *ungurenesc, ungurean*, făcînd aluzie la faptul că ciobanii români transilvăneni se însoară mai tîrziu.

[5] Cf. D. Bîrsan, *False diminutive*, în S. F. C. III 96.

Flăcăie s. f. timpul cît stă necăsătorit un flăcău (RĂDULESCU-CODIN). *Se gîndea la o iubire veche din întiia lui flăcăie.* SADOVEANU, ap. CADE.

Flăcăiesc, -ească adj. de flăcău (SD).

Flăcăime s. f. (colectiv) flăcăi mulţi. *A dat repede zvon... să se strîngă toată flăcăimea.* I. CR. I 3. Şi : *flecăime* (ARHIVA, XIV 21).

Flăcăit s. flăcăie (PASCU, s. 108).

Flăcăneaţă s. (cu nuanţă afectivă, în adresare atît băieţilor cît şi fetiţelor) băiat mai mărişor, cuminte, isteţ, frumos (dar şi cu nuanţă peiorativă la adresa flăcăului) [1].

Flăcăuan s. m. (cu nuanţă dezmierdătoare) flăcău ceva mai răsărit ; băietan, băieţandru. Şi : **flăcăoan**, (neobişnuit) **flăcăian** (DA).

GEAMĂN (-Ă)
(adj. şi subst.)

Denumeşte pe copilul (frate sau soră) născut deodată cu altul, din aceeaşi mamă. *Deacă auzi Nemitor că e grea, puse de o păziiă, pînă cînd născură doi geameni.* MOXA, ap. GCR. I 59. *Thoma... cela ce se chiamă geamăn.* BIBLIA (1688), 830. Cu suf. *-ar*: sg. *gemănări*, pl. *gemănari* (MARIAN, NA. 59) [2].

Mai des e întrebuinţat în compuse (cu funcţie atributivă). *Semănam aşa de bine de parcă erau două surori gemene.* GANE, ap. CADE. *Fă-mă, tată, ca să-i seamăn, Ca frate cu frate geamăn.* ZANNE, P. II 272.

Loc. adv. şi adj. **De gemene, de-a gemenea, a gemenea** [3]. *Face doi feţ[i] de geameni.* DOSOFTEIU, V. S. 151. *Tot de gemene se năştea, parte bărbătească şi femeiască.* N. COSTIN, LET. I 47. *O femeie a născut o dată doi copilaşi de-a gemenea.* MARIAN, O. I 7. **A gemine** (BULL. LINGU. IV 146).

Derivat verbal : **îngemănà** vb. I tranz. şi refl. a se îmbina, a se uni. Cf. port. (dial.) *genear* 'halbieren' (REW 3723).

Sub formele citate, termenul este cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân (parţial şi în aromân : *dzeamin, -ă* DALAMETRA ; cf. MIHĂILEANU ; T. PAPAHAGI, D.) [4], ALR I/II, h. 210 „Gemeni". Singularul e rar întrebuinţat, iar în unele localităţi nu se întrebuinţează de loc.

În on. : **Geamănul, Geamăn, Gemen/e, Geamără, Jemereşti, Geamîră, Jenăroaia, Gemănaru.** CDO.

Prin analogie termenul e aplicat şi în alte domenii. Cf. DA.

Etimologic : < lat. *geminus, -a, -um* (DA). E răspîndit (parţial) şi în romanitatea apuseană (REW 3723).

---

[1] Florica Dimitrescu, *Note lexicale şi etimologice*, în SCL IX, nr. 2, p. 266 ; cf. şi J. Byck, *Le féminin péjoratif*, în BULL. LINGU. I 109.

[2] Formele de sg. *gemen, gemene* sînt refăcute după pl. *gemeni*. Cf. J. Byck et A. Graur, *L'influence de pluriel sur le singulier*, în BULL. LINGU. I 15, 42.

[3] E o adaptare la cunoscuta construcţie adverbială : *de asemenea, de-a surda, de-a ascunsele, de-a fetea.*

[4] Sinonime în sudul Dunării : în ar. : *binaţi* (GR. S. IV 60, cf. DALAMETRA ; T. PAPAHAGI, D., ALR I/II h. 210, pct. 09) < alb. *binjac, binjoke*, idem ; cf. it. *binati* BATTISTI, AVV. 68 ; *didimarcu* pl. *didimači* (ALR. I/II h. 210, pct. 08) cf. gr. διδυμάρικος 'gemeni' ; în megl. : *bliznac*, pl. *bliznaţ* (id. ib. pct. 012, 013, cf. CAPIDAN. MG. III 42) ; *pliznac*, pl. *pliznaţi* (PAPAHAGI, M.R. 143) < bg. *bliznats* 'idem' ; în istr. : *dvorec*, pl. *dvoiţi* (DENSUSIANU, ANT. 72, 115, cf. ALR I/II h. 210) < s.-cr. *dvojac, dvojci.*

NEPOT

Cele mai cunoscute sensuri, foarte răspîndite, sînt mai ales 'fiul fiului sau al fiicei cuiva (în raport cu bunicii)' [1], 'fiul fratelui sau al surorii cuiva' şi 'fiul unui văr sau al unei verişoare (în raport cu aceştia)' [2]. *Nimenea nu va fi să stea dereptu tine ... nici tată-tău, nici muma, nici feciorulŭ, nici fata, nici nepoţi-ţi.* CORESI, EV. 57. *Ca să fie iuzbaşii Constandin de moşie şi feciorilor lui şi nepoţilor şi strenepoţilor* (Document 1641), ap. TDRG. *Bunicul meu David ... a zis ... am să iau nepotul cu mine.* CREANGĂ, A. 18. *Cîţi ai avea azi Dumneata Nepoţi, să-ţi zică : Moşu.* GOGA, P. 49. *Dragii moşului nepoţi şi nepoate.* ISPIRESCU, ap. CADE. *Nepotul e salba dracului.* ZANNE, P. IV 491.

Cu accepţiunea de 'fiul fiului' este redat în ALR I/II, h. 171 „Nepot", prezentînd o uniformitate lexicală completă pe întreg teritoriul limbii române [3], cf. şi ar. şi megl. *nipot*, istr. *nepot* şi *neput.* Cf. T. PAPAHAGI, D.; CDDE; POPOVICI, D. R. 129. (Istr. *népu̯t* din ALR I/II h. 171, pct. 01 < s.-cr. reg.) Acest termen păstrat din latină n-a avut un concurent care să-i diminueze vitalitatea [4], fie din motive semantice (căci avea un înţeles precis), fie din motive psihologice sau mai bine-zis afective, căci se observă uşor că, în general, în limba română au rămas majoritatea termenilor de înrudire mai importanţi din limba latină.

Termen păstrat în întreagă romanitatea : lat. *nepos, -ōtem* cu sensul de *Enkel* şi *Neffe* din germană; în limba română **nepotus* > *nepot* (cf. REW 5890, 5893; TAPPOLET, 85–91, 109–114; BOURCIEZ, EL. 230; CDDE [5]).

În unele texte apare adeseori complinit cu „de frate", „de soră", „de văr", „de verişoară", evident, în scopul unei mai bune precizări. *Pomenirea direptului Avraam şi a lui Lot, nepotului său de frate* [6]. DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Şi era ficior de suflet, fiind nepot de soru* (a. 1784). GCR, II 135. *Împăratul Verde nu cunoştea nepoţii săi* [de frate]. CREANGĂ, P. 183. În cîteva puncte din ALR I/II h. 171 : *nepot de fecior.*

---

[1] În documentele noastre vechi numit *nepot de copii.* Cf. COSTĂCHESCU, 215.

[2] La Romani, în epoca veche, *nepos* şi *neptis* desemnau numai pe 'nepotul (sau nepoata) de bunici', *nepos ex filio* sau *ex filia.* Sensul de 'nepot (-oată) de unchi' e atestat după epoca lui Augustus, iar sensul general de 'urmaşi' *nepotes* apare la Vergiliu (DELBRÜCK, 470).

[3] Numai în pct. 02 (istr.) avem termenul *unuc* (cf. şi POPOVICI, R. D. 162; PUŞCARIU, ISTR. III 124), la MAIORESCU, ISTR. 120 (în Schitazza) prescurtat *nuc* < s.-cr. reg. *unuk*; cf. şi s.-cr. reg. *vnuk.* Alte sinonime numai în acest dialect : *obnuku* (PUŞCARIU, *op. cit.*; cf. FĂT-FR. VII 7) < s.-cr. reg. *obnuk*; cu var. *odnuc*; *bratân* (PUŞCARIU, *op. cit.*, cf. POPOVICI, D. R. 129) < s.-cr. reg. *bratan*; *šestrić* (PUŞCARIU, *op. cit.*) < s.-cr. reg. *sestrić* 'sororis filius'.

[4] *Nepot* apare de vreo 15 ori în documentele slavo-române din sec. XV, pînă la sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare. S-a recurs la acest „românism" deoarece noţiunile slave corespunzătoare nu nuanţau destul de precis acest termen în diversele sale funcţii. Cf. Gh. Bogaci, *Românismul непот în documentele slavo-române*, în ARHIVA XLVI (1939), p. 282–283; cf. I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare* (*Documentele ...*), vol. II, Bucureşti, 1913, p. 608; COSTĂCHESCU, I. 230, 231; II 458.

[5] Din limba română a pătruns în bg. *nepot* (ARHIVA, XVI 368; cf. Stoiko Stoikov, *Румънски влияния в лексиката на българския банатски говор*, în OMAGIU, I. 824, 830); apoi în ucraineană : *nepit* (în BALKAN-ARCHIV, II 139; cf. Emilian Popowicz, *Rutenisch-deutsches Wörterbuch*, Berlin-Schöneberg, 1911, s.v.); în graiul ceangău : *nyépot*, în fondul principal de cuvinte (MÁRTON, P. 561, 564; cf. WICHMANN, 106; SCL VI, nr. 2, 355).

[6] În ar. *nipotu-di-frate* (MIHĂILEANU).

Prin generalizare, numirea a ajuns să fie dată tuturor descendenţilor, indiferent dacă aceştia nu mai erau „nepoţi" propriu-zişi [1]. *Iară a lui Avraam și ai lui Iacovu nepoți cheamă-se pre ei Iudei.* CORESI, EV. 136. *Carele cu suspinurile altora zideaște casă, nu-i vor viețui nepoții într-însa.* ŢICHINDEAL, ap. GCR, II 212. *În fiecare văd un nepot de-al lui Horia, de-al lui Iancu.* BENIUC, V. 27. Cf. ALR I/II, h. 173, pct. 414, unde *nepoți* apare ca sinonim cu *moștenitori*, *urmași*, *neamuri*.

Termenul se mai întrebuinţează (des prin Transilvania) şi în adresare de către un bătrîn faţă de un tînăr (chiar dacă acesta nu-i este rudă; vezi şi invers referitor la *unchi*, *moș* sau *mătușă*). *În ce te bizui de te îndîrjești așa, nepoate?* [zicea bătrînul care dăduse drumul la pupăză]. CREANGĂ, A. 57. La baza acestei accepţiuni stă intenţia de a crea o atmosferă amicală, familiară între persoanele în cauză, o tendinţă des întîlnită şi firească în domeniul termenilor de înrudire.

Sensul de 'fin' (copil în raport cu naşa care l-a botezat) din ALR I/II, h. 218, pct. 65, 103 (în pct. 270 : *fin* şi *nepot*; în pct. 360 : *nepot de fin*) este în legătură cu obiceiul (cunoscut şi în jurul Năsăudului), potrivit căruia noul născut este dus la botez atît de către naşa, cît şi de către moaşa („sage-femme") părinţilor acestuia. Pentru *moașă* pruncul este *nepot*, iar pentru *nașă* el este *fin*. Astfel cei doi termeni au ajuns să se confunde sau să devină sinonimi.

Dar extensiunea de sens merge şi mai departe. *Moașa* care asista odinioară la naştere (nu moaşa oficială sau cu diplomă) numeşte *nepot* atît pe tatăl noului născut cît şi pe copilul acestuia (MARIAN, NA. 153). În părţile Năsăudului moaşa îi zice copilului *nepot* numai aproximativ un an după naştere (pe urmă i se adresează pe nume), dar părintelui său îi zice *nepot* toată viaţa. [Moaşa] *o pune* [masa] *la capul nepoatei și a nou-născutului său nepoțel.* MARIAN, NA. 153. Copilul moşit se mai numeşte şi *nepot-de-buric* (H. IX 62, prin Gorj şi Mehedinţi); cf. şi : Xenia Costa-Foru, *Cercetarea monografică a familiei*, Bucureşti, 1945, p. 70; LIUBA-IANA, M. 25, fiindcă moaşa lega buricul copilului.

★

Şi acest cuvînt (încadrat în categoria întîi a fondului nostru principal lexical; cf. GRAUR, Î. F. PR. 142) are o serie de derivate — aproape toate hipocoristice, dată fiind situaţia „privilegiată" a nepotului în cadrul familiei, dragostea şi afecţiunea părinţilor şi în special a bunicilor pentru el.

Nepotaş s. m. nepoţel (ALR I/II h. 171, pct. 278 şi pct. 273 — în note).

Nepotuc s. m. [2] nepoţel (LM).

Nepotuţ s. m. nepoţel (LM).

Nepoţel s. m. (hipocoristic) [3] 1. fiul fiului sau al fiicei. *Dragii moșului nepoței și nepoțele.* ISPIRESCU, ap. CADE; 2. (în adresare) *După ce mîncă și se sătură se puse la vorbă cu unchiașul ... — Să vezi dumneata, nepoțelul moșului, această împărăție a fost și ea odată mare!* ISPIRESCU, L. 101.

---

[1] Cf. pt. sensul similar din limba latină : ERNOUT-MEILLET, 633.

[2] Cf. în m e g l. : *nipotčuc, niputčac* (CDDE), iar în a r. : (colective) *nipuțl'l'e, nipuțl'me* (T. PAPAHAGI, D.).

[3] Cf. istr. *nepoțichiu* (MORARIU, CIR. I 98).

Nepoțesc, -ească adj. de nepot, relativ la nepot (LM).

Nepoți vb. IV. a numi pe cineva nepot (LM).

Nepoție s. f. (învechit) calitatea de nepot (vorbind despre gradul înrudirii). *Spițele nepoției* [sînt] *feciorul și fata, nepotul și nepoata.* PRAVILA GOVORA, ap. TDRG.

Nepurcel s. termen glumeț rezultat din *nepot* + *purcel* sau din *nepoțel* + *purcel*[1]. *Cînd mă vedea* [moș Chiorpec] *intrînd pe ușă, îmi zicea cu chef: he, he, bine ai venit nepurcele.* CREANGĂ, A. 46.

Nepotism[2] s. m. (creație literară; frecventă în societatea burgheză) protecție nemeritată acordată rudelor de către o persoană influentă. *Nepotismul, favoritismul au ajuns la culme. Nașterea își însușește drepturi, iar meritul zace uitat.* I. NEGRUZZI, IV 325, ap. DA ms. Cf. fr. *népotisme.*

Derivarea cu prefixe și nuanțările de intensificare ale acestora ne introduce în gradarea genealogică descendentă a termenului nostru[3].

Strănepot[4] s. m. „arrière-petit-fils" (CDDE). *Cei de jos ... se cheamă coconii mici, nepoții miei și strănepoții miei.* ÎNDREPTAREA, ap. TDRG; cf. ALR I/II h. 171, pct. 370.

Răznepot s. m. strănepot (S. F. C. I 22, 38).

Prestrănepot s. m. „arrière-arrière-petite-fils" (CDDE). *Fiind eu... prestrănepot a lui Șanta Gheorghie.* BÎRLEA, Î. 208.

Străstrănepot s. m. (cu repetarea sufixului pentru întărire) copilul din strănepoți (ALR I/II, h. 171, pct. 370 — în note).

Răsstrănepot[5] s. m. (cu dublarea prefixului) străstrănepot (ROSETTI, P. 143).

NEPOATĂ

Femininul (< lat. *neptia, *nepta, nepota*; cunoscut întregii romanități)[6] lui *nepot* are, cum e și firesc, sensuri și accepțiuni[7] paralele:

---

[1] Al. Graur, *Deraieri lexicale,* în *Buletin științific al Academiei R.P.R.*, tom. I (1949), nr. 2, p. 141.

[2] Pentru nuanțarea sufixului cf. Jana Albin, *Sufixele* -ism *și* -ist, în S.F.C. I 124, 129—130.

[3] Și în limba latină gradarea de la *avus* a trecut și asupra lui *nepos*: *pronepos, abnepos, adnepos, trinepos* (DELBRÜCK, 480; cf. ERNOUT-MEILLET, 634).

[4] În ar. *strănipot*, iar *paranipot* 'nepot adoptiv'; cf. gr. παράάνεφιός; megl. *prinipot* 'arrière-petit-neveau' (CDDE, cf. PASCU, D. I. 127; T. PAPAHAGI, D.).

[5] Întrebuințat des la pl., ca și cosemanticul său *prestrănepot*, ca formulă stereotipă în aproape toate documentele de danie, schimb de moșii sau de sate, întăriri etc. Cf. COSTĂCHESCU, I, II; I. Bogdan, *Documentele* ..., I 368, II 139, 161, 250 etc.

[6] I. A. Candrea, *Din epoca de formațiune a limbii române,* în *Bul. Soc. Fil.* I, 24, București, 1905; cf. REW 5892, 5893, 5893 a; TAPPOLET, 85—91, 109—114; CDDE; BOURCIEZ. ÉL. 230. În limba română *nepoată* e derivat de la *nepot*; cf. GRAM. ROM. I 130; GRAUR, S. L. 476. Forma *nepoată* dată de REW nu există. (Cf. Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BULL. LINGU. V, p. 107; id. ib. în BULL. LINGU. VIII 220.)

Din limba română termenul a pătruns și în limba maghiară: *nepotya* (CDDE) și *nyepota* (Damian I, *Adatok a magyar-román. kölcsönhatáshoz.* Budapesta. 1912, p. 44), apoi în graiul ceangău; *ńipotă* (WICHMANN, 106) și (reg.) în bulgară: *непòта* (cf. Stoiko Stoikov), *op. cit.*, p. 824, 827, 830).

[7] Ca și cosemanticul său masculin, *nepoată* apare într-o serie de documente slavone din sec. XV în locul termenilor slavi corespunzători. Cf. I. Bogdan, *Documentele* ..., I p. 224, 347, 355, 376, 509; II p. 26, 55.

'fiica fiului sau a fiicei cuiva (în raport cu bunicii)'. *Adecă eu Ilina, nepoata lui Ion Craveci Oțici, fata Măriei și a popei lui Gavril Otici protopopul* (Doc. a 1646), ap. DA ms. Cu acest sens e cunoscut ca unicul termen pe întreg teritoriul limbii române (vezi ALR I/II h. 172), inclusiv două din dialectele sud-dunărene: ar. și megl. *nipoată.* (Istr. *néputa*, pct. 01 < s.-cr. reg.) În pct. 02, istr. *unuca* (cf. POPOVICI, D. R. 162; JAHRESBER. VI 282), în Schitazza (scurtat) *nucă* (MAIORESCU, ISTR. 120). Alte sinonime *numai* în acest dialect: *obnukę* (PUȘCARIU, ISTR. III 124; CANTEMIR, T. 173); *bratanę* (PUȘCARIU, ISTR. III); *šestrițnę* (id. ib.; cf. JAHRESBER. VI 356) < s.-cr. reg. *sestrična*; la CANTEMIR, T. 181: *stricine* (vezi și *Nepot).*

Tot atît de cunoscut e și sensul 'fiica fratelui sau a surorii cuiva'; (mai puțin frecvent) 'fiica vărului sau a verișoarei' *Elisabetha și Salomia... nepoatele soruței Annei de surori.* DOSOFTEIU, V. S. 102. *Creșteți flori și nu-nfloriți, Că mie nu-mi trebuiți, Că n-am frați să vă-ngrădească, Nici surori să vă plivească, Nici nepoate să vă poarte.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 210. În ALR I/II, h. 78, pct. 158 găsim termenul *vară* sau *verișoară a doua* alături de *nepoată de verișoară*; *nepoată de văr* (cf. I. Bogdan, *op. cit.*, I 350).

(Rar; colectiv) 'Urmașă, descendentă'; (ironic), vezi EMINESCU, P. 247, ap. DA ms.

(Popular) În adresare (o persoană mai în etate către o fată sau femeie tînără); (glumeț). *Dragele mele, nepoate, Nu vă pot juca pe toate.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 362.

Sensul de 'fină' al lui *nepoată* (în raport cu nașa de botez) îl atestă ALR I/II, h. 219, în pct. 65 și 103, iar în pct. 360 s-a precizat: *nepoată de fină* (vezi, mai sus, și *nepot).*

Tot *nepoată* [1] este numită de către moașă ('sage femme') atît lehuza (cf. MAT. DIALECT. I, 262) cît și nou-născuta acesteia (MARIAN, NA. 54); aceasta din urmă se mai cheamă și *nepoată-de-buric* (id. ib. 42). *Ilinca mi-i nepoată, ie ca și a mea, de cînd i-am tăiat buricul mi-a fost dragă.* CONTEMPORANUL, VI 5. În părțile Năsăudului moașa îi spune lehuzei *nepoată* nu numai timp de 40 de zile după naștere (vezi MARIAN, NA., 153), ci toată viața, iar copilei nou-născute îi zice *nepoată* numai aproximativ un an după naștere (pe urmă îi spune pe nume). Această denumire implică în ea și un conținut afectiv față de tînăra „nepoată".

★

Derivatele de la *nepoată*, ca și la sinonimul său masculin, sînt aproape toate hipocoristice. Sufixele diminutivale conțin și aici o pronunțată nuanță afectivă pe care o împrumută cuvîntului.

Nepotiță s. f. (în adresare către o fată mai mică) nepoțea (ALR I/II h. 172, pct. 96, în note).

Nepotucă s. f. nepoțică (CANDREA, Ț. O. 82). În megl. *nipoatičcă, niputičcă* (CDDE).

Nepotuță s. f. nepoțea (LM).

Nepoțea, -ică s. f. 1. fiica fiului sau a fiicei cuiva. *Și cînd fu de 20 de ai fata, nepoțeaua sa Maria, fu prelestită și căzută în păcate.* DOSOF-

[1] Acest sens s-a găsit, mai nou, și în Țara Hațegului de către cercetătorii Institutului de lingvistică din Cluj.

TEIU, V. S. 92; 2. urmașă, descendentă. *Stai de nu ne săgeta, Că noi ție ți-om da Surioara soarelui, Nepoțica zînelor, Frumoasa frumoaselor.* TEODORESCU, P. P. 81; 3. adresare către o femeie sau fată tînără. *Și-a strîns nepoți și nepoțele, Tot copile frumușele.* MARIAN, S. I 27.

Strănepoată s. f. „arrière-petite-fille" (CDDE). *Sora Aricioaiei, nepoata lui Miron, strănepoata lui Vlaico șetrariul* (Document a. 1614), ap. TDRG; cf. ALR I/II, h. 172, pct. 370, în note; cf. ar. *strănipoată* (PAPAHAGI, B. 102, 704) și *paranipoată* 'nepoată adoptivă' (T. PAPAHAGI, D.); megl. *prinipoată* 'arrière-petite-nièce' (CDDE).

Prestrănepoată s. f. „arrière-arrière-petite-fille" (CDDE).

Răsrăstrănepoată (cu dublarea prefixului) MARIAN, N. 63.

Derivate cu prefixe:

Nepurcică s. (hipocoristic; glumeț) (contaminare din nepoțică + purcică). Cf. SCL VII, nr. 3—4, p. 219.

II

RUDENIA DE SÎNGE ÎN LINIE COLATERALĂ

(Alianță)

FRATE

Cuvîntul face parte din categoria întîi a fondului nostru lexical moştenit din fondul principal al limbii latine (GRAUR, Î. F. PR. 26, 50, 68, 72, 101, 132, 142) şi este comun tuturor dialectelor româneşti [1]:

Denumeşte persoana de sex masculin, considerată în raport cu altă persoană (fără deosebire de sex), născută din acelaşi tată şi din aceeaşi mamă, sau din unul din aceştia doi. *Mic era întru fraţii miei, şi mai tărăru întru casa tatălui mieu.* PSALT. 309; cf. MOXA T 452, ap. DA. *Şi împăratul, fratele craiului, se numea Verde Împărat.* CREANGĂ, P. 183. *Pe din jos de Orăştie, Vin doi fraţi din cătănie, Şi fratele cel mai mare, Grăieşte cu multă jale... Dar fratele cel mai mic... Mîna-n şale că punea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 310. *Sîntem frate şi soră.* CADE, ALR I/II, h. 159. „Frate", aduce mărturia unei perfecte unităţi lexicale în toate dialectele şi graiurile limbii române ,o dovadă de consistenţa familiei dintru început la români [2].

Pluralul *fraţii* (cu sens colectiv) denumeşte fiinţe de sexe diferite, fraţii şi surorile de sînge; cu acest sens este atestat şi termenul latin corespunzător, *fratres* (ERNOUT-MEILLET, 370), continuat şi în limbile romanice. (Cf. Cr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, IV 179.) *Nu se află adevărat Fraţi să se fi cununat.* ALECSANDRI, P. P. 27.

În adresare termenul *frate* are mai multe nuanţe şi accepţiuni, atît în atmosfera familială cît şi în cea a prieteniei, înţeleasă în sens mai larg, de apropiere între persoane pentru care avem aproape aceeaşi dragoste ca pentru un frate, depăşind deci sfera rudeniei propriu-zise, dar încadrîndu-se totuşi în ea din cauza sentimentelor de umanitate care le cuprinde [3].

---

[1] În a r.: *frate*, în i s t r.: *frâti*, în m e g l.: *frati*. Descendenţii lat. *frater*, *-rem* sînt răspîndiţi şi cunoscuţi în întreagă Romania (REW 3485; cf. BOURCIEZ, ÉL. 180; BATTISTI, AVV. 173; VIDOS, M. 81—82, cf. şi Matteo Bartoli, *Caratteri fondamentali della lingua nazionale italiana e delle lingue sorelle*, Torino, 1936, p. 71, 72, 91). Catal. *germá*, sp. *hermano* şi port. *irmaô* sînt continuatorii adj. *germanus* din formula *frater germanus* 'frate bun, adevărat, drept' (cf. IORDAN, ÎNTR. 128).

Scindarea în termenii secundari *frater germanus* şi *frater consobrinus* (cf. fr. *cousin*; ar. *cusurin*) apare în perioada descompunerii matriarhatului, căci lat. *frater* a însemnat iniţial 'membrul frăţiei, al comunităţii', cf. A. Isacenko, *Индоевропейская и славянская терминология родства в свете марксистского языкознания*, în „Slavia" XXII (1953), p. 58.

[2] Pentru rectificarea unor antroponimice în legătură cu *frate* în aromână, cf. N. A. Constantinescu, *Revizuiri antroponimice*, în L. ROM. XI, nr. 5, p. 527.

[3] Cf. Dr. Fr. Misteli şi Dr. N. Steinthal, *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbanes*, Berlin, 1893, p. 1—2.

În comparaţie cu ceilalţi termeni de înrudire, se pare că acest cuvînt şi-a lărgit cel mai mult sfera, dar tocmai din acest motiv şi-a pierdut, în bună parte, conţinutul semantic.

Menţionăm valorile variate ale cuvîntului întrebuinţat ca adresare şi raporturile pe care le stabileşte:

a) Termen de adresare între cei de o etate (H. XVII 146—147, în Maidan-Banat; cf. LIUBA-IANA, M. 4).

b) Numire şi termen de adresare a haiducilor între ei (provenit probabil din „frăţia de cruce" obişnuită în haiducie). *Frunză verde de agude, Ian vezi, frate, ce s-aude? Graiul dulce-a mîndrei mele, Ori zgomot de potiri grele?* ALECSANDRI, P. P. 257. *Haideţi, frate, de pe-aici Că nu-i bine la potici, Frunza-n codru s-a rărit, Satele s-au înmulţit, Potirile s-au pornit.* id. ib. 258. *Prin cei nouă munţi, Prin cei nouă brazi, Se plimb' nouă fraţi.* TEODORESCU, P. P. 51 (din nota culegătorului reiese că cei nouă fraţi erau „fraţi de cruce, haiduci"); cf. id. ib. 584.

c) (Astăzi, des în Transilvania) Cuvînt de adresare unui prieten sau mai multora, indiferent de sex, exprimînd iubirea faţă de ei [1]. *Acum socotiţi fraţilor, devreme ce cei mai mari nu-şi ţin jurămîntul.* NECULCE, LET. II 334. *Cale bună măi muntene! Mulţămim, frate Codrene!* ALECSANDRI, P. P. 86. *Cu grai neliniştit zise fie-sei: Bine, frate dragă, toţi te-au sărutat?* ISPIRESCU, L. 377. *Foaie verde trei granate, Hai să ne unim, măi frate, Eu ţăran, tu muncitor Să-nflorească-al nostru spor.* (*Creaţia nouă populară*, în SCLF I, 1952, p. 209 [2].

Prin această prismă a afectivităţii şi dragostei se explică şi sensul de 'iubit, drăguţ' al lui *frate*. *Bade, frate de departe, Nu-mi trimite dor de moarte, Trimite-mi mai puţintel Şi vină şi tu cu el.* P. P. Com. DOINA GRECU, Banat.

În Muntenia se întrebuinţează la vocativ împreună cu adjectivul posesiv. *Şi mi-i luaşi dintr-odată, măi frate-meu.* VISARION, ap. BUL. FIL. VII—VIII, p. 9 [3].

Tot în această accepţiune cuprinde pe vecinii sau chiar locuitorii unui sat. *Şi la această tocmeală fost-au oameni buni mărturia: Tatul din Beleţi şi Radu de colé i Şerban de acolo i Pîrvu şi Stan vătaful din Bucureşti şi Dumitraşco paharnicul şi alaţi fraţi, care ş-or pune iscălitura mai jos.*

---

[1] Ca termen de prietenie se întrebuinţa şi în limba latină vezi ERNOUT-MEILLET, 370. În adresări către persoane ce nu ne sînt rude se găseşte şi în Istria, sudul Italiei, vechea franceză şi vechea provensală (REW 3485). La fel în ar. *frate*; în alb. *vετa*!; ngr. αδελφέ!; bg. *brate!, brajno!* Cf. Per. Papahagi, *Parallele Ausdrückeredensarten im Rumänischen, Albanischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, în JAHRESBER. XIV (1908), p. 125.

[2] Sentimentul de prietenie exprimat prin cuvîntul *frate* a trecut adesea mai departe în diverse locuţiuni, proverbe sau zicători: *Fratele, frate, la necazuri să s-arate.* ZANNE, P. VIII 628. *A se iubi ca fraţii.* CADE. *Frate, nefrate, dar brînza-i pe bani.* DA. *Frate, frate, dar pita-i cu bani, bărbate!* CREANGĂ, P. 38.

[3] Ca şi formele: *mamă-sa, mă-sa, tată-so* şi în forma *frate-so*, pronumele posesiv se apropie oarecum de sensul unei particule, avînd rolul de pronume însoţitor şi formează împreună cu substantivul o unitate lingvistică. Acest fenomen este păstrat încă din limba latină şi are reflexe şi în alte limbi romanice. În sardă: *fradi-tu*; în dalmată: *el frutro-si, el tuta-su* (cf. R. G. Piotrovski, *Формирование артикля в романских языках*, Moscova—Leningrad, 1960, p. 6—7).

Doc. sec. XVII (CUV. D. BĂTR. I. 101—102); cf. P. P. Panaitescu, *Obștea...*, p. 40, 41.

Printr-o extensiune mai largă, sentimentul de *frate* poate să cuprindă și popoarele vechi sau prietene [1]; cf. FOLC. TRANS. II 574. Expresia : *popor frate* e întrebuințată des în publicistica actuală ca rezultat al relațiilor de prietenie sinceră și dezinteresată între popoarele socialiste (L. ROM. VII, nr. 4, p. 120). Un sens și mai larg cuprinzător are expresia : *om-frate. La Universitatea Popoarelor operează direct zîmbetul omului, al omului-frate, al omului om* („Gazeta Literară" 366, 16. III. 1961).

d) Folosit ca adresare către cititor sau interlocutor (des fără precizarea persoanei) pentru a atrage atenția asupra celor spuse. În astfel de cazuri termenul este întrebuințat la vocativ, pierzîndu-și adesea înțelesul pur lexical și devenind mai curînd interjecție de adresare. *Umblă, frate, mîndrul soare, Umblă, frate, să se-nsoare.* ALECSANDRI, P. P. 27. (Leonida către soția sa) : *D-apoi bine, frate, pînă cînd tot rabdă azi, rabdă mîine?... că nu mai merge.. domnule...* (I. L. Caragiale, *Conu Leonida față cu reacțiunea)*.

e) Întrebuințat în trecut în titulaturi ca formulă de adresare între boieri sau capii orașelor implicînd ideea unei egalități a condiției sociale. *Ai noștri cinstiți frați dumnealor Cantemir și alți boieri carii dumneavoastră sînteți instrăinați din ocini.* (Doc. a. 1683), ap. DOCAN, *Frate*, în ARHIVA, 1900, p. 422—424. *Al nostru întru tot cinstit bun frate și mare priiatin... birăul și județul... cetății a Bistriței* (a. 1638). IORGA, D. B. I 62 [2].

f) Termen de adresare a soțului (de căsătorie) către soție și invers, sau chiar al femeilor între ele (IORDAN, ST. 117). *Nu trebuie să te superi, frate, zise după cîtva timp coana Sevastița către soțul ei. Știi, așa sînt copiii.* C. NEGRUZZI, ap. TDRG.

g) Fără a fi folosit întotdeauna ca termen de adresare, dar arătînd o afinitate sufletească între persoane, tot în atmosfera semantică a prieteniei se încadrează și sensul de 'tovarăș, fîrtat, prieten' al lui *frate*, sau 'indivizi aparținînd aceluiași popor'. *Eu ți-s frate, tu-mi ești frate, În noi doi un suflet bate!* ALECSANDRI, P. A. 105, ap. DL [3]. Ca termen de prietenie și adresare (în limba de comandă a soldaților) s-a întrebuințat și în limba latină (ERNOUT-MEILLET, 370; cf. P. Năsturel, *Torna, torna, fratre*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, tom. VII a 1956, nr. 1—2, p. 179—186; PHILIPPIDE, O. R. I 504—508; Al. Rosetti, *Despre torna, torna, fratre*, în

---

[1] Cf. Octavian Gîdei, *Frăția de cruce și frăția de moșie*. Huși, 1938, p. 4.

[2] Pentru astfel de formule de reverență (care apar frecvent în traduceri) vezi I. Bogdan, *Documentele ...*, II p. 336, 370; I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, Cluj, 1940, p. 68, 415; P. P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu* (1470—1653), București, 1938, p. 11, 14, 17, 18, 25, 27, 28, 33, 34; Șt. Nicolescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești cu Moldova și Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 8—9.

[3] Prin analogie, în mod figurat, se aplică (rar) și la animale sau ființe neînsuflețite, pentru care se arată un atașament sufletesc deosebit. *Iar pe negrul sprintenel, Îl face frate cu el, Că românu-i frate bun Cu-orice cal viteaz nebun.* ALECSANDRI, P. P. 81. *Codrule, frate cu mine, Nu mă spune către nime C-am trăit o vară-n tine.* FOLC. TRANS. I 265. *Frate, frate, de stejar, Lasă-mă să-mi tai un par.* P. P. Pentru a obține efecte stilistice îl întrebuințează Octavian Goga în poezia *Oltul*, adresîndu-se acestui rîu : *Tu, frate plînsetelor noastre Și răzvrătirii noastre frate.*

Omagiu lui C. Daicoviciu, 1960, p. 467—468). Această atestare la cronicarii Theophylactos și Theophanes (sec. VI) poate fi socotită ca cea mai veche urmă de limbă străromână [1].

h) În stil bisericesc, toți creștinii sînt considerați ca *frați* (întru Hristos). *Nu vă clevetireți urulu alaltu, frați!* COD. VOR. 129. Adresare (titlu care și-l dau călugării între ei : „*Cum te mai simți, frate Paisie?*" *îl întrebă unul din monahi.* C. NEGRUZZI, I. 160, ap. DA. Această numire desigur a avut influență asupra răspîndirii accepțiunii cuvîntului *frate* în graiul comun. *Duțulescu s-a făcut frate la schitul de la Durău.* VLAHUȚĂ, D. 101, ap. DA.

★

Prin lărgirea sferei, termenul *frate* a ajuns să denumească și alte raporturi de înrudire, care desigur au la bază tot o nuanță de dragoste sau o simpatie deosebită [2].

a) Cu sensul de 'cumnat':

Acest sat l-am dăruit fratelui și cumnatului meu Vasile Costachi vel vornic și surorii mele Catrinii (Doc. a. 1671, în ARHIVA, XI 222). *Bun sosit frate cumnate, Ai venit pe neașteptate, Dar unde ți-e soțioara, Ce ne-ai făcut sorioara?* ALECSANDRI, P. P. 153. *Fratele, zice nora la frații bărbatului ei.* NOVACOVICI, FOLK. 153. *La cumnat îi mai zicem frate.* BULL. LINGU. V 147.

b) Sensul de '*văr primar*' s-ar putea să fie un calc după rus. *двоюродный брат* 'văr'. De altfel în limba rusă *брат* = 1. frate; 2. văr (Com. acad. E. PETROVICI).

Într-un zapis de danie din 12 aprilie 1637 : *Adecă eu Sofronie... am dat ș-am dăruit partea noastră de ocină cătă se va aleage din săliștea Dădeștilor, fratelui nostru Dumitru Buhuș vistiernic, ca să-i fie dumisale dreaptă ocină și dare de la noi*, în ARHIVA, XI 224.

(Din genealogia publicată se constată că Sofronie și D. Buhuș erau veri primari; mamele lor fiind surori [3].)

★

Termenul *frate* avînd ramificații atît de numeroase, e natural ca și *compusele* pe care le formează să prezinte o floră semantică bogată și variată.

---

[1] Forma *fratre* se găsește și în vechi inscripții africane. Cf. M. L Wagner, *op. cit.*, p. 12.

[2] Sensul special de *frate* = coproprietar, atestat de DA în Banat, dar cunoscut și nouă de prin părțile Năsăudului, este o înrudire spirituală creată artificial (un fel de adopțiune) și întărită uneori prin forme legale. Scopul ei era de a păstra sau moșteni în comun diverse proprietăți.

[3] *Frate* în alte domenii decît al înrudirii : în agricultură se numesc „frați" odraslele ieșite la rădăcina porumbului. Sinonime: p u i, c o p i l e ț i. *Nu există fel de porumb care să dea frați așa de mulți.* GAZETA SĂTEANULUI. ap. TDRG ; cf. ALR II_1 h. 103, pct. 605; *Sînge de nouă frați*, product vegetal rășinos recoltat de pe fructele arborelui *Calamus draco*, ap. CADE.((Bot.) *Fratele briboiului* = briboi (Z. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, București, 1929, s.v.); *Trei frați*, numele plantelor: Menyantes trifoliata (Trifoiște) și Viola saxatilis (Micșunele gălbioare) (ap. id. ib.); *Trei frați-pătați*, numele altor flori înrudite (id. ib.). În argou : *Frate* = grănicer; soldații grăniceri pe care contrabandiștii de peste îi cumpără cu bani (BUL. FIL. IX 109). *Fratele labei* = patru; *fratele cernichii* = șapte; *fratele grubei* = nouă (BARONZI, L. R. 151).

Frate bun = fratele (cuiva) născut din acelaşi tată şi aceeaşi mamă (I. CR. XIII 111) [1]; *frater germanus* (LB; cf. LM. şi Ţ. H. 52). *Moşul dumilor sale, cu moşul meu Istrate Soriciu, au fost fraţi buni, ce se trag din Stănilă Giurgea.* (Doc. a. 1754) URICARIUL, XVII 250, ap. DA.

În ALRM I/II h. 222 „Frate bun" [2] apare răspîndit în mod unitar în Oltenia şi Muntenia, iar în restul dialectului dacoromân aria este întreruptă de alţi termeni.

Sinonime (tot compuse):

Frate adevărat (ALRM I/II h. 222 pct. 9). *Fraţi adevăraţi* (numai la pl.) = 1. dintr-un tată şi o mamă; 2. dintr-un tată şi două mame; 3. dintr-o mamă şi doi taţi. BUJOREANU, COL., 693.

Frate dintîi (ALR I/II h. 160, pct. 954). Numeralul aici arată ordinea şi face în acelaşi timp distincţia între „fratele bun" care e „dintîi" şi ceilalţi fraţi proveniţi din alt tată sau altă mamă. Cf. *frate de-al doilea* (ALRM I/II h. 223).

Frate drept (TDRG; cf. CADE). Răspîndit în Moldova de nord, Bucovina şi pct. 770.

Frate dulce. Dară eu, fiind frate dulce cu ea, de la un tată şi de la o mumă, nu i-am socotit ce-i negru sub unghie. (Doc. a. 1778). IORGA, S. D. XII 96. *Am avut un frate dulce.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 297. *Struţişor din doi bulbuci, M-am iubit cu doi fraţi dulci.* FOLC. TRANS. I 281; cf. I. CR. XIII 111. E răspîndit mai mult în nordul Transilvaniei şi — sporadic — în cîteva puncte apropiate de această zonă (cf. ALRM. I/II h. 222), fiind un calc după magh. *édes testvér.*

Frate de cruce (ALRM II/I h. 222, pct. 9, 424, 554, 750, 768. Aceeaşi sinonimie în ALR II/I MN. p. 66[2627], în pct. 250, 872 şi 928, precum şi în ALR II/I MN. pg. 67 [2629], pct. 2 şi 362).

Numirea este dată prin extensiune din cauză că *fratele de cruce* este considerat ca şi *fratele bun.* Vezi: *Frate de cruce.*

Frate de sînge (I. CR. XIII 111; cf. GÎDEI, FR. 30 şi urm.).

Frate de tată şi de mamă (din ALR I/II h. 160, pct. 325 şi 315 este un termen explicativ).

Frate primar (I. CR. XIII 111; cf. HAMANGIU, C. C. 162, ap. DA).

Limpede frate (cunoscut de noi din comuna Conşa, raionul Vatra-Dornei).

Fratele Crăciunului (în concepţia adepţilor religiei creştine) sfîntul Vasile sau Anul Nou (MARIAN, SE. I 145). Poate din cauza apropierii din calendar a acestor două sărbători (sau mai probabil o reminiscenţă din timpul cînd Crăciunul se sărbătorea deodată cu Anul Nou).

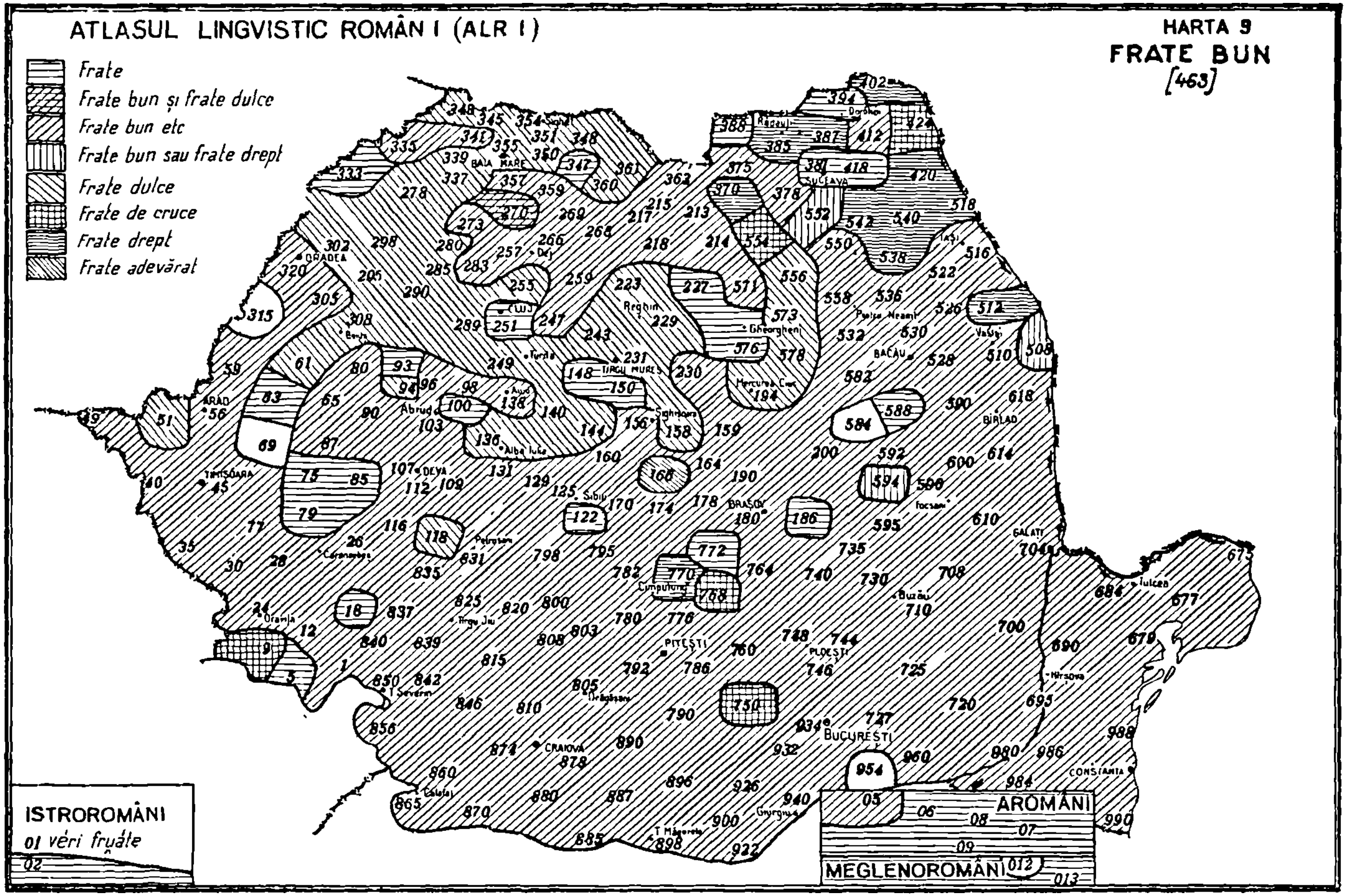
Frate de arme = tovarăş de armată şi război (TDRG).

Fraţi de lapte = care au supt de la aceeaşi doică (BARONZI, L. 108; cf. I. CR. XIII 123). În limba latină: *conlactaneus, -a* (MIHĂESCU, L. 198).

Fraţi-de-ocină (slav. братїам за очина) sau *fraţi de moşie,* se numeau cei înfrăţiţi (cu un ceremonial special) pe aceeaşi moşie,

[1] Cf. în v. log.: *frates carrales,* iar în camp. *fradis carralis.* M. L. Wagner, *op. cit.,* p. 13.

[2] Sinonime în dialectele sud-dunărene: în a r.: *frate* şi (parţial) *frate bun*; în i s t r.: *frate* şi *veri frate*; în m e g l.: *frate* şi *frate de un tată* (ALR. I/II h. 160).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 9
FRATE BUN
[463]
Frate
Frate bun şi frate dulce
Frate bun etc
Frate bun sau frate drept
Frate dulce
Frate de cruce
Frate drept
Frate adevărat
ISTROROMÂNI
01 véri fruấte
02
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
ARAD
TIMIŞOARA
CLUJ
DEVA
SIBIU
BRAŞOV
TIRGU MUREŞ
BAIA MARE
SUCEAVA
IAŞI
BACĂU
BIRLAD
GALATI
Tulcea
CONSTANŢA
BUCUREŞTI
PLOEŞTI
PITEŞTI
CRAIOVA

cu scopul păstrării proprietății devălmașe (GÎDEI, FR. 33, 64). *Frăția de moșie* se numea în Transilvania *adoptiva fraternitas* (id. ib. 65). Sinonime : *frate de funie* (numit, rar, și *funaș*) și *frate de ocol*. Sinonim „aproximativ" *frate de obște* [1].

Frate-de-suflet = frate adoptat, sinonim cu *frate nedespărțit* [2].

Frați-din-dragoste = frați de cruce (I. CR. XIII 136).

Frate sau *frați-după-tată* [3] = cei născuți din același tată dar din mame deosebite [4]. *Frater consangvineus* (LB.). Substantivat : *consangvin* (în opoziție cu *uterin*). *Consangvini sînt frații din același tată.* HAMANGIU, C. C. 162, ap. DA. De la sensul general al cuvîntului *consîngean* (< fr. *consangvin* ; lat. lit. *consanguineus*), care denumește orice persoană legată de alta prin sînge, înțelesul s-a restrîns aici numai la frați (sau surori). Ca adjectiv (învechit). *De-ar fi fost fratele meu consînge, ori tatăl meu ... l-aș fi tractat mai aspru.* GHICA, A. 703, ap. DA. Ca și *uterin*, cuvîntul este savant, fără circulație în graiurile populare și neînregistrat de ALR.

Frați (de) după mamă = născuți din aceeași mamă, dar din tați deosebiți [5].

Frați gemeni, vezi : *Geamăn (-ă)*.

Frate-iubitoriu (învechit și neobișnuit) atestat numai în COD. VOR. 153, este o traducere servilă a v.-sl. *bretoljubivŭ*.

Frate jurat = fratele adoptat în locul fratelui lunatic sau ziuatic, cînd acesta a murit (DENSUSIANU, Ț. H. 254 ; cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 122 ; I. CR. XIII 124). În H. XVII 8 și 256 (Hunedoara) *fratele jurat* este redat ca sinonim cu *fratele de cruce*, probabil din cauza jurămîntului ce se face cu prilejul încheierii acestei frății [6].

Frați lunatici (sau simplu *lunatici*) = născuți în aceeași lună (I. CR. XIII 124 ; cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 122). Această înrudire spirituală, ca și lepădarea ei, se face după un anumit ritual [7].

Frați mari = prima generație din bătrînul fundator al unui sat [8].

---

[1] Pe lîngă sensul social-agrar aceste denumiri arată „și conștiința rudeniei de sînge între membrii obștii". P. P. Panaitescu, *Obștea ...*, p. 40, 41, 157, 224; cf. H. H. Stahl, *Contribuții ...*, III, p. 212 și urm.

[2] Cf. I. Bogdan, *Cinci documente istorice slavo-române*, București, 1889, p. 60–62.

[3] În ALR II/I h. 134 „Frați după tată" ; pentru această noțiune s-a răspuns cu următoarele perifraze sau explicații, dispersate în diverse puncte pe întreg teritoriul limbii române : *Frați de la un tată, frate de scoarță, frați de măștihoi, frați de tată, frați numai după tată, frați de pe tată,* și *de mamă nu, frați de două mumîni,* nu *frați buni, frați mașteri, frați vitregi, vitregi, frați primeniți, frați buni numai de pe tată, frați al doilea, copii întorlocați* (cf. loc. adv. *într-un loc*), *frați de cruce*.

În multe puncte, pentru o nuanțare mai precisă, s-a adăugat sau s-a înlocuit termenul *frați* prin *surori*, înțelegîndu-se că și acestea intră în aceeași categorie.

Frați de cruce din p. 728 (Buzău) ni se pare o numire improprie sau o confuzie.

[4] Cf. în log. și camp. *frátis koŋkuînus*, M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 13.

[5] În ALR II/I MN., pag. 65 [2625] „Frații după mamă" s-au primit aproape aceleași răspunsuri ca și în ALR II/I, h. 134 „Frați după tată". De adăugat următoarele : *frați adunați*, pct. 2 (Severin), *frați de adunătură*, pct. 762 (Prahova) și *frați întîlniți*, pct. 537 (Roman). Ca și celelalte numiri, și acestea sînt un fel de precizări și explicații.

[6] Cf. Emilia Comișel, *Antologie folclorică din ținutul Pădurenilor (Hunedoara)*, București, 1964, p. 70, 72, 74.

[7] Cf. T. Bălășel, *Versuri populare române*, vol. I, Craiova (f. a.), p. 147–148.

[8] H. H. Stahl, *Contribuții ...*, vol. I, p. 66.

Frați mici = a doua generație din bătrînul fundator al satului [1].

Frate mijlocar (uneori colectiv, cuprinzînd și *surorile*) al doilea din trei frați. *Să meargă spre sară fratele mijlocar să-l păzească.* CĂTANĂ, ap. CADE; cf. istr. *sredeńu* (F. D. IV 153) < s. -cr. *srednji* 'mijlociu'.

Frați nedespărțiți = frați (veri sau alte rude) care se asociau prin legămînt întărit de domnitorul țării pentru a stăpîni și moșteni împreună sate, moșii sau vite. Scopul era ca averea să nu treacă în posesia altor persoane sau altor moștenitori [2]. *S-au înfrățit pe a lor bucate și dobitoace și pe ocine să fie trei frați nedespărțiți* (a. 1447). IORGA, S. D. V 169.

Frați pre evanghelie = frați de cruce (TDRG).

Frați sufletești = copiii (chiar de sex contrar) botezați în aceeași apă și de același naș (H. XII 98, în Rîmnicu-Sărat; cf. COLUMNA, 1882, p. 409; MARIAN, NA. 182; id. NU. 64; I. CR. XIII 123). Se mai numesc și: *frați spirituali* (H. XVIII 81, în Iași), sau *frați duhovnicești* (BUJOREANU, COL. 712), sau *frați de* (sau *din*) botez (SEVASTOS, NU. 27; cf. I. CR. XIII 123). Între toți aceștia, după credința creștină este oprită căsătoria.

Frați uterini = frați după mamă. 'Frater uterinus'. LB [3]. *Frații săi uterini Cristea și Mihai.* H. I 26 (Botoșani); cf. DL. Termenul se folosește (rar) în stilul juridic și mai mult sub forma substantivată: *uterin, -ă*. Numirea este științifică, savantă (<fr. *utérin, -e*) și neînregistrată de ALR.

Frate vitreg = frate (la pl. înțelegîndu-se și surori) numai după tată sau numai după mamă [4].

---

[1] H. H. Stahl, *Contribuții ...*, I p. 63.

[2] Cf. C. Diaconovici, *Enciclopedia Română*, II, Sibiu, 1900, p. 469—470. Această terminologie e întrebuințată des în documentele noastre vechi slavone, traducînd pe братнѩ нераздѣлени. Cf. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*. I. „Documente interne (1369—1490)". București, 1938, p. 369—370, 390—393.

[3] Sens frecvent în diplomatica latină cu referire la Transilvania. Cf. *Documente privind istoria Romîniei*, vol. II, București, 1956, p. 272.

[4] Cf. ALR I/II h. 161, unde pentru noțiunea de *frate vitreg* avem următoarele numiri: *Frate* (răspîndit sporadic în întreg dialectul dacoromân și parțial în aromân). *Frate nébun* în pct. 107 (Hunedoara). *Frate vitreg* (în Oltenia, Muntenia și o parte din centrul și sudul Moldovei, în aria cuvîntului *vitreg*). *Frate după mamă* (în cîteva puncte dispersate). *Frate de-al doilea* (în cîteva puncte izolate din Moldova și Transilvania, apoi în megl.). *Frate de pe tată* (răspîndit în Transilvania și în pct. 678 din fostul județ Dîmbovița). *Frate fiastru* (în pct. 1-Severin; pct. 131—Alba și pct. 856 — Mehedinți). Vezi: *Fiastru*. *Frate mașteh*, sau *mașter*, sau *de măștihoi* (în puncte izolate din Transilvania și Banat). *Prieten* (în pct. 350—Maramureș). Vezi: *Prieten*. *Frate de pe o creangă* (pct. 351 — Maramureș). *Brata* (pct. 69 — în Banat). Vezi: Brata. *Frate bun* (pct. 900—Teleorman). Poate o confuzie de termeni sau fiindcă de mici copii au conviețuit împreună și se consideră ca și frații buni. *Frate despărțit* (pct. 744—Prahova), *despărțit* cu sensul de 'diferit, de altă natură'. *Frați priminiți* (în trei puncte din Moldova). *Frate de scoarță* (pct. 273 — Sălaj). Vezi: *Mamă de scoarță, tată de scoarță*. *Frate de frunză* (pct. 96—Turda). Explicație dată în mod figurat, înțelegîndu-se copilul nelegitim al tatălui. Vezi: *Copil din flori*. *Frate nelegionat cu mine* (pct. 136—Alba), poate „nelegiuit" cu sensul de „vitreg".

Următorii termeni sînt dați prin adresare, de către „frații" mai mici către cei mai mari, și cuprind în ei și o nuanță de respect: *Bade* (*bădiță, bădică*), răspîndit izolat în Transilvania și Moldova. *Nene* în cinci puncte distanțate: 158, 810, 835, 878 și 954. *Tete* (alături de *frate mașter*) în pct. 109 (Hunedoara, Banat). *Ćaća* (pentru *tete*) în pct. 45 și 75 (Banat). *Bace* (în pct. 76 Banat), vezi magh. *bács* 'bade, nene'. Vezi: *Baci*.

Numai în dialectele sud-dunărene: în ar. (parțial) *parafrate adus di afuar*; *frati di năpoi*; în istr.: *nu-i me fruate pravi*; în megl. (parțial) *bébe* (< mbg. *bebi*) și *frati flat* (GR. S. III 394).

Frați ziuatici (*zilatici* sau *zilaleci*) = născuți în aceeași zi din săptămînă sau lună (chiar din ani deosebiți) (H. XVIII 308, în Caraș-Severin; cf. I. CR. XIII 124; PETROVICI, FOLK. ALM. 57, 122).

Termenii compuși de mai jos fac parte din atmosfera semantică a nunții fiind folosiți cu această ocazie în legătură cu ideea de asistență a mirelui și miresei.

Frate de mînă (sinonim cu *cumnat de mînă*, calc după s.- cr. *ručni dever*. PETROVICI, FOLK. ALM. 148) = 1. vornicul sau însoțitorul miresei la nuntă (I. CR. XIII 123; cf. ALR II/I h. 162, pct. 886, 928, iar în pct. 899: „braniște [1] sau frate de mînă"); 2. chemător la nuntă (ALR II/I h. 161, pct. 886, 889). „Fratele de mînă de la nuntă rămîne frate de cruce cu mirele toată viața" (ALR II/I pag. 67 MN [2629], pct. 886); 3. (în ar.) vornicelul mirelui (COSMULEI, D. 21, 22).

Frate de mire (FRÎNCU-CANDREA, M. 151; cf. I. CR. XIII 123) sau numai *frate* (MARIAN, NU. 220) = vătășelul sau vornicelul de la nuntă, numit în Banat *dever* sau *otfel*.

Frați de ginere = vorniceii mirelui la nuntă (RĂDULESCU-CODIN, LIT. TR. 92).

Frați de mireasă = vorniceii, vătăjeii, deverii; însoțitorii miresei (FRÎNCU-CANDREA, M. 165, 170; cf. MARIAN, NU. 215, 220; I. CR. XIII 123; ALR II/I h. 162, pct. 102, 235, 272, 284).

★

Bogăția familiei termenului *frate* este confirmată și de numeroasele sale derivate.

Fîrtat s.m. vezi la acest termen.

Frateano s. (prin Săliște-Sibiu, la vocativ; rezultat, poate din *frate a'nost*). DA.

Frătelnic, -ă adj. (rar) ca un frate, intim, apropiat. *Era frătelnic cu Grecii.* ZILOT., ap. DDRF. (Cu funcție adverbială) *Au început să se apropie frătelnic de tînăr toate lighioanele.* LUNGIANU, B. 67. (Cu sensul de 'înfrățit, -ă', în expr.) *Ceapă frătelnică* = ceapă din care răsare un mănunchi de 7—8 cepe mici (L. ROM. VIII, nr. 2, p. 52).

Frățenie s.n. frăție (3).

Frățesc, -ească [2] adj. (negativ: **nefrățesc** LB) de la frate, ca (un) frate; afectuos, devotat. *Era iertător frățesc.* DOSOFTEIU, V. S. 74. *Dragostea frățească.* C. NEGRUZZI, I 264, ap. DA. *Întinde frățeasca ta mînă, Cernită de lucru-n uzini, Plugarului vajnic ce ară.* BENIUC, V. 128. Întrebuințat des în relațiile de prietenie dintre popoarele socialiste: *popoare frățești, partide frățești, familia frățească* (L. ROM. XVII, nr. 4, p. 110). Expr. salut frățesc (calc după rus. *братский привет*) apare des în scrisori sau adresări reciproce între partidele muncitorești din diverse țări. (Cf. IORDAN, L. R. 109.) **Nefrățesc** = 'non fraternus' (LB).

---

[1] Cf. (?) *Am avut braniște* 'am ținut dragoste'. FRÎNCU-CANDREA, M. 98.

[2] În ar.: *frățescu* (PAPAHAGI, B. 596; cf. T. PAPAHAGI, D.); it. *fratesco*, cat. *fraresch*, sp. *frailesco*, port. *fradesco*. Cf. v. fr. *fraireschè*, prov. *fraireſca* 'héritage' (CDDE).

Frățește adv.[1] în mod frățesc, ca frații, cu dragoste frățească. *Toți ucenicii săi frățeaște va să se împreuneaze.* CORESI, EV. 335. *S-au sărutat frățește ... și s-au dus care-și în partea sa.* SBIERA, ap. CADE. Expr. **A împărți (ceva) frățește** = a împărți în părți egale, după dreptate, în mod cinstit. *Dintr-acești patru frați să aibă a împărți drept în patru părți frățește.* (Doc. a 1780). URICARIUL, X 79, ap. DA. **Nefrățește** 'minus fraterne' (LB.).

Frătic s.m. frățior (1, 2). *Petrișor, fräticule, Loc ... făcutu-mi-ai?* T. PAPAHAGI, M. 77; cf. I. CR. XIII 123. În ar. *frătic* (PAPAHAGI, B. 596) și *fărtic* (CAPIDAN, AR. 363; cf. PAPAHAGI, B. 311).

În on. **Frătie, -a, -ă.** CDO.

Frătiluc s.m. frățior (1, 2). *Frătiluc, departe ești!* T. PAPAHAGI, M. 6. Și: **frătiuluc** (PASCU, S. 133; cf. I. CR. XIII 123).

Frățic s.m. frățior (1, 2). *Uite-ce, frățice, Cel mai mare* [frate] *zice.* LUNGIANU, B. 93.

Fraică s.m. frate de cruce; prieten intim (IZVORAȘUL, V 22; cf. COSTIN, GR. BAN. I). Format prin analogie cu *taică, maică, ciuică, uică.*

Frățică s.m. (familiar; des la vocativ) frățior (1, 2). *Bună sara, bună sara, frățicule.* CONTEMPORANUL, VI 34, ap. DA. *Eu mult mă mir, frățico! Cum poți trăi aice?* NEGRUZZI, S. II 249, ap. DL; cf. I. CR. XIII 123. Și: **frătică** s.m. JAHRESBER. VIII 130.

În on.: **Frățică.** CDO.

Frăție s.f.[2] 1. rudenie între frați. *Măi frate zise într-o zi cel mai mare ... mi-e lehamite de frăția noastră.* CREANGĂ, P. 38; 2. (învechit, în Transilvania) rudă, rudenie. *Că fratele nu va putea ajuta acolo, nici sora, nici soțul nici frățiia.* CORESI, EV. 37. *Cine o va fura* [cartea] *sau frăție de a lui, sau strein, să fie afurisit* (a. 1778). BÎRLEA, Î. 73; 3. legătură de prietenie, de dragoste (între frați), fraternitate, înfrățire; prietenie strînsă, tovărășie, alianță. *Toți cinstiți frățiia iubiți.* COD. VOR. 148. *Ești cu furii în soțîie, Cu curvarii în frățîie.* DOSOFTEIU, ap. L.L. I 150. *Să-nvîrtim hora frăției Pe pămîntul României.* ALECSANDRI, P. P. 396. *Pentru toată frăția și dragostea mea către tine, te rog să strîngi pe toți ...!* ISPIRESCU, L. 117. *Partidul a îmbinat lupta împotriva exploatatorilor cu lupta pentru victoria ... frăției între popoare*[3]. SCÎNTEIA, 1949, nr. 1322, ap. DA ms. [Conducătorii] *vor lupta cu tărie Pentru pace și frăție.* FOLC. TRANS. II 583. *Acela să vie cu mine-n frăție* (= haiducie), *Ca să vitejască, Numele să-i crească.* ALECSANDRI, P. P. 67. Expr. **A împărți (ceva) pe frăție** = a împărți frățește (ALR II/I MN. pag. 68 [2632], pct. 76 și 836). **Măi frăție !** (în adresare) = măi prietene, tovarășe, frate (cf. L. L. IV 234; cf. FOLC. TRANS. II 585). Cu toate sensurile (1—3) în ALR II/I

---

[1] În ar.: *frăț(e)aste* 'fraternellement' (CDDE; cf. PAPAHAGI, B. 596; T. PAPAHAGI, D.).

[2] Pentru felul derivării, cf. S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 301.

[3] Expresia apare astăzi ca o inovație lingvistică, arătînd solidaritatea de nezdruncinat dintre popoarele socialiste. Cf. Iorgu Iordan, *Despre inovație în limbă*, în SCL XI, nr. 3, p. 520.

MN. pag. 68 [2632], cu răspîndire sporadică în întreg dialectul dacoromân [1]. Cf. şi ALRM II/I h. 190 [2].

Frăţietate s.f. (învechit) frăţie (3). *Iubitul meu frate, Iubitor de frăţietate.* FRÎNCU-CANDREA, M. 165; cf. ALRM II/I h. 190, pct. 334. Cf. fr. *fraternité*, însă derivat pe teren românesc [3].

Frăţine (şi : **frăţîn**) s.m. (învechit şi popular, adesea în legătură cu adj. pos. la gen. dat., întreb. des la pl.) frate (CIAUŞIANU, V.; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 372; I. CR. XIII 123). *Irodiada, muiarea frăţîni-său.* CORESI, ap. DA; cf. DOSOFTEIU, V. S. 58. *Ia acum carul cu boii frăţîne-său şi porneşte.* CREANGĂ, P. 46. *Cînd frăţînul ăl mai mic, Ăl mai mic şi mai voinic.* TEODORESCU, P. P. 441. Este întrebuinţat (rar) şi ca termen de adresare către un prieten sau persoană apropiată (I. CR. XIII 123).

La plural, *frăţini, frăţîni*, are şi sensul colectiv: fraţi şi surori de sînge [4]. *Ziua bună mi-am luat, De la părinţi şi frăţîni, De la prieteni şi vecini.* MARIAN, NU. 413.

Ca extensiune geografică termenul apare în aria cuvintelor *tătîne* şi *mumîne* în nordul Moldovei, o mică parte din Transilvania şi Oltenia, însă pe o arie cu mult mai restrînsă decît acestea. Chiar şi în texte apar cîteodată împreună. *Feciorul nu va putea să se sue împotriva tătîne-său, nice frăţine-său celui mai mare.* (*Carte românească de învăţătură* (1646), Bucureşti, 1961, p. 101). În ALRM II/I h. 185 „Frăţîne" are o arie minoră faţă de ariile majore ale lui „mămînă" şi „tătîn" deci *frăţîn* este o fază mai nouă, o inovaţie, după analogia celorlalte două. Singularul *frăţîn-frăţîne* este reconstruit după pluralul *frăţîni*, iar acesta format din *fraţi* (CDDE). Iorgu Iordan socoteşte formele: *frăţîne, mămîne, tătîne* ca nişte conservaţiuni transmise automat (BUL. FIL. VII—VIII 367) [5].

Frăţior s.f. (hipocoristic) 1. frate mai mic; (rar) frate (chiar mai mare de vîrstă). *Începe ... a plînge cu amar după frăţiorii săi.* CREANGĂ, P. 25. *Maică ... sa ţine frăţiorul lui la sîn.* C. NEGRUZZI, II 6, ap. DA. *Dară greu somn dormii, soru-mea. — Greu, frăţioare* [6]. ISPIRESCU, L. 131; (în ar. — numai în bocete: *frăcăre*, cf. CAPIDAN, AR. 273); 2. (des la vocativ) termen de adresare către un bărbat, în semn de prietenie sau dragoste frăţească. *Ia spune-mi, măi frăţioare, ursul ce lucru-ţi şopti.* PANN, ap. CADE. *Un tînăr sprîncenat ... Care-mi este frăţior, Frăţior de vitejie, Tovarăş de haiducie.* TEODORESCU, P. P. 584. (Uneori

---

[1] În ar.: *frăţil'e* şi *frăţîl'e* (T. PAPAHAGI, D.); cf. fr. *frairie*, prov. *frairia*, cat. *fraria*, sp. *frailia* (CDDE).

[2] Pentru bogăţia derivatelor amintim şi : **frăţie** s. f. călugărie. *Să nu-l dau la frăţie.* ZILOT, CRON. 55, ap. DA (întrebuinţat des în legătură cu pronumele personal ca adresare a călugărilor şi preoţilor între ei).

Frăţime s. f. comunitate de călugări sau călugăriţe. *Să strînse toată frăţîmea.* DOSOFTEIU, V. S. 45 (întrebuinţat şi în adresare).

[3] Cf. G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, în L. ROM. XIV, 1, p. 37.

[4] Cf. Leca Morariu, *Frăţînii Eminescu*, Cernăuţi, 1923.

[5] Tot rest izolat păstrat din substantivele imparisilabice latine îl consideră şi GRAUR, S. L. 29, apoi MIHĂESCU, L. 133—135 (unde se dau şi părerile altora). Cf. E. Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919, p. 83—84, harta nr. 15. Fiind atestat încă la Coresi, oare n-ar putea fi un derivat vechi din **fratrinus*?

[6] Pentru modul de derivare cf. S. Puşcariu, *Morfemul şi economia limbii*, în DR VI 242.

ironic) *Auzind zmeii vin și-l ispitesc: — Ce-i frățioare?* LUNGIANU, B. 126; cf. id. ib. 119 [1]; 3. (figurat) *Măi arcușe, frățioare, Ia întoarce struna, Pentru dorul ce ne doare, Să-i mai zicem una.* DEȘLIU, G., ap. DL. (Adjectival) *Mult mi-e dor, mămucă, dor De cel codru frățior.* ALECSANDRI, P. P. 295 [2].

Frățișor s. m. frățior (1, 2). *Frate frățișorul meu, Cînd va fi ospățul tău, Eu cu toate te-o chiti,* BIBICESCU, P. P. 311. Și: **frățișior** (I. CR. XIII 123).

Frătiuc(ă) s.m. frățior (1, 2). *Spusu-ți-am, frătiucă, ție.* ȚIPLEA, P. P. 6. *Să trăești, frătiucu meu!* id. ib., cf. I. CR. XIII 123. Cf. în megl. *frătcuc* (GR. S. III 394).

Frățiuc s.m. (cu formele de plural; *frățiuci* și *frățiurei*. BÎRLEA, C. P. 18, în notă) frățior (1, 2). *Eu , Ileană, te-oi lua, Numai tu de-i otrăvi Pă frățiucul tău cel mare.* FOLC. TRANS. I 333; cf. I. CR. XIII 123.

Frătiuț s. m. (var. **fratiuț** GR. S. VII 43) frățior (1, 2). *Dar n-ai văzut pe frătiuțu?* T. PAPAHAGI, M. 116; cf. MÎNDRESCU, L. P. 84; I. CR. XIII 123; KLEIN, D. Și: **frătițu** s.m. epitet cu care frații mai mici se adresează celor mai mari (GR. S. VI 237).

Frătiuleț s.m. frățior (1, 2) (I. CR. XIII 123).

Frățilior s.m. (var. **fratiulior**) frățior (1) (GR. S. VII 36; cf. id. ib. 44).

Frătiuluț (frătiuliuț) s. m. (var. **frătuluț, frătuliuț**) frățior (1). *Hei, tu frătiuluțu meu.* ȚIPLEA, P. P.; cf. GR. S. VII 22, 35, 36.

Frătuic s.m. frățior (LEXIC REG. 12).

Frătuț(iu) s.m. frățior (LB.). *Ioi, frătuț, tînăru meu, Ieu m-aș duce-n locul tău.* GR. S. VII 44; cf. id. ib., 31, 36, 42. *Măi frate frătuț al meu* (cf. E. Comișel *Antologie folclorică* ..., Buc., 1964, p. 45). Cf. friul. *fraduz,* sicil. *fratuzzu* (CDDE). Existența derivatului și în aceste limbi ne atestă vechimea lui.

Frătuț s.m. 1. frățior (1); 2. numele dat de către alții românilor băștinași din Banat [3]; 3. numele unui regiment din fosta Austro-Ungarie format din frătuții bănățeni. Și (prin metateză): **fătruț** s.m.; **fărtuț** s.m. (DA).

În on.: **Frătuț[u]l.** CDO.

Frătuțesc, -ească adj. (rar) 1. de frătuț; 2. ardelenesc (fiindcă bănățenii erau confundați de către locuitorii „vechiului regat" cu ardelenii). *Cu haine frătuțești* (= ardelenești). H. IV 10 (Buca-Mare, în fostul județ Mehedinți).

---

[1] Tot în mod ironic îl întrebuințează și I. L. Caragiale, în nuvela „Chir Ianulea" : *Frățiorii mei ... nu e bine să stea așa degeaba ... că sînt gogeamite gligani acuma.*

[2] *Frățior* (în Moldova) 1. planta *ciormoiag* (Melampyrum cristatum). *Frățiori și romănițe care se ațin la drumuri.* ALECSANDRI, ap TDRG; 2. (la pl.) *frățiori* copileți (de porumb) (ALR II_1, h. 103, pct. 531).

[3] Numai în I. CR. XIII 123 avem forma *frătuț* = frățior (1, 2). Cf. Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt,* în JAHRESBER. III 201, 203; B. P. Hasdeu, *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial,* în „Analele Academiei Române", Mem. Secț. Lit., S. II, Tom. XVIII (1897), p. 2—3; Horia Călătoru, *Bufenii și frătuții,* în *Graiul Românesc,* II (1928), p. 227; cf. Pia Gradea, *Note și etimologii,* în C. L. II, p. 305—307.

Înfrăți vb. IV tranz. și refl. a (se) face (cu sau pe cineva) frate (de cruce), a(-l) apropia, a-l uni cu altul prin dragoste frățească [1], a (se) înfrăți, a se împrieteni sau a se face prieten ca frații[2]. *Dorul învățăturilor ... înfrățește pe locuitorii unei țări.* URICARIUL, VIII 107, ap. DA. *S-au înfrățit cu dînsul.* LET. III 57. *Să ne-nfrățim, noroade! La ce al urii vierme în suflet ne-ar mai roade? Să ne-nfrățim!* NECULUȚĂ, Ț. D. 55, ap. DL. *Noi cu toți să ne-nfrățim.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 105 [3].

Înfrățire s.f. acțiunea de a (se) înfrăți [4], dragoste frățească, prietenie strînsă, unire. *Să facem sfînta unire, adecă înfrățirea dorită de strămoșii noștri.* CREANGĂ, A. 162. *Că lor* [boierilor, patronilor și bancherilor] *nu li-i dragă hora înfrățirii tuturora.* Cf. C. Bărbulescu, *Creația nouă de cîntece populare*, în SCLF I (1952), p. 203 [5].

Înfrățit, -ă adj. (negativ: *neînfrățit, -ă*) unit, legat prietenește, întovărășit, frățește. *Prin știință și prin artă națiile înfrățite, În gîndire și în pace drumul gloriei găsesc* ALEXANDRESCU, M. 16 [6].

Înfrățit s.m. înfrățire (DA).

Înfrățitor, -oare adj. (neobișnuit) care înfrățește, care unește. *Lunca înfrățitoare a Milcovului.* ODOBESCU, I 170, ap. DA.

Alte atestări on.: **Frat, -u Fratul** (prin analogie cu **Bratul**), **Frate, Frățești, Fratea, Frătei, Frateș, Frătița, Fratiul, Frățilă, Frățilescu,** CDO.

★

Tot din familia cuvîntului *frate* fac parte și numeroase neologisme (cîteva dintre ele calcuri), unele fiind mult întrebuințate în terminologia juridică. Ele n-au valoare etnologică la noi, dar le cităm pentru a arăta forța de expansiune a cuvîntului.

Fratern, -ă adj. frățesc. Cf. lat. lit. **fraternus.**

Fraternitate s. f. frăție (3). Cf. fr. **fraternité.**

Fraterniza vb. I intranz. a se înfrăți, a-și arăta prietenie sau dragoste ca niște frați; a face cauză comună cu cineva. (Cf. fr. *fraterniser*)

Fratricid s. n. omor de frate sau de soră; **fratricid, -ă** s.m. și f. persoană care și-a ucis fratele sau sora. (Cf. fr. *fratricide.*)

---

[1] Cf. ar. *anfrățire*, v. fr. *afrerir*, prov. *confrairir* (CDDE).

[2] Cf. Ana Canarache, *Observații asupra cîtorva verbe defective din cauza sensului lor*, în L. ROM. VIII, nr. 2, p. 57; A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BULL. LINGU. VIII 216.

[3] Intranz. (Despre plante) A da naștere la tulpini secundare; a lega, a înspica. *Grîul înfrățise nalt de o șchioapă.* DELAVRANCEA, V. V. 175, ap. DA. Și: (reg.) *înfrățoși* (TEAHA, GR. 235); *frăți* (id. ib. 107).

În Banat (cf. DA) și prin părțile Năsăudului avem și sensul special a **înfrăți** = a da cuiva jumătate din proprietăți făcîndu-l „frate”.

[4] „Înfrățirea” se făcea (în trecut) și pentru a întări gradele de rudenie și slabele înrudiri sau pentru a introduce în interiorul familiei rude îndepărtate, care erau trecute astfel într-un grad mai apropiat. Ea era și un mijloc de a intra în obște. Cf. P. P. Panaitescu, *Obștea ...*, p. 179—184; H. H. Stahl, *Contribuții ...*, III, p. 202 și urm.

[5] (Despre plante) Ramificarea tulpinii prin apariția mai multor fire secundare (PAMFILE, A. 183, ap. DA).

[6] (Despre cereale) Crescut în mai multe fire de la baza aceleiași tulpini. *Grîu înfrățit*, ap. DL, vezi și romanul lui Ion Istrati cu acest titlu (1950).

Fratoricesc, -icească adj. (învechit, neobişnuit) de frate (cu sensul de 'călugăr'). *Tagma fratoricească* [1]. (Cf. gr. φρατορικός)

Confrate [2] s. m. 1 coleg de profesie [3], tovarăş de meserie; 2 (învechit) tovarăş de conspiraţie. (Cf. fr. *confrère*.)

Confraternitate s. f. frăţie (3) (Cf. fr. *confraternité*).

Confraterniza vb. I refl. a se înfrăţi, a fraterniza; (cu abstractul) **confraternizare** s.f. DA.

Confrăţesc, -ească adj. (neobişnuit) de confrate.

Confrăţie s.f. (învechit) asociaţie; frăţie (3). (Cf. fr. *confrérie*.)

Confrerie [4] s.f. confrăţie; confraternitate. (Cf. fr. *confrérie*.)

BRAT(Ă)

Este un slavonism care apare frecvent în limba cancelariilor şi în textele noastre vechi (<v.-sl. *bratъ*). Sensul de bază al termenului este 'frate'. *Un Toderaşcu, brat David Ceauşul ... s-au arădicat.* Cf. M. Gregorian şi E. Stănescu, *Cronicari munteni*, Bucureşti, vol. II, p. 180, 359; cf. DA. Ca şi la alţi termeni de acest fel (cf. *zet, sin*) este întrebuinţat în acte pînă la 1850 de către dieci, arătînd raporturile de rudenie şi proprietate precum şi pentru a simplifica formula patronimului (uneori nestabilă). Datorită actelor oficiale şi private, termenul este bogat reprezentat în onomastică cu numeroase derivate. Iată cîteva mai importante: **Bratul, Brăt/escu, -eni, -eşti, Brătul/escu, -eni, -eşti, Brata, Brate, Brătan, Brătăşan, Brătăuş, Brătei, -u, -ul, Brăteluş, Brateş, Brăticul, Brătil/ă, Brătior, -ioara, Brătoiu, Brătoaia, Brătui.** CDO.

Tot ca slavonism apare cu sensul de 'văr' (cf. sl. *bratiši* 'văr'). *O ferycaţi de aceia ce-şi lasî fraţii şi surorile şi bratăşii săi.* COD. TOD. 220; cf. CUV. D. BĂTR. II 464; SCL XI, nr. 3, p. 614. (În citatul nostru *bratăşi* pare a fi popular.)

Sensurile de mai jos sînt împrumuturi mai noi (termenul este în acest caz sîrbism, sub forma *brată*) şi provin din zona Banatului, unele existînd şi în limba sîrbă (cf. s.-cr. *brato, brata*, hipocoristic de la *brat* 'frate' RJA; cf. ROMANOSLAVICA, X, 1964, p. 214). Unele par a fi date prin adresare, cuprinzînd în ele şi o pronunţată nuanţă afectivă: 1. frate mai mare-sinonim (noţional) cu *bade-* (WEIGAND, K.M.D. 77; cf. ALR I/II h. 172, pct. 69) [5], atestat şi sub forma (hip.) *bate, bata* (cf. *Scrisul Bănăţean* XIV (1963), nr. 3, p. 72) în „Analele univ. din Timişoara",

---

[1] Cf. Ion Bianu—Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, Bucureşti, 1910, vol. II, p. 197.

[2] Pentru funcţiunea prefixului cf. I. Rizescu, *Prefixul* **con-(co-,com-)**, în S.F.C. II 29, 31.

[3] Întrebuinţat încă de I. Eliade-Rădulescu (SCL XIII), nr. 4, p. 482). *Confrate* îl numeşte Vasile Alecsandri pe poetul şi prietenul său Iosif Vulcan. (Cf. *St. şi cerc. ştiinţ.*, XIII, fasc. I, Iaşi, p. 84, 90.)

[4] Cf. IORDAN, L.R.A. 195.

[5] Cf. şi istr. *brat* 'frate' (CANTEMIR, T. 159); *braine moi* 'frăţiorul meu' < s.-cr. (reg.) *brâjne moj*. *Brâjne* hipocoristic de la *brat*. Cf. Iosip Ribarić, *Razmještaj južnoslovesnkih dijalekata na poluotoku Istri*, Belgrad, 1940, p. 133; Cf. PUŞCARIU, ISTR. III 305.

II 1964, p. 267; 2. iubit (bade). *Cărăruşă după rît, Tare, brată, m-ai d-urît, Lasă, brată, lasă dragă Că tu iară ti-i d-întoarce ... La mîndra ce ai d-urît-o* (JAHRESBER. IV 303; cf. 306, 307, 327; DA; VICIU, GL.; ALEXICI, L. P. I 121); 3. unchi mai tînăr (VICIU, SUPL. GL.); 4. tată vitreg (ALR. I/II h. 153, pct. 69); 5. frate vitreg (ALR I/II h. 161, pct. 69); 6. cumnat (ALR I/II h. 263, pct. 56).

CIUCE (CIUICĂ)

Este atestat numai în Banat sub formele: *śuśo̜, šuše, śuiko̜* (JAHRESBER. III 328), *šuša* (BULL. LINGU. V 147) 'frate mai mare'; ciuică (NOVACOVICI, C.B. II) prin analogie cu *maică, taică, fraică* etc. Serveşte şi ca termen de adresare către un om mai în vîrstă.

Provine din s.-cr. *čiča*; cf. şi s.-cr. *čiko, čika* hipocoristic de la *čiča* (RJA).

FRATE DE CRUCE

Această numire îşi are originea în vechea superstiţie de ordin religios a înfrăţirii, practicată în trecut — uneori chiar şi astăzi — la români[1].

Obiceiul înfrăţirii a existat şi la alte popoare (I. CR. XIII 131 — 148; cf. BARONZI, L. R. 108, 207). La români obiceiul e amintit şi de cronicarul Kekaumenos (în COLUMNA, 1882, p. 530). Înfrăţirea se făcea, atît între băieţi cît şi între fete, prin amestec de sînge sau prin săvîrşirea unui anumit ritual, în biserică (I. CR. XIII 131—148) sau în faţa domnitorului ţării, unde cei ce se înfrăţeau jurau pe cruce. De aici numirea „fraţi de cruce" [2].

Scopurile acestei înfrăţiri erau mai multe. Cînd într-o familie mor mai mulţi fraţi unul după altul, atunci cei rămaşi în viaţă, ca să nu moară şi ei, îşi prind alţi fraţi care se cheamă *fraţi de cruce*. Condiţia este ca ei să fie *lunatici* sau *ziuatici* (MARIAN, Î. 359—360; cf. PETROVICI, FOLC. ALM. 57, 122).

---

[1] „Frăţia de cruce este legătura de rudenie artificială, care se naşte între două persoane (sau mai multe, n.n.) care îşi jură reciproc unire şi ajutor frăţesc pînă la moarte". I. Peretz, *Curs de Istoria Dreptului Român*, vol. II, partea 1, Bucureşti, 1928, p. 118.

[2] Cf. Le Comte de Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt*, Paris, 1824, p. 364; B. P. Hasdeu, *Fraternitatea şi unirea*, în *Bul. Instr. publice*, 1865, p. 62; idem, *Oltenescele*, Craiova, 1884, p. 79—91 şi 155; idem, *Originile Craiovei*, în *Columna lui Traian*, 1887 p. 6; MARIAN, SE. II, 84—88; G. Moldován, *A Keresztbarátság*, Kolozsvár, 1890; E. N. Voronca, *Studii în folclor*, I, Bucureşti, 1908, p. 121—130; N. Iorga, *Les éléments originaux de l'ancienne civilisation roumaine*, Iassy, 1911, p. 7—8; I. Minea şi L. I. Boga, *op. cit.*, p. 21—74; I. Munţiu, *Satul meu. Monografia com. Cărpiniş*, Sibiu, 1937, p. 96; GÎDEI, FR. 16 şi urm.; Em. Em. Săvoiu, *Contribuţiuni la influenţa religioasă în vechiul drept românesc*, Craiova, 1941. O descriere a ceremonialului înfrăţirii se găseşte în romanul lui M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*, capitolul III: *Se vede cum se leagă o frăţie de cruce şi se arată mai ales despre ce vorbesc tinerii din toate timpurile*; cf. DA la *cruce*; P. P. Panaitescu, *Obştea ...*, p. 179—183.

Tot *fraţi de cruce* se numesc şi acei „fraţi” care sînt botezaţi într-o apă sau în aceeaşi zi, sau care au acelaşi naş (ALR II/I MN pag. 67 [2629]), precum şi copilul botezat cu copilul naşului său (I. CR. XIII 123).

„Înfrăţirea”, ca şi „însurăţirea”, se fac de obicei la sărbătoarea Mătcălăului, iar diversele practici ocazionale variază după regiuni (MARIAN, SE. II 84, 87; cf. BIBICESCU, P. P. 397—412).

Obiceiul se pare că a venit la noi de la slavii din sud [1], dar a existat şi la ruşi (GÎDEI, FR. 14). S-a practicat şi între haiduci [2] şi avea un rol social în sensul că se făceau înfrăţiri pentru a scăpa de „rumânie” sau pentru a primi daruri cu această ocazie (I. CR. XIII 136 ş.u.). Înfrăţirea se făcea indiferent de clasa socială căreia aparţineau cei ce se înfrăţeau. Ea închega puternic legăturile între cei ce „se prindeau fraţi de cruce”[3] şi dădea naştere la o rudenie convenţională care era tot aşa de trainică ca şi cea naturală.

Obiceiul există şi astăzi în unele părţi. ALR II/I MN. pag. 67 [2629], ca şi ALRT II pag. 17 şi urm. ne dau descrierea lui amănunţită.

Ca răspîndire geografică termenul este cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân (ALR II/I MN. pag. 67 [2627] [4]), avînd cîteva sinonime ca: f î r t a t, p r i e t e n b u n, v ă r d e c r u c e. Vezi: *Fîrtat*.

TOVARĂŞ(-Ă)

În cadrul preocupărilor noastre semnalăm acestui cuvînt următoarele sensuri: 1. (rar) frate de cruce (ALR II/I MN. pag. 67 [2726], pct. 362); 2. (rar) soră de cruce; cu derivatul *tovărăşiţă* (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 362); 3. (complinit cu „de viaţă”) soţ, soţie (DL); 4. (azi, întrebuinţat izolat sau înaintea numelui sau a titlului unei persoane) termen de adresare între doi oameni ai muncii sau cînd vorbesc despre al treilea sau (tot în adresare) către mai mulţi. (Cf. DL.)

Cf. ucr. *tovaryš*, rus. *товарищ*.

FÎRTAT (FĂRTAT) [5]

Cu sensul de bază, termenul este aproape sinonim „absolut” cu *frate de cruce*, însă are o întrebuinţare mai largă decît acesta ŞEZ. V 73;

---

[1] Cf. Stan Ciszewski, *Künstliche Verwandtschaft bei den Südslawen*, Leipzig, 1897, p. 23—24; N. Iorga, *Le Caractère Commun des Institutions du Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1929, p. 18; N. Drăganu, *Cuvinte şi obiceiuri*, în ARH. FOLK. II, p. 11—15; cf. sîrb. *brat po krstu* (RJA).

[2] Atestări în literatură găsim la: N. Gane, în nuvela *Aliuţă*, Cf. şi nuvela *Şanta* de acelaşi autor; în poezia *Legendă* de St. O. Iosif la MOXA, 368, ap. DA, ALECSANDRI, P. P. 12.

[3] „Dreptul şi datoriile ce au fraţii şi surorile adevărate, tot acel drept şi datorii aveau fraţii şi surorile de cruce” (COLUMNA, 1882, p. 580).

[4] Sub forma: *fritje de Krutsche* 'amic intim' a intrat şi în limba saşilor din Transilvania (BR. R. 18; cf. GRIGOROVITZA, 28).

[5] Forma *fărtat* nu este „adesea, numai variantă grafică”, cum se afirmă în DA. Sînt regiuni întregi unde se cunoaşte numai această formă (nordul Transilvaniei), deci ea este o realitate (cf. ALRM II/I h. 188). S-ar putea ca şi *frătat* (GCR. I 216) să fie o formă reală, căci avem

cf. id. XXV 127 ; GÎDEI, ST. 302 ; BÎRLEA, C. P. II 87) [1]. *Fărtatu-tău soru-ta să nu o ia, nici frate-tău pre* [= cu] *sora frătatu-tău să nu se ia, că se grăesc fraţi sufleteşti ce-ş* [i] *sînt pre sf*[î]*nta ev*[an]*ghelie şi pre cinstita cruce.* PRAVILA (a. 1640), ap. GCR I 90. *Văzînd ei ce poate fiecarele au zis unul către altul : „să fim amîndoi de-acuma fraţi de cruce!”... Prinzîndu-se ei fărtaţi, s-au dus să fure ceva, fiindcă-i apăsa foarte nevoia.* SBIERA, P. 262. *Se prind fraţi de cruce, cărora le mai zic şi fărtaţi.* MARIAN, SE, II 84. *Cu Pintea să fiu fîrtat, Decît slugă la bogat.* FOLC. TRANS. II 568. Această sinonimie *(frate de cruce — fîrtat)* se dă şi în ALR II/I, MN. pag. 66 [2627], pct. 228.

Sensul cel mai răspîndit al termenului nostru este însă acela de ‘prieten (nedespărţit, ca frate; cf. BUL. FIL. VI 221), tovarăş, soţ, ortac’ [2]. *Dacă au ştiut de moartea Radului Vodă, n-au stricat în ţeară nimică, fără ce au fost de hrana cailor, că era Cantemir fărtat lui Barnovschi-Vodă.* M. COSTIN, LET. I 259. *Băiatul tare se minuna de această taină neînţeleasă şi odată, cînd era acum fecior în toată forma, îl învăţă un fărtat, prieten vechiu şi credincios, astfel...* MERA, L. B. 217 ; *Se duc uitaţi Cei trei fărtaţi.* St. O. Iosif în poezia „Doina”, cf. ONIŞOR, D. 48, 86 ; L. L. IV 237 ; AL-GEORGE, 31 ; HETCOU, 41 ; FOLC. TRANS. II 568. Acest sens este larg răspîndit în dialectele dacoromân, aromân şi meglenoromân (ALRM. II/I h. 188). În Transilvania (rar) şi femininul *fărtată* (CADE).

Tot în acest sens se întrebuinţează des (ca şi „frate”) ca termen de adresare (uneori ironic) [3]. *Fîrtate, ado-mi şi mie!* MINEIUL (1776), 120, ap. DA. *Şi Mihu c-auză Către hoţi*[i] *că mi-ş*[i] *grăeà : „Fraţilor, fîrtaţilor, Doară tobile-m*[i] *răsună?”* ALEXICI, L. P. 62. *La cotune m-o luat Şi mi-o pus puşcuţa-n spate, Na, fărtate, şi te bate.* BARBUL, 57 ; cf. HETCOU, P. P. 57. Şi negativul : (rar) *nefîrtat* (SBIERA, P. 183).

E probabil ca, în cadrul atmosferei vesele şi prieteneşti a nunţii, termenul nostru a primit şi sensul de ‘vornicel’ (H. XIV 359, 400 — în Tulcea ; cf. ALR II/I MN. pag. 68 [2630], pct. 682 — Tulcea), sens răspîndit în aromână (WEIGAND, AR. II 305 ; cf. PETRESCU, M. 155 ; COSMULEI, D. 21, 26, 32), unde avem şi fem. *fărtatcă* ‘druşcă’ (Com. T. PAPAHAGI).

Ca situaţie geografică, atît din texte, cît şi din ALR, se constată că *frate de cruce* este mai des întrebuinţat decît cosemanticul său *fîrtat*. Ambele au fost provocate prin întrebare directă (cf. ALR II/I, pag. 67 [2629] ; id. pag. 68 [2630]).

---

derivatul *frătăţie*. Alte forme : *Furtat* (VÎRCOL, V. 93 şi ALRM II/I h. 188, pct. 2 şi 762) cu prefacerea lui *ă* > *u* după labială ; *fartat* (ALRM II/I MN. pag. 68 [2630], pct. 95, 346) cu *ă* aton > *a* şi *sfîrtat* (PĂSCULESCU, L. P. 88, 99) prin analogie cu cuvintele care au un *s* înainte de consoană (*sforăit, sfulger* etc.).

[1] În ar. : *fărtat,* avînd şi sensul de ‘vornicelul mirelui’ (COSMULEI, D. 21, 26, 32 ; cf. T. PAPAHAGI, D.) ; (rar) *frătat* (PAPAHAGI, B. 594), *fortat* (ALR II/I MN. pag. 67 [2629], *furtat* (CAPIDAN, AR. 222) ; şi derivatul *fortătoańe* ‘soră de cruce’ (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 010) ; în megl. : *fărtat, furtat* (PUŞCARIU, ET. WB. ; GR. S. III 392) şi derivatul : *fărtatcă* ‘soră de cruce’ (ALR II/I MN. pag. 67 [2628] pct. 012). În megl., ca sinonim al lui *fărtat*, apare (rar) şi *dirvişnic* probabil un derivat < bg. *dever* ‘idem’ (CAPIDAN, MG. I 87).

[2] Cu acest sens a intrat şi în limba maghiară sub formele *fértat, fortát* (BLÉDY, INFL. 44).

[3] În adresare se întrebuinţează şi în ar. ; cf. în alb. *vətam*, bg. *pobratim*, ngr. *μπράτιμος*. Per. Papahagi, *op. cit.*, p. 125. În megl. avem şi forma *fărti!* ‘fărtate’ ca termen de adresare a femeilor către cumnaţii lor sau către copiii acestora, sau către rudele care nu sînt în vîrstă (GR. S. III 393 ; cf. CAPIDAN, MG. III 126).

Termenul *frate de cruce* este cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân, pe cînd *fîrtat* numai parțial. La această răspîndire a lui *frate de cruce* a contribuit în bună parte și biserica, care a patronat obiceiul înfrățirii „de cruce".

Se pare că odinioară a avut și *fîrtat* o extensiune mai mare. Motivele pentru care el și-a restrîns aria și întrebuințările (în favoarea lui *frate de cruce)* ar fi următoarele:

a) Înlocuirea termenului cu *văr* și *frate* foarte apropiate ca sens (în adresare) în pct. 141 și 723 sau cu *deverul* de la nuntă pct. 682.

b) Întrebuințarea foarte deasă a termenului în adresare, nu numai față de cei înrudiți spiritualicește, ci și față de vecini (pct. 192), sau cunoscuții din alte sate (pct. 95, 250), sau chiar față de persoanele necunoscute (pct. 346).

c) Sinonimia lui (mai ales în adresare) cu „prieten" (pct. 2, 157, 182, 235, 310, 325, 762, 784).

d) Degradarea sensului sau, mai bine-zis, pierderea „rangului" [1]. În pct. 29, după ce s-a răspuns cu: „Măi fărtate!", subiectul a adăugat „zic așa, că se batjocuresc", iar în pct. 812 măi *fîrtate* („vine un fel de glumă"). Cf. și pct. 514.

Ca vechime, cuvîntul (< *frate* + *-at*) datează de pe vremea comunității româno-slave, o dată cu obiceiul „înfrățirii" venit, se pare, de la slavii de sud, la care avem cuvintele cu același sens: bulg. s.-cr. *bratim*, *pobratim*; slov. *pobratim*; rus. *pobratimъ* și *pobratimstvo*; cf. DA. Cf. și ucr. *pobratalî-si* 's-au prins fîrtați'; s.-cr. *bratá što su secli libru* 'frați care au tăiat banul'; bg. *sa se pubratie* 's-au prins fîrtați'; *da se pubratîm* 'să ne prindem fîrtați'.

B. P. Hasdeu [2] și H. Schuchardt [3] au arătat că este un calc după formele slave derivate cu suf. *-im*, terminația participiului prezent pasiv [4].

*

Compusele și mai ales derivatele termenului nostru, nuanțînd și îmbrățișînd diversele sensuri ale acestuia, arată puterea lui de creație și valoarea lui de circulație.

Fărtăciune s.f. (învechit) fărtăție. *Fărtăciunile nedrepte.* CUV. D. BĂTR. II 230.

Fărtățel s.m. (hip.; în adresare) prieten; soț, ortac, tovarăș. *Măi voinice, voinicele, Măi bădiță, fărtățele!* P. P. ap. GCR. II 295. În ar. (cu alt sufix) *fîrtîtuș* (CDDE), *fărtătușu* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.); *fărtătic, fărtătičiu* (T. PAPAHAGI, D.); megl. *fărtatčuc* (GR. S. III 393).

Fărtăți vb. IV tranz. și refl. a (-și) zice (cuiva) „fîrtate!". *Pe față te fărtățesc, Pe dos mi-te pedepsesc.* ALEXICI, L. P. 152; ȘEZ. V 78.

---

[1] Cf. IORDAN, L. R. 195.

[2] *Fărtat (notiță lingvistică)*, în *Columna lui Traian*, VII (1876), p. 466—468.

[3] *Zeitschrift für romanische Philologie*, I (1876), p. 481.

[4] Cf. S. Pușcariu, *Pe marginea cărților* (Recenzia la articolul lui P. Skok, *Notes de linguistique romane*), în DR IV 1372; cf. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 11—15.

Fărtăție s.f. legătură între doi fîrtați; înfrățire, prietenie, ortăcie, tovărășie. „*Să ne lăsăm de fărtăție, pentru că și-așa nu ne prea potrivim...*" — „*Eu știam că fărtăția nu se desleagă*". SBIERA, P. 183; cf. POMPILIU, B. 93. Cu var. **frătăție** s.f. (Cf. O. Densusianu, *Limba română în sec. XVIII* — curs litografiat — București, 1935—36, p. 106). În ar. *fărtățil'e*; megl. *fărtățil'ă* (CDDE) și *fărtatlǫc* (GR. S. III 393). În ar. (cu alt sufix) *fîrtîtlichiă* (CDDE); *fărtătlike* (DALAMETRA, cf. T. PAPAHAGI, D.).

Înfărtăți vb. IV refl. a se face (cu cineva) fîrtat sau frate de cruce. *Acest Marchian, ... zăcea într-un sat la niște oameni și se înfărtați cu nunșii.* MOXA, 368, ap. DA; cf. MOLIN, GR. BĂN. 193. Negativul: *nefărtăți.* ȘEZ. II 99. Și: *înfîrtăți* [1] (DA). În ar. *mfărtedzu* (MIHĂILEANU).

Înfărtăție s.f. fărtăție.

Înfărtățire s.f. fărtăție. În ar. *mfărtare* (MIHĂILEANU).

În on.: **Fărtat, Fîrtat, Fîrtățești, Furtat.** CDO.

SORĂ

Persoană de sex feminin considerată în raport cu frații săi (indiferent de sex). *Fiul suroriei lui Pavel.* COD. VOR. 51. *Și au dat și o nepoată de sor după un fecior a lui.* NECULCE, LET. II 349. *Acesta-i ... nepot de soră a lui Pîndilă.* CREANGĂ, P. 244. *Dragu mi-i cîmpul cu flori Și bădița cu surori.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 34 [2]. În ALR I/II h. 163 termenul (fără alt sinonim) este răspîndit pe întreg teritoriul limbii române [3], făcînd parte din categoria I a fondului nostru principal lexical (< lat. *soror*), moștenit din fondul principal al limbii latine (GRAUR, Î. F. PR. 54, 68, 102, 143) și întrebuințat în toată Romania (REW. 8102).

În on.: **Sora, Soară.** CDO.

În adresare (des la vocativ) [4] termenul nostru este întrebuințat frecvent în atmosfera familiară, intimă sau prietenească:

a) de femeile de aceeași vîrstă, între ele. *Fetele ... grăbesc la izvorul cu apa cea bună. Aide, soro, zice una ... Aide, soro, zice alta ... Aide, soro, zic toate.* EMINESCU, N. 139; cf. H. XVIII 146—147 (în Banat); LIUBA-IANA, M. 4.

---

[1] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 216.

[2] Alături de formele *soră* se întrebuințează și vechiul *soru* în legătură cu adjectivul posesiv: *soru-mea, -ta, -sa*; *soru-m(e)i, -t(e)i, -s(e)i*. Cf. cal. *soru sorella*; *soru-ma, -ta, -sa* (ALESSIO, CONC. 44). *Craiul Svedului, cînd au murit, au lăsat diată de crăie soru-sei, care acum este vie.* NECULCE, ap. CADE. La gen. dat. (familiar) *sorei*. Forma *sor*, întrebuințată în textele vechi, se aude rar și astăzi (BULL. LINGU. V. 141; cf. GR. S. V. 46).

Alături de singularul *soră*, avem și *suror(ă)* și *sororă*. *Pentru sufletul răpăusatu sororu-mea* (a. 1765). IORGA, ST. DOC. XIII 334. *Că-mi ești frățior, Și io-ți sînt suror.* TEODORESCU, P. P. 421. *Că ți-ai căpătat nororă, De gîndești că ți-i sororă.* MARIAN, NU. 632. Această formă este un singular nou, refăcut după pluralul *surori* (< lat. *sorores*). Cf. cal. merid. *sorura, solura* 'sorella'; v. sicil. *sorure, surure*; vegl. *seraur*, precum și formele: *soluri, sror, šru* din alte dialecte italiene (ALESSIO, CONC. 44; cf. BULL. LINGU. I 34). În megl. (reg.) *suåră* (CAPIDAN, MR. III 270).

Forme rare de plural: *sore* (GR. S. VII 12, 67), *sori* (id. ib. 77; cf. E. Comișel, *Antologie folclorică* ... p. 71), *sorele* (id. ib. 44).

Sub forma articulată *сора* apare în 1599 într-un document din Țara Românească (BOGDAN, GL. 102).

[3] Și în ar. și megl. *soră*, și în istr.: *sor(a)*.

[4] În multe cazuri la vocativ își pierde înțelesul pur lexical, transformîndu-se într-un fel de interjecție sau cuvînt de umplutură. Cf. *frate* sub d.

b) (cu pronunţată nuanţă afectivă) către o fată sau femeie. *Ai auzit, soro, că s-a întors Negradi de la moşie, zicea cucoana Frăsina Alimpici vecinei sale Aristiţa Uluceanu.* XENOPOL, ap. TDRG. (Sens cunoscut şi în meglenoromână. Cf. REW 8102.)

c) de bărbat către nevastă şi invers. *Într-o zi ... zise bărbatul către femeie: soro, noi ... n-avem copii.* ISPIRESCU, ap. CADE. *Soro!* (se adresează Efimiţa către soţul ei) în *Conu Leonida faţă cu reacţiunea* de I. L. Caragiale. (Soţul către propria-i soţie) *Ia să-mi dai, soro, punga.* BAL. OLT. 63.

d) de cumnate între ele (în semn de dragoste şi atenţie). *„Sora" zice nora la sora bărbatului ei.* NOVACOVICI, FOLK. 154; cf. ALR I/II h. 264 pct. 85 [1]. (Sens cunoscut şi în aromână, PUŞCARIU, ET. WB; şi în meglenoromână, id. ib. cf.; PAPAHAGI, M. R. 251; cf. id. R. M. 64) [2].

★

Compusele termenului *soră* prezintă puncte comune cu acelea ale lui *frate* (mai ales la pl.); de aceea dăm numai atestarea lor.

Soră bună. *Fiii din frate bun sau soră bună.* PRAVILA (1814), 162, ap. DA. ms. Vezi: *Frate bun.*

Soră de cruce 1. surată (MARIAN, SE. II 85; cf. ALR II/I MN. pag. 68 [2619]; 2. soră bună (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 872; cf. ALR I/II h. 163, pct. 530). Vezi: *Frate de cruce.*

Soră de lapte (I, CR. XIII 123; cf. DDRF; CADE; DI). Vezi: *Fraţi de lapte.*

Soră de mamă 'uterina'. Vezi: *Fraţi de sau după mamă* [3].

Soră de scoarţă. *Această fată bună era horopsită şi de sora cea de scoarţă şi de mama cea vitregă.* CREANGĂ, P. 283. Vezi: *Frate vitreg. Fraţi de* sau *după mamă, Frate* sau *fraţi după tată.*

Soră de tată 'consanguinea'. Vezi: *Frate* sau *fraţi după tată* [4].

Soră dulce soră bună. *Cine-o făcut pe mîndra Să mai fi făcut una, Soră dulce cu dînsa, S-o iubeşti numai pe ea.* FOLC. TRANS. I 528; cf. ALR I/II h. 163, pct. 576. Vezi: *Frate bun* (în note).

Surori duhovniceşti (BUJOREANU, COL. 712). Vezi: *fraţi sufleteşti, duhovniceşti.* E un termen bisericesc din limbajul teologico-juridic.

---

[1] Tot în adresare e atestat şi unicul caz de *soră* = mătuşă (soţia unchiului), din ALR I/II h. 168, pct. 75.

[2] Nu intră în cadrul cercetării noastre sensurile: *soră* (uneori complinit prin „de caritate", sau „de ocrotire") = infirmieră; şi *soră* = călugăriţă, maică.

Sensuri figurate: 1. tovarăşă, prietenă. *Cucu-ntreabă: Unde-i sora viselor noastre de vară?* EMINESCU, O. IV 36, ap. DL; 2. (la pl.) cuvîntul se poate pune apozitiv, ca în acest exemplu: *De sute de ani, două ţări surori ... Moldova noastră şi Valahia ...* CREANGĂ, A. 162; 3. sau poate însemna lucruri de aceeaşi origine sau înrudite între ele (ca nişte surori): (pl. *surori*; la războiul de ţesut) cele două fire pe iţul dinainte sau dinapoi (ARH. OLT. VII 521); 4. (pl. *surori* — în agricultură) odraslele de la rădăcina porumbului (Ş.DU). Expr.: **soră cu** = înrudit cu, la fel. *Făt-Frumos ... căzu într-o ameţeală soră cu moartea.* ISPIRESCU, L. 106. *Baba se făcu soră cu drumul.* RETEGANUL, ap. TDRG.

[3] În neap. *sora de madre.* Cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud şi limba română*, în ARHIVA XXXIV, 1927, p. 17.

[4] În neap. *sora de padre.* Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*; cf. în camp şi log. *sorris koŋkuīnas.* M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 13.

Soră flată (în megl.) soră vitregă (GR. S. III 394).
Soră geamănă. Vezi : *Geamăn, -ă.*
Soră jurată. Vezi : *Frați jurați.*
Soră lunatecă. Vezi : *Frați lunatici.*
Soră mașteră soră vitregă. Vezi : *Frate vitreg.*
Soră vitregă. Vezi : Frate vitreg [1].
Soră ziuatică (I. CR. XIII 124). Vezi : *Frați ziuatici* [2].
Țară soră țară apropiată din punct de vedere al concepțiilor ideologice (L. ROM. XI, nr. 4, p. 394).

Din atmosfera semantică a nunții fac parte :

Soră (sau **surori**) **de mire, de ginere, de ginerică, de mireasă** vătăjiță, drușcă (SEVASTOS, NU. 74 ; cf. MARIAN, NU. 220—223 ; RĂDULESCU-CODIN, L. 105 ; DENSUSIANU, Ț. H. 237 ; DIACONU, R. XIX ; ALR II/I h. 162). Vezi : *Frate de mire, frați de mireasă, frați de ginere* [3].

Derivatele termenului *soră* sînt mai puține decît ale lui *frate*, deoarece nu are la plural sensul colectiv al acestuia din urmă. Derivatele care urmează sînt, toate, hipocoristice și ele, fiind formate în mediul familiar (sau prietenesc), afectivitatea are un rol important în formarea și conținutul lor.

Sorică s.f. (reg.) *De-mi stîmpăr irimuca, Știu că-i de la sorica.* GR. S. VII 13 ; cf. id. ib. 13, 23, 29, 32, 45, 55 ; CADE ; cf. în ar. *surică* (PAPAHAGI, B. 705 ; cf. T. PAPAHAGI, D.). În on. : **Sorica.** CDO.

Soricuță s. f. *Ioi, doamne, n-am pe nimucă, Nici am frați, nici soricuță.* GR. S. VII 42 ; cf. id. ib. 23, 32, 33, 37, 50.

Soriță s. f. *Mirel de la masă, Pe sorița noastră N-om da nicidecum.* MARIAN, NU. 605 ; cf. ar. *suroritsă* (WEIGAND, AR. II 329). În on : **Sorița.** CDO.

Sorucă s.f. *Să trăiești, sorucă dragă.* FOLC. TRANS. I 214 ; cf. id. ib. 209, 215 ; T. PAPAHAGI, M. 106.

Soruică s.f. *Că o fi mîța lu vecina, Ori a lu soruica Lina.* COSTIN, GR. BĂN. I 184 ; cf. CADE.

Sorulică s.f. *Hei tu, sorulica mea, În ia boii de tînjea.* T. PAPAHAGI, M. 89.

Sorurică s.f. *Ș-apoi mi-ș pleca La sorurica lui* (*Studia Univ. „Babeș-Bolyai”*, III (1958), nr. 6, p. 114).

Soruță s. f. *Și noi nu vom da Pe soruța noastră.* FOLC. TRANS. I 98 ; cf. E. Comișel, *Antologie folclorică*, p. 46, 71, 74.

Surioară s. f. (var.) **sorioară**, (rar) **sirioară** (MAT. FOLK. 213) 1. dim. al lui *soră. Pune pace, nu te bate ... Că te-or bate lacrimile, Lacrimile maicelor Ș-ale surioarelor Ș-ale mîndrișoarelor De dorul voinicilor !* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 316 ; cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 67 ; 2 .(la vocativ, în adresare) prietenă. *Vecinică, surioară, Bărbatul meu e la moară.* ZANNE, P. IV 220 ;

---

[1] Cf. G. Călinescu, *Estetica basmului*, II. *Soră vitregă, surori rele*, în SCLF, VII, nr. 1—2, p. 64.

[2] Menționăm și compusul (cu unica atestare) *suroricid* 'omorîtor de soră' (SCL I 78).

[3] Compuse (bot.) : *sora-soarelui* = *floarea-soarelui* (Helianthus annuus) ; *sor-cu-frate* = numele a două plante (Melampyrum nemorosum și Melampyrum bihariense) ; *sor-cu-frățior* = zîrnă ; lăsnicior (Solanum nigrum), ap. TDRG ; CADE.

cf. DL.; 3. iubită. *Marioară, sorioară, Sufletul meu lelișoară* ... *Fața ta cea rumeioară Zice: vino de te-nsoară.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 30—31; cf. FOLC. TRANS. II 335.

Soruleană s. f. (T. PAPAHAGI, M. 233).

Surorea s. f. (var. **sorurea**) *Hei tu, sorureaua mea.* BUD. P. P. 11; cf. VICIU, SUPL. GL.; IZVORAȘUL, XVII 219. *Nici am frați, nici surorele, Gîndești că-s picat din stele.* FOLC. TRANS. I 308; cf. id. ib. 540; T. PAPAHAGI, M. 121.

Derivate învechite sau rare:

Însorărí vb. IV tranz. (despre moșii) 'a împreuna, a comasa' (DA) [1].

Însorărire s. f. 'acțiunea de a însorări'.

Însorărit, -ă adj. 'hotărnicit prin însorărire'.

Sororal adj. 'de soră' (IORDAN, L. R. A. 160). În ar. (izolat) **sorsan** 'frate' (CAPIDAN, AR. 107), probabil masculin refăcut din fem. (prin aglutinare cu adj. pos.) și **sorsa** (id. ib. 107).

SORĂ DE CRUCE

Numirea derivă din obiceiul „înfrățirii" și „însurățirii". Vezi: *Surată, frate de cruce, fîrtat.*

Frați jurați și surori de cruce. H. XVII 8 (Hunedoara). *Surori de cruce, care se mai numesc și surate.* MARIAN, SE. II 82.

În ALR II/I, MN. pag. 67 [2628] „Soră de cruce", termenul e răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân. În comparație cu aria compactă a lui *frate de cruce* (ALR II/I, pag. 68 [2627], aria lui *soră de cruce* se prezintă întreruptă, ceea ce denotă că obiceiul „însurățirii" s-a practicat și se practică în măsură mai mică decît acela al „înfrățirii". De altfel și motivele „înfrățirii" erau mai multe și aveau scopuri mai variate.

Ca termeni sinonimi cu „soră de cruce" în ALR. II/I, MN. pag. 67 [2628] menționăm: *prietenă bună* (pct. 279); *tovărășiță* (pct. 362); *surată de cruce* (pct. 228); *soră de cruce, văruță verișoară* (pct. 141); *soră de cruce* și *surată* (pct. 182); *verișoară de cruce* (pct. 886). (Despre toți acești termeni vezi la capitolele respective.)

Sinonimia *soră de cruce — văruță — verișoară* derivă din obiceiul „însurățirii" și „învărnicirii": din momentul acesta fetele se numesc între ele — în unele regiuni — *surori, surori de cruce* sau *surate*, iar în alte regiuni *vere, vere de cruce, văruțe, verișoare* (BIBICESCU, P. P. 397—412).

SURATĂ

Termenul — corespondent feminin al lui *fîrtat* — este sinonim cu *soră de cruce*, iar numirea este în directă legătură cu obiceiul „însurățirii" (MARIAN, SE. II 84) [2]. *Feciorii zic: — Să fim fîrtați, pînă la moarte! Iar*

---

[1] Pentru felul derivării cf. Al. Graur, *Notes* ..., în BULL. LINGU., IV, p. 68.

[2] Cf. S. Hîrnea, *Datinile și obiceiurile vrîncenilor*, în *Universul*, anul 51 (1934), nr. 95.

fetele zic. — Să fim surate pînă la moarte ! MARIAN, SE. III 190. *Surată* 'soră de cruce' (ARH. FOLK. VII 61, 122). În on. : **Surata.** CDO.

Ca şi cosemanticul său masculin, lărgindu-şi sfera a ajuns la sensul, cel mai întrebuinţat, de prietenă, soaţă, tovarăşă [1]. *Mă voi pogorî preste munţi şi voi plînge preste fecioriile mele, eu şi suratele mele.* BIBLIA, 1688. ap. TDRG. *Au fost odată două fete vecine, care se numeau una pe alta surată, adică sorioară, prietenă.* MARIAN, O. II 60. Tot în acest sens se întrebuinţează (mai ales de către fetele şi femeile de la ţară între ele) ca termen de adresare [2], fiind cunoscut cu această accepţiune şi în aromână (WEIGAND, AR. II 331 ; cf. PASCU, D. I. 158 ; T. PAPAHAGI, D.). *La ce plîngi, surata mea? — Da cum focu să nu plîng, C-am luat bărbat nătîng* ! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 183. *Ce ne facem, tu, surată, Ne iau flăcăii-n armată.* FOLC. TRANS. II 437. La fel se explică şi sinonimia cu *tiză* (ALR I/II h. 190, pct. 772) şi (rar) cu *soră adevărată* (cf. FOLC. TRANS. II 469 ; ALR II/I, MN. pag. 68 [2631] pct. 141), precum şi (tot rar) cu *văruică, văruţă*, (ALR. II/I MN. pag. 68 [2631], pct. 2 şi 141 [3].

Sensurile date de noi sînt atestate de ALR II/I MN. pag. 67 [2628], dar mai ales de ALR II/I MN. pag. 68 [2631]. Din această din urmă hartă reiese că termenul, chiar acolo unde este cunoscut, se întrebuinţează rar, iar în unele părţi i se depreciază sensul (pct. 514) [4], poate şi fiindcă e legat de un obicei pe cale de dispariţie.

În aromână are şi sensul de 'druşcă, vătăjiţă' (la nuntă). Cf. MIHĂILEANU ; PETRESCU, M. 155 ; T. PAPAHAGI, D.

Ca extensiune geografică, *surată* se găseşte cam în aceleaşi regiuni ca şi *fîrtat* (ALRM II/I h. 189), dar cu o arie mai răspîndită decît acesta. Motivul este că termenul nu şi-a lărgit şi degradat sensurile în aceeaşi măsură ca *fîrtat*. În privinţa sinonimiei cu *soră de cruce* (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 172, 228), *surată*, fiind mai expresiv şi avînd mai multe sensuri şi întrebuinţări decît *fîrtat*, are şi o arie mai mare, precum şi derivate ca :

Surăţea s.f. (hip.). *Dar nu-s păsărele, Ci mi-s surăţele*; *Una-i cu bărbat, Trupşor desmierdat, Una-i văduviţă, Trup fără credinţă.* BIBICESCU, P. P. 400—401.

Surăţică s. f. (hip.) *Nu lua măgar, surăţică.* GRAIUL, I 210 (Ialomiţa) ; cf. H. II 256 (Constanţa).

Surăţie s. f. 1. legătura de rudenie dintre două surate ; prietenie, tovărăşie. *Adevărata amiciţie, ... mai puternică uneori ca frăţia de cruce şi surăţia de cruce.* JIPESCU, ap. TDRG ; 2. serbarea ce are loc cu ocazia „însurăţirii". *A juca la surăţie.* SOVEJA, ap. SD.

Suroată s. f. soră. (Contaminare între *surată* şi *suroră*?) *Dar nime nu-l auzea, Numai ibovnica sa Din pragul suroată-sa.* POMPILIU, B. 45 ; cf. id. ib. 73 ; id. BIH. 1018.

---

[1] Sens pătruns şi în magh. *szuráta* (BLÉDY, INFL. 87) şi în limba saşilor : *surtĕ* (BR. R. 47).

[2] *Suráta est allocutio ad faeminam, aequalis conditionis nobiscum, aut inferioris.* KLEIN, D.

[3] Sinonim (atestat o singură dată) : *cumaša* 'surată, soră de cruce' (< s.-cr. *kumača*, idem) (PETROVICI, FOLK. ALM. 44, 148). Tot acolo derivatul *a se cumăşi* vb. IV refl. 'a se prinde surată'.

[4] Cf. *Surata din pădure* (ironic) 'mama pădurii' (PAMFILE, DUŞM. 211).

Însurăți vb. IV refl. (despre fete) a se lega surate. (Cf. MARIAN, SE. II 32.)

Însurățire s. f. acțiunea de a se însurăți. (Cf. TDRG.)

Etimologic : derivat din *soră* (ca *fîrtat* < *frate*) cu sufixul *-ată*, fiind o calchiere fidelă a formei slave *posestrima* < *sestra* 'soră'. În megl. *pusestrimă* 'surată'; numele unui dans care se joacă la nuntă' (GR. S. VI 188); *posestrimă* 'fată nemăritată, surată' (CAPIDAN, MG. III 299) < bg. *posestrima*.

MĂTCUȚ (-Ă)

Termen de afinitate electivă, care arată intimitatea unei legături de prietenie, de tovărășie nedespărțită, ce se stabilește pe toată viața între flăcăii și fetele care, în ziua de Mătcălău (luni sau marți după dumineca Tomii), s-au prins *fîrtate, frați de cruce* sau *surate*. Termenul e întrebuințat aproape exclusiv la feminin. *Odinioară Românii se prindeau fîrtați sau frați de cruce* (în Banat *mătcuți*) *pentru ca să se apere pe moarte și pe viață împotriva dușmanilor lor* (Dreptatea, nr. 24), ap. DA ms. *Că mătcuțe ne-om numi, Pină-n lume vom trăi ... Tot mătcuțe să ne zicem.* MARIAN, SE. III 189—190; cf. H. XVIII, 146—147, în Maidan-Banat; COSTIN, GR. BĂN. II 124.

Servește și ca termen de adresare prietenească (LIUBA-IANA, M. 4).

Și-a format derivatele :

Mătcuți vb. IV refl. a se prinde mătcuțe, a se însurăți (MARIAN, SE. III 189).

Mătcuțare s. f. abstractul verbal al lui *mătcuța* (MARIAN, SE. III 189).

Termenul are o întrebuințare restrînsă (în Banat), provenind din magh. *mátka* : 1. sponsa ; 2. amica (cf. KNIEZSA, 691). Nu are circulație vie în limbă, iar ALR nu-l înregistrează nici măcar la sinonimele lui.

UICĂ

Înțelesul de bază al cuvîntului este 'unchi' (H. XVIII 296, 308, în Banat; cf. WEIGAND, BAN. DIAL. 311; VICIU, GL.; COSTIN, GR. BĂN. II 203. *O vinit alt împărat — i-o fost uică*[1] *la Franț Iosif.* PETROVICI, FOLK. ALM. 80; cf. FIRA, CHIȘ. 323; BULL. LINGU. V 148.

În ALR I/II h. 165 „Unchi (fratele tatălui)" cu arie compactă în întreg Banatul și în regiunile limitrofe (în notele de la pct. 28 și derivatul *uichiță*); ALR I/II h. 166 „Unchi (soțul mătușii") cu aproape aceeași arie ca și pecedenta [2], dar ceva mai mică și mai puțin compactă, deoarece gradul de rudenie este mai depărtat. În on. : Uică. CDO.

Deoarece unchiul e totdeauna o persoană mai în vîrstă, ușor s-a ajuns și la sensul de „strămoș". *Au murit toți bătrînii, care mai știau vreo vorbă de-a uicilor lor.* IRINEU, S. B. 30, ap. DA ms.

---

[1] Varianta regională *uiciu* (c. v. III, nr. 6, p.31), ar putea fi o contaminare între *uică* și *unchi*.

[2] Cf. G. Mihăilă, *Contribuții la studierea geografiei împrumuturilor slave în limba română*, în ROMANOSLAVICA, VII (1963), unde se dă și harta termenului nostru.

Poate datorită formei de feminin, terminată în *a*, s-a ajuns să se întrebuinţeze *uică* şi cu accepţiunea de 'mătuşă' (schimbare de gen). *Sora cea mai mare a tatălui meu se zice mamă mare sau uică, adecă mătuşă*. H. XVIII 146 (Banat). În ALR I/II 168 „Mătuşă (soţia unchiului)", pct. 9, 28 (în Banat).

Ca aproape toţi termenii referitori la vîrsta înaintată, „uică" serveşte şi ca termen de adresare către persoanele mai bătrîne (uneori indiferent de sex). *Cei mai tineri pe cei mai bătrîni îi intitulează cu uică*. LIUBA-IANA, M. 4. *Uică* 'denumire dată unui bărbat sau femeie în vîrstă' (GREGORIAN, GR. OLT. 121).

Tot în adresare se explică şi sensul de 'bade' (ALR I/II h. 202, cu arie compactă în Banat şi pct. 837, în fostul judeţ Mehedinţi; cf. BOCEANU, GL.), precum şi acela de 'moş' în fostul judeţ Gorj (GR. S. V 124).

De la aceste din urmă două sensuri uşor s-a ajuns — tot în adresare — şi la acela de *tată vitreg* (ALR I/II h. 165, pct. 24, 69). Uneori în această accepţiune termenul cuprinde şi o nuanţă ironică. În pct. 840 s-a răspuns pentru *tată vitreg* cu *taică*, iar în continuare: „dacă nu-mi place de el, îi zic uică".

Termenul derivă din s.-cr. *ȕjka* 'unchi; fratele mamei'. Cf. s.-cr. *ȕjak*, bg. *ujka*, *ujko*, slov. *ujček*, *ujek* [1]. Cuvîntul e cunoscut numai în Banat şi în împrejurimile lui. Originea lui sîrbească se explică prin convieţuirea populaţiei româneşti şi sîrbeşti în Banat [2]. Însă *uic* (ARVINTE, GL.) < ucr. *ýúko*.

UNCHI

Termenul e cuprins în fondul nostru principal lexical (GRAUR, Î. FR. PR. 54, 75, 104) şi denumeşte, în limbajul uzual, pe 'fratele tatălui' şi pe 'fratele mamei' [3]. Atestat încă în *Pravila lui Lucaci* din sec. XVI

---

[1] I. Popovici, *Einige Bemerkungen über die serbo-rumänischen Lehnwörter*, în „Slavia", VII (1928), nr. 1, p. 20; cf. MIHĂILĂ, Î. 121.

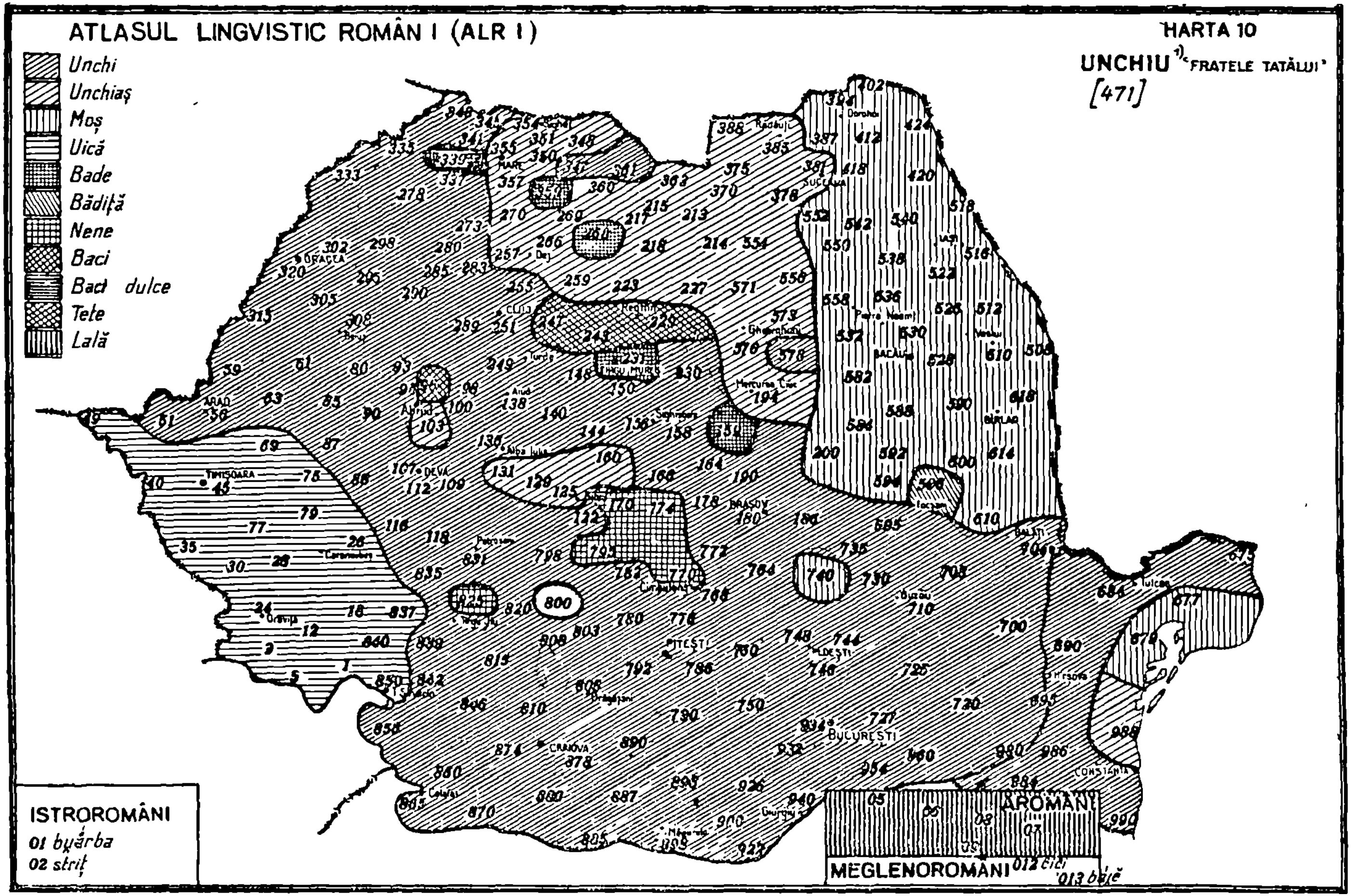
[2] Cf. Th. N. Trîpcea, *Cuvinte sîrbeşti în subdialectul bănăţean şi importanţa lor*, în *Scrisul Bănăţean* XIV (1963), nr. 3, p. 72; D. Gămulescu, *Împrumuturi* ..., p. 217, 218.

[3] În limba latină se făcea o distincţie clară între aceste două noţiuni: 1. *Avunculus* (răspîndit parţial în romanitatea apuseană (REW 838; cf. TAPPOLET, 92—96); cf. şi alb. *unk'*) > l. vul. **unculus* > rom. *unchi* 'fratele mamei' şi: 2. *patruus* 'fratele tatălui'. Acesta din urmă s-a întrebuinţat mai mult în limbajul juridic. Cf. şi alb. *ungj*, *unq*.

Se pune întrebarea care poate fi cauza dispariţiei unor elemente latine importante, cum sînt *unchi* şi *mătuşă*, în dialectele române din sudul Dunării? Motivele pot fi multiple. În primul rînd influenţele străine puternice care s-au exercitat asupra acestor dialecte. Termenii fiind des întrebuinţaţi de către copii şi conţinînd un puternic potenţial afectiv, s-a recurs uşor la termeni din alte limbi, care sînt în general mai expresivi.

Sînt cazuri în care *unchi* şi *mătuşă* sînt atribuite de copii unor prieteni din cercul familiei părinţilor, mai ales cînd aceştia nu au fraţi. În Elveţia, educatoarea de la grădina de copii e numită de către copii *mătuşă*. (Cf. Bruno Quadri, *op. cit.*, p. 91.)

„L'emprunt a alors un caractère plus intime, plus personnel, mais aussi un caractère irrationnel: on emploie, par exemple, des mots étrangers pour montrer son éducation (souvent par affectation), pour remplacer un mot grossier et choquant. On les emploie dans les cercles haut placés — d'où ils se répondent vers le bas. Aux termes hypocoristiques de cette catégorie appartiennent certainement des mots français comme *oncle*, *tante*, maintenant usuels, par exem-

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 10
UNCHIU [1] 'FRATELE TATĂLUI'
[471]
Unchi
Unchiaș
Moș
Uică
Bade
Bădiță
Nene
Baci
Baci dulce
Tete
Lală
ISTROROMÂNI
01 bu̯ărba
02 striț
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI 012 čići
013 baĭe

(cf. L. ROM. XIV, 1965, nr. 4, p. 440 și urm.). *De acia se scoală din Persida Kir cu unchiu-său Darie.* CUV. D. BĂTR. I 351 [1]. *Acesta* [lucru] *s-au făcut de multe ori ... pînă la Constantin voivod, cel despre mamă unchiul măriei tale.* BIBLIA (1688), 7/36, ap. DA ms. *Unchii lui* [Brîncoveanu], *Cantacuzineștii, sfetnicii lui, nu l-au lăsat să ia în altă parte.* NECULCE, LET. II 303. *Viind de la Olimb unchiul ei de tată.* CHESARIE, ap. DA ms.

Pentru noțiunea de *unchi* (fratele tatălui) avem harta nr. 165 (ALR I/II) și harta colorată nr. 232 (ALRM). Termenul e răspîndit într-o arie compactă în centrul și nord-vestul Transilvaniei, în Oltenia, Muntenia și Dobrogea [2].

„*Unchi* (soțul mătușii)" apare în ALR I/II h. 166 (ALRM h. 233) cu aproape aceeași arie cu „„*unchi* (fratele tatălui)", dar mult mai fărîmițată de numeroși alți termeni [3]. Bogăția de termeni a acestei din urmă hărți se explică prin faptul că 'fratele tatălui' este rudă de sînge și, în această calitate, nu s-a simțit nevoia unei preciziuni, pe cînd „soțul mătușii' fiind rudă prin alianță, s-a recurs și la alte numiri, uneori chiar improprii. Acest procedeu, de a se recurge la termeni care privesc gradul imediat de înrudire, denotă atmosfera familială și puterea de coeziune a înrudirii dar, în același timp, această lărgire și extindere de sens slăbește conținutul semantic al termenului [4]. Desigur că în cazul nostru afectivitatea [5] și graiul copiilor a jucat un rol important (IORDAN, ST. 344—345) [6].

Termenul vechi *unchi*, așa cum îl arată hărțile, pare a fi în regres atît din cauza sinonimelor lui, cît și din cauza lărgirii sferei lui semantice. Sub influența unificatoare a limbii literare, desigur că *unchi* își va recîștiga locul și valoarea de circulație importantă care — așa cum reiese

---

ple, en allemand et en danois". Viggo Bröndal, *Substrat et emprunt en roman et en germanique.* Copenhague—București,1948, p. 140.

Întrebuințarea acestor cuvinte în adresare, lărgirea sferei și deci extensiunea înrudirii, sinonimia bogată împrumutată de la popoarele vecine, bilingvismul, toate au contribuit la slăbirea conținutului semantic inițial, care a mers pînă la dispariția totală. De altfel, cazuri asemănătoare de împrumuturi și dispariții avem chiar în limbile romanice, unde *avunculus* (parțial chiar și *amita*) s-a păstrat numai în arii laterale (Iberia, Galia, Dacia), în timp ce *thius* (= gr. θεῖος) e la baza sp. și pg. *tio-tia* și a it. *zio-zia.*

În it. se mai adaugă și *barba* (< germ.), răspîndit, după AIS h. 19, în toată Italia de nord, (în rest *zio*), iar în franceză la fel avem împrumuturi asemănătoare pentru aceste noțiuni din germană și olandeză. Cf. TAPPOLET, 96 și urm.; TAGLIAVINI, ORIG. 180; VIDOS, M. 101—102; G. Rohlfs, *op. cit.*, p. 13, 18; cf. și h. nr. 5 „Die Bezeichnungen des Onkels".

[1] Sub forma *Uncleta* apare ca toponimic în Moldova încă în secolul al XV-lea. Cf. M. Sala, *Du rapport entre l'évolution des appellatifs et celle des toponymes,* în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VI-e Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958, p. 88*; cf. CDO, s.v.

[2] Sinonime: b a c i, b a c i d u l c e, b a d e, b î t, d e d, m o ș, n e i c ă, n e n c, t a t a m a r e, t a t ă m i c, t e t e, u i c ă. În sudul Dunării: ar. l a l ă; istr. b a r b ă, s t r i ț; megl. ĉ i ĉ i; b a j e. Vezi la fiecare termen în parte.

[3] Sinonime: b a c i, b a d e, c e i c ă, c u m n a t, c u s c r u, d e d, m ă t u ș o i (m ă t u ș o ń i), m o ș, n e i c ă, n e n e, ș o g o r, t a i c ă, t a t ă, t a t ă m a r e, t e t e, t e t a c, u i c ă. În ar. t e t ă, l a l ă; istr. b a r b a, t e t i c; megl. t e t i n.

[4] Brunno Quadri, *op. cit.*, p. 91, menționează cazuri în care termenii *unchi* și *mătușă* sînt atribuiți de către copii unor prieteni din cercul familiei, mai ales acolo unde părinții n-au frați.

[5] „Les fonctions affectives du langage sont aussi fondamentales que ses fonctions intellectuelles". S. Ulmann, *Précis de sémantique française,* Berne, 1952, p. 147.

[6] Limbile romanice încă au păstrat forma familiară și alintătoare *avunculus* (< *avus*).

din hărți — se pare că a avut-o odinioară [1]. Este probabil că *unchi* a venit ulterior și s-a suprapus peste autohtonul *moș*, iar din această luptă *moș* = 'unchi' (sens pe care l-a primit mai tîrziu) [2], s-a restrîns la o arie limitată în Moldova [3].

Deoarece *unchi* cuprinde în sine și ideea de bătrînețe, prin extensiune și în adresare reverențioasă a ajuns să fie întrebuințat pentru a designa un om bătrîn în general. *Unchiu sau moșu*. H. II 119 (Glodeanu-Buzău); cf. ALR I/II h 165, pct. 730 (în note), iar în harta 166, pct. 744 (note): "i se poate zice (unchi) și unui om bătrîn, chiar dacă nu e rudă cu el". Unchiul fiind de obicei mai bătrîn, corelația și interferența e foarte firească. Vezi: *Moș*.

Tot ideea de bătrînețe stă și la baza sensului de 'bunic' al lui *unchi* (ALR I/II h. 169, pct. 582), acesta fiind considerat — datorită vîrstei — ca avînd un rol asemănător *unchiului*, întocmai ca *avunculus* față de *avus*.

---

[1] Un studiu al termenului nostru însoțit de patru hărți ilustrative ne-a dat M. Sala, *Termenii pentru „unchi" după Atlasul lingvistic român*, în SCL VI, nr. 1—2, p. 133—155.

[2] Cf. M. Sala, *op. cit.*, p. 140—144.

[3] Terminologie (sinonimică) pentru „unchi" în dialectele sud-dunărene.

În ar.: **Lală** 'unchi' (fratele tatălui) dar și (rar) 'soțul mătușii'. (Cf. JAHRESBER. II 87; PUȘCARIU, ET. WB.; DALAMETRA; GR. S. IV 60; CAPIDAN, AR. 349; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 165 și 166.) E cel mai răspîndit termen pentru noțiunea de *unchi* în aromână < alb. *lalë* 'tată, bunic, unchi' (CAPIDAN, AR. 203; cf. id. DR. II 535); cf. gr. λαλας 'Onkel'; tc. *lala* 'Hofmeister, Majordomus' (MURNU, GR. 30, 31). Pluralul *lălăni, lălîni*, și cu sensul de 'rubedenii' (MIHĂILEANU; cf. DALAMETRA), cu suf. *-în(i)* (cf. *tătîni, mămîni, păpîni*) ne îndreptățește să credem că avem a face cu un element vechi. Ar putea fi și un onomatopeic din graiul copiilor, moștenit încă din limba latină; *lalla* 'chant de nourices' (PAPAHAGI, S. 221; cf. T. PAPAHAGI, D.). Servește și ca termen de adresare cu sensul de 'nene, bade'. Cf. P. Papahagi, *Notițe etimologice*, în *Analele Academiei Române*, s. II, tom. XXIX (1906—1907), p. 228; ALR I/II h. 202, pct. 09. **Tetă, tetî** 'unchi (soțul mătușii)' în ALR I/II h. 166, pct. 05, 08. Probabil < bg. *teta* 'mătușă', prin schimbare de gen. Vezi: *Tete*.

În istr.: **Buarba** în ALR I/II h. 165 și 166 „Unchi" (fratele tatălui) și (soțul mătușii); *barba* (CANTEMIR, T. 158); *bårbe* (POPOVICI, D. R. IX, p. II, p. 91). Foarte probabil împrumut (reg.) din s.-cr. În italiană se găsește cu aceeași formă și același sens. Cf. REW. 944; AIS I h. 19, pct. 397 (Istria). Cf. și s.-cr. (ceacavian) *barba* ‚zio' (ven. *barba*). Cf. A. Cronia, *Elementi latino-italiani nel lessico di un dialetto čakavo*, în *L'Italia dialettale*, VI 108. **Strîț** 'unchi (fratele tatălui)' (MIKLOSICH, R. U.I. 246; cf. JAHRESBER. VI 354, cf. MAIORESCU, ISTR. 123; PUȘCARIU, ISTR. III 228; F. D. IV 163; ALR I/II h. 165, pct. 02). Și: *ștriț* (CANTEMIR, T. 181). Din s-cr. *stric* 'fratele tatălui'. **Tetîe** 'unchi (soțul mătușii)'. (Cf. ALR I/II h. 166, pct. 02.) Din s. -cr. *tétak*. Vezi *Tete*. **Uiț** 'unchi (fratele mamei)' (MIKLOSICH. R. U. 49; cf. MAIORESCU, ISTR. 127; JAHRESBER. VI 374; POPOVICI, D. R. IX, partea a II-a p. 162; PUȘCARIU, ISTR. II 236, id. III 138; F. D. IV 163). Din s.-cr. *ujec. ujac* 'idem'; cf. dr. *uică*.

În megl.

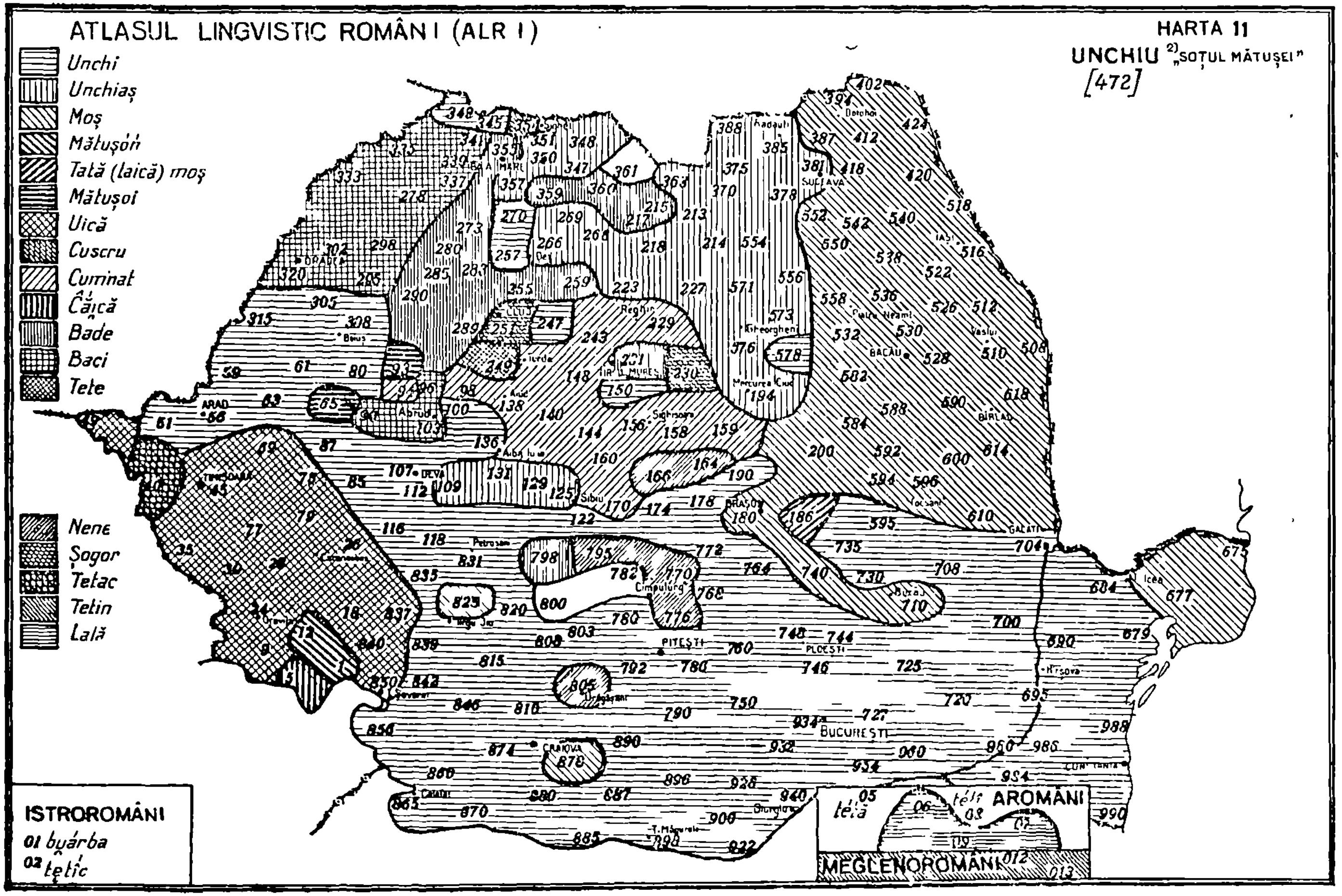
Baiĕ 'unchi (fratele tatălui) (ALR I/II h. 165, pct. 013) < bg. *baj* 'nene' (termen de adresare); cf. bg. *bae* 'frate', termen de adresare către un frate mai vîrstnic. **Cieiă** (**čiča**, *tsitsă*) 'unchi (fratele tatălui)' < bg. чичо 'fratele tatălui'. Cf. PAPAHAGI, M, R, 153; id. R. M. 40; GR. S. III 382; CAPIDAN, MG. III 98; ALR I/II h. 165, pct. 012.

Daiă 'unchi' (< bg. dial. *dajo*, 'unchi; nene; cf. PAPAHAGI, M. R. 62; GR. S. III 384; CAPIDAN, MG. III 102).

Miğ 'unchi' < tc. (GR. S. VI 166; unica atestare).

Tetin [unchi (soțul mătușii)' < bg. Cf. PAPAHAGI, M. R. 256; ALR. I/II h. 166, pct. 012, 013. Vezi: *tete*.

Vuieă 'unchi despre mamă' (WEIGAND. V. M. 50; cf. GR. S. VII 225; ALR I/II h. 166, pct. 012 (note); la CAPIDAN, MG. III 331 și forma: *vuitši*). Din bg. *vujko, vujka*, idem (voc. *vujče*).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 11
UNCHIU 2) „SOȚUL MĂTUȘEI"
[472]
Unchi
Unchiaș
Moș
Mătușoi
Tată (laică) moș
Mătușoi
Uică
Cuscru
Cumnat
Câică
Bade
Baci
Tete
Nene
Șogor
Tetac
Tetin
Lală
ISTROROMÂNI
01 buárba
02 tetíc
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

Sensul de *tată vitreg*[1] (ALR I/II h. 153, pct. 351, 352 și 815 — în note —) implică în sine ideea de bătrînețe și respect, dar în același timp și conștiința celor care îl întrebuințează (a copiilor) că cel căruia i se adresează nu e tatăl lor adevărat.

Unchi, avînd sensul de *bade* într-o mică arie compactă din Maramureș și în alte cîteva puncte dispersate (cf. ALR I/II h. 202, pct. 85, 87, 343, 345, 348, 351, 720, 727, 856, 874, 885), e întrebuințat în adresare ca termen de respect față de un om mai bătrîn. Cu același sens sinonimul (reg. în Banat) *ćică, ćići* (< s.-cr. *čica* 'idem'). Cf. „Analele Univ. din Timișoara", II, 1964, p. 208.

Cele cîteva compuse ale lui *unchi* au o întrebuințare tot mai rară (de obicei în limbajul juridic), unele fiind pe cale de dispariție.

Unchi adevărat fratele tatălui sau al mamei (RETEGANUL, ap. CADE., cf. BUJOREANU, COL. 693). Numirea subliniază importanța și semnificația termenului de bază, în comparație cu restul terminologiei (sinonimice), care cade pe al doilea plan.

Unchi mare 1. unchi adevărat (CADE); 2. fratele moșului (bunicului) al moașei (bunicii) (BUJOREANU, COL. 693). Calc după slav. голѣмъ стрыць[2].

Unchi mic vărul tatălui sau al mamei. *Fratele maicii mele iaste-mi unchi mare ... iar vara premare sau vărul premare al maicei mele iaste-mi unchi mic.* PRAVILA DE LA GOVORA, ap. CADE. *Unchi mici sînt verii mari ai părinților cuiva.* BUJOREANU, COL. 693; cf. L. ROM. XI, nr. 1, p. 41. Calc după slav. малыи оуика[3].

Între derivate (aproape toate hipocoristice și desigur puternic influențate de graiul copiilor), acela care întărește mai mult vitalitatea lui *unchi* și căruia i-a devenit chiar un fel de sinonim polisemantic, este:

Unchiaș[4] s. m. (var., în Moldova și Transilvania, *uncheș*) 1. unchi. *Lipi pe lîngă el și* [pe] *unchiașu, frate mîne-sa, de-l chema Varda.* CUV. D. BĂTR. I 387. *Cel mai bătrîn între frații tatei era uncheșul Ioniță.* SBIERA, F. S. 7, ap. DA, ms. *Uncheșul Haralambie, fratele mai mare al mamei ... venea din cînd în cînd, ca să mă cerceteze.* SADOVEANU, N. F. 6, În ALRM I/II h. 232 „Unchi (fratele tatălui)" *unchiaș* e răspîndit într-o arie compactă din Maramureș, nordul Transilvaniei și nord-vestul Moldovei, spre sud pînă în fostele județe Mureș și Ciuc; apoi într-o arie mai izolată, în sudul Transilvaniei. Cu o arie, ceva mai restrînsă în harta 233 „*unchi* soțul mătușii"[5]; 2. bătrîn, (sens mult mai răspîndit decît sub (1), moșneag, frecvent, în basme, la scriitori, uzitat și în adresare). *A fost odată o babă și un unchiaș.* ISPIRESCU, L. 95. *Ci-că într-o vreme unui unchiaș i-ar fi murit baba.* ȘEZ. VIII 132[6], *Unchieș i se zice unui om bătrîn.* ALR I/II h. 169, pct. 594 (în note). Sinonimia cu *moșneag* apare în mai multe puncte din harta 189; 3. bade (mai mult ca termen de respect și în adre-

[1] Cf. R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, L. ROM. V, nr. 2, p. 47, 48.
[2] Cf. I. Rizescu, op. cit. în SCL XIV, nr. 4, p. 443.
[3] Cf. id. ib., p. 444.
[4] Intrat și în limba maghiară sub forma *(vén) ungyiás* (DR. V 896) și *undzsiás* 'moș, moșneag' (BLÉDY, INFL. 91).
[5] Cf. M. Sala, *Termenii...*, p. 143, cu harta semantică „Unchiaș".
[6] Cf. I. A. Bena, *Contribuții la monografia comunei Pianul de Jos*, Cluj, 1925, p. 79; I. Muntean, *Monografia economică culturală a comunei Gurarîului*, Sibiu, 1896, p. 141.

sare). Cf. ALR I/II h. 202, în nouă puncte dispersate; 4. tată vitreg (des în adresare). ALR I/II h. 153, pct. 348, 350, 354.

Valoarea de circulaţie a lui *unchiaş* e confirmată şi de cele două derivate pe care şi le-a format.

Uncheşel s. m. (hip.) *Mă bate uncheşul, Tot cu toiegelul.* TEODORESCU, P. P. 192. *Am doi uncheşei. Se trag de barbă-amîndoi.* PAMFILE, C. 29; cf. id. ib. 15.

A se uncheşí a îmbătrîni (CIAUŞIANU, GL.).

În on.: **Unchiaşu, -l, Uncheş, Oncheş.** CDO.

Unchiulică s. m. TDRG.

Unchiuşor (var. **unchişor**) s. m. TDRG.

Unchiuţ[1] s. m. Com. VL. DRIMBA — Bihor.

Străunchi s. m. fratele bunicului (?) (SFC I 40; cf. id. II 82; COSTĂCHESCU, I 505).

Unche s. f. (forma feminină de la *unchi*) 1. mătuşă (sora mamei) (ALR I/II h. 167, într-o arie restrînsă din Muntenia; cf. TOMESCU, GL.; C. V. II, nr. 3, p. 36); 2. mătuşă (soţia unchiului) (în ALR I/II h. 168, pct. 776 (note) şi pct. 780).

Unchioaie s. f. 1. mătuşă (soţia unchiului) (ALR I/II h. 168, cu o arie compactă în Crişana, cu rostirea din Banat: unćoŕe; cf. POPOVICI, RUM. DIAL. I 167); 2. lele (adrsare către o bătrînă) (ALR I/II h. 203, pct. 87).

Unchiulească s. f. mătuşă (sora tatălui) (LEXIC REG. 88).

MĂTUŞĂ

(În corelaţie cu unchi) Sora tatălui (*amita*)[2] sau a mamei (*matertera*)[3]. *Se sculă cu o mătuşă a ei, soru tătîne-său, de se duse în Ţarigrad.* CUV. D BĂTR. I 366. *Ieşit-au înaintea craiului muma lui Roman vodă, mătuşea craiului* ... LETOPISEŢ, ap. GCR. I 190.

În ALR I/II h. 167 „Mătuşă (sora mamei)", termen răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân într-o arie aproape compactă, întreruptă doar de cîteva sinonime.

Tot *mătuşă* se numeşte şi 'soţia unchiului'. În ALR I/II h. 168 „Mătuşă (soţia unchiului)"[4]. Cu această accepţiune, termenul e răspîndit pe o arie aproape compactă în Moldova, această arie fiind întreruptă de sinonimele

---

[1] Formele: **kiţu** şi **biţă** din SCL VI, nr. 1—2, p. 136, par a fi trunchieri sau prescurtări.

[2] În limba veche avem şi *mătuşă-mare* 'sora bunicului sau a bunicii' (CADE; cf. TDRG), precum şi *mătuşă-mică* 'vara tatălui sau a mamei' id. ib.). Primul calc după sl. велнкаа, al doilea după sl. малын оүнка (cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 443, 444).

[3] Termenul *matertera* apare în perioada descompunerii orînduirii matriarhale, cînd s-a simţit nevoia să se facă distincţia între *sora mamei* şi *mama*. Cf. A. Isacenko, *op. cit.*, p. 56.

[4] Ambele sensuri din aceste hărţi au pătruns şi în graiul ceangău sub forma: *mẹtuşe* (WICHMANN, 97) sau *matusa* (SCL XII, nr. 4, p. 545; cf. id. ib. XIV, nr. 3, p. 386). Cu sensul de 'mătuşă mai în vîrstă', coexistă alături de magh. *ángyi* 'mătuşă mai tînără' pe care l-a silit să se restrîngă numai la această accepţiune (MÁRTON, P. 560).

Termenul *mătuşă* a intrat (regional) şi în graiul maghiarilor din Transilvania (cf. OMAGIU, I. 623), apoi în ucr. sub forma *matuša* (CANDREA, EL. 405; cf. CDDE). La SEMCINSKI, p. 90, se repetă părerea lui H. Brüske din studiul *Die russischen und polnischen Elemente des Rumä-*

lele, ţaţă, gîgă în Oltenia şi Muntenia, şi fărîmiţată, mai mult în Transilvania, de sinonimele: uină, nană, tătăişă, unche, unchioaie, lele, bobă [1] şi de cîteva derivate ale acestora. Terminologia mai bogată a acestei hărţi faţă de harta 167 „Mătuşă (sora mamei)" se explică — comparativ — prin aceea că, de astă dată, termenul arată un grad mai îndepărtat de rudenie. S-ar putea însă ca aceste sinonime numeroase — mai ales cele din Banat — să fie şi un ecou întîrziat al vechei *zadruga*.

În acelaşi timp, terminologia mai bogată din Transilvania se datoreşte convieţuirii cu alte naţionalităţi. Termenii din Transilvania îi socotim ca inovaţii ulterioare trecerii unei mari mase de români în Muntenia şi Moldova. Putem deci aplica pentru „Ţara Veche" norma stabilită de Bartoli: „arie posterioară, fază anterioară iar pentru Transilvania arie anterioară, fază posterioară (inovaţii)" [2].

Mătuşă e întrebuinţat (de obicei în graiurile populare) şi ca termen de adresare reverenţioasă către o femeie mai în vîrstă [3] cu următoarele accepţiuni:

a) Babă. *Mătuşă, de mi-i face acest bine, atunci să ştii că ai să ai mai mult de la mine.* CREANGĂ, P. 171. *În lume păpuşă şi-n casă mătuşă,* se spune despre femeile bătrîne care ies gătite în lume. ZANNE, P. IV 535. Sens des întrebuinţat în Moldova, în Muntenia şi cîteva puncte răzleţe din sudul Transilvaniei; în pct. 424, 538, 808 şi 856 „mătuşă bătrînă" (ALRM I/II h. 282).

---

nischen. JAHRESBER. XXVI—XXIX, p. 31, că termenul nostru ar deriva din ucr. МАТУСЯ. De fapt derivă din lat. *amita* + suf. *uşă.* Acest sufix e vechi în limba română, probabil anterior influenţei slave. Cf. *căpuşă, auş, găinuşă* etc. Cf. CDDE; REW 424; ROSETTI, ILR I_3, 104 SCL VII, nr. 3—4, p. 289. Răspîndirea termenului pe întreg teritoriul dacoromân, cu aria întreruptă, este o dovadă în plus despre vechimea lui. El e cunoscut şi răspîndit şi în limbi romanice apusene (REW 424: cf. TAPPOLET, 92 109; CDDE; VIDOS, M. 101—102).

[1] Sinonime numai în dialectele sud-dunărene: în ar. megl. şi istr.: *tetă, teta* (cu diverse variante formale). Cf. *Tete.* ar. *tetă, teta* (WEIGAND, AR. II 322; cf. PASCU, D. II 210, T. PAPAHAGI, D., GR. S. IV 60). În ar. serveşte şi ca epitet pentru o femeie mai în vîrstă (CAPIDAN, EL. SL. 84). Istr. *teta, tetę* (POPOVICI, D. R. IX 158; cf. PUŞCARIU, ISTR. III 327; F. D. IV 163; dar şi cu sensul de 'fată bătrînă' (ALR I/II h. 276, pct. 01). Megl. (termen unic pentru această noţiune) *teta, tete, tetă, teată* (WEIGAND, V. M. 26, 50; cf. PAPAHAGI, M. R. 256; id. R. M. 66; GR. S. VII 210; la CAPIDAN MG. III 293 şi forma: *tetine).* Toate formele sînt atestate şi de ALR I/II, h. 167 (cf. bg. ТЕТА, ТЕТКА), cf. *Tete.*

În ar.: *ţată* 'mătuşă (soţia unchiului)' (ALR I/II h. 168, pct. 09) < alb. *alë* (cf. CAPIDAN, AR. 268). Vezi: *Mamă.*

Male 'mătuşă (sora mamei)' (ALR I/II h. 167, pct. 05). În ar. are şi sensul 'babă, femeie bătrînă, bunică' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.).

Dadă 'mătuşă (soţia unchiului)' (ALR I/II h. 168, pct. 09). Cf. bg. reg. *dada* 'termen de adresare către sora mai mare sau către o femeie mai în vîrstă'; cf. bg. *kaka.* Vezi: *Dadă.*

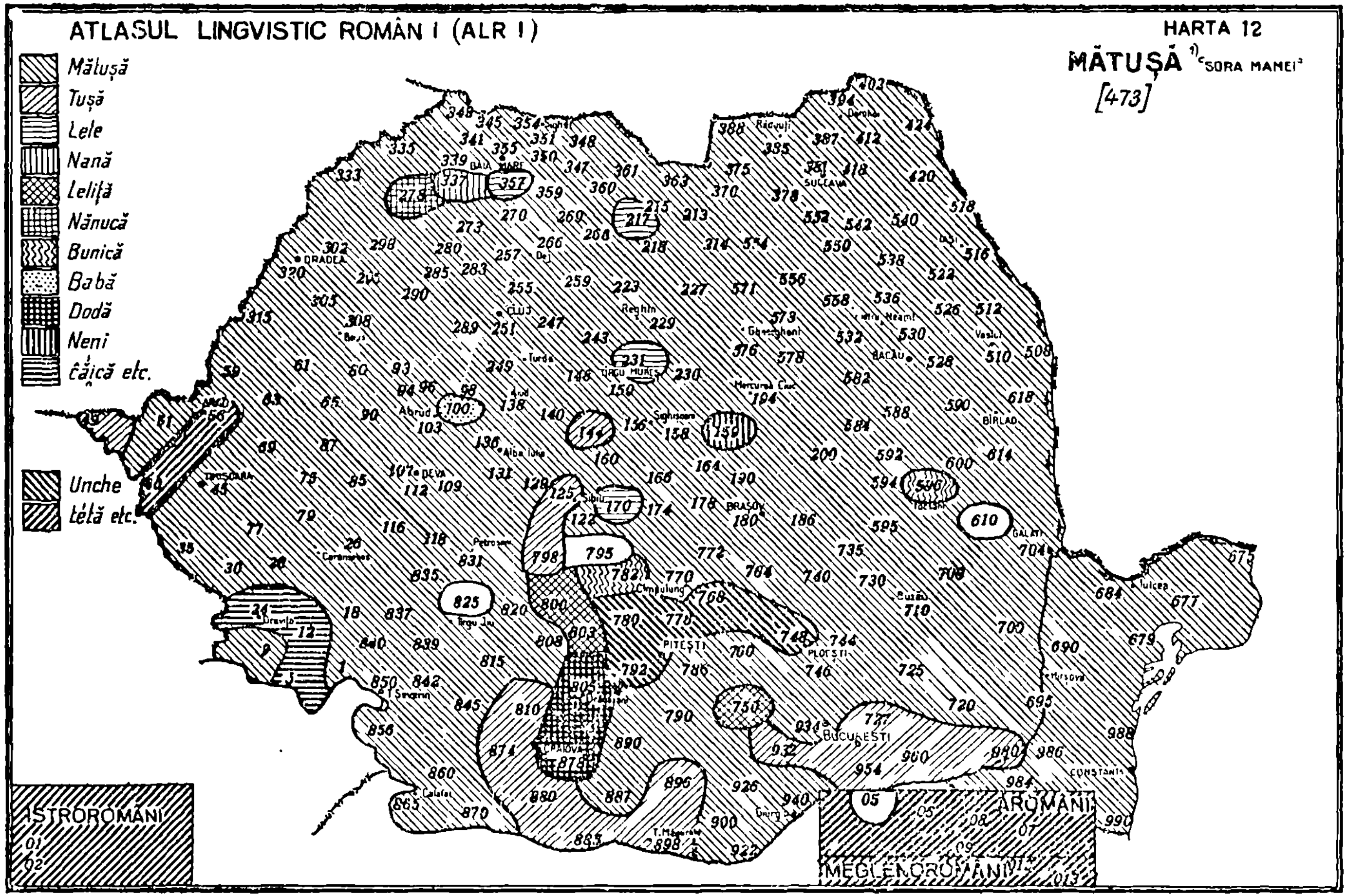
În istr.: *strine, strinę* 'mătuşă (sora tatălui)' < s.-cr. *strina* (MIKLOSICH, R. U. 46; cf. MAIORESCU, ISTR. 124; POPOVICI, D. R. IX 153; JAHRESBER. VI 354; CANTEMIR, T. 181).

În megl: *Nină* (var. *nini)* 1. 'mătuşă (soţia unchiului)'. Cf. CAPIDAN, MG. I 108, III 206; ALR I/II h. 168, pct. 012; şi derivatul *nineastă* (CAPIDAN, id. ib.); 2. termen de adresare a băieţilor şi fetelor către femeile mai în vîrstă (CAPIDAN, id. ib.; cf. PAPAHAGI, M. R. 234; GR. S. VI 173) < mbg., s.-cr. *nena.*

Strincă 'mătuşă (soţia unchiului)' (ALR I/II h. 168, pct. 013) < bg. *strinka,* idem.

[2] Matteo Bartoli, *Introduzione alla Neolinguistica* (principi-scopi-metodi). Genève, 1925, p. 13.

[3] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, în Arhiva XXXV (1928), p. 27; I. Muntean, *op. cit.*, p. 141.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 12
MĂTUȘĂ 1) 'SORA MAMEI'
[473]
Mătușă
Tușă
Lele
Nană
Leliță
Nănucă
Bunică
Babă
Dodă
Neni
Căiță etc.
Unche
Țeță etc.
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
CLUJ
BAIA MARE
SUCEAVA
TÎRGU MUREȘ
BACĂU
BÎRLAD
GALAȚI
SIBIU
BRAȘOV
TIMIȘOARA
DEVA
PITEȘTI
PLOIEȘTI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA

139

b) Bunică (ALRM I/II h. 238, pct. 308, 750, 776, 820; în pct. 837 „mătuşă bătrînă").

c) Mamă vitregă. (Într-o arie compactă în Maramureş şi în pct. 229, 530 şi 798.)

d) Lele. (Cu arie compactă în Moldova şi Maramureş; în restul ţării în puncte izolate (ALRM I/II h. 286) [1].)

Familia termenului nostru se îmbogăţeşte şi prin derivatele sale, cu intensă circulaţie mai ales în graiurile populare.

Mătuşică s. f. 1. diminutiv cu sens hipocoristic al lui mătuşă. *Mătuşica mea cea dulce, Cum mă lasă şi se duce... Scoală, mătuşică, scoală Să vezi unchesu cum zbiară.* FOLC. TRANS. I 349; cf. ARHIVA, VII (1897), p. 656; 2. (în adresare, către o bătrînă) *I-au zis babei mai cu blîndeţe: bine, mătuşică.* SBIERA, P., ap. DA ms.; cf. GL. M.; 3. (eufemism) paludism (personificare). CANDREA, F. 144.

Mătuşo(ń)i s. m. 1. unchi (soţul mătuşii). În DR V 901 'bărbatul surorii fratelui sau a mamei'. (Cf. WEIGAND, D. BAN. DIAL. 125, 311; H. XVIII 262; POPOVICI. RUM. DIAL. I 167; BULL. LINGU. V 148); 2. unchi, moş (N. REV. ROM. VIII 86); 3. tată vitreg (id. a 1910, p. 194) [2].

E un calc după s.-cr. *tetak* 'maritus amitae aut materterae' (DR V 901). Originea sîrbească ne-o indică şi ALR I/II h. 166, pct. 1 şi 12 *(mătuşoń,* în Banat), pct. 65 şi 93 *(mătuşoi)* ceva mai distanţate.

Mătuşi vb. IV refl. a rămîne fată bătrînă, a se honci, a împleti coadă albă (CIAUŞIANU, V.).

Strămătuşă s. f. Prefixul îi dă termenului sensul de vechime, de origine îndepărtată [3].

În on.: **Mătuşita, Mătuşu, -l.** CDO.

Prescurtări:

Năşică s. f. (ARHIVA, VII (1897), p. 656).

Mătú [4] s. (des în adresare) (ALR I/II h. 167, pct. 361 şi 347 (în note); cf. ALRM I/II h. 286, pct. 361).

Năşă s. f. *Mătuşă, unii zic şi năşă.* H. XV 345 (în Ibăneşti-Tutova, unica atestare) [5].

Tuşă s. f. Termenul e propriu-zis o prescurtare din *mătuşă* (cu pronunţată nuanţă afectivă), însă prin întrebuinţările lui — în unele regiuni — apare ca un cuvînt cu o valoare proprie şi destul de distinctă faţă de *mătuşă. Tuşă* 'mătuşă' (H. XIV 210, în Socetu-Teleorman; cf. TDRG; Ş. DU; CADE; PUŞCARIU, L. R. I 48). *Ilincuţă tuşă, Strînge-n nas cenuşă* (= luleaua), ap. A. Gorovei, *Cimiliturile*

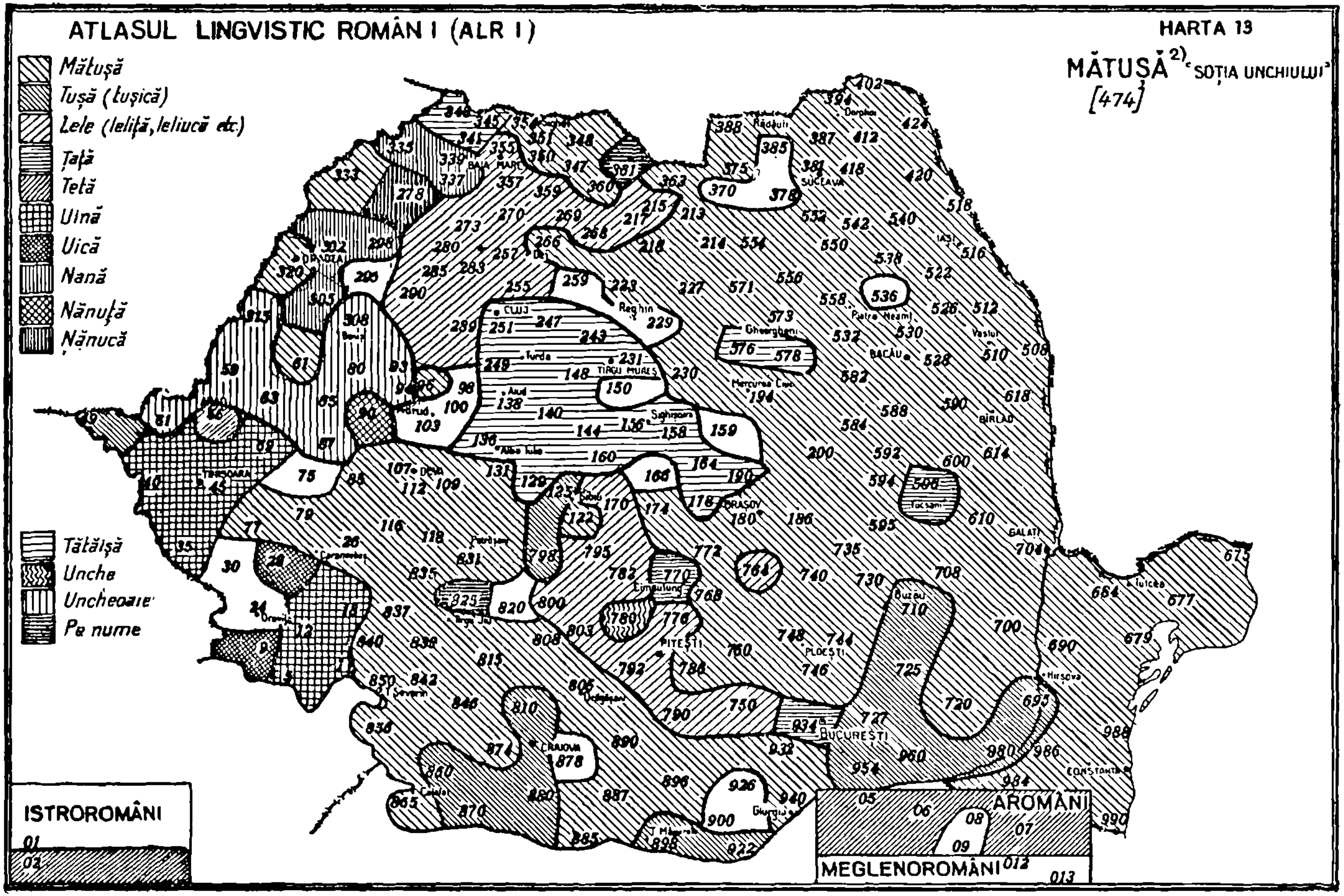
[1] Pentru vitalitatea termenului *mătuşă* menţionăm şi sensurile: 1. nume dat copilului din fruntea jocului „de-a bostănica" (PAMFILIE, J. II 312); 2. calificativ glumeţ dat de colindători unei sticle mari (VICIU, COL. 202); 3. (sub forma *mătuşile)* paludism (CANDREA, F. 144); 4. numele unui joc ţărănesc în Banat (VARONE, D. 115, ap. DA ms.).

[2] Amintim şi derivatul (glumeţ) **mătuşel** s. m. sacul în care colindătorii adună colacii. *De mi-ţi da un cîrnăţel, Încape în mătuşel.* VICIU, COL. 202.

[3] Cf. Rodica Ocheşeanu, *op. cit.*, în SFC I 40, cf. id. ib. II 82.

[4] Cf. G. Istrate, *Noul Atlas lingvistic român*, în F. D. II 161.

[5] *Mătuşa* poate fi în acelaşi timp şi *nănaşa* cuiva. În regiunea Năsăudului nănaşii se aleg — de obicei — dintre rudele apropiate. În acest caz cuvîntul ar fi *nănaşă*, prin haplologie *naşă*. Sau poate mai degrabă e o deformaţie în graiul copiilor.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 13
MĂTUŞĂ 2) 'SOŢIA UNCHIULUI'
[474]
Mătuşă
Tuşă (tuşică)
Lele (leliţă, leliucă etc.)
Ţaţă
Tetă
Uină
Uică
Nană
Nănuţă
Nănucă
Tătăişă
Unche
Uncheoaie
Pe nume
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

românilor, Bucureşti, 1898, p. 205. **Tuşi** (probabil din prescurtarea pl. *mătuşi*) (JAHRESBER. VIII 318).

În ALR I/II h. 167 „Mătuşă (sora mamei)", *tuşă* apare răspîndit în o parte din Oltenia şi Muntenia (de-a lungul Dunării), apoi în pct. 49, 125, 144, 798. În pct. 158 : *mătuşă* şi *tuşă*, iar în pct. 790 : *mătuşă* „cînd vorbesc cu ea îi zic *tuşe*", ceea ce denotă că abrevierea exprimă în acelaşi timp şi simpatia. Cu aproape aceeaşi arie de răspîndire cuvîntul se găseşte şi în ALR I/II h. 168 „Mătuşă (soţia unchiului)".

În on. : **Tuşa**. CDO.

Sensurile de *mamă vitregă* (ALR I/II h. 156, pct. 798, note) şi de *babă* (id. ib. 196, pct. 704) sînt date prin adresare.

Ori cu ce sens apar aceste cuvinte, ele se găsesc în zona termenului *mătuşă*, ca prescurtări sau diminutive (desigur provenite din graiul copiilor, cunoscută fiind afecţiunea acestora faţă de „mătuşa").

Tuşică s. f. 1. mătuşică CADE ; cf. TDRG ; DDRF ; ALR I/II h. 168, pct. 810, 870 şi 679, în note) ; 2. femeie bătrînă (babă) (ALR I/II h. 196, pct. 980, în note).

Tetiuşă s. f. mătuşă (în Gorj) (WEIGAND, RUM. DIAL. 87), poate din graiul copiilor, prin contaminare cu *tete*.

Tutuşă s. f. mătuşă. „Cuvînt zis de copiii cei mici" (în fostul judeţ Neamţ) (I. CR. VI 152).

Tişă s. f. sg. nume dat unei femei mai în vîrstă (sinonim cu m ă t u ş ă) (LEXIC REG. 94).

TANTI

Cu sens de bază 'mătuşă' (sora tatălului, a mamei sau soţia unchiului). *O dată cu noi aşteaptă şi tanti Matilda şi unchiul Petrică*. SAHIA, N. 48, ap. DL ; cf. ALR I/II h. 167 (răspunsul scriitorului Brătescu-Voineşti).

Se întrebuinţează (des) şi ca termen de adresare a cuiva (mai ales a unui copil) către o femeie mai în vîrstă. În această accepţiune se răspîndeşte şi ia locul lui *ţaţă*, din cauza unor sensuri peiorative ale acestuia. (Cf. IORDAN, L. R. A. 96.)

E un împrumut (< fr. ; cf. germ. *Tante*, idem), fără circulaţie în graiurile populare, cu răspîndire însă în mediul orăşenesc, introdus, probabil, prin guvernantele franceze sau germane de odinioară.

UINĂ

Sinonim „teritorial" cu *mătuşă* [1]. *Uină* 'mătuşă' (BOCEANU, GL. ; cf. VICIU, S. GL. ; COSTIN, GR. BĂN. II 203 ; FIRA, CHIŞ. 323 ; CADE) ; 'muierea fraţilor şi verilor părinţilor' (LIUBA-IANA, M. 24).

---

[1] Cunoscut şi în istr. *uină* 'mătuşă dinspre mamă' (MIKLOSICH, R. U. 46 ; cf. MAIORESCU, ISTR. 127 ; POPOVICI, D. R. IX 162 ; JAHRESBER. VI 374 ; F. D. IV 163) < s.-cr. *ujna* 'idem'.

În ALR I/II h. 168 „Mătușă (soția unchiului)” cu arie aproape compactă în Banat, iar în h. 167 „Mătușă (sora mamei)” în pct. 24, *uină* apare alături de *ceică*.

Și-a format și derivatul *uiniță* 'soția fraților și verilor părinților' (MOLIN, R. B. 11; cf. LIUBA-IANA, M. 24).

De la sensul de *mătușă* (ca și alte sinonime de acest fel) cuvîntul a ajuns să se întrebuințeze ca termen respectuos de adresare către o femeie mai în vîrstă. „Cei mai tineri pre cei mai bătrîni îi titulează cu *uică* (unchiule), sau *mamă, ceică* (mătușă) sau *uină*, fie înrudiți sau neînrudiți”. LIUBA-IANA, M. 4. *Uină* 'femeie bătrînă' (în Mehedinți; IZVORAȘUL, XVI 61); 'leliță' (Comunicat A. COSMA — Timișoara, ap. DA ms.); 'mătușă' (titlu de adresare către o femeie mai în vîrstă; ARH. FOLK. VI, 384).

Aceste accepțiuni le au și sinonimele b a b ă (ALR I/II h. 196, pct. 69) și l e l e (ALRM I/II, h. 286 pct. 18, 45, 69, 77 și 840).

Întrebuințarea regională și extensiunea geografică a cuvîntului, în Banat și în împrejurimile lui, ne indică și originea din s.-cr. *ujna* 'mătușă' [1].

CEICĂ

Patria cuvîntului este Banatul, așa cum reiese atît din texte, cît și din ALR I/II h. 166 și 167. (Din s.-cr. *ćajko*, diminutiv al lui *ćaća* 'tată'.)

Cu sensul său de bază și cel mai des întrebuințat denumește pe 'mătușă (sora tatălui sau a mamei)' (H. XVIII 269; cf. VICIU, GL.; COSTIN, GR. BĂN. II 60). Servește și ca termen de adresare către o femeie mai bătrînă (BULL. LINGU. V 148).

Se pare că întrebuințat numai pe lîngă un nume propriu este cunoscut cu sensul de 'bade; taică' și în sfîrșit cu sensul de 'unchi (soțul mătușii)'. *N-a venit ceica Vasile*. COSTIN, GR. BĂN. I 74.

VĂR

Termenul arată raportul de înrudire dintre copiii fraților și surorilor.

Cuvînt din categoria I a fondului nostru principal lexical, el a fost și în fondul principal al limbii latine (GRAUR, Î. F. PR. 55, 68, 73, 103, 142). În lat. *consobrinus verus* 'văr adevărat'. Adjectivul *verus* 'adevărat' a fost folosit, împreună cu subst. *consobrinus* 'văr', pînă cînd *verus* a absorbit sensul lui *consobrinus*. (Cf. GRAUR, S. L. 216, 217; cf. și O. Densusianu, *Semantism anterior despărțirii dialectelor*, în GR. S. II 314.) În dialectele aromân și meglenoromân se găsește și forma veche păstrată în toată Romania (cf. REW 2165; CDDE; ALESSIO, CONC. 26). În log. avem: *ermanu (v)eru* 'Vetter zweiten Grades' (REW 9262) [2].

---

[1] Cf. I. Popovici, *op. cit.*, p. 20; Th. N. Trîpcea, *op. cit.*, p. 72.

[2] În limba latină nuanțarea acestor grade de înrudire era precizată și prin unii termeni oficiali sau juridici, care n-au fost preluați de limbile romanice. Astfel *văr*: a) din doi frați = 'patruelis'; b) din două surori = 'consobrinus, frater matruelis'; c) de la un frate și o soră = 'amitinus'. Adjectivul *consobrinus* (ulterior substantivat) la început denumea numai pe 'copiii surorilor', numai mai tîrziu a denumit în genere 'copiii din frați' (LB.; cf. TAPOLET, 115).

Nici fratele să ajute cuiva nu poate... nici vărul, nici vecinul. CORESI, EV. 583. *Rude de alăturea sînt fraţii, unchii, nepoţii, verii şi ceilalţi.* CARAGEA, ap. CADE. *Simţind că umbla văru său Roman să-l omoară* (ms. sec. XVII). GCR I 190. *Jelui-m-aş florilor, De dorul surorilor, Jelui-m-aş pietrelor Pentru dorul verilor.* GCR. II. 234. *Unde joacă văr cu văr Amiroasă-a calapăr.* P. P.

Cu acest sens în ALR I/II h. 173 „Văr", răspîndit uniform în întreg dialectul dacoromân [1]. În cîteva localităţi s-a făcut şi precizarea cu : *bun* (pct. 690, 744), *dulce* (pct. 229, 295, 339, 360, 571), *din fraţi* (pct. 59, 100, 554).

În on. : Văru. CDO.

Rudenia din verie este foarte extinsă. Pentru nuanţarea gradului de rudenie limba a recurs la variate mijloace de expresie pe care şi le-a format în însuşi cadrul termenului [2].

Întîiul grad de verie este :

A. *Văr primar* [3] (întrebuinţat mai ales la plural) *veri primari* sînt verii de primul grad (începători), copiii fraţilor sau surorilor între ei. Provenit, probabil, din limbajul juridic. *Copiii care se nasc dintru cei doi fraţi se cheamă veri primari.* PRAVILA, ap. CADE ; cf. ŢIPLEA, P. P. 118. *Că ăi Dorojani, Feciori de Mocani, Sînt trei veri primari.* TEODORESCU, P. P. 435. *Cei mai mari* [păcurărei] *îs veri primari.* FOLC. TRANS. I 327, cf. id. ib. 77. *Văr primar* 'cousin germain' (ROSETTI, LETTRES, 46 ; cf. ALR I/II h. 175). „Văr primar', cu răspîndire sporadică în Muntenia, Oltenia, Banat, nordul Moldovei şi Maramureş [4].

Vărul primar [5] mai are şi următoarele numiri :

a. *Văr întîi* (ŢIPLEA, P. P. 118 ; cf. TDRG).

---

[1] În ar. şi megl. : (rar) *ver* (DALAMETRA ; cf. PAPAHAGI, B. 732 ; PUŞCARIU, ET. WB. ; PAPAHAGI, M. R. 130 ; GR. S. VII 221 ; CAPIDAN, MG. III 325 ; T. PAPAHAGI, D.) ; ar. *cusurin* < lat. *consobrinus* (termen de circulaţie generală), (cf. MIHĂILEANU ; PAPAHAGI, B. 553 ; GR. S. IV 60 ; T. PAPAHAGI, D. ; ALR I/II h. 173, pct. 06, 08, 09 ; la DALAMETRA 'văr bun') ; (reg.) în adresare : *cuşeari* (DALAMETRA ; cf. T. PAPAHAGI. D.) < alb. *kušheri* 'cugino' (CDDE ; DR. II 527).

În megl. : *cusurin* (ALR I/II h. 173, pct. 013) ; *primaver* (id. ib. pct. 012).

În istr. : (pct. 01) *cuţin părvi* (cf. it. dial *kuyin* 'văr', AIS h. 24 pct. 399 ; cf. s.-cr. *prvi* 'primul') ; în pct. 02 : *zărmân* (cf. it. dial. *zarmań* 'văr'. AIS I h. 24, pct. 397 ; cf. id. ib. pct. 368, 378). Ambii termeni intraţi în istroromână probabil prin intermediul unui grai sîrbo-croat din Istria.

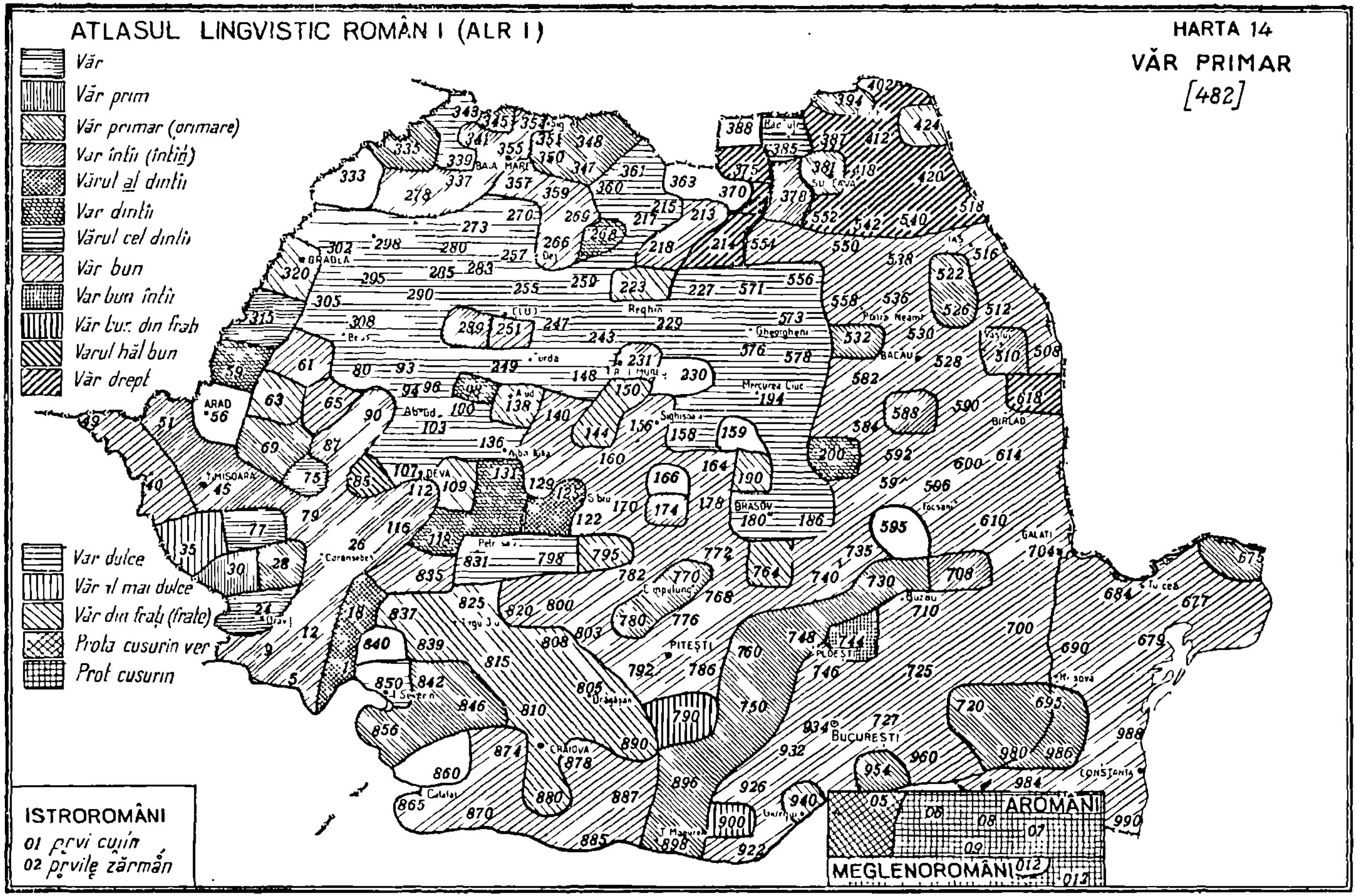
[2] Poate datorită acestei cauze, precum şi extensiunii „veriei", cuvîntul nu are sinonime. I-am găsit numai unul : *fetăr* (< germ. *Vetter*), atestat o singură dată, glosat cu 'văr, fîrtat', şi întrebuinţat în expresii ca : „Bin'ai vinit, fëter Hans'". Autorul ne lămureşte că acest cuvînt înlocuieşte pe *văr* numai ca atribut al saşilor. E un provincialism fără circulaţie în limbă. El ne arată cum pătrund unele cuvinte străine : vorbitorul unei limbi se adresează în limba celuilalt. Cf. S. C. Mîndrescu, *Influenţa culturii germane asupra noastră*, Iaşi, 1904, p. 48.

[3] Termenul apare mai întîi în *Pravila lui Lucaci (sec. XVI)*, apoi într-un document slavo-român din Moldova, în a. 1601 : вере пръмъре, în URICARIUL XVIII, 252 ; cf. BOGDAN, GL. 117.

[4] În dialectele din sudul Dunării : în ar. : *cusurin ver* < lat. *consobrinus verus* (MIHĂILEANU ; cf. DALAMETRA ; T. PAPAHAGI, D. ; ALR I/II h. 175, pct. 05), *prota* (< gr. πρῶττος 'primul') *cusurin ver* (ALR I/II h. 175, pct. 07) ; în ar. şi megl. : *prot cusurin* (id. ib. pct. 06, 07, 08, 09 şi 013) ; în megl. : *primaver* (id. ib. pct. 013 ; cf. PAPAHAGI, M. R. 130) ; istr. *pŗvi cuţin* (ALR I/II h. 175. pct. 01) ; *pŗvile zărmân* (id. ib. pct. 02).

[5] Numeralul ordinal *primar* are aici sens pur adjectival (IORDAN, L. R. C. 363).

c. 10 Cd. 43

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 14
VĂR PRIMAR
[482]
Văr
Văr prim
Văr primar (primare)
Văr întîi (întîiŭ)
Vărul al dintîi
Văr dintîi
Vărul cel dintîi
Văr bun
Văr bun întîi
Văr bun din frați
Vărul hăl bun
Văr drept
Văr dulce
Văr al mai dulce
Văr din frați (frate)
Prota cusurin ver
Prot cusurin
ISTROROMÂNI
01 prvi cujin
02 prvile zărmăn
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

b. *Văr dulce*[1] (H. X. 425 ; în fostul jud. Neamț ; CANDREA, Ț. O. 85 ; IZVORAȘUL, XVIII 70, în fostul jud. Mureș ; CABA, SĂL. 94 ; BULL. LINGU. VI 196). *Văr dulce* 'văr bun, adevărat' (CADE), e răspîndit aproape numai în Transilvania. Probabil e un calc după limba maghiară, care obișnuiește deseori să pună înaintea termenilor de înrudire adjectivul *édes* „dulce" [2].

c. *Văr bun* (H. II 224, în fostul jud. Buzău ; cf. CANDREA, Ț. O. 85) ; *văr bun* 'adevărat, veritabil, de gradul întîi' (CADE). Răspîndit sporadic în tot dialectul dacoromân. În ar. *cusurin* (DALAMETRA) ; *cusurin bun* (MIHĂILEANU ; cf. T. PAPAHAGI, D.).

d. *Veri drepți* 'copiii fraților' (H. X 129, în fostul jud. Neamț). Răspîndit prin nordul Moldovei.

e. *Văr de pe mamă. Nicolae avea... un văr de pe mamă Ioan.* IORGA, L. I 54, ap. DA ms.

f. *Veri mari* (H. II 195, în fostul jud. Buzău) ; *văr mare* = unchi mic. BUJOREANU, COL. 693.

La aceste numiri se mai adaugă și următoarele precizări și nuanțări din ALR I/II h. 175 : *văr bun întîi, văr din frați, văr bun din frați, văr drept dintîi, vărul cel mai dulce, văr cruce, întîi văr, văr din tată.*

În privința ariei de răspîndire a tuturor termenilor înșirați, nu se pot trage concluzii precise, deoarece sînt infiltrați și întrețesuți unii cu alții chiar în aceeași regiune.

B. *Văr al doilea* (întrebuințat mai des la pl., deoarece cu extinderea rudeniei, numărul verilor crește mereu), fiecare din copiii verilor (sau verelor) primari(e) între ei.

Veri ai doilea (H. II 224, în fostul jud. Buzău) ; *ai doi veri (Pravila lui Lucaci)* ; *veri al doilea, de gradul al doilea* (CADE). Se mai numesc și *veri mici* (H II 195, în fostul jud. Buzău) spre a-i deosebi de *verii mari* (care sînt verii primari, în aceeași regiune).

În ALR I/II h. 177 „Văr al doilea", s-a răspuns cu acest termen în întreg dialectul dacoromân [3].

Extinderea rudeniei aduce cu sine înmulțirea numărului verilor, dar în același timp și confuzia înrudirii. Deja în ALR I/II h. 177 'vărul al doilea' în pct. 26, 164, 178, 554, e confundat cu 'vărul al treilea' [4], iar în punctul 840 al aceleiași hărți s-a răspuns că : „spița merge și pînă la al cincilea văr" [5]. Poate de-aici și zicătoarea ironică : *E văr din naș, cățeaua lor a fătat la ei în paie.* ZANNE, ap. CADE. Extensiunea veriei merge așa de de-

[1] Pentru sinonimii, cf. G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în SCL VI, nr. 1—2, p. 116.

[2] Cf. magh. *édes unokatestvér* 'văr dulce', I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL IV, p. 216.

[3] În dialectele sud-dunărene : în ar. și megl. : *al doilea cusurin* (pct. 06, 07, 09, 012) ; ar. *al doilea cusurin-ver* (pct. 05) ; *δéftir* (< gr. δεύτερος 'al doilea'), *cusurin* (pct. 09) ; megl. *dọịla vịăr* (pct. 012) ; cf. și PAPAHAGI, M. R. 130 ; GR. S. VII 221 ; în istr. : *doịlę cuịin* (pct. 01) ; *a doịlę zărmân* (pct. 02). Cf. it. *germano* (cu diverse forme dialectale) < lat. *germanus* (TAPPOLET, 116).

[4] În megl. : *treili ver* (PAPAHAGI, M. R. 130 ; cf. GR. S. VII 221).

[5] Din această cauză, în traducerea vechilor noastre documente se comit greșeli și confuzii cînd este vorba de redarea noțiunii *văr (ă)*. Aceste greșeli au fost sesizate de către specialiști. Cf. I. Bogdan, *Documentele...*, I, p. 479, 496 ; id. ib. II 61, 108, 131, 203, 212, 242, 601. Vărul de gradul al treilea în *Pravila lui Lucaci* este numit *ai trei veri* (cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 444).

parte încît se confundă, şi numeralul ordinal nu mai e de ajuns ca s-o designeze, căci ea se încrucişează, devine *cruce* şi astfel avem: *veri de cruce* sau numai *cruce*. Familia de termeni, în cazul de faţă, începe să slăbească, căci, înmulţindu-se numărul verilor, slăbeşte şi ideea înrudirii. Se ajunge astfel la confuzii şi interpretări greşite, în sensul că aceste grade depărtate de rudenie nu se mai disting şi nu se mai transmit asupra celor care sînt îndreptăţiţi să le poarte. Această nesiguranţă lingvistică şi noţională se observă în special la locuitorii oraşelor mari [1].

Termenii de înrudire sînt... veri, veri de cruce. H. XVI 385 (Dolj). *Veri I, veri al II-lea, veri al III-lea, sau cruce.* H. V. 274 (Dolj); *Văr primar sau vară primară, al doilea văr(ă), al treilea văr(ă) sau cruce.* H. III 292 (Covurlui); cf. ALR I/II h. 175, pct. 860 (aici însă sinonim cu *văr primar)*.

Numirile de mai sus derivă din extensiunea înrudirii, dar pot fi şi o prescurtare *veri* < *fraţi veri* = fraţi adevăraţi, cum o dă DA sub „fîrtat".

Poate de la acest sens termenul a ajuns — prin extensiune — să denumească şi pe *fraţii de cruce*. Văr 'frate de cruce' (MARIAN, SE. II 85; cf. I. GR. XIII 111; ALR II/I MN. p. 66 [2627], pct. 876; *frate de cruce* = văr cruce, văr de-al doilea. *Văr* 'fîrtat' (TDRG; cf. ALR II/I p. 68 [2630]), *fîrtat* = *văr*, în pct. 143, 723, iar în pct. 886 „verişor".

Amestecul acestei terminologii — *văr*, *văr de cruce*, *văr cruce* — derivă, în parte, şi din înrudirea spirituală a „frăţiei de cruce" şi a „veriei de cruce", care este o legătură mai strînsă de prietenie, bazată pe această „rudenie", creată artificial prin superstiţiile din trecut [2].

Vere (des la vocativ) a ajuns termen familiar de adresare[3] către un prieten sau un cunoscut, pentru a da expresie iubirii faţă de el [4]. Cf. *bade*, *frate*, *nene*. *Cei de o etate se intitulează cu frate sau soră, vere sau văruică.* LIUBA-IANA, M. 4. *De-atunci, vere-am pribegit, Şi m-am dat la haiducit.* ALECSANDRI, P. P. 313. *Mai taci, vere, nu te face, Că nu joci cu cine-ţi place.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 36. *Ce caţi, vere, pi la noi, Ori nu-s drumuri pi la voi?* BAL. OLT. 39.

Uneori, în această accepţiune se întrebuinţează pentru a atrage atenţia asupra celor spuse, devenind un fel de interjecţie de adresare (cf. *frate)*. *Departe, vere, departe, Nici departe, nici aproape.* BAL. OLT. 125.

În terminologia semantică a nunţii avem *văr de mireasă* sau *vărul miresei* = însoţitorul miresei la nuntă (ALR II/I h. 162, pct. 723). E o

[1] Cf. Bruno Quadri, *op. cit.*, p. 91.

[2] În unele părţi există obiceiul ca fiecare copil cam între 7—10 ani să-şi aleagă un tovarăş sau mai mulţi, care apoi se numesc între ei *veri*. Această alegere se face cu un anumit ceremonial. După ce s-au prins veri „trebuie să ţină unul la altul toată viaţa, în bine sau în rău" (MARIAN, SE. II 85; cf. PAMFILE, S. 17; MUSCEL 67, 68).

[3] În părţile Săcelelor (Braşov) *vere* a devenit termen de adresare, mai ales, între consăteni. Comunicat G. GIUGLEA — Cluj.

[4] Cu sensurile: 1. văr; 2. rudă; 3. prieten, cuvîntul a pătruns în limba maghiară: *véré* (BLÉDY, INFL. 92; cf. Damian I., *op. cit.*, 44), iar cu sensul de bază în graiul ceangău din Moldova (WICHMANN; cf. SCL VI, p. 335) în fondul principal de cuvinte, cosemanticul său *unokatestvér* fiind pe cale de dispariţie (MÁRTON, P. 564); în acest grai avem (reg.) şi compusele: *elsö vérém* = vărul meu primar; *második vérém* = vărul meu de gradul al doilea (SCL XIV, nr. 3, p. 389). Tot cu sensul de bază a intrat şi în graiul caraşovenilor (PETROVICI, CAR. 143, 146).

numire ocazională. Diferitele încredințări sau misiuni din timpul nunții sînt date în multe cazuri rudelor apropiate (fete și feciori) ai mirelui și miresei. Așa se explică răspunsul din pct. 705 al acestei hărți: „De obicei e chiar din văr" [cu mireasa]. Vezi *Frate de mireasă, soră de mireasă, dever.*

Derivatele lui *văr* (aproape toate diminutivale) în comparație cu alți termeni de înrudire, sînt relativ puține. Aceasta din cauză că pe măsură ce spița rudeniei se depărtează, diminutivele sînt întrebuințate tot mai rar.

Văruț s. m. 1. diminutivul lui *văr* (cu sensul de bază al acestuia). *Să luăm cîte-un măruț, Să știm c-am avut văruț.* BICH.-TOM. B. 16; cf. ALR I/II h. 173, pct. 35, 45, 102; 2. nume pe care și-l dau și cu care se adresează între ei băieții și fetele care se leagă *văruți* și *văruțe*, în ziua de Sîn-Toader (C. V. II nr. 3, p. 35; cf. ALRT II 75, pct. 141).

Verișor [1] s. m. *Fetele împăratului, însă priveau la verișor, cum privește cîinele pe mîță.* CREANGĂ, P. 23. *Oi, sărace verișor, Țipă-ți părul prin ocol, Să răsară-un merișor.* BICH.-TOM. B. 16; cf. BULL. LINGU. VI 196; ALR I/II h. 173, pct. 30, 35, 45, 578.

Veric s. m. (des în adresare) *Măi, vericule, ți-ai pierdut cuiul: du-te de ți-l caută.* ISPIRESCU, L. 226. (Cu sens ironic) *Da bine, vericule, așa ne fuse vorba?* SANDU-ALDEA, ap. CADE.

Verincel s. m. verișor (T. PAPAHAGI, M. 236).

Vărinc s.m. (poate o formă metatizată după femininul *vărincă)* verișor. *Să mă spele de făcături, De la vărinci (verișori), De la verișoare* (E. Hodoș, *Descîntece din Banat*, în *Transilvania* XLII (1911), p. 128).

Văruic s. m. (masculin format după fem. *văruică)* văr, verișor (CIAUȘIANU, V).

Vărușan s. m. 1. văr primar (ALR I/II h. 175, pct. 90, în note); 2. văr al doilea (id. ib. pct. 90); 3. (numai la pl.: *văroșeni)* rude din veri (ARH. FOLK. VII 122).

Verișcan s. m. (familiar; des în adresare) *Bună ziua, verișcane, Ian, spune-mi, mă rog, n-ai flămînzit aici de ieri?* SBIERA, P. 285. *Și din gură îi grăiau: Veri verișcane, Măi frate mocane.* BURADA, DOBR. 85, 87; cf. JAHRESBER. VIII, 217; TDRG.

În on.: **Verișcani.** CDO.

Verin s. m. văr. *Și doară mai mult ar fi stătut încă, De nu vrea zărind stîndu-i înainte Pre bunul verin lăcrimînd fierbinte.* BUDAI-DELEANU, Ț. 141. Ar putea fi o creație lexicală personală a autorului (cf. L. ROM. VII, nr. 3, p. 44), dar în graiul popular avem și diminutivul *verincel.*

Vuț s. m. văr (cunoscut de noi din com. Basarabi-Dolj). Poate o prescurtare în limba copiilor din *văruț.*

Răzvăr s. m. (cu prefixul *răz-*, întrebuințat la plural) în expr. **veri și răzveri** (Cezar Petrescu, ap. IORDAN, L. R. C. 311), are o nuanță ironică (dar și stilistică). Vorbitorul își arată nemulțumirea din cauza numărului prea mare al „verilor".

---

[1] De obicei *verișorul* desemnează pe *vărul primar.* Din acest motiv în ALR h. 177 „Văr al doilea" nu mai apare.

Derivate verbale :

Învărnicí vb. IV refl. (despre copii) a se face văr cu cineva (în prima luni după dumineca Tomii) (BOCEANU, GL.).

Învăruicí vb. IV tranz. şi refl. a (se) învărnici (C. V. III, nr. 2, p. 36). Cu acelaşi sens: **învărnichi, înfărtăţi** a se face fraţi de cruce (MOLIN, GR. BĂN. 193). Sinonimia verbelor ne explică, în parte şi sinonimia, dar în acelaşi timp şi amestecul terminologiei: *văr — fîrtat — văr de cruce — frate de cruce.*

Verbele (cu prefixul *în-*) derivă din s.-cr. *vernik* ('prieten credincios') [1].

Veruí vb. IV tranz. (familiar, uneori ironic) a spune cuiva văr. (Creaţie stilistică ocazională a autorului.) *Prea mă verueşte banul* [2].

Verí vb. IV refl. a-şi spune (reciproc) văr (pe la Săcele-Braşov; com. G. GIUGLEA).

VARĂ

Corespondentul feminin al lui *văr* [3]. *Hei, dragele mele vere, zice spînul.* CREANGĂ, P. 209. *Foaie verde de săcară, Bună-i gura de la vară.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 401. *Unde joacă văr cu vară Amiroasă-a primăvară.* ŞEZ. I 71.

Cu acest sens (de bază) în ALR I/II h. 174 *vară* şi derivatele sale, termenul e răspîndit pe întreg domeniul dacoromân [4]. *Vere* şi *veră* sînt forme regionale (*vere* e o refacere după pl. *veri*).

Nuanţarea gradelor veriei:

A. *Vară primară* (TDRG; cf. ŢIPLEA, P. P. 118; CADE; DA; ALR I/II h. 176). Răspîndit mai ales în Maramureş şi cîteva puncte din Moldova. Cf. *Văr*, sub A.

Vara primară [5] mai are şi următoarele numiri:

a) *Vară dulce* (H. X 425, în fostul jud. Neamţ; cf. IZVORAŞUL XVIII 70, în fostul judeţ Mureş; CADE; ALR I/II h. 174 pct. 302; ALR I/II h. 176; răspîndită în Transilvania de nord. Calc după magh. *édes unokatestvér* [6].

---

[1] „Legătura cu văr s-a făcut numai prin etimologie populară, „vere" fiind, ca şi „frate", un cuvînt cu care se adresează un prieten altuia şi fiindcă cuvintele se asemănau". S. Puşcariu, *Etimologii*, în DR VII 122.

[2] ALECSANDRI, T. III, 1335; cf. Iorgu Iordan, *Verbe româneşti nouă*, în BUL. FIL. IX 36.

[3] În limba latină: *(vară)* a) din doi fraţi = 'soror patruelis'; b) din două surori = 'consobrina'; c) dintr-un frate şi o soră = 'amitina' (LB); cf. *Văr.*

[4] În dialectele sud-dunărene: în a r.: (rar) *veară* (PUŞCARIU, ET. WB.; cf. PAPAHAGI, B 740); (termen uzual) *cusurină* (MIHĂILEANU; cf. CAPIDAN, AR. 148; GR. S. IV 60; PAPAHAGI, B. 556; F. D. I 106; T. PAPAHAGI, D.); în i s t r.: în pct. 01 *cuịină* (cf. it. *kuina* 'vară' AIS I, h. 25, pct. 379, 399); în pct. 02: *zărmănă* (cf. it. dial. *zarmana* 'vară', AIS I, h. 25, pct. 368, 378, 397); în m e g l.: *prima veri, cusurinî* (ALR I/II h. 174).

[5] În dialectele sud-dunărene: în a r.: *cusurină veară* (F. D. I 107; cf. T. PAPAHAGI, D.); *protă cusurină* (ALR I/II h. 176, pct. 06, 07, 08, 09); *prota cusurină-veară* (id. ib. pct. 05); în i s t r.: în pct. 01 *pṛva cuịină*, în pct. 02: *pṛva zărmănă*; în m e g l.: în pct. 012 *primaveri*, în pct. 013 *pruată cusurină.*

[6] Cf. I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 216.

b) *Vară bună* (H. II 224, în fostul județ Buzău) *Săptămîna trecută venise la mine o vară bună a ilustrului meu.* CARAGIALE, S. N. 159, ap. DA ms.; cf. DA; CADE; ALR I/II h. 176 (răspîndită în Transilvania de nord, Moldova și Oltenia).

c) *Vară dreaptă* (H. X 123, în fostul județ Neamț; cf. ALR I/II h. 176; răspîndită în Moldova).

d) *Vară mare* (H. II 195, în fostul județ Buzău).

e) *Vară întîi (sau dintîi)* [1] (ALR I/II h. 176, în cîteva puncte din Moldova, Transilvania și Banat).

f) *Vară de soră* (ALR I/II h. 176, pct. 223).

g) *Vară din frați* (ALR I/II h. 176, în cîteva puncte din Muntenia și Oltenia).

h) *Vară cruce* (ALR I/II h. 176, pct. 860). Vezi: *Văr.*

i) *Vară din tată* (ALR I/II h. 176, pct. 595). Poate sinonim cu *vară din frați* (tații fiind frați).

B. *Vară a doua* (întrebuințat mai des la pl.): fiicele verilor (sau verelor) primari(e) între ele (H. X 425, în fostul județ Neamț; cf. H. II 224, în fostul județ Buzău; CADE).

Cu acest sens în ALR I/II h. 178 „Vară (verișoară) a doua".

Termen răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân [2]. Numai în pct. 158 alături de această numire, apare și *nepoată de verișoară,* termen rezultat din extinderea rudeniei din verie.

Vara a doua se mai numește și *vară mică* (H. II 195, în fostul județ Buzău), spre a se deosebi de cea „mare", care este de gradul I.

Cu extinderea înrudirii apare și „vară a treia" (H. II 224, în fostul județ Buzău; cf. CADE). Tot datorită acestei extinderi [3] se ajunge la confuzia rudeniei din verie. Deja în ALR I/II h. 178, în pct. 347, 351, se confundă *vara a doua* cu *vara a treia.* De aici și zicătoarea: *Vara verei, fina lelei, nepoata cumătrei mele.* ZANNE, ap. CADE.

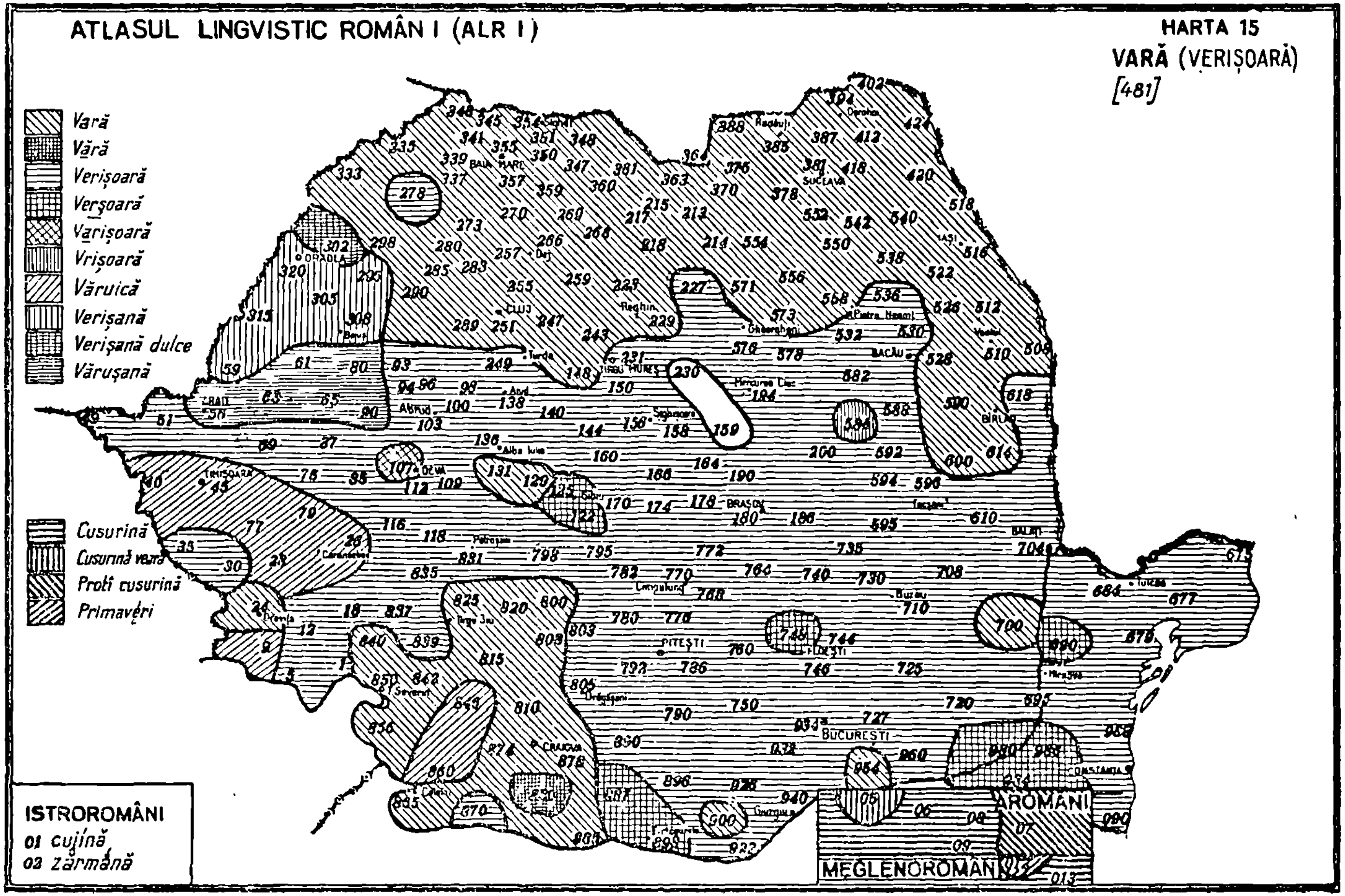
În adresare (mai ales sub forma diminutivală *verișoară)* se întrebuințează ca nume pe care și-l dau surorile de cruce între ele; termenul e sinonim cu *surată* (TDRG; cf. MARIAN, SE. II, 85; ALR II/I MN. pag. 68 [2631] pct. 2, 141).

---

[1] Derivatele *verişoară, văruică* etc. dinaintea precizărilor *intiia, bună, dulce* etc. se găsesc răspîndite tot cam în zona cuvîntului de bază, de aceea nu le-am notat separat aici, ci la derivate.

[2] În a r. pct. 06: *an- dḁaṷa-cusurină*; cf. pct. 07, 09; în pct. 05: *an-duăălea-cusurină veáră*; în pct. 08: *Seftiră cusurină*; în i s t r. pct. 01: *dova cuṣînḁ (dova* femininul numeralului ordinal *doįle),* pct. 02: *a dova zărmană.*

[3] Din acest motiv — ca şi masculinul *văr* — termenul n-are sinonime. I-am găsit numai pe *şoală* (L. ROM. VIII, nr. 3, p. 67; cf. COMAN, GL.) 'surată, verişoară; prietenă', care poate fi din graiul copiilor, scurtat din *verișoară.* Vocativul acestui sinonim, sub forma *şoalău* şi cu nuanţă afectivă, se găseşte şi în Valea Sebeşului. Cf. M. Zdrenghea, *op. cit.*, p. 940.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 15
VARĂ (VERIȘOARĂ)
[481]
Vară
Vără
Verișoară
Verșoară
Varișoară
Vrișoară
Văruică
Verișană
Verișană dulce
Vărușană
Cusurină
Cusurină veară
Proti cusurină
Primaveri
ISTROROMÂNI
01 cujină
02 zărmănă
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

151

Tendința de diminutivare la acest termen este mai puternică decît la cosemanticul său masculin, poate și din cauza nuanțării gradelor de înrudire ale veriei, care sînt atît de extinse.

Vărnică s. f. verișoară. *Mă duc pe la vărnica Maria, că mergem la horă.* BOCEANU, GL.

Văruică s. f. (prin analogie cu: *maică, taică, ceică, fraică, braică* etc.) 1. vară (H. XVIII 147, în Banat; cf. VICIU, SUPL. GL.; COSTIN, GR. BĂN. 31; ALR I/II h. 174); 2. vară primară (ALR I/II h. 176); 3. vară a doua (ALR I/II h. 178); 4. termen cu care se adresează între ele femeile sau fetele; surată. *Daulică, măi văruică, Ia oglinda și te uită.* FOLC. TRANS. II 541 (cf. H. IX 88, în Rudina-Mehedinți; LIUBA-IANA, M. 4; BULL. LINGU. V 148; 5. țață, lele, dodă (CIAUȘIANU, V.).

Vărucă s.f. vară (VICIU, SUPL. GL.).

Văruşană [1] s. f. (cu var. *varușană* (TEAHA, GR. 280), *varoșană)* verișoară. *Pe ciuda de varoșene Jeli-m-a cîmpul cu pene.* FOLC. TRANS. I 23; cf. ȘEZ. VII 184; BULL. LINGU. IV 145; S. F. C. II 100; ALR I/II h. 174 și 176.

Verișană s. f. verișoară (POMPILIU, BIH.; cf. ȘEZ. VII 184; BULL. LINGU. IV 145; LEXIC REG. 73; S. F. C. II 100; ALR I/II h. 174).

Verișcană s. f. apelativ familiar dat unei prietene (DL).

Văruță s. f. termen de adresare a surorilor de cruce între ele; surată (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 141; cf. ALRT II 75, pct. 141; C. V. II nr. 3, p. 35.

Vericea s. f. verișoară. *Ia-ți mireasă, ziua bună... De la strat de floricele și neamuri și vericele.* MARIAN, NU. 299; cf. LEXIC REG. 13.

Verișoară [2] s. f. (cu valoare diminutivală și cu sensul de bază; cf. cazul similar în istr. *cuiińe*, CANTEMIR, T. 163) 1. vară *Tonul cu care vorbești verișoarei mele îmi displace.* ALECSANDRI, ap. TDRG. *Ce faci așa fețe, verișoară?* GALACTION, O. 70, ap. DL. *Haide, soro, verișoară.* BAL. OLT. 87; cf. FOLC. TRANS. II 335; BULL. LINGU. V 148; ALR I/II h. 174; 2. (întrebuințat și singur, dar mai ales cu precizările: *bună, dulce, întîia, din frate* etc.) vară primară (ALR I/II h. 176); 3. (și cu specificarea *verișoară a doua*) vară a doua (ALR I/II h. 178); 4. adresare a surorilor de cruce între ele; surată (MARIAN, SE. II 185; cf. MUSCEL, 67; TDRG; ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 141, 886); 5. (în argoul studenților) iubită.

Dintre toate derivatele lui *vară*, acesta este cel mai răspîndit, cu mai multă vitalitate [3] (poate și din cauza sufixului productiv, de origine latină) și se aplică la toate gradele de verie, chiar și înrudirii spirituale.

---

[1] Această formă păstrată într-o arie laterală izolată (Bihor), cu suf. *-uș* (ca în *mătușă)* ne face să credem că este mai veche decît celelalte derivate. Peste acest sufix *(-uș)* s-a suprapus mai tîrziu *-an*.

[2] Rostiri regionale: *varișoară, verșoară, vrișoară* (ALR I/II h. 174; cf. ALRT II 75, pct. 141).

[3] A intrat și în graiul ceangău din Moldova *(verisóra)*, în fondul principal de cuvinte (WICHMANN; cf. SCL VI, 335; id. XIV 389.

S-a zis *verișoară* şi pentru evitarea omonimiei cu *vară* = *été* (BUL. FIL. IX 145) [1]. Un alt motiv ar putea fi că deseori serveşte şi ca feminin al lui *văr*. *Vară* a fost răspîndit odinioară pe întreg teritoriul dacoromân, dovadă sînt ariile laterale în care se păstrează şi astăzi (cf. ALRM I/II h. 246, 248). Faţă de termenul de bază, *verișoară* este o inovaţie, o fază ulterioară. Această inovaţie porneşte din Transilvania. De aici s-a răspîndit în Muntenia pe liniile descălecării şi scurgerii peste Carpaţi a populaţiei [2].

Vitalitatea termenului se evidenţiază şi în diminutivul pe care şi l-a format: **verișorică** s. f. *Stăi, verișorică, că eu sînt... Leonel verișorul matale cel drăgălaș*. ALECSANDRI, T. I 38, ap. DL.

---

[1] Pentru diferenţierea semantică faţă de cuvîntul de bază, cf. Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală în limba română*, în SCL IX, nr. 3, p. 332.

[2] I. Nistor, *op. cit.*, cf. D. Prodan, *op. cit.*

III

RUDENIA PRIN ÎNCUSCRIRE

(Alianță)

LOGODNIC (-Ă)

Persoana care s-a logodit cu alta (considerată în raport cu aceasta din urmă) [1].

Cea fămeae ce să dzice logodnică, nu va fi datoare să îmble după logodnic. PRAVILA, 642, ap. DA. *Se cununară... cu logodnicele ce-și aleseră.* ISPIRESCU, L. 39.

Cuvîntul a intrat în limba noastră din sl. bis. *lagodĭnŭ* 'conveniens', prin înlocuirea suf. slav. *-ĭnŭ* cu sufixul *-nic* [2]. Cf. și MIHĂILĂ, Î. 151 [3].

MIRE

Termenul denumește pe viitorul soț (imediat după logodnă) pînă și în timpul cununiei și cît ține nunta [4].

---

[1] Termenul intră tangențial în preocupările noastre, fiind un fel de „precursor", un deschizător de cale spre rudenia prin alianță, marcînd deci o situație semantică primordială, care ne va duce mai departe la alți termeni din această sferă.

[2] În dialectele sud-dunărene: în ar.: *isusil, -ă* adj. și subst. 'logodit; logodnic' (PAPAHAGI, S. 220; cf. PETRESCU, M. 152; cf. vb. *isusiri* 'fiancer' (DALAMETRA; MIHĂILEANU; T. PAPAHAGI, D.); cf. gr. ἰσόυω, ἰσιόυω, cu aoristul ἰσίωσα 'égaler, niveler; rendre uni; redresser' (PASCU, D. II 54; cf. GEAGEA, E. 362; T. PAPAHAGI, D.). Cf. și *arăvuńisit* 'logodit' (P. PAPAHAGI, D.); în megl.: *rămasnik, -ă* (< mbg. *ramasnik*, în special în regiunea din Vodena) (PAPAHAGI, M. R. 129; cf. CAPIDAN, MG. I 41, 42, 87, 192; cf. id. ib. III 245); *tinir-zuni* 'logodnic' (PUȘCARIU, ET. WB.); în istr.: *frăier-frăierițe* (PUȘCARIU. ISTR. II 224; cf. id. ib. III 204, 310; CANTEMIR, T. 114, 116). Cuvînt de origine germană, împrumutat din graiul croaților localnici (cf. s.-cr. *frajar*). Pentru sensul acestuia din dr. — unde a intrat direct din germană — cf. Al. Graur, *Însemnări și rectificări*, în GR. S. VI (1934), p. 333—334. *Zarułnice* 'logodnică' (< s.-cr. *zaručnica*, idem). POPOVICI, D. R. 167.

[3] Tot din slavonă (обржчьникь; cf. vsl. обржчнти 'a se logodi' și обржчати) avem și sinonimul (învechit și fără circulație) *obrăcinic* 'logodnic, soț'. *O luă* [pe precista] *Iosif obrăcinic, să o ferească în casa sa.* VARLAAM, C. II 272/1, ap. DA ms.

[4] Termeni întrebuințați în mod figurat (metaforic) și alegoric, obișnuiți în basme și orații:

Împărat, -easă 'numele mirelui sau al miresei în cursul nunții' (MARIAN, NU. 177). *Ce-i a-mpăratului ș-a-mpărătesii, Să fie pe fața mesii* (e vorba de darurile mirilor). SCURTU, UG. 170. *Este-o slujbă ș-o-nchinare De la-mpăratul cel mare* sau *De la-mpărăteasa mare.* BUZILĂ, N. 807; cf. P. Grapini, *Monografia comunei Rodna-Nouă*, Bistrița, 1903, p. 135; ALR I/II h. 258 „Miri", în pct. 255: *miroi*, (iar în note) „adică împăratul și împărăteasa".

Crai nou sau *crăișor* mire (în cursul nunții); *crăiasă nouă* sau *crăișoară* mireasă. Cf. MARIAN, NU. 177; VAIDA; FRÎNCU-CANDREA, M. 152; ALR I/II h. 258 „Miri", în pct. 320: *crai nou.*

Ambele numiri (împărat — crai) nu sînt utilizate în vorbirea obișnuită, ci numai ocazional, la nuntă, și contribuie la atmosfera de înălțare, frumusețe și voioșie a acestui eveniment sărbătoresc.

[Soarele] *ca un mire (ginere* CORESI; *mirele* HUR.) *ieşind din cămara sa bucură-să.* DOSOFTEIU, ap. GCR I 154; cf. PSALT. 31. *Cere să-ţi deie... hainele cu care a fost mire.* CREANGĂ, P. 191. *Măi mire, mireasa ta, Hireşă-i ca viola.* FOLC. TRANS. I 338. *Mire roşu cu steag, Toată lumea s-a mirat Pă ce poartă ţi-ai intrat, Ce copilă ai înşelat.* id. ib. 340; cf. MAT. FOLK. 1498 [1].

Cuvîntul are şi forme (rare) de sg. *mir* (DENSUSIANU, Ţ. H. 43; cf. VICIU, GL.; ALRM I/II h. 356, pct. 93, 116) [2]; *mireaz* (formă masculină derivată din femininul *mirează*, rostire pentru *mireasă* la Moţi (PETROVICI, FOLK. SC. 130; cf. ALRM I/II h. 356, pct. 96); (cu postire regională şi cu diftongarea lui *i) nierele*; *nire* (PHILIPPIDE, O. R. II 377, cf. BULL. LINGU. X 113); *mireţ* (sing. lui *mireţi*, ARH. FOLK. VII 66); *min* (în Munţii Apuseni prin falsă regresie; ARH. FOLK. V 147).

Interesante sînt formele multiple de plural *mirii* (= 'mirele' şi 'mireasa') şi derivatele lor (ALR I/II h. 258 „Miri"). După ALRM I/II h. 363 forma cea mai răspîndită este *miri* şi derivatele acesteia. *Mirei* în pct. 85, 118 (pl. de la *mirel). Miroi* (vezi la derivatele lui *mire). Miretei* [3]. *Dragii mei, voi miretei.* BUD. P. P. 11; cf. BULL. LINGU. VI 196; ALRM I/II h. 363; ALR II/I h. 165, pct. 219, note (prin părţile Năsăudului şi Maramureşului). *Mireţi.* (ALRM I/II h. 363, pct. 80, 90, 103; cf. ARH. FOLK. VII 66; TEAHA, GR. 242). *Mireji* (ALR I/II h. 363, pct. 93; 96; pl. de la *mireaz). Mireńi*, (TEAHA, GR. 242). *Mireşi* (id. ib.).

Ca situaţie geografică (după ALRM I/II hărţile: 356, 359, 363) *mire* e răspîndit într-o masă compactă ce cuprinde întreg teritoriul nordic dacoromân [4]: Moldova, cu trei puncte şi în fostul judeţ Tulcea, Transilvania, cu cîteva puncte în Crişana şi Banat. Această arie este foarte asemănătoare şi aproape coincide cu aceea a lui „Nănaş". (Vezi studiile lui S. Puşcariu şi E. Petrovici citate la „Naş-Nănaş".)

Se pare că termenul a fost răspîndit odinioară pe întreg teritoriul dacoromân [5]. Dovadă e că la plural apare şi în alte regiuni (pct. 786, Bu-

---

[1] Sensuri figurate: 1. (în concepţia adepţilor religiei creştine) *mirele bisericii* = Hristos (CORESI, EV. 88); 2. domnitorul ţării (ALECSANDRI, P. II 110, ap. DA ms.); 3. (în argou) băiat solid, îmbrăcat bine (BUL. FIL. IV 118).

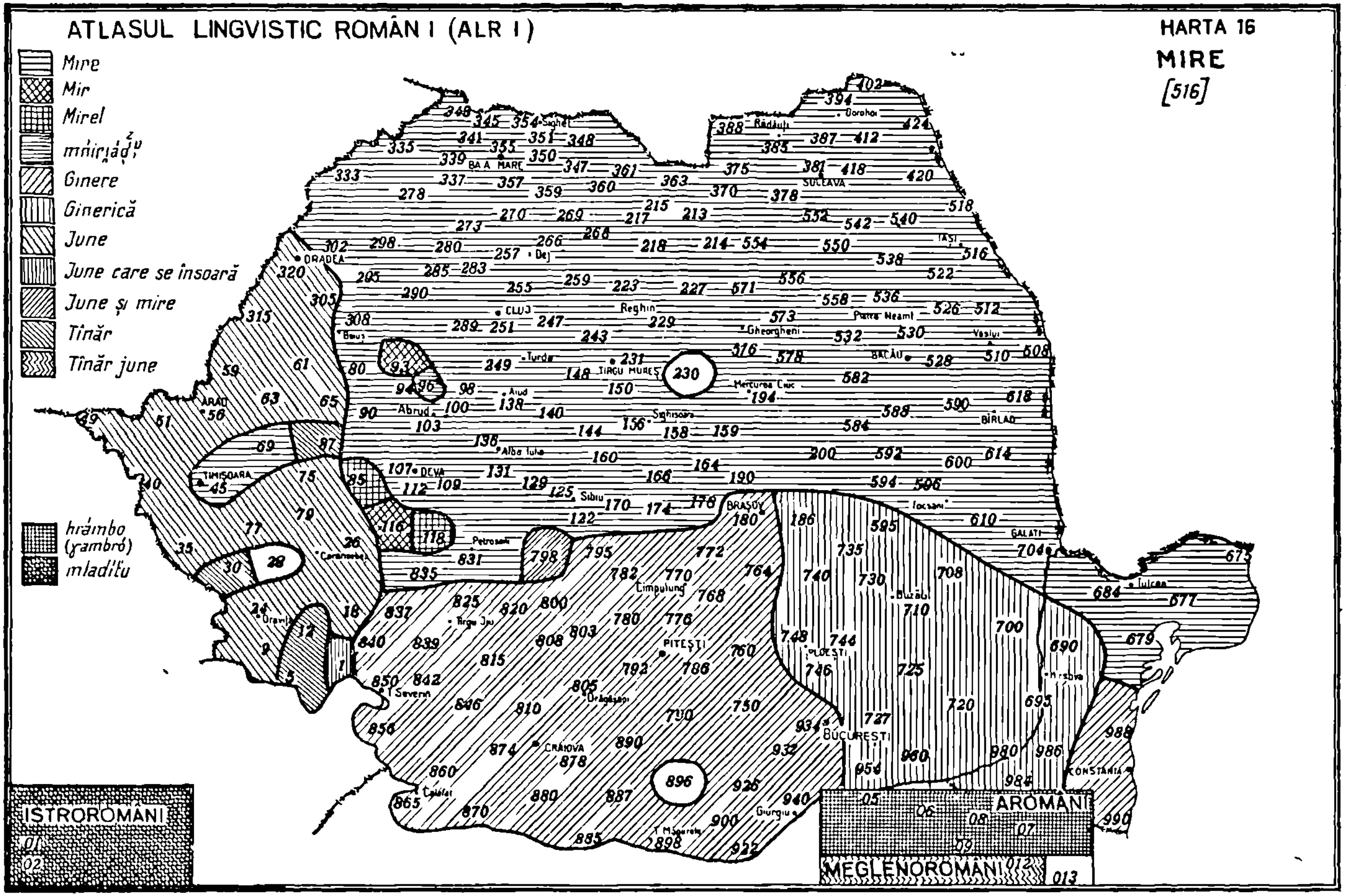
[2] Poate după substantivele: *ţărmur, -e, fagur, -e.* Cf. J. Byck et A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BULL. LINGU. I 44.

[3] În înţeles figurat, acest termen denumeşte (regional) şi pe toţi oaspeţii de la nuntă (cf. *Tribuna* VII (1890), p. 812).

[4] Sub forma *nyerely* (I. Damian, *op. cit.*, 44) termenul a pătruns (reg.) şi în limba maghiară sub forma *ńiril* (WICHMAN, 106) şi *nyrĕj* (MÁRTON, P. 561) şi în graiul ceangău, sub forma *nyirel* în fondul principal de cuvinte al acestui grai; cf. I. Márton, *Cîteva aspecte ale influenţei limbii române în lexicul graiului ceangău din Moldova*, în SCL VI, p. 335); Nagy Jenö, *A moldvai csángó öltözet szókincsének román jövevényszvai*, în „Nyelv-és irodalomtudományi közlemények", I (1957), nr. 1—4, p. 92; SCL XIV, nr. 3, p. 386.

[5] Absenţa termenului în dialectele sud-dunărene — element atît de important în complexul termenilor familiali (poate datorită şi bisericii, unde serviciul religios al cununiei se celebra în altă limbă), este încă o dovadă despre vechimea despărţirii dintre dacoromâni şi confraţii din sud. (În privinţa celor 400 de elemente care lipsesc la aromîni, cf. lucrarea lui G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944).

În ar.: (termen de circulaţie generală) *γambró* (cu var. *γrambo, γrambo(ŭ), γrambeŭ)* cu pluralul în spirit morfologic grecesc: *-adzi* (WEIGAND, AR, 306; cf. PAPAHAGI, B. 600, 603;

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 16
MIRE
[516]
Mire
Mir
Mirel
mỉrịadʒ
Ginere
Ginerică
June
June care se însoară
June și mire
Tînăr
Tînăr june
hrắmbo (ɣambró)
mladiľu
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
ARAD
TIMIȘOARA
CLUJ
BAIA MARE
SUCEAVA
IAȘI
TÎRGU MUREȘ
BRAȘOV
DEVA
Sibiu
Alba Iulia
Reghin
Piatra Neamț
BACĂU
BÎRLAD
GALAȚI
Tulcea
PITEȘTI
PLOEȘTI
Buzău
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA
Cîmpulung
Giurgiu
Calafat

dişteni, în partea sudică a fostului jud. Muscel şi pct. 45 Bucovăţ (Banat), unde n-a fost înregistrat la singular).

Ginere şi *ginerică* (tot cu sensul de *mire)* în Muntenia şi Oltenia sînt inovaţii. Vezi : *Ginere*. La fel *june* = *mire* (în Banat şi o parte a Crişanei). Vezi : *June* [1].

Sinonimia lui *tînăr* cu *mire* în pct. 5, 12, 30, 87 (în Banat) are la bază probabil ideea de vîrstă. Vezi : *Tînăr*.

Dacă pentru *mire* avem inovaţiile amintite, în schimb *mireasă* n-a avut un termen concurent. Corespondentul feminin al lui *mire* în limba veche era *nevastă*, dar acesta luînd alt sens (vezi : *Nevastă)* locul lui a fost luat de *mireasă*, care este răspîndit în masă compactă (excepţie cîteva puncte din Banat şi pct. 159), pe întreg teritoriul. Corespondentul feminin al lui *ginere* = *mire* (din Muntenia şi Oltenia) nu putea fi decît *noră*, ceea ce a contribuit la extinderea lui *mireasă* pe întreaga suprafaţă a acestor provincii.

★

Deşi întrebuinţat numai temporal în cadrul rudeniei, totuşi, datorită evenimentului important de care se leagă termenul *mire* şi-a creat cîteva derivate cu circulaţie mare în graiurile populare.

Mirel s. m. *Poruncit-a Faţă dalbă la mirel, La mirel cel tinerel.* DENSUSIANU, Ţ. H. 270 ; cf. id. ib. 275. *Mirel de la masă, drăguţă mirel!* HETCOU, P. P. 65—67 ; cf. MARIAN, NU. 605 ; BULL. LINGU. III 161 ; ARH. FOLK. VII 65, 121 ; FOLK. TRANS. I 98 ; ALRM I/II h. 356, pct. 85, 118.

Mirelaş s. m. (FRÎNCU-CANDREA, M. 191).

Miroi s. m. sg. şi pl. (VAIDA) ; (numai la pl., arătînd fiinţe de sex diferit care constituie un grup unitar ; GOROVEI, CR. S. 241 ; cf. ALRM I/II h. 363 ; răspîndit în nord-vestul Transilvaniei).

★

GEAGEA, E. 425 ; CAPIDAN, AR. 359, 360, 376 ; COSMULEI, D. 21 ; DALAMETRA ; MIHĂILEANU ; T.PAPAHAGI, D. ; ALR I/II h. 256). Cf. gr. γαμπρός idem. Termeni de rară circulaţie : *gione* (< lat. *juvenem)* 1. mire ; 2. tînăr trecut de 16 ani ; băiat mare, brav (P. Papahagi, *Notiţe etimologice*, în „Analele Academiei Române", S. II. Tom XXIX, 1906—1907, p. 236 ; cf. MIHĂILEANU) ; *dzinire*, *dzinere* (PHILIPPIDE, O. R. II 377).

În m e g l. : n-avem un termen propriu ; noţiunea e exprimată prin „*tinăr*". *Tinir* (dar şi cu sensul de *tînăr*, *flăcău*, PAPAHAGI, M. R. 257) ; *juni* subst. (CAPIDAN, MG. III 162) ; *tinir-juni* (PAPAHAGI, M. R. 139 ; id. *Notiţe etim.* 236 ; ALR I/II h. 256, pct. 012) ; *nōûzet* (ALR I/II h. 256, pct. 013) < *nou* + *bg. zet* 'ginere'.

În i s t r. : *ojena*, *ojenie* (FĂT FR. XI 284 ; cf. id. XIII 102), *ozeńa* (PUŞCARIU, ISTR. III 319), *ojene* (CANTEMIR, T. 180) < s.-cr. *ozena* 'sponsus ; novus maritus' ; *spozo* (CANTEMIR, T. 180) < it. *sposo* 'mire, logodnic ; soţ' ; *fraier* (< s.-cr. *frajar*, POPOVICI, D. R. 110 ; cf. ALR I/II h. 258) ; (conţinînd ideea de tînăr) *mladitu* (ALR I II h. 256) ; cf. s.-cr. *mladi* 'tînăr' ; *mlada* s. f. 'nevastă tînără ; mireasă' ; *mladoženja* 'mire'. În acest dialect a dispărut *mire* poate şi din cauza omonimiei cu *mire* < *mine* (PUŞCARIU, ISTR. II 226).

[1] *Tup* — *mire* (unica atestare). *Mă joc de-a tup* (vezi E. Bran, *Graiul românesc din Sălaj*, în *Gutinul* I (1889), nr. 10 ; cf. *Tribuna* VI (1889) p. 481—482). Poate numele unui joc de copii : *de-a tupu* de-a ascunsul, de-a mijitul (VAIDA).

Etimologia cuvîntului este încă nedefinitivată. B. P. Hasdeu [1] îl derivă din albanezul *mirë* 'bun, frumos', formă la care ne trimite și DM, Al. Philippide [2] din tc. pers. *mir* 'principe, șef, stăpîn', luat de români de la cumani.

C. Diculescu [3], îl socoate de origine grecească : gr. μεῖραξ 'jeune homme, adolescent' cu finala latinizată *mirex* și cu păstrarea formei de nominativ.

Cei mai mulți filologi ai noștri, începînd cu Cipariu, îl derivă din lat. *miles* 'soldat' (cf. REW 5568). Cuvîntul a primit probabil sensul de astăzi din timpul cînd soldații romani au început a lua în căsătorie fetele autohtonilor din provinciile cucerite (TDRG). Argumentele aduse în favoarea acestei etimologii sînt următoarele :

Coincidența vîrstei mirelui cu aceea a timpului cînd cineva este apt pentru militărie (aceeași coincidență ar explica lat. *veteranus* > rom. *bătrîn)*; obiceiurile nunții la dacoromâni și aromâni asemănătoare cu acelea ale unei pregătiri de război ; asemănarea îmbrăcămintei mirelui cu aceea a unui militar ; sinonimia cuvîntului cu „june" [4].

Această părere e respinsă de Al. Rosetti, în L. R I_3, 182 și de Al. Graur în BULL. LINGU. V 105.

P. Skok, în *Archiv für slavische Philologie* XXXVII (1918) nr. 1—2, p. 85, explică sensul cuvîntului prin calc după s.-cr. bg. *vojno, vojino* 'Gemahl', *voinu* 'soldat', care a influențat evoluția semantică a lui *miles* în altă direcție. (Cf. și DR I 522).

Leo Spitzer [5], bazat pe unele texte biblice *(militia Christi* etc.) explică evoluția semantică a lui *miles* prin influența limbii liturgice.

C. C. Giurescu [6] îl socotește, probabil, de origine pecenego-cumană.

N. Lahovary [7] se ocupă de originea prelatină și preindo-europeană a acestui cuvînt, respingînd influența cumană și admițînd o probabilă influență bisericească bizantină — din primele secole ale creștinismului la Dunăre — în legătură cu termenul hamito-semitic *mir* 'homme viril, mari' (deci cu același sens). Autorul admite și ipoteza unei supraviețuiri balcanice a unui termen analog preindo-european [8].

I. I. Russu [9] demonstrează că termenul face parte dintre cuvintele autohtone (traco-dace).

---

[1] *Cine sînt albanezii*, București, 1903, p. 3 ; cf. id. în COLUMNA, a. 1873, p. 110.

[2] *Originea Românilor*, II, Iași, 1928, p. 377—378.

[3] *Elemente vechi grecești în limba română*, în DR IV 492 ; cf. id. *Dacia romană în oglinda inscripțiunilor și limbii de azi*, Cluj, 1926, p. 100.

[4] P. Papahagi, *op. cit.*

[5] *Rum. „mire" (Bräutigam)*, în *Revue internationale des études balkaniques*, anul I, tom. I, Beograd, 1934, p. 270—272.

[6] *Istoria Românilor* I, București, 1935, p. 284.

[7] *Contribution à l'histoire linguistique ancienne de la région balkano-danubienne et à la constitution de la langue roumaine*, în *Vox Romanica*, XIV (1955), nr. 2, p. 337—338.

[8] Ideea că *mire* ar fi venit pe cale bisericească ar fi acceptabilă, dar termenul nu-i atestat în dialectele sud-dunărene, unde influența bizantină a fost puternică. O eventuală influență albaneză trebuie privită de asemenea cu rezervă. *Mire* și *mireasă* denumesc starea tinerilor în timpul nunții. Nici un sens material (voinic, bărbat, mare) nu are cuvîntul *mire* : el arată numai situația oficială religioasă.

[9] TR. D. 130.

MIREASĂ

E corespondentul feminin al lui *mire*. *Iasă mireasa din cămara mirelui ei.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Acum iată că din codru și Călin mirele iese, Care ține-n a lui mînă mîna gingașei mirese.* EMINESCU, O. I 85, ap. DL. *De frumoasă ești frumoasă, Ș-ai fi bună de mireasă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 477. *Ține-te, mireasă, bine. Că vine mire la tine.* FOLC. TRANS. I 101. *Să trăiești, mireasă nouă, Inima ți-i ruptă-n două.* id. ib. 557; cf. 247, 382, 439 [1].

După ALRM I/II h. 359, cuvîntul e răspîndit, aproape în masă compactă, în dacoromână [2], cu excepția Banatului [3]. Formele: *nireasă, ńireasă, mńireasă* sînt rostiri regionale (cf. ALRM I/II h. 360), ca și *mirează* la Moți (PETROVICI, FOLK. SC. 130; cf. ALRM. I/II h. 359, pct. 96); *miră*

---

[1] Vitalitatea termenului o dovedesc și unele proverbe sau întrebuințarea lui în alte domenii. *A mînca ca mireasa* a mînca foarte puțin (ZAHNE, P. III 124). *Pîn-a se găti mireasa, Ochii ginerelui iasă,* se zice despre o așteptare lungă (id. ib. IV 451). *Ca mireasa în pat* = așteaptă; e gata (id. ib. 454) *Ca mireasa la pat,* se zice despre cineva care se grăbește (id. ib.). *Șade ca o mireasă,* se zice despre cineva care e modest, blînd, timid (id. ib.). *A sta ca o mireasă* — a sta degeaba (DL). *A plînge ca o mireasă* = a plînge mult și cu foc (cf. CREANGĂ, A. 4). *Se potrivește ca mireasa la moară* — ca nuca în perete (CADE). *Mireasa vede masa* = flămîndul n-așteaptă să fie invitat (TDRG). *(Dansul, hora) jocul miresei* — numele unui joc la nuntă (PAMFILE, J. III 4, 9, 13). *De-a mirele și mireasa* = numele unui joc de copii (id. ib. I 59). *Mireasă* 1. numele unui personaj din jocul „Ursul" (PAMFILE, J, II 331); 2. (reg.) numele unui obicei practicat la sărbătorile de iarnă (CONTEMPORANUL, VI 100, ap. DL); 3. numele plantei *Coleus Blumei.*

Tot o dovadă despre vitalitatea lui *mireasă* este pătrunderea cuvîntului în limba maghiară: *nyrásza* (BLÉDY, INFL. 72) și în graiul ceangăilor (în fondul principal de cuvinte) = *nyirjásza* (C. L. V, nr. 1—2, p. 124), *nyrásza* (SCL VI, 335; cf. id. XII 547; id. XIV 373, 386); *nyreásza* (MÁRTON, P. 561; cf. WICHMAN, 106), precum și la sași: *ńireassĕ* (BR. R. 38).

[2] În toate dialectele sud-dunărene avem ca termen de circulație generală omonimul corespunzător dacoromânului *nevastă,* cu rostiri și variante fonetice specifice fiecărui dialect. (Cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU; T. PAPAHAGI, D.; PAPAHAGI, R. M. 56; PUȘCARIU, ISTR. III 317; FĂT-FR. XI 283, 284; id. ib. XIII 104; CANTEMIR, T. 172; ALR I/II h. 257, 258). În a r. și: *n(i)veastă nauă* (DR VI 181; cf. MIHĂILEANU; ALR I/II h. 257, pct. 05); în m e g l.: *nouă niviastă* sau *tineri niviastă* (id. ib. 258, pct. 013). Vezi: *Nevastă.*

Alți termeni (rari), proprii fiecărui dialect în parte: în a r.: *dudie* (PETRESCU, M. 157; cf. OBED. T. 351; DALAMETRA), dar și cu sensul de 'porumbel; duduie, drăguță'. Cf. tc. *dudu* 'perroquet; dame' (T. PAPAHAGI, D.; *Kiráo* WEIGAND, AR. II 313). Termenul *fiati* din ALR I/II h. 257, pct. 07 îl socotim ca o fază intermediară de trecere spre sensul de *n(i)veastă. Măireasă* (MIHĂILEANU; cf. T. PAPAHAGI, D.) din aromâna de nord, probabil derivat din alb. (gheg) *maire* (SCL XIV nr. 3, p. 410). În i s t r.: *fraierițe* (POPOVICI, D. R. 110; cf. MORARIU, CIR. 70, 108; ALR I/II h. 258). Vezi: *Logodnic(ă), Spoze* (CANTEMIR, T. 180) < it. *sposa* 'mireasă; logodnică, nevastă'.

[3] *Sensuri figurate* (sau metaforice), (în concepția adepților religiei creștine) *Mireasa lui Dumnezeu* sau *a cerului* = biserica. *Iaste cap bisearicii, miresei sale.* DOSOFTEIU, ap. GCR. I 209. *Mireasă* călugăriță. *Călugărița se cheamă mireasa* (în Muntenia *nevasta) lui Dumnezeu.* PRAVILA MOLDOVEI, ap. DA ms. *Mireasa lumii* = moartea. *Că m-am însurat, C-o mîndră crăiasă, A lumii mireasă.* ALECSANDRI, P. P. 2. *Mireasa dracului* — una dintre frunzele luate toamna în vîrtej la „nunta dracului" (PAMFILE, VĂZD. 51).

(ALRM. I/II h. 359, pct. 93) pare a fi un derivat feminin de la *mir* [1].

În adresare către o femeie (care stă înfiptă sau mîndră ca o mireasă), la vocativ sg. *mireaso* — pl. *mireselor*, termenul primește o nuanță peiorativă, care-i deviază sensul [2].

Cele cîteva derivate demonstrează valoarea de circulație a termenului nostru.

Miresucă s. f. *Miresucă, miresucă, Ți se cade cu cunună, Ca și cerului cu lună.* FOLC. TRANS. I 197. *Miresucă cu cunună, Doară-i fi nevastă bună, Că nici mă-ta n-a fost rea, Doară-i fi și tu ca ea.* P. P.

Miresuță s. f. *Mă dusei pe-o vălicică, Și-mi aflai o miresuță.* PAMFILE, J. III 13.

A mîiresi vb. IV refl. a se rușina (ca o mireasă) (SCURTU, GL.).

JUNE

Sensul de bază: tînăr neînsurat, în puterea vîrstei; adolescent; fecior (cf. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 13 și urm.). Cu acest sens îl găsim încă din primele noastre texte de limbă, apoi în graiurile populare pînă la scriitorii contemporani (cf. DA). Păstrat în Banat, pe o parte a frontierei de vest (spre Banat), în sudul Transilvaniei (unde avem și: *fecior-june)* și în pct. 223 [3]. E un termen de origine latină (cf. *Juvenis*; **jovenis)* păstrat în arii laterale [4] (ALRM I/II h. 258).

În pct. 54 (note) din ALR I/II h. 180 s-a precizat că se zice *junere* (< *june* + *ginere)* celui ce merge în casă la socrul său, iar în pct. 59 și 370 se zice *june* mirelui cînd se însoară. Deci o alunecare a sensului de la *june* spre *ginere*. Coincidența dintre vîrsta junelui și timpul însurătoarei credem că a făcut ca acest cuvînt să primească sensul de *mire* (rar *logodnic)*, accepțiune care ne interesează aici [5], apărută pe teren românesc. *Gsune* = 'sponsus' (ANON, CAR.). *Mirelui în Banat i se zice numai „june”.* MARIAN, NU. 176. *June* = mire (în satele depresiunii Ceica și la vest de Oradea:

---

[1] Dăm aici două sinonime izolate pentru *mireasă*, atestate o singură dată:

Căpărită (intrat la noi din s.-cr.) din ALR I/II h. 257, pct. 28, care e participiul verbului *a căpări* 1. *a arvuni*; 2. a (se) logodi. Cf. s.-cr. *kapor(is)ati* 'a arvuni'; *kapara* 'arvună' (< it. *caparra)*; cf. vegl. mod. *capar, capare* (CR. ROM. I 202). (În notele hărții s-a precizat: 'c logodită', propriu-zis 'arvunită'.)

Matcă (< magh. *mátka* 'sponsa, die Braut, menyasszony'; cf. KNIEZSA, 691) care e un maghiarism izolat, atestat numai în textul: *Mirele să prinză pe matca sa de mînă,* la G. Barițiu, *Catehismulu calvinescu impusu clerului și poporului romanescu sub domnia principiloru Georgiu Rákoczi I și II.* Sibiu, 1879, p. 65, 126.

[2] Cf. Laura Vasiliu, *op. cit.*, în S. G. I 20.

[3] În dialectele românești din sudul Dunării: în a r.: *ğone* (adj. și s. m.) 'tînăr, brav, voinic, curajos, puternic' (WEIGAND, AR. II 301; cf. PUȘCARIU, ET. WB.; DALAMETRA; T. PAPAHAGI, D; ALRM I/II h. 258; (rar) 'bărbat' CAPIDAN, AR. 537); în i s t r.: *jure* 'tînăr' (PUȘCARIU, ET. WB.; cf. id. ISTR. III 118, 315); în m e g l.: *june* (cu sensurile din aromână). Cf. CAPIDAN, MG. III 162; GR. S. VII 230; ALRM I/II h. 258). În adresare nu apare în sud (ALR I II h. 205).

[4] Cf. S. Pușcariu, *Les enseignements de L'Atlas Linguistique de Roumanie,* în „Revue de Transylvanie”, III (1936), nr. 1.

[5] Sens cunoscut parțial și în sudul Dunării. Vezi: *Mire*; cf. DR II 510, 511.

LEXIC REG. 71). *Cîț, mîță, din colțul mesei. Nu mînca gura miresei, Las s-o mînce junele. Că-i flămînd ca cînele.* FOLC. TRANS. I 144; cf. ALRM I/II h. 356. *June* = mire (în aria lui *june* = tînăr; ALRM I/II h. 258)[1]. La fel avem sinonimele pentru formele de plural (în aceeași arie): *juni* = miri (ALRM I/II h. 363; iar în ALR II/I h. 165, pct. 316; tot din această regiune); *însurățel* = junele și mireasa. Sensul de *mire* a lui *june* s-a păstrat și în derivatele *gsunyel* (junel) 'sponsulus' și *gsunelash* (junelas) 'idem' (ANON. CAR).

În on.: **Junele, Juna, Giunești.** CDO.

TÎNĂR (-Ă)

De la sensul său de bază 'om care nu e înaintat în vîrstă (între copilărie și maturitate)'[2] (< lat. *těner, -a, -um),* termenul e evoluat (regional) și spre sensul de *mire,* iar femininul (tînără) spre acela de *mireasă* (PETROVICI, FOLK. ALM. 53, 54, 56; cf. ALRM. I/II h. 356; id. h. 359), cu arie compactă în Banat, fiind un calc după s.-cr. *mlada* 'tînără; mireasă'[3]. Această evoluție semantică a primit-o de la sinonimul june, cu arie compactă și cu sensul de 'mire' tot în Banat. Cf. în megl. *tinir-juni* = mire (PAPAHAGI, M. R. 139).

Cu forma de plural (arătînd ființe de sex diferit, alcătuind un grup unitar, adică o pereche) *tineri* în loc de *miri* apare în ALRM I/II h. 363, cu o arie sporadică în întreg domeniul dacoromân (în megl. *tinirlî.* PAPAHAGI, M. R. 257) probabil din cauza coincidenței vîrstei *tinerilor* cu aceea a *mirilor.* Cu răspîndire aproape compactă pe întreg teritoriul dacoromân (inclusiv dialectul meglenit) în ALR II/I h. 165 „însurățci"; cf. și PETROVICI, FOLK. ALM. 84. *Tînăr* și-a format și derivatul *tinerel* 'mire' (H. XVIII 269, în Banat).

GOV(I)E — GOĜI(I)E

Sensul inițial al cuvîntului a fost 'fecioară, vergură'. *Giuni și gove cu bătrîni, tot omul, Și prunci să laude pre domnul*[4] *Govile (: virgines) nejelite fură.* DOSOFTEIU, PS. 264, ap. DA.

De la sensul de 'fecioară', în legătură și cu vîrsta, a ajuns ușor la acela de 'mireasă'. *Mireasa în ziua întîia pînă o învelește nașa, ca pe neveste, se numește gogiă.* FRÎNCU-CANDREA, M. 163. *Da ia-ți goghio, ziua bună De la tată, de la mumă, De la frați, de la surori, De la grădina cu flori*[5]. (Cu același sens în: VICIU GL.; COSTIN, GR. BĂN.; CORCEA, B. 107; BUZILĂ, N. 812; BULL. LINGU. V 144; PETROVICI, FOLK. ALM. 77; ALR I/II h. 257, pct. 12.)

---

[1] Afirmația din DA, *june* (2°), că acest termen s-ar întrebuința cu sensul de *mire* și în Bucovina este neîntemeiată. ALR nu atestă nicăierea această formă și acest sens în Bucovina, ceea ce ne comunică și prof. bucovinean D. Marmeliuc (actualmente în București).

[2] Răspîndit în mod unitar în întreg domeniul limbii române: dr. *tînăr*; ar., megl. *tinir*; istr. *tirar* (*tirăr, tirer*) (ALR I/II h. 179). Celelalte limbi romanice au păstrat sensul 'tendre' (REW 8645), pe cînd în limba română acest sens al lui *tînăr* a fost influențat de val. *mladŭ* 'tînăr; adolescent', Cf. L. ROM. XII, 1963, nr. 4, p. 343. Pentru diverse valori stilistice și poetice ale termenului cf. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 18–19.

[3] Cf. D. Gămulescu, *op. cit.*, p. 221.

[4] G. Seulescu, *Glosarul Psaltirii în versuri a lui Dosofteiu*, în „Buciumul Român", II 59.

[5] O. Prie, *Un sat românesc din Ardeal*, Cluj, 1934, p. 121.

Tot *govie*[1] se numesc și pregătirile care se fac pentru plecarea miresei de la casa părintească (DENSUSIANU, Ț. H. 241) precum și cîntecul ce se cîntă miresei înaintea plecării la cununie[2].

Din punct de vedere etimologic, termenul este în legătură cu v.sl. *goveti* 'a duce o viață religioasă, a posti'. Bg. *govejь* (despre mireasă) 'a tăcea la întrebările care i se pun'; cf. bg. *rucho govějalno* 'îmbrăcămintea care se aduce miresei cînd o îmbrobodesc'; s.-cr. *goveti* 'a tăcea ursuz', ceh. *hoveti, pohoveti si*; rus. *razgovlatьsja* 'a se ospăta, a se înfrupta întîia oară după post'.

Termenul cu sensul 'mireasă' și-a format și cîteva derivate.

Govioară s. f. *Ia-mi tu albă rochioară Și te fă o govioară.* CORCEA, B. 106. *Frunză verde de vioală, Țucu-te de govioară.* PETROVICI, FOLK. ALM. 54. *O, tu, Mario govioară, Numa cîteva mi-te scoală*[3].

Gogiță s. f. *Plînge mama gogiței În stîlpuțul vraniței.* BUZILĂ, N. 812.

Tot din atmosfera semantică a nunții și în legătură (uneori numai parțial) cu *mireasa* sînt și termenii:

Goví (gogi) vb. IV 1. a feti (DOSOFTEIU, V. S. 150, ap. TDRG); 2. (despre fete) a sta pe lîngă mireasă și a-i cînta înainte de a veni nuntașii cu mirele (N. REV. ROM. I 86; cf. VICIU, GL.; COMAN, GL.; MAT. DIALECT. I 283); 3. a boli (I. CR. III 187; cf. DA); 4. (sens neînregistrat de dicționarele noastre, dar răspîndit prin părțile Năsăudului) a cînta la *cunună* (= claca ce se face cu ocazia secerișului holdelor, cînd din spicele de grîu se face o cunună, pe care o aduce pe cap una dintre fete).

Goveală s. f. bolire (I. CR. III 188).

Desgoví vb. IV a îmbrobodi mireasa (CADE).

Desgoveală s. f. (abstract verbal) îmbrobodirea miresei.

MĂRIT

Cu sensul (primitiv) de 'mire; ginere' (lat. *maritus* = 'mari') apare numai în textele vechi. *Elu ca măritu (ginere* CORESI; *mire* DOSOFTEIU-HURMUZAKI; cf. sl. bis. женихъ) *eși din celariul său.* PSALT. 31.

Sensul de 'bărbat; soț' s-a păstrat în celelalte limbi romanice[4], iar la noi în locuțiunea **de (la) mărit** 'de măritat, în vîrstă potrivită pentru căsătorie; de dat unui soț, de căpătat un

---

[1] Sensul (din Oltenia) 'horă, nedeie, petrecere' (WEIGAND, RUM. DIAL. 83; cf. GRAIUL. I 50), sau 'sărbătoarea (petrecerea) cu ocazia hramului bisericii' (cf. I. Conea, *Vechile nedeie din Munții Clopotivei*, CLOPOTIVA, 102), nu intră în preocupările noastre. La fel și *goge* 'cîntecul cununii de la grîu' (prin părțile Năsăudului). Cf. M. Domide, *Cununa*, în „Familia" VII (1871), p. 248–249.

[2] I. Mușlea, *Șcheii de la Cergău și folclorul lor*, în DR V 26; cf. BUZILĂ, N. 812.

[3] I. Chelcea, *Obiceiuri în legătură cu viața omului în Pătaș și Borlovenii Vechi-Caraș*, în „Revista de folclor", III (1958), nr. 3, p. 80, cf. id. ib. 68.

[4] Lat. *maritus*, formă populară moștenită de toate limbile romanice. *Vir* și *uxor* erau întrebuințate de clasele de sus; în locul lor apar *maritus* și *conjux* (DELBRÜCK, 430; cf. REW 5363; CDDE; MIHĂESCU, L. 213, 214, 242; STATI, L. L. 113, 114; M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 34).

bărbat'[1]. *Un vecin de al omului cu fata de mărit.* MARIAN, ap. CADE. *De ești fată de mărit, Mă primești tu la pețit?* BÎRLEA, C. P. 110. *Dă-mă, mamă, la mărilu că vremea mi s-o-mplinitu! Și mă dă, mamă, cui mă cere Să mă fac și eu muiere.* PETROVICI, FOLK. SC. 142.

Poate cauza dispariției acestui cuvînt a fost că s-a întîlnit cu formele de origine latină *ginere* și *mire*[2], sau poate din cauza împărecherilor de cuvinte ca: *Pasărea are are* (are aripi; lat. *ala*); *să calce pe calce* (= pe călcîiu); *am cumpărat un car car* (= scump); *mă mărit cu un mărit*[3]. Tot așa a dispărut și *mas, maris* 'bărbat, mascul' deoarece a ajuns să însemneze *mare* (adj.).

ÎNSURĂȚEL (-ȚICĂ)

Acest derivat (< *însurat)* e rar întrebuințat cu sensul de *mire* sau de *mireasă*. „Dacă vrei să-l mădărești [pe mire] îi zici însurățel". ALR I/II h. 256, pct. 268 (în note). *Socru sau soacră se zice pentru un însurățel sau însurățică tatăl sau mama soției sale, sau a bărbatului său.* II. XV 461 (Tutova).

În Ivești-Tecuci, sub influența lui *surată* sau mai ales a dim. *surățică*, se întrebuințează neprefixat[4].

Termenul denumește (des) pe 'tînărul însurat de curînd'. *Vă feriți, iubiții mei însurăței și holtei, De rămășag cu femei.* ALECSANDRI, T. 320. *Un însurățel o dată cu nevasta a plecat.* CONTEMPORANUL, I 197, ap. DA; cf. ALR I/II h. 269, unde termenul cu această accepțiune e răspîndit mai ales în Moldova (în pct. 269: *însurătoi).*

Des (numai la pl.) denumește pe 'soții tineri (perechea), căsătoriți de curînd'. *Cînd s-a însurat a împroprietărit 12 însurăței pe moșia lui,* VLAHUȚĂ, ap. CADE. *Încheie socotelile și își dau seamă ce avere au însurățeii.* STANCU, D. 184; cf. ALR II/I h. 165, pct. 130.

MLADOJĂÑA

Termenul apare izolat și regional, denumind pe *mire* (cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 54)[5]. *Modojenie* 'mireasă' (COSTIN, GR. BĂN. II) pare a fi o rostire regională feminizată, dar avem (reg. Banat) și *modojeñie* s. m. 'mire' (cf. „Analele univ. din Timișoara", II, 1964, p. 271).

E atestat în zona de influență sîrbească, ceea ce ne explică și originea < s.-cr. *mladoženа*. Cf. și ALR II/I h. 165 „Însurăței", pct. 37 (localitate cu populație sîrbească): *maidenți*, pct. 48 și 991: *mladujențe* (anchetă bulgară). Cf. bg. *mladoženek* 'idem'.

---

[1] În ar. *mărit, marit mîrit* s. m. 'bărbat' (DALAMETRA; cf. PAPAHAGI, B. 636; T. PAPAHAGI, D.) sens neatestat de REW; cf. BULL. LINGU. V 105. *Marillu* 'consoartele' (BARONZI, L.; cf. în dr. *mîrlan* 'masculul pisicii'). Formele *mărtător* 'băiat ajuns la însurătoare, dar cam prostuț' și *mărtătoare* 'fată mare de măritat' (GR. S. I 94; cf. DR III 435; T. PAPAHAGI, D.) din dialectul ar. sînt derivate de la verbul *măritare* (dr. *mărita*, istr. *mărita*, megl. *măritari)* < lat. *maritare*, păstrat și în romanitatea apuseană. Cf. CDDE.

[2] Cf. O. Densusianu, *Limba română în secolul XVI* (curs litografiat), București, 1935—1936, p. 109.

[3] I. A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în GR. S. I 192.

[4] Iorgu Iordan, *Compuse românești cu în-*, în BUL. FIL. III 77.

[5] Cf. I. Popovici, *op. cit.*, p. 19.

BĂRBAT

Termenul face parte din categoria I a fondului nostru principal lexical (GRAUR, Î. F. PR. 48, 68, 71, 103, 132, 133, 142), derivînd din lat. *barbatus* (adjectiv substantivat încă din limba latină) 'cu barbă, bărbos; bătrîn' [1]. În limba română a înlocuit (parțial) pe *maritus* [2], pe *mas* și derivatul acestuia *masculus* [3]. *Mascur* în dacoromână are alt înțeles [4].

Cu sensul actual din românește îl găsim și în latina populară: *barbatis id est viris* (*Pseudo-Rufin*, Thes. 1845, 46), apoi: *operarius*, *intimidus* (CGL. V 592) cu sensul adjectival din limba română (cf. CDDE). În sprijinul sensului românesc, Al. Graur [5] mai citează glosa „barbati legitimi", de unde deduce că pentru a ajunge la sensul 'legitim', cuvîntul trebuia să treacă prin acela de 'soț' [6].

Sensul care intră direct în preocupările noastre este numai acela de 'soț (prin căsătorie)' [7].

Așa și muierile supuindu-se ale lor săi bărbați. COD. VOR. 150/14. *Bărbatul meu, dumnezeu să-l ierte, nu s-a putut plînge că l-am înșelat.* CREANGĂ, P. 4. *Hai cu mine la Bănat. — Ba eu nu, că am bărbat. — Și eu, mîndro, am muiere Și cu tine tot aș mere.* HODOȘIU, 33. Cf. ZANNE, P. IV p. 250—264 mai multe proverbe, care arată vitalitatea acestui sens al termenului. *Bărbatul meu* 'mon mari' (BULL. LINGU. IV 144; cf. id. ib. V 146; GL. M.). *Bărbat* = soț [8].

În această accepțiune termenul e răspîndit uniform și cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân [9], precum și în dialectele sud-dunărene [10]. Cf.

---

[1] Celelalte limbi romanice au păstrat sensul primitiv. (Cf. REW 946; CDDE.)

[2] Cf. BOURCIEZ, ÉL. 207.

[3] Păstrat în toată romanitatea apuseană, cu unele sensuri apropiate de ale noastre (REW 5392). În ar. *mascur*, *-ă* adj. 'de gen bărbătesc'; (substantivat) 'bărbat' (CAPIDAN, AR. 153; cf. DALAMETRA); în megl. *mascur* adj. subst. 'voinic; bărbat' (CAPIDAN, MG. III 184; cf. PAPAHAGI, M. R. 159); în ALR I/II h. 181, pct. 012 (note) 'copil de partea bărbătească pînă se însoară'.

[4] Cf. M. Gaster, *Stratificarea elementului latin în limba română*, în REV. P. IST. I 347.

[5] *Mélanges linguistiques*, Paris-București, 1936, p. 24.

[6] A pătruns și în limba maghiară: *borbát* cu sensul adjectival 'harnic, vioi' (CANDREA, EL. 407; cf. BLÉDY, INFL. 26) și ca nume propriu: *Borbáth* (PUȘCARIU, L. R. 313), apoi în graiul ceangău: *borbāt* 'silitor' (WICHMANN, 16).

E bogat reprezentat și răspîndit ca eponim și în toponimie (DRĂGANU, R, 177; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 279; ALESSIO, CONC. 19; SCL VII, 314). Vitalitatea și vechimea termenilor de înrudire în acest domeniu ar putea forma un studiu aparte (cf. DRĂGANU, R. și PAȘCA, Ț. O.).

Cf. și top. (reg.) în s.-cr. *Barbalь* și *Barbatovci*, numiri răspîndite încă în evul mediu prin păstorii români (cf. Ivan Popović, *op. cit.*, p. 477—478).

[7] Sensurile: 'persoană adultă de sex masculin (în opoziție cu *copil* și *femeie*)' sau 'om în toată firea, puternic curajos' (în opoziție cu *muiere, babă*; întrebuințat în funcție predicativă) ne interesează numai în legătură indirectă cu unele derivate.

[8] Cf. M. Tomescu, *Graiul din județul Olt*, în *Ethnos* II, Focșani, 1942—43, p. 87.

[9] Pentru sinonimele: om, român, gazdă, hăzean, jupîn etc. vezi la titlurile respective.

[10] În ar. și megl. (termen de circulație generală): *bărbat* (WEIGAND, AR. II. 18, 298; cf. id. VM. 22; CDDE; OBED. T. 343; PAPAHAGI, M. R. 159; GR. S. III 187; CAPIDAN, MG. III 33; JAHRESBER. II 99). În alb. *varval* < gr. mod. βαρβάτος. În istr.: *bărbăt* (termen pe cale de dispariție) înlocuit prin *om*, apoi prin *muz* (< s.-cr. *muž* 'Mann, Gatte, Gemahl'), care a intrat

ALR I/II h. 204 „Bărbat"; id. ib. h. 205 „Bărbate!", id ib. h. 269 „Tînăr însurat"; id. ib. II/I h. 129. „Bărbatul meu"; id. ib. MN. pag. 83 [2695] „Soţi". La întrebarea indirectă sau cînd se vorbeşte în absenţă despre bărbat, s-a întrebuinţat mai des termenul, iar la întrebarea directă sau în adresare apar şi diverse sinonime (în unele puncte s-a răspuns chiar cu numele bărbatului).

În on.: **Bărbat.** CDO.

★

O bună parte din derivatele termenului nostru sînt formate de la sensul pe care îl discutăm (multe diminutivale), iar altele de la sensurile amintite în nota 7, p. 167.

Bărbăţel s. m. *Tînăra nevastă, văzîndu-şi bărbăţelul, mai uită din cele năcazuri.* CREANGĂ, P. 7. *Bine-a fost cu bărbăţel Şi-n sat cu ibovnicel.* ZANNE, P. IV 255. (Des, cînd soţia se adresează către soţ) *Drăguţul meu bărbăţel, Drăguţul meu sufleţel.* BURADA, DOBR. 161; cf. LIUBA-IANA, M. 24.

Bărbătuţ s. m. *Măi bărbate, bărbătuţ, Lasă-mă să-mi ţin drăguţ!* MÎNDRESCU, L. P. 106; în megl. (cu alt sufix) *bărbătiţš* (CAPIDAN, MG. III 34); în ar. *bărbătic* (CCDE; cf. ROSETTI, INFL. 52, T. PAPAHAGI, D.).

Bărbăcior s. m. *Bĕrbĕcsorĕ* 'masculus' (ANON. CAR.). Întrebuinţat şi ca nume de familie prin Oltenia (DA).

Bărbătuş s. m. 1. diminutiv al lui *bărbat* (LIUBA-IANA, M. 24); 2. 'masculus' (ANON. CAR.); întrebuinţat mai mult pentru a designa partea bărbătească a unor animale care n-au denumire specială pentru fiecare sex [1]; 3. (metaforic; la războiul de ţesut) bucata de lemn, dăltuită, în care se bagă muieruşca pentru a fixa sulul dinainte (cf. ALR II_2, h. 478); 4. epiglota (CABA, SĂL. 86; probabil o etimologie populară < *împărătuş*, sau prin comparaţie cu unealta de la războiul de ţesut). Cf. în ar. *bărbător* s. n. (< lat. **volvatorium*) = învelitor (tot la războiul de ţesut) (T. PAPAHAGI, D.).

Bărbat (-ă) adj. şi s. f. harnic (-ă), vrednic (-ă), curajos (-oasă). [Are] *cîini mai bărbaţi.* ALECSANDRI, P. P. 2. *Şade-n vatră* [soacra] *şi tot latră, Şi spune că nu-s barbată.* DENSUSIANU, Ţ. H. 182; cf. CIAUŞIANU, GL. *Asta-i mîndra mîndrelor, Ţesătoarea pînzelor, Bărbatu bărbatelor.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 423. Sens cunoscut şi în ar. (MIHĂILEANU). În megl. *bărbat mul'ari=vrednică* (PAPAHAGI, M. R. 76). În ar. *bărbatin, -ă* =viril (ă): *mul'eare bărbătină* 'femeie energică ca un bărbat'(T. PAPAHAGI, D.); (cu acelaşi sens) *bărbătoańe* s. f. id. ib.

Bărbăţie s. f. 1. (în ANON. CAR.: *bĕrbĕtziĕ* = 'virilitas; fortitudo' (KLEIN, D. 292; cf. LB). *Scoate fărecaţii cu bărbăţiea.* PSALT. 126. În ar. *bărbăţîl'e* (CDDE); 2. vîrstă bărbătească; 3. (fig.) putere, curaj, vitejie, Cf. DA. (numai în ar.) **Bărbăţeală** s. f. = bărbăţie, voinicie, bravură, curaj (CDDE; cf. DALAMETRA, T. PAPAHAGI, D.).

Bărbătesc, -ească adj. (şi în megl.; cf. CAPIDAN, MG. III 33) 1. care aparţine, care se referă la bărbat, de bărbat. *Nece din pohtă bărbătească...*

în fondul principal lexical (WEIGAND, VM. 22; cf. CADE; PUŞCARIU, ISTR. II 227; id. ib. III 316; COTEANU, ISTR. 22). Cf. Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 249–250.

Ca denumire pentru *bărbat* avem în megl. (în limbajul figurat) şi *caistor* < bg. *kastor* (PAPAHAGI, M. R. 196; cf. CAPIDAN, MG. III 55).

[1] Pentru valoarea sufixului cf. Elena Carabulea, *Sufixul* -uş(ă), în S.F.C. II 204.

se născu. CORESI, ap. GCR. I 20 ; 2. viril, plin de energie, curajos; caracteristic, propriu bărbaților. *Îți cheamă ș-un cîine, Cel mai bărbătesc Și cel mai frățesc.* ALECSANDRI, P. P. 2. În ar. *bărbătescu* (CDDE ; cf. T. PAPAHAGI, D.) ; megl. *bărbătiască* 'partea bisericii unde stau bărbații'. PAPAHAGI, M. R. 192. **Partea bărbătească** = individ de sex masculin; bărbat; bărbătuș, mascul (DL).

Bărbătește [1] adv. 1. ca bărbații, în felul bărbaților. *Toate să le răbdămu bărbăteaște.* CORESI, EV. 69. *Acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește.* EMINESCU, N. 39; 2. cu bărbăție, vitejește, în mod energic. *Turcii din cetate se apărau bărbătește.* N. COSTIN, ap. TDRG. În megl. *bărbăteaști* (CAPIDAN, MG. III 34) ; ar. *bărbăteaște* (T. PAPAHAGI, D.).

Bărbătos, -oasă adj. curajos; viteaz. [Zmeul] *al doile era mai viteaz și mai bărbătos.* SBIERA, P. 102. *Fata, de-o pui în strai bărbătesc, e bărbătoasă.* VORONCA, ap. CADE.

Bărbățoi, s. m. (sufixul pare a avea nuanță diminutivală) *Frunză verde ș-un mohor, Trec mumile la ficiori, Neveste la bărbățoi, Fete mari la frățiori.* N. G. TISTU, B. 86.

Bărbătoi(u) s. m. ap. TDRG. 1. bărbat. (În Zlatna, raionul Alba-Iulia) *Îs numai femeile acasă, bărbătoii s-au dus la cîmp*; 2. (peiorativ) bărbat (mare, voinic), om cu apucături grosolane; 3. (peiorativ) femeie cu apucături sau trăsături bărbătești; 4. hermafrodită (cf. ALAS, 24 V 1936, 10/2, ap. DA ms.) ; 5. rîndunel 'masculul rîndunicii' (în Lupeni — Valea Jiului).

Bărbătoń s. m. (cu rostirea din Banat) bărbat. *Dar cînd s-o-nceput bătaia, or mers și ele la Orăștie, la Deva, să-și vadă bărbătońii.* CLOPOTIVA, II.

Bărbătoaie s. f. (învechit, și peiorativ) femeie (IORDAN, L. R. C. 312 ; cf. DA).

Bărbător, -oare adj. (reg.) curajos; bărbătos. *Zbori, zbori, zburitori, Care-o fi mai bărbători, Să-l pui la jug Să tragă la plug* (=Cărăbușul). ALRT II, 89, pct. 182. (Ar putea fi și o formă paragogică pentru *bărbătoi?*).

Bărbățime s. f. colectivul lui *bărbat. Și tineretu'și bărbățimea și fămeietu' și bătrînimea ... să-nvețe legea păstrării.* JIPESCU, O. 65. În ar. *bărbătame* [2]; megl. *bărbătimi* (CDDE ; cf. PAPAHAGI, M. R. 192).

Derivate verbale:

Bărbătoși vb. IV refl. (despre un adolescent) a face pe bărbatul, a-și da aere de om în toată firea. *Culiță trecu pragul, bărbătoșindu-se în sumăieș.* C. PETRESCU, ap. DA ms.

Îmbărbăta vb. I tranz. și refl. a (se) încuraja, a (se) însufleți; a(-și) face curaj. *Îmbărbătați-vă* (= *hrăboriți-vă* COR.) *și învîrtoșați iremile voastre.* PSALT. 54. *Și îmbărbăteadză... cu bune cuvinte.* CORESI, E. 12, ap. DA. *Dacă simți că fata se pierde cu firea, o îmbărbătă iarăși.* ISPIRESCU, ap. CADE. Și : (rar, învechit) **îmbărbăți** vb. IV. În ar. *mbărbătedzŭ* (CDDE ; cf. DALAMETRA ; MIHĂILEANU ; T. PAPAHAGI, D.).

---

[1] Cf. V. Rîbalca-Moscova, *Adverbele derivate cu sufixul -ește și exprimarea circumstanțialului de mod,* în L. ROM. VII, nr. 5, p. 41—43 ; cf. Gh. Haneș, *Sufixele adverbiale -ește și -icește,* în S.F.C.II 139, 145.

[2] Cf. Th. Capidan, *Die nominalen Suffixe in Aromunischen,* în JAHRESBER. XV (1909), p. 13—14, 58, 59; T. PAPAHAGI, D.

Îmbărbătare (rar *îmbărbățire*) s. f. acțiunea de a îmbărbăta; încurajare, însuflețire. *Încep să-i spun cuvinte de îmbărbătare.* SAHIA, N. 118. În ar. *mbărbătare* (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; T. PAPAHAGI, D.).

Îmbărbătat, -ă adj. însuflețit, încurajat. *Malca, îmbărbătată de Moș Nichifor, se suie în căruță și se culcă.* CREANGĂ, P. 130. În ar. *mbărbătat, -ă* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.).

În on.: **Bărbatea, Bărbătea, Bărbăt/-escu -ești, -eni, Bărbăteiu.** CDO.

FEMEIE

Sensul primitiv al termenului (< lat. *familia*) -sens care se menține pînă în sec. XVII — este acela de 'familie; oamenii dintr-o casă' (cîteodată: 'copii') [1]. *Nu ascunse de fii (cuconii.* DOSOFTEIU; *fămeile* [2]. HURMUZAKI) PSALT. 154; cf. ib.ib. 236. *Și cu muiarea ta, și cu toată fămeia ta pasă la besearecă.* CORESI, ap. GCR. I 24; cf. CUV. D. BĂTR. II 47, 52. Acest sens s-a păstrat și în *Palia de la Orăștie*; cf. C. L. VII, nr. 1, p. 133. *Fomée* = familia seu domestici (KLEIN, D.), *femeyé* = familia (ANON. CAR.). Sub forma *fămee* apare într-un document din Țara Românească, în anul 1623 [3].

Cauza pentru care *femina* a fost înlocuit prin *familia* este „metafora care face din femeie reprezentanta prin excelență a familiei" (PUȘCARIU, L. R. I 202). Vezi: *Familie.*

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea termenul și-a restrîns înțelesul la acela de *soție, nevastă* [4]. *Luînd fămeaia lui Avram pre*

[1] Sens păstrat în două din dialectele sud-dunărene, precum și în alb. *femije*, apoi în vechea franceză. În ar.: *fumeal'e* 'familie; copii' (CDDE; cf. WEIGAND, AR. II 305; JAHRESBER. I 64, II 107; DALAMETRA; MIHĂILEANU; PAPAHAGI, S. 214; id. B. 324, 403, 559; DR II 455; CARAGIU, L. 128; T. PAPAHAGI, D.). Are și un singular reconstruit: *fumel'* copil (CAPIDAN, AR. 152). Și: *fămeal'e, fumel'iŭ* (T. PAPAHAGI, D.). Termenul a pătruns prin păstorii vlahi și în regiunea Kuči, din Muntenegru (DRAGOMIR, VL. 39). Megl. *fămelă, fumelă* 'familie, copii' (CDDE; cf. PAPAHAGI, M. R. 69; GR. S. III 392); *fămeală, fumeală, fămeal'* (redat numai cu sensul de 'copii') (CAPIDAN, MG. III 125).

Amintim și derivatul figurat (în limbajul convențional) *știrnută* adj. 'femeie, soție' (PAPAHAGI, M. R. 225). Cf. *ștern* (vb. IV) = dr. aștern (CAPIDAN, MG. 285). Tot în megl. ca denumire pentru *femeie* (în limbajul figurat) avem și *caisturiță* < bg. *kastorica* (PAPAHAGI, M. R. 196; cf. CAPIDAN, MG. III 55).

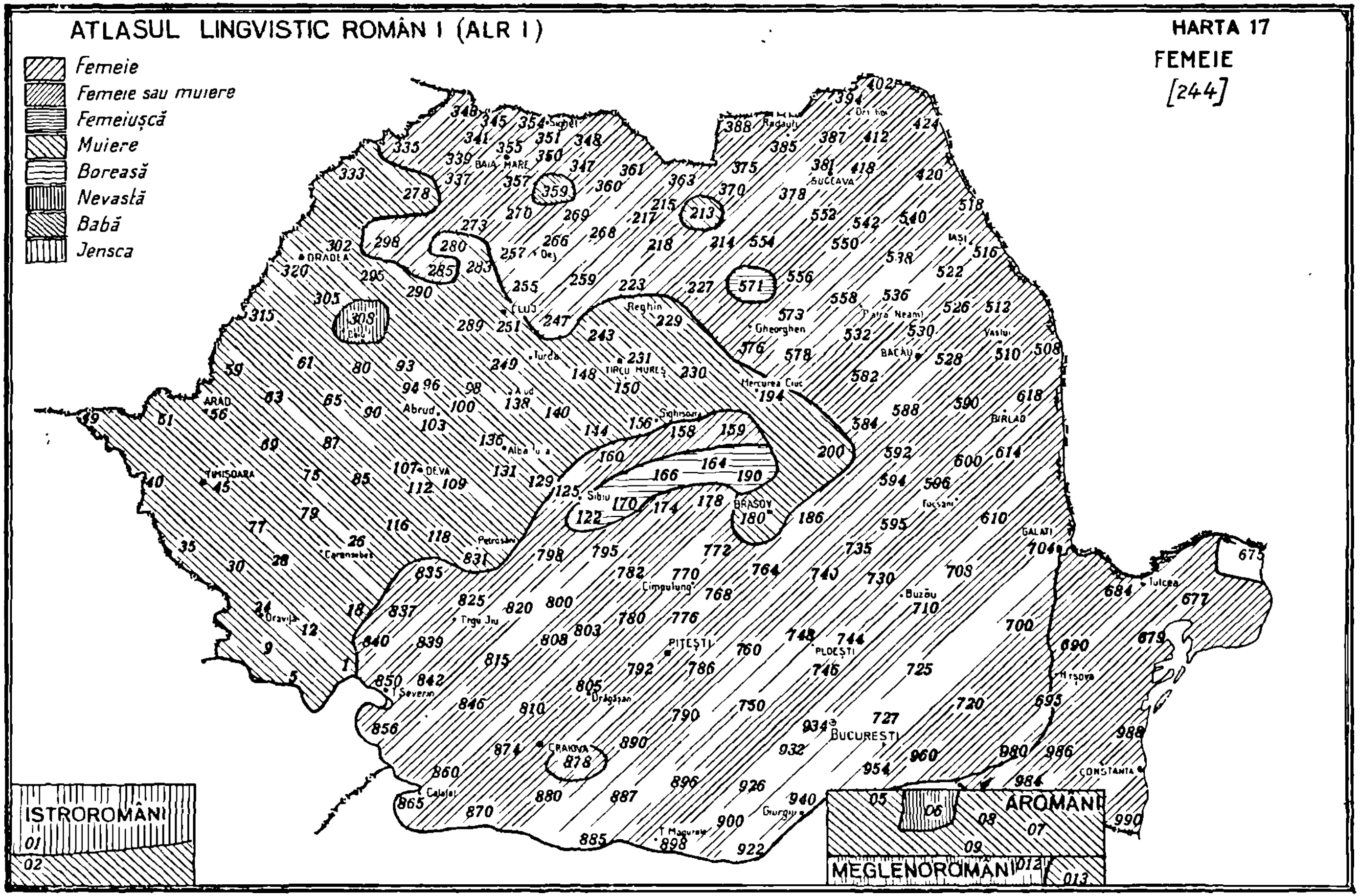
În istr. pentru noțiunea 'femeie' (în general) avem: *jensche* (FĂT-FR. II 145; cf. CANTEMIR, T. 168), *ženska* (MIKLOSICH, E. 69; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 112, 324; F. D. IV 153) < s.-cr. *ženska*, derivat din → *zenka* 'Weibchen'; apoi *samița* (PUȘCARIU, ISTR. III 112, 324) < s.-cr. *samica* 'Weibchen'. Formele *famee* (GLAVINA, CAL. 71), *fameliă* (MAIORESCU, ISTR. 104), *famil'e, familie* (PUȘCARIU, ISTR. III 310); toate cu sensul 'familie' < ven. *fameia* (REW 3180).

[2] Forme vechi și regionale: *făme(a)ie* (MAT. FOLC. 126), *fămeiĕ* (BARBUL, 40), *fomeie* (GCR I 218), *fumeie* (ȘEZ. II 209; cf. id. IV 136, 193; V 74); *fimeie* (ȘEZ. III 142, cf. ZANNE, P. IV 263). La acestea, inclusiv *femia*, se mai adugă și diversele variante fonetice din ALRM I/II h. 381.

[3] Cf. Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXII (1929), p. 157.

[4] Asupra acestei evoluții de sens s-au emis opinii diferite, dintre care amintim pe aceea a lui M. L. Wagner (care dezvoltă pe cea anterioară a lui Meyer-Lübke) din articolul: *Zu rumänische femeie 'Frau, Gattin'*, publicat în *Zeitschrift für romanische Philologie*, XLI p. 586—587. It. *familia* a fost împrumutat de turci: *familja*, și de greci: φαμιλιά, cu sensul de 'soție, nevastă', sens care a intrat în limba română de la turci.

Această părere este combătută de Iorgu Iordan (ARHIVA, XXXVII, 1926, p. 13), care, bazat pe dezvoltări similare de sens din unele dialecte italiene și pe evoluția semantică analogă

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 17
FEMEIE
[244]
Femeie
Femeie sau muiere
Femeiuşcă
Muiere
Boreasă
Nevastă
Babă
Jensca
ISTROROMÂNI
01
02
AROMÂNI
05
06
07
08
09
MEGLENOROMÂNI
012
013
BUCUREŞTI
CLUJ
IAŞI
GALAŢI
CONSTANŢA
BRAŞOV
PITEŞTI
PLOEŞTI
CRAIOVA
TIMIŞOARA
ARAD
ORADEA
SUCEAVA
BACĂU
DEVA
BÂRLAD
TÂRGU MUREŞ
BAIA MARE

Agar, o deade lui Avram fămeae. BIBLIA (1688), 10, ap. DA. *Să fie... muiarea (femiaia* DOSOFTEIU) *lui văduo.* PSALT. 235; cf. id. ib. 98. *Famee, fomée* 'foemina' (KLEIN, D.); *femeie* 'uxor, conjux, consors, marita' (LB). *Nu se împlinește bine anul și femeia lui Ipate naște un băiat.* CREANGĂ, P. 169. *Femeia mea* = soția mea (GL. M.) [1].

Prin generalizare, termenul a ajuns să denumească și persoana adultă de sex feminin (în opoziția cu *bărbat, om)* sau persoana măritată sau văduvă (în opoziție cu *fată*) [2]. *Achim era-nsurat Cu fata lui Mihai Terinte : Femeie bună și cuminte, Cum alta nu găsești în sat.* COȘBUC, P. II 226, ap. DL.

Cu sensurile înșirate apare în mai multe hărți ale ALR-ului [3]. În ALR I/II h. 270 „Nevastă" termenul *femeie* apare alături de *nevastă* numai în pct. 218. Din notele hărții se constată că termenul *femeie* e întrebuințat pentru a denumi pe *nevastă*, dar *numai* după ce au trecut un număr oarecare de ani de la căsătorie. Acest fapt apare și mai evident în ALR II/I h. 166, unde pentru *nevastă tînără* s-a răspuns cu *femeie tînără* numai în pct. 899. În ALR I/II h. 281 „Am luat nevastă de-al doilea", termenul *nevastă* e înlocuit prin *femeie* în cinci puncte din Transilvania; el apare mai des în Moldova, iar în Muntenia numai în pct. 725. Cam aceleași constatări se desprind și din ALRM I/II h. 379 și ALR II/I h. 130.

În ALR I/II n. 271 *femeie* apare sporadic sinonim cu *soție* în nord-vestul Transilvaniei, în cîteva puncte din sudul Munteniei și Olteniei; mai des în Moldova și Bucovina, ceea ce ar întări părerea lui V. Kiparsky despre un eventual calc turcesc și rusesc al termenului nostru. În ALRM I/II h. 381, termenul apare răspîndit compact în Moldova, Muntenia și nordul Transilvaniei. Numai sporadic apare în restul acestei provincii conservative, unde n-avem o influență turcească sau rusească, ca în celelalte provincii românești. Mai evident și compact apare răspîndirea lui *femeie* în ALRM I/II h. 380 în întreagă „Țara Veche" și în nord-vestul Transilvaniei, iar în restul acestei provincii cu infiltrații sporadice.

În ALR I/II, h. 280 pentru *văduvă* s-a răspuns cu „femeie rămasă" în pct. 357, și cu „femeie văduvă" în pct. 584, 984, și 960, iar în ALR I/II h.

---

a sinonimului românesc *gloată* 'familie, copii', în Banat 'femeie', arată că schimbarea de sens s-a produs izolat în limba română.

În vremea din urmă, problema a fost reluată de V. Kiparski, în articolul *O paralelă semantică* (OMAGIU I. p. 475—476). Autorul, după ce face o documentată sinteză a părerilor anterioare, aduce noi argumente în sprijinul teoriei lui Wagner. El conchide că rus. семья și фамилия 'soție, nevastă' sînt, probabil, calcuri turcești, ca și românescul *femeie*.

Acad. V. F. Șișmariov, în *op. cit.*, p. 13—14, conchide: „Corespondentul latinesc al termenului *soție* a devenit un cuvînt care ar indica pe purtătoarea ideii de famiie, întruchiparea ei; de aici se trage cuvîntul *femeie*, care e latinescul *familia*".

[1] Acest sens este specific limbii române (cf. tc. *familja* și gr. φαμιλιά, ambele din it.) și s-a dezvoltat independent de celelalte limbi romanice. În it. *famiglia* 'Gesinde', eng. *famala* 'idem', fr. *famille*, prov. *familha*, cat. *familia*, astur. *familia* 'Kind'; friul. mod. *femée* 'familie' (REW 3180; cf. CDDE; CR. ROM. I 404; harta nr. 49 „Die Bedeutung von femina" și h. nr. 30 „Die Namen der Frau" ROHLFS, DIFF).

[2] Pentru diverse nuanțări stilistice și îndeosebi omonimice, cf. articolul lui T. Măruță, *Aspecte sinonimice în opera lui I. L. Caragiale*, în L. L. IV (1960), p. 103, 108.

[3] Cf. B. Cazacu și R. Todoran, *Observații asupra lexicului dacoromân*, în SCL XVI, nr. 2, p. 203.

277 „Concubină” s-a răspuns pentru acest termen cu *femeie necununată* în pct. 229, 418 și 710. În aceste perifraze cuvîntul *femeie* are sensul de *soție*.

În unele regiuni termenul a ajuns la o degradare sau decădere a sensului, designînd pe ‘săteancă; soția țăranului’ [1]. *Atunci erai femeie și acú ești doamnă.* RĂDULESCU-CODIN, L. 99; cf. id. ib. 125. [Hoții] *au luat odoarele* [din mănăstire], *au ucis pe boieri și pe negustorii adăpostiți acolo, au rușinat femeile și jupînesele.* SADOVEANU (din *Nunta Domniței Ruxandra*)[2].

★

Avînd o răspîndire și întrebuințare atît de deasă și fiind cuprins în fondul nostru principal lexical (GRAUR, Î. F. PR. 50, 68), e firesc ca termenul să-și fi creat derivate cu circulație intensă în graiuri [3].

Femeiușă s. f. diminutiv al lui *femeie* (JAHRESBER. VIII 205).

Femeiușcă s. f. (diminutiv) 1. femeie drăguță și vioaie. *O însoțire slăvită ... o femeiușcă minunată.* C. NEGRUZZI, III, 111, ap. DA; 2. (des ca eufemism) femeie rea, cu purtări rele (DA); 3. (rar) bărbatul condus în căsnicie de către femeie (PONTBRIANT, ap. DA); 4. (des) animal de sex femeiesc; femelă. *Femeiuștile și-au ales sălaș și-au făcut cuib aici în munte.* SADOVEANU, N. F. 18, ap. DL; 5 (la războiul de țesut, metaforic) scîndurica cu găurele care trece prin amnar (VAIDA, cf. *bărbătuș* (3); *muierușcă* (4)).

Femeiuță s. f. diminutiv al lui femeie. *Femeiuță, draga mea, Acuma de m-ai vedea, Ai jura pe dumnezeu, Că nu sînt bărbatul tău.* EPURE, P. 52, ap. DA.

Femeioaică s. f. (augmentativ; formație personală) [4].

Femeiesc, -iască adj. de femeie, ca de femeie, care aparține unei femei; feminin. *Minte fămeiască.* MINEIUL (1776), 144, ap. DA. *Dumnezeu să te ferească De dragostea fomeiască, Că dragostea fomeiască, Te uscă, te face iască.* ȘEZ. I 111; cf. GL. M. **Parte femeiască** = femeie, femelă (cf. BIBLIA (1688) 84, ap. DA). *Așa sîntem noi, partea femeiască.* ALECSANDRI, T. 341. Cf. ar. *feamină* ‘prunc de sex feminin’ (CAPIDAN, AR. 301); megl. *fęmini, fęmină* (GR. S. III 393).

Femeiește adv. ca femeile, în felul femeilor. *Mîne dimineață m-oi îmbrăca... femeiește.* SBIERA, P. 247.

Femeiet s. n. (colectiv) *Bărbățimea și femeietu' să-nvețe legea păstrării.* JIPESCU, O. 65.

Femeietic adj. și s. m. muieratic; afemeiat (GL. M., cf. PASCU, S. 101).

Afemeiat s. m. bărbat care se ține după femei. E derivat cu prefix pe teren românesc (GRAUR, E. 52; cf. S. F. C. II, 3—15).

Derivate verbale (învechite):

---

[1] În sens figurat se zice *femeie* și unui bărbat moliu, fără putere și energie, sau fricos (DA).

[2] Cf. N. A. Ursu, *Aspecte de limbă și stil în opera lui M. Sadoveanu*, în „Iașul nou”, V (1953), nr. 3—4, p. 279.

[3] Cf. și compusele (învechite): *femeaie cu leage* = femeie legitimă; *femeaie preste leage* = femeie nelegitimă. *Ș-au gonit femeaia cea cu leage, ș-au luat pre alta preste leage.* DOSOFTEIU, V. S. 119.

[4] Termen introdus de scriitorul contemporan Ion Istrati. Cf. Al. Andriescu, *Lexicul regional în proza actuală*, în „Iașul literar”, 1957, nr. 1, p. 92.

Înfemeiat, -ă adj. 1. cu familie mare, cu copii mulţi. *Din Eghipet Izdrail cînd mearsă, Iacov cu-nfemeiată casă.* DOSOFTEIU, PS. 395, ap. DA [1]. *Femeiat* 'habens familiam' (ANON. CAR.). În ar. *nfumil'edzu* vb. I 'avoir des enfants' (T. PAPAHAGI, D.); *nfumil'are* 'action d'avoir des enfants'; *nfumil'at* 'qui a des enfants'; *fumil'it* 'qui a une famille, des enfants' (CDDE); *familit, -tă* 'care are familie' < gr. φαμελίτης 'chargé de famillé' (T. PAPAHAGI, D.); 2. *înfămeiat* = care alăptează (CORESI, ap. CADE); 3. (prin apropiere de sensul actual al lui *femeie)* cu femei (multe). *Vai de nedeserţi şi înfămeiaţii în aceale zile.* TETRAEV. (1574) 242, ap. DA [2].

SOŢ — SOŢIE (SOAŢĂ)

Sensul iniţial al termenului a fost 'tovarăş, însoţitor; prieten (apropiat)'. *Soţ* = comes, amicus (COD. VOR. 237; cf. PSALT. 483; în LB), socius, sodalis. *Socz* = socius; *socze* = socia (ANON. CAR.), *soţie* = tovarăş (PAŞCA, CEASLOV, 68) [3].

Cest om mîncătoriu e şi vin băutoriu e vameşilor soţie şi păcătoşilor. CORESI, ap. TDRG. *Eşti cu furii în soţîie, Cu curvarii în frăţîie.* DOSOFTEIU, ap. L. L. I 150. Deci în limba veche *soţie* însemna *tovărăşie*. Dintr-un derivat abstract — cum a fost la început — a deviat spre ceva concret, pentru ca mai tîrziu să ajungă sinonim cu t o v a r ă ş ă [4].

Dicţionarele noastre mai înregistrează la sensurile de *soţ — soţie* şi pe acelea de: *pereche, asociat, ortac, colaborator, părtaş.*

Trecînd prin evoluţia arătată şi prin asociere cu sensurile de mai sus, acest cuvînt s-a adaptat foarte uşor terminologiei familiare şi s-a plasat în categoria întîi a fondului nostru lexical (GRAUR, Î. F. PR. 54, 68, 125). Semantismul termenului s-a lărgit şi s-a ramificat aşa de mult, încît a ajuns, cu vremea, prea elastic şi prea puţin consistent. Pierzîndu-şi forţa centrală specială, conţinutul său semantic trece asupra sinonimelor *bărbat* şi *nevastă* (ceea ce reiese şi din hărţile ALR) [5], ajungînd deci să denumească pe 'una dintre cele două persoane unite prin căsătorie; (des la pl.)

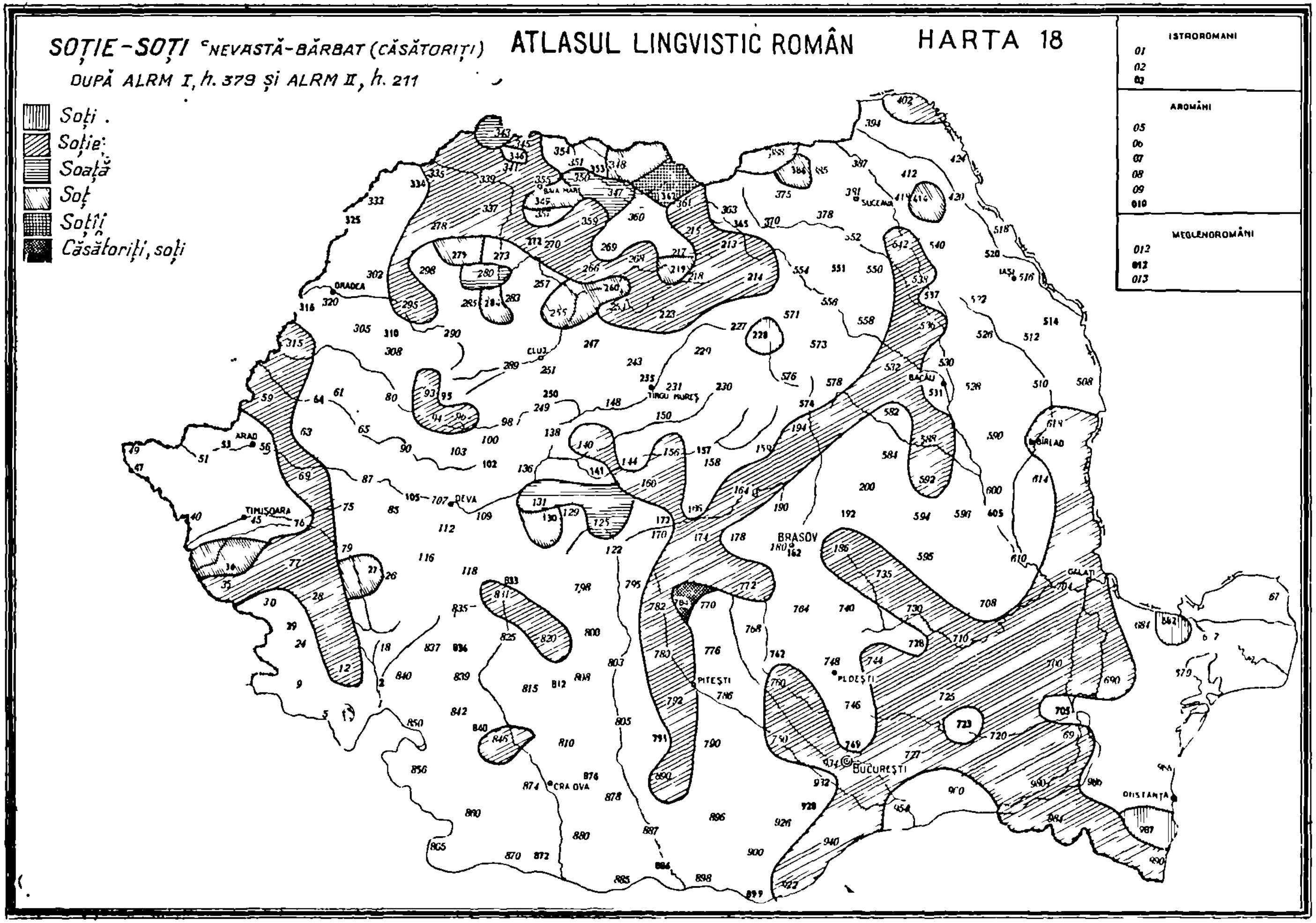
[1] Păstrat în ghicitoarea: *Alb, înfemeiat, Ce-i?* (= Usturoiu); cf. A. Gorovei, *Cimiliturile românilor.* Bucureşti, 1898, p. 384); cf. S. Puşcariu, *Etimologii,* în DR. VI 317.

[2] Amintim aici şi cele cîteva derivate (neologisme moderne) savante, fără circulaţie în graiuri, dar întrebuinţate de scriitori sau în tratate ştiinţifice (uneori făcînd concurenţă celorlalte derivate sinonime). **Femelă** s. f. (< fr. *femelle*; cf. lat. lit. *femella*). **Feminin, -ă** adj. (< fr. *féminin*; lat. lit. *femininus*). **Feminist, -ă** adj. (< fr. *féministe*). **Feminitate** s.f. (cf. fr. *féminité*).

[3] Sensuri cunoscute în a r.: *soţ-soaţă* (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU, T. PAPAHAGI, D.; E. Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania,* în OMAGIU, I. p. 672); în m e g l.: *sots, soatsă* (WEIGAND, VM. 23; cf. PAPAHAGI, M. R. 251; CAPIDAN, MG. III 270).

[4] Cf. şi O. Densusianu, *op. cit.,* p. 55.

[5] Pentru nuanţările sinonimice şi pentru evitarea monotoniei în întrebuinţarea termenilor *soţie — nevastă,* cf. T. Măruţă, *op. cit.,* p. 109, 110.

SOȚIE-SOȚI ᶜNEVASTĂ-BĂRBAT (CĂSĂTORIȚI)
DUPĂ ALRM I, h. 379 și ALRM II, h. 211
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN
HARTA 18
Soți.
Soție
Soață
Soț
Soții
Căsătoriți, soți
ISTROROMANI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
ARAD
TIMIȘOARA
CLUJ
TÎRGU MUREȘ
DEVA
BAIA MARE
SUCEAVA
IAȘI
BACĂU
BÎRLAD
BRAȘOV
GALAȚI
PITEȘTI
PLOEȘTI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA

175

perechea căsătorită'[1]. Cu aceste accepţiuni îl găsim din cele mai vechi texte pînă astăzi[2]. Vezi: *Casă.*

Cum se ia soţia spre soţu. COD. VOR. 19. În *Molitvelnicul* lui Coresi: *Fată bună ... mergi la cest om bun ... pre soţiia* (=unire prin căsătorie) *căsătoriei de veac.* ap. DHLR II 480. În *Palia de la Orăştie*: *Muiarea carea ai dai mie soţ déde mie den lemn şi mîncai.* ap. CADE. *Irina, soaţa lui, şi fiiu-său Constantin.* MOXA, 381, ap. DA ms. *Ştefanida afîndu-se atunce rămase de soţul.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Cuvintele soaţei sale ceale jealnice.* DOSOFTEIU, V. S. 38. *Fie-şi ce soţie ce se zice, bărbatul şi muierea.* PRAVILA, ap. CADE. *L-ao putea aduce* [pe Floarea-nfloritul], *să fie soţ sorei mele.* RETEGANUL, P. V 35. *Soţul soaţă-şi va găsi, Mamă la copii n-a fi.* MARIAN, Î. 280. *Mai lungeşte-mi viaţa, Pînă-mi vine soţia, Că soţia-i tinerea Ş-am trăit bine cu ea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 499.

Încă din limba veche şi pînă astăzi găsim întrebuinţată forma masculină *soţ* pentru *soţie* şi invers[3]. *Cumuşi împărăţea Theodosie împreună cu soţul său împărăteasa Eudoxia.* MOXA, ap. TDRG. *Adică eu Chiriac Porozki biv-vel căpitan dempreună cu soţul meu Catrina* M. COSTIN, ap. GÎDEI.

Această confuzie se continuă pînă astăzi mai ales în popor[4].

Soţ pentru *soţie*: *Cumpărat-au aĉasta* [carte] *Nistor Ilieşu şi cu soţu-său, cu Prohira.* (a. 1753). BÎRLEA, Î. 167. *Di la poartă că-mi striga* [Stoian]: *Firo ... soţul meu, Ia eşi Firo de mă vezi.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 44. *Că rău cucu mi-a cîntat, Să trăiesc tot cu bănat, Fără soţ, înstrăinat.* ONIŞOR, D. 49.

Soţie (*soaţă*) pentru *soţ*: [Niţa] *că zicea*: *Măi Pătruţă, soaţa mea, Ţine rachiu de bea, De la dalbă mîna mea.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 146. *Surorile au soţie, Şi ele nu-mi crede mie.* PAMFILE, C. Ţ. 221. *Fugi, cucule, de-acoalea, că vine soţia mea, Şi-a lua puşca şi-a da, Şi ţi-a rupe aripa.* id. ib. 235. *Soţia* s.f. denumirea pe care femeile de la ţară o dau bărbatului (COMAN, GL.).

---

[1] Înţelesul 'époux, épouse' s-a dezvoltat şi în alb. *šok, soté* (PHILIPPIDE O. R. II 655, 685). În romanitatea apuseană lat. *socius* a dezvoltat alte sensuri (cf. REW 8056). Un sens asemănător avem în it. dial. *suezzu* 'pari, eguale'; *suoccé* 'pari, egale, simile' (ALESSIO, CONC. 44).

În apus termenul nu este atît de vital ca în orient. Sensul comun din albaneză şi română s-ar putea explica printr-o influenţă a acesteia din urmă. Ar fi o dovadă în plus că albanezii mai degrabă au primit influenţe, decît au dat. Cf. şi *Revue des Langues Romanes*, 1947, p. 361.

[2] Sensul s-a păstrat (reg.) şi în ar. (DALAMETRA; cf. JAHRESBER. II 122). În istr. avem: *jene* (< s.-cr. *žena* 'Weib, Frau, Gattin'), ca termen corespunzător pentru *soţie* (CANTEMIR, T. 168). Vezi: *Femeie.* În ar. (o singură atestare!): *halalim* (< tc. *halalim* 'époux, épouse') (PHILIPPIDE, O. R. II 355). Tot în ar. avem (reg.) *şâmbără.* Aşa se numesc între ele două soţii (neveste) ale unui bărbat. *Ş-măcă ca şâmbărle* = se ceartă, se mănîncă între dînsele, ca şi cum ar fi nevestele aceluiaşi bărbat (MIHĂILEANU; cf. PAPAHAGI, B. 706); *şembără* < alb. *shëmëre* 'concubină'. Cf. Th. Capidan, *Elemente albaneze în dialectul aromân*, în „Revista Filologică", II (1928), nr. 1—2, p. 104—105; T. PAPAHAGI, D.; (în argou, depreciativ) *muska* < dr. ar. *muscă* (SCL XVI, nr. 4, p. 538).

[3] O situaţie asemănătoare găsim în inscripţiile latine, unde *coniux* se foloseşte cu ambele sensuri: *soţ* şi *soţie* (STATI, L. L. 112).

[4] Cf. Iorgu Iordan, *Recenzie la Atlasul lingvistic român*, Partea a II-a, (ALR II), vol. I şi *Micul Atlas lingvistic român.* Partea a II-a (ALRM. II), vol. I de Emil Petrovici. Sibiu-Leipzig. 1940, în BUL. FIL. VII—VIII, p. 373.

Explicația acestui fenomen a dat-o Iorgu Iordan (BUL. FIL. IX 199) : „... soție e simțit ca un substantiv abstract (la fel cu sinonimul „tovărășie")". Compară : *măi frăție* ! (= măi frate !).
În on. : Soț, -u, -ul. CDO.

★

Ca situație geografică termenii *soț* și *soție* au în general o răspîndire mai mică decît sinonimele lor și se pare că sînt întrebuințați mai mult în limba literară și în mediul urban, avînd și o nuanță de oficialitate, cu colorit juridic — și chiar de superioritate față de cineva dintr-o clasă mai de jos [1]. În ALR I/II h. 204, sinonimia s o ț — b ă r b a t apare în mai multe puncte, iar cuvîntul *soț* e răspîndit sporadic mai mult în Transilvania.
Între *soț* și ***bărbat***, acesta din urmă cîștigă tot mai mult teren, dovadă h. 205, în care în adresare s-a răspuns numai cu ***bărbat***.
În h. 269 termenul nu apare decît în pct. 856, deoarece se întrebuințează numai între soți : „tînărul însurat" (titlul hărții) are alte denumiri. În h. 270 „Nevastă", numai în punctele 347 și 770 s-a răspuns cu *soție* și chiar și aici alături de sinonimele sale. În tot restul se întrebuințează *nevastă*, care apare oarecum mai familiar și mai expresiv.
Harta 271 este mai concludentă. Termenul apare răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân (deseori alături de sinonimele : f e m e i e — m u i e r e — n e v a s t ă), fiind provocat prin întrebare directă : „la nevasta d-tale îi zici soție?". (Ca și în texte, și aici se vede confuzia dintre masculin și feminin.) Din notele acestei hărți mai reiese că nevasta îi zice *soț* bărbatului ei în 16 puncte, dispersate în dialectul dacoromân, apoi la scriitorii Brătescu-Voinești și Sadoveanu, iar în ar. în pct. 06.
În ALR II/I MN pag. 83 [2695] „Soți", acest plural apare în 15 puncte anchetate [2].
Motivele pentru care termenul cedează în favoarea sinonimelor (mai ales a lui *nevastă*) sînt :
a) Faptul că, în raport cu celelalte sinonime, el are mai multe aplicații în diferite domenii. Devine *soț*, *-ie* și 'tovarășul de drum (cf. h. 271, în note), sau 'tovarășul la o turmă de oi' (scriitorul Agîrbiceanu în notele ALR I/II h. 271) ; devine *soț-ie* și perechea unui bou stingher, căruia i se cumpără soție (cf. GR, s. VII 247). Cu această din urmă accepțiune îmi este cunoscut și din părțile Năsăudului. Cf. ALR I/II, h. 271 (nota) pct. 594 ; cf. expr. *A face soție* = a se întovărăși (MAT. DIALECT. I 66).
b) Conștiința că termenul aparține unei alte clase sociale. „Soție și soț sînt mai pe boierește" (ALR I/II, h. 271, nota pct. 746).
c) Întrebuințarea termenului *soț*, în unele regiuni, în împrejurări triste ca de exemplu : cînd *soția* îl bocește la moarte (nota pct. 140) pe *soț* (sau invers), sau cînd vorbește despre el după ce a murit (nota pct. 129). Cf. și ALR II/I MN pag. 83 [2695], pct. 157. Cele 15 puncte din această hartă, în care s-a răspuns cu „soți", se datoresc întrebării indi-

[1] Cf. T. Măruță, *op. cit.*, p. 109, 110.
[2] În a r. pct. 010 : *ndruynaț* ; în i s t r. : *cumpan* (cf. *cumpańei* vb. IV 'a întovărăși' ; *cumpanie* 'tovărășie', PUȘCARIU, ISTR. III 307).

recte: „cum le ziceţi cu un cuvînt bărbatului şi femeii căsătoriţi?", întrebarea care implică în ea şi ideea de pereche.

d) Degradarea sensului (reg.). *Soţie* 'organ genital la iapă' (DR. V 315).

În concluzie, putem spune că oscilaţiile de sens ale acestui termen contribuie la pierderea conţinutului său semantic, care trece asupra sinonimelor nevastă şi bărbat.

În sprijinul acestei afirmaţii pledează şi derivatele care s-au format numai în jurul sensurilor din cadrul familiar al înrudirii [1].

Derivate (diminutivale) de la *soţ*:

Soţior s.m. 1. Diminutiv al lui *soţ*; bărbăţel. *Vai de mine, negri-s norii Toamna cînd pleacă feciorii; Maicile-şi petrec feciorii, Nevestele soţiorii.* FOLC. TRANS. I 167; cf. id. ib. II 17; ALECSANDRI, P. P. 153; TEODORESCU, P. P. 682; 2. (la pl.) persoane unite prin căsătorie; soţi. *Leliţo de la munteni ... Vin colea la moldoveni ... Să ne prindem soţiori, Să-nflorim ca doi bujori.* ALECSANDRI, P. P. 345.

Soţuc s.m. *Prinde caii la hinteu, Să mă duc la tată-meu, Că mi-o prins soţucu meu.* ŢIPLEA, P. P. 8; cf. T. PAPAHAGI, M. 95.

Soţuluc s.m. (IZVORAŞUL, XVIII 219).

Derivate de la *soţie*:

Soţiesc, -ească adj. (rar şi învechit) de soţ, al soţilor; conjugal. *Curată dragoste soţiească.* ŢICHINDEAL, F. 365, ap. DL.

Derivate (diminutivale) de la *soţie*:

Soţioară s.f. nevestică. *Cînd îl văzură ... cu o soţioară de-i rîdeau şi stelele de frumoasă, îl primiră cu mare bucurie.* ISPIRESCU, L. 48. *Bun sosit, frate cumnate, Ai venit pe neaşteptate. Dar unde ţi-e soţioara? Ce ne-ai făcut surioara?* ALECSANDRI, P. P. 153.

Soţiică s.f. (TDRG).

Soţucă s. f. (ŢIPLEA, P. P. 116).

Derivate verbale:

Însoţí v. IV tranz. şi refl. a (se) uni prin căsătorie, a (se) însura; a (se) mărita. *Părinţii lui s-au sfătuit ca să-l însoţească pre acesta cu fămeaie.* VIEŢILE SFINŢILOR, ap. GCR II 203. *Haide, mîndro, să fugim, Amîndoi să ne-nsoţim.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 58. *Nu după multă vreme se şi însoţi cu fata.* ISPIRESCU, L. 8.

Însoţire s.f. (învechit) faptul de a (se) căsători; căsătorie. *Vieaţa mea am petrecut-o singuratică, neavînd însoţire ca să nasc fii.* IORGA S.D. XXII 214. *Mi-i dragă fata. Am avut o nădejde de însoţire.* SADOVEANU, O. VII 64, ap. DL. *A lua întru însoţire* = a se căsători. *Ş-a luat într-însoţire p-Artemis.* PANN, E. I 2, ap. DA.

Însoţit s.n. însoţire, căsătorie. *Mie mi-a venit, Vremea de-nsoţit, Şi tot n-am găsit, Potrivă să-mi fie, Vreo dalbă soţie.* TEODORESCU, P. P. 413. Vezi: *Casă.*

[1] Dintre celelalte sensuri (cu excepţia derivatelor verbale) acela de 'tovărăşie, societate', se găseşte în derivatul (astăzi dispărut) *soţiire* s. f. (CADE).

OM

Dintre sensurile multiple ale acestui termen reținem numai pe acela de 'bărbat (însurat, cu nevastă); soț (al femeii măritate)' [1].

Căndu-ș va dzice omul muierii: nu voiu să mai mergi în cutare casă. LONGINESCU, L. 401. *Nici-o poamă nu-i dulcie Ca strugurașul din vie Și ca bărbatul dintîie; Nici o poamă, nu-i amară Ca omu de-a doua oară!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 169, 170; cf. id. ib. 168. *Mult mă uit mamă cu dor, Unde văd om în ocol, Că tăte-s la rîndul lor.* T. PAPAHAGI, M. 14. *Bărbatul se numește „om", iară femeia „muiere".* PRIBEAGUL, P. R. 18. *Cînd se culcă omu cu muierea înspre zile mari, atunci se iau copii proști.* PETROVICI, FOLK. ALM. 46. *Om* 'bărbat, soț' GR. S. VII 247. *Femeia are om.* BUL. FIL. 231. *Omul fără soție Ca o casă pustie.* ZANNE, P. IV 616.

(Des în sintagma: **omu(l) -meu, -tău** etc.) *Omu meu* 'soțul (bărbatul) meu' (WEIGAND, BAN. DIAL. 126; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 196, 199, 200, 220, 231; BULL. LUNGU. IV 144; id. ib. V 146; BUL. FIL. VII-VIII 372; TOMESCU, GL. 279). În megl. *uomu meu*; *uom u-su* (CAPIDAN, MG. III 316); în istr. *omu mev* (PUȘCARU, ISTR. III 182). *Cînd mă duceam acasă ... întîlnii pe omul meu.* MARIAN, NA. 407. *Așa-i zice femeia bărbatului ei: el, omu'meu, dumnealui.* FURTUNĂ, V. 91. *Cîte o gospodină se ivește, foarte în treabă cu ale casei, pe cînd omul ei lucrează la cîmp.* IORGA, ap. CADE. *Am trăit pe lumea asta numai pentru omul acela al meu, ș-am fost mulțămită și înflorită cu dînsul.* SADOVEANU, B. 265, ap. DL. *Nu știu ce s-a făcut omul meu. Am început să am grijă,* id. ib. 39. *Nu m-am plîns omului meu.* STANCU, D. 22; cf. id. ib. 17 [2].

Explicația acestui sens al termenului este cea dată de Iorgu Iordan [3]. „Probabil fiindcă genul masculin este considerat mai tare decît cel feminin, deci predomină cînd e vorba de un termen generic, care să exprime ființe de ambele genuri (*Am cinci frați* = am doi frați și trei surori); *ce-ți fac băieții?* = ce-ți fac băieții și fetele ?".

Precum reiese din exemple, se pare că acest sinonim al lui s o ț, b ă r b a t se întrebuințează mai mult în graiurile populare [4].

În legătură cu situația geografică a termenului reținem:

La întrebarea indirectă: „Cum îi zice o nevastă bărbatului ei?" (ALR I/II h. 204), termenul *om* apare răspîndit sporadic în dialectul daco-

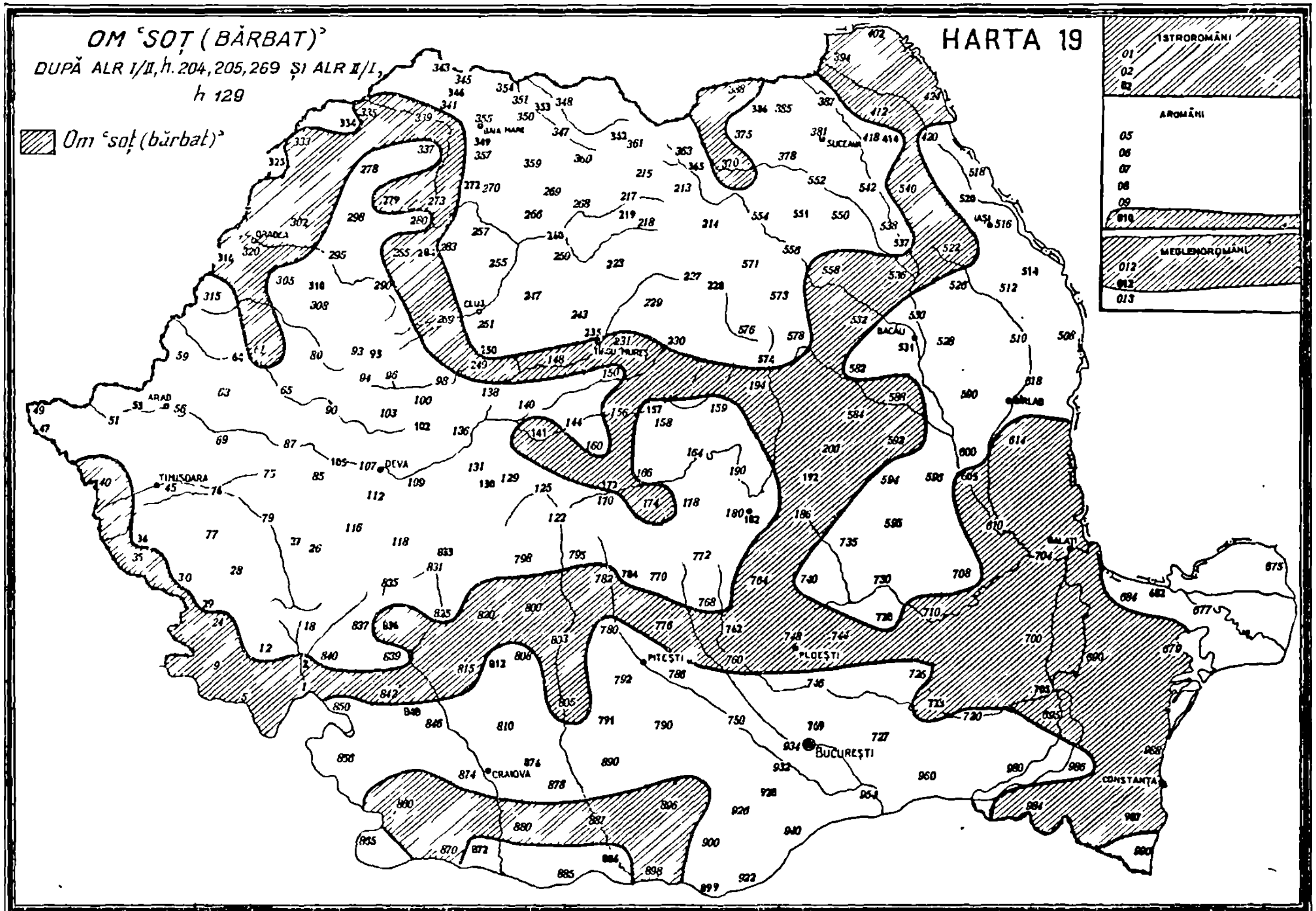
---

[1] Sens atestat în inscripțiile latine (MIHĂESCU, L. 207, 275), iar dintre dialectele sud-dunărene în megl. (CAPIDAN, MG. III 316) și (des) în istr. (FĂT-FR. III 18, 19, 88; cf. id. ib. XI 21, 282, 312; MORARIU, CIR. I 87; IV 6). În acest din urmă dialect *om* a înlocuit pe *bărbat* (PUȘCARIU, ISTR. II 272).

[2] În it. dial. *l'omene me* 'il mi'; *omo* 'mio marito'; *omu* 'maschio, marito'. Cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în ARHIVA, XXXIV, 1927, p. 20. În AIS I h. 72 „Mio marito", forme ca: *mon om, me om, mio om*, cu diverse variante și rostiri regionale sînt aproape unice pentru tot nordul Italiei. În fr. *mon homme* 'soțul meu'. Cf. REW 5363; cf. MEILLET, L. 272—279: „Le nom de l'homme'.

[3] *Op. cit.*, p. 20—21; cf. și: F. Chirițescu, *Om*, în C. V. I, nr. 5, p. 15, unde se explică acest sens prin situația de inferioritate a femeii în regimurile politice din trecut; cf. și Coseriu Eugenio, *op. cit.*,

[4] Tot aici s-ar încadra și sensul *omu* = capul familiei (CHEST. II 6/119, ap. DA ms.; unica atestare).

OM ʻSOȚ (BĂRBAT)ʼ
DUPĂ ALR I/II, h. 204, 205, 269 ȘI ALR II/I, h 129
Om ʻsoț (bărbat)ʼ
HARTA 19
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
CLUJ
ARAD
DEVA
TIMIȘOARA
SUCEAVA
IAȘI
BACĂU
BÎRLAD
GALAȚI
TÎRGU MUREȘ
PITEȘTI
PLOEȘTI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA

român, în cel istroromân ca termen general, iar în cel meglenit la pct. 012 (alături de *bărbat*). Cam aceeași răspîndire (fără dialectele sud-dunărene) și în h. 205, cînd nevasta i se adresează direct. Din ambele hărți — în special din notele acestora — reiese că *om* (pentru *bărbat*) se întrebuințează mai mult atunci cînd nevasta vorbește cu altul despre el, fiind des determinat prin *-meu*, *-tău*, *-său* etc. Această sintagmă iese mai bine în evidență din ALR II/I h. 129 „Bărbatul meu", fiind comună tuturor dialectelor. La fel merită atențiune cele cîteva răspunsuri ca: *om*, *om cu muiere*, *om cu femeie*, *om însurat*, *om căsătorit*, *om așezat* etc. (ALR I/II h. 269 „Tînăr însurat" și ALR II/I MN. pag. 83 [2695] „Soți"), care oglindesc în același timp și concepția poporului nostru de la țară, că cineva este „om" (format, în toată firea) numai după ce s-a căsătorit. (Vezi harta.)

„Om" în expresiile **din sau de oameni** printr-o specială simbolizare a ideii de om (superior din punct de vedere al caracterului), ajunge să se folosească pentru a exprima originea cuiva dintr-o sămînță mai bună.

Să se mărite cu un bărbat, care e om din oameni, adică după unul, care are neamuri și amici. MARIAN, NU. 45. *Se vedea bine a fi copil de oameni, ajuns aci din cine știe ce împrejurare.* CARAGIALE, ap. CADE. *La cine gîndu mi-a sta, Îi mai om ca dumneata, Mai din oameni, mai din viță, Nu ca tine-o rapatiță.* MÎNDRESCU, L. P. 151. Într-o variantă: *Mai din neam și mai din viță, Nu ca tine-o rămășiță.* P. P. *E și el om de oameni* = din neam bun, de viță bună (CIAUȘIANU, GL.); cf. și derivatul colectiv (vechi și rar) *oamet* 'neam, popor'. PALIA (1581), 67.

NEVASTĂ

Ca origine cuvîntul este slav comun, iar sensurile din limba română corespund în bună parte acelora din limbile slave (în care se găsesc și multe derivate). V. sl. **невѣста** 'mireasă, noră'; v. rus. *невъста* 'mireasă, noră'; rus. *невеста* 'mireasă; v. ucr. *невiстa* 'mireasă', dial. 'soție'; ceh. *nevesta* 'mireasă, noră, soție'; slovac dial. *nevesta* 'femeie măritată'; v. s.-cr. *невъста* 'mireasă'; s.-cr. *невјеста* 'mireasă, noră, cumnată'; bg. *невéста*, *невѣ́ста* 'mireasă, noră, soție tînără, femeie'; pol. *niewiasta* 'femeie' [1].

Înțelesul cuvîntului în limba veche a fost 'mireasă; logodnică (fiancée)' [2]. *Ca unui ginere pusemi cununî, și ca o nevastî înfrămsețîmî cu frîmseațe* [3]. *Cine are nevastă ginere este.* CORESI [4]. *Cît este de mare dragostea mirelui către nevasta sa cea bună și credincioasă.* VARLAAM, C. 290, ap. DA. ms. *Călugărița se cheamă mireasă* (Muntenia), *nevasta lui dumnezeu* (Mol-

[1] Cf. O. N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 90; MIHĂILĂ, Î. 122.

[2] Sens păstrat în toate dialectele sud-dunărene: în a r.: *n(i)veastă* (WEIGAND, AR. II 321; DALAMETRA; COSMULEI, D. 25; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 359); în i s t r.: *neveste* (MAIORESCU, ISTR. 114; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 218; id. ib. III 317; CANTEMIR, T. 172); în m e g l.: *niveastă* (ALR I/II h. 359); în istr. are și sensurile: 1. mireasă; 2. noră; 3. cumnată (PUȘCARIU, ISTR. III 317). Acest polisemantism a contribuit la menținerea sinonimului *mul'ére*.

[3] Spiridon Cândea, *Textul Liturghierului romănesc publicat de diaconul Coresi*, în „Mitropolia Ardealului" V, (1960), nr. 1—2, p. 72.

[4] Cf. G. Seulescu, *Glosarul Psaltirei lui Coresi din 1568*, în „Buciumul Român", I, 345.

dova). PRAVILA, 755, ap. DA ms [1]. Acest sens vechi pare a fi păstrat și în fragmentul următor dintr-o orație de nuntă : *Nevastă făleață, Șede după masă. Cu mirelul ei Și cumătrul ei, Și cumătrul mare.* FOLC. TRANS. I 100.

Nevastă nouă se numește mireasa în unele părți ale Zarandului și în Transilvania (MARIAN, NU. 176) [2]. *Doamne, ajută-ne și nouă S-aducem nevastă nouă.* FOLC. TRANS. I 101. Amestecul acestor termeni se vede și în ALR II/I h. 166, pct. 886 : *mireasă*, iar pct. 316 : *mireasă* și *nevastă nouă*.

Aceste nuanțări de sensuri, împreună cu cele din ar. și megl. ne arată evoluția cuvîntului și punctul de trecere abia sensibil de la înțelesul de 'mireasă' la acela de 'nevastă'.

La început cuvîntul a avut un sens restrîns și apoi și-a lărgit sfera, ajungînd să designeze pe 'femeia măritată (de curînd) : uxor juvenis, neogama, neonupta' (KLEIN D.) ; 'recenter maritata' (LB). *Pentru ce tu, nevastă, nu lucrezu cu mînule?* DOSOFTEIU, V. S. 152. *Multe fete și neveste Fură inimi făr-de veste.* ALECSANDRI, P. I. 90. *Pe un pat de scînduri ... doarme tînăra nevastă.* EMINESCU, P. 192, ap. DA. ms. *De la noi a treia casă, Este-o fată și-o nevastă, Cu nevasta mă iubesc, După fată mă topesc.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 394. *Miresucă cu cunună, Doară-i fi nevastă bună.* P. P. *Nu rămîn feciori pe sate, Numa fete măritate, Neveste de amu luate.* FOLC. TRANS. I 171. *Nu mai bate la fereastră, Că nu-s fată ci-s nevastă.* id. ib. II 378 [3].

Acest sens în ALR I/II h. 270 „Nevastă" [4], formează o arie compactă pe întreg teritoriul dacoromân [5]. În cîteva puncte sporadice s-a răspuns cu sinonimele: o r t a c ă, m u i e r e, s o ț i e, f e m e i e, b a b ă, m ă t u ș ă. (Acești doi termeni din urmă, întrebuințați mai ales spre bătrînețe sau ironic.)

Aceeași răspîndire a lui *nevastă* pe întreg teritoriul limbii române constatăm și în ALR I/II h. 281 [6].

În ALR II I h. 166, pentru acest sens s-a răspuns cu termenii și perifrazele următoare : *nevastă tînără* [7], *nevastă, nevastă nouă, mireasă nouă* și *nevastă tînără, tînără ori nevăstucă, tînără măritată de curînd, mireasă, muiere tînără, femeie tînără*, termeni răspîndiți pe tot teritoriul limbii române [8].

---

[1] S ar părea că termenul cu acest sens a pătruns în limba română și prin biserică, care a ajutat la răspîndirea lui.

[2] În a r. : *niveasta nao* (WEIGAND, AR. 321 ; cf. COSMULEI, D. 32 ; T. PAPAHAGI, D. ; ALR I II h. 359) ; în m e g l. : *nouă nivjastă* ; *tineri nivjastă* (ALR I II h. 359).

[3] *Nevastă învălită* mireasa îmbrobodită la cap ca o nevastă. *Și cu nevastă-nvălită, Mi ar zice că sînt fugită.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 233 ; cf. PĂCALĂ, M. R. 177.

[4] Termenul, cu această accepțiune, este în funcție și de vîrstă, răspunsurile prezentînd, uneori, un caracter subiectiv. Totuși *nevastă* este uzual în faza mai tînără a vieții, de obicei în primii ani după căsătorie (cf. și BULL. LINGU. IV 142).

[5] În sudul Dunarii, în a r., m e g l. și în i s t r. : *mul'ere, mul'are*. În acest din urmă dialect, textele ne atestă *nevastă* 'Frau in den Flitterwochen' (MAIORESCU, ISTR. 114 ; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 218).

[6] În ar. apare alături de *nevastă* și sinonimul m u l ' e a r e, iar în megl. numai acesta din urmă ; în istr. *nevastă* e general.

[7] Menționat (unica atestare) și cu sensul de 'vătăjiță ; chemătoare la nuntă' (MARIAN, NU. 233).

[8] Studiind frecvența acestui sens în opera lui I. L. Caragiale, T. Măruță (*op. cit.*, p. 111 112) ajunge la concluzia : „Așadar, termenul *nevastă* este familiar și frecvent în vorbirea

(În raport cu *bărbatul*) Termenul denumește pe 'soția (cuiva)[1]; femeie (în general)'. *Nyevasta* 'uxor' (LEX. MARS. 252); *nevasta* 'moglia' (MAN. GÖTT.); 'uxor, conjux, consors' (LB); 'muiere, femeie, soție' (TOMESCU, GR. OLT. 87); 'femeie, muiere, soție, boreasă' (ALRM I II h. 278, 379, 380). *Pasă, fătul meu, și-ți caută nevastă în cămară* (a. 1760). GCR. II 68. *Că bine mai zici tu, nevastă, răspunse bărbatul său.* CREANGĂ, P. 15. *Trimisu-mi-o mîndra mea O micuță cărticea, Scrisă ca cu mîna mea, Carte cu pecete-albastră, Că ea se face nevastă. Mie-n carte mi-o vinit, Că cu altu-o credințît, Credințască și o ieie, Mie nu mi-a fi femeie, Iei-o și o credințască, Mie nu mi-a fi nevastă.* ONIȘOR, D. 59. *Multe case-ai pustiit Și neveste-ai vădănit.* BURADA, DOBR. 167. (De obicei în legătură cu pron. pers.) *Nevasta-mi cu pruncii pe cîmp rămăsese*, ALECSANDRI, P. 41. *Nevasta mea* — muierea mea (BULL. LINGU, IV 142; cf. id. ib. V 146). În ALR II/I h. 130 „Nevasta mea"[2], e răspîndit în întreaga Oltenie și în Muntenia (cu excepția pct. 858 și 872), apoi sporadic în Transilvania și Moldova. În rest sinonimele: f e m e i e, m u i e r e, g o s p o d i n ă b o r e a s ă.

Cu sensul de *noră* l-am găsit atestat numai la Coresi: *Împărți-se-va muma la fată și fata la mumă. Sócra la nevastă și nevasta la sócră*[3]. Sensul e atestat izolat și în aromână[4], ca și în istroromână (PUȘCARIU, ISTR. III 317) unde, tot izolat, însemnează și 'cumnată' (id. ib.). Cf. *Noră.*

Ca vechime, termenul se găsește în toate dialectele limbii române, unde a pătruns înainte de separarea acestora, deci înainte de secolul al X-lea[5]. El datează din epoca de conviețuire româno-slavă, cînd românii au început să se căsătorească cu femei slave. „Mi-am luat o nevastă" nu însemna, la început, mi-am luat soție, ci „m-am însurat cu o slavă" (PUȘCARIU, L. R. I 280). Aceeași părere o susține și V. F. Șișmariov[6].

Răspîndirea lui[7] credem că se datorește și influenței cărților bisericești (influența care apare din primele texte) asupra poporului, mai ales la noi, care n-aveam alte mijloace de cultivare.

Față de ceilalți termeni sinonimi (f e m e i e, m u i e r e, b o r e a s ă etc.) acesta apărea ca un termen nou, și n-avea sensuri peiorative. În lupta cu celelalte sinonime mai vechi, el n-a cîștigat numai părți sau sectoare, ci întreg terenul.

---

tuturor claselor și a tuturor categoriilor sociale de la sat și oraș; este singurul termen care, prin aria întrebuințării lui, se confundă cu granițele dialectului dacoromân, exprimînd în mod exclusiv noțiunea de femeie căsătorită".

[1] Sens răspîndit în a r. (PAPAHAGI, B. 652; cf. MIHĂILEANU; DALAMETRA; PASCU, D. II 201; T. PAPAHAGI, D.) și în m e g l. (PAPAHAGI, M. R. 48; CAPIDAN, MG. III 207).

[2] În i s t r. *mul'are*, iar în m e g l. *mularea-mea, niveastă-mea, mea dumăclincă* (acesta din urmă < bg. *domakinka* 'gospodină, soție, nevastă'; cf. CAPIDAN, MG. III 120). În ar. *nveasta mea* (GR. S. IV 59).

[3] Cf. G. Seulescu, *op. cit.*, p. 345. Deviația între sensurile 'nora' și 'soție' o aflăm și în *Pravila lui Lucaciu* (cf. L. ROM. XIX, nr. 4, p. 441).

[4] G. Diculescu, *Originile limbii române*, în „Analele Academiei Române", S. II, XXIX, 1907, p. 12 13.

[5] Cf. ROSETTI, INFL. 37, 61; I. Pătruț, *Însemnătatea cunoașterii limbii slave vechi pentru limba română și limba rusă*, in L. ROM. III, nr. 2, p. 57.

[6] *Op. cit.*, p. 13 14.

[7] E cuprins în fondul nostru principal de cuvinte. Cf. Petrovici, *Fondul principal de cuvinte al limbii române*, în L. ROM. II, nr. 1, p. 26.

La acestea s-ar mai putea adăuga valoarea lui expresivă şi pronunţata nuanţă afectivă pe care o conţine[1] şi care încă contribuie la deasa lui circulaţie şi întrebuinţare.

Vitalitatea termenului se poate vedea şi din multe proverbe, maxime şi zicători (unele din ele nu tocmai favorabile pentru nevastă). Cităm numai cîteva din ele, care ni se par mai importante, mai ales pentru viaţa socială [2].

Vitalitatea şi valoarea de circulaţie a termenului e atestată şi de numeroasele derivate pe care şi le-a format.

Derivate diminutivale cu valoare hipocoristică :

Nevestică s.f. 1. femeie măritată. *Bună sara, nevăstică; Nu ţi-i bărbatul acasă?* SBIERA, P. 200; 2. soţie. *Nevestica că-şi gătea, Măiculiţa că-şi lua Şi cu ele se ducea.* TEODORESCU P. P. 573. *Unde-i nevestica ta?* BAL. OLT. 41; cf. id. ib. 85. Şi (reg.): *nevăstică* s.f. În ar. *n(i)vistică* (PAPAHAGI, B. 655; cf. PASCU, D. II 201; T. PAPAHAGI, D.).

Nevestea s.f. *Fată mare n-oi iubi, Ci-oi iubi o nevestea.* TEODORESCU, P. P. 315; cf. CORCEA, B. 68, 104.

Nevestioară s. f. *Aseară fusei fecioară, Miază noapte nevestioară.* POMPILIU, BIH. 28 [3].

Nevăstucă s.f. (în adresare) *Dragă nevăstuca mea.* T. PAPAHAGI, M. 99.

Nevăstuţă [4] s. f. *Ci-aş iubi o copiliţă; Să fiu vara cu drăguţă Şi iarna cu nevăstuţă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 84; cf. id. ib. 17. *Maică, măiculiţă mea. Unde mi-i nevăstuţa?* FOLC. TRANS. II 403; cf. id. ib. 311.

Nevăstuică [5] s. f. *Maică, măiculiţa mea, Să-mi ţii nevăstuica bine, Cu colac şi cu smochine.* ŞEZ. II 7; cf. BIBICESCU, P. P. 187.

Nevăstuie s. f. *Nevăstuie, pui de crin, Ţucu-ţi dragostea din sîn, De-ai fi tu drăguţa mea, Nici un dor n-aş mai avea.* DOINE, 61, ap. DA ms.

Nevăstancă s. f. (depreciativ) *Da-n cocie cine şede, Şede-o ţancă nevăstancă.* BUD. P. P. 6.

Nevăstoaie [6] s. f. (peiorativ) *Nevăstoaie de la munte, Trage pulpanul pe frunte, Multă vorba ţi s-aude.* ŞEZ. VIII 61.

---

[1] Prin părţile văii Someşului de sus (Năsăud) calificativul *nevastă* dat unei fete măritate este un fel de numire onorifică. Toţi cei din casa tînărului care a luat-o în căsătorie îi spun *nevastă* (ca şi la istroromâni; cf. PUŞCARIU, ISTR. III 192, 206), iar ea, în semn de distincţie şi mîndrie, poartă părul împletit în coade în jurul capului.

[2] *Nevastă mai poţi găsi, dar mamă ba.* ZANNE, P. IV 465. *Decît cu argint în ladă Şi eu nevastă neroadă, Mai bine cu lada goală Şi cu nevasta marghioală.* id. ib. 492, 493, 494. *La nevoie se cunoaşte prietenul şi la boală nevasta.* id. ib. 499. *Bine este să asculţi şi sfatul unei neveste.* id. ib. 506. *Nevasta cu mintea bună e bărbatului cunună,* id. ib. 508. *Mai uşor e a păzi un cîrd de iepuri decît o nevastă frumoasă,* id. ib. 509. *Îşi bate dracul nevasta,* se zice cînd plouă şi luceşte soarele (CADE).

[3] Cf. Emil Petrovici, *Rimele româneşti din punct de vedere fonologic* în L. L. (1955), p. 290; id. *Fonemele limbii române,* în L. ROM. V, nr. 2, p. 33.

[4] Sufixul a provocat (regional) o derivaţie asemănătoare în limba maghiară : *menyecske* 'nevastă'; *menyeskiice* 'nevăstuţă, nevestică', iar cu atributul pleonastic *kis* (= mic) *menyeskiice,* cf. Vl. Drimba, *op. cit.*, p. 119.

[5] Cu acest termen e denumit şi animalul *Mustela vulgaris.* Are la bază superstiţia că acest animal, periculos pentru vite, poate fi îmblînzit sau alungat prin această numire alintătoare. În ar. *nivistul'e* (DALAMETRA; cf. CAPIDAN, EL. SL. 75; T. PAPAHAGI, D.); megl. *nivisul'că* (CAPIDAN, MG. III 49, 207). Cf. bg. *nevĕstulka* 'idem'.

[6] *Nevăstoaică* din *versurile*: *De nevăstuică, de nevăstoaică, De urşi, de ursoaică* (MAT. FOLK. 591) este un fel de joc de cuvinte, în legătură cu numele animalului *nevăstuică.*

Nevăstoi[1] s. m. 1. tînăr însurat (ALR I/II h. 269, pct. 103, 290, 350); 2. (reg., la pl.) mirii în primele șase săptămîni după nuntă (MARIAN, NU. 740; cf. FRÎNCU-CANDREA, M. 171).

Nevestesc, -ească adj. de nevastă, al nevestei. *Dragostile nevestești Mi te bagă pe ferești.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 239. *Portul nevestesc Îi port românesc.* FOLC. TRANS. I 99. În ar. *n(i)viștescu* (DALAMETRA; cf. CAPIDAN, EL. SL.75; T. PAPAHAGI, D.); *nivistescu* (PAPAHAGI, B. 660; cf. PASCU, D. II 201; T. PAPAHAGI, D.); *nivistești* s.f. pl. 'habits de fiancée' (PASCU, D. II 201).

Nevestește adv. ca nevasta. *Îmbrobodită nevestește lelea Safta scoate apă.* JUN. LIT. I 49, ap. DA ms.; cf. KLEIN, D.

Nevestească s. f. orație de nuntă ce se cîntă în Bihor, cînd nuntașii duc mireasa la casa mirelui (MARIAN, NU. 604).

Nevesteasca nume de sat în raionul Teleajen (Iorgu Iordan, *Top. rom.*, 180).

Nevestí vb. IV 1. intr. a duce viață de nevastă. *Eu, mămucă, m-oi topi, Cît ce-oi prindea-a nevesti.* T. PAPAHAGI, M. 67; 2. refl. (pron.) a deveni nevastă, a se mărita. *Cela ce se va amesteca fetei ceia ce s-au nevestit.* ÎNDREPTAREA LEGII (1652), ap. TDRG.

Nevestie s. f. (rar) situația de nevastă, timpul de după căsătorie la femei. *Da binele din nevestie, Un porcar îl poate scrie.* ARH. FOLK. I 165; cf. DL; LEXIC REG. 21.

Nevestire s. f. faptul de a deveni nevastă. *Din fecioară spre pofta nevestirii inima a-i pleca.* CANTEMIR, ap. TDRG.

Nevestit, -ă adj. și s.n. faptul de a fi nevastă. *Bucură-te, nevestită maică și neatinsă de nuntă.* DOSOFTEIU, ap. TDRG ms.; cf. LEXIC REG. 12.

MUIERE

Cuvînt vechi în limba română[2] (<lat. *mulier*), făcînd parte din fondul nostru principal lexical (GRAUR, Î.F. PR. 51, 68, 104, 125, 142), cunoscut și răspîndit în toate dialectele[3], precum și în romanitatea apuseană[4].

---

[1] Cu ajutorul acestui sufix moțional (*-oi*) limba a creat un termen nou, cerut de necesitatea socială.

[2] Apare în documente slave vechi încă de la 1491. Cf. I. Bogdan, *Documentele ...*, I, p. 488; II, p. 608, 610.

[3] În ar.: *mul'eare* (WEIGAND, AR. II 318; cf. JAHRESBER. I 69; PAPAHAGI, B. 648; OBED., T. 361; MIHĂILEANU; DALAMETRA; F. D. I 100, 101; CARAGIU, L. 131; T. PAPAHAGI, D.). În megl.: *mul'ari* (CDDE); cf. PAPAHAGI, M. R. 231; FĂT-FR. I (1926), 8; GR. S. VI 170; CAPIDAN, MG. III 197). În istr.: *mul'ęre* (MIKLOSICH, E. 65; cf. MAIORESCU, ISTR. 113; CDDE; JAHRESBER. VI 283; GLAVINA, CAL. 74; POPOVICI, D. R. 128; PUȘCARIU, ISTR. II 231; CANTEMIR, T. 171). În acest dialect intrat în fondul principal de cuvinte (COTEANU, ISTR. 22). Cf. AIS h. 73 „La sua moglie".

[4] Cf. REW 5730; CDDE; ROHLFS, DIFF., harta nr. 30: *Die Namen der 'Frau'*; Al. Niculescu (recenzia lucrării lui Rohlfs) în SCL VIII, nr. 1, p. 119; I. G. Dimitriu, *La justesse de la théorie de M. Bartoli concernant quelques mots roumains d'origine latine et leurs équivalents luso-hispaniques*, în *Orbis* X (1961), nr. 2, p. 462; CR. ROM. I 412, 424, 812.

În înțelesul său general, acest termen denumește ființa de sex femeiesc (care a încetat a mai fi socotită printre fete), pentru a o deosebi de bărbat.

Mujere 'mulier, femina' (ANON. CAR.). *Legîndu în temniță bărbați și muieri.* COD. VOR. 38. *Bărbații și muierile, feciorii și featele ... toți văm sta împreună.* CORESI, EV. 113. *Nu te mai boci ca o muiere.* C. NEGRUZZI, I 56, ap. DA ms. *Soacra mea, muiere rea, de mine grijă n-avea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 171.

Cu acest sens, după ALRM I/II h. 278, cuvîntul e răspîndit în Transilvania (fără nordul acestei provincii), în Banat, cîteva puncte din Oltenia și — parțial — în dialectele sud-dunărene.

În on.: **Muera.** CDO.

Înțelesul propriu și cel mai uzual este însă acela de 'soție, femeie măritată (cu bărbat sau văduvă), nevastă' [1]. *Muiere* 'uxor, conjux, consors, marita, mulier' (LB.). *Petrecîndu noi toți cu muierile și cu feciorii.* COD. VOR. 25. *Să fie fii (i) lui săraci și muierea (femiaia* DOSOFTEIU) *lui văduo.* PSALT. 235; cf. id. ib. 275. *Și cu muierea ta și cu toată femeaia ta pasă la beseareсă.* CORESI, ap. GCR. I, 24, *Noe și muerea lui și feciorii lui.* BIBLIA, 1688, ap. TDRG. *Toți cu muiari și cu copii.* CANTEMIR, HR. 256, ap. DA ms. *Lăsați-mi muierea și casa.* CAMILAR, C. 83, ap. DA ms. *Soacra nu mi-a dat muiere, Că mi-o dat fagur de miere. Soacra nu mi-o dat nevastă, Că mi-o dat floare-n fereastră.* FOLC. TRANS. I 569; cf. id. ib. 129, 500. *Pentru-o scîrbă de avere, Luai o toantă de muiere.* id. ib. II 525; cf. 386, 406. *Cărărușă printre peri Măi, Ioane, unde meri? Lasă-mă, nu mă-ntreba Că mă duc la mîndruța, Să-i duc pere, să-i duc mere Doară ea mi-a fi muiere.* P. P. *Însoară-te* [bade] *ia-ți muiere, Nu umbla prin sat a cere; Însoară-te, ia-ți nevastă, N-asculta pe la fereastră.* În S.C.L.F., 1964, p. 194.

În această accepțiune e atestat în ALRM I/II h. 379, ca sinonim cu s o ț i e, f e m e i e, b o r e a s ă, avînd aria de răspîndire în centrul și vestul Transilvaniei, nordul Olteniei și Munteniei, în cîteva puncte de-a lungul Dunării și în dialectele sud-dunărene. Cam aceeași răspîndire o are cuvîntul și în ALRM I/II h. 380 (în sudul Dunării e general) și în ARL I/II h. 281 (aici parțial în sudul Dunării) [2].

Din harta comparativă ALRM I/II 379 se desprind unele concluzii în legătură cu sinonimiile: s o ț i e — f e m e i e — m u i e r e — n e v a s t ă — b o r e a s ă.

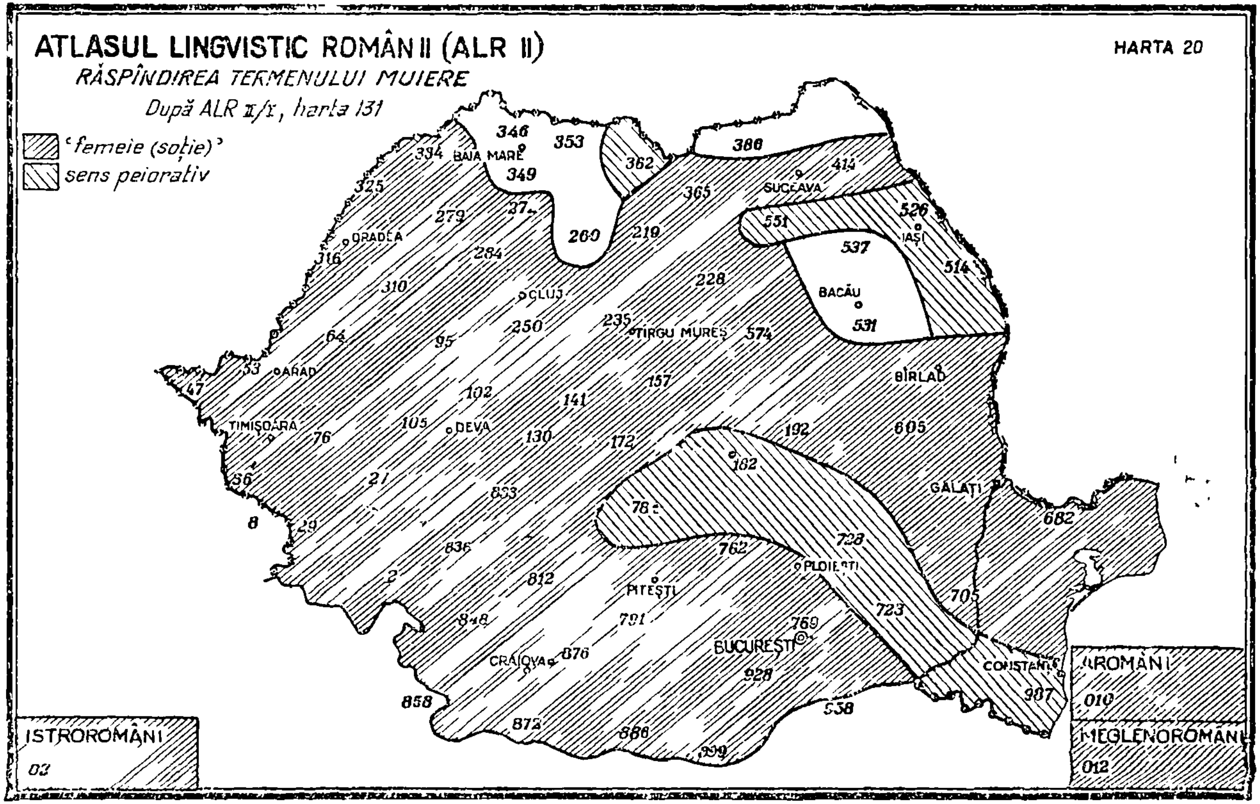
Muiere pare a fi în declin; totuși ARL II/I h. 131 „Muiere" ca element lexical, prezintă și o fază de rezistență a termenului.

În regiunile unde *muiere* are sens peiorativ au pătruns mai ușor f e m e i e și n e v a s t ă, în locul lui. În regiunile unde nu-l găsim de loc, a fost înlocuit de aceste două concurente. În general, *muiere* își menține teritoriul (o parte din centrul și vestul Transilvaniei, Banatul și nordul Olteniei).

---

[1] Și în limba latină *mulier* a avut, la început, sensul general de *femeie*, mai tîrziu el și-a restrîns înțelesul și s-a limitat la acela de *soție* 'femme, épouse' (par opposition à *virgo*). (ERNOUT-MEILLET, 606; cf. GRANDGENT, 18; MIHĂESCU, L. 184).

[2] Exprimările explicative *muierea unchiului* 'mătușă (soția unchiului)' din ALR I II h. 168, precum și *muierea fratelui meu* 'cumnată' din ALR I II h. 264, la fel cuprind în ele sensul de *soție* a cuvîntului *muiere*.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN II (ALR II)
HARTA 20
RĂSPÎNDIREA TERMENULUI MUIERE
După ALR II/I, harta 131
'femeie (soție)'
sens peiorativ
BAIA MARE
SUCEAVA
ORADEA
IAȘI
CLUJ
BACĂU
TÎRGU MUREȘ
ARAD
BÎRLAD
TIMIȘOARA
DEVA
GALAȚI
PLOIEȘTI
PITEȘTI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA
AROMÂNI
010
MEGLENOROMÂNI
012
ISTROROMÂNI
02

Intrînd în concurență cu ceilalți termeni, termenul *soție* rezistă foarte puțin : el e înăbușit de sinonimele sale, deoarece, fiind întrebuințat și cu înțelesul mai larg de t o v a r ă ș, această întrebuințare i-a slăbit forța semantică. (De obicei înțelesurile largi ale unui termen distrug sau atenuează pe cele precise.) Vezi : *Soț, soție*.

Femeie cu înțelesul de 'soție', persistă mai mult în estul teritoriului, cu tendința de a pătrunde și spre vest. S-ar putea ca sensul acesta să se datorească influenței popoarelor care, obișnuit, aveau mai multe femei, cum au fost pecenegii, cumanii, turcii etc. (Vezi la *Femeie* părerea lui Wagner, completată de Kiparsky.)

O precizare sau afirmație categorică în această privință nu se poate face [1].

Totuși putem afirma că — în general — tendința limbii de astăzi este de a înlocui pe *muiere* prin *femeie*, care pare mai expresiv. Aria aproape compactă a termenului *femeie* din țara veche (în pct. 878 coexistă ambii termeni) se explică și prin influența școlii[2]. Existența lui *muiere* într-o arie compactă din Transilvania și Banat (regiuni conservatoare), precum și în dialectele sud-dunărene (inclusiv toată Romania), deci și stratigrafia lui lingvistică pledează pentru vechimea și răspîndirea de odinioară a acestuia.

Pentru *nevastă* și *boreasă* vezi la acești termeni.

În ALR I/II h. 270 pe lîngă sinonimia cu s o ț i e și n e v a s t ă, din notele explicative ale diverselor puncte reiese că termenul *muiere* pentru *nevastă* este în funcție și de vîrstă, fiind întrebuințat mai ales către bătrînețe, după trecerea unui anumit număr de ani de la căsătorie. Și din cauza acestei diferențieri (după vîrstă), termenul *muiere* cedează în favoarea lui *nevastă*, ceea ce se verifică și din nuanțările unor texte. *Dar unchiului Manole cîrciumarul îi perise năpraznic m u i e r e a, strivită de o bute și după cum spunea dînsul i se cuvenea și lui altă n e v a s t ă.* SADOVEANU [3].

Raportat la cosemanticul său n e v a s t ă (ALR II/I h. 130 „Nevasta mea") m u i e r e apare răspîndit în întreaga Transilvanie, fără partea de nord, și sporadic în Muntenia și Oltenia, iar în sudul Dunării în dialectele meglenit și istroromân.

Alături de b ă r b a t, s o ț, om (ALR II/I MN. pag. 83 [2695] „Soți"), m u i e r e apare în Banat, de aici, în prelungire, pe granița de vest a Transilvaniei pînă în Crișana, în partea de sud-vest a Transilvaniei și, sporadic, în Oltenia și Muntenia. Cf. și ALR II/I h. 166, pct. 899.

La întrebarea directă : „Ziceți muiere?" (ALR II/I h. 131) s-a răspuns cu acest termen pentru întregul teritoriu dacoromân, cu excepția Maramureșului și centrul Moldovei. E general și în celelalte dialecte românești.

Cu această hartă, ajungem la alt sens al acestui cuvînt. În primele noastre texte de limbă, cuvîntul se menține cu toată autoritatea la cele două înțelesuri date de noi pînă aici. Cu timpul însă aceste sensuri au ajuns să se degradeze în unele regiuni. Din acest motiv, pentru limba literară

---

[1] „En général les faits sont plus complexes, la reconstitution des aires plus délicate, et plusieurs hypothèses peuvent se présenter à l'esprit". DAUZAT, GÉOGR. 35.

[2] Cf. Sever Pop, *La désignation du „femme en roumain"*, în *Orbis* VII (1958), p. 37, 38.

[3] Cf. N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 279—280.

muiere e mai puțin important decît cosemanticul său f e m e i e[1]. *Au făcut hanuri prin toate tîrgurile pentru conăcitul neguțătorilor ... trecători, iară nu ca să mai conăcească prin casele cu muieri ca mai 'nainte.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III 217. *Biblia ne povestește de Samson cumcă muierea, Cînd dormea, tăindu-i părul i-a luat toată puterea.* EMINESCU, P. ap. TDRG[2]. *Muiere* a ajuns, astfel, 'femeie depravată, răutăcioasă'[3]; 'Weibstück, Dirne' (TDRG)[4].

Cu acest sens degradat, peiorativ și chiar injurios apare în două puncte distanțate din Transilvania (182 și 362), în nordul Moldovei și o parte din Muntenia și Dobrogea. (Vezi harta.)

Degradarea sensului s-a extins pînă și la animale. *Muiere* 'iapă bătrînă, slabă, neputincioasă, urîtă și netrebnică'[5]. Cu sensul de 'iapă' apare și în nota de la pct. 987 a hărții mai sus amintite. Să fie oare acesta un sens latin conservat pe teren românesc sau o dezvoltare paralelă în ambele limbi? *Mulier* la Plinius e întrebuințat cu sensul de 'femelle du cheval, cavale, jument'[6].

Pentru felul în care este privită *muierea* (adică pe s o ț i e) și pentru aprecierile, uneori nu tocmai favorabile la adresa ei, redăm mai jos cîteva proverbe[7].

★

Derivatele numeroase ale termenului nostru sînt în legătură directă cu sensurile date, dar — se pare — cele mai multe cu sensul ultim (degradat).

Diminutive cu valoare hipocoristică:

Muierușă s. f. *Azi îți fură căldărușa, Mîne-nșală muierușa.* MAT. FOLK. 500; cf. JAHRESBER. VIII 205[8].

Muierașă s. f. *Voi, muieri, muierașelor, nu vă mirareți de cutare.* ȘEZ. IV 191.

Muierușcă s. f. 1. femeie mică. *Muierușcă din Bercuț Cu pieptarul cel mîndruț, De ce dracul n-am aflat Că tu ești de măritat?* JARNÍK-BÎRSEANU,

---

[1] Cf. I. Coteanu, *Realitatea obiectivă a fondului principal lexical*, în SCL IX, nr. 3, p. 401; GRAUR, Î. F. PR. 23.

[2] Cu nuanță peiorativă îl întrebuințează uneori și I. L. Caragiale. Cf. T. Măruță, *op. cit.*, p. 103—104.

[3] Cf. A. Șuluțiu-Cărpenișeanu, *Graiul ardelenesc în raport cu limba literară de peste Carpați*, Sibiu, 1890, p. 9.

[4] Cf. derivatul latin (eufemism) *muliebria*, care la Tacit are și sensul 'pudenda muliebria' (ERNOUT-MEILLET, 606), dar mai ales *muliercula* (la Cicero și T. Livius) 'femme de plaisir; maîtresse'. E. Benois — H. Goelzer, *Nouveau dictionnaire latin-français*, Paris, XIe édition, s.v.

[5] Sever Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului*, în DR V 212; cf. M. Sala, *Asupra metaforei reciproce*, F. D. III 204.

[6] L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 55 édition, s.v.

[7] *Muierea necertată E ca moara neferecată, nu macină bine.* ZANNE, P. II 277. *Muierea judecă pe dracul, îl scoate și dator.* id. ib. 277, 279. *Limba muierii, cuțit cu două ascuțișuri.* id. ib. 281. *De muiere nu scapă nici dracul.* id. ib. 283. *Muierea a îmbătrînit pe dracul.* id. ib. 284,286. *Muierea cinstită, piatră neprețuită* id. ib. 294. *Muierea înțeleaptă, coroana bărbatului.* id. ib. 294. *Muierea bărbată, avuția casei.* id. ib. *Leac la rană, muierea cea bună.* id. ib. 295, 296.

[8] Muieruș s. m. animal de sex feminin; femelă. *Și tu bagă în corabie de tot fealul de jigănii, den tot trupul cîte doao; bărbătuș și muieruș.* PALIA, ap. DHLR II 348.

D. 371. *Muierușcă, draga mea, Vai, acum de m-ai vedea.* FOLC. TRANS. II 291; (cf. megl. *mul'arușcă, mulărutšcă,* GR. S. VI 170; PAPAHAGI, R. M. 54; id. ib. M. R. 231; CAPIDAN, MG. III 197); 2. femeie care exercită un farmec deosebit, drăguță, plină de feminitate [1]; femeie neserioasă, ușoară. *Se logodise cu o muierușcă d-alea care ziua fuge de bivoli și noaptea îi prinde de coarne.* ISPIRESCU, ap. CADE; cf. GL. M.; 3. (la animale) femelă. Cf. MARIAN, O. I 40, ap. DL; 4. (metaforic; la războiul de țesut) bucata de lemn cu mai multe găuri care se bagă în dăltuitura bărbătușului pentru a fixa pînza pe sulul dinainte (VAIDA; cf. ALR II_2 h. 478).

Muieruță s. f. (LB).

Muierioară s. f. (LIUBA-IANA, M. 24).

Depreciative și peiorative:

Muierancă s. f. *O muierancă de fată învîrtește pe degete o sută de bărbați.* FLORINI, ap. CADE; cf. PAMFILE, D. 110.

Muiercană s. f. *Muiercană atîta aștepta ... se duce la o vecină, că are treabă* I. CR. I 115.

Muierotcă s. f. (ironic) 1. bărbat care se amestecă în treburile muierești; care se ocupă cu îndeletniciri muierești (MAT. DIALECT. I 25, 81, 262); 2. om pasionat după femei (CDDE). (*Mujerotke* 'effeminatus' ANON. CAR.; cf. LB); 3. bărbat condus de femeie (purtat de nas) (CADE).

Muieretcă s. f. (în Banat) (om) femeiatic (COSTIN, GR. BĂN. II; cf. CADE).

Muieroi s. m. muieroaie (BULL. LINGU. XV 51; cf. GL. M.).

Muieroaie s. f. femeie grasă, corpolentă. *Dragostea de muieroaie Ca și carnea cea de oaie; Cum o pui la foc se-nmoaie.* FĂT-FR. II (1927), p. 90; cf. GL. M.; CDDE. În ar. *mul'iroańe* (CDDE; cf. DALAMETRA; T. PAPAHAGI, D.).

Muiergiu s. m. afemeiat (C. V. I, 8, p. 34).

Muieree s. f. 1. om muieratic, afemeiat; 2. moleșit, slab ca o femeie, fricos, mișel (CADE).

Muieraret adj. afemeiat. *I-au scornit nume rău cum să fie muieraret arhimandritul.* DOSOFTEIU, V. S. 22; cf. CADE.

Muieratic, -ă adj. 1. afemeiat. *Voinicul ... rușinîndu-se de fapta lui, ca să ajungă el așa de muieratic.* ISPIRESCU, ap. CADE; cf. GL. M.; GRAUR, E. 52 (în ar. *mul'iraticu.* MIHĂILEANU; în megl. — cu alt sufix — *mul'ărucia,* ap. CDDE.; *mulăruč,* ap. GR. S. VI 170); 2. de muiere, muieresc, femeiesc. *Se vede* [o pasăre] *zicînd cu glas muieratic.* CREANGĂ, P. 232; (depreciativ) *Privește-ți-i, acei tineri, cu zîmbiri banale, cu simțiri muieratice, cu șoapte echivoace.* EMINESCU, N. 113; 3. (neobișnuit) care are înfățișare de femeie. *Unul din acei palicari muieratici, purtînd fustanelă fîlfîindă și strînsă la mijloc.* ODOBESCU, S. I 132, ap. DL. Și: *muieratec* (CDDE; cf. CADE).

Muiercînic adj. și s. m. (în Banat) afemeiat (CDDE) [2].

Muieret adj. muieratic (MAT. DIALECT. I 25).

Muierar adj. și s. m. afemeiat, desfrînat; muieratic (L. ROM. VIII, (1959), nr. 2, p. 53. Cf. ar (cu alt sufix) *mul'irușcu* (CDDE; cf. PAPAHAGI,

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie română,* Iași, 1949, p. 44.

[2] Tot cu acest sens pare a fi și neologismul *muliebru* (cf. lat. *muliebris, -e*) creat de autori, fără circulație în limbă. Cf. Iorgu Iordan, *Un dicționar de neologisme românești din anul 1862,* în SCL I, nr. 1, p. 60.

B. 647); *mul'irașcu*; *mul'irŭșŭ* (MIHĂILEANU; cf. DALAMETRA; T. PAPAHAGI, D.).

Muiericios adj. bărbat care se amestecă în treburile femeilor (țese, coase, spală vase etc.) (MAT. DIALECT. I 23).

Muieresc,-ească adj. 1. (de obicei peiorativ) de muiere, femeiesc. *Întru scîrbă era ruda muerească.* CORESI, EV. 129; cf. ib. id. 138. *Era greu, dar mințile muierești scot din piatră zer.* SLAVICI, ap. TDRG. *Să te ferească dumnezeu, de bătaia muierească.* ISPIRESCU, ap. CADE. În ar. *mul'irescu* (CDDE; cf. OBED. T. 361; PAPAHAGI, B. 647; DALAMETRA; T. PAPAHAGI, D.). Megl. *mul'ăres*, *mul'ures*, *-ească* (CAPIDAN, MG. III 197); *mul'iresc*, *mul'ăresc* (GR. S. VI 170); *mul'irească* 'partea bisericii unde stau femeile' (GR. S. VI 170; cf. PAPAHAGI, M. R. 231; CDDE).

Muieros adj. 1. afemeiat, muieratic. *Frica oprește pe bărbatul muieros.* POLIZU, ap. TDRG; cf. MAT. DIALECT. I 81; 2. slab de fire (ca o muiere). *Va plînge ca muierile, va fi muieros.* GOROVEI, CR. S. 185.

Muierește adv. ca o muiere, femeiește. *Nu se lupta voinicește, cu puterea, ci muierește, cu prefăcătoria.* SBIERA, P. 104. În ar. *mul'irește*, *mul'erește* (PASCU, D. I 120; cf. MIHĂILEANU), megl. *mul'ăreaști*, *mul'ireaști* GR. S. VI 170; cf. CAPIDAN, MG. III 197).

Colective:

Muieret s. m. 1. *Bătrînețele cu sfatul, flăcăimea cu voioșia, și muieretul cu zarva.* DELAVRANCEA, ap. CADE; (des; ironic) *Ce să faci, bă, cu muieretur ile?* TOMESCU, GL.; 2. (învechit) femeie, muiere, *Cînd auziră muieret urile despre una ca asta, se adunară numai într-o clipeală.* ISPIRESCU, U. 51.

Muierlîc s. m. (IORDAN, L. R. A. 190).

Muieriș s. m. (în Banat; CDDE).

Muieramă s. m. (CDDE). În ar. *mul'irame* (PASCU, D. I 120; cf. T. PAPAHAGI, D.).

Muierime s. m. (ARHIVA, XIV (1903), p. 22); cf. megl. *mul'ărimi* (GR. S. VI 170; cf. CAPIDAN, MG. III 197).

Verbale:

Muierí vb. IV refl. a se moleși; a se face ca o muiere. [Noi] *n-am lăsat satul și tîrgul ca să venim în codru să ne muierim.* GANE, ap. TDRG. *Frunzuliță măr sucit, Băieții s-au muierit.* ȘEZ. XII 81.

În on: Muier/eni, -eștile, -iș, -uș, Muier/ișul, -ușul CDO.

BOREASĂ

Termenul are înțelesul de 'nevastă, femeie măritată, soție, muiere' și (rar) și pe acela de 'femeie' (în general). *Să fii noră mamii mele Și mie dulce muiere, Să fii noră mamii-n casă Și mie dulce boreasă.* MÎNDRESCU, L. P. 90. *Pe sub deal, pe sub pădure, se duce-o boreasă-n lume, Fugită de la bărbat.* BIBICESCU, P. P. 360. *Dacă codrul frunza-și lasă, Toți voinicii trag acasă, La copii și la boreasă, La copii și la iosag, La boreasă mai cu drag*

La copii și la avere, Tot mai cu drag la muiere. RETEGANUL, TR. 34; cf. FOLC. TRANS. I 447; ONIȘOR, D. 92; BÎRLEA, Î. 116. *Tu ia-ți de mînă pe boreasă Și cară-te cu ea spre casă!* COȘBUC, P. II 243, ap. DL. *Boreasa mea, se lăuda olarul, are o mîndrețe de gușă de două ori mai mare decît a mea.* STANCU, D. 38. Cu aceleași înțelesuri la: BARBUL, 40; AL. GEORGE, 31; RĂDULESCU-CODIN; CANDREA, Ț. O. 70, 78; BUD., P. P. 43, 75; HANEȘ, Ț. O, 112; PAPAHAGI, M. 25; MUȘLEA, Ț. O. 191; SCURTU, UG. 294; JAHRESBER. V 189, VIII 75; ȘEZ. II 23; MAT. DIALECT. 160 [1].

Ca sinonim cu s o ț i e, f e m e i e, n e v a s t ă, cuvîntul apare în ALR I/II h. 194, 271, 272, 281, apoi în ALR II/I h. 130, pct. 228. Aria de răspîndire este situată în fostul județ Tîrnava-Mare și în părțile Făgărașului, unde se știe că au existat odinioară „boierii" din Țara Oltului [2]. (PAȘCA, Ț. O. 94). Nu apare în ALR I/II h. 270, fiind înlocuit prin *nevastă*, iar în ALR II/I h. 131 prin *muiere*. Atestările din texte arată că odinioară cuvîntul a avut o arie mai mare și mai compactă. În luptă cu celelalte sinonime, termenul (contras din *boiereasă*) apare ca o relicvă a unor stări sociale apuse. (La BUD., P. P. și T. PAPAHAGI, M. 25 are și sensul de 'stăpînă'.) În Transilvania el și-a restrîns aria, căci boierimea română de pe vremuri s-a asimilat în bună măsură cu cea maghiară, în fostele Principate *boreasă* a avut de luptat cu *jupîneasă* și *cocoană*. Totuși „patria" lui rămîne Transilvania sau aproape exclusiv această provincie. Hodoș (în M. D.) îl socotește „ardelenism", iar M. Sadoveanu îl întrebuințează pentru a reda mediul sau realitățile din această provincie [3]. În graiul popular din Maramureș și Ugocea se întrebuințează frecvent.

Termenul și-a lărgit sensul inițial 'boiereasă' , apoi s-a concretizat și s-a limitat și la acel de 'soție, nevastă', și, după cît se pare, în timpurile noastre — tot prin lărgirea sferei — (regional) asistăm la slăbirea acestui sens, căci în MAT. DIALECT. I 160 înseamnă 'femeie (mai ales străină, necunoscută)', iar CABA (în SĂL. 86), îl dă numai cu înțelesul vag de 'femeie'. În părțile Năsăudului se adresează astăzi, rar și ironic, unei soții [4] iar Zanne (în P. IV 284) îi dă și sensul (depreciativ) 'femeie cu moravuri ușoare'. Începerea slăbirii conținutului semantic al termenului reiese și din faptul că, regional, el se aplică și unei femei mai bătrîne, deci e sinonim cu *lele* (ALR I/II h. 203, pct. 156). În Muscel e atestat de Rădulescu-Codin. Din investigațiile noastre însă, reiese că generațiile tinere nu-l mai întrebuințează decît foarte rar și în derîdere.

Derivatul (masc. refăcut din fem. *boreasă*) **boresar** 'văduv' (CANDREA, Ț. O. 80) se îndepărtează destul de mult de la sensul de bază. ALR I/II h. 269 atestă acest derivat cu sensul de 'tînăr însurat' în pct. 343, 345, deci în Maramureș, unde, la fel, știm că au existat odinioară boieri [5].

---

[1] Cf. H. H. Stahl, *op. cit.*, vol. II, p. 137.

[2] Cf. I. Pușcariu, *Două documente privitoare la revolta boierilor din Țara Făgărașului în favoarea lui Mihnea vodă numit cel Rău*, în „Analele Acad. Rom.", S. II, tom. XXXII, p. 61 și urm.

[3] Cf. N. A. Ursu, *op. cit.*, în „Iașul nou", V, 1953, nr. 3—4, p. 279.

[4] Cf. A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BULL. LINGU. VII, (1939), p. 126.

[5] Cf. A. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 85 și urm.; P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 83.

În comuna Deda, raionul Toplița, din Regiunea Mureș Autonomă Maghiară, avem și derivatul diminutival, cu valoare hipocoristică, **boresuică** s. f. (MAT. DIALECT. I 160).

CREȘTIN(-Ă)

Creștin (< lat. *christianus*) în limba română, pe lîngă sensul de bază 'adept al creștinismului', mai are și pe acela de 'om, persoană, individ'. Acest sens este răspîndit mai ales în istroromână (cf. PUȘCARIU, ISTR. II 227; id. ib. III 103, 307), precum și în alte limbi romanice (REW 1888; cf. CDDE; ALESSIO, CONC. 25)[1], apoi în albaneză, greacă și bulgară (DA; cf. BUL. FIL. VI 186)[2].

Am arătat mai înainte că termenul *om* are și sensul de 'soț, bărbat'. La rîndul său femininul lui *creștin*, adică *creștină*, are, în limba veche, și înțelesul de 'nevastă, soție'. *Bărbații și creștinele.* CUV. D. BĂTR. 467. *O fericați de soții bărbați și creștinele*[3].

Avem de-a face, probabil, și cu o influență bisericească.

GOSPODAR, GOSPODINĂ

Termenul *gospodar* de la sensurile: 'domnitor; om cu casă și gospodărie; stăpînul casei (al gospodăriei)', a ajuns prin generalizare și extensiune și la sensul (reg.) de 'bărbat, soț'. *Ne-am întîlnit cu gospodarul dumitale.* SADOVEANU, P. S. 38, ap. DA. *Bucură-te, țînterime, Că ș-al meu gospodar vine.* MARIAN, Î. 318. Cu această accepțiune apare în ALR I/II h. 269, ca sinonim cu *tînăr însurat* în cîteva puncte din Moldova de nord și Bucovina.

Femininul *gospodină* 'doamnă; stăpîna casei și a gospodăriei; femeie pricepută în ale gospodăriei' a ajuns (reg.) în același fel la sensul de 'soție'. *Tată-său ... care știa să trăiască ... își adusese gospodină în casă.* SADOVEANU, P. S. 139, ap. DA.

Dintre sensurile derivatului *gospodărie* intră în preocupările noastre numai cel (regional) 'căsnicie'. *Gospodăria lor nu era din cele mai fericite.* XENOPOL, ap. TDRG. De la acest sens, prin extensiune, s-a ajuns ușor la acela de 'familie', dat ca sinonim cu acesta în ALR II/I h. 135, pct. 531 și 605.

Dintre sensurile derivatului verbal *a (se) gospodări* reținem pe acela (reg.) de 'a (se) însura, a (se) mărita, a (se) căsători'. *Era un om ș-o femeie care, nu de mult să gospodărise împreună.* ȘEZ. VII 133. *Niște oameni vrînd odată fiul să-și gospodărească* (= căsătorească). SEVASTOS, NU. 58.

---

[1] Cf. Cr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, Copenhague, 1913, vol. IV, p. 155.

[2] Cf. rus. *крестиянин* 'paysan, villageois' și ucr. *chrystianyn* (= liudyna) 'om' (BUL. FIL. V 234).

[3] Cf. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi, codicele Todorescu și codicele Marțian*, București, 1914, p. 220, 235.

Etimologic, termenul este cunoscut aproape tuturor limbilor slave (MIHĂILĂ, î. 136). În limba română se pare că provine din rus. *господарь*, 'stăpîn, domn' (cf. bg., s. -cr. *gospodar*). O indicație despre această origine este și aria de răspîndire a termenului (cu accepțiunile care ne interesează), în zona de influență ruso-ucraineană.

JUPÎN(-EASĂ)

Este unul dintre cuvintele intrate în limba română din timpul primului contact al românilor cu slavii (< vsl. *županu*) [1].

În orînduirea feudală reprezenta titlul onorific dat boierilor, înalților demnitari, conducătorilor de orașe, apoi negustorilor [2]. De la acest sens inițial, cuvîntul a derivat ulterior mult [3].

În accepțiunile care ne interesează aici e întrebuințat (în limba veche) ca titlu de respect dat de soție bărbatului ei. *Ca Sara îngăduia lui Avraam, chemîndu-l pre el giupânu* (= domn BIBLIA, 1688; N. TESTAMENT, 1648). COD. VOR. 153. Sensul de 'soț' îl găsim în versurile: *De-ar da bunul dumnezeu Să fie pe gîndul meu; Să moară jupînu Să rămîi numai cu mine, Ca să mă-nțeleg cu tine* [4].

Ca termen respectuos față de un om în vîrstă e dat în ALR. I/II h. 202, pct. 350 și 354, fiind sinonim cu b a d e. Acest sens îl constatăm și în versurile: *Rău-i, doamne-n sat departe La tot omu să-i zici bade.* P.P.

Termenul *jupîneasă* a ajuns și la sensul de 'soție, nevastă'. *Forlea Ionuțu ... și cu jupîneasa-mea, Axenie, și cu feciorul meu, Timofie, și cu fiica mea, Pelaghie* [am cumpărat cartea]. BÎRLEA, î. 182; cf. DIILR II 449. *Jupăneasa lui Calin Marina, în ciumă s-au mutat către viața de veci după bărbatul ei Mare Gavrilă* (a. 1741) D. POP, M. 34. *De la noi a treia casă Tot suspină-o jupîneasă, C-a bătut-o bărbatul, Că s-a iubit cu altul.* PAULETTI, S. 18 (La vocativ): *Au zis tată-său către femeaia lui: soțu* [= soție] *mieu, jupîneasă!* (a. 1760). GCR. II 68.

Tot la vocativ se întrebuințează ca titlu de politețe: *Jupîneasă soacră mare Și jupîne socru mare, Ne-am ruga la dumneavoastră.* BUZILĂ, N. 802.

Prin lărgire de înțeles și prin trecerea de la o categorie socială mai puțin numeroasă la alta mai numeroasă, termenul nostru și-a depreciat și degradat sensul [5], ajungînd — uneori — cuvînt de ocară (IORDAN,

---

[1] Cf. S. Dragomir, *Cîteva urme ale organizației de stat slavo-române*, în DR I 147, 149, 161; A. Rosetti, *Sur dr. jupin*, în BULL. LINGU. V 221, 222; id. L. R. III, 98; BOURCIEZ, ÉL. 194; MIHĂILĂ, î. 132, 133.

[2] Cf. Lucia Djamo și Olga Stoicovici, *Din terminologia socială a documentelor slavo-moldovenești din sec. al XIV-lea și al XV-lea*, în ROMANOSLAVICA, VI, (1962), p. 76.

[3] Pentru „peripetiile" sociale ale cuvîntului cf. Gr. Scorpan, *Cuvinte care dispar*, în „Iașul nou", III (1951), nr. 3—4, p. 164—175.

[4] Cf. L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 239.

[5] Cf. cele notate de Budai-Deleanu: *Nu trebuie a să mira că Florescul zice străinului „jupîne", căci pe acele vremi această titulatură se da numa la boieri; nu ca în zioa de astăzi la fieștecare.* BUDAI-DELEANU, Ț. 146.

L. R. 308). Asistăm deci la pierderea „rangului" acestui cuvînt datorită felului în care el şi-a schimbat sensul în diverse epoci [1]. Aşa se explică sinonimiile :

a) j u p î n - b ă r b a t; i u b i t, a m a n t. *I-a venit jupînul cu chef.* C. PETRESCU, Î. II 221, ap. DA. *Frunză verde lemn de spin, Vrea mîndru să-i zic jupîn. Eu l-oi jupîni de-oi vre, De nu cum i s-o căde.* FOLC. TRANS. I 304.

b) j u p î n - m o ş n e a g (ALR I/II h. 189, pct. 347).

c) j u p î n e a s ă - b a b ă (ALR I/II h. 196, pct. 357 şi nota pct. 350).

d) (ironic) j u p î n e a s ă - f e m e i e m ă r i t a t ă, s o ţ i e. *Haida, jupîneasă, acasă, Că tu n-ai faţă de masă, Nici n-ai ţol, nici n-ai perină, Bată-te crucea ţolină.* MARIAN, SA. 147 ; cf. RĂDULESCU-CODIN, L. 99, 125.

Făcînd abstracţie de diversele sensuri, termenul — ca element lexical de adresare — era viu în graiul din părţile Maramureşului, ceea ce s-ar putea explica prin prezenţa numeroasă în trecut a evreilor negustori din această regiune. Cînd populaţia românească se adresa către aceştia, adăuga totdeauna înaintea prenumelui, ca termen deferent, pe *jupîne*. O situaţie, în parte, era şi în părţile Năsăudului.

Der. on : **Jupîn-/ea, -eni, -eşti** CDO.

GAZDĂ

Termenul (<magh. *gazda* 'stăpîn (bogat)' ; (reg.) 'nevastă') în accepţiunea care ne interesează denumeşte 'capul familiei ; stăpînul şi stăpîna casei'[2]. Cf. MARIAN, NA. 253 ; RETEGANUL, P. II 22, IV 5. Printr-o uşoară schimbare de sens el a ajuns (reg.) să denumească 'soţul', 'soţia', 'nevasta'. Cunoscută fiind preponderenţa soţiei în conducerea treburilor gospodăreşti ale casei, termenul s-a limitat mai mult la denumirea acesteia. *Bondre Ştefan şi cu gazda dumisale, Frosina, şi cu fata lor, Ileana, această carte ... o dau* (a. 1770). BÎRLEA, Î. 11 : cf. id. ib. 41, 135, 136, 160, 239. (Un gospodar vorbind despre soţia lui) *Nu-ţi pot da răspuns pînă nu mi-oi întreba şi gazda.* ŞEZ. V 74. (Des în derivate) *Am trimis pe găzdoaia mea.* IORGA, S. D. XII 120 ; cf. BÎRLEA, Î. 2. (Fragmente din bocete adresate soţului decedat) *Bunuliucu meu găzduţă, Da haida pîn-acăsuţă.* GR. S. VII 15. *Tinerelul meu găzduţ, Unde te duci de-acăsuţ.* id. ib. 16. *O, găzducă, o, găzducă, Lăsatu-m-ai văduucă.* id. ib. 21 [3].

---

[1] „... les faits linguistiques, les faits historiques et les faits sociaux s'unissent, agissent et réagissent pour transformer les sens des mots ; on voit que, partout, le moment essentiel est le passage d'un mot de la langue générale à une langue particulière, ou le fait inverse, ou tous les deux, et que, par suite, les changements de sens doivent être considérés comme ayant pour condition principale la différenciation des éléments qui constituent les sociétés". MEILLET, L. 271.

[2] Astfel se explică şi sinonimia f a m i l i e - g a z d ă, din ALR II/I h. 135, pct. 95.

[3] Sensul (degradat) *găzdoaie* 'concubină' răspîndit prin Transilvania (cf. RETEGANUL, P. V. 15) nu intră în preocupările noastre.

CONSO(A)RTE — CONSOARTĂ

Întrebuinţaţi, rar, în literatura cultă şi în stilul juridic, ca neologisme < it. *consorte* (lat. *consors, -tis*), aceşti termeni denumesc pe 'cei asociaţi, întovărăşiţi; cei ce împărtăşesc împreună soarta', iar în cazul nostru special pe aceia care sînt căsătoriţi împreună; deci ei sînt sinonimi cu s o ţ - s o ţ i e; b ă r b a t - n e v a s t ă. Cf. *prinţ consort*.

Pe-al tău nobil, bun consoarte, Îl iubesc ca pe un frate. ALECSANDRESCU, M. 190. Se întrebuinţează mai mult fem. sg. 'soţie, nevastă', uneori cu sens hazliu sau ironic [1]. *Un gentilom o cere de consoartă.* MACEDONSKI, O. II 161, ap. DA ms.

CONSOŢ(-OAŢĂ)

Cam pe acelaşi drum semantic cu sinonimul (parţial) precedent merge şi acest neologism (din *con-* şi *soţ, soaţă*, format după lat. *consocius, -a*), al cărui sens special, care intră în preocupările noastre este 'cel sau cea care este căsătorit(ă) cu altul'. *Căsătoria contractată de consoţii care n-aveau încă vîrsta cerută ... nu se mai poate ataca.* HAMANGIU, C. C. 51, ap. DA. E un termen savant, care a circulat numai în stilul juridic.

HAZAICĂ

DA îl dă cu sensurile: 1. stăpîna casei; 2. familie. *Fiecare familie (omul cu hazaica lui) şade la masă.* H. XIV 450, în Somova-Tulcea. Sensul al doilea credem că nu este 'familie', ci 'soţie, nevastă', aşa cum îl găsim şi în RĂDULESCU-CODIN, TR. 135 (cf. rus *hozjaika* 'Wirtin'). Var. *cazeică*.

PERECHE

Pornindu-se de la realitatea că soţul împreună cu soţia formează o pereche (cf. lat. **paricula, -am*), termenul denumeşte 'cele două fiinţe unite prin căsătorie: bărbatul şi femeia'. *A fost odată o pereche de oameni, ei n-aveau copii ... ci trăiau bine şi nevasta nu ieşia din cuvîntul bărbatului.* ISPIRESCU, L. 285. În cadrul acestui sens avem: *perechea cea nouă* = *însurăţeii* (ALR II/I h. 165, pct. 334); *o pereche* = *soţi* (ALRM II/I h. 211, pct. 182, 334); *o pereche* (*de tineri*) = *miri* (ALRM I/II h. 363, pct. 49, 200 şi 08). Mai denumeşte şi 'fiinţa care împreună cu alta formează o pereche: b ă r b a t, f e m e i e, s o ţ, s o ţ i e, n e v a s t ă'. *Soţia ta astăzi, perechea-ţi iubită, O să te răpuie cu moarte cumplită.* PANN, P. V. I 56, ap. DA ms. *Şi e chiar nevasta noastră, Mi-e pereche.* ALECSANDRI, P. P. 352.

---

[1] În ceea ce priveşte fluctuaţiile: c o n s o a r t ă - m u i e r e - n e v a s t ă, care se produc de cele mai multe ori din motive afective, cf. Gr. Scorpan, *Vocabularul lui Caragiale*, în „Iaşul nou" III (1951), p. 131—132; T. Măruţă, *op. cit.*, p. 108.

URSIT (-Ă)

Termenul este în legătură cu credința mistico-superstițioasă din trecut a oamenilor de la țară despre ursitoare, un fel de zîne, care încă de la naștere ar prevesti soarta și viitorul oamenilor.

În seara spre Anul Nou, fetele făceau anumite vrăji, ca să-și ghicească pe cel ursit sau predestinat a le fi soț. (Cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 48; id. FOLK. SC. 128; SCURTU, UG. 157, 158; ARH. FOLK. I 145, 150; VII 111; ALR I/II h. 241; id. II/I MN. pag. 74 [2653]; ALRT II 35, pct. 47; 93 pct. 192; 249, pct. 769; 254, pct. 791; 279, pct. 848.)

Cuvîntul reprezintă participiul verbului *a ursi* (cf. ngr. ὁρίζω, viitorul ὁρίσω, a limita, a determina, a prezice; bg *orisvam*, *-ur* 'a prezice') devenit adjectiv substantival *ursit* și *ursită* (rar: *ursitor* s.m.; *ursitoare* s.f.) cu sensul de 'logodnic', *-ă*, (des) 'soț-soție' (MARIAN, SE. I 60, 61; cf. ȘEZ. V 169). *Tu ești ursitul inimei mele.* ISPIRESCU, L. 35. *Fire-ai, dragă, fericită, Că tu ești a mea ursită.* ALECSANDRI, P. P. 137. *Cînd la o femeie i-a murit bărbatul, ea zice: „mai am un ursitor, adică mai am un bărbat".* ALR I/II h. 241, pct. 512 (note); cf. TDRG.

ORTAC (-Ă)

Înțelesul propriu al cuvîntului este 'tovarăș, prieten, camarad', uzual mai ales între minerii din Transilvania.

De la acest sens, pornindu-se de la ideea că și soții în căsătorie sînt un fel de tovarăși, cuvîntul — prin lărgire de sens — a ajuns, regional, la înțelesul de 'bărbat, soț; soție'. *Ș-o fost bun și o fost rău, Asta mi-i ortacu meu.* ALEXICI, C. P. 114.

Ortac 'soț, tovarăș: se zice și de soție' [1]. În ALR I/II h. 270 „Nevastă" în pct. 18: *ortaca mea.*

Derivatul (reg.) *ortăcie* este sinonim cu c o n c u b i n a j (COSTIN, GR. BĂN. I).

Tot prin lărgirea sensului de bază *ortac* a ajuns să denumească și pe 'fratele de cruce' (ALR. II/I MN p. 66 [2627], pct. 53), uzual mai ales la vocativ (HODOȘ, M. D.), iar în atmosfera semantică a nunții *ortacii mirelui* = frați de mire (MARIAN, NU. 425).

Întrebuințarea termenului aproape exclusiv în Banat și în sud-vestul Transilvaniei ne indică și originea lui din s.-cr. *ortak*, 'tovarăș, asociat' (cf. tc. *ortak*).

ROMÂN (RUMÂN)

Afară de sensul social etnic și general cunoscut, cuvîntul are și unele accepțiuni care intră în domeniul cercetării noastre.

---

[1] Cf. Dr. I. Popovici, *Poezii populare române, Balade populare din Banat*, Oravița, 1909, p. 123.

Astfel, mai întîi denumeşte pe 'om (în general)'. Iată un exemplu : *Nu bagi de seamă cum curge vremea, te pomeneşti cu ei cogeamite rumâni.* STANCU, D. 76.

De la acest sens vag, cuvîntul a trecut, prin extensiune, azi atestat numai regional, la acela de 'bărbat, soţ'. *Femeia zice* : *rumânu meu* (*bărbatul meu*), *rumâne hăi!* (*măi bărbate!*). I. CR. III 53. *Muierea ... e jumătate de cruce, rumânu* (= *bărbatul*) *e cruce întreagă, cruce de voinic.* JIPESCU, O. 79. *Mă Nae, mai mişcă-te şi tu, mă omule, de mai ad-on ban, că d-aia eşti rumân la uşa casei — îi zicea nevasta.* IOVESCU, N. 39, ap. DA ms. Cu sensurile 'om, bărbat, soţ' în TOMESCU, GL. (sinonimii des date şi de ALR), iar numai 'soţ' în L. ROM. X, nr. 4, p. 320.

În ALR. I/II h. 204 („Bărbat") alături de acest termen apare şi r u m â n (r o m â n) în cîteva puncte (746, 878, 954 ; cf. şi note) din Muntenia şi centrul Moldovei (pct. 536, 590, 592, 600 ; cf. şi notele). În h. 205 „B ă r b a t" (la vocativ) îl găsim numai în pct. 790 ; în h. 269 „Tînăr însurat", în pct. 744 şi 890 (în note) ; în ALR II/I h. 129 „Bărbatul meu" în pct. 928, iar în 728 şi 888 *român* apare alături de b ă r b a t. În MN. pag. 83 [2695] „Soţi" în pct. 886 şi 928 s-a răspuns *muierea cu rumânul ei.*

Faptul că termenul apare mai des în Muntenia duce desigur spre sensul social (din orînduirea feudală) al cuvîntului, cînd r u m â n, în această provincie, era sinonim cu i o b a g, ş e r b [1].

Deoarece dările se plăteau pe „cap", *rumânul* desemna şi pe 'stăpînul casei'. De aceea nu avem, cu această accepţiune termenul *română* [2].

VOINEA (VOINIU)

Are următoarele sensuri foarte apropiate între ele : 'logodnic'. *Iar ea le grăia* : — *Nu mi-e frăţior, nici nepot de sor, Ci-i drag voinea-al meu...* — *Că de l-aţi scula, Pe drag voine-al meu, Vamă v-o lua, Vamă fără seamă* : *Fir şi ibrişin şi postav d-ăl bun, Sculuri de bumbac, Nunta ca să-mi fac.* TEODORESCU, P. P. 86 (fragment din „Colind de logodnică"). Acelaşi sens pare a se fi păstrat şi în fragmentul pe care-l cităm mai jos, cu toate că aici *voinea* apare ca nume propriu. (De altfel în limba română e mai răspîndit ca nume de persoană. Cf. bg. *Vojna, Vojno*). *Strigă fata din cetate, La voinic de aia parte, Vino, Voinea, de mă ia, Şi mă trece Dunărea, Fă-mă soţioara ta.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 191.

'Bărbat tînăr' „nouveau mari" DDRF ; 'bărbat, tinerel de curînd însurat' (FRÂNCU-CANDREA, R. 65).

'Bărbat' (cu înţelesul de soţ). *Măi nevastă cu chindeu, Cum o duci cu voina tău?* MÎNDRESCU, L. P. 111. *Dur, dur, dur, negrule, dur, Că nu-i fur, ca să te fure, Ci îmi este voiniul meu, Voiniul meu, stăpînul tău, Ginerel părinţilor, Cumnăţelul fraţilor,* TEODORESCU, P. P. 74. Şi : (reg.) *voiniu.*

---

[1] Cf. şi O. Densusianu, *Evoluţii semantice* (curs litografiat), Bucureşti, 1936—1937, p. 46 47.

[2] Cf. C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943, p. 136, şi urm. ; H. H. Stahl, *Contribuţii ...*, III, p. 333 şi urm.

Cu originea și sensurile acestui cuvînt s-a ocupat E. Petrovici în DR V 482—483, 900 care-l explică din vsl. *voinu* 'miles'. Dezvoltarea semantică de la *soldat* la sensul lui de mai sus, autorul o explică prin înțelesurile pe care le are cuvîntul în sîrbo-croată (*voinŭ* 'miles'; *vojno* 'maritus'). Forma românească feminină se explică din *vojno* (ca în *slovo* > *slovă*; *trlo* > *tîrlă*; *ocno* > *ocnă* etc.), iar *voinea* se explică prin suf. bg. *-ja*, *-jo*, care formează hipocoristice.

Pentru numeroase onomastice, vezi CDO.

ZESTRAȘ, ZESTROI

Acestea sînt derivate de la *zestre* cu sensul 'om care „se mărită", nu se însoară' (CIAUȘIANU, V.), 'care intră prin căsătorie în casa soției' (L. ROM. XI, nr. 3, p. 263).

Se pornește de la ideea de zestre, dîndu-se astfel preponderență femeii. Cuvintele ar fi deci sinonime (parțiale) cu tînăr însurat; soț.

Zestroi pare a avea (datorită sufixului) și o nuanță peiorativă cu privire la cel care a ajuns să accepte situația respectivă.

★

EL, EA, DUMNEATA

Pronumele: *el-ea*, *dumneata*, *al meu* (ca și cuvîntul *pereche*) nu reprezintă tipuri lexicale și nu sînt propriu-zis termeni de înrudire, ci mai mult un fel de substituiri ale acestor termeni.

El, ea în vorbirea femeilor de la țară, rar și a celor de la oraș, acest pronume, la masculin, are și sensul de 'bărbatul meu, soțul meu'. *Așa-i zice femeia bărbatului ei: „el, omu meu, dumnealui"*. FURTUNĂ, V. 91. *Dacă nu-i el acasă, ce pot să fac eu?* BUL. FIL. II 13.

Această înlocuire de termeni se explică prin poziția inferioară a vorbitorului față de cel căruia i se adresează sau despre care vorbește (IORDAN, ST. 122; cf. id. ib. L.R.C. 376). Invers: *ea* 'soție, nevastă' (DL).

Dumneata (*mata*, *matale*; *dumnealui*, *dumneaei*). Ne ocupăm mai întîi de forma pers. a 3-a a acestui pronume de reverență, *dumnealui* 'bărbatul meu' (uzual mai ales în vorbirea orășenilor, ca sinonim al lui *el* din vorbirea populară); și *dumneaei* 'soția mea'.

S-ar putea ca acestea (mai ales cel masculin) să-și aibă originea în titlul care se întrebuința odinioară înaintea numelor proprii de boieri sau a funcțiunilor pe care le îndeplineau aceștia [1]. *S-a înfățoșat la curte dumnealui postelnicul Andronache Zimbolici* [2]. Soția boierului cînd vorbea cu alții despre soțul ei spunea *dumnealui*, iar cei din jurul ei, mai ales cei inferiori ei, au imitat acest fel de vorbire [3].

[1] Cf. Al. Niculescu, *Notes sur la structure de l'expression pronominale de la politesse*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", I (1962), p. 179 și urm.

[2] Cf. IORDAN, ST. p. 123.

[3] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, cf. id. L.R.C. 376.

De obicei se întrebuințează în absența soțului sau soției. *Răposata dumneei, nevastă-mea a dintîi.* CARAGIALE, ap. DA ms. *Ai întîlnit ... pe alde dumnealui?* (*și „dumnealui" i-era bărbatul*). DELAVRANCEA, S. 216, ap. DA ms. *Iar soția dumisale, Pe zebrele se punea și la dumnealui privea.* GCR. II 337 ; cf. ALR I/II h. 205. *De cînd s-o dus bărbatul, N-am dat gură la altul. De cînd s-o dus dumnealui, N-am dat gură nimănui.* P.P.

Întrebuințat în prezența soților, poate avea și o nuanță ironică. Soțul : *Ce pot face eu? Dumneaei dictează în casă.* Soția : *Eu aș merge la bal, dar nu vrea dumnealui* [1].

Dumneata (mata, matale) e întrebuințat, regional, mai ales în adresare, în cercul familiar și între rude. *Mata* 'mamă' (ALR I/II h. 155) ; *dumneata* și *tale* sau *matale* 'tată (h. 152) ; *dumneata* 'frate : frate mai mare' (h. 162).

Uneori se întrebuințează pentru a evita denumirea care ar trebui să i se dea cuiva, tocmai fiindcă vorbitorul este conștient că nu-i este rudă adevărată : *Dumneata* 'tată vitreg' (ALR I/II h. 155) ; *dumneata, mata* 'mamă vitregă' (h. 156) ; *dumneata* 'frate vitreg' (h. 161). Toate aceste accepțiuni sînt răspîndite și în graiul din jurul Năsăudului.

Notăm cu acest prilej observația interesantă pe care o face acad. I. Iordan (ST. 46) în legătură cu valoarea diferită a variantelor acestui termen : „În sudul Moldovei (la Focșani), am simțit o deosebire (semantică nu morfologică) între aceste două forme : o doamnă, din mica burghezie, spunea *matale*, mamei și *mata* soacrei sale".

Scurtarea *mata* < *dumneata*, ca și amestecul formelor de nominativ cu cele de genitiv-dativ, se datoresc graiului copiilor.

Al meu Acest pronume e întrebuințat îndeosebi de către femeile de la țară, cînd vorbesc cu cineva despre soțul sau bărbatul lor, în absența acestuia. În acest fel se evită termenul 'bărbat' sau 'soț', iar adjectivul posesiv *al meu* devine pronume [2].

Mie mi-a spus al meu [= bărbatul meu] *că... nu l-a mai văzut.* DELAVRANCEA, ap. TDRG. (La pl.) *Ai noștri* = soții. *D-apoi cînd or veni ai noștri?* CREANGĂ, P. 13.

Jumătate. Între alte sensuri, acest cuvînt are și pe acela de 'soție, nevastă', întrebuințat mai ales în glumă. *Vino să te prezint jumătății mele, care mă respectă așa de puțin.* D. ZAMFIRESCU, R. 22, ap. DA. *Ce ți s-a întîmplat, babo? zise el, cum își văzu jumătatea.* ISPIRESCU, L. 96.

La acest sens cuvîntul a ajuns poate și printr-o influență biblică. ALR nu-l înregistrează, deci sensul nu este popular.

---

[1] Cunosc din graiul popular de prin părțile Năsăudului acest mod de întrebuințare a pronumelui de politețe (la pers. II *dumneata*) între soți, mai ales între părinții care au copii. Motivul acestei întrebuințări este dorința părinților de a obișnui pe copii încă de mici cu o terminologie (și ulterior cu o atitudine) reverențioasă atît față de părinți, cît și față de frații lor mai mari.

[2] Pentru diverse nuanțe stilistice, cf. IORDAN, ST. 127.

SOCRU

Este general cunoscut cu sensul de 'tatăl unuia dintre soți în raport cu celălalt soț' (denumirea începînd o dată cu nunta). Etimologia: < lat *socrus* [1]. (Cf. și *socrus* non *socra*. APPENDIX PROBI, ap. CR. ROM. I 41.)

Cuvîntul face parte din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, Î. F. PR. 142) [2]. Iată cîteva citate din literatura veche și populară. *Poate să părască la giudeț... și socrul pentru sudalma nurorii sale.* PRAV. 237, ap. DA ms. *Timuș, cu oastea... n-au mai așteptat să se adune cu socrul său, Vasile Vodă.* M. COSTIN, ap. CADE. *Se duse la... socru, îi sărută mîna.* ISPIRESCU, L. 39. *Să-i fac soacrei comănac, Socrului căciulă-n cap.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 466.

Termenul (la pl.) denumește pe 'părinții unuia dintre soți în raport cu celălalt soț'. *Fata împăratului, cum a ajuns la casa mirelui, i-au plăcut palaturile și socrii.* CREANGĂ, P. 86. Vezi: *Corinteu.*

ALR I/II h. 261 „Socru" ne atestă unitatea desăvîrșită a întregului teritoriu al limbii române [3], în ceea ce privește denumirea acestei noțiuni și sensul ei precis.

Compuse:

Socru mare = tatăl mirelui în timpul nunții; (pl.) părinții mirelui. *Să-mi dai calul dumitale, Să mă duc la socrul-mare.* GOROVEI, C. 381, ap. DL. *Iar mai spre-amiazi, din depărtări Ivitu-s-a crescînd în zări Rădvan cu mire, cu nănaș, Cu socrii-mari și cu nuntași, Și nouăzeci de feciorași Veneau călări.* COȘBUC, P. I 56. *Bună dimineața, socri mari!* N. G. TISTU, B. 16.

În anchetele ALR termenul a fost provocat prin întrebare directă (cf. ALR II/I MN. pag. 79 [2681]). Rezultă că numirea este generală în dacoromână. În cinci puncte dispersate s-a răspuns numai cu *socru.* Totuși se găsesc și rare diferențieri, în sensul că termenul este aplicat și tatălui miresei [4]. (Cf. și H. II 14, în Blăjan-Buzău.)

---

[1] Termen reprezentat în toate dialectele românești sud-dunărene. Cf. PUȘCARIU, ET. WB.; WEIGAND, V. M 21; POPOVICI, D. R. 152; ALR I/II h. 261. În dialectul istroromân avem și termenul (reg.) *tast* (FĂT-FR. VIII 45, 47; cf. CANTEMIR, T. 182) < s.-cr. *tast* 'idem'. În ar. și forma *socur* (T. PAPAHAGI, D.).

De asemenea lat. *socrus* s-a păstrat și e răspîndit în toată Romania (cf. TAPPOLET, 121, 122; REW 8054; ARHIVA, XXX 21; ALESSIO, CONC. 8, 44; W. Meyer-Lübke, *Einflührung in das Studium der Romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1920, p. 156).

[2] Sub forma *szokrum, szokram* a intrat și în graiul ceangău (MÁRTON, P. 561).

[3] Răspunsurile: nene (pct. 285, 295), *tată* (pct. 289), *tată* sau *socru* (pct. 94, 308, nota de la pct. 542), *socru* și *taică* (pct. 825) sînt date mai mult în adresare și conțin o nuanță de respect, ca și ar. *afendi* (pct. 05, notă). Cf. *Tată.* Pentru exemple similare (*socru* = *tată*) în it. și fr. cf. TAPPOLET, 126.

Tot prin adresare se explică și sinonimul (ironic) *pădureț* (în Poiana-Bihor), com. R. TODORAN-CLUJ. Cf. *De-ar muri socrul să-i iau locul!*, se zice despre cine se așteaptă la o întîmplare norocoasă (TDRG).

[4] *Socru le nevẹste* (pct. 02, istr.) e un termen explicativ, iar *tatcu* (pct. 012, megl.) este dat ca adresare reverențioasă. Cf. *tată. Socru mare* = naș (parrain à un mariage) din DDRF (unica atestare) e o numire improprie sau poate o traducere greșită. *Socru mare* — frații mirelui și miresei (H. II 14) e o extindere ciudată, ocazională și exagerată cu tendința de a valorifica rudeniile pînă la ramurile cele mai îndepărtate.

Socru mic [1] = tatăl miresei; (la pl.) părinții miresei (H. II. 245, în Beilicu-Constanța; cf. DENSUSIANU, Ț. H. 242; CLOPOTIVA, II 411; ALR II/I MN. pag. 79 [2681], pct. 105, 272, 284, 514, 876 [2].

Tată socru [3], i se zice socrului de către ginerele (sau nora) adoptat (ă) prin căsătorie și deci venit(ă) în casa socrului [4]. E un termen respectuos [5].

Menționăm și derivatele: **socrișor** s. m. (MARIAN, NU. 76) și (reg.) **socrie** s. f. Acesta este atestat mai întîi în ANON. CAR. (*sokrie*) și are sensul mai frecvent de 'părinții nevestei sau ai bărbatului' cum reiese din citatele următoare: *Hai să mergem la socrie Pe goștie, C-o trecut un an în post De cînd la socri n-am fost.* DENSUSIANU, Ț. H. 174. *Vere, cînd te-i însura, Ginere nu te băga, Că ginere la socrie E ca ruda la cocie.* FOLC. TRANS. I 71; cf. id. ib. II 351, 361; PAMFILE, C. Ț. 91; CADE.

În ar. *sucril'é* 1. socri mari; 2. rudenia de socri; socrime (PAPAHAGI, B. 708; cf. T. PAPAHAGI, D.).

Megl. *sucril'ă* s. f. socrie (PAPAHAGI, M. R. 253; cf. CAPIDAN, MG. III 269); (col.) *sucrimi* s. f. socrime: socrie (id. ib.). Ar. *sucrime* s. f. = socrie (PAPAHAGI, B. 703; cf. DALAMETRA; T. PAPAHAGI, D.).

SOACRĂ

Este, după cum se știe, mama unuia dintre soți în raport cu celălalt soț (< lat. *socra*) [6], fiind atestat din cele mai vechi texte. *Vindeca soacra lui Pătru.* CORESI, EV. 57. *Soacra cu trei nurori.* CREANGĂ, P. 3; id. ib. 4. *Tînără m-am măritat Și rea soacră-am căpătat.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 170. *Căci mi-a dat-o* [pe mîndra] *soacră-mea Ca să țin casă cu ea.* BAL. OLT. 41.

În ALR I/II h. 262 „Soacră" acest termen apare pe întreg teritoriul limbii române [7], afirmînd ca și la *socru*, uniformitatea deplină a terminologiei noastre fundamentale de rudenie și vitalitatea termenilor [8].

---

[1] Adj. *mic* aici arată un grad de rudenie subordonat, secundar.

[2] *Socru mic* — unchiul mirelui (ALR II/I MN. pag. 79 [2681], pct. 260), pare a fi o numire improprie, dată prin extensiune sau numai ocazional.

[3] *Socru* în acest caz, devenit adj., arată reverență, politeță, cf. fr. *beau-père* (TAPPOLET, 123).

[4] Cf. N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, p. 25.

[5] Cf. pentru limba franceză C. Regnier, *Sur un emploi de seigneur qui manque à Godefroy*, în „Romania" LXXXI (1960), p. 522—524; id. *A propos de sire, seigneur „beau-père"*. în „Romania", LXXXIII, (1962), p. 117—118.

[6] Este de asemenea cunoscut și răspîndit în toate dialectele românești sud-dunărene. În ar. și megl.: *soacră* (PUȘCARIU, ET. WB.; cf. POPOVICI, D. R. 152; PAPAHAGI, B. 698; id. M. R. 116; JAHRESBER II 135; WEIGAND, AR. II 329; DALAMETRA; CAPIDAN, MG. III 269; GR. S. VII 200; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 262). În istr.: *socra, socrę* (MIKLOSICH, R. U. 45; cf. JAHRESBER. VI 344; MAIORESCU, ISTR. 123; PUȘCARIU, ISTR. III 133, 325; ALR I/II h. 262). În acest din urmă dialect am găsit, atestat o singură dată, și sinonimul *punița* (< s.-cr. *punica* 'soacră') cu precizarea: „punița ăi maia ale mul'are: poc socra ăi maia omului (om 'soț, bărbat', n.n.). Cf. FĂT-FR. VII, 1933, p. 44, 47. Termenul există în toată Romania (vezi trimiterile pentru *Socru*; cf. și A. Graur, *op. cit.*, în BULL. LINGU, VIII 219, 220).

[7] În pct. 285 și 335 *mamă* (cf. nota); în pct. 825 *soacră*, dar în adresare *muică* (cf. *nota*); în pct. 273, 289, 295, 890 *mamă* și *soacră* (cf. și notele acestor puncte). Ca și la *socru*, aceste denumiri sînt date obișnuit în adresare (cf. *-Alei, maică, soacră-mea, Ian deschide porțile și întinde țoalele.* BAL. OLT. 50) și cuprinde în oarecare măsură — și o nuanță de politețe. Sub forma *mámóm*, 'soacră', a intrat și în graiul ceangău, unde coexistă alături de *anyóssam* (MÁRTON, P. 560).

[8] Se confirmă, în această privință, principiul: „cu cît un cuvînt se păstrează mai mult — natural cu același înțeles — „cu cît se extinde pe un teritoriu mai mare al aceleiași familii

Regional, printr-o transmitere a înrudirii (cf. germ. Verwandtschaftsübertragung), ocazionată de nuntă, se numesc *soacre* și surorile mirelui sau femeile care îi sînt neamuri; rudele măritate (N. G. TISTU, B. 14, 15, 89), precum și ajutoarele miresei (RĂDULESCU-CODIN, LIT. TR. 105).

Compuse:

Soacră mare = mama mirelui (ginerelui) în timpul nunții. ***Bună ziua, soacră mare, Îți aducem norișoară.*** FOLC. TRANS. I 95; cf. RETEGANUL, TR. 175; MARIAN, NU. 181; ALR I/II h. 262, pct. 780 (note) [1].

Soacră mică = mama miresei (ALR I/II h. 262, pct. 780, în note). Distincția dintre cele două soacre, în accepțiunile date, se vede și din următoarea chiuitură, obișnuită la nunți: ***Bucură-te, soacră mare, Că-ți aduc o noră tare. Bucură-te, soacră mică, Că rămîi fără nimică.*** P. P.

Mamă soacră, i se zice soacrei de cel adoptat prin căsătorie (ginerele (sau nora) venit (ă) în casa soacrei) [2]. Numirea arată și o anumită reverență; cf. fr. belle-mère (TAPPOLET, 124).

Adevărul că limba este oglinda vieții omenești, se verifică la acest cuvînt, căruia — din cauza antagonismului atît de frecvent dintre s o a c r ă și n o r ă [3] îi lipsesc, aproape complet, diminutivele hipocoristice.

Socriță s. f. (rar) diminutiv cu sens hipocoristic al lui *soacră* (CADE; cf. DL) [4].

Socrioară s. f. (în adresare ironică) ***Hei tu, socrioară mea; Atîta grațîe-m daț.*** T. PAPAHAGI, M. 114 (diminutiv cu nuanță peiorativă).

Socruluță s. f. ***Hei, tu socruluța mea, Că eu nu o-am omorît.*** T. PAPAHAGI, M. 112.

A socri vb. IV tranz. (familiar) a mustra, a cicăli, a certa (pe cineva). ***Bombănea și socrea pe toți din casă*** [5]; cf. CIAUȘANU, GL; ARH. OLT. XX 275.

Socreală s. f. (CIAUȘIANU, GL.).

Străsoacră s. f. mama soacrei (cuiva). În com. Ighiu, rn. Alba-Iulia.

---

de limbă, cu atît m a i c o n s t a n t ă, m a i s i g u r ă, sau m a i c o m u n ă este noțiunea la a cărei exprimare servește..." TAPPOLET, 5. Acest adevăr se aplică întocmai la termeni ca: *socru, frate, soră, cuscru, ginere, noră* etc.

[1] *Soacră mare* = nașă („la marraine") în DDRF e o traducere greșită în loc de 'belle-mère'.

[2] Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 25.

[3] Redăm mai jos cîteva proverbe, expresii și versuri în care *soacra* nu e pusă într-o lumină tocmai favorabilă. *Soacra cu nora trăiesc ca pisica cu șoarecele.* ZANNE, P. IX 147. *I-a murit soacra*, se zice despre cine e supărat fără motiv, sau e prea vesel. id. ib. 612. (Întîmpinare la vremea mesei). *Îți trăiește soacra*, se zice ginerelui sau norei, căci ei nu sînt bine nutriți de soacră și de aceea acceptă bucuroși invitația la masa altora (PAMFILE, C. 52.) *Nu-mi sta soacră pe cap.* id. ib. *Gata ca o cămașă de soacră*, se zice despre ceva neterminat (TDRG). *De-ar fi nora rea cît zece, Și pe soacră tot n-o-ntrece.* FOLC. TRANS. II 175. *Soacră soacră, poamă acră, De te-ai coace cît te-ai coace, Poamă dulce nu ți-i face*; *De te-ai coace-un an ș-o vară, Tot ești acră și amară*; *De te-ai coace-un an ș-o zi, Tot ca mama nu-i mai fi.* P. P. (În argou) *Soacră* = patefon (din cauza zgomotului ce-l face, vorbind mereu; IORDAN, ST. 367; cf. BUL. FIL. IV 136).

[4] (Reg.) *socriță* = bucătăreasă la nuntă (RĂDULESCU-CODIN).

[5] Cf. Matei Ion Caragiale, *Crai de Curtea-Veche*, București, 1929, p. 73.

GINERE

Termenul are două sensuri bine precizate.

I. Bărbatul căsătorit (Schwiegersohn) în raport cu părinţii soţiei sale : *Lasă să ia gineri şi cumnaţi doauă surori* (ms. sec. XVI), ad. L. ROM. XV, 1965, nr. 4, p. 445. *Grăi cu ginerii carii featele lui vrea să ia.* PALIA (1581), 71. *Cine e... ginerele împăratului?* BIBLIA (1688), ap. TDRG. *Anton, ginere-său.* (1614). GCR I 45. *Am o singură fată şi-oi vedea eu pe cine mi-oi alege de ginere.* CREANGĂ, A. 7. *Amîndoi ginerii împăratului se sculară cu oaste şi venită în ajutorul socrului lor.* ISPIRESCU, L. 154. *Frunză verde de holbură, Greu îi ginere şi noră.* FOLC. TRANS. I 447.

În ALR I/II h. 259 „Ginere", cuvîntul e atestat cu o impresionantă uniformitate lexicală în întreg dialectul dacoromân, aromân şi megleno-român [1]. Termenul diferă după regiuni numai foneticeşte.

II. (Reg.) *Ginere* (adesea şi în derivatul *ginerică*) 'mire' (rar) 'logodnic' „Bräutigam". Cu acest sens e cunoscut şi în sudul Moldovei [2]. *Ca unui ginere pusemi cununî, şi ca o nevastî îmfrăseţîmî cu frîmseaţe* [3]. *Vine ginerele şi gătitele întrară cu el în nuntă.* CORESI, TETR. 55r/14 (ediţia Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963). *În toate duminecile de după logodnă pînă la nuntă, ginerile merge la mireasă cu plocoane.* PITIŞ, ap. DA. *Care este mirele, Mirele, ginerele, Sară el teancurile Să-şi ia postavurile.* ALECSANDRI, P. P. 176. *Mai mulţi se uită la mireasă decît la ginere.* ZANNE, P. IV 452. *Ginerică* 'mire' (GRAUR, REVIGA, 165) [4].

Cu ambele înţelesuri : „fiancé" şi „gendre" se găseşte cuvîntul şi în albaneză sub forma *дендер* [5]. Cu sensul de 'mire' se află şi în unele cărţi religioase [6]; cf. şi MARIAN, NU. 175, 176.

În ALR I/II h. 256 şi 258 „Mire" = *ginere* şi *ginerică*, în întreaga Oltenie şi în Muntenia; în ALR II/I h. 165, pct. 836 : *mireasa* şi *ginerile*, iar în pct. 886 : *ginerile cu mireasa*. În ALR I/II h. 258 „Miri", în pct. 986 s-a răspuns pentru această noţiune cu „ginerile şi ginerica"; deci *ginerică* 'mireasă'. Subiectul anchetat se pare că a creat un feminin adhoc pentru *mireasă*. Presupunerea este întărită şi de pluralul „ginerei" de la pct. 596.

Cu pronunţarea regională *ǵunere* (GR. S. VI 238), *juńire* (TEAHA, GR. 75) apoi (des) *junere*; prin contaminare cu *june*, de care se apropie şi ca sens. *Împreună cu Muntean Adam, junere său.* IORGA, S. D. XIII 90; cf.

---

[1] Această unitate dintre toate dialectele româneşti ne-o atestă şi textele. În a r. : *dzinire* (WEIGAND, AR. II 301 ; cf. JAHRESBER. II 103 ; PAPAHAGI, B. 589 ; CAPIDAN, AR. 250, 330 ; MIHĂILEANU ; DALAMETRA ; GR. S. IV 59 ; T. PAPAHAGI, D.) ; în m e g l. : *zinir, ziniri* (WEIGAND, VM. 9, 18 ; cf. PAPAHAGI, M. R. 143, 167 ; GR. S. VII 229) ; în i s t r. : *ginere* (MAIORESCU, ISTR. 106), *žener(e)* (GR. S. IV 412) ; *žiner* (JAHRESBER. VI 390 ; cf. CADE) cu fonetismul influenţat de ven. *zenero* (GR. S. II 321, 322). Cf. Zet. În ar. (rar) *γambro*, cf. gr. γαμβρός 'gendre' (T. PAPAHAGI, D.). Vezi : *Mire*.

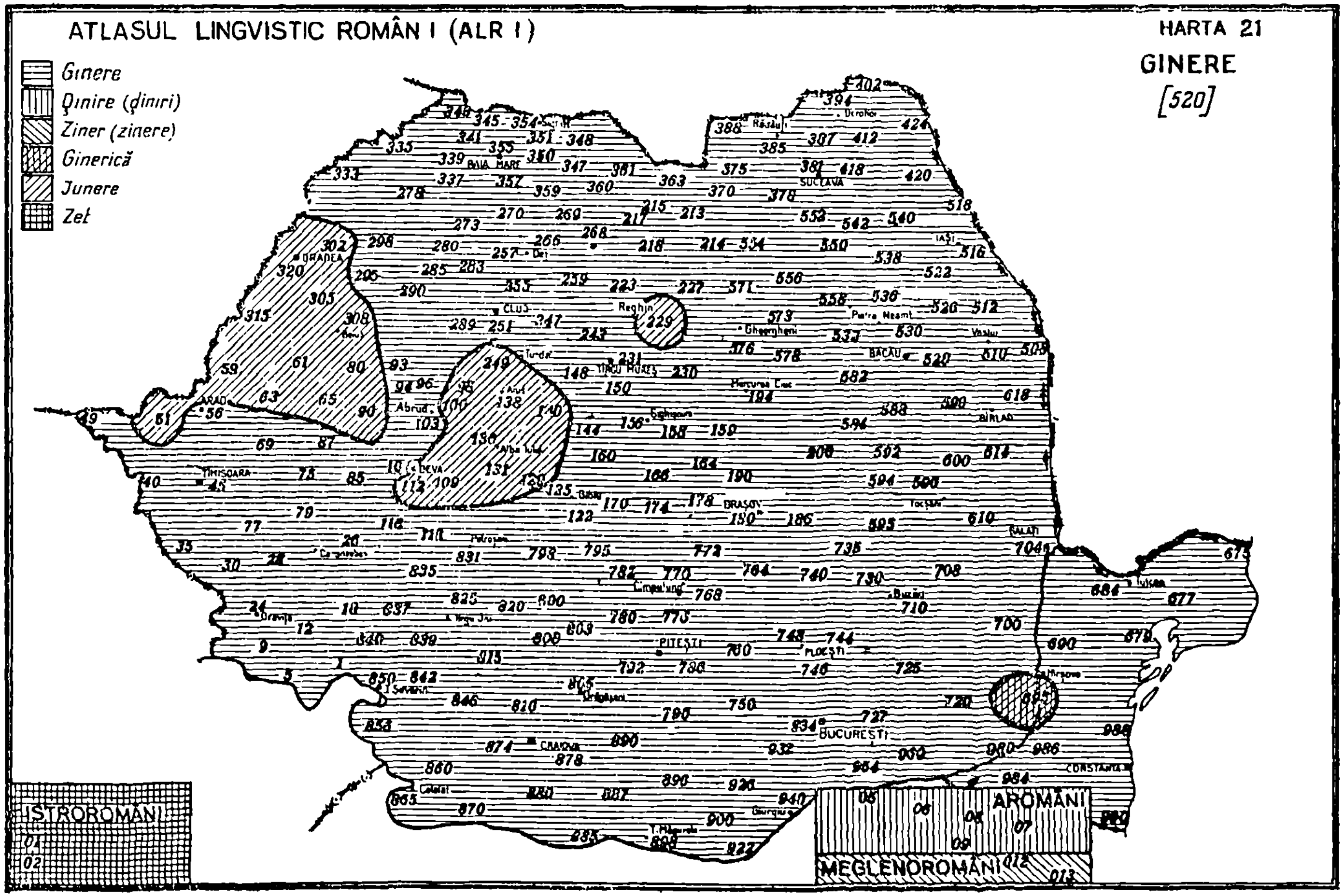
[2] Cf. Iorgu Iordan, *Lexicul graiului din sudul Moldovei*, în ARHIVA, XXVII, 1921, p. 191.

[3] Cf. Spiridon, Cîndea, *op. cit.*, p. 72.

[4] Cf. R. Todoran, *op. cit.*, p. 46 ; acad. E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naţionale*, în L. ROM. IX, nr. 5. p. 72 ; DIACONU, R. XIX.

[5] Cf. I. A. Candrea, *Din epoca de formaţiune a limbii române*, în „Bul. Soc. Fil". I, Bucureşti, 1905, p. 24 ; cf. id. L.A. 144 ; SANFELD, L. 37.

[6] Cf. I. Bălan, *Limba cărţilor bisericeşti*, Blaj 1914, p. 269.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 21
GINERE
[520]
Ginere
Ģinire (ģiniri)
Ziner (zinere)
Ginerică
Junere
Zet
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
BAIA MARE
SUCEAVA
ORADEA
CLUJ
ARAD
TIMIŞOARA
BRAŞOV
PITEŞTI
PLOEŞTI
BUCUREŞTI
CRAIOVA
CONSTANŢA

205

WEIGAND, K. M. D. 84 ; VICIU, SUPL. GL. ; MAT. DIALECT. I 260 [1] ; ALR I/II h. 256, 258, 259, unde se înregistrează și rostirile : *giunere*, *jinere* și *zinere*.

Ginere 'cumnat', uneori complinit de *ginere de soră* 'cumnat (soțul surorii)' (DA), e un calc după s.-cr. *zet* 'gener sororis vir' [2], ceea ce confirmă și extensiunea geografică a acestui sens numai în Banat (cf. ALR I/II h. 263 „Cumnat", în pct. 5, 76, 77 : *ginere* (acest sens și în megl. pct. 013), iar în pct. 12, 28, 30, 35, 69 : *ginere de soră*).

Probabil așa se explică — sau tot prin influență sud-slavă — și ar. (reg.) *ginere de soră* (parțial și în megl.), din aceeași hartă, iar prin extindere și ar. *ḑiniri di protî cusurinî* = ginere de vară primară [3].

Dar sensul de 'cumnat' îl avea ginere (rar) și în limba latină. Să fie oare acesta un exemplu de conservare a sensului latin pe terenul limbii române? [4].

Cuvîntul face parte din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, Î. F. PR. 142). Etimologic : < lat. *gener*, *generum* (idem.). Singular nou : *ginere* < pl. *gineri*. (Cf. J. Byck et A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, în BULL. LINGU. I 42.)

Pentru sensul II, cf. alb. δεπδετ, ngr. γαμβρός, bg. *zet* 'ginere și mire'.

Termenul latin e păstrat în toată latinitatea apuseană (REW 3730 ; cf. CDDE).

Ca și în cazul celor doi termeni anteriori, și aici lipsesc diminutivele [5], mai ales cele hipocoristice. Atestările puține care există apar fie în contexte ironice, fie depreciative.

Gineraș s. m. (SPERANȚĂ, ap. TDRG) *Vai de-acela fecioraș care merge gineraș, Că pune cloputu-n cui, Porunce-i nevasta lui.* P. P.

Ginerică s. m. 1. mire. *Flăcăul ce se căsătorește se numește ginerică*; *fata = mireasă*. H. II 14, în Blăjani-Buzău ; cf. ALRM I/II h. 356 (cu arie compactă în Muntenia) ; 2. diminutiv al lui *ginere*. id. ib., pct. 690 ; în ar. (cu alt sufix) *gzinirac* (PAPAHAGI, B. 589 ; cf. DALAMETRA ; PASCU, D. I 81 ; T. PAPAHAGI, D.).

Gineroaică s. f. (rar, în glumă) 1. mireasă. *Ginerile cu ginerioaica.* TEODORESCU, P. P. 362, 363, 364 ; 2. numele diavolului în descîntece (ȘEZ. XIX 198).

Ginerel s. m. 1. diminutiv al lui *ginere* ; 2. (la pl.) ginerele și mireasa ; mirii (ALRM. I/II h. 362, pct. 596).

Ginerí vb. I (rar) 1. tranz. a face pe cineva ginere. *Ar fi poftit dumnealui să-l ginerească, fiindcă avea trei fete.* ISPIRESCU, L. 105. *Au fost*

---

[1] Cf. I. Conea, *Observații ale unui nespecialist asupra graiului din Clopotiva*, în CLOPOTIVA, II 507.

[2] Cf. explicația dată de E. Petrovici, *Comunicări*, în DR. V 900.

[3] Cf. M. Caragiu-Marioțeanu, *Influența dacoromână asupra graiului unei familii aromâne din R.P.R.*, în F.D. I 94 ; cf. id. ib. 105.

[4] „Comme tous les noms relatifs à la famille de la femme, le nom de „gendre" n'a pas de forme fixe en indo-européen". ERNOUT-MEILLET, 393.

[5] Cf. *După moarte, și cal de ginere*, se zice cînd vin năcazurile unul după altul (ZANNE, P. II 619). *Ginerile, să-l porți toată ziua în spate, seara tot el zice că a ostenit* (id. ib. IV, 374).

ginerit aici. GRAIUL, I 14 (în Gorj). 2. Intranz. a duce viață de ginere; a se căsători. *Gineriu-aș gineri, De cosit nu știu cosi.* FOLC. TRANS. I 410; 3. refl. (despre ginere) a se stabili, după căsătorie, în gospodăria soției sau a socrilor. *Cînd se ginerește feciorul.... se duce el în casa și-n averea fetei* [1].

Ginerie s. f. (*Gsinerie* ANON. CAR.) = calitatea de ginere. *Primesc cu bucurie... gineria ce-mi dai.* ISPIRESCU, ap. TDRG. *Ginerie, ginerie, Ca ruda de la cocie.* FOLC. TRANS. II 491.

Ginerire s. f. acțiunea da (se) gineri [2].

Ginerească s. f. (toponim) partea dintr-o moșie. (CDO).

ZET (ZĂT)

Este un slavonism întrebuințat în dacoromână, ca termen de cancelarie în limba vechilor documente avînd sensul de 'ginere'. (Cf. bg., s.-cr. *zet* 'idem'; DR V 900.) [3]

Adică eu Dragomir zăt Ionașcu (a. 1719). URICARIUL, ap. DA ms. *Scris-am eu Tănase diacu zet popii lui Constantin* (a. 1756) [4] *Enachi zăt lui Gulieno vel Comis.* LET. III 244. *Tuadir zet Nistur,* ȘEZ. V 173; cf. REW CRIT. IV 86.

În on.: **Zetu, Zetică.** CDO.

NORĂ

Este soția considerată în raport cu părinții soțului.

N-am venit... a împărți feciorul de tată-său... noru de soacră-sa. CORESI, EV. 205. *Fata se va scula asupra maicii ei, nora preste soacra ei.* BIBLIA (1688), ap. TDRG. *Cîtu-i lumea și țara, Nu-i slujnică ca nora, Că ea unde-o mînă mere, Și sîmbria nu ș-o cere.* HETCOU, P. P. 31. *Măi bădiță, măi Iua, Decît noră mîne-ta, Și cumnată soru-ta, Mai bine, mîndruț, m-oi fa Fir de iarbă-ntr-o dumbravă.* FOLC. TRANS. I 287.

Forme vechi *nor(u)* atestate frecvent în textele din sec. XVI se mai păstrează de obicei în legătură cu adj. posesiv, rar și singure[5].

Nor = norus. ANON. CAR. *Baba Dochia a avut nor, Și ea a batjocurit pe noru-sa.* PETROVICI, FOLC. ALM. 93; cf. H. XVIII 248, în Nevricea-Caraș; BULL. LINGU. V 141; GR. S. V. 45. Pentru astfel de forme cf. notele hărții 260, din ALR I/II.

---

[1] Cf. H. H. Stahl, *Rudenia spirituală din nășie la Drăguș,* în Sociologie românească I, (1936), nr. 7–9.

[2] Cf. H. H. Stahl. *Sistemul onomastic Drăgușan* (*Regula „ginerii pe curte"*), în „Arhiva pentru știința și reforma socială" XII (1934), p. 83–95; cf. id. *Contribuții* ... II, p. 125, 129, 151.

[3] În istr. termen de circulație generală pentru noțiunea de *ginere* (JAHRESBER, VI 390; cf. MIKLOSICH, R. U. 64; POPOVICI, D. R. 167; PUȘCARIU, ISTR. III 114; ALR I/II h. 259) pe care l-a înlocuit (PUȘCARIU, ISTR. II 234). Și: *jet* (FĂT-FR. VII (1932), p. 11; cf. CANTEMIR, T. 168). Atestat parțial și în megl. (GR. S. VII 229).

[4] Cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din biblioteca Academiei R.P.R.,* vol. I, București, 1959, p. 59.

[5] Formele etimologice *nor* și *sor* (față de *noră* și *soră* care sînt analogice — trecute la declin. I) au fost și de curînd atestate (în febr. 1965) de I. Stan și V. Frățilă de la Facultatea de filologie a univ. din Timișoara, în com. Armeniș, rn. Caransebeș, cu ocazia unei anchete dialectale: *mi-e nor* și *mi-e sor.*

Nuor: *Ea a avut o nuor* (< forma de gen. dat.). PETROVICI, FOLC. ALM. 92.

Nororă. *Ți-ai căpătat nororă, De gîndești că ți-i surorӑ*. MARIAN, NA. 632. *Ei își îmbrățișară copiii și nurora*. ISPIRESCU, ap. TDRG. *Malca, așa era numele nurorei lui jupîn Ștrul*. CREANGĂ, P. 114. E un singular nou din pl. *nurori* [1], prin analogie cu *surorӑ*.

Nonorile au bocit-o. ȘEZ. XXXI, XIX 52. Această variantă e rezultatul unei disimilări (r — r > n — r.).

Etimologie : < lat **norus* (= l. cl. *nurus*) > *noru* > *nor* transformat în *nora*. *Nurus non nura*. APPENDIX PROBI, ap. CR. ROM. I 41. A avut același tratament ca și *soror*; pl. *nurori* prin analogie cu *surori* < *sorores* (DHLR I 78). *Soru* < *soră*, ca și *noru* > *noră* (deci o formă analogică, care a înlocuit forma mai veche *noru*); cf. MIHĂILEANU, L. 217; TAGLIAVINI, ORIG. 203, 204. Forma veche a decl. IV, s-a păstrat în *noru-mea* [2].

Termen comun întregii romanități apusene (REW 6000; cf. Meyer-Lübke, *Einführung*... 72, 189; CDDE).

Ca situație geografică, în ALR I/II h. 260 „Noră” cu o perfectă unitate pe întreg teritoriul dacoromân, inclusiv în dialectele aromân și megleno-română [3].

Noră (ALR I/II h. 264, pct. 5, 12, 75) și *noră de frate* (pct. 28, 30, 45, 69) cu sensul de ‘cumnată; soția fratelui’ (reg. în Banat) este un calc după s.-cr. *snaha* ‘nurus, fratris uxor’ (DR V 900—901) [4].

★

O bună parte din derivatele hipocoristice, mai ales cînd vorbește soacra despre noră, au un sens peiorativ sau ironic [5].

Norucă s. f. *Soacră sa și-o zis așa : — Hăi norucă, nora mea, Cînd în casă ți-ai d'întrat, Vasele nu le-ai spălat, În casă n-ai măturat*. T. PAPAHAGI, M. 110; cf. FOLC. TRANS. I 466; (cu sens hip.) *Să vă fiu norucă eu*. BÎRLEA, C. P. II 26. În megl. (cu alt sufix) *noričcă* (CDDE.).

Noruță s. f. *Cu noruța ce dintîie Da să-ți faci o coconiță De dus apă la temniță*. T. PAPAHAGI, M. 45.

Nurioară (var. *norioară*) s. f. (peiorativ) *Gata-i, mamă, otrava? Mare curvă-i noru-ta! — Puiu mamii, Simioa*[ne], *De trei zile-i în dospală Să o dau la nurioară*. T. PAPAHAGI, M. 114; (hip.) *Nurioară că-și tocmea,*

---

[1] Cf. J. Byck et A. Graur, *L'influence* ..., în BULL. LINGU, I, p. 34.

[2] A. Graur, *Notes* ..., în BULL. LINGU, VIII, p. 219, 220.

[3] Atestări în texte : în a r. : *nor'*, *noră*, *nor(u)* (cf. WEIGAND, AR. II 320; PUȘCARIU, ET. WB; CDDE; CAPIDAN, AR. 378; MIHĂILEANU; DALAMETRA; PASCU, D. I 128; GR. S. IV 59; T. PAPAHAGI, D.); în m e g l. : *noră* și *nor-sa* (CAPIDAN, MG. III 208 : cf. WEIGAND, VM. 23; PAPAHAGI, M. R. 139); în i s t r. : termenul latin de „noră” s-a pierdut, fiind înlocuit cu *nẹvẹște* (MIKLOSICH, R. U. 64; cf. MAIORESCU, ISTR. 106; PUȘCARIU, ISTR. III 317).

[4] Acest sens este atestat (parțial) în ar. și megl. (PUȘCARIU, ET. WB.; cf. DALAMETRA; JAHRESBER. II 126; DENSUSIANU, ANT. 101, 102, ALR I/II h. 264, pct. 06, 08), probabil tot prin o influență slavă.

[5] Cf. *Nici nora fată, nici soacra mumă*. ZANNE, P. IV 514, 516, *Merge nora la fîntînă, Cu cămașa soacrii-n mînă Și-o aruncă-n baltă o-dată, Na-o soacră, că-i spălată, Și-o așează pe-o nuia, Cîinii hîrăie la ea*. P. P. Cf. și balada *Nora și soacra*. TEODORESCU, P. P. 623—626.

Nurioara-și logodea. TEODORESCU, P. P. 617. *Fire-ai mamii norioară.* DOINE, 287, ap. DA ms.

Noruliță s. f. (ironic) *Noră, norulița mea... Eu de lucru îți voi da Acele și coșarca.* CĂTANĂ, B. 162, ap. DA ms.

Nororea s. f. *Eu nu te iau nevestea, Ci te iau eu nororea.* CORCEA, B. 104. Și : *norurea* s. f. MAT. FOLC. 1252.

Norișoară s. f. *Bună ziua, soacră mare, Îți aducem norișoară.* FOLC. TRANS. I 95 [1].

SNAIA

După cercetările noastre este atestat o singură dată (COSTIN, GR. BĂN. II) cu sensul de 'noră ; noră (de frate) ' = nevasta fratelui (DR. V 900, 901).

E un sîrbism care apare regional în Banat < s. -cr. *snaha* 'nurus, fratris uxor' [2].

CUMNAT(-Ă)

Termenul *cumnat*[3] denumește : a) pe fratele soției sau al soțului ; b) pe soțul surorii ; c) pe soțul surorii soției ; d) pe soțul surorii soțului.

Cumnată (fem. format de la masc.) denumește : a) pe sora soției sau a soțului ; b) pe soția fratelui : c) pe soția fratelui soției sau a soțului.

„Cumnăția" este deci o înrudire prin alianță. *Se feriră de Bogdan, fiind Cantemireștilor cumnat.* LET. II 302. *S-au întors cumnată-ta către norodul ei.* BIBLIA (1688), 192, ap. DA. *O cumnată a sa, muiare frăține-său.* VARLAAM, C. 23. *Cumnatelor, zise ea într-o zi... nu putem trăi în casa aceasta.* CREANGĂ, P. 12. *Trăia în pace, și liniște cu soția și cumnatele sale.* ISPIRESCU, L. 8. *Ia seama, cumnate, bine. Că iai sora dingă mine, Cu dînsa să trăiești bine.* BUZILĂ, N. 819 [4].

---

[1] *Ieși afară soacră mare De îți vezi pe norutare.* COSTIN, GR. BĂN. 147, aici e un caz de paragogă.

[2] Cf. E. Petrovici, *Comunicări*, în DR V 900, 901.

[3] Sinonim (în *Pravila lui Lucaci*, ca unică atestare) *svedenic* (avînd probabil, la bază v. sl. **svъstъ* 'sora soției' + suf. *-nic*, iar *t* < *d*). Cf. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 444—445.

[4] În a r. și m e g l. : *cumnat,-ă* (WEIGAND, AR. II 312 ; cf. id. VM. 15 ; JAHRESBER. II 117 ; CDDE ; MIHĂILEANU ; DALAMETRA ; PASCU, D. I 72 ; PAPAHAGI, M. R. 121 ; CAPIDIN, AR. 332 ; id. MG. III 85 ; GR. S. III 206 ; T. PAPAHAGI, D ; în i s t r. : *cumnåt* (JAHRESBER. VI 257 ; MAIORESCU, ISTR. 102 ; considerat ca pierdut (PUȘCARIU, L. R. 232, id. ISTR. II 237) ; îl regăsim în CANTEMIR, T. 163. *Cumnată* (păstrat parțial ; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 237). Masc. *cuńådo* (< it. *cognato*), f. *cuńådę* cu diverse variante fonetice (MIKLOSICH, R. U. 26, 64 ; JAHRESBER. VI 258 ; MAIORESCU, ISTR. 102 ; PUȘCARIU, ISTR. II 232 ; id. ib. III 108, 307 ; id. L. R. 232 ; ALR I/II h. 263, 264 ; AIS I h. 30). Cf. și s. -cr. (ciacavian) *kuňada* 'cognata' (*L'Italia dialettale*, VI 108).

Pentru noțiunea de *cumnat(ă)* avem (reg.) în ar. și *bîginac, -ă* (DALAMETRA ; cf. CAPIDAN AR. 217 ; T. PAPAHAGI, D.) ; în megl. *băginac* (PAPAHAGI, M. R. 192 ; cf. GR. S. III 186), *bădzănac, bădzinac* (CAPIDAN, MG. III 31) < tc. *badjinaq* 'beau-frère ; mari de la soeur de la femme' (*Revue des Études Slaves*, I 50), cf. (reg.) s.-cr. și bg. băžanak idem. (I. Popović, op. cit. p. 609).

În ar. și meg. : (reg.) *sin (i) fadă* 'cumnată' (PAPAHAGI, M. R. 63 : cf. CAPIDAN, MG. I 85, II 56, III 266) < gr. συννυφάδα 'idem' (GEAGEA, E. 406 ; cf. T. PAPAHAGI, D.).

Tot în megl., ca adresare a femeilor către cumnați sau către copiii și rudele acestora, avem *fărți* (PAPAHAGI, M. R. 79 ; cf. GR. S. III 393 ; CAPIDAN, MG. III 126). Poate din *fărtate* sau din *frate* în poziție atonă, sau prescurtat din *frate*. Cf. prin Transilvania : *frai-meu*.

În i s t. (reg.) : *diver* (PUȘCARIU, ISTR. III 294) < s.-cr. *djever* 'idem'.

Ca situaţie geografică, termenii *cumnat, -ă* (ALR I/II h. 263, 264) sînt răspîndiţi pe întreg teritoriul dacoromân, într-o arie compactă în fostele Principate (parţial şi în dial. aromân), apoi în părţile sudice şi estice ale Transilvaniei (femininul se extinde — sporadic — în această provincie pînă la nord şi vest). În restul Transilvaniei şi în Banat uniformitatea terminologiei e întreruptă de sinonime, aproape toate din limba naţiunilor conlocuitoare [1]. Aria întreruptă în aceste regiuni ne arată că odinioară cuvîntul a fost răspîndit şi aici [2].

Sensurile pe care le înşirăm mai jos sînt cazuri izolate şi au o arie semantică mică. Le-am putea numi „accidente semantice", rezultate dintr-o stare psihologică de insuficientă atenţie pentru cuvînt, sau din încrenguirea rudeniei multiple şi variate a cumnăţiei. Unele sînt date în adresare, deci cuprind în ele şi ideea de respect, dar în acelaşi timp slăbesc mult conţinutul semantic al termenului de bază; altele sînt calcuri după alte limbi, iar altele provenite din atmosfera semantică a nunţii.

Cumnat 'ginere' sau 'ginere de soră' (ALRM I/II h. 372) este răspîndit numai în Banat, la aromâni şi meglenoromâni. Cf. *Ginere.*

Cumnată 'noră', 'noră de frate' (ALRM I/II h. 373), se întîlneşte şi în Banat şi la aromâni. Cf. *Noră.*

Cumnat 'cuscru'; *cumnată* 'cuscră' a fost atestat în Hunedoara. *Fraţii, surorile miresei şi mirelui însă zic părinţilor respectivi cuscru-cuscră, iară unii altora „cumnat-cumnată".* DENSUSIANU, Ţ. H. 236; cf. ALR I/II h. 264, pct. 129.

Cumnat 'neică' „cînd e mai bătrîn decît mine" (ALR I/II h. 263, pct. 18 în note); *cumnată*=leliţă, dacă e mai mare (cf. ALR I/II h. 264, pct. 874, în note). „Cumnaţii mai mari se zic *neicuţu-leliţa,* cei mai mici *leicuţa-leicuţu*" (H. II 256, în Ciobanu — Constanţa).

Cumnat 'brata' (< s.-cr. *brata* 'frate'), în ALR I/II h. 263, pct. 56; *cumnată* 'seca' (< sîrb. *seca* 'soră') în ALR I/II h. 264, pct. 56. *Cumnată* 'soră' în ALR I/II h. 264, pct. 85. *Cumnat* 'frate' (H. V 298, în Măceşu de jos — Dolj).

Cumnat 'cumătru' (ALR I/II h. 220); *cumnată* 'cumătră'(id. h. 221). *Cumnat* 'unchi (soţul mătuşii)' (ALR I/II h. 166); *cumnată* 'mătuşă (soţia unchiului)' (ALR I/II h. 168) [3]. *Cumnat* zic ginerelui toţi verii sau verişoarele miresei; *cumnată* zic miresei verii sau verişoarele ginerelui (H. IX 248, în Godeni-Muscel).

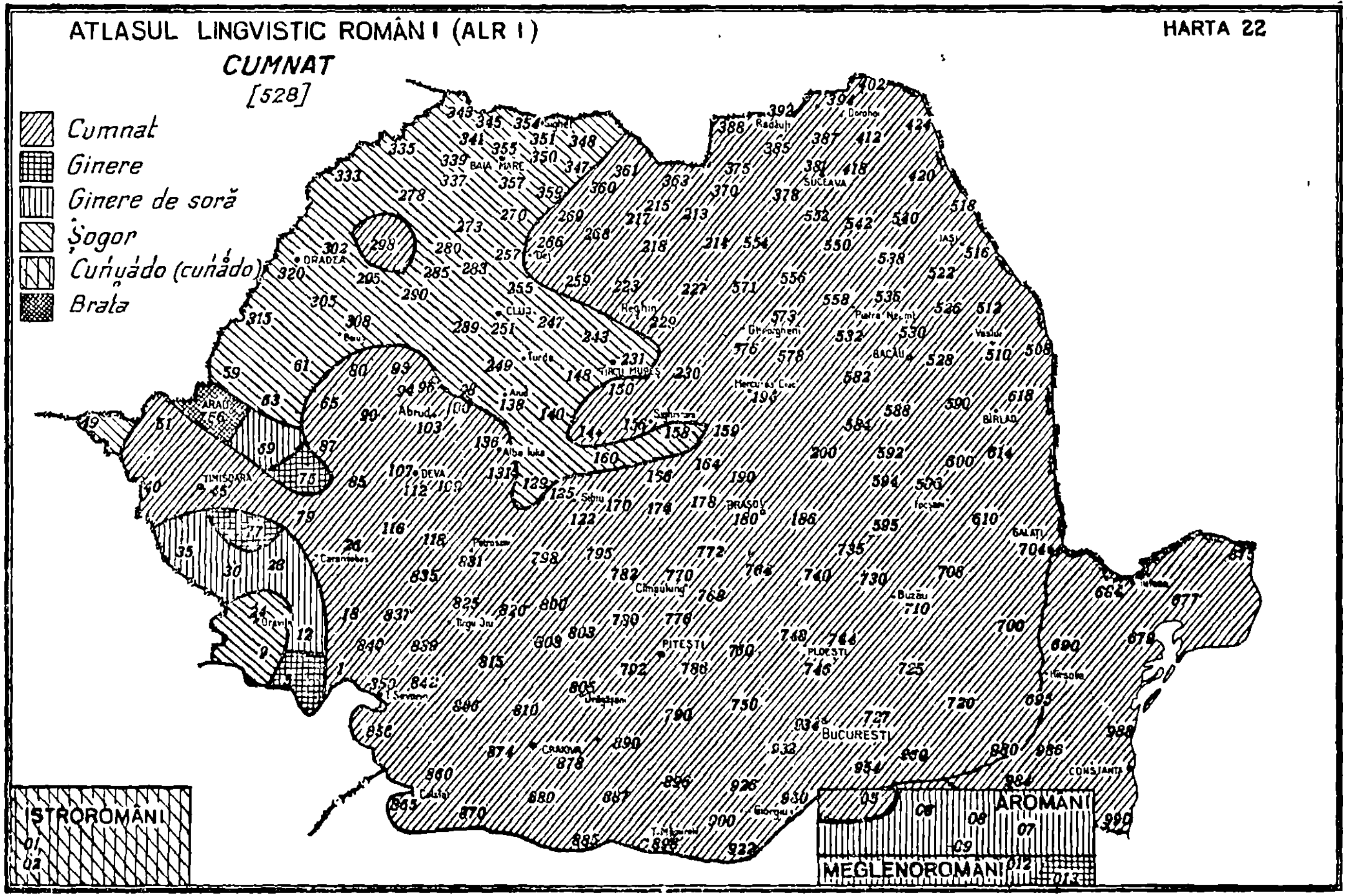
Cumnat de mînă (cf. sîrb. *ručni dever* 'idem'; PETROVICI, FOLK. ALM. 148) 1. însoţitorul miresei (PETROVICI, FOLK. ALM. 38, 52, 53, 55, 56; cf. ALR II/I h. 162, cu aria de răspîndire în toată Oltenia) [4]; 2. chemătorul la nuntă (ALR II/I h. 161 pct. 2, 836, 848; în nota ultimului pct. s-a completat: „şi ginerele şi mireasa are *cumnat de mînă*"); (în Oltenia) vornicel,

[1] Cf (reg.) *drăghincu* 'cumnat' (în Vlaşca) C. V. II, 30 : cf. bg. драгинко 'idem'.

[2] „Toute aire qui apparait aujourd'hui disloqué et fragmenté formait autrefois un tout continu". DAUZAT, GÉOGR. 38.

[3] Şi în istr. (pct. 02) *cumnâta.*

[4] Cf. Şt. Şt. Tuţescu şi P. Danielescu, *Monografia satului „Catanele" din jud. Doljiu,* Craiova, 1908, p. 132, 133; V. Popovici, *Monografia comunei Pătaş,* Caransebeş, 1914, p. 67.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 22
CUMNAT
[528]
Cumnat
Ginere
Ginere de soră
Şogor
Cuñado (cuñădo)
Brata
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
BUCUREŞTI
CLUJ
SUCEAVA
TIMIŞOARA
DEVA
BRAŞOV
CRAIOVA
PITEŞTI
PLOEŞTI
CONSTANŢA
BACĂU
GALAŢI
ORADEA
ARAD
BIRLAD
BAIA MARE
TIRGU MUREŞ

vătăjel la nuntă, numit, în Muntenia, *cumnat-de-ginerică* (SEVASTOS, NU. 74).

În Mehedinți *cumnatul de mînă* se numește *stîrcioală* (DOINA, II 17).

★

Derivatele lui *cumnat(ă)* sînt relativ puține și cu circulație mică în graiuri.

Cumnăcioară s. f. (hip.) DA.

Cumnățea s. f. (hip.) [Trebuie] *la cumnățele Cîrpe vrîstățele.* FOLC. TRANS. I 89 ; cf. MARIAN, NU. 66.

Cumnățel s. m. (hip.) *Fă colaci mari de doi saci, Pentru cumnăței burlaci.* ALECSANDRI, P. P. 97 ; cf. FOLC. TRANS. I 89 ; cf. megl. (cu alt sufix) *cumnatšuc* (CAPIDAN, MG. III 85 ; GR. S. III 206).

Cumnățică s. f. *Asta ziceam și eu cumnățicăi.* ALECSANDRI, T. 1098, ap. DA. Cf. în megl. *cumnătšică* (CAPIDAN, MG. III 85 ; GR. S. III 206).

Cumnăție s. f. (rar) înrudirea dintre cumnați și cumnate (LB) ; calitatea de cumnat(ă).

Cumnățesc, -ească adj. de (la) cumnat(ă) ; al cumnatului sau cumnatei (MARIAN, NU. 66).

Cumnăciuni [1] s. f. (rar) rudeniile din cumnăție. *Diseară în inima loru cumnăciunile* (rudeniile) *loru dimpreună* [2].

Cumnățește adv. ca cumnații ; în felul cumnaților. *Îl credem pe Nicolae Costin, cînd ni spune cumnățește ce om bine crescut era acest copilandru.* IORGA, L. I 111, ap. DA.

Cumnăți vb. IV refl. a se face cumnați. *Eu trag nădejde să petrec cu soru-ta, să ne cumnățim.* RĂDULESCU-CODIN, Î. 234 ; cf. MARIAN, NU. 66.

Încumnăți vb. IV refl. avînd același sens cu *cumnăți. Să-i dea pe sora-ta de nevastă, că i-or da-o și s-or încumnăți amîndoi.* SBIERA, P. 137 [3].

Încumnățit, -ă adj. ajuns cumnat(ă) cu cineva (DA).

Încumnățire s. f. (abstract) acțiunea de a deveni cumnat (MARIAN, NU. 66).

Se știe că în lat. cl. *cognatus* [4] avea sensul de 'rudă de sînge' (blutverwandt) ; 'rudă'. În latina populară și-a restrîns înțelesul, a luat un sens mai concret : 'bărbatul sorei' sau invers 'soția fratelui', deci rudă prin alianță. (DHLR.) I 188 ; cf. TAGLIAVINI, ORIG. 176 ; GRANDGENT, 18 ; MIHĂESCU, L. 184, 196).

Schimbarea de înțeles s-a făcut sub influența lui *compater*, *consocer*. „Cînd *compatres*, *consocri* sînt colegi în calitate de tați, de socri, *cognați* pot deveni colegi în calitate de fii ai cuscrilor". GRAUR, E. 81—82.

Termenul este comun întregii romanități (REW 2029; cf. CADE). Puterea de răspîndire și de conservare a sensului din latina populară a lui *cognatus* ne-o arată faptul că acest sens s-a păstrat nealterat în toate limbile

---

[1] *Cumnățîne* (*-meu*), prin analogie cu *tătîne, frățîne*, (DR. IV 898) este forma (regională) de genitiv-dativ.

[2] G. Seulescu, *Glosarul Psaltirii în proză a lui Dosofteiu*, în „Buciumul Român", II p. 105.

[3] Cf. Iorgu Iordan, *Compuse românești cu în-*, în BUL. FIL. III 64.

[4] Cf. DR. I 425 ; BULL. LINGU. IV 183 ; L. ROM. IX, nr. 1, p. 80.

romanice apusene. (În REW nu găsim cazurile de alterare semantică, relevate de noi în limba română).

Vitalitatea termenului este dovedită și de pătrunderea lui în alte limbi vecine. În bulgară (reg.) *kumnat* și (cu articolul românesc) *kumnatul* [1]; în graiul armenilor din Galiția: *Kumnát* (HEM II 1703); în ucraineană: *kumnat* (CDDE; cf. ALR I/II h. 263, pct. 364) și în graiul ceangău: *kumnâta*, *kumnáta*, unde coexistă alături de *sogorasszony* și unde (parțial) l-a înlocuit pe aceasta [2].

Ca vechime, termenul apare mai întîi în documente slavo-române din Țara Românească în 1469 [3], iar în Moldova în 1470 [4] și în 1507 [5]; iar *cumnată* este atestat într-un document din Moldova din 1589 (BOGDAN, GL.).

ȘOGOR(-IȚĂ)

Sensul de bază al cuvîntului (< magh. *sogor* [6] 'idem') este 'cumnat' (BARBUL, 53; cf. AL-GEORGE, 35; CABA, SĂL. 101; HETCOU, 50; IZVORAȘUL, XII 159, XV 335, XVI 148, XXV 131). *Am primit eu, Dumitru Coinac... de la Dumitru Cozma, șogorul său* (a. 1707). IORGA, S. D. XII 82. *Na, șogore, banii ție, Sora să-ți fie soție.* MÎNDRESCU, UNG. 104.

În ALR I/II h. 372, apare cu aria de răspîndire în tot vestul teritoriului dacoromân (inclusiv Maramureșul), de unde coboară în interiorul Transilvaniei pînă la mijlocul și sudul acestei provincii. Cu același sens și cu o arie ceva mai redusă găsim și femininul *șogoriță* (ALRM I/II h. 373).

Pătrunderea și persistența acestui termen de rudenie în limba română se datorește conviețuirii poporului român cu minoritatea maghiară din Transilvania.

Atestarea termenului în localitatea Udești din regiunea Suceava se datorește unei emigrații de populație românească de dincoace de munți acolo [7].

Prin lărgirea sensului, influențat și de verbele magh. *sogorosit*; *sogoroskodik* 'a (se) înrudi, a (se) încuscri', cuvîntul a ajuns să denumească (regional și izolat) și grade de rudenie mai îndepărtate, ca: 1. unchi (soțul mătușii) în ALR I/II h. 166, pct. 251; 2. prieteni de aceeași vîrstă: *Însura-m-aș însura Hîdă tare n-aș lua. Cea frumoasă nu-mi prea place, Că prea mulți șogori îmi face. Cînd mă duc eu pe uliță, Tot șogori și șogorițe, Eu mă bag în fogodău, Tot șogori și șogori de-ai mei.* FOLC. TRANS. I 196; 3. (în glumă, prin părțile Năsăudului) flăcăii sau bărbații care iubesc aceeași

[1] Cf. A. C. Hogaș, *Raportul dintre lexicul dacoromân și neobulgar*, în ARHIVA, XIV (1905), p. 368; I. Bărbulescu, *Elemente românești în limba slavă din satul Novo-Selo (Bulgaria)*, în ARHIVA, XXVIII (1921), p. 101; CANDREA, EL. 407; DR III 231.

[2] Cf. Gyula Márton, *Schimbări semantice petrecute în graiul ceangăilor din Moldova sub influența limbii române*, în SCL XI, nr. 4, p. 925; cf. id. P. 561.

[3] Cf. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, (*Documentele* ..., I, București, 1938, p. 269.

[4] Cf. I. Bogdan, *Documentele* ..., I, p. 152, 154.

[5] Cf. M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Bogdan-Voevod*, București, 1940, p. 70.

[6] Cf. Alexics György, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapesta, 1888, p. 95.

[7] Cf. H. Mihăescu, *Din morfologia numelor proprii românești*, în ARHIVA, XXXVIII (1931), p. 293.

fată sau femeie. *Şogore, de-ai crepa-n două, Tot drăguţa eu ţi-oi lua-o, Şogore, de-ai crepa-n tri, Tot drăguţa-a mea a fi.* P. P. 4. (unica atestare) copil; frate (cf. SD., unde pare a fi o interpretare greşită a sensului de bază).

Circulaţia termenului e atestată şi de cele cîteva derivate pe care şi le-a format pe teren românesc:

Şogoran s. m. *Al meu neică e codrean, Cu pana de şogoran.* ARH. OLT. III 391; cf. COSTIN, GR. BĂN.

Şogorime s. f. (col.) 1. calitatea de cumnat; prieten; 2. adunare, număr mare de prieteni (DA ms.) [1].

Forme feminine derivate de la masculin, în ALRM I/II h. 373.

Şogoră s. f. pct. 305.

Şógoriţă şi **şogoríţă** s. f. (în aria lui *şogor*).

Şogorinţă s. f. pct. 283 (poate o apropiere fonetică de cuvinte ca: logodinţă, nizuinţă, credinţă).

Şogoreană s. f. pct. 278, 320.

TĂTĂIŞĂ

Sensul de bază al termenului este 'cumnată' (cf. ANON. CAR.; LB.; KLEIN, D., H. XVIII 27, 279 — în Grădiştea - Mică şi Borlova din Banat; MOLIN, GR. BĂN. 196; id. R. B 11; BUD, P. P. 15; BÎRLEA, C. P. 27 [2]; COSTIN, GR. BĂN. II; L. ROM. XIV, 4, p. 441). *Augusta... multe dosădzi suferea de la Eudoxia, cumnată-sa sau tătăişă-sa.* ŞINCAI, HR. I 80, ap. DA ms. *Tătăişă, ţucu-te, Oare cum te-ai îndurat De-aşa iute ne-ai lăsat.* FOLC. TRANS. I 218. *Tătăişă ş-o cumnată, Lasă uşa descuiată, Să te văd cum eşti culcată.* P.P.

Aria acestui termen ca sinonim al lui *cumnată*, corespunde aproape în întregime cu aceea a lui *şogor, -iţă*, cu care se întretaie (ALRM I/II h. 373).

Prin lărgirea sensului *tătăişă* a ajuns şi termen de adresare către o femeie mai tînără (cu nuanţă de dragoste). Aşa pare a reieşi din exemplele: *Tătăişă, draga mea, Nu te tare supăra, Că mîndră ca dumneata Nu-i nime, cîtu-i lumea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 25. *Jupîneasă tătăişă, Nu-mi da sfîntă sămătişă, Ci deschide podişorul, Şi-mi dă oala cu grosciorul.* BUD. P. P. 62 [3].

Tot prin lărgire de sens termenul a ajuns să denumească şi pe 'sora mai mare; lele'. *Tătăişă* 'ältere Schwester' (JAHRESBER. VIII 318 — în Muntenia), 'lele' (ALRM I/II h. 286, pct. 174); 'epitet unei femei, ca şi soră' (SD).

În ALR I/II h. 264 „Cumnată" pct. 131 (în note) s-a răspuns: „Tătăişă i se zice cînd e mai bătrînă". De la acest sens termenul a alunecat uşor spre acela de 'mătuşă', atestat de texte tot cam în aceeaşi regiune (HANEŞ, Ţ. O. 125; cf. GR. S. I 139) şi cu derivatul (trunchiat) *tişă* 'mătuşă' (id. ib.).

---

[1] Pentru valoarea sufixului, cf. Elena Carabulea, -AME şi -IME *în limba română*, în S.F.C. I p. 68.

[2] Numai aici: *tătăiş* s. m. 'cumnat' (< forma fem.).

[3] În versurile: *Tătăişă şi cumătră, Lasă uşa descuiată* (MARIAN, NA. 434) probabil e o nouă extindere a sensului la 'cumătră' sau, fiindcă *tătăişa* i-a botezat copilul, îi este în acelaşi timp şi *cumătră*. Ar putea fi şi un pleonasm.

Gheorghe Ștefan, pentru Vasile Cornaci, cu tătăișă-sa, cu Năstaca, fata lui Cornaci, ce au fost după unchiul său Măruț (a. 1655). L. ROM. XIV, nr. 4, p. 441; IORGA, S. D. XI 91. Sensul 'mătușă' îl găsim răspîndit în centrul Transilvaniei și în Maramureș (ALRM I/II h. 236). Se pare că acest sens cîștigă teren în detrimentul sensului de bază. Poate contribuie la aceasta și suf. *-ușă*.

Ca origine, termenul provine din numele unor plante [1] din familia Composeelor [2], cunoscute și în Valea Ampoiului, rn. Alba-Iulia. Poate în legătură și cu culoarea albă a acestor flori. Cf. *dediță*.

CĂLINĂ

Termenul are sensul de 'cumnată', fiind (reg.) sinonim cu acesta (H. V 298, în Măceșu de Jos-Dolj; cf. id. XIV 66, în Cioara-Teleorman; IZVORAȘUL, V 22, în Oltenia; PAȘCA, GL. în Rudari-Dolj). Există și diferențieri, chiar în aceeași regiune. *Cumnata* mai în vîrstă zice *călină* cumnatei mai tinere, iar cea mică îi zice celeilalte *leliță* (în comunele Goicea-Mare, Măceșu de Jos și Golenți-Dolj).

În unele părți termenul servește și ca adresare: *Călină își zic femeile între ele*. I. CR. II 163 (Boureni-Dolj) :

Forma *cîlnă* probabil că este aceeași cu *călină*, prin sincopare în poziție atonă în frază sau prin metateză. *Cîlnă își zic două cumnate (bărbații fiind frați), și mai rar altele*. I. CR. II 163 (în Boureni-Dolj), deci în aceeași localitate unde e uzual *călina*. Tot așa se explică și varianta *cînlă*, cu același sens (C. V. II, nr. 2, p. 30, în fostul județ Vlașca).

Situația geografică a cuvîntului, care se află în preajma zonei de contact și influență bulgărească ne explică și originea lui < bg. *kalina* 1. numele arbustului *Viburnum opulus*; 2. sora mai mică a bărbatului. Numele poate fi în legătură cu „călină" 'fructul sau floarea arborelui numit *călin* (*Viburnum opulus*), știut fiind că unele nume de botez la femei sînt nume de flori [3]. Despre acest fruct este vorba în versurile: *Rumenă ca călina, Nu neagră ca țiganca*. BÎRLEA, C. P. 52; cf. ȘEZ. III 90; TEODORESCU, P. P. 287; ȚIPLEA, P. P. 94.

ZNAICĂ

Atestat o singură dată: znaică 'nevasta fratelui', deci are sensul de 'cumnată'.

E un calc (în Banat) după s. -cr. *snaha* 'nurus, fratris uxor'. *Snaa* + *ică*, după forme ca: *taică, maică, braică, fraică, soruică* etc. [4].

---

[1] Cf. *Spune-mi mamă adevărat, Cu ce apă m-ai scăldat, Cu apă de tătăiș, Să-mi petrec lumea cu griji*. ȚIPLEA, P. P. 39. *O struțuc de tătăiș, Mîntuitu-te-ai de griji*. BÎRLEA, C. P. 136. *Eu incă m-oi face, M-oi fa tătăișă albă și m-oi duce prin cea iarbă*. T. PAPAHAGI, M. 94.

[2] Cf. Z. C. Panțu, *op. cit.*, ediția a II-a, p. 305.

[3] (Reg.) *Călină* = nume propriu de femeie (PAMFILE, J. II 135).

[4] Cf. E. Petrovici, *op. cit.*, în DR. V 900.

FĂŞÍU

Termenul are sensul de 'cumnat'. *Făşii* (sg. *făşiu*) *sînt doi inşi care au de muieri două surori.* LIUBA-IANA, M., 25 ; cf. COSTIN, GR. BĂN. ; MOLIN, R. D. 11 ; PETROVICI, CAR. 46 ; CADE (toate în Banat).

DA îl explică ca adjectiv substantivat din expresia *cumnat făşiu*, cu omiterea substantivului *cumnat*. Format din *faşă* prin suf. adj. *-iu*. Rudenia celor doi bărbaţi e încrucişată ca o faşă peste copilul înfăşat. Explicaţia aceasta ni se pare artificială. Adevărata etimologie pare a fi cea dată de V. Bogrea [1]. Cuvîntul există în limba sîrbo-croată : *faša* sau *paša* şi *fašo*, cu acelaşi sens ; deci avem a face cu un împrumut slav. Şi : păşău.

Păşăi sînt 'bărbaţii a două surori' (FIRA, CHIŞ. 320). Ni l-a mai comunicat oral şi acad. Emil Petrovici.

Cf. < s.-cr. *pašenog* 'cumnat'. Cf. DR V 730, *băginac.*

CUSCRU — CUSCRĂ, CUSCRI

Aceste cuvinte exprimă gradul de înrudire al socrilor şi soacrelor între ei. Tatăl (la pl. părinţii) unuia dintre soţi, în raport cu părinţii celuilalt soţ ; mama unuia dintre soţi în raport cu părinţii celuilalt [2].

Luo-şa doua muiare cuscră lui Teodor, Irina. Ce se prinde... şi cuscru ... (Pravila lui *Lucaci*) [3]. *Nuntele ce să vor face dentru sînge amestecat, ce să zice den cuscrii... sau cumătrii...* PRAV. MOLD. 120 b, ap. DA. *Au făcut pace Brîncovanul-vodă şi cuscru-său.* LET. II 319. *Să n-aib parte de frate-meu... şi de socru-meu..., de cuscru-meu...* (a. 1773). GCR. II 98. *M-au văzut cuscrii cum dormeam?* CREANGĂ, P. 11. *Încep a veni una cîte una... cumnatele, cuscrele, nănaşele.* MARIAN, NA. 135 ; cf. GL. M. ; cf. *Pochinzer.*

În ALR I/II h. 265 „Cuscru" şi h. 266 „Cuscră" constatăm o uniformitate lexicală în întreg dialectul dacoromân ; la fel în ar. şi parţial în megl. Persistenţa cuvîntului încă din limba latină, ne arată puternica lui vitalitate. *Consŏcĕr, -eri* 'le père du gendre ou de la bru'. *Consŏcrŭs, -ūs* 'la mère du gendre ou de la bru' [4]. Lat. *cónsocrum* > *cuscru* (DHLR II 25, 34) ; lat. **cónsocra* > *cuscră* (DM) ; cf. *Revue des Études slaves*, II (1930),

---

[1] *Etimologii*, în DR III 731.

[2] Termen comun tuturor dialectelor româneşti : *cuscru, cuscră* ; în a r. (PUŞCARIU, ET. WB. ; MIHĂILEANU ; DALAMETRA ; PAPAHAGI, B. 96, 295 ; PASCU, D. I 158 ; T. PAPAHAGI, D. S. Puşcariu, G. Pascu şi T. PAPAHAGI, dau şi forma : *cuscur*, iar T. PAPAHAGI, D. : *para-cuscru*, 'frère ou soeur d'un ou d'une parente par affinité ; în i s t r. (MAIORESCU, ISTR. 103 ; cf. JAHRESBER. VI 260 ; POPOVICI, D. R. 162 ; PUŞCARIU, ET. WB. ; CANTEMIR, T. 163), în m e g l. (PAPAHAGI, M. R. 207 ; cf. GR. S. III 208 ; CAPIDAN, MG. III 90).

În istr. (parţial) : *sfidok* (PUŞCARIU, ISTR. III 108, 109) < s.-cr. *svejdok* ' Zeuge' ; 'testis, testimoni'. *Diver* vezi : *Dever.*

[3] I. Rizescu, *op. cit.*

[4] L. Quicherat, A. Davelay, E. Chatelain, *op. cit.*, s. v.

p. 187, nota 2) [1]. Acad. Al. Graur pleacă de la forma *consócrum* și explică cu ajutorul derivatelor schimbarea primului *o* > *u*, precum și sincoparea celui de-al doilea *o*. Prin analogie sincopa s-a introdus la cuvîntul de bază, pentru a elimina confuzia (*con-* > *cu*, identic cu prepoziția *cu*). Cf. GRAUR, E. 82, 83.

Se găsește și în albaneză : *krushk*, -ë (DA ; cf. PUȘCARIU, L. R. I 264) apoi, parțial, în romanitatea apuseană (< *consócer* — **consócra* (REW 2166).

Din românește, cuvîntul a trecut și în unele limbi vecine sau conlocuitoare: bg. (reg.) *kuskrŭ* — *kuskră* [2]; magh. *kuszkra*, *kuszkura*, *kuszkora*, *kuszkruy* (BLÉDY, INFL. 61 ; cf. OMAGIU, I 623) ; în graiul ceangău din Moldova : *krușkă* 'soacră', *krușkul* 'socru' (WICHMANN, 85), *kruszka* 'cuscră' (MÁRTON, P. 560) ; *kuszkra* 'cuscră' (SCL XIV, p. 382) ; în dialectul săsesc din Transilvania : *kuscrə* '*cuscră*', *kuskôr* 'cuscru' [3].

Sensurile de mai jos, aproape toate regionale, unele chiar improprii, sînt creații ocazionale, datorite atmosferei semantice a nunții. Unele din ele se îndepărtează mult de sensul de bază al termenului din cauza extinderii (uneori chiar a confuziei) rudeniei bogate provenite din încuscrire. Aceasta atrage după sine și confuzia de terminologie, încît asistăm la ceea ce am putea numi o adevărată contagiune semantică, răspîndită în toate dialectele românești, cu privire atît la termenul de bază, cît și la derivate.

Frații, surorile miresei și mirelui încă zic părinților acestora „cuscru-cuscră" și chiar între ei se numesc așa. DENSUSIANU, Ț. H. 236 ; cf. MARIAN, NU. 65. *Cuscrii* = neamurile mirelui (CLOPOTIVA, II 411). *Ieși, mireasă, din cămară, Strîngeți cuscrii de pe-afară.* BÎRLEA, B. I 185, ap. DA.

Chiar și oaspeții de la nuntă și invitații care vin, și, în general, toți nuntașii primesc această denumire [4]. *S-au dus în cuscri* = s-au dus la nuntă (DENSUSIANU, GL. Ț. H.). *Vin cuscrii* = vin nuntașii (id. ib.). *Vin în cuscri* = vin la nuntă (ALR I/II h. 255, pct. 255 [5]).

---

[1] Cf. Karl H. Dahlstedt, *Trois termes exprimant la parenté*, în „Orbis", XII, 1963 1, p. 246.

[2] Cf. A. C. Hogaș, *op. cit.* ; I. Bărbulescu, *op. cit.*, în DR III 232.

[3] Cf. G. Klaster-Ungureanu, *Relațiile economice-sociale dintre români și sași oglindite în vocabularul dialectului săsesc*, în „Revista de filologie romanică și germanică", II (1958), nr. 2, p. 114.

[4] În unele părți numai după îndeplinirea unor formalități („hora cuscrilor") se adresează : *cuscru - cuscră!* ; cf. Em. Novacovici, *Din comoara Banatului* II, Oravița, 1926, p. 50 și urm.

Tot ca termen de adresare, deci cu pierderea completă a conținutului semantic, în versul : *Ia ascultă, cuscre, încoa!* [zice Novac către un turc necunoscut]. BAL. OLT. 95. Aceeași situație în : *cuscre!* (adresare către unchi). Cf. ALR I/II, h. 166, pct. 345.

[5] Acest sens e cunoscut (parțial) nu numai în dialectul dacoromân, ci și în cel aromân (WEIGAND. AR. II 312 ; cf. DALAMETRA ; OBED. T. 348) și istroromân. Cf. ALR I/II h. 255, pct. 85, 96, 103, 835, 05, 06, 08 și (note) 02. În legătură cu acest sens trebuie pus și acela de 'neam, rudă' al lui *cuscru, cuscră*, cunoscut (parțial) în dialectele sud-dunărene.

În ar. : „*cuscru; cuscri* sînt rudele de la mine" (ALR. I/II h. 255, nota de la pct. 07) ; în istr. : *cuscri* 'neamuri' (PUȘCARIU, ISTR. III 226) ; în ALR I/II h. 265, pct. 02 pentru noțiunea de *cuscru* (cu sens de bază) : *prijắtel'u*, iar pentru *cuscră*, în h. 266 : *prijắtelițe*. Cf. s.-cr. *prijatelj* 'Freund' (= rude, neamuri), și, cu același sens, fem. s.-cr. *prijateljica* 'Freundin', cf. Moriz Heyne, *Deutsches Wörterbuch* I, Leipzig, 1905, s. v. ; în megl. : *cuscru, cuscră* = *zîntunii* 'rudă, rudenie, neam', cf. ALR I/II h. 265, 266 , pct. 012 ; DR VII 125.

Tot *cuscri* sînt numiţi (reg.) flăcăii şi fetele care fac anumite servicii cu ocazia nunţii. Sinonime: t e r f a r i, c h e m ă t o r i, v o r n i c e i, v ă t a f i, d r u s c e, v ă t ă j i ţ e, v o r n i c i ţ e. *Cînd fu joi de cătă-sară, Pe Chiva o-ncredinţară. Cînd fi ziua sîmbetii, Cuscrii Chivi şi veni... Să-ntoarcem hinceile, Să dai apă cuscrilor, C-aşa-i data fetelor... Fiţi voi, cuscri, bunitei şi-napoi întorcăţei.* FOLC. TRANS. I. 83. *Şi noi v-om da Pe soruţa noastră... Pînă viţi plăti Cuscrul-talerul, Mirel-galbenul.* id. ib. 98; cf. BUZILĂ, N. 804, 823; FRÎNCU-CANDREA, M. 131; MARIAN, NU. 65. 66 [1].

În directă legătură cu preparativele de nuntă s-a născut şi sensul (reg.) *cuscru* 'peţitor' (la fată). *A fost aseară la noi un cuscru, dar nu mi-o plăcut de el.* VICIU, GL.

Sensurile: *cuscru* 'cumnat mai depărtat' şi *cuscră* 'cumnată mai depărtată', date numai de LB se explică prin amestecul terminologiei înrudirii, ocazionate de ceremonialul nunţii. Fraţii şi surorile mirilor sînt cumnaţi între ei, iar părinţii lor sînt cuscri. Sensurile de 'cumătru' şi 'cumătră' (CABA, SĂL, 88; cf. ALR I/II h. 220 şi 221, pct. 103, 361, 932) s-au născut prin transformarea rudeniei cuscriei în cumetrie [2] cf. *Cumătru.*

★

Termenul avînd o familie semantică atît de împrăştiată, e firesc să aibă compuse, dar mai ales derivate numeroase.

Cuscrii-mari părinţii mirelui (BUZILĂ, N. 804; cf. DENSUSIANU, Ţ. H. 236) [3].

Cuscri-mici părinţii miresei (DENSUSIANU, Ţ. H. 236).

Cuscră-bună (ALR I/II h. 266, pct. 80) este dat, probabil, în adresare, cu o nuanţă afectivă.

Cuscriţă s.f. cuscră mică (MARIAN, NU. 65).

Cuscior s. m. (GRAUR, E. 41, 83).

Cuscrişor s. m. cuscru mic (tatăl miresei) (MARIAN, NU. 65).

Cuscrişoară s. f. cuscră mică (id. ib.).

Cuscruleţ s. m. cuscru mic. *Fă, cuscruleţ, cum te-ndemnai eu.* HEM 2039.

Cuscruliţă s. f. cuscră mică. *De cumva ăi zări la horă... pe surata Floarea or pe cuscruliţa Adriana... spuni-le sănătate.* JIPESCU, O. 131.

Cuscran s. m. cuscru (ALR I/II h. 265, pct. 298, 302); (pl. col.) *cuscrani* (ALR I/II h. 265, note la pct. 295, 355).

Cuscrie s. f. 1 (abstr.) înrudire prin alianţă între cuscri; încuscrire [4]. *Rogu-vă daţi-o lui, să-i fie muiare, să tocmim între noi cuscrie.* PALIA (1581),

---

[1] Cu acelaşi sens în istr. (PUŞCARIU, ISTR. II 217; cf. id. ib. III 227, 228; FĂT.—FR. XIII 104). Sinonime: s f i d o c, d i v e r. În ar. *cuscroane* 'însoţitoarele miresei în ziua nunţii' (PASCU, D. I 158: DALAMETRA; T. PAPAHAGI, D.). Megl. *cuscril'i* flăcăii de la nuntă' (PAPAHAGI, M. R. 131).

[2] În istr. (parţial) *cumătru* e sens de bază pentru 'cuscru', iar *botra* pentru 'cuscră'. Cf. ALR I/II h. 265, 266, pct. 01. Ca o curiozitate amintim traducerea greşită în dr. a fr. „compère", cu sensul de 'tovarăş, complice' (în acţiuni rele): *Nu e de mirare ca şarlatanii să aibă soţi, cuscri (comperi).* GHICA, A. 696, ap. DA.

[3] Dacă însă nănaşul miresei, cu oastea acesteia se duce şi aduc mirele, atunci părinţii miresei sînt numiţi „cuscrii mari" (DENSUSIANU, Ţ. H. 263).

[4] Cf. Tudor R. Popescu, *op. cit.*, p. 25.

137. *Iară lui Hmil hatmanul... îi întrase în gînd cuscria cu Vasilie-vodă.* LET. I 295; cf. IORGA, D. B. I 43; ZANNE, P. IV 330 [1]; 2. (rar) petrecerea ce are loc cu ocazia încuscririi (PASCU, S. 182); 3. (concretizat la pl.) cuscrii. *Ceia ce-și curvăsc cu... cuscriile* (= cuscrele MUNT.) *acesta se cheamă sînge amestecat.* PRAV. 667, ap. DA; 4. cumnăție mai depărtată (LB); 5. (fig.) afinitate, înrudire. *Este cuscrie întră limbă românească și întră cea slovenească.* P. MAIOR, IST. 247, ap. DA.

Cuscrenie s. f. cuscrie (1). *Cu toată cuscrenia ce ei arată că ar avea cu dînsul, nu poate călca datoria postului său.* C. NEGRUZZI, I 281, ap. DA; cf. JIPESCU, O. 37; ALR I/II h. 265, notele la pct. 103, 305, 308, 355. *Cuscrenie groasă Într-a noastră casă*, se zice cînd se îndrăgesc rudă cu rudă (ZANNE, P. IV 329).

Cuscreturi s. f. (pl. col. peiorativ) 1. rude protejate de către un funcționar mai înalt; 2. funcționari subalterni (VICIU, GL.).

Cuscrí vb. IV refl. (învechit) a se înrudi sau lega prin cuscrie. *Cu mînia se încruscrește necazu.* CALENDARIU (1844) 59, ap. DA.

Cuscrire s. f. înrudire prin alianță; (negativul): necuscrire s. f. cf. DA.

Încuscrí vb. IV refl. a se face cuscru (sau cuscră) cu cineva, a se înrudi prin cuscrenie; a fi sau a deveni rudă prin alianță cu cineva [2]. *Să vă încuscriți către ei.* BIBLIA (1688) 131, ap. DA. *Celalalt fecior... să ia fata lui Cantemir... să se încuscreze.* LET. II 266. *Hai, ne-om încuscri Și ne-om nemuri.* MARIAN, NU. 55. *Că ne-am dauzit Că s-o dîncuscrit.* FOLC. TRANS. I 92; cf. GL. M. Și: **încuscra** vb. I (DA).

Încuscrit, -ă adj. înrudit prin cuscrenie (cu cineva). *Boierii... cei mai mulți, erau încuscriți cu polonii și cu ungurii.* C. NEGRUZZI, ap. DDRF [3]. (Negativ): **neîncuscrit, -ă** (DA).

Încuscrire s. f. înrudire prin cuscrenie. *L-ar fi putut scuti pe dînsul de onoarea unei încuscriri cu Timuș.* IORGA, L. II 579, ap. DA [4].

Încuscrit s. n. înrudite prin încuscrire. *Dacă-i vorba pe-ncuscrit* (DA).

TATĂ VITREG

Este, cum știm, soțul cu care s-a recăsătorit o femeie văduvă sau divorțată, în raport cu fiii acesteia. *Tot omul trebuie să fie milos cătră săraci... cu cît mai vîrtos, dară, tatăl vitreg și muma mașteha cătră fiiastrii lor.* GCR. I 277.

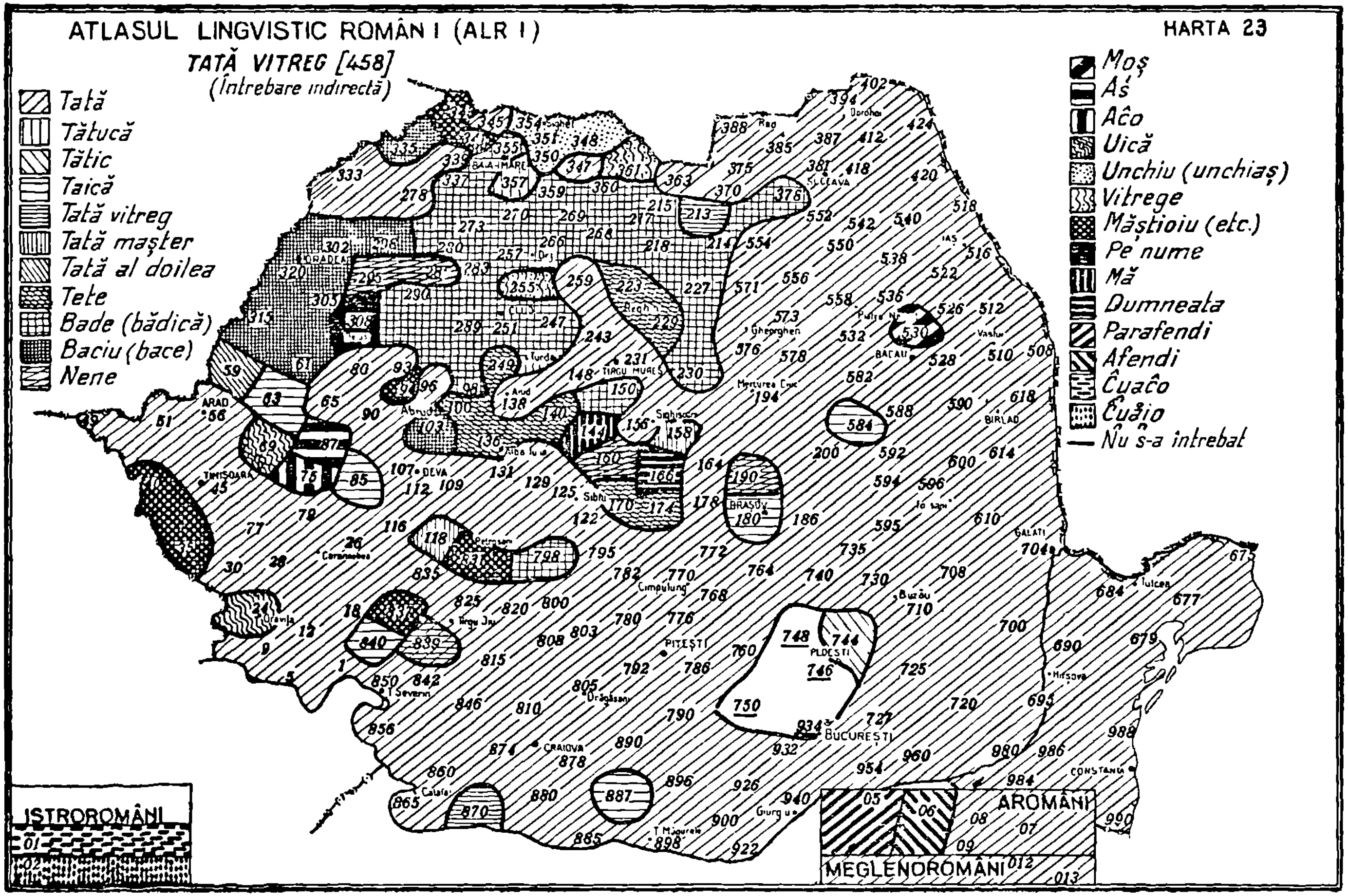
---

[1] În a r.: *cuscril'e* (DALAMETRA: cf. PAPAHAGI, B. 257; id, M. R. 207; PASCU, D. I 158; T. PAPAHAGI, D.); în m e g l.: *cuscril'ă* (PAPAHAGI R. M. 39; cf. GR. S. III 208; CAPIDAN, MG. III 90); (cu alt sufix) *cuscurloc* (CAPIDAN, MG. I) 192; id. ib. III 90). Col. în a r.: *cuscrame* (MIHĂILEANU; cf. PASCU, D. I. 158, T. PAPAHAGI, D.); în m e g l.: *cuscrimi* (PAPAHAGI, M. R. 150; CAPIDAN, MG. III 90; GR. S. III 208).

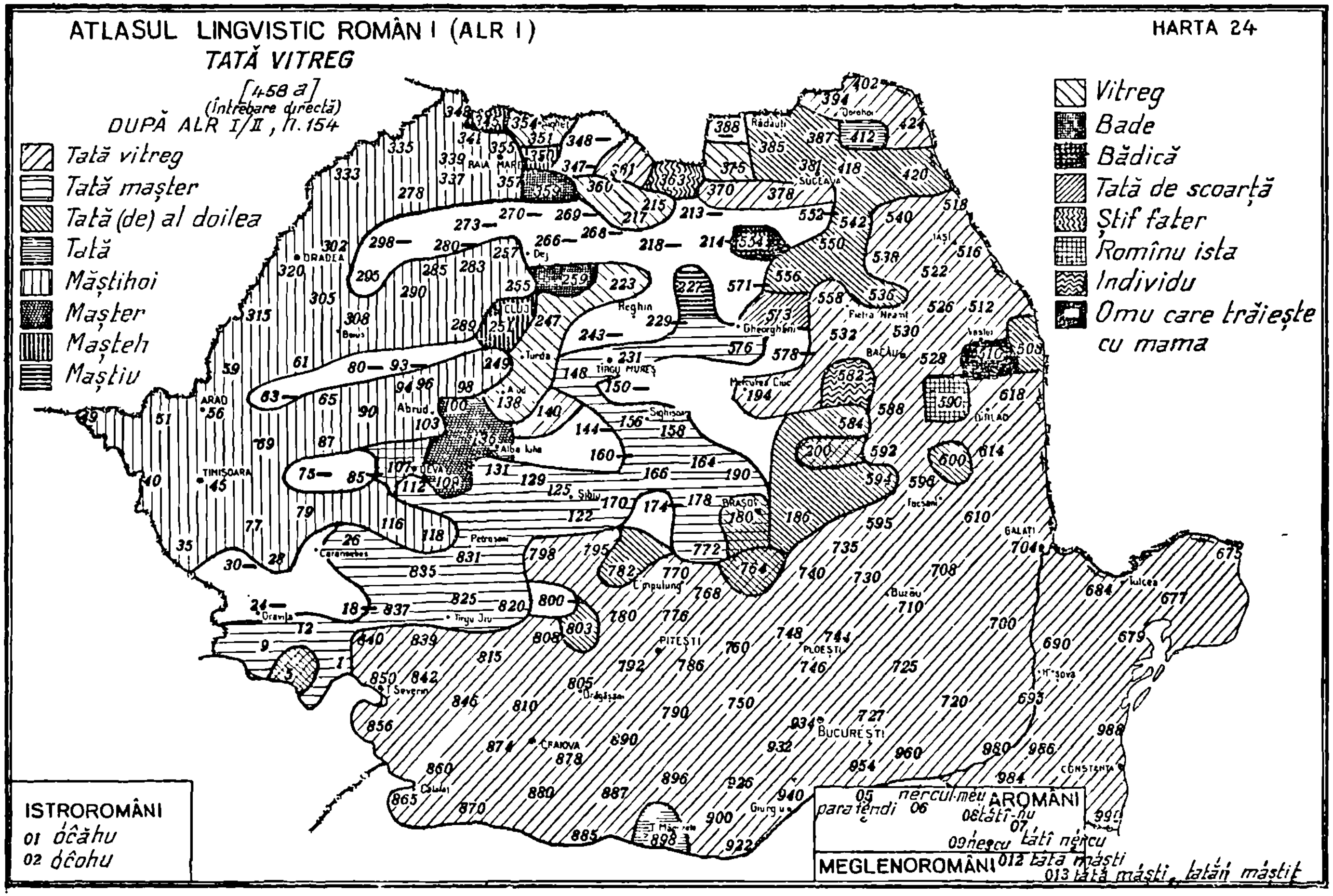
[2] În a r.: *ncuscredzŭ* vb. I ref. (DALAMETRA; cf. PAPAHAGI, M. R. 207; T. PAPAHAGI, D.; PASCU, D. I. 158); în m e g l.: *cuscrez* vb. I refl.; și: *ancuscrez* (CAPIDAN, MG. III 90; cf. PAPAHAGI, M. R. 207; GR. S. III 180).

[3] Ar. *ncuscrat* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI D.).

[4] Ar. *ncuscrare* (MIHĂILEANU; cf. T. PAPAHAGI, D.).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 23
TATĂ VITREG [458]
(Întrebare indirectă)
Tată
Tătucă
Tătic
Taică
Tată vitreg
Tată mașter
Tată al doilea
Tete
Bade (bădică)
Baciu (bace)
Nene
Moș
Aś
Aĉo
Uică
Unchiu (unchiaș)
Vitrege
Măștioiu (etc.)
Pe nume
Mă
Dumneata
Parafendi
Afendi
Ĉuaĉo
Ĉuâio
Nu s-a întrebat
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
BUCUREȘTI

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 24
TATĂ VITREG
[458 a]
(întrebare directă)
DUPĂ ALR I/II, h. 154
Tată vitreg
Tată maşter
Tată (de) al doilea
Tată
Măştihoi
Maşter
Maşteh
Maştiu
Vitreg
Bade
Bădică
Tată de scoarţă
Ştif fater
Romînu ista
Individu
Omu care trăieşte cu mama
ISTROROMÂNI
01 ŏcăhu
02 ŏcohu
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

În ALR I/II avem două hărți „Tată vitreg": h. 153 cu întrebare indirectă și h. 154 cu întrebare directă [1].

După ALRM I/II h. 214 (întrebarea indirectă) termenul cel mai cunoscut și răspîndit în dialectul dacoromân este *tată*. Ceilalți termeni sînt: *tătucă, taică, tată vitreg, tată mașter, tată-al-doilea, tete, vitreg, măștioi.*

Termenii: *baci, bade, moș, uică, unchi,* (parțial) *tete,* (rar) *mă* și *dumneata* sînt dați în adresare mai ales de copiii care n-au crescut de mici împreună cu tatăl vitreg. Termenii: *aś* (pct. 87) și *aĉo* (pct. 75) credem că sînt magh. *atya* 'tată' cu pronunțarea din Banat (*t'* > *ć*) [2].

Terminologia pentru *tată-vitreg* este destul de bogată. Poate s-a recurs la atîția termeni și din sentimentul de contrarietate al copiilor care i-a silit să nu se exprime prea afectuos față de tatăl nenatural. (Tătucă apare numai în pct. 357, iar *tătic* în pct. 744.) Flora terminologiei este mai bogată în Transilvania, probabil datorită vieții de familie mai consolidată aici sau poate din cauza influenței maghiare. În Moldova, Muntenia și Oltenia se întrebuințează aproape exclusiv *tată.*

Harta 154, cu întrebarea directă, definește propriu-zis termenul nostru.

În expresia *tată vitreg,* cuvîntul *vitreg* este acela care dă semnificația nuanțată a compusului. Referit la *tată,* el apare cu sensul de adjectiv (cf. germ. *stief),* fiind răspîndit în întreagă Muntenia, Moldova de sud, Bucovina și, sporadic, și în alte regiuni (vezi harta alăturată).

Vitreg derivă din lat. *vitricus,* substantiv întrebuințat de Cicero, Ovidiu și Pliniu cu sensul ce-l are astăzi în limba română [3]. Apare, atît în texte, cît și în ALR, și ca substantiv [4], nu numai în funcțiune atributivă. *S-au găsit Velicico, cu sfatul vitregului său Miron... și au purces să vie în Iași.* LET. III 66. *Ifia fiind blîndă și plecată la voințele vitregului și a maicei sale, se afla slobodă.* BELDIMAN, O. 3, ap. DA ms.; cf. DR III 802. *Gitriu* = tată vitreg (ȘEZ. XX 108, cu rostirea din Banat); *jitreg* (cu rostirea de pe la Năsăud, în BULL. LINGU. VI 138). Ca substantiv apare în ALR I/II h. 153, pct. 255 și 361, dar mai des în h. 154 (puncte izolate din Maramureș, Năsăud, Cluj, Turda și Bucovina), deoarece a fost obținut prin întrebare directă.

Sub forma *vitrig* a intrat în limba bulgară (în satul Novo-Selo; vezi ARHIVA, XXVII 101).

---

[1] Pentru a putea face mai bine comparația între răspunsuri la aceste două întrebări, am completat harta 153 și am întocmit harta 154.

[2] În a r.: *tată,* (parțial) *afendi* și *para-fendi*; în m e g l.: *tată,* ; în istr.: *ćuaćo. ćțâțo!* Vezi: *Tată.*

[3] Cf. Quicherat-Daveluy-Chatelain, *op. cit.*, s. v. Termenul latin, conservat în română, este puțin reprezentat în Romania, fiind înlocuit prin *patraster*; sard. *bidrigu, -a*; *birdiu, -a*; cal. *vitrichë* 'padrino'; *vitrica* 'madrigna'; noures *bridiku*; galluric *bitricu*; sassaric *bidriggu*; în Lucania meridională *bitrika*; cf. alb. *vitkur* sau *vitk* REW 9400; cf. M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 20; ROHLES, DIFF. 32; TAGLIAVINI, ORIG. 309, 333; ALESSIO, CONC. 48, Pentru răspîndirea termenului latin în Romania, cf. ROHLES, DIFF. harta nr. 15, *Der Begriff* 'Stiefvater'.

[4] *Vitreg(ă)* arată și raportul dintre frații și surorile provenite din părinți diferiți. *Cîți sau dintr-un tată, și deosebite mame se nasc, sînt vitregi.* LEG. CAR. ap. CADE, cf. *Frate, Soră.*

În pct. 856 alături de *tată-vitreg* avem și *tată-fiastru*. S-a păstrat deci *filiaster* din latina tîrzie cu valoare de adjectiv, pierzîndu-și înțelesul primitiv și devenind sinonim cu *vitreg*. (Vezi : *Fiastru*.)

Perifraza : *tată-(de-) al-doilea* o găsim răspîndită sporadic în dialectul dacoromân și ne arată — prin numeral — că nu e vorba de tatăl natural, primul tată. Vezi *Mamă vitregă*.

Tata ist, sau aist de-al-doilea (din pct. 387, 508), cu adjectivul demonstrativ între substantiv și numeral ordinal.

Tata aista (din pct. 412), cu dispariția finalului *de-al-doilea*: adj. demonstrativ, arată, în opoziție cu „tată", pe *tatăl vitreg*.

Pentru *tată de scoarță* (din pct. 573) vezi : *mamă vitregă*.

Individ (pct. 582) e un cuvînt literar (cf. fr. individu), cu nuanță peiorativă, insultătoare, ceea ce ne lămurește și nota de la acest punct.

Omu (pct. 510, 538) '*știf fater*' pct. 363 (< germ. Stiefvater), *românu* (pct. 526, 590) sînt răspunsuri datorite faptului că cel întrebat nu cunoaște termenul, sau că avea motive să ironizeze.

Moș (pct. 667) termen reverențios, dat probabil în legătură și cu vîrsta [1].

MAMĂ VITREGĂ

Este numită astfel soția tatălului considerată în raport cu copiii dintr-o căsătorie anterioară. *Părinții vitregi și mumînile maștehă* (a. 1685). GCR. I 278.

Reiese din acest citat, ca și din altele, că *maștehă* era legat de *mamă*, iar *vitreg* se aplică mai mult *tatălui*, ceea ce ne confirmă și hărțile ALR. *Această fată bună era horopsită și de sora cea de scoarță și de mama cea vitregă*. CREANGĂ, P. 283. *A fost un om și-o avut o fată și un copil. Ș-o murit mumă-sa. Ș-o luat altă muiere. O luat mumă vitrică la cei doi copii*. PETROVICI, FOLK. ALM. 82. *Mama vitregă e aceea care e adăurată*. BULL. LINGU. V 148 [2].

Găsim însă și forma substantivată. *Vitrigul și vitriga către fiastru și fiastră se socotesc spița întîiu*. PRAVILA (1814), ap. TDRG. *Vitrega întrebă pe copii cum au nimerit de s-au întors*. ISPIRESCU, L. 334. *Muierea aceasta, precum sînt mai toate vitrigile, uria pe feciorul bărbatului său*. MARIAN, O. I 182, ap. DA ms. (Cu rostire regională) *Jitrigă* 'mamă vitregă' (BULL. LINGU. VI 195).

---

[1] În dialectele românești sud-dunărene : în a r. : *tată* (pct. 8) ; *para-fendi* (05) : (masc. < fem. *năiarcă, nearcă*) *nercu* (06, 09 ; cf. și ALR I/II h. 133, pct. 010 ; MIHĂILEANU, DALAMETRA, CAPIDAN, AR. 339 ; T. PAPAHAGI, D.) ; *tata nercu* (07 ; cf. DALAMETRA ; T. PAPAHAGI, D. vezi : *Mamă vitregă* ; în m e g l. : *tată mașli* sau *tată maștic* (012, 013) ; *tată flat* (GR. S, III 394) ; în i s t r. : *očohu, očahu* (01, 02 ; cf. POPOVICI, D. R. 157) < s.-cr. *očuh* 'idem'.

[2] În a r. (termen de circulație generală) : *nearcă* < lat. *noverca* 'matrea : id. est matrinia ; patris uxor secunda' (CGL, ad. ROSETTI, L. R. I_3, 182 ; cf. MIHĂESCU, L. 217 ; CDDE ; REW 5970 ; PAPAHAGI, B. 191, 650 ; MIHĂILEANU ; CAPIDAN, AR. 149, 274, 339 ; T. PAPAHAGI, D. ; CANDREA, L. A. 81) ; la DALAMETRA : *mamă nearcă*. Forma *ńarcă* cu *ń* din alb. *njerkë*. În m e g l. : *flată mumă* (GR. S. III 394 ; id . ib. VI 170). Vezi : *Maștehă*.

Tot substantivat apare şi în ALR I/II h. 157 pct. 24 (în Banat). În restul punctelor, unde mai e întrebuinţat, determinantul apare numai ca adjectiv : *mamă vitregă*. La fel şi în ALR II/I h. 133 [1].

Sub forma *vitrigă* a intrat (reg.) şi în limba bulgară (ARHIVA, XVI 368 : XXVIII 101).

În ALR avem trei hărţi cu tilul *mamă vitregă* [2]. În ALR I/II h. 156 „Mamă vitregă" ('belle-mère') cu întrebare indirectă, şi h. 157 „Mamă vitregă" („marâtre") cu întrebare directă. În ALR II/I h. 133 „Mamă vitregă („marâtre") cu întrebarea : „Cînd un bărbat, căruia i-a murit nevasta, se însoară a doua oară, ce fel de mamă e nevasta a doua pentru copiii care îi are de la întîia?".

Terminologia obţinută prin h. 156 este mai bogată. S-a răspuns cu *mamă* (sau *mumă*) în „Ţara veche", Bucovina, sudul Transilvaniei şi o parte din Banat. Tot în aceste regiuni avem compuse, derivate şi prescurtări de la *mamă* :

Mamă maşteră (pct. 118), *mamă bună* (pct. 592), *mamă vitregă* (pct. 700), *mamă bătrînă* (pct. 255), *mămica* (pct. 780, 815), *maică* în cîteva puncte răsleţe din Transilvania şi Banat, *măştihoaie* în pct. 93, 295. Vezi şi *Mamă*.

Următorii termeni, daţi toţi ca adresare : *lele (leliţă, lelică), leică, nană, neni, dodă, babă, bobă, mătuşă*, se găsesc aproape numai în Transilvania. Numai *lele* şi *mătuşă* depăşesc în cîteva puncte hotarul acestei provincii. Această bogăţie de terminologie în Transilvania denotă aici o viaţă de familie mai complexă şi mai variată decît în restul ţării.

În harta 157 ALR I/II „Mamă vitregă" („marâtre") cuvîntul nu mai are sinonimele şi bogăţia de sinonime din harta 156.

Cu *mamă de-a doua* (numeralul variind între : *a doua, al doilea, a doilea* etc.) s-a răspuns numai într-o parte a Moldovei.

Pornind de la faptul că pentru copiii rămaşi orfani de mamă, noua mamă nu mai e cea bună, cea dintîi, ci — prin opoziţie — cea de-a doua, s-a spus la un moment dat : „a doua mamă" sau „mamă a doua". Această expresie a putut să se fixeze cu atît mai mult, cu cît ea se putea întrebuinţa şi cînd era vorba de *tată* (tată de-al doilea) şi avem un „pendant" în „soră de-a doua", „frate de-al doilea".

În punctele (foarte apropiate) 556 şi 573 s-a răspuns cu *mamă de scoarţă*. Îmi este cunoscută această numire şi din regiunea Năsăudului. De sigur că are la bază un element afectiv, aluzia ironică la adresa vitregei.

Prin Moldova avem şi *mamă de plop* (care nu ţine de cald, după cum nici lemnul de plop nu dă căldură multă). Com. prof. T. NAUM.

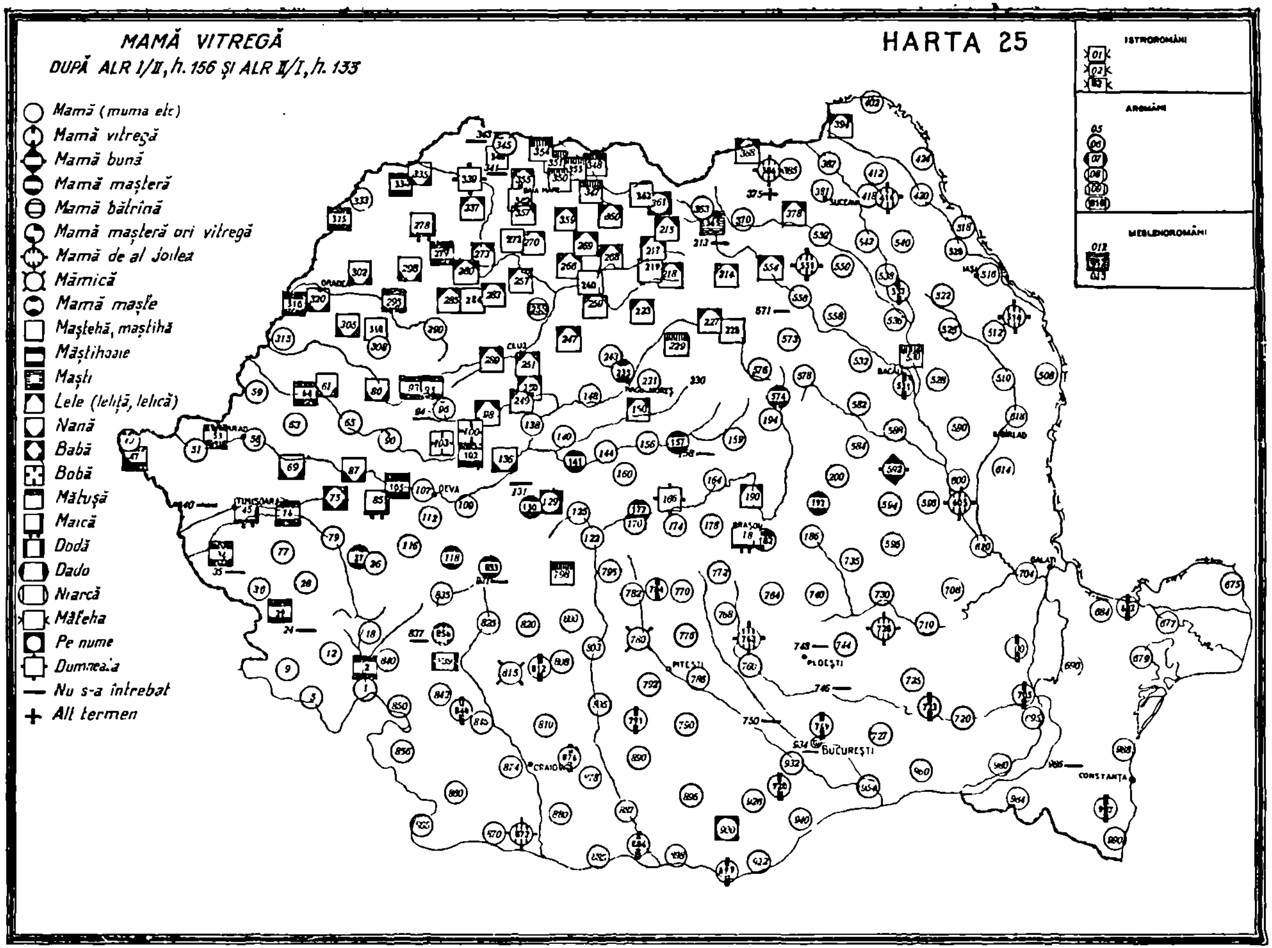
În pct. 856 alături de *mamă vitregă* apare şi *mamă fiastră*. Termenul *fiastră* reprezintă pe latinul *filiastra* cu sensul de 'fată vitregă'. E un răspuns

---

[1] Cf. şi sinonimul (barbarism) fără vitalitate : *maratră* (< fr. *marâtre*). *Părea c-aşteaptă în natura cea maratră*. EMINESCU, ap. Al. Rosetti, *Studii lingvistice*, Bucureşti, 1955, p. 50.

[2] Terminologia din texte pentru dialectele sud-dunărene e cuprinsă şi în aceste hărţi, care o mai completează şi terminologia cu atestări de mai mică circulaţie. În a r. : *mamă* (06) ; *dado* (07), cf. *dodă* ; *paramană* (05) ; în m e g l. : *mamu maşti* (012), *maică măşteţcă* (013).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

izolat, o extindere a lui „fiastră”, la acest raport de rudenie. (Vezi: *Fiastru.)*

Termenii: *ţaţă* (pct. 777), *femeia ceia* (pct. 526), *femeia asta* (pct. 590), par a avea o nuanţă ironică.

Restul teritoriului se împarte între *vitregă* şi *maştehă*, cu derivatele, respectiv *mamă vitregă* şi *mamă maştehă*.

Aceeaşi repartizare geografică o constatăm şi în ALR II/I h. 133 „Mamă vitregă”. Examinarea hărţilor amintite mai sus pe de o parte ne lămureşte de ce autorii ALR au găsit cu cale se grupeze materialul de limbă în trei hărţi deosebite, iar pe de altă parte ne îngăduie să facem o constatare destul de interesantă. Şi anume de ce terminologia hărţii 156 este mult mai bogată decît aceea a hărţilor 157 şi 133?

Ţinîndu-se seamă de răspunsurile deosebite care s-au primit la cele trei chestiuni, se poate vedea că, dacă limba (la langue) este o instituţie socială, un instrument de comunicare a gîndurilor şi sentimentelor indivizilor vorbitori, vorbirea (la parole) [1], care reprezintă modul de exprimare a individului în societate, e în funcţie de persoana căreia el i se adresează; sau, în cazul nostru, de prezenţa sau absenţa persoanei respective. Cu alte cuvinte, individul nu poate întrebuinţa termenii la libera lui alegere, ci exprimarea lui e condiţionată — adesea — de un factor exterior, de persoana căreia i se adresează, deoarece între faptele psihologice şi cele de limbă există o strînsă legătură.

MEŞTEHĂ (MAŞTIHĂ)

Este sinonim cu *(mamă) vitregă* şi are adesea o nuanţă peiorativă.

Iată cîteva citate începînd cu secolul al XVIII-lea:

Feciorul şi fata le sînt... fecior vitregului şi maştehă (Pravila lui Lucaci) [2]. *Feciorul de se va împreuna cu maştehă-sa, face sînge amestecat.* PRAV. 847, ap. DA ms. *Murind tatăl lor... rămaseră* [copiii] *cu maştihă.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Intrînd în vrajbă cu maştihă-sa Martina, zic unii să-l fie otrăvit.* CANTEMIR, ap. CADE. *Acum înţeleg că toate le-a pus la cale maştiha mea, pentru cuconul ei, ca să mă lipsească de dreptul de întîi-născut.* SADOVEANU, D.P. 65, ap. DA ms. *Da cum nu mi-oi cînta, Că mi-o murit măicuţa, Şi mi s-a-nsurat tata. Rea maştehă mi-o luat, Poate n-are soaţă-n sat.* SCURTU, UG. 189. *Maştihă* ‘mamă a doua’ (H. XII 289 (în Suceava), ‘mamă vitregă’ (BÎRLEA, C. P. 141, 167; cf. T. PAPAHAGI, M. 111; IZVORAŞUL, XVI 359 (în Maramureş); GL. M.; AL. GEORGE, 53; ALR I/II h. 217).

Termenul e întrebuinţat şi în funcţie atributivă (ALR II/I h. 153).

Credem că prezintă interes şi menţionarea variantelor regionale foarte numeroase ale acestui cuvînt:

Maştie. Această maştie ţinea foarte rău pe băieţii rămaşi de mamă. SBIERA, P. 169; cf. ŞEZ. XIX 43 (în Bucovina); COSTIN, GR. BĂN.

---

[1] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, p. 30.
[2] Ch. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 443.

Maștimă (poate prin construcția cu pronumele posesiv. *mașți-mea, ca mama mea)* SD (în Botoșani).

Maștină (prin disimilare < *maștimă). Dar mama lui, care era maștină, nu voia cu nici un chip să dea moșneagul un vițel băiatului.* ȘEZ. VII 17 (Botoșani); cf I. CR. VII 155 (Vaslui); ARVINTE, GL. 46.

Mascină, maștină (cu *t* palatalizat). MARIAN, ap. DA ms.

Mașteră (probabil prin contaminare, COTEANU, D. 52; sau cu intervenția accidentală a lui *r*, pentru evitarea hiatului, pornit din graiul copiilor care nu pot rosti pe *r). Că-i de vină maică-ta, Maică-ta, mașteră ta, Eu am zis că te-oi lua, Ea mi-o spus că nu te-o da.* JARNÍK-BÎRSEANU D. 257; cf. ALR I/II h. 157, pct. 26, 122. Folosit mai ales ca atributiv pe lîngă *mamă* în întreg sudul Transilvaniei (ALR II/I h. 133).

Maștegă (pentru evitarea hiatului *h* > *g*; cf. *măduhă, mădugă.* CADE, sau prin contaminarea *maștehă* + *vitregă). Iatacul maștegei sale.* COȘBUC, AE. 195, ap. DA ms. [1].

Maștică (poate o contaminare cu *vitregă)* DDRF.

Maște, cu var. *mașți* (prin contragere vocalică; cf. *Fie-mea).* ALR II/I h. 133, pct. 013, 365, iar în pct. 235 atributiv pe lîngă *mamă*.

★

Avînd atestări vechi în texte și o circulație atît de mare în graiuri, e firesc ca să-și fi format și numeroase derivate, unele care înlocuiesc (reg.) chiar cuvîntul de bază.

Măștihoaie s. f. (cu suf. augm. depreciativ) IZVORAȘUL, XV 335; cf. MAT. DIALECT. I 261; TEAHA, GR. 241; LEXIC REG. 71; ALRM I/II h. 217, pct. 93, 295; ALR II/I h. 133, cu arie de răspîndire în vestul țării.

Măștioaie s. f. (var. lui *măștihoaie*, în Banat: *mășcioańe, măștioane, mascione, moștioane). Omul se însură de-a doua oară și aduse o mascioane îndrăcită în casă. Mascionea, ca mai toate mascionele... nu tăcea nici un pic din gură.* MARIAN, O. I 14, ap. DA ms.; cf. H. XVIII 146; CADE; C. V. III, nr. 5, p. 21; ALR II/I h. 153 (toate în Banat).

Măștihucă s. f. (hip.) *Tuturor le-ai fost mămucă, Numai mie măștihucă.* BÎRLEA, C.P. I 67.

Măsceauă s. f. *Nu mi-e astă țară mamă, Ci măsceauă prea amară.* COSTIN, GR. BĂN. (Cu schimb de sufix depr.; cf. *codău, drăngău).*

Mașteh s. m. [2] (cu var. *maștih, mașter* CADE; cf. ALR I/II h. 153; masc., întrebuințat și ca adj., (< fem. *maștihă*) = tată vitreg) *Constantin nu apucă să facă ceva ca să se cunoască, că-l otrăvi maștehu-său, Martinu.* MOXA, ap. DA ms. *Ce îndreptare se poate aștepta de la un vitreg și mașteh ca acesta.* ȚICHINDEAL, ap. CADE; cf. hărțile „Tată vitreg", în puncte răzlețe ale Transilvaniei.

---

[1] Forma *maștighie* 'mamă vitregă' la C. Caragiali, pare a fi o creație personală a scriitorului. Cf. Al. Niculescu, *Primii noștri dramaturgi*, București, 1960, p. 171.

[2] În cazuri mai rare, ca și *vitreg*, termenul se aplică și copiilor (frați și surori) care sînt născuți din același tată și mame deosebite, sau invers.

Măştihoi s. m. (cu var. *maştihoi*; în Banat *măştioi-maştioi*) Cu suf. moţional *-oi*, poate şi cu nuanţă augmentativ-peiorativă [1]. În ALR, cu răspîndire în Banat şi Transilvania (mai ales în părţile vestice) unde se întrebuinţează numai acest derivat. Cf. MOLIN, GR. BĂN. 194; CADE; CANDREA, Ţ. O. 82; SCURTU, UG. 297; LEXIC REG. 71; TEAHA, GR. 241 [2].

Maşter s. m. (derivat moţional < *maşteră*) = tată vitreg (întrebuinţat şi atributiv). Cf. şi bg. машéх 'tată vitreg' (MIHĂILĂ, Î. 231) [3]. În ALR I/II, cu răspîndire în Transilvania sudică.

Măşteroi s. m. *(Tată) măşteroi*. ALR I/II h. 154, pct. 831. (Sufixul cu nuanţă peiorativă.)

★

Din cercetarea ALRM I/II hărţile 223 „Frate vitreg", 217 „Mamă vitregă" şi 214 „Tată vitreg", dar mai ales din ALR II/I h. 133 „Mamă vitregă", se pot desprinde unele observaţii. Cuvintele *maşteh şi maştehă* (cu variantele şi derivatele lor regionale) sînt răspîndite numai în Transilvania, Banat şi (rar) Bucovina. Numai două răspunsuri avem atestate peste frontiera acestor provincii: „maşteră sau vitrega" în pct. 836 şi *măştioi* în pct. 837. Aceste forme credem că au fost aduse aici din Transilvania de către „ungurenii" descălecaţi şi stabiliţi în aceste depresiuni subcarpatice.

În restul teritoriului dacoromân e răspîndit sinonimul *vitreg.*

Repartizarea geografică a termenului ne-ar îndreptăţi să ne gîndim pentru etimologia cuvîntului la magh. *mostoha*, *mustoha*, *mustuha* (KNIEZSA, 344). De fapt atît la noi cît şi la maghiari, *maştehă* provine de la slavii (dacici) care au trăit odinioară în nord-vestul ţării noastre, deci dintr-un grai sud-slav răsăritean, care a servit ca intermediar între dacoromână şi maghiară, mai precis bg. *mastečha* [4].

Origine slavă au şi termenii din dialectele sud-dunărene [5].

Din compararea hărţilor amintite cu cele compuse sau completate de noi reiese în chip clar delimitarea dintre aria lui *maşteh*, *-ă* şi *vitreg*, *-ă*. Cînd subiectul anchetat a răspuns la întrebarea cum i se zice unui „tată vitreg" cînd acesta nu e de faţă, *vitreg*, *-ă* şi *maşteh*, *-ă* sînt oarecum provocate, dar apar în mod firesc, acolo unde se întrebuinţează.

Vitreg, *-ă* (tată — mamă — frate) e răspîndit în Oltenia, Muntenia, Moldova, Bucovina, Maramureş şi, sporadic, prin centrul Transilvaniei.

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie română*, Iaşi, 1949, p. 9—10.

[2] *Măştihoi* 'tutor', atestat numai la CABA, SĂL. 90, se explică prin faptul că *tatăl maşter* este un fel de „tutor" pentru copiii vitregi.

[3] Metaforic *maşter* 'stup fără matcă' (ALR I (serie nouă) h. 268, pct. 27).

[4] Cf. Acad. E. Petrovici, *Corespondentele româneşti ale grupurilor bulgare št, žd*, în L. L. II 291; id. *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*, în C. L. (Cluj), II 32; id. *Raportul dintre izoglosele dialectale slave şi izoglosele elementelor slave ale limbii române*, în ROMANOSLAVICA, VII (1963), p. 12; cf. MIHĂILĂ, Î. 125, 129, 231.

[5] În megl.: *maşti* < sl. *mašteha* (CAPIDAN, MG. II 185; III 185); în istr.: *mâțehę* (PUŞCARIU, ISTR. III 290, 314); *maciche, maţehe* (CANTEMIR, T. 170); *mâćeha* (POPOVICI, R. D. 123; cf. JAHRESBER. VI 281) < s.-cr. *maćeha* 'Stiefmutter'; toţi aceşti termeni apar şi în hărţile ALR. Cf. şi Ilie Bărbulescu, *Originea celor mai vechi cuvinte şi instituţii slave ale românilor*, în ARHIVA, XXIX 1922, p. 11.

Deci odinioară cuvîntul a fost răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân. Considerăm deci pe *vitreg, -ă* ca avînd arie majoră, față de *mașteh, -ă*, cu arie minoră. Deci *mașteh* față de *vitreg* este o inovație ulterioară.

Cele afirmate aici sînt valabile și pentru harta nr. 157 „Mamă vitregă" din ALR I/II.

Se pare că termenul *maștih, -ă* (mai ales sub forma feminină) cîștigă tot mai mult teren în detrimentul lui *vitreg, -ă*, probabil și sub influența naționalităților conlocuitoare (maghiarii și ucrainenii) și a populațiilor înconjurătoare (ucraineni, ruși, bulgari, sîrbi). În adevăr, în ALR I/II h. 157 „Mamă maștehă" termenul *maștih (-ă)* a înlocuit pe „vitreg", la fel și în h. 154 „Tată vitreg". Chiar un scriitor ca Sadoveanu, exponent în mare măsură al graiului moldovenesc, întrebuințează, în această hartă, cuvîntul *maștehă*, nu *vitregă*, sau *mamă de-a doua*, uzuale în general în Moldova.

Același progres al lui *maștehă* față de *vitregă* se constată și din ALR II/I h. 133 „Mamă vitregă". În întreaga Transilvanie, în Banat și în Bucovina avem *maștehă* și derivatele sale. Aria ține linia Carpaților și trece munții numai în cîte un punct din fostele județe Gorj și Mehedinți, unde termenul a fost adus de „ungurenii" păstori din Transilvania [1].

Răspunsul *mamă vintrică*, cu *n* epentetic (ALR I/II h. 157 pct. 516, Iași), ar fi poate o dovadă că termenul începe să nu mai fie destul de bine cunoscut, sau poate reprezintă o analogie cu *vintric*, singura forma atestată numai în acest punct pentru *vintre* (ALRM I/I h. 61).

FIASTRU — FIASTRĂ

Termenii păstrați cu sensul lor inițial din limba latină: *filiaster, -trum* 'fiu vitreg'; *filiastra, -am* 'fiică (fată) vitregă', și cunoscuți întregii romanități apusene (REW 3297; cf. CADE, DELBRÜCK, 471) [2].

Iată, spre ilustrare a circulației cuvîntului în limba română, cîteva exemple: *Vitrigul și vitriga către fiastru și fiastră se socotesc spița întîia.* COD. CALIMACHI, ap. TDRG. *Ducă Vodă... s-au însurat și au luat pre o fată a Doamnii Dabijoaie, hiastră Dabijii-Vodă.* MAG. IST. III 8, ap. DA. *Avînd* [Dabija] *un hiastru al său... făcut de doamna Dabijoaia cu Buhuș.* NECULCE, ap. TDRG. *Și aceasta mărturie am scris-o eu, popa Vasile, hiastru' Sandului Ciomîrtan* (a. 1810). URICARIUL, XXII 117, ap. DA. *Atuncea, dintr-o dată jupîn Agapie Ciornohut a cunoscut în vad pe fiastrul său, cu zece ori doisprezece slujitori.* SADOVEANU, F. J. 706, ap. DL. *Fiastru* = vitreg (cf. G. N. Niculescu-Varone, *Monografia satului Șăulești*, București, 1945, p. 108).

---

[1] Cf. D. Prodan, *op. cit.*

[2] Apare mai întîi într-un document slavo-român din anul 1471, apoi în *Pravila lui Lucaci*. Cf. P. P. Panaitescu, *Documentele ...*, p. 275; I. Rizescu, *op. cit.*, p. 442—443.

(Figurat) *Nu-ţi mai scurge ochii tineri, dulcii cerului fiaştri.* M. EMINESCU, în poezia „Călin". Şi *fiostru, hiostru* (în Bihor). ŞEZ. VIII 180; (învechit) *hiastru, -tră* [1].

În on.: **Fiastru.** CDO.

În funcţiune atributivă: *Tocmai ca înşişi pre feciorii lor, aşia să se nevoiască cu toată puterea şi nevoinţa a creaşte pre feciorii fiastri* (ms. a. 1685). ap. GCR. I 278.

Tot atributiv, cu sensul de 'vitreg, -ă', apare şi pe lîngă alţi termeni de înrudire, deci şi-a pierdut din sfera sa semantică inţială, ajungînd să denumească pe orice „vitreg" din familie. În ALR I/II h. 154, pct. 856: *tată vitreg — tată fiastru*; h. 157, pct. 856: *mamă vitregă — mamă fiastră*; h. 161, pct. 1: *frate fiastru*, iar în nota de la pct. 856: *frate fiastru* şi *soră fiastră.*

În baza atestărilor de mai sus, aceşti termeni nu mai pot fi socotiţi savanţi (BUL. FIL. VI 9—10). Faptul că în ALR apar izolaţi şi numai în funcţie atributivă denotă că nu mai au puterea de circulaţie pe care — după cum arată textele — se pare că au avut-o în trecut. Le-a luat locul *vitreg, -ă* fiindcă acesta era mai expresiv şi mai reprezentativ, *fiastru* amintind în mod nepotrivit, şi de *fiu.*

VĂDUV

Este ştiut că este bărbatul (soţul) rămas fără soţie (prin moarte sau divorţ), care nu s-a mai căsătorit. Este întrebuinţat des şi ca adjectiv. Tot ca adjectiv şi (rar) substantiv era întrebuinţat şi în limba latină: *viduus*, fiind păstrat în toate limbile romanice (cf. REW 9321).

De va fi alt preot şi-i va muri preuteasa şi va rămînea văduu. ÎNDREPTAREA 57, ap. TDRG. *A doua nuntă... se încheie de comun între un văduv şi o fată mare.* MARIAN, NU. 776. *Sînt fetele unui frate al ei... de mai mulţi ani acum văduv.* SLAVICI, ap. CADE [2].

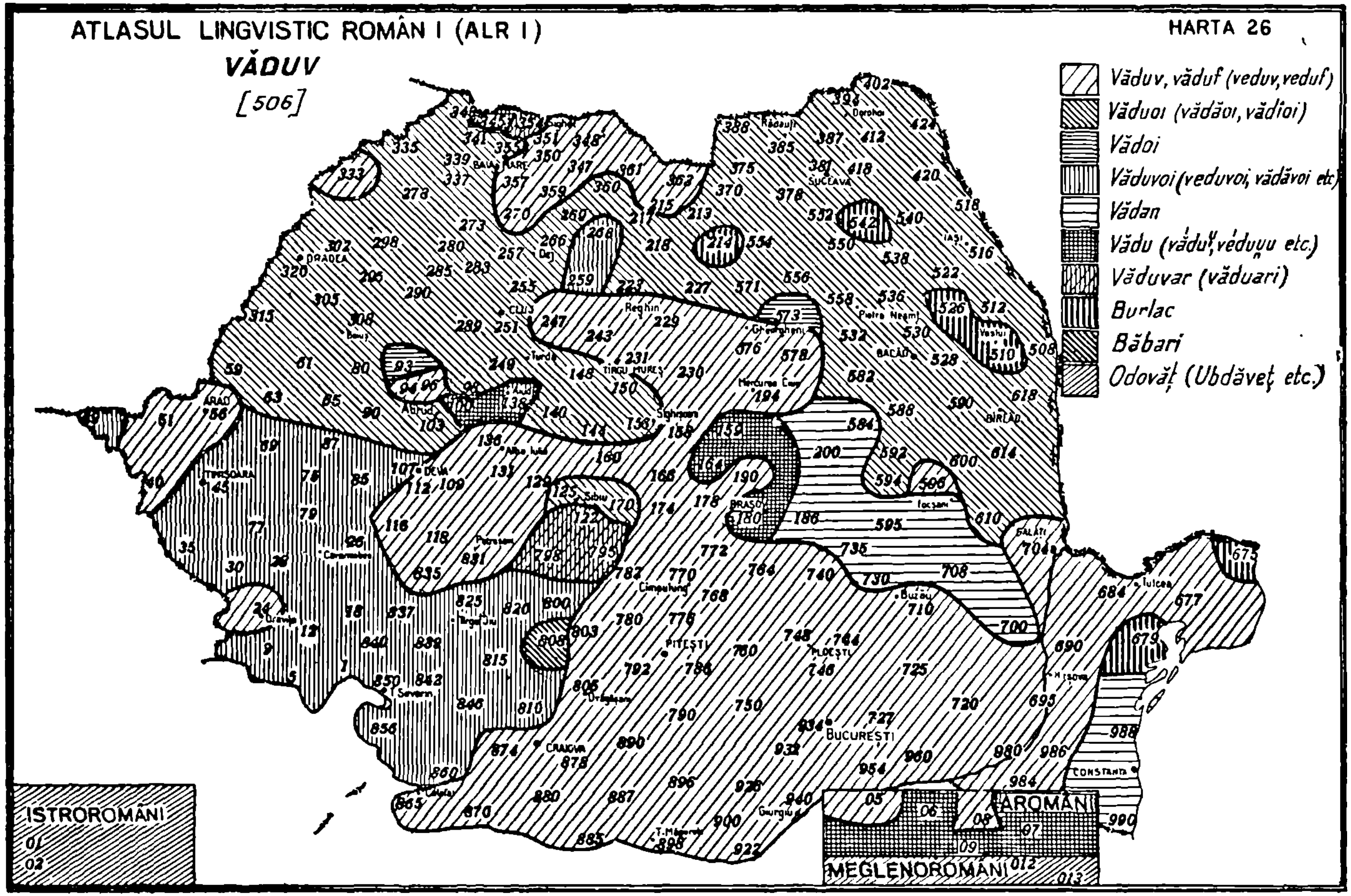
Termenul, cu diverse variante regionale şi derivate, e răspîndit în întreg dialectul dacoromân şi aromân (ALR I/II h. 279 [3]), făcînd parte din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, Î. F. PR. 55, 68,73). În aceeaşi hartă apar (reg.), cîteva sinonime: b ă b a r, pct. 800; b u r l a c, în cîteva puncte din Moldova şi Dobrogea; *văduv* şi r ă m a s, pct. 357; *văduv* şi r ă m ă ş o i, pct. 361. *Rămas*: *Dacă vrei să ai năcaz,*

---

[1] În a r.: *hil'eastru, hil'eastră* (PAPAHAGI, B. 613; cf. MIHĂILEANU; DALAMETRA; CDDE; PASCU, D. I 100; CAPIDAN, AR. 299; T. PAPAHAGI, D.); în i s t r.: *păstărc* 'fiu vitreg'; *păstărkę* 'fiică vitregă' (POPOVICI, D. R. 115; cf. PUŞCARIU, ISTR. III 290, 319; CANTEMIR, T. 174). Cf. s.-cr. *pastorče* 'Stiefkind'.

[2] (Fig. cu sensul 'lipsit de ceva, liber, gol') *În curînd scaunul Moldovei e văduv.* DELAVRANCEA, A. 54 ap. DL. *Firul rupt se bagă prin cocletul văduv.* PAMFILE, IND. 280, ap. TDRG. În ghicitori: *tărăzmîc(ă)* = văduv(ă) (ALRT II 47, pct. 76).

[3] În a r.: *veduu* (PAPAHAGI, B. 740; cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU, PASCU, D. I. 183; GR. S. IV 60; T. PAPAHAGI, D.); în m e g l.: *ubdăveţ, ubduveţ, udoviţ* derivate din fem. *ubduviţă* 'văduvă' (CAPIDAN, MG. I 127; id. III 311; cf. ALR I/II h. 279). Cf. bg. *vdovica.* În acest dialect (unica atestare) avem şi *bik'ar* 'văduv, holtei' GR. S. III 189). Cf. bg. tc. *bekiarъ.* În i s t r.: *odovăţ, udovăţ* (PUŞCARIU, ISTR. III 318; cf. JAHRESBER. VI 374; CANTEMIR, T. 184; ALR I/II h. 279). Cf. s.-cr. *udovac* 'idem'.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
VĂDUV
[506]
HARTA 26
Văduv, văduf (veduv, veduf)
Văduoi (vădăoi, vădîoi)
Vădoi
Văduvoi (veduvoi, vădăvoi etc.)
Vădan
Vădu (vădu̯, véduu̯u etc.)
Văduvar (văduari)
Burlac
Băbari
Odovăț (Ubdăveț etc.)
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
BUCUREȘTI
CLUJ
IAȘI
ORADEA
ARAD
TIMIȘOARA
CRAIOVA
PITEȘTI
PLOEȘTI
BRAȘOV
SUCEAVA
CONSTANȚA
BAIA MARE
TÎRGU MUREȘ
GALAȚI

231

Du-te după un rămas; Dacă vrei să ai nevoi, Du-te dup-un văduvoi. P. P.; cf. LEXIC REG. 13.

Fiind extins pe un teritoriu aşa de mare, termenul şi-a format derivate cu circulaţie vie în graiurile populare, dar avînd, aproape toate, sensul termenului de bază.

Vădan s. m. şi adj. (< vechiul *vădu* + suf. *-an*). *Tată-său rămas vădan, Trăit-a numai un an.* RETEGANUL, ap. CADE; cf. ALRM I/II h. 388, cu o mică arie în jurul fostului judeţ Buzău şi apoi în diverse puncte răzleţe. Cf. n. pr. *Avădănuţ* (probabil < *vădănuţ*) în *St. şi cerc. ştiinţ.* XIII (1962), Iaşi, p. 212.

Văduoi s. m. şi adj. (derivat de la fem. cu suf. moţional *-oi*; var. reg. *vădăoi, vădîoi*) *Veduhony* 'viduus' ANON. CAR. *M-am măritat tînără, numa de 17 ani, l-am luat văduoi.* GRAIUL, 392 (Slobozia-Tecuci). [Era] *măritată de curînd după un vădăoi bătrîn.* CREANGĂ, A. 96; cf. ŞEZ. V 170 (Suceava); ALRM I/II h. 388, răspîndit în Moldova şi o bună parte a Transilvaniei de nord.

Vădoi s. m. (contras din *văduvoi*) în pct. 93 şi 573.

Văduvoi s. m. şi adj. (cu suf. moţional, uneori peiorativ, *-oi*) *Gheorghe Ştefan Vodă, cînd era boier, murindu-i giupîneasa, au rămas văduvoi.* NECULCE, ap. CADE. *Mai văzut-aţi ca la noi, Fete mari cu văduvoi?* ŞEZ. II 217; cf. CANDREA, Ţ. O. 85; VÎRCOL, V 101; MOLIN, GR. BĂN.; BÎRLEA, C. P. II 13; COSTIN, GR. BĂN.; PETROVICI, CAR. 50, 140. După ALR răspîndit în Banat şi Oltenia, cu var. reg. *veduvoi* şi *vădăvoi* [1].

Văduvar s. m. (VÎRCOL, V. 101; cf. ALR, puncte izolate în Argeş, Sibiu şi Maramureş) cu var. *văduar*.

Vădular s. m. (poate prin analogie cu *mădună-mădular*). PĂCALĂ, MR. 147.

Văduvior s. m. (BULL. LINGU. III 19) [2].

Văduvesc, -ească adj. de văduv. *Faceri bărbăteşti, faceri văduveşti, faceri de moş bătrîn.* COM. SAT. V 196.

Văduvie s. f. starea de văduv(ă). *Doamna Neaga rămăsese în văduvie cu un fecior.* ODOBESCU, ap. CADE. *Tudor, după o văduvie tristă... a dat peste o iubire nouă şi s-a hotărît să se însoare a doua oară.* GALACTION, O. I 111, ap. DL. În ALR II/I MN. pag. 69 [2638] apare răspîndit sporadic în întreg dialectul dacoromân.

Vădănie s. f. starea de vădan(ă). *Surorile au soţie şi ele nu-mi crede mie, Năcazul din vădănie.* PAMFILE, C. Ţ. 21.

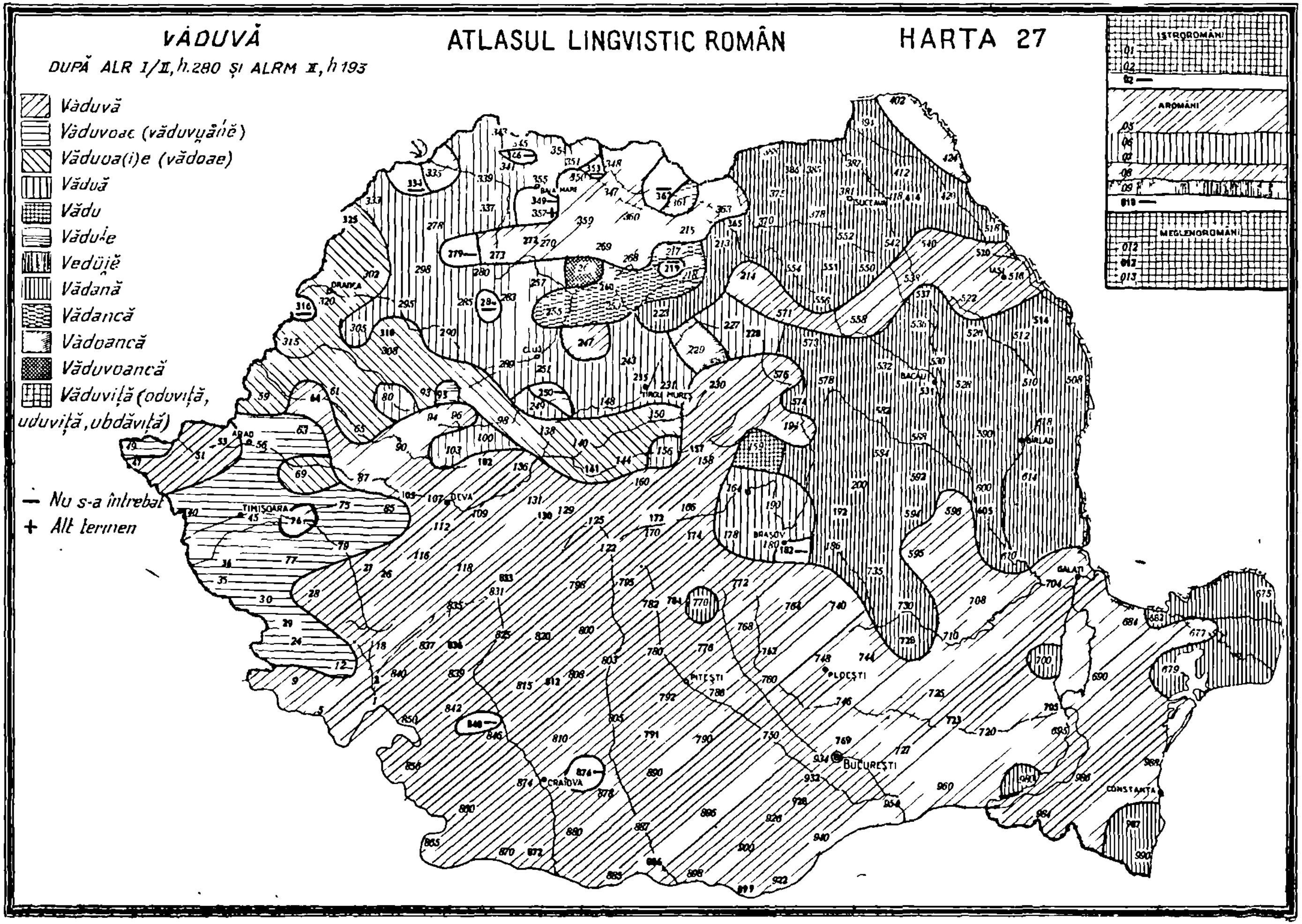
VĂDUVĂ

Este general răspîndit cu sensul de 'femeie rămasă fără bărbat (prin moarte sau divorţ)'. Se întrebuinţează şi ca adjectiv.

---

[1] Sub forma *vẹdẹvoj* a intrat în graiul ceangău din Moldova, unde e pe cale de a-l disloca pe cosemanticul *özvegyember*. Tot aici avem sinonimia termenilor româneşti: *burlák* — *vëdëvoj* (MARTON, P. p. 558, 561, 564).

[2] În ar. (cu alt sufix) *viduşcu* (T. PAPAHAGI, D.).

VĂDUVĂ
DUPĂ ALR I/II, h. 280 ȘI ALRM II, h 193
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN
HARTA 27
Văduvă
Văduvoae (văduvuăńĕ)
Văduoa(i)e (vădoae)
Văduă
Vădu
Vedŭjĕ
Vădană
Vădancă
Vădoancă
Văduvoancă
Văduviță (oduviță, uduviță, ubdăviță)
— Nu s-a întrebat
+ Alt termen
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
CLUJ
TIMIȘOARA
ARAD
DEVA
BRAȘOV
BACĂU
IAȘI
SUCEAVA
GALAȚI
CONSTANȚA
BUCUREȘTI
CRAIOVA
PITEȘTI
PLOEȘTI
BÎRLAD
TÎRGU MUREȘ

Termenul derivă din lat. *vidua*, cunoscut în toată Romania (REW 9321) şi apare încă în perioada patriarhatului ca o denumire necesară pentru femeia lipsită de soţ [1]. *Vădua şi săraculu omorîră.* PSALT. 195; cf. id. 162, 235, 303. *Veni o muiare văduo.* MOXA, 372, ap. DA ms. *Multe văduo era în zilele lui Ilie.* CORESI, ap. CR. ROM. I 176. *Şi vor fi femeile voastre văduve şi feciorii voştri săraci.* BIBLIA 1688, ap. TDRG. *Cela ce va să se preoţească şi va lua muiere văduvă sau slujnică.* ÎNDREPTAREA, ap. TDRG. *Multe blăstămuri au luat* [Ion Vodă] *de la săraci pentru văcărit, ales de la babele cele văduve.* LETOPISEŢ, ap. CADE. *A luat* [de soţie] *o babă văduvă.* GCR. II 348. *Mă vede că-s o văduvă sărmană.* CREANGĂ, P. 28. *Deşi călca spre treizeci şi opt de ani, văduva Irimiei era încă frumoasă şi părea tînără.* SADOVEANU, O. VII 90, ap. DL. *Eu holtei, mîndra văduvă, Dorul plînge-n zori de ziuă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 104. *Cînd o fost în zori de zîuă, Fost-o ... şi văduă.* T. PAPAHAGI, M. 97 [2]. În on. (prin Transilvania): **Văduvă.**

Cu diverse variante regionale şi derivate, e răspîndit uniform în întreg dialectul dacoromân şi în aromân (ALR I/II h. 280) [3]. Are abia două sinonime (perifraze) izolate; f a t ă s ă r a c ă (pct. 90); cf. *sĕrakĕ* 'vidua' (ANON. CAR.); f e m e i e r ă m a s ă (pct. 355). *Au cumpărat* [cartea] *jupîneasa Hodoru Marica, rămasa lui Hodoru Nicoară.* BÎRLEA, Î. 25, 241; cf. BUD. P. P. 81.

Compuse

Văduv (ă) de paie = bărbat (sau femeie) rămas cîtva timp fără soţie, care este obişnuit, prin Transilvania, este un calc semantic după magh. *szalmaözvegy*.

Derivatele pe care şi le-a format sînt mai numeroase decît ale corespondentului lui masculin, şi cele mai multe au — ca şi la acela — sensul de bază al termenului.

Vadană [4] s. f. şi adj. 1. (des cu nuanţă peiorativă) văduvă. *Dară galeşi îi sînt ochii, Ca şi ochii de vădană.* EMINESCU, ap. CADE. *Lună, lună, stea vicleană, Neam de fire de vădană, De ce dorurile mele, Spusu-le-ai la stele?* GOGA, P. 80. *Te-a iubit ca pe-o cucoană, Te-a lăsat ca pe o vădană.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 160. Cu arie compactă în Moldova, izolat şi în alte părţi (ALRM I/II h. 389; cf. id. II/I h. 193; 2. (reg.) fată căzută, deflorată, care a născut copii din flori. *Stînsu-mi-s-ar fi lumina, Mai nainte de-a ţi da mîna, Decît să rămîn vădană, Fără casă, fără hrană, Fără milă de bărbat, Spre batjocură din sat.* BUGNARIU, N.; cf. MARIAN, NA. 10; id. NU. 773.

---

[1] Cf. A. Isacenco, *op. cit.*, p. 73.

[2] Cu sens figurat 'liber, gol, vacant'. *De se întîmplă de moare mitropolitul sau episcopul, şi mitropolia sau episcopia rămîn văduve, cu ce rînduială şi politică se fac.* LETOPISEŢ, ap. CADE. *Al morţii frig, începe să te-ngheţe şi văduv tronul de granit rămîne.* NECULUŢĂ, Ţ. D. ap. DA ms.

[3] În a r.: *veduă̆* (WEIGAND, AR. II 337; cf. DENSUSIANU, ANT. 106; JAHRESBER. II 142; PAPAHAGI, B. 362, 740; CAPIDAN, AR. 231; PASCU, D. I 183; GR. S. IV 60; T. PAPAHAGI, D.); în m e g l.: *ubdăviţă, ubduviţă, uduviţă* (< bg. *vdovica*) (cf. CAPIDAN, MG. I 127, III 311; GR. S. VII 217; ALR I/II h. 280); în i s t r.: *odoviţe*; *udoviţe* (< s.-cr. *udovica* 'idem') (cf. PUŞCARIU, ISTR. III 318; JAHRESBER. VI 374; CANTEMIR, T. 184; ALR. I/II h. 280).

[4] Intrat în fondul principal de cuvinte al graiului ceangău: *vadána*; dubletul maghiar *özvegyasszony* pe cale de dispariţie (MÁRTON, P. 561, 564; cf. SCL VI, p. 335, 336).

Vădancă s. f. (cu suf. moțional **-ancă**) 1. văduvă (într-o mică arie din nordul Transilvaniei, ALR I/II h. 389; cf. id. II/I h. 193); 2. fată sau femeie necăsătorită care a născut copil din flori (SCURTU, GL.), cf. vădană (2). Sens răspîndit prin părțile Năsăudului; cf. ALR I/II h. 280, pct. 215 (în note). Var. *vădoancă*, pct. 229.

Văduvoancă s. f. văduvă (ALR I/II h. 280, pct. 266).

Văduvoaie s. f. (cu var. din Banat *văduvoane*) văduvă. *Țu, țu, țu, pe lîngă stînă, Să se facă brînza bună, Să nu fie usturoaie, Ca gura de văduvoaie.* P. P.; cf. VAIDA; CABA, SĂL. 94; MOLIN, GR. BĂN.; COSTIN, GR. BĂN.; în ALRM I/II h. 399 și ALRM II/I h. 193, cu aria în Banat.

Văduoaie s. f. (prin contracție vocalică *vădoaie)* văduvă (în cîteva puncte răzlețe din Transilvania, ALRM I/II h. 389; cf. id. II/I h. 193).

Văduviță[1] s. f. (învechit) 1. văduvă. *Tatălu săracilor și giudețulu văduoloru (veduvițelor* DOSOFTEIU). PSALT. 126; 2. văduvioară (cu diminutiv afectiv) *Acolo-i Bujor culcat, La Anița văduvița, Ce-i dă vin tot cu vedrița.* ALECSANDRI, P. P. 156. *E Novac, Baba Novac, Cu nepotul său Iovită, Fecioraș de văduviță.* PĂSCULESCU, L. P. 256. *De cu sară-am fost fetiță, Miez de noapte nevăstuță, În ziuă sînt văduviță.* Din balada „George" în ziarul *Gutinul* I, Baia-Mare, 1899, nr. 4, din 24 aprilie.

Văduvioară[2] s. f. (cu nuanță afectivă) *Uite-așa o văduvioară, Mi-ar plăcea.* COȘBUC, F. 86, ap. DA ms. *Cînd se învîrtea în loc, ținînd pe văduvioară de mijloc, strînsă la piept, ai fi zis că vîntul îi poartă.* GANE, N. II 194, ap. DL.

Văduvișcă[3] s. f. (cu nuanță afectivă; cunoscut de noi din Stîngăcea-Mehedinți).

Văduucă s. f. (reg., în bocete) *O, găzducă, o, găzducă, Lăsatu-m-ai văduucă.* GR. S. VII 21.

Văduuță s. f. (var. *văduță*; tot în bocete) *Tinerelul meu găzduță, Unde te duci de-acăsuță, A mă lasa sînguruță, Tînără și văduuță? Mi-e rușine de lumuță, Să mă strîge văduuță, Că mi-s tare tînăruță.* GR. S. VII 16. *O găzduță, o găzduță, Știmu eu că îs văduță Și-n casă și pe-afăruță.* id. ib. 48.

Derivate verbale

Vădăní vb. IV tranz. și intranz. (rar) a văduvi, a rămîne vădan(ă). *Ardă-l focul pe-mpăratul, Că mi-o omorît bărbatul, Copiii mi-a sărăcit, Pe mine m-a vădănit.* I. CR. VIII, 247; cf. MARIAN, Î. 526.

Văduví vb. IV (cu var. reg. *văduì*, rar, prefixat) 1. tranz. și refl. a (se) face, a (se) lăsa văduv(ă). *Îndărăt cu potera, Că-ți văduvesc cucoana.* MAT. FOLK. 383. *Soția ți-am văduvit, Copiii ți-am sărăcit.* CORCEA, B. 51; cf. id. ib. 50. [Moarte] *pe unde glăsuești ... Casele le pustiești, Nevestele-m*

---

[1] *Văduviță* 1. nume de pește (Idus melanotus) CADE; 2. plantele: *Mușcata-dracului* (Knautia longifolia) și *floarea văduvelor* (Scabiosa atropurpurea). Cf. TDRG.

[2] *Văduvioară* nume de pește (Idus melanotus), DL; cf. DM.

[3] În a r. (cu alt sufix): *vidușcă* 'văduvioară' (DALAMETRA; cf. PASCU, D. I 183; T. PAPAHAGI, D.).

învăduiești. — Soțu tu l-ai văduit, Ce rău mare ți-am greșit, Soro, de l-ai năpustit[1]. *Copil mic mi-am sărăcit, Pe mine m-am văduvit?* BIBICESCU, P. P. 345 [2]; 2. intranz. a rămîne, a deveni văduv (ă); a trăi în văduvie, a duce viață de văduv(ă). *Doamna ta să văduvească, Neamul tău să calicească.* ALECSANDRI, P. P. 181. *A lăsat... la patul morții ca soțul ei să nu văduvească.* ISPIRESCU, L. 306 [3]; 3. tranz. și refl. a deveni văduvă (prin nașterea unui copil din flori). *S-o văduit fata.* ALR I/II h. 211, pct. 93.

Văduvire [4] s. f. (rar) 1. faptul de a (se) văduvi. (Fig.)[Apicultorul] *va cunoaște semnele văduvirii stupilor, rămași fără matcă.* ECONOMIA, 143, ap. DA ms.; 2 starea de văduv (ă); văduvie. (Fig.) *O moarte ne-ndurată a vrut a-l secera Și muzele vor plînge, rămase-n văduvire.* MACEDONSKI, O. I 43, ap. DL.

Văduvit, -ă adj. care a rămas văduv (ă). *Văduvita sa mamă îl crescu cum putu.* EMINESCU, N. 40. *Văduvă văduvită.* GR. S. VI 96. (Rar, prefixat) *Multe fete-mbătrînite Și neveste-nvăduvite.* SCLF, I 215 [5].

Văduiesc adj. de văduv(ă). *Se duse și lepădă gios... vesmintele ei și luă pe sine veșmintele văduești.* FILIMON, ap. CADE.

★

Comparînd între ele hărțile ALR, ajungem la următoarele concluziuni: formele *văduv, -ă* au fost răspîndite odinioară în întreg dialectul dacoromân (și aromân), dovadă fiind uniformitatea acestora în Oltenia și Muntenia și urmele răzlețe din întreaga Transilvanie și din Moldova.

Față de această arie veche, conservativă, avem fazele inovatoare (ariile minore) cu derivatele.

Forma *văduoi (vădăoi, vădîoi)* răspîndită în întreaga Moldovă este derivatul cu sufixul *-oi*, provenit probabil din Transilvania.

Forma *vădancă* cu arie mică în nordul Transilvaniei, presupune o fază mai veche *vădană*, căreia ulterior i s-a adăugat suf. *-că*. Această formă *(vădancă)*, bănuim că stă la baza cuvîntului *vădană*, răspîndit în toată Moldova, fiind adus aici din Transilvania. Faptul că forma masculină din Moldova este *văduoi*, se datorește diferențierii genului masculin și cel feminin, care se simte mai bine în formele *văduoi, vădană*.

---

[1] Cf. I. C. Chițimia, *G. I. Piliș și cercetările sale de folclor*, în SCLF II, 78, 81.

[2] (Fig.) 'A lăsa pe cineva singur, a lipsi de ceva'. *Curtea noastră-oi părăsi, Pe mama oi văduvi.* BIBICESCU, P. P. 303.

[3] În a r. *viduescu, nviduescu* (DALAMETRA ; cf. PAPAHAGI, B. 753 ; T. PAPAHAGI, D.).

[4] În a r. : *viduire* (DALAMETRA : cf. T. PAPAHAGI, D.).

[5] În a r. *(n)viduit, -tă* (DALAMETRA ; cf. PASCU, D. I. 183 ; T. PAPAHAGI, D.).

IV

RUDENIA CONVENȚIONALĂ

NĂNAŞ — NAŞ

Cuvîntul denumeşte în special persoana care asistă la botez (botează şi ţine copilul în braţe): *naş de botez* [1] şi (rar) pe aceea care cunună pe cineva: *naş de cununie* [2]. Deci persoana (şi implicit termenul) nu este înrudit direct cu familia căsătoriţilor.

Instituţia „năşiei" are o veche origine. *Naşii* primeau în terminologia latină diferite numiri, după funcţiunile pe care le îndeplineau: *afferentes*, *sponsores*, *fideijussores*, *patres spirituales*, *paranymphi*, *susceptores* [3]. Echivalentele latine în limba română sînt: *nenasch* = compater, patrinus (ANON. CAR.); *nănaş* (la botez) = testis baptismi, pater lustricus, levans e baptismo (LB.). La început aceste atribuţiuni le aveau părinţii copiilor. Din motive religioase şi sociale factorul economic nu poate fi neglijat, ele au trecut asupra altor persoane (MARIAN, NA. 163). În coeziunea familială instituţia „năşiei" are un rol important. La români înrudirea dintre naşii şi finii botezaţi (sau cununaţi) de ei a devenit în cursul timpurilor destul de puternică ba, în unele părţi, se crede că aceasta este chiar mai puternică decît cea de sînge (SEVASTOS, NU. 26—27; cf. BUZILĂ, N. 792). Iată ce spune un fin, naşei, care voia să-l ia de bărbat: *Să mă ierţi naşă pe mine, Nu mă pot iubi cu tine, Nici să fiu bărbatul tău... Un fin ş-o naşă a se iubi, N-a fost şi nici n-a mai fi.* MARIAN, NA. 173.

Rudenia din năşie avea un caracter conservativ. „*Nun* e de regulă cel ce a botezat pe ginere. Dacă e mort, îi ia locul un fecior al lui, şi numai dacă nu are pe nimeni, sau nu vrea, îşi alege alt naş; de multe ori pentru aceasta se întîmplă şi neînţelegeri" [4]. Această rudenie spirituală e considerată ca „neamuri tari, rude tari, ca fraţii" [5].

Probabil din timpul cînd naşul avea autoritate nediscutabilă asupra finilor, datează şi cîteva proverbe sau expresii (unele figurate) în legătură cu aceste raporturi [6].

---

[1] Cf. H. H. Stahl, *Contribuţii* ..., II, p. 135, 138, 145.

[2] Cf. id. ib.

[3] Cf. Martigny M. L'abbé, *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris, 1889, s.v.

[4] Cf. G. I. Pitiş, *Căsătoriile la românii săceleni*, în „Convorbiri literare", 1891, p. 913.

[5] H. H. Stahl, *op. cit.*

[6] *Naşul botează, naşul cutează*, ZANNE, P. IV 481. *Eu sînt naşul lui!* = eu îi voi veni de hac. id. ib. 483. *Tot naşu-şi are naş* = fiecare găseşte pe cineva care să-l pună la punct. id. ib. 482. *Şi-a găsit naşul; a dat de* sau (*peste*) *naşu-său* = a găsit pe cineva care să-l poată opri de la anumite lucruri; a o păţi, a fi învins. Cf. CADE; cf. şi sensul figurat (regional) *nănaşă* 'nuiaua de bătut copiii'. *Şi iar lua mama nănaşa din coardă şi iar ne jnăpăia.* CREANGĂ, A. 40. Sens răspîndit şi prin părţile Năsăudului. Pentru dial. aromân cf. T. PAPAHAGI, D. S. V.

Nănaş (< *nunaş*, iar acesta diminutiv din *nun)* apare prima dată atestat într-un document din Moldova în 1615 (BOGDAN, GL.); *naş* < *nănaş* (prin haplologie) [1] apare în aceeaşi perioadă.

Iată cîteva citate pentru cei doi termeni: *Botedzătoriul, anume nănaşul* (Ms. sec. XVI) ad. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 445. *Cîţi se botează de un naş... aceia nu pot unii către alţii să se ia.* ÎNDREPTAREA LEGII (1652), ap. TDRG. *Să fie altul nănaş să puie cununile.* ŞAPTE TAINE (1645), ap. TDRG. *Şi eu ce am găsit de naşii mei, nu străc nemică, ce întăresc* (a. 1717). IORGA, S. D. XII 235. *Fie oricine ţi-a fi nănaş, dar ştiu c-a nimerit-o bine de ţi-a pus nume Chirică.* CREANGĂ, P. 149. *Rădvan cu mire şi nuntaşi, Cu socri mari şi cu nănaşi.* COŞBUC, B. 19, ap. DA ms. *Să mă duc să mi-l cunun Şi să fiu nunaşul bun.* HODOŞ, P. P. 296. *Să trăieşti, nănaşule! Să trăieşti ca frunza-n munte. Să cununi mirese multe, Ce li-i zice să te asculte!* FOLC. TRANS. I 246 [2].

Rar (în Transilvania) serveşte şi ca termen de adresare oamenilor de aceeaşi vîrstă, sau către alţii mai în vîrstă. *Aleu, nunaş Marcule, De cînd mama m-o făcut Astă ciudă n-am văzut.* ALEXICI, L. P. I 10. *Nu crede naşule, că cînească e gura... la pogace.* ŢICHINDEAL, F. 10, ap. DA ms.

În ALRM I/II h. 299 „Naş (la botez)" se disting după zone bine precizate ale cuvîntului: *naş* în toată Muntenia şi Oltenia, apoi în cîteva puncte limitrofe acestor provincii şi în o parte din sudul Moldovei [3]. În restul teritoriului dacoromân, deci în toată partea nordică, avem *nănaş*, ceea ce ne arată conservatismul şi omogenitatea în acest caz a graiului nordic [4], precum şi faptul că nord-vestul Transilvaniei merge, din punct de vedere

---

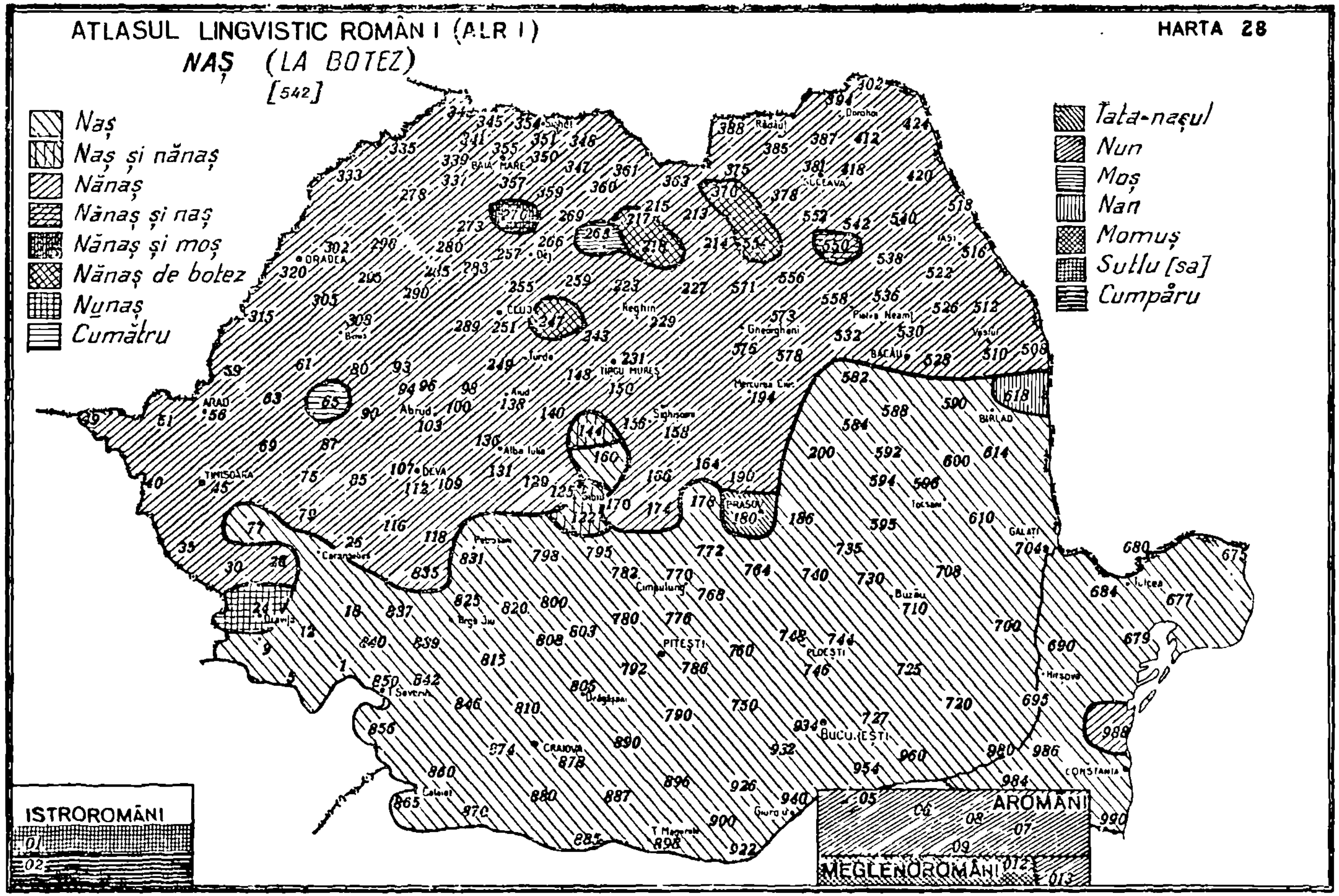
[1] Afirmaţia (PUŞCARIU, ÉT. 306) că *naş* e un „nun" mai puţin important („mic, subaltern") decît *nunaş, nănaş*, deoarece el nu participă la ceremonia căsătoriei, ci numai la botezul copilului, nu prea reiese suficient din texte şi din ALR. Ar putea fi un sens regional izolat.

Pentru sensul învechit şi greşit interpretat de ms. DA 'dar, cadou', al lui *naş*, cf. D. Marmeliuc, *Etimologii*, în L. ROM. XI, nr. 6, p. 645.

[2] În dialectele sud-dunărene, în m e g l.: (termen de circulaţie generală) *mănuş, munuş* (< bg. *mamuş* 'idem'). Cf. N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik*, s.v. Cf. PAPAHAGI, M. R. 121; cf. id. R. M. 54, 77; GR. S. VI 164, 170; CAPIDAN, MG. I 45, 46; id. ib. III 180; ALR I/II h. 216, 267, pct. 012; ALR II/I MN. pag. 79 [2682]. Cf. şi metafora sintagmatică: (în astronomie) *drumumumuşului* (în dr. *calea naşului*) = calea lactee, drumul lui Traian, calea robilor etc. (PAPAHAGI, M. R. 211; cf. GR. S. VI 160; F. D. II 233). În ar. *mîmuş(ă)* 'părinţii fărtatului' (PAPAHAGI, M. R. 261); în i s t r.: *diver* (CANTEMIR, T. 164; cf. ALR II/I MN pag. 79 [2682]. Cf. s.-cr. *djever* Brautführer; Schwager; Sekundant'. *Şantul* (GLAVINA, CAL. 71), *sântolu* (POPOVICI, D. R. 147). Cf. it. *săntolo* 'idem' (AIS I h. 35, pct. 378, 397, 398); friulan *santul'*; s. cr. *santul*; ven. *säntel săntla*. *Cum* (FĂT-FR. XIII 30; cf. ALR I/II h. 267, pct. 01) < s. -cr. *kum* 'idem', *Cumpâru* (POPOVICI, D. R. 147; cf. PUŞCARIU, ISTR. III 300; ALR I/II h. 216, 367, pct. 02) < it *compare* 'idem'. Cf. AIS I h. 35, pct. 397,398; cf. şi s.-cr. *kunpar* (*L'Italia dialettale*, VI 108). *Sutlu* ALR I/II h. 216, pct. 01. Cf. s.-cr. *sutal, sutla* 'naş-naşă' (Rev. de ét. slaves, X, 195); *sutlî* m., *sutla* f. (Ivan Popović, *op. cit.*, p. 587).

[3] Sens regional: *naş(ă)* = cel care cunună (aşa îşi zice el şi tot aşa îi zic finii); nuntaşii îi zic însă *nun(ă)* (*-mare*). Com. I. STAN, Buceşti-Tecuci.

[4] Pentru situaţia geografică a lui *nănaş* în raport cu alţi termeni cf. S. Puşcariu, *Les enseignements de L'Atlas Linguistique de Roumanie*, în „Revue de Transylvanie", III, nr. 1; id. *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine*, Bucarest, 1938 (Extrait de „La Transylvanie"); E. Petrovici, *Transilvania, vatră linguistică a românismului nord-dunărean*, în „Transilvania", nr. 2, 1941, p. 102, 106; Al. Rosetti, *Sur la méthode de la géographie linguistique*, în BULL. LINGU. XII. 106—112.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 28
NAȘ (LA BOTEZ)
[542]
Naș
Naș și nănaș
Nănaș
Nănaș și naș
Nănaș și moș
Nănaș de botez
Nunaș
Cumătru
Tata-nașul
Nun
Moș
Nan
Momuș
Sutlu [sa]
Cumpăru
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

lingvistic, cu Moldova [1]. Aceeaşi repartizare între *nănaş-naş* şi în ALRM I/II h. 374, precum şi în ALR II/I MN. pag. 79 [2682] „Nănaşule (la nuntă)”. Sufixarea (cu *-aş)* arată tendinţa de afectivitate şi o viaţă de familie poate mai consolidată în anumite regiuni, spre deosebire de altele.

Restul răspunsurilor pe care le dăm mai jos sînt sporadice şi izolate. În pct. 270 : *nănaş* şi *moş*. *Moş* poate în adresare, cînd „nănaşul” este şi înaintat în vîrstă.

Nănaş la botez (din harta noastră) în cîteva puncte din Moldova este o precizare pentru a-l distinge de *nănaşul de cununie* din ALR I/II h. 267, pct. 359.

Nunaş din pct. 24 este important căci ne arată că *nănaş* derivă din *nunaş*, printr-o fază rezultată în urma asimilării devenit *nanaş*, şi apoi *a* aton din prima silabă devenind *ă*, *nănaş*.

Cumătru din pct. 65 este numirea dată „naşului” de către părinţii celui botezat. Explicaţia reiese şi din notele lămuritoare la diferite puncte din ALR I/II h. 216 şi ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 102, 105, 886.

Tata-naşul din pct. 180 este o formă compusă, obişnuită în adresare. Se găseşte şi la H. II 256 (Ciobanul-Constanţa) : *Naşul se zice: tata, tica naşul* sau : *tetea-naşu* (H. XIV 378, Luncaviţa-Tulcea) ; *tica naşul se zice la bătrînul ce botează* (id. ib., Turcoaia-Tulcea). Aceşti termeni, tot din domeniul înrudirii, se leagă de *naş* ca un fel de atribut întăritor al respectului faţă de acesta.

Nan din pct. 618 provine, desigur, din graiul copiilor, care îl aplică numai naşilor de la botez (BUL. PHIL. IX 202), dar după ce au ajuns adolescenţi îl înlocuiesc cu *naş*, *naşă* [2]; cf. şi PAMFILE, CIM. (GLOSAR). Vezi : *Nană* ; cf. L. M. Wagner, *op. cit.*, p. 9.

În ALR II/I MN. pag. 79 [2682] la întrebarea indirectă : „Cum îi zic mirele şi mireasa nunului la nuntă ?” s-a răspuns în general cu : *naş*, *nănaş*.

Comacule! din pct. 64 provine probabil din magh. *koma* ‘compater’, cf. însă şi s.-cr. *kum* ‘naş’ ; *kumče* ‘fin’.

Nănaş mare (pct. 349) a apărut probabil din necesitatea distincţiei ce trebuie să se facă la nunţile unde sînt două perechi de naşi dintre care una — de obicei mai înstărită sau apropiată mirilor şi prin altă legătură de rudenie — poartă numirea de „nănaş mari”. E o numire răspîndită şi în folclor, cf. *Nănaş mare, Sfîntul soare*. T. PAPAHAGI, M. 119. (Reg., prin Transilvania de nord) *Nănaş mare* = nănaşul din partea mirelui. Cel ales din partea miresei poartă numirea de *nănaş*.

Jumătate de naş se zice, regional, celui care retează părul copilului. (MARIAN, NA. 410) ; numit (tot reg.) *naş de-al doilea* (ŞEZ. IX (1905), p. 160), iar în sudul Moldovei *nan* (com. I. STAN, din Buceşti-Tecuci).

Starisfat (sîrbism în Banat) = nun mare (cf. Th. N. Trîpcea, *op. cit.*, p. 47) ; cf. şi *starog svata* ‘nănaşul cel mic ; al doilea nănaş’ (PETROVICI, CAR. 120, 167) < s.-cr. *stari svat*. 1. socru ; 2. însoţitorul mirelui la aducerea miresei (RJA).

---

[1] Cf. G. Istrate, *Originea limbii române literare. Noi contribuţii*, în „Analele ştiinţifice ale universităţii « Al. I. Cuza » din Iaşi”, (serie nouă) VI (1960), p. 69.

[2] Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 11–12.

Puterea de circulație a termenului *nănaș* — *naș* (cuprins în fondul principal lexical al limbii noastre; cf. GRAUR, Î. F. PR. 52, 68, 104, 142) și vitalitatea lui [1] ne-o atestă nu numai textele și hărțile ALR, ci și derivatele sale.

Nășic s.m. 1. (dim. al lui *naș* — cu sensul de bază de care ne-am ocupat). *Scoal'nevastă mă gătește, că nășicu mă poftește.* MAT. FOLK. ap. DA ms.; cf. ALR II/I MN. pag. 79 [3682], pct. 605, 723, 728; 2. (dim. al lui *naș*, cu sensul de *cumătru).* ALR I/II h. 220, pct. 887.

Nășel s. m. (hip.) CADE.

Nănășel s. m. (hipocoristic; cu varianta *nînășel*) *Ia vină-ncoace la nînășelul să te pupe el!* CREANGĂ, P. 24. [I-am gătit] *vro doi nănășei și vro doi diverei.* CORCEA, B. 67, 68.

Nănășuc s. m. (des la pl.) numire dată de către fini la copilul (sau copiii) nănașului. Com. SABINA TEIUȘ — Cuzdrioara-Dej.

Nășie s. f. (rar) legătura de înrudire dintre nași și fini. *Iaste și altă ruaenie de pre cununie, care se cheamă... nășie.* PRAVILA MUNT., ap. CADE. *Ți-ai tăiat tu nășia, Dar mi-te domnia?* ȘEZ. VIII 167. *Nășie de baștină* = (în Oltenia) nășia care se moștenește din tată în fiu. Com. I. DONAT — Craiova [2].

Nășască s. f. (reg.) numele unui dans la nuntă, numit și *hora nașului* GR. S. VII (1937), p. 244, 247; cf. LEXIC REG. 42.

Nănășie s. f. nășie. *Neneshie* = cognatio spiritualis. ANON. CAR. *Că doară nănășia-i împreunată cu cheltuieli.* RETEGANUL, ap. CADE. (Var. *nunășie* < *nunaș*). *Oamenii care n-au nași sau dacă și au, le umblă rău sub nunășia lor.* NOVACOVICI, ap. CADE.

Nășí vb. IV intranz. a boteza sau a cununa (pe cineva); a fi *naș*. *Ăsta i-o nășit și le-o pus sîrma la cap și cununia.* M. Celarianu, *Polca pe furate*, 237, ap. SCL XIV, nr. 1, p. 18; cf. LB și DL.

Nănășí vb. IV. tranz. și intranz. 1. a nășí. LB; 2. (fig., reg.) a certa pe cineva; a-l bate. Com. SABINA TEIUȘ — Cuzdrioara Dej.

Nășit s. n. faptul de a nășí. *Ce-o să mai dansez ... la nuntă! Știi ce — iau eu nășitu!* (I. Peltz, *Actele vorbește*, p. 273) ap. SCL. XIV, nr. 1, p. 18.

---

[1] A pătruns, cu același sens, și în limba altor popoare. Ucr. (intrat din graiurile din Transilvania sau din Moldova) *nanaško* (MIKLOSICH, W. 17; cf. CANDREA, EL. 408; CRÎNJALĂ, R. 353, 438; KNIEZSA, 895); pol. nanaško (ARHIVA, VI (1895), p. 671, cf. D. R. VII 143); magh. *nanás, nánás* (BLÉDY, INFL. 70; cf. Vl. Drimba, *op. cit.*, în F. D. I 114; I. Damian, *op. cit.*, p. 44; în graiul ceangău: *nąș, -ą̆* 'oaspeți de la nuntă; nuntași' (WICHMAN, 102).

Liviu Onu îmi comunică, în legătură cu aceste împrumuturi românești în limbile străine, că fonetismul împrumuturilor (toate au, în prima silabă, *na-*) ar putea fi un indiciu asupra vechimii, în limba română, a formei *nănaș, nănașă*. După părerea d-sale, *nănaș, nănașă* ar trebui puse mai degrabă în legătură cu *nană* (din regiunile de vest). Peste termenul vechi, moștenit din latină, *nun*, s-a impus *nănaș* (și forma derivată: *naș*). Forma *nunaș* se explică prin contaminarea lui *nănaș* cu *nun*, și n-ar reprezenta forma de bază a lui *nănaș*.

[2] Cf. H. H. Stahl, *Contribuții* ..., II, p. 133.

NĂNAŞĂ — NAŞĂ

Este corespondentul feminin al lui *nănaş* — *naş* (avînd aceleaşi atribuţiuni ca şi acesta). *Nănaşă* < *nunaşă*; *naşă* < *nănaşă* (prin haplologie) [1]. Apare atestat în general, ca şi *naş (nănaş)*, şi în aceleaşi texte, din aceeaşi epocă. *Nănaşă*: a. *de botez*: mater lustrica, b. *de cununie*: matrona testis matrimonii (LB) [2]. *Nice naşu-tău, suru-ta sau fratele, nice naşa frate-tău sau soră să se ia, că iaste sînge mestecat.* PRAVILA (a. 1640), ap. GCR. I 90. *Botezîndu-o îi fu soru-sa nănaşă.* DOSOFTEIU, V. S. 45. *Au botizat... ş-au fost nănaşă Codroe din Bărubăşti* (a. 1764). IORGA, S. D. XII 235. *Lîngă pat, zîmbind, stă mama, Adormindu-şi copilaşii, — Cămăşuţă cu mătasă Le-a cusut mîna nănaşii.* GOGA, P. 81. *Cînd naşa m-a scăldat, Atunci rău m-a blăstămat.* ALECSANDRI, P. P. 379. *O nănaşă, draga mea, De ţi-ar fi săcat mîna, Cînd mi-ai pus tu cununa, Şi mi-ai ţinut lumina,* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 171. *Mult mă întreabă nănaşa: — Fină, pusu-ţ-ai pînza?* FOLC. TRANS. I 191. *Naşa ştie, naşa să vie*, se zice despre cel care nu se poate lipsi într-o împrejurare de cineva, care-i cunoaşte gîndurile şi tainele (ZANNE, P. IV 484).

Ca răspîndire geografică (cf. ALRM I/II h. 300), termenul *nănaşă* (ca şi *nănaş)* cuprinde partea de nord a întregului teritoriu dacoromân (Transilvania şi Moldova), iar *naş(ă)* este răspîndit în întreagă Muntenia şi Oltenia, precum şi la hotarele imediat apropiate ale acestor provincii. Aceeaşi repartizare a lui *nănaşă* şi *naşă* se constată şi în ALRM II/I h. 207 „Nănaşă (la nuntă)". Deci formele de bază *(nănaş-nănaşă)* se găsesc în Transilvania, de acolo au înaintat spre sud, sud-est şi sud-vest, unde azi găsim numai derivatele sale. Cf. şi ALR II/I MN. pag. 79 [2683].

Amestecul de termeni *naşă* şi *moaşă* (pct. 874) se datoreşte faptului că copilul mic este dus la botez — în unele părţi ale ţării — atît de *naşă*, cît şi de *moaşă* („sage-femme").

Aceeaşi explicaţie trebuie s-o propunem şi pentru răspunsul *babă* din pct. 45 şi 09, ştiut fiind că în unele regiuni *babă* are şi sensul de *moaşă*.

Nănaşă de botez, din cîteva puncte dispersate, este o precizare necesară distincţiei între aceasta şi *nănaşa de cununie*.

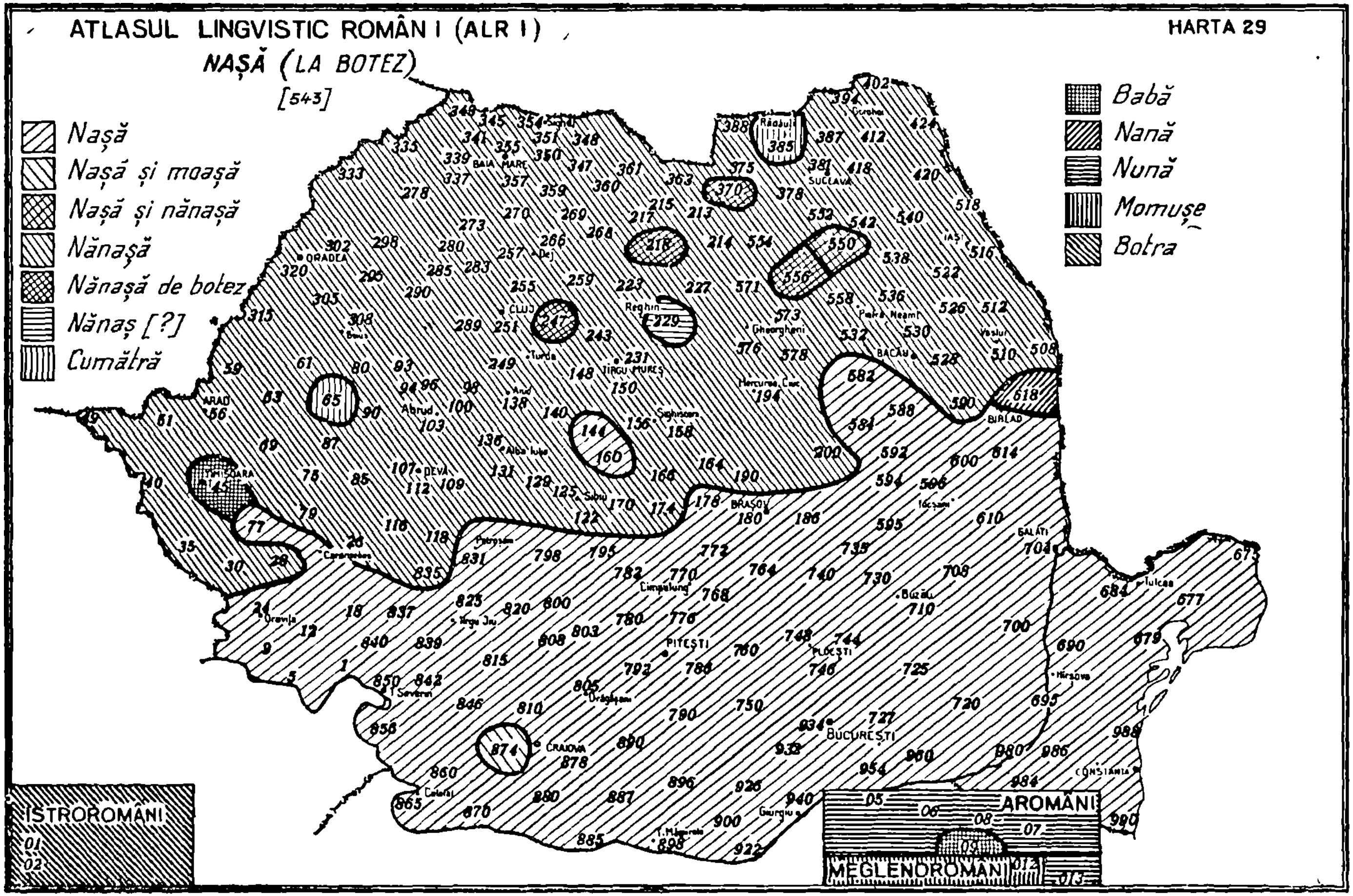
Termenii *cumătră-nănaşă-naşă* devin uneori sinonimi din cauză că naşii sînt numiţi cumetri de către părinţii celor botezaţi sau cununaţi, şi invers. Cf. *cumătră* (pct. 65), *cumătră mare* şi *naşă* (pct. 200), *cumătră mare* sau *nănaşă* (pct. 385). În unele regiuni *naşa* şi *cumătra* reprezintă aceeaşi persoană [3].

---

[1] S. Puşcariu, *Rumänische Etymologien*, Halle, 1903, Sonderabdruck aus „Zeitschrift für Romanische Philologie" XXVII, p. 744—745. Iorgu Iordan explică pe *naş(ă)* prin căderea lui *ă* (devenit mai întîi *ĭ*), a cărei urmare imediată a fost lungirea lui *n* (datorită contragerii celor doi *n* veniţi în contact direct unul cu altul). În adevăr în cîteva puncte din Moldova se înregistrează de ALR formele : *nnaş nnaşă* (BUL. PHIL. IX 202—203).

[2] (Regional) *nănaşă* are unele atribuţiuni chiar şi la moartea finilor (cf. H. H. Stahl, *Contribuţii* ..., II p. 135).

[3] „Cîrma toată a acestei mici ceremonii (cumătria) o are viitoarea nănaşă, cumătra lehuzei care de obicei este nuna cea mare". A. Lambrior, *Obiceiuri şi credinţe la români; cumătriile*, în „Convorbiri literare", IX (1875), p. 3.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 29
NAȘĂ (LA BOTEZ)
[543]
Nașă
Nașă și moașă
Nașă și nănașă
Nănașă
Nănașă de botez
Nănaș [?]
Cumătră
Babă
Nană
Nună
Momușe
Botra
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
ARAD
CLUJ
DEVA
Abrud
Alba Iulia
Sibiu
Turda
TÎRGU MUREȘ
Reghin
BRAȘOV
SUCEAVA
IAȘI
BACĂU
BÎRLAD
GALAȚI
Tulcea
Hîrșova
CONSTANȚA
Buzău
PLOEȘTI
PITEȘTI
BUCUREȘTI
Giurgiu
CRAIOVA
Tîrgu Jiu
Orșova
Calafat
Cîmpulung
BAIA MARE
Dej
Rădăuți

Nană (pct. 618) este corespondentul feminin al lui *nan* din același punct.

În ALR II/I MN. pag. 79 la întrebarea: „Cum îi zic nunei la nuntă, mirele și mireasa?" s-a răspuns în majoritatea cazurilor cu *nănașă*, mai puțin cu *nașă* (cunoscut în aria acestuia) [1].

În pct. 349 avem compusul **nănașă mare**: *Să trăiești nănașă mare, Și finuții dumitale, Să trăiești și să cununi, Tot cu pene de păuni, Să cununi și să botezi Cu pene de păuni verzi.* SCURTU, UG. 171. *Săraca nănașa mare Cîtî-i iarna furcă n-are*, în S.C.L.F., 1964, p. 168. Vezi: *Nănaș mare.*

Tot compuse — desigur apărute în limbajul copiilor — sînt: *mîcănașă* (H. II 256 în Naziru-Brăila) și *daca-nașa* (H. II 320, în Surdila-Brăila). Primul element al acestuia poate reprezintă prescurtarea din *dădaca nașa*: cp. *bîta: maica bîta* [2].

★

Dat fiind rolul important al *nănașei* (*nașei*) în cadrul nunții și în cel al vieții sociale a finilor, precum și legătura sufletească strînsă dintre aceștia, este explicabilă frecventa diminutivare hipocoristică a termenului în numeroase forme.

Nășică s. f. 1. dim. al lui *nașă*. *Doamne, nășică dragă, Nu cumva vorbești în șagă?* MARIAN, SA. 36. *Nu știi, nășică ceva! S-a bolnăvit nevasta.* TEODORESCU, P. P. 336; cf. id. ib. 342; ALRM. II/I MN. pag. 79 [2683], pct. 605, 723, 769 (cu var. *nășîcă* în pct. 728, 886); 2. dim. al lui *nașă* 'cumătră' (ALR I/II h. 221, pct. 887).

Nănășică s. f. (varianta *nînășică*) *Doamne, nînășică dragă! Nu cumva vorbești în șagă? De micuț m-ai botezat, De mare m-ai cununat.* MARIAN, SA. 36; cf. CADE.

Nănășiță s. f. *Nănaș mare, Sfîntu soare, Nănășiță luniță.* T. PAPAHAGI, M. 119; cf. GRAIUL, II 123; MARIAN, NU. 211.

Nășiță s. f. (cunoscut de noi în sate din jurul Craiovei).

Nășicuță s. f. *Foicică, foaie lată, Nășicuță Radă... Hai cu mine la ogradă, Nășicuță Radă.* TEODORESCU, P. P. 342.

---

[1] Răspunsul de la pct. 64 „*fină* (după *nuntă*: *cumătră*)" apare confuz, căci *fină* este *mireasa* pentru nași, iar *cumătră* poate fi *nănașa*.

[2] Termeni pentru *nănașă* — *nașă* în dialectele sud-dunărene, în ar. (termen general) în megl.: (parțial) *nun* — *nună* (vezi la acest termen). În ar. numai în pct. 09: *babă*; în megl. *mămușă, mumușă* (GR. S. VI 164, 170; cf. CAPIDAN, MG. III 180; ALR I/II h. 217, 268, pct. 012; ALR II/I MN, pag. 79 [2683]. Vezi: *Nănaș-naș*; în istr.: *botra* (JAHRESBER. VI 196; cf. POPOVICI, D. R. 147). După ALR I/II h. 217 și 268, ca termen general. În FĂT-FR. VIII 110, dim. *botraluță* 'nănășică', Cf. s.-cr. *botra* 'Patin, Gevatterin'; cf. *Rjecnik hrvalskoga ili srpskoga jezika* s.v.

Cumă (POPOVICI, D. R. 147) < s. -cr. *kuma* 'idem';.

Sântola (POPOVICI, D. R. 147) < it. *santola* 'idem'. Cf. AIS I h. 36, pct. 378, 397, 398. E foarte probabil ca toți acești termeni de origine italiană să fi pătruns în istroromână prin intermediul graiurilor locale sîrbo-croate. Cf. s. -cr. *santolo, -a* (Ivan Popović, *op. cit.*, p. 587).

Swădvița (ALR II/I MN, pag. 79 [2683]. Cf. s. -cr. *svadbica* 'însoțitoarea miresei'.

Nănășucă s. f. 1. dim. al lui *nănașă. Nănășucă, draga mea, Spuneți-oi, ori oi tăcea, Spuneți-oi pe nănașu Că mi-o cumpărat șurțu?* FOLC. TRANS. I 565; cf. TDRG; 2. vezi: *Nănășuc.*

Nănașca s. f. numele unui dans popular la nuntă (N. REW. ROM. IV 120). Termenul derivă din ucr. *nanaska* 'nănașă', acesta la rîndul lui împrumutat din limba română (CANDREA, EL. 408) [1].

NUN — NUNĂ

Termenii denumesc perechea (de obicei soțul și soția) care cunună pe miri, și în această accepțiune sînt sinonimi cu *nănaș-nănașă, naș-nașă*. Această sinonimie, provenită și din amestecul atribuțiunilor, este redată atît de dicționare (*Nunaș* = naș ce botează și cunună, COSTIN, GR. BĂN. II: *nunaș* sau *naș* și *nunașă* sau *nașă* sînt cei ce m-au botezat LIUBA-IANA, M. 25) cît și de ALRM I/II hărțile: 299, 300, 306, 374, 376.

Nun sau *nunul mare* (la cununie) 'paranymphus, architriclinis, testis matrimonii' (LB). „Nunul și nuna se mai numesc *nuni-mari*, cînd este numai o pereche de martori, cînd însă sînt două sau trei perechi de acești martori, se numesc *nuni-mari*, perechea mai de frunte, mai cu autoritate, pe cînd celelalte perechi se numesc *nuni mici*". (MARIAN, NU. 20).

În ceea ce privește etimologia, rom. *nun* < lat. (graiul copiilor) *nunnus* (= nonnus) 'tatăl meu (termen de respect); cel care a crescut un copil'; *nonni* 'părinți adoptivi'. Termenul *nonnus* nu apare în latina clasică (GRANDGENT, 22). La baza lui stă o formă balcanică [2] *nunnus-nunna*; cf. alb. *nun* 'naș (la botez)'; *nunë* 'nașă (la botez)'; *nunεri* 'nășie'; ngr. νόννος 'naș la botez sau cununie'; f. νόννα; bg. *nunko* (masc.) — *nunka* (fem.)[3], sl. rag. *dundo* 'unchi, bade, nene'. Cf. cal. *nunnë* 'padrino'; sard. *nonnu* 'Taufpate, Gevatter' (cf. L. M. Wagner, *op. cit.*, p. 21), apoi și în alte dialecte italiene (ALESSIO, CONC. 35), precum și în cîteva limbi romanice apusene (REW 5817).

Iată cîteva mențiuni din textele românești mai semnificative: *Grăilor... împleți vasele de apă... și aduceți nunilor.* CORESI, ap. GCR I 317. *Mirele se duce cu nunul și nuna la mireasă și de acolo la biserică.* H. I 25 (în Botoșani). *Vreau să te cunun, C-am jurat să fiu azi nun.* ALECSANDRI, P. P. 114. *Ajungă-te voia bună, pe dumneata, jupîne nune mare, și pe dumneata jupîneasă nună mare.* TEODORESCU, P. P. 168; cf. SEVASTOS, NU. 23. *Ține, doamne, pe nunu Să mai cunune unu, Ține, doamne, pe nuna Să mai*

[1] Ucr. *nanaško* (și *nanaška*) este pus de alți cercetători în legătură cu slovacul *nenka, nenika* (KNIEZSA, 895).

[2] Cf. Petar Skok, *La terminologie chrétienne en slave; le parrain, la marraine et le filleul*, în „Revue des Études Slaves" X, 1930, p. 199; cf. și recenzia lui E. Petrovici, la acest studiu, în DR. VII 350—363.

[3] Aceste forme au intrat în limba bulgară din limba română. Cf. T. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române*, în DR III 233.

cunune una, Şapte perechi cu asta! FOLC. TRANS. II 187. *Nună mare, să trăieşti, Să cununi şi să botezi.* id. ib. I 566 [1].

După ALR I/II h. 267, *nun* este răspîndit în Muntenia, în special în partea de nord şi sporadic în Moldova.

Nun mare este cunoscut în Moldova şi în cîteva puncte din Muntenia.

Pentru *naş* şi *nănaş*, vezi mai sus.

Nănaş de cununie (din pct. 395) este o precizare şi nu pare uzual.

Pentru *cumătru* (din pct. 65) şi *cumătru mare* (din pct. 80), ca sinonime cu *nun* şi *nun mare*, vezi : *Nănaş — naş.*

Pentru *nună* (ALR I/II h. 268) termenii cei mai uzuali sînt : *nună mare, naşă* şi *nănaşă* ; urmează apoi : *cumătră, cumătră mare.* Ariile de răspîndire ale acestora coincid aproape cu ale corespondentelor lor masculine din h. 267 „Nun" [2].

Se mai numesc (reg.) *nune* (numai la feminin) şi fetele care merg cu mirele după mireasă, numite în alte părţi d r u ş t e, s u r o r i d e m i r e sau de m i r e a s ă. Cf. MARIAN, NU. 232—233 ; VAIDA ; ALR II/I h. 162, pct. 141 [3].

Derivatele de la *nun(ă)* sînt, de asemenea, numeroase :

Nunaş s. m. (MOLIN, R. B. 11 ; cf. COSTIN ; GR. BĂN. II ; ALR I/II h. 267, pct. 24).

Nunăşel s. m. [I-am cătat] *o nevastă-n patru muchi Şi vro doi nunăşei.* CORCEA, B. 91.

Nunaşă s. f. 1. dim. al lui *nună* (MOLIN, R. B. 11 ; cf. ALR I/II h. 268, pct. 24) ; 2. dim. al lui *nună* 'cumătră' (ALR I/II h. 221, pct. 24).

Nunuţ s. m. (CADE).

Nunuţă s. f. (MARIAN, NU. 208).

Nunişoară s. f. *Nunişoară tot să-mi zică.* GRAIUL, I 334 (în Independenţa-Covurlui).

Nuneasca s. f. horă care se joacă la nuntă, numită şi *hora nunului.* (DIACONU, R. XX) sau *hora miresei* (H. IV 89, în Ciobanu-Constanţa) ; melodia după care se joacă această horă. *Cimpoierul zice nuneasca, iar nuntaşii joacă roata împrejur.* SEVASTOS, NU. 152 : cf. ALRT II 249, pct. 769. Cu varianta regională *luneasca* (prin disimilare). C. V. II, nr. 3, p. 36.

Nunăşi vb. IV tranz. a porecli pe cineva. *Aşa-l nunăşesc, da numele bun e altul.* Com. A. COCA-Oraviţa-Banat, ap. DA ms.

Nuneşte adv. ca nunul ; în cinstea nunului (N. G. TISTU, B. 15).

---

[1] În dialectele sud-dunărene, în a r . (termen de circulaţie generală) : *nun-nună* (WEIGAND, AR. II 321 ; cf. MIHĂILEANU ; DALAMETRA ; PASCU, D. II 131 ; PAPAHAGI, B. 83, 667 ; CAPIDAN, AR. 274 ; T. PAPAHAGI, D. ; ALR I/II h. 216, 217, 267, 268 ; ALR II/I MN. p. 79 [2682], [2683]. *Ca nunul la nuntă* = ca naşul la nuntă : respectat şi ascultat de toţi nuntaşii. *Nunul* e considerat ca părinte spiritual şi ca educator pentru cei cununaţi sau botezaţi de el (T. PAPAHAGI, D., s. v.). Cu derivatele (rare) : *nunil'e* 'calitatea de nun, de naş ; năşie ; cumetrie' (DALAMETRA, MIHĂILEANU ; cf. T. PAPAHAGI, D.) şi *nuname* 'invitaţii naşilor la nuntă' (T. PAPAHAGI, D.). Tot în ar. (parţial) *nun(ă)* 'cumătru, cumătră' (ALR. I/II h. 220, 221, pct. 05, 09 ; cf. ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 010) ; în m e g l. : (parţial) *nun-nună* (PAPAHAGI, R. M. 56 ; cf. GR.S. VI 175 ; ALR I/II h. 216, 217, 267, 268, pct. 013) ; în i s t r . : *nono* < it. *nonno* 'padrino' (cf. P. Petrocchi, *Nuovo dizionario universale della lingua italiana*, vol. II Milano, 1891, s. v.).

[2] Cf. şi (unica formă şi atestare) *meseleucă* = nună (?) (LEXIC REG. 71, în comuna Girişu de Criş, raionul Oradea). Din investigaţiile noastre reiese că are sensul de *druşcă.*

[3] *Nună* 'alunea, semn pe corp' (TEAHA, GR. 247) este o apropiere şi asimilare cu *alună.*

CUMĂTRU — CUMĂTRĂ

Terminologia de înrudire a lui *cumătru, -ă* derivă din actul botezului şi al cununiei.

Cei ce botează se fac cumetri cu părinţii celui botezat, iar cei ce cunună se fac cumetri cu părinţii celui cununat [1].

Dicţionarele noastre redau numai sensul prim, adică rudenia cumetriei care derivă din botez, iar ALR I/II h. 220 redă acest sens numai în notele de la pct. 273 şi 792.

Cumĕtru 'compater, patrinus'; *cumetră* 'commater' (ANON. CAR).

Cumătru 'testis baptismi, vulgo compater'; *cumătră* 'femina testis baptismi, vulgo : commater' (LB; cf. KLEIN, D.).

Această înrudire convenţională, ca şi cea din năşie, are în popor un caracter conservativ destul de pronunţat. La români, în unele părţi, înrudirea prin botez este considerată mai puternică decît cea de sînge. Dacă un frate sau o soră botează altui frate sau altei surori, ei nu-şi mai zic *fraţi*, *bădică* sau *lelică*, ca mai înainte, ci *cumătru*, *cumătră* (MARIAN, NA. 172). Aşa ne explicăm caracterul afectiv al termenului din expresia: *Se uită la el cu ochi de cumătru (-ă).* PAMFILE, J. III, ap. GL; cf. ZANNE P. IV 321.

Pravilele vechi pedepseau „amestecarea de sînge" între cumetri. *Ceia ce-şi curvăresc cu cumetrele, aceasta se cheamă sînge amestecat.* LONGINESCU, LEGI, 667. *Are fi toţi preoţii cumetri cu părinţii pruncilor cîţi botează în popoarele lor.* ŞAPTE TAINE, ap. TDRG. *Cumătru nănaş feciorului* (ms. sec. XVI). ad. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 445. *Cantemir Vodă era cumătru cu cuscrul-său Ioan Racoviţă.* LET. II 268. *L-au poftit să-i boteze un cucon, ca să-i fie cumătru.* id. ib. 52. *Nu voia nimeni să se prindă cumătru şi să-i boteze.* SBIERA, P. 187 [2].

---

[1] Cf. I. Climescu etc., *Obiceiurile juridice poporane din districtul Bacău*, în COLUMNA, 1882, p. 579.

[2] În dialectele sud-dunărene, în a r.: (parţial) masc. *cumbar* 'cumătru', fem. *cumbară* 'cumătră'; (tot parţial) *nun - nună*. Vezi la aceşti termeni, în m e g l.: (parţial) masc. *mănuş* fem. *mămuşă* (ALR I/II h. 220, 221, pct. 012; cf. ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 012); şi (tot parţial) *cum, cumă*, în pct. 013 < bg. *Kum, kuma* 'idem'. Vezi: *Nănaş-naş*; în i s t r.: fem. *botra* (MAIORESCU, ISTR. 95, 102; cf. PUŞCARIU, ISTR. II 237, III 108; CANTEMIR, T. 159; ALR I/II h. 221 pct. 01) cu dim. *botriţa, botraluţă* (MORARIU, CIR. IV 21). Şi: *subotra* (JAHRESBER. II 150, cf. VI 196). Cf. s.-cr. *botra* 'Patin, Gevatterin'. Vezi: *Nănaşă-naşă*. De asemenea: *compåru* (MIKLOSICH, R.U. 25; cf. MAIORESCU, ISTR. 101; PUŞCARIU, ISTR. III. 108, FĂT-FR. XI 198; CANTEMIR, T. 163; ALR I/II h. 220, pct. 01); cf. it. *compare* 1. parrain; 2. compère. Vezi: *Nănaş-naş*; *cum* (JAHRESBER. VI 257; cf. PUŞCARIU, ISTR. III 108; CANTEMIR, T. 163), în fondul principal lexical (COTEANU, ISTR. 21); cf. s.-cr. *Kum* 'Pate, Gevatter'; *cumetru* (MAIORESCU, ISTR. 102; cf. FĂT-FR. V 67), *cúmătru, cúmatru* (JAHRESBER. VI 257; cf. PUŞCARIU, ISTR. III 108, 307; CANTEMIR, V. 163; F. D. IV 161); *cumátru* (F. D. IV 161). În ALR I/II h. 265, pct. 01: *cúmătru* 'cuscru'; *cumetră* (MAIORESCU, ISTR. 102; cf. MIKLOSICH, R. U. 26); *diver* (ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 02). Vezi: *Nănaş-naş*; *sulla* 'cumătră', *sulăl* 'cumătru' (ALR I/II h. 220, 221, pct. 02); cf. s.-cr. ciacavian masc. *sulal*. fem. *sulla* 'parrain, marraine de baptême ou de confirmation' (*Revue des études slaves* X 190, 191); *svådiţa* 'cumătră' (ALR II/I MN pag. 70 [2644], pct. 02); cf. s.-cr. *svadbica* 'prima fată însoţitoare a miresei'.

Ca situaţie geografică, *cumătru*, *-tră* e răspîndit într-o masă compactă, pe întreg teritoriul dacoromân, afară de Oltenia şi frontiera de vest (Banat, Crişana şi Maramureş). Odinioară se pare că aria lui a fost întreg teritoriul, aşa cum ne atestă ALRM II/I h. 195, în care îl găsim şi în aria actuală a lui *naş*, *-ă*; *nănaş*, *-ă*.

La răspîndirea şi menţinerea termenului a contribuit desigur şi aplicarea lui în alte domenii decît acela al înrudirii. În regiunile unde el lipseşte e înlocuit, în general, de termenul *naş*, *-ă* sau *nănaş*, *-ă*. Această dispariţie şi înlocuire se datoreşte, probabil, năşiei de baştină. *Naşul*, *-a* şi-a asumat şi rolul *cumătrului*, *-ei*, care, pierzîndu-şi funcţiunea o dată cu ea, a făcut să dispară şi cuvîntul din aceste regiuni.

Ca şi alţi termeni similari (văr, cuscru, cumnat etc.) prin lărgirea înţelesului de bază, şi termenul nostru îşi pierde mult din conţinutul semantic iniţial, aşa încît asistăm la o adevărată c o n t a g i u n e s e m a n t i c ă, sau mai bine-zis t r a n s f e r d e s e n s, sau t r a s m i t e r e d e î n r u d i r e (Verwandtschaftsübertragung) [1].

De altfel, în general, la rudenia spirituală (naş-fin-cumătru) se constată des amestecul terminologiei în toate dialectele limbii române. Aceasta şi din pricina unor atribuţii comune ale celor pe care îi denumesc. Legătura de rudenie se simte atît de apropiată, încît, la un moment dat, contribuie şi ea (alături de diversele ceremonii, ca nunta, botezul, cumetriile etc.) la amestecul şi încrucişarea termenilor [2].

Amestecul (regional) al terminologiei *cumătru* — *naş*, *cumătra* — *naşă* credem că provine din faptul că părinţii în multe părţi iau de naşi pentru fiii lor tot pe aceia care i-au cununat şi pe dînşii. Aceştia — naşii părinţilor — devin, în acelaşi timp, pentru părinţi, şi cumetri (MARIAN, NA. 171).

Cumătru nănaş (H. XVII 100, în Haţeg); nun, naş (MARIAN, NU. 209). Nuni sînt cei care cunună, iar cumetri cei care botează.

Se mai numesc între ei *cumetri* părinţii copilului, şi aceia care l-au tuns (MARIAN, NU. 209). Consideraţia de care se bucură cumătrul (= naşul), care e socotit ca un fel de-al doilea tată, se vede şi din faptul că acesta, dimpreună cu adevăratul tată, în unele părţi, merge la peţit pentru cel pe care l-a botezat [3].

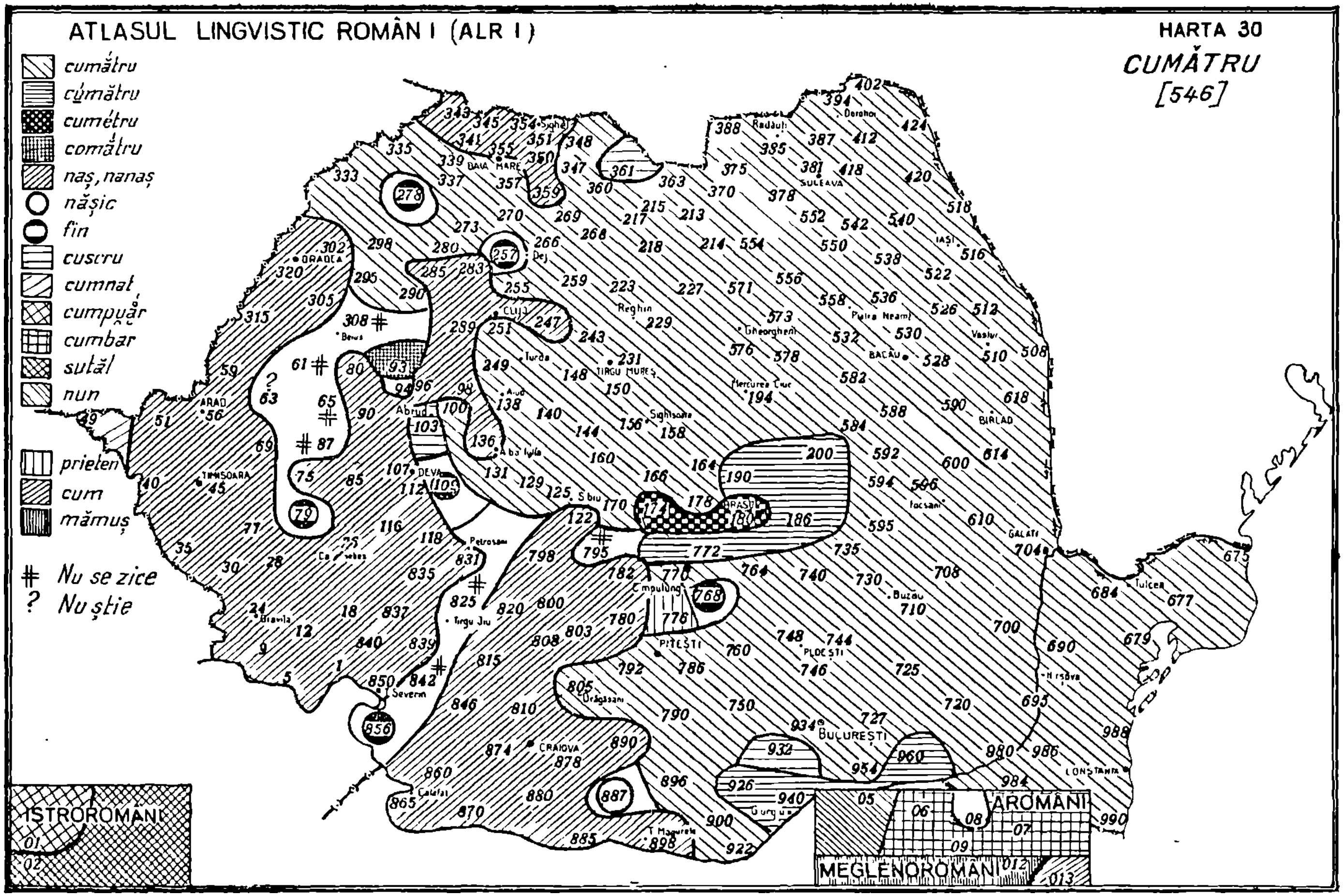
Cumătru, *-ă* apare (reg.) cu sensul de *naş*, *-ă*, *nun*, *-ă* şi în ALR I/II hărţile : 216, 217, 220, 221, 267, 268 şi ALR II/I MN. pag. 79 [2682] : aceasta

[1] Această detaşare de sensul primitiv al termenului se găseşte şi în limba franceză : 1. *compère* 'naşul în raport cu naşa' ; *commère* 'naşa în raport cu naşul' ; 2. persoane unite prin prietenie (în fabulele lui La Fontaine) : *compère le Renard* ; *commère la Cigogne*. (Vezi şi în limba română : *cumătra capră* sau *cumătrul lup*. CREANGĂ, P. 30, şi urm.) ; 3. *commère* 'femeie guralivă ; palavragioaică', cf. chr. Nyrop, *Gramm. hist. de la langue française*, IV, p. 172.

Această curioasă schimbare de sens, tot la termeni de înrudire spirituală, se găseşte şi în italiană (TAPPOLET, 144), precum şi în unele limbi slave (*Revue des études slaves*, X 198, 199). Cf. şi magh. *Komaasszony* 'cumătră ; naşă ; fină'.

[2] Cazuri similare prezintă şi terminologia unor părţi ale corpului omenesc, care, fiind aşezate foarte aproape unele de altele, este indiferent pentru sens pe care anume le denumeşte. Cf. A. Zauner, *op. cit.*, p. 342 ; cf. mai nou Vasile Arvinte, *Din terminologia corpului omenesc* : *şold*, *coapsă*, *pulpă* (pe baza ALR), în SCL XIV, nr. 4, în special p. 449 şi 451.

[3] Cf. Gh. Pavelescu, *Cercetări folklorice în sudul judeţului Bihor*, în ARH. FOLK. VII 62.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 30
CUMĂTRU
[546]
cumătru
cúmătru
cumetru
comătru
naș, nanaș
nășic
fin
cuscru
cumnat
cumpuắr
cumbar
sutăl
nun
prieten
cum
mămuș
Nu se zice
? Nu știe
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
PITEȘTI
PLOEȘTI
SUCEAVA
IAȘI
CLUJ
DEVA
TIMIȘOARA
ARAD
ORADEA
BAIA MARE

poate şi din pricina întrebării („Cînd ţi-a născut nevasta, cum îi zici la omul care îţi botează copilul?"), care a putut îndrepta atenţia celui interogat asupra situaţiei din preajma botezului, nu de mai tîrziu, căci la botez, cel care botează este, într-adevăr, „naş" (pentru toată lumea), numai după aceea devine „cumătru" (şi numai pentru părinţii copilului) (Iorgu Iordan, în BUL. FIL. IX 200).

Sinonimia: *cumătru, -ă* = *cuscru, -ă* (ALR I/II h. 305, pct. 103, 361, 932; cf. ALRM I/II h. 306, pct. 361, 932) se explică prin faptul că rudenia *cuscriei* se poate transforma în *cumetrie* atunci cînd o rudă de-a mirelui invită pe toţi cuscrii care au participat la nuntă, în casa sa, la o cină. Celor care au participat la cină li se zice *cumetri* în loc de *cuscri* [1]. Cel care invită la cină, dacă e din rudeniile mirelui, poartă numele de *cumătru mare*, iar participanţii se cheamă *cumetri*. Dacă îi invită o rudă de-a miresei, aceasta se cheamă *cumătru mic*.

(Reg.) *Cumetri mari* sînt numiţi *nunii* (de la botez) ai mirelui, iar *cumetri mici* sînt *nunii* miresei (LIUBA-IANA, M. 25; cf. MARIAN, NU. 712; ALR I/II h. 221, pct. 690 în note). *Şi voi să-mi trăiţi Cu cumătrul mare, Cu finii dumitale.* FOLC. TRANS. I 96. *Nevastă făleaţă Şede după masă, Cu mirelul ei Şi cumătrul ei, Şi cumătrul mare.* id. ib. 100. *Şi noi să ghicim... Pe cumătrul mare şi... pe cumătra mare.* id. ib. 103.

Regional, se zice rudelor mirelui şi miresei *cumetri* [2], apoi şi *cumnatul de mînă* care are un rol important la nuntă (PETROVICI, FOLK. ALM. 55); chiar *fratelui tatălui* (ALR I/II h. 220, nota de la pct. 98); *surorii tatei* sau *a mamei* (ALR I/II h. 221, nota de la pct. 98) sau a unei *rude mai îndepărtate* (ALR. I/II h. 220 şi 221 nota de la pct. 283).

Ca termen de respect şi adresare se dă (reg.) mai ales în popor, celor de aceeaşi vîrstă, în semn de prietenie, amabilitate sau bunăvoinţă; vecin, prieten. *Mai bine să mă iau eu cu politica pe lîngă el, să mi-l fac cumătru.* CARAGIALE, ap. CADE. *Cîteva cumetre se strîngeau în fiecare sară şi stăteau la pîndă.* SADOVEANU, O. I 444, ap. DL. *Zi, cumătre Zaharia, ce se mai aude cu comoara?* C. PETRESCU, R. DR. 244, ap. DA. *Hai cumătră, cum o fi, Că cumătru n-a mai şti.* ŞEZ. I 219. *A strica cumătria* = a strica prietenia, a se certa (ZANNE, P. IV 322). Tot cu acest sens apare şi în ALR I/II h. 202; *cumătru* = *bade* (nota de la pct. 387), apoi în h. 220 *cumătru* = *prieten* (pct. 776), iar în pct. 347 (note) ca termen de adresare, sinonim cu *unchiaş* [3].

Cumătru, -ă = *cumnat, -ă* (în ALR I/II h. 220 şi 221 pct. 49). Sensul acesta derivă, poate, din *cumnat de mînă*, care este în unele părţi naşul al doilea (PETROVICI, FOLK. ALM. 56) [4].

Cumătru, -ă = *fin, -ă* (în cîteva puncte răzleţe din ALR I/II, h. 220 şi 221). Numirea derivă din năşia care se moşteneşte (năşia de baştină), cînd aceleaşi persoane botează sau cunună, atît pe părinţi cît şi pe fii,

---

[1] E. Novacovici, *Din comoara Banatului*, Oraviţa, 1926, p. 50.

[2] Id. ib.

[3] Situaţie asemănătoare în unele limbi slave (dial. ciacavian), unde *Kum, Kuma* serveşte ca termen de adresare între cunoscuţi sau vecini apropiaţi (*Revue des études slaves*, X, 191), precum şi în italiană (ARHIVA, XXXI 225).

[4] „[Nuntaşii] se întorc la casa cumnatului de mînă, unde se dă prînzul şi se zice că « a luat cumetre »". Cf. V. Popovici, *op. cit.*, p. 67.

încît *cumetría* cu *finía* se confundă sau se încrucișează, iar termenul *fin* ajunge la valoarea semantică a lui *cumătru* [1]. În unele cazuri s-a arătat în notele din ALR I/II h. 220, pct. 856, 878 că se face distincție între : *finul cel bătrîn* (= tatăl) și *finul cel tînăr* (= fiul).

Formele *comătru* și *comătră* (ALR I/II h. 220, 221, pct. 93) se explică prin schimbul dintre *o* și *u* din prefix, iar formele (rare) *cumnátre-cumnátră* (ALR II/I MN. pag. 70, pct. 812) prin contaminare cu *cumnat*.

Ca dovadă despre vitalitatea cuvîntului cităm mai jos și cîteva sensuri din alte domenii [2]; cf. și mai multe proverbe în ZANNE, P. IV 321—323.

Deși, așa cum am văzut, termenul este întrebuințat în mai multe accepțiuni, derivatele pe care și le-a format sînt în legătură cu sensul de bază.

Cumătraș s. m. diminutiv al lui cumătru (cunoscut de noi din părțile Năsăudului).

Cumetrel s. m. (cu var. *cumătrel*; în adresare către o persoană dragă) *Noapte bună, cumetrele, Feri-te-ar sfîntu de rele.* ZANNE, P. IV 323. *Da ce ai, cumătrelule.* I. CR. II 348.

Cumetriță s. f. (cu var. *cumătriță) Și bădița Cu lelița Se duse la cumătrița, Cumătriței mă jelîiu.* MARIAN, SA. 66; cf. CREANGĂ, P. 29. *Să rămîie cumetrița, Fă, cumătră, fă, Să dea neicuții gurița.* TEODORESCU, P. P. 336. *Să te găsesc sănătoasă, Voichițo, și pe dumneata, cumetriță!* C. NEGRUZZI, S. III 18, ap. DL.

Cumetrie s. f. (cu var. *cumătrie*) 1. înrudirea spirituală dintre cumetri. *Nuntele ce se vor face dentru sînge amestecat ce se zice den cuscrii sau den cumătrii, ce va fi din svîntul botez.* PRAVILA, 859, ap. DA. *Dacă moare finul se pierde cumetria.* ZANNE, P. IV 357. În ar. *muri cumbarlu* (= 1. finul; 2. nașul) *duși cumbiril'a* (= cumetria) (JAHRESBER. II 169 : cf. ZANNE, P. IV 357); 2. petrecerea ce are loc cu ocazia cumetriei [3]. [Prototopul] *nemica n-au arătat, nece veritul de osfeștanii, nece de împărțituri, nece de frății, nece de cuscrii, nece de cumătrii* (a. 1628). IORGA, D. B. I 43. *Cumetria fu*

---

[1] Situație asemănătoare cu *comać*, 'cumătru', din ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 64 pentru care cf. s.-cr. *kumače*, 'filleul'.

[2] *Cumătră* 'femeie care bîrfește' (CADE). Acest sens se confundă cu cel peiorativ al lui *leliță. Ce mai cumătră* ! = ce mai leliță ! *Cumătră* 'poreclă dată unui profesor care obișnuia să vorbească mult' (BUL. FIL. V 222).

Mahalagiii între ei se adresau cu acest termen, la fel negustorii către clienți.

Implicînd în sine ideea de viclenie, răutate, termenul se întrebuințează în unele povești populare : *cumătra vulpe*. Cf. calabr. *cumare Rosa* (SCL VIII, nr. 1, p. 121), megl. (în argou) *cumetru* = șiret (PAPAHAGI, M. R. 89); *Cumătra* = dans popular (H. II 119, în Glodeanu-Buzău și H. IV 10, în Bălțătești-Neamțu); *Cumătriță* = numele unui dans popular (H. II 158, în Jirlău-Rîmnicul Sărat), poate dansul de la „cumetrie". *Cu sita la cumătra* = foarte des (DA), fiindcă la cumătra ai curaj să mergi să ceri împrumut un obiect ; *De-a sita cumătrei* sau *de-a sita la cumătra*, numele unui joc de copii (DA); *Cumătră*, numele plantei „Geranium macrorrhizum" (DA).

[3] Cu acest sens a pătruns și în magh. : *kumetria* (BLÉDY, INFL. 61), apoi în graiul ceangău : *kumętrię* (WICHMAN, 85; cf. SCL XIV, nr. 3, p. 385).

chefoasă şi plină de bunătăţi, căci moşnegii se ţineau bine. ŞEZ. II 200 ; cf. MARIAN, NA. 195 [1].

Cumătrie grasă sau **cumătrie în genunchi** = petrecerea îmbelşugată, copioasă, de după botez [2].

Cumetrenie s. f. cumetrie (2). *Să fii la cumetrenie dus şi-n capu' mesei pus.* ŞEZ. IV 157.

Cumetrí vb. IV tranz. şi refl. (cu var. *încumetri, încumătri)* [3] 1. (sens de bază) a (se) face cumetri, a (se) înrudi prin cumetrie. *Iară de se va tîmpla muiare lui a se încumătri* (ms. sec. XVI), ad. L. ROM. XIV, 1965, nr. 4, p. 448. *Trecut-au atunce... cneazul Dimitrie Galicin şi au botezat un cocon a lui Constantin Ducăi vodă, ce s-au încumetrit.* LET. II 308. *Îl rugă să se cumetrească, şi ciobanul primi.* ISPIRESCU, L. 208 ; 2. a (se) asocia cu cineva (mai ales la rele). *Cu cinste este din partea dumitale să te încumetreşti cu alde Marin şi Neagu la tîlhăriile lor?* RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG.

Încumetrit, -ă adj. (cu var. *incumătrit)* înrudit prin cumetrie. *Era odată o capră încumătrită cu un urs.* SBIERA, P. 202.

Abstracte : **Încumetrire** s. f. şi **încumetrit** s. n., ap. DA. *Încumetriri* (= alianţe) *înfrăţitoare.* ODOBESCU, III 320, ap. DA.

★

Încă din sec. VII avem formele *cómpater* (cf. alb. *kumptër > kundër*), *cómmater*. În toată Romania occidentală s-au păstrat descendenţii lui *compater* (> **cómpater*) şi *commáter* (REW 2082, 2096). *Cómpater* e un termen creştin din latina balcanică. *Cómpater* şi *commáter* au pierdut legătura cu cuvintele simple *pater* şi *mater* (fiindcă şi ele dispăruseră din latina balcanică) cărora le corespondeau în conţinut. *Cómpater* pierzîndu-se, a rămas numai *commáter*. Pentru designarea genului s-a întrebuinţat terminaţia *-u, -ă* : *cumătru-cumătră*. În limba veche românească s-a accentuat *cúme(ĕ)tru — cúme(ĕ)tră*, cu accentul pe prefixul *com-* (*cómmater < commáter*), sub influenţa lui *cómpater*. Această accentuare o găsim atestată de ALR I/II, hărţile 305 şi 306, pct. 186, 190, 200, 772, 926, 940, 960. Aceste puncte fiind limitrofe cu Regiunea Mureş Autonomă Maghiară, s-ar putea însă ca această accentuare să fie influenţată şi de magh. *kóma* 'cumătru', sau bg. *kum* 'idem'. Dar în limba română veche sînt atestate şi formele *cúmătru, cúmatră* (cf. TDRG). Schimbare *a > e* se explică numai cu accentul — în latina balcanică — pe *o*.

[1] Cf. A. Lambrior, *op. cit.*, p. 3. Pentru importanţa socială a obiceiului, cf. Ion Const. Chiţimia, *A. Lambrior, folclorist*, în SCLF VI, p. 102. Cf. sic. *jiovi r'e cumari* 'joia cumetrelor', un obicei similar cu al nostru. C. Merlo, *Die romanischen Benennungen des Faschings*, Sonderabruck aus *Wörter und Sachen*, Heidelberg, 1911, Band III, Heft 1, p. 107.

„Cumătria" şi ritualele legate de ea joacă un rol important şi în viaţa poporului sard, fiind socotită ca o legătură de prietenie pentru toată viaţa, cf. M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wörtschatz*, Genève, 1930, p. 21.

[2] Se numeşte (reg.) *cumătrie* sau *colăcime* şi petrecerea care se face cînd părinţii dau naşilor copilului lor — deci cumetrilor — nişte colaci. Se cheamă aşa „din cauză că mai toţi cei ce iau parte la dînsa sînt încumătriţi" (MARIAN, NA. 242).

[3] Există o nuanţă semantică între aceste două verbe. „... se pare că *înc-* înseamnează 'a se face cumătru cu cineva', pe cînd *c-* 'a zice cuiva cumătru' ; cel puţin aceasta este tendinţa limbii acolo unde se cunosc amîndouă formele". Iorgu Iordan, *Compuse româneşti cu în-*, în BUL. FIL. III 63, 64.

E apare şi în derivatele : *cumétrie, cumetrénie*, a se *încumetri*, care au atras accentul pe *e (ă)* : *cumătru, cumătră.*

În condiţiuni identice s-a dezvoltat paleoslavul *kupetra* 'cognata, belle sœur'. Deci forma latină balcanică **cómmăter* este la baza cuvintelor româneşti *cúmătru, cúmătră* > *cumátru cumátră* şi a cuvintelor slave *kŭmotrŭ, kŭmotra. Commăter* este forma occidentală.

Formele hipocoristice slave, balcanice : *kumŭ — kuma* se explică prin latinul balcanic *cómmater*, refăcut după *cómpater.*

Aceşti termeni de origine latină în limbile slave îşi au originea în latinitatea balcanică şi în latinitatea patriarhatului din Aquileia [1].

Skok a lămurit originea şi împrejurările în care s-a răspîndit acest cuvînt la slavi şi români. Pînă la el, filologii, începînd cu MIKLOSICH [2], CIHAC, II, TAPPOLET, 145, TDRG şi CANDREA [3], l-au considerat în limba română ca împrumut din slavă, aşa cum îl dă şi acum CADE şi DM. REW (nr. 2082) rămîne la părerea că ar fi slav (v. bg. *Kŭmotru)*, fără a da explicaţiile necesare.

Pentru originea latină a cuvîntului, afară de Skok, s-au pronunţat mai mulţi cercetători [4]. Problema au elucidat-o în special Philippide, Rosetti şi apoi S. Puşcariu [5], care derivă forma masculină din cea feminină, datorită rolului important ce-l are „cumătra" în legătură cu naşterea, nunta etc. Tot de origine latină îl socotesc DA şi SD.

CUMBARĂ

(Rar) În dialectul dacoromân cu sensul de 'cumătră' (I. CR. V 278, în Jorăeşti-Covurlui şi I. CR. VI 110, în Romanaţi).

Este însă termen de circulaţie în dialectul aromân, avînd sensuri numai din domeniul înrudirii spirituale [6].

Poate a intrat în dialectul dacoromân prin aromânii negustori, care veneau în nordul Dunării. În acest caz, ar fi un împrumut grecesc, răspîndit de la oraş la ţară.

---

[1] Cf. P. Skok, *op. cit.*, ; cf. şi recenzia acestui studiu de E. Petrovici în DR VII p. 356—357 ; Б. Симеонов, *За някои Румънски думи в българските народи говори*, în OMAGIU, I. 800.

[2] Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, în Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, Vol. XII, 1862, p. 27.

[3] *Elemente latine dispărute din limba română.* (Curs litografiat) Bucureşti, 1932, p. 180; cf. şi CADE.

[4] M. Gaster, *op. cit.*, în REV. P. IST. I 29; cf. C. Diculescu, *op. cit.*; PHILIPPIDE, O. R. II, 637-638 ; Al. Graur, *Corrections roumaines au* REW, în BULL. LINGU. V 94 ; Al. Rosetti, *Slavo-romanica*, în BULL. LINGU. VIII, p. 160—162.

[5] *Biata cumătră e departe*, în „Langue et Littérature", II (1943), p. 5—19.

[6] *Cumbar* 'fin' ; *cumbară* 'fină', cu derivatele : *cumbărlike* 'finie ; cumetrie' (DALAMETRA ; cf. GEAGEA, E. 337 ; ALR I/II h. 218, 219, pct. 06, 08) ; *cumbăril'e* 'cumetrie' (T. PAPAHAGI, D.). *Cumbar* 'cumătru', *cumbară* 'cumătră' (MIHĂILEANU ; cf. PASCU D. I 206 ; ALR I/II h. 220, 221, pct. 06, 07, 08 ; în pct. 05, 09 : *nun, nună)*. Vezi *nun, nună.*

Pentru schimbarea de sens (fin-naş-cumătru) vezi : *cumătru.* Etimologia : ngr. κουμπαρός 'Gevatter' (< it. *compare*; lat. *compater)*; cf. alb. *kumbar* 'Gevatter'; ngr. κουμπάρα 'cumătră'. Cf. BULL. LINGU. V 94.

FIN — FINĂ

În cadrul preocupărilor noastre *finul* este un element important, căci se întîlnește atît la nordul, cît și la sudul Dunării, continuînd o situație creată o dată cu creștinismul nostru, încă din faza latină a epocii preslave (BATTISTI, AVV. 63). Apare mai întîi într-un document slavo-român din Țara Românească în anul 1512, apoi în 1578 : *fiin* [1], derivînd din lat. balcanic **filianus*, un derivat din *filius* (CANDREA, EL. 407, 408 ; cf. GR. S. II 314). Cf. alb. *fijan* ; s.-cr. *pilijîn* (< filiolus) [2] ; cf. și cal. *figghianu* 'figlioccio', precum și formele din alte dialecte italiene (REW 3296 ; cf. CADE ; ALESSIO, CONC. 27).

Termenul denumește persoana botezată sau cununată, considerată în raport cu nașii sau nunii săi. E vorba de o înrudire spirituală cu o nuanță conservatoare destul de puternică [3]. În unele regiuni cine botează pe copil, acela îl și cunună, deci va năși la nuntă nașul mirelui, nu acela al miresei [4].

Fin 1. (din botez) : 'filius baptismalis' ; 2. din cununie : 'affinis' (LB.). *Vor fi botezat finul ... De va curvi cu hină-sa* (*Pravila lui Lucaci*) [5]. *Mihail boteza fiinii.* CUV. D. BĂTR. I 387, 388. *Ceia ce-ș* (i) *curvăsc cu finele, acesta se cheamă sînge amestecat.* PRAVILA MOLD. 94, ap. DA. *Theodosie, hinul svîntului Ioan.* DOSOFTEIU, V. S. 76. *La botez, ciobanul dărui finului său o oaie fătătoare.* ISPIRESCU, L. 208. *Joacă finul cu fina De se tremură casa.* BUZILĂ, N. 819. *Foaie verde inule, Iubește-mă finule. — Te-aș iubi, zău, eu nănașă, Dară tu m-ai botezat Și mă tem c-a fi păcat.* HODOȘIU, 93. *Doar' n-am fini d-a boteza? Ba n-am fini d-a boteza, Nici n-am fini d-a cununa.* PAMFILE, CR. 77. Învechit : *fiin, hin* [6]. In on. : Fin-a, Hine. CDO.

Raportul spiritual dintre *naș* și *fin*, de la superior la inferior, reiese și din unele expresii sau proverbe, ca : *Fin* = 'cel învins într-o bătaie' [7]. *S-a săturat finul de nașul* = l-a bătut bine (ZANNE, P. IV 361). *Fă-l fin* = = bate-l (JIPESCU, ap. DA) [8]. Vezi : *Nănaș*.

---

[1] Cf. I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 158 ; cf. BOGDAN, GL. 57, 223.

[2] Cf. P. Skok, *op. cit.*, p. 190, 195.

[3] Cf. C. Xenia Costa-Foru, *Cercetarea monografică a familiei*, București, 1945.

[4] Cf. H. Stahl, *Rudenia spirituală din nășie la Drăguș*, în „Sociologie românească", I p. 79.

[5] Cf. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 445.

[6] În dialectele din sudul Dunării, în a r. : *h'il'in, h'il'ină* (PAPAHAGI, B. 615 ; cf. PETRESCU, M. 155 ; MIHĂILEANU ; DALAMETRA ; CDDE ; GR. S. II 314, IV 60 ; CAPIDAN, AR. 299 ; PASCU, D. I 101 ; T. PAPAHAGI, D. ; ALR I/II h. 218, 219, pct. 05, 07, 09), pentru sinonime vezi termenul *cumbar(ă)* ; în m e g l. : *crișlinić* 'fin', *cristinică* 'fină' (GR. S. III 204 ; cf. CAPIDAN, MG. III 81 ; ALR I/II h. 218, 219, pct. 012) < bg. *krăstnik* 'Gevatter', influențat de *crișlin*. *Cum* 'fin', *cumă* 'fină' (ALR I/II h. 218, 219, pct. 013) < bg. *kum* 'cumătru' *kuma* 'cumătră' ; în i s t r. : *fiuoța* 'fin' ; *fiuoțo*, 'fină' (ALR I/II h. 218, 219, pct. 01). Cf. it. *figliozzo — figlozza* 'idem' (P. Petrochi, *Novo dizionario univ. della l. it.* s. v.) ; cf. s.-cr. (ciacavian) *filöco* 'fin' (*Revue des études slaves* X 195) ; *fijöza* 'fină' ; ven. *fiozza* (A. Cronia, *Elementi latino-italiani nel lessico di un dialetto čacavo*, în L'Italia dialettale VI 108 ; AIS I h. 37, pct. 368, 378, 398, 399).

Sutla 'fin, fină' (ALR I/II h. 218, 219, pct. 02). Cf. s.-cr. *sutal, sutla* 'naș-nașă' (*Revue des études slaves*, X 195, nota 3) ; cf. it. (dial) *santal, santalo, santala* 'fin, fină' (AIS, I h. 37). Pentru schimbarea de sens cf. TAPPOLET, 144. Vezi : *cumătru*.

[7] Cf. S. Armeanu, *Argot ieșean*, în BUL. FIL. IV 134.

[8] Cf. Iorgu Iordan, *Note*, în BUL. FIL. IV, 174.

După ALR I/II h. 218 și 219 termenii consacrați și răspîndiți în mod unitar pe întreg teritoriul dacoromân sînt *fin* și *fină*.

În pct. 65 și 103 s-a răspuns cu: *nepot — nepoată*; în pct. 360 cu *nepot, nepoată de fin*, precizîndu-se în note că așa i se zice copilului botezat, iar *fin* i se zice tatălui copilului; în notele de la pct. 270 (numai în harta 218) copilului vedem, că i se zice și *fin* și *nepot*. Confuzia, sau mai bine-zis precizarea deosebirii dintre acești termeni provine din faptul că nașul celui botezat, cînd botează pe fiul acestuia, nu-i zice *fin*, ca tatălui său, ci-i zice *nepot*. Denumirea aceasta o cunosc și din părțile Năsăudului.

Termenii *fin mic* și *fină mică*, în pct. 112, exprimă distincția ce o fac nașii între finii dintîi (părinții) și cei de-al doilea (copiii), căci tot ei i-au botezat.

Amestecul termenilor *fin* (*ă*) cu *nănaș* (*ă*) și *cumătră* din ALR II/I MN. pag. 79 [2682], pct. 64 provine tot din nășia comună a părinților și a copiilor acestora [1].

Vitalitatea [2] și circulația cuvîntului este confirmată și de derivatele pe care și le-a format.

Finic s.m. (cu var. reg. *hinic*; JIPESCU, O. 22, 147). În on. **Finic**: CDO.

Finică s.f. (PAMFILE, J. III 88).

Finicél s.m. *Cheamă nepoți și finicei, Pînă-n patruzeci și trei.* TEODORESCU, P. P. 142.

Finiceá s.f. *Dă* (colaci) *la fini și finicele, La nepoți și nepoțele.* BURADA, DOBR. 135; cf. TEODORESCU, P. P. 154.

Finicícă s.f. (TDRG).

Finișór s.m. (cu var. reg. *hinișor*) *Ai de-ați botează un finișor.* GRAIUL, I 51 (Dolj). *Finișorule! dar ce-ai luat finei.* ȘEZ. VII 6; cf. TEODORESCU, P. P. 271; MARIAN, NA. 167.

Finișoáră s.f. *Colea-n vale la izvoare, Ieste-un naș ș-o finișoară.* ȘEZ. II 220; cf. id. VII 6; MARIAN, NA. 167; PAMFILE, J. III 88.

Finúc s.m. (MARIAN, NA. 167).

Finúcă s.f. (MARIAN, NA. 167).

Finuléț s.m. (cu var. reg. *hinuleț*; JIPESCU, O. 37).

Finíț s.m. (DOINE, 175, ap. DA).

Finúț s.m. *Țucu-te, nănașă mare, Și pe fina dumitale, C-ai o fină Ca o lumină, Și-un finuț Ca un pomuț.* FOLC. TRANS. I 570; (pluralul arată ființe de ambe sexe, alcătuind un grup unitar) *Să trăiești nănașă mare și finuții dumitale.* SCURTU, UG. 171; cf. MARIAN, NA. 167; id. SE. I 13; T. PAPAHAGI, M. 105.

În on.: **Finuț**. CDO.

---

[1] Pentru explicația acestui „amestec" sau, mai bine-zis, schimbare de sens, vezi: *Cumătru*.

[2] Din limba română termenul a pătruns și în ucr.: *fiin, fijin* 'Taufkind des Taufpathen'; *filina* 'Tauftochter, Taufkind' (MIKLOSICH, W. 15; cf. CDDE; SCHELUDKO în B. A. II 144; CRÎNJALĂ, R. 261); apoi în graiul carașovenilor: *filjên* 'fini', *filjêna* 'fină' (PETROVICI, CAR. 101).

Finúță s.f. *Mîndră, cînd te-i mărita, Trimite pe cineva, Pe trei pene de păun, Să mă duc să te cunun. Să îmi fi [i] mîndră, finuță Pe cîtu mi-ai fost drăguță.* HETCOU, 69 ; cf. SEVASTOS, NU. 336 ; PAMFILE, J. III 88.

Finie s.f. rudenia dintre fini și nași. *Iaste și altă rudenie de pre cununie, care se cheamă ... nășie sau finie.* PRAVILA MUNT. ap. CADE. *Să se taie nășia, Să rămîie finia.* MAT. FOLK. 60.

Der. on.: **Finiș**, **-el**. CDO.

V

TERMENI DE POLITEȚE ȘI RESPECT ÎNTRE RUDE

BADE

Termen polisemantic din fondul nostru principal lexical (GRAUR Î.F.PR. 48) avînd diverse accepţiuni. Atestat în onomastică din sec. al XV-lea (HEM).

Cu sensul de bază [1] *bade* denumeşte (mai mult în adresare şi ca termen de respect) pe 'fratele cel mai mare (dintr-o familie)'.

Bede vel *bade* 'frater major natu' (ANON. CAR.; cf. KLEIN, D. ; LB) *Bade* 'fratello maggiore' (MAN. GÖTT.). *Drept aceea Ioan Vodă s-au dus în Moldova, unde era Vodă bade său, Moise... şi de acolo* [trecu]... *la al doilea bade al său, la Petru Vodă, carele era om de biserică şi mitropolit în Kiovia... Ioan Vodă acesta au fost frate dulce cu Gavriil-Vodă*; *porecla le-au fost Moghila, şi au fost din vechia familie domnească, fraţi cu numiţii Moise şi Petru.* ŞINCAI, HR. II 21, ap. DA. În regiunea Năsăudului numirea de *bade* se dă fratelui mai mare dintr-o familie, de către toţi ceilalţi fraţi şi surori mai mici. Precum într-o familie există un singur *tată* sau *mamă*, aşa există numai un singur *bade*. Pentru ca acest bade să se deosebească de ceilalţi fraţi, următori lui (care pentru fraţii mai mici sînt tot *bade*), acestora li se adaugă după *bade* şi prenumele : *badea Ion*, *badea George* etc.

În ALR I/II h. 162, se dau următoarele sinonime teritoriale : n e n e, n e n e a ă l m a r e, n e i c ă, n a n ă, b a c i u (cu derivatele), t e t e, c e a c e, a c i u, f r a t e, f r a t e l e ă l m a i b ă t r î n, f r a t e l e ă l m a r e, b ă b ă. În megl. *bebe*, *bebi*. Vezi : *Frate* [2].

De la sensul de mai sus, cuvîntul a ajuns uşor să denumească pe 'fratele vitreg' (desigur tot mai mare ca vîrstă). Cf. ALR I/II h. 161 în cîteva puncte din centrul Transilvaniei şi în cîteva din Moldova.

Tot ca termen de adresare şi respect, se dă numirea de *bade* (în special la ţară sau de către orăşeni sătenilor ceva mai bătrîni) unui bărbat mai în vîrstă. (Corespondentul feminin : *lele*; cf. KLEIN, D.) *Gheorghe Ştefan*

---

[1] Nu este tocmai uşor să stabilim „sensul de bază" al acestui termen. Unele dicţionare pleacă de la sensul 'adresare şi respect către un om mai în vîrstă'; altele raportează acest sens mai întîi la 'fratele mai mare'. Noi am plecat de la acesta din urmă, avînd în vedere extensiunea geografică şi circulaţia în graiurile populare, precum şi încadrarea lui în sfera preocupărilor noastre.

[2] Termeni corespunzători în alte dialecte : în a r. : *neare* interj. *Neare Hristo frate!* (< alb. *njeri* 'om') (cf. PAPAHAGI, ET. 15 ; cf. T. PAPAHAGI, D.). *Biro* (vocativ de la *bir* 'fiu brav' < alb. *bir* 'fiu'; T. PAPAHAGI, D.; cf. SCL XIV (1963), nr. 3, p. 411); în i s t r. : *barba* (FĂT-FR. XI, p. 20). Vezi : *Unchi*. Cf. G. Bertoni, *L'elemento germanico nella lingua italiana*, Genova, 1914, p. 82. În m e g l. : *bebi* 'apelativ pentru un frate (sau o persoană) mai mare' (COTEANU, p. 270, 289).

Vodă, trecînd cu oastea... prin Roman... un bivolar bătrîn al lui au ieșit înainte dintr-o crîșmă fiind bat (= beat)... *și au început a rîde și a bate în palme și a zice : „Dragul badei, Ștefan Vodă, mai bine îți șede în domnie decît în boierie. Așa să mi te porți!"*. NECULCE, LET. II 206, ap. DA. *Ba nu, bade Ipate, n-aibi gijă; nu ți-oi cere vreun lucru mare pînă pe-acolo.* CREANGĂ, P. 151. *Bade, bădie, bădiță* [către] 'un bărbat mai în vîrstă sau și [către] un străin' (FURTUNĂ, C., ap. GL.; cf. CARDAȘ, CÎNTECE, ap. GL.; GL. M.; BOGDAN, GL.). *Bîdie* '[se zice] unei persoane mai în vîrstă (dar nu prea bătrînă, căci atunci îi zice moș)' [1]. *Rău-îi, doamne, -n sat departe, La tot omu să-i zici bade.* P. P. Adesea (la vocativ) cu nuanță ironică sau amenințătoare : *Hei, hei!... nu te-am știut eu că-mi ești de aceștia, că de mult îți făceam feliul!... Dar trăind și nemurind, te-oi sluji eu, măi badeo!* CREANGĂ, P. 236. În ALR I/II h. 189 „Moșneag", în pct. 364 : *moșule, bădiță*; în pct. 522 : *moșule* (în note); *bădică, bădiță*. Ca termen de adresare la un om mai bătrîn apare în ALR I/II h. 202, răspîndit în nordul Transilvaniei și Moldova, și avînd următoarele sinonime teritoriale : b a c i, m o ș, b ă t r î n, n e n e, j u p î n, u n c h i, t a i c ă, t e t e, d e d e, n a n ă, u i c ă, c u m ă t r u, f r a t e, p r i e t e n, n e i c ă, g e a g e, t i z, l a l ă, d o m n.

Poate acesta e și sensul din BUL. FIL. V 209 : „termen oficial întrebuințat între membrii societăților studențești bucovinene". Un ecou al acestui termen popular pătruns în societatea cultă este : *badea George*, nume pe care-l dădeau prietenii și cunoscuții scriitorului nostru George Coșbuc.

De la sensurile arătate pînă aici — în cerc restrîns, familiar, și prin extensiune — termenul a trecut ușor la denumirea altor rude, intrînd, astfel, direct în sfera termenilor de înrudire [2]. Astfel avem : *bădic* 'unchi' (GR.S.I 135); *bade* 'unchi' (fratele tatălui; în ALR I/II h. 165, pct. 159, 268, 359, 596); *unchiaș* și *bade* ibid., în pct. 217, 270; *unchiaș* și *bădiucă* în pct. 357.

Bade 'unchi (soțul mătușii)' în ALR I/II h. 166 apare în 14 puncte din Transilvania de nord și în pct. 798 (Vîlcea). Punctele mai numeroase din această hartă, față de harta 165, se explică prin faptul că acest '*unchi* (soțul mătușii)' nu este rudă de sînge ca '*unchiul* (fratele tatălui)'. Deci extensiunea și aplicarea termenului este în funcție și de apropierea gradului de rudenie. O dovadă mai mult că, la început, el n-a servit ca termen de înrudire.

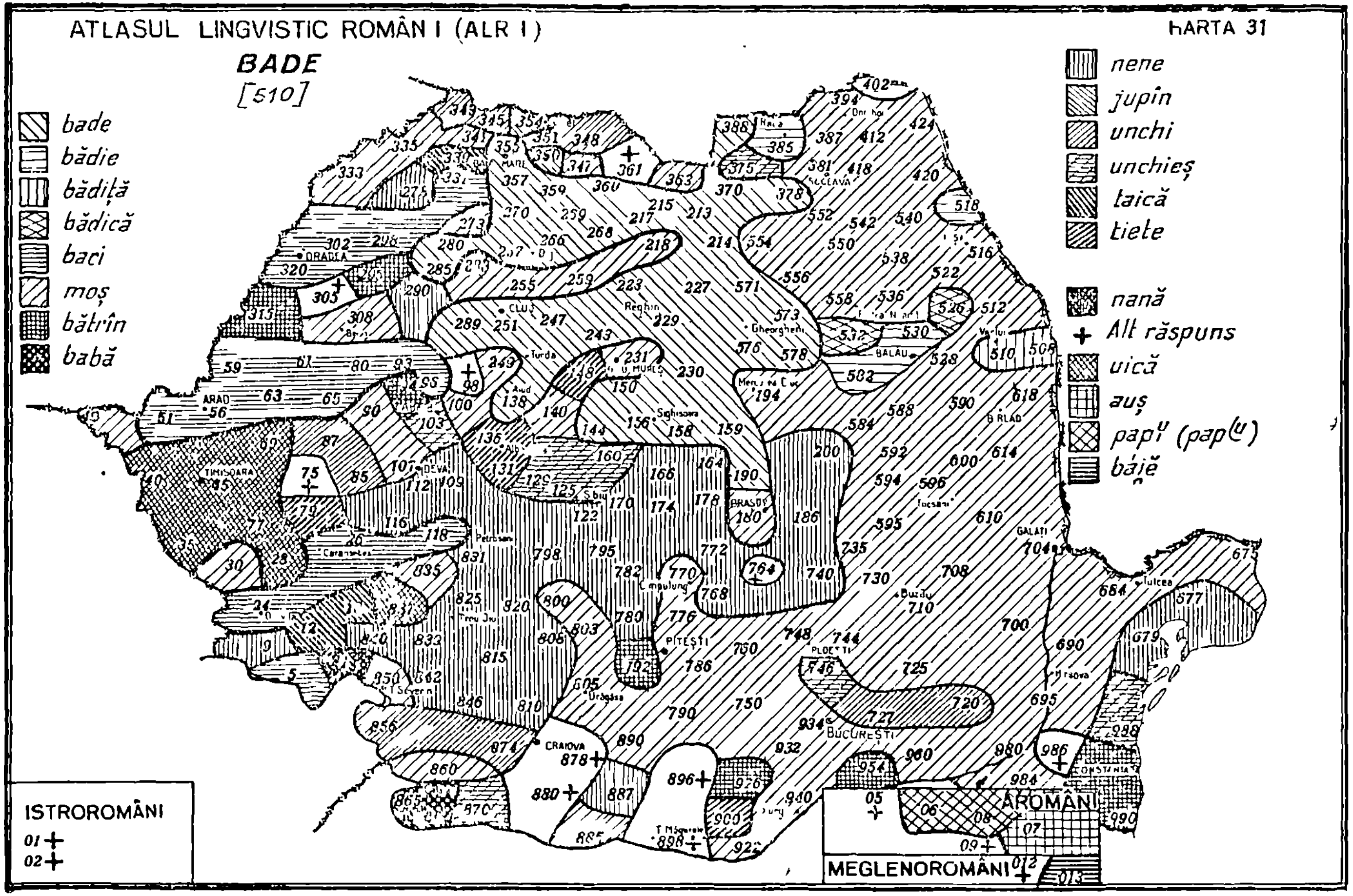
Această afirmație este valabilă și pentru ALR I/II h. 153, unde găsim termenul cu sensul de 'tată vitreg'. Pentru această noțiune s-a răspuns cu „bade", în mai multe puncte din aria acestui termen. Numirea au dat-o copiii mai mari, conștienți că cel denumit așa nu-i tatăl lor adevărat. Cunosc această întrebuințare și din regiunea văii de sus a Someșului Mare.

Folosit mai ales de fete (des în adresare), termenul denumește pe 'iubitul, ibovnicul, drăguțul' acestora. În această accepțiune, el are o mare

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în ARHIVA, XXXV (1928), p. 27.

[2] „Bade nu înseamnă o rudă de sînge, ci o rudă de alegere, o rudă convențională, de același fel cu *fîrtat* și cu *surată*" (HEM). Afirmația e greșită, căci „bade" intră și în atmosfera de rudenie.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 31
BADE
[510]
bade
bădie
bădiță
bădică
baci
moș
bătrîn
babă
nene
jupîn
unchi
unchieș
taică
tiete
nană
Alt răspuns
uică
auș
papĭ (papᵘ)
băĭĕ
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

putere de circulaţie. HEM arată că în colecţia lui Jarník-Bîrseanu se găseşte „bade", cu acest sens, de 150 ori, afară de formele diminutivale. *Eu cunosc firea badii, Că cu mine s-ar iubi, Dar nu cuteaz-a grăi, Dorul a-şi destăinui. Cutează, bade, grăeşte, şi cu mine te iubeşte,* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 50. *Acar, păcat, acar, ba, La badea gură i-ei da.* STAN, M. 144. *Treci, doamne, anul curund, Să vie badea de mult. Pentru tine, bade, bade, Carnea de pe mine arde.* ONIŞOR, D. 40. Se întrebuinţează de multe ori în corelaţie cu *mîndră* sau *lele*. *Bade-nalt ca şi-un husar, Lelea pînă la pieptar, Badea mîndru şi voinic, Şi mîndruţa de nimic.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 431.

De la acest sens „bade" a alunecat uşor la acela de 'tînăr însurat' (ALR I/II h. 269, pct. 49) şi apoi la acela de : 'bărbat, soţ' (în dialogul) : *Terinte : Voichiţa! Voichiţa! Voichiţa : Cum îi bădică? Iată mă-s. Terinte : Vreau să-ţi spui, nevăstuică, că eu şi cu cumătru ne ducem pîn la tîrg.* C. NEGRUZZI, ap. HEM. *Badea... s-a sculat, pe ochi negri s-a spălat, iar soţia dumisale... un scir alb în mîini i-a dat.* TEODORESCU, P. P. 148. *Nici lelea cu bîrneaţă, nici badea cu altîţe* = bărbatul să fie bărbat şi femeia, femeie. ZANNE, P. III 25. În unele cazuri soţia se adresează soţului în mod ironic cu acest termen.

Alături de forma „bade", avem şi varianta regională (prin substituire) *badiu*, cu derivate ca : *bădiuc(ă), bădiuluţ, bădiuliţă*. Aproape totdeauna e întrebuinţată cu sensul de 'iubit, ibovnic, drăguţ'. *Hei bădiţă, badiul meu, Badiul meu, drăguţul meu, De cînd noi ne-am despărţit, Pîn-acum cînd ai venit, Tot cu altul m-am iubit.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 240, cf. HODOŞIU, 73. *Trandafir cu cracu-n apă Plînge badiu de să-neacă.* FOLC. TRANS. II 51; cf. POPOVICI, R. D. 164. *De s-ar ţese pînza-n pat, Ar umbla badiu-mbrăcat Da pînza se ţese-n lemne, Şi badiu n-are izmene.* GR. S. V 345.

În on. : **Badiu.** CDO ; **Badiul, Bădiuleasa** (TEODORESCU, P. P. 538, 539).

★

Derivatele termenului *bade* sînt numeroase, cu o bogată circulaţie în limba poporului, avînd sensuri şi nuanţe în legătură cu diversele sensuri ale termenului de bază, şi — ca şi acesta — îşi păstrează (des) funcţiunea de adresare. Aproape toate aceste derivate sînt atestate şi de texte, de obicei în aria lui *bade* (Transilvania şi Moldova). Unele sînt hipocoristice, altele diminutivale, cu o pronunţată nuanţă afectivă, iar altele — mai puţine — continuă să păstreze sensul termenului de bază. Se observă des la aceste derivate procedeul reduplicării sufixelor şi valoarea intensivă a acestora, procedeu cunoscut şi altor limbi [1].

Bădic(ă) s. m. 1. frate mai mare. *Bădică, bădică, zise iarăşi* [fratele] *cel mic, ascultaţi-mă şi pe mine.* CREANGĂ, P. 22; cf. H. XIII 178, în Tecuci; IZVORAŞUL, V 15, în Sălaj; id. ib. XVIII 70, în Someş; GL. M.; ALR I/II h. 224, cu răspîndire în Moldova; 2. bărbat mai în vîrstă. *Dumneavoastră vă duceţi la tîrfărie? — Acolo, acolo, bădicule.* MARIAN, NU. 702; 3. tată vitreg (ALR I/II h. 153, pct. 378, 554); 4. iubit, ibovnic, drăguţ.

---

[1] Cf. PUŞCARIU, ET. 313; K. Jaberg, *Innovations élatives dans l'Italie du Nord*, în „Vox romanica", II 1950, p. 66 şi urm.; B. Hasselrot, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*. Uppsala, 1957, p. 223.

Fă-mă pasăre măiastră, la bădica pe fereastră, Să auz a lui suspin, Lacrămile să-i alin. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 134; cf. GL. M.; 5. bărbat, soț.

Cu sensurile 'frate mai mare' și 'frate vitreg' a pătruns și în limba ucraineană: *badika* (CANDREA, EL. 406—407).

În on.: **Badica, Bădic, Bădica, Bădicul.** CDO.

Bădicúț, -ă s.m. bărbat, soț. (Un bocet pentru bărbat): *Bădicuțul meu iubit, Frumușel mi te-am gătit, La lung drum mi te-ai pornit, Scoală, bădicuță scoală, Și-i ieșire pîn-afară, Să vezi oile cum sbiară.* MARIAN, Î. 522.

Bădie s.m. (des) 1. frate mai mare. *Pamfile se lasă pe un scaun.* [Soru-sa] *i-aduse mîncare în farfurie, dar el sta cu ochii în jos și nu spunea nimic. „Ce nu mînînci, bădie?".* DUNĂREANU, CH. 147, ap. DA., cf. ALRM I/II h. 224 (cu aria de răspîndire în Moldova); 2. persoană mai în vîrstă (I. CR. IV 369).

Intrat cu ambele sensuri și în graiul ceangău: *bẹgyi.* C.L.V, nr. 1—2, p. 122; cf. WICHMANN, 11). Și: *bîdie* (id. ib., cf. BUL. FIL. IX 194).

În on.: **Bădia, Bădie.** CDO.

Bădiéș s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădiță Gheorghieș, Dragu-țaței bădieș.* ȘEZ. VIII 190.

În on.: **Bădieș.** CDO.

Bădílă s.m. (păstrat azi numai în onomastică—HEM; cf. CDO).

Bădilúcă s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădiță, bădilucă, Dac-ai avut gînd de ducă, De ce m-ai prins ibovnică.* ȘEZ. III 19.

Bădiói s.m. (ironic) bărbat sau ibovnic bogat, dar neiubit. *De cît cu badea bădioiu, și ocolul plin de oi, Mai bine cu badea bădică, Și-n ocol nimică,* ZANNE, P. IV 249.

Bădișél s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădiță bădișele, De la tine port inele, De la mă-ta vorbe rele.* LEXIC REG. 11.

Bădișór s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădiță, bădișor, Nu-mi tri-mite-atîta dor. Io-s copilă tinerea, Dorul tău nu-l pot ținea.* HODOȘIU, 21. *Bade, bădișorule, Nu lucra lucru hiaba, Că măicuța nu m-a da Dup-un om ca dumneata.* CABA, SĂL. 85, cf. FOLC. TRANS. I 226; cf. GL. M.

În on.: **Bădișor, -șoară, -șoe.** CDO.

Bădíț(ă) s.m. 1. frate mai mare. *Ajungînd în sat se duce drept la frate-său, ca să-i facă bucurie. „Bine v-am găsit, bădiță" — Bine ai venit, frate Dănilă!".* CREANGĂ, P. 44; cf. H. XIII 178, în Tecuci; IZVORAȘUL, V 15, în Sălaj; id. ib. XVIII 70, în Someș; GL. M.; CARDAȘ, CÎNTECE (glosar); ALR I/II h. 224 (răspîndit în Moldova); 2. bărbat ceva mai în vîrstă (decît cei care i se adresează). *Ș-apoi să fi văzut pe neobositul părinte, cum umbla prin sat, din casă în casă, împreună cu bădița Vasile a Ilioaiei, dascălul bisericii, un holteiu zdravăn, frumos și voinic.* CREANGĂ, A. 2. (Adresare propriei persoane) *Se oprește el atunci poruncindu-și: He, bădiță, ia mai stai Și-ndărăt colea s-o iai.* LUNGIANU, B. 88; 3. (sens cu largă circulație în graiurile populare) iubit, ibovnic, drăguț. *Bădița cu șase boi, N-are ce căta la noi, Dar bădița cel c-o vacă, Nici-o sară să nu-l treacă! Bădița ce-l sărăcuț,*

Zău acela mi-i drăguț. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 38. *De bădiț, bădiț să-mi fii, Dar la noi să nu mai vii. C-ai venit numai o dată Ș-o vrut maica să mă bată.* PAULETTI, S. 15. *Cîntă cucul ș-o mierliță, Ce-o să facem, măi bădiță? Ne-am iubi, nu ne putem, Ne-am lăsa, nu ne-ndurăm.* FOLC. TRANS. I 49. *Tot mă-ntreabă doruțul Unde-mi șede bădițul.* id. ib. 54; 4. frate vitreg (ALR I/II h. 161, pct. 512); 5. unchi (ALR I/II h. 166, pct. 798 și ALR I/II h. 165 pct. 596); 6. tată vitreg (ALR I/II h. 153: *bade-bădițule* în pct. 798: *tată bădiță* în pct. 388) [1].

În on.: **Bădiț, -a, -ă, -oiu.** CDO.

Bădițel s.m. 1. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădiță, bădițele, Mi-ai furat mințile mele, Și cu dorul m-ai lăsat, Tot în jale și banat.* P. P. ap. HEM 2686; 2. (rar) bărbat; soț. (DA).

Bădițică s.m. 1. frate mai mare; 2. persoană mai în vîrstă (DA); 3. iubit, ibovnic, drăguț. *Frunză verde siminoc, Dragă bădițică, of! Nu am parte, nici noroc, Să șez cu puica-ntr-un loc, La o vatră, la un foc.* ȘEZ. I 73; cf. PAMFILE, J. II, ap. GL.

Badiúc(ă) s.m. 1. frate mai mare (ALRM I/II h. 224, pct. 251, 255, 257, 280, 283); 2. persoană mai in vîrstă. *Vă duceți la tîrfărie? Acolo, acolo, bădicule.* SEVASTOS, NU. 327; sens des întrebuințat prin jurul Năsăudului; 3. frate vitreg (ALR I/II h. 161, pct. 251); 4. unchi (ALR I/II h. 166, pct. 273, 283); 5. iubit, ibovnic, drăguț. *Bată-te, bădiucă, bată Ziua de mîni și de-alaltă.* FOLC. TRANS. I 183.

Bădiuliță s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Ba nu, bădiuliță, bade.* ȚIPLEA, P. P. 90.

Bădiulúț s.m. bădiuliță. *Bade, bădiulutul meu, De ți-i voia să mă lași, Spune-mi verde în obraz.* BUD. P. P. 30. *Măi bădiță, bădiuluț, Vino, dragă, mai răruț.* FĂT-FR. II 28.

Alte der. on.: **Badul, Băd/escu, -eanu, -eni, -ești, -enți, Bădoiu, Bădioae, Badeanca.** CDO.

Prescurtări și trunchieri

Bai s. m. (către un bărbat mai în vîrstă). *Bai „Davide"* [zice popa] *„domnia ta ţii cu mine". Eu am zis: „Aş ţinea dar alţi(i) să tem, nu ţin niminea şi pentru aceia nici eu nu îndrăznesc".* IORGA, S. D. XIII 255.

Baie s. m. bai. *O vinit baia Vasile.* COSTIN, GR. BĂN.; cf. ALR I/II h. 189, pct. 156. Și: (var. reg.) **biiu** = 1. bai; 2. frate mai mare (I. CR. IV 369).

Băță s. m. (< *bădiță*) iubit, ibovnic, drăguț. *Cărăruță din pădure, Bătuhită cu alune, Cu alune mărunțele, Să meargă băța pe ele.* ȘEZ. I 73; cf. I. CR. XIII 44.

Bățică s. m. (I. CR. XIII 44) și *bițică* (DOINA, I 114; < *bădiță* cu suf. *-ică*).

Biță s. m. (< bădiță) 1. ibovnic, iubit, drăguț. *Bița calu-și potcovește, De grea cale mi-l gătește.* ȘEZ. I 46. *Mas-am, biță, în grădină Și m-a mușcat o albină,* FĂT-FR. I (1926), p. 55; 2. nume dat (mai ales de copii) unui frate mai mare sau unei rude nu prea în vîrstă (MAT. DIALECT. I 248; cf. CARDAȘ, CÎNTECE (glosar).

[1] *Bădiță* s. m. *Badicza* = 'uxor fratris' (cumnată) (ANON. CAR.). Nu l-am găsit nicăieri cu acest sens. Poate fi un cuvînt hipocoristic care s-a întrebuințat și la feminin.

Biță s. f. lele, nană (PAȘCA GL.). E o creație analogă (< *bădiță*) ca *liță* < *leliță*, nu din *băbiță*, cum greșit se susține în DR VII 155; (cu rostire regională) **ghiță** s. f. *La femei se folosesc trei gradațiuni: lele, ghiță* și *mătușă*[1]. *Ce faci, babo? se întreabă acum ghița Mărgălina.* PĂCALĂ, ap. CADE.

Șorule s. m. (numai sub această formă, la vocativ iubite, prieten; GL. M.) (< *bădișorule*).

★

Ca situație geografică, din ALRM I/II (hărțile 214, 223, 224, 232, 233, 285) rezultă că *bade* cu sensul 'frate mai mare' are aria cea mai mare în Transilania nordică și centrală, apoi în Moldova (harta 224). Cu celelalte accepțiuni (adresare, respect etc.), aria lui se micșorează (inovații). Locul de unde s-a răspîndit pare a fi Transilvania, unde îl găsim sub forma nesufixată.

Cu toate accepțiunile pe care le are, termenul se găsește în regiunea conservatoare a părții de nord, în aria lui *mire*, *nănaș* și a altor termeni din limba română, care ne arată vechimea graiului din Transilvania. (Vezi în această privință studiile lui S. Pușcariu și E. Petrovici citate la termenul „Naș-nănaș".)

Geografia lingvistică ne dă o indicațe pentru o eventuală origine slavă nord-estică a termenului, pe care însă n-o putem preciza. „Bade" pare a fi înrudit cu cuvîntul slav corespunzător *bațe* (*bat'*(*j*)*a* 'frate mai mare'), dar nici în limbile slave etimologia lui nu e clarificată. Cf. rus. dial. *batja*; ceh. *bat'á*; bg. dial. *batjo*, *bate*, toate cu sensul 'frate mai mare'. Forma slovacă e *bat'a*, *batko* 'tată, unchi'; 'frate mai mare', s.-cr. (reg.) *baća bato* 'frate; tată' (BERNEKER, SL. WB. 46; cf. TRUBACIOV, 21).

Miklosich îl derivă din limba turcă, dimpreună cu magh, *bátya* 'frate mai mare'. Probabil că, la origine, a ieșit din graiul copiilor (KNIEZSA, 794—795).

N. Lahovary[2] îl aduce în legătură cu unii termeni asemănători — ca formă și sens — din unele limbi sau dialecte orientale (draviene, caucaziene, berbere etc.). Aceste asemănări nu pot fi decît coincidențe, mai ales că termenul nostru are aria binecunoscută în Transilvania și Moldova, unde nu avem influențe din limbile amintite.

Dacă forma *badya* ar fi o influență străveche, atunci *d* urmat de *y* trebuia să devie *dz* și pe urmă *z*. Compară: *viridia* > varză; *media-die* > miazăzi etc.

Formele ucr. *badeo* și *bădika* ar putea fi de proveniență română (SCHELUDKO, BA. II 126).

BACI

Termen de respect, întrebuințat în vorbirea către sau despre un frate mai mare, o rudă sau un cunoscut mai în vîrstă.

Bacse 'frater major natu' (ANTON. CAR.); cf. LB. *Baci* = frate mai mare, în ALR I/II h. 224 „Nene (Bade)" ca termen de respect către un frate

[1] Cf. I. Munteanu, *op. cit.*, p. 141.
[2] *Op. cit.*, p. 313.

mai mare. Sub forma „*baci*" şi „*bace*" e răspîndit în Transilvania nord-vestică şi în cîte două puncte din Banat şi Hunedoara.

Baciu frate vitreg (în ALR I/II h. 161, pct. 26 în Banat).

Baciu tată vitreg (în ALRM I/II h. 214, cu răspîndire pe frontiera de vest a ţării noastre). Denumirea e dată de către copiii care n-au crescut de mici împreună cu tatăl lor vitreg şi au conştiinţa că nu acesta e tatăl lor adevărat.

Baciu unchi (fratele tatălui) (în ALRM I/II h. 232, pct. 96; în pct. 339: „baciu dulce").

Baciu unchi (soţul mătuşii) (în ALRM I/II h. 233, în mai multe puncte din Transilvania vestică).

Baciu bunic (în ALR I/II h. 169, pct. 308; „tată bătrîn, baciu", în note).

Baciu moşneag (în ALR I/II h. 189, pct. 100: „moş, baciu"; în pct. 324: „om bătrîn, baciu").

Baciu bade (termen de respect către un om mai bătrîn, LB; cf. NOVACOVICI, C.B. II; ALRM I/II h. 285, în aria lui 'unchi' şi 'frate mai mare'). Cu acest sens a intrat de la români şi în graiul saşilor (GRIGOROVITZA, 10).

După cum reiese din hărţi, cuvîntul e întrebuinţat atît ca termen de înrudire, cît şi ca termen de respect. La început el a fost întrebuinţat în viaţa păstorilor cu înţelesul de: 'şeful ciobanilor; cel care face caşul'. Cu acest înţeles se găseşte atît în dacoromână, cît şi la aromâni şi meglenoromâni: *baĉiu* (T. PAPAHAGI, D.); la istroromâni e nume de persoană: *Baţe* (PUŞCARIU, ISTR. II 278) [1]. A existat poate şi în graiurile preromane din ţinuturile noastre. Cf. alb. *bats* 'frate mai mare, tovarăş'; *baç* 'fromager' [2]. Cuvîntul fundamental, păstoresc, a cuprins în sine ideea de bătrîneţe şi reverenţă şi s-a aplicat, prin extensiune şi analogie, şi la gradele de înrudire amintite mai sus.

După CANDREA, EL. 401 şi DRĂGANU, R. 71—72, cuvîntul s-a răspîndit prin păstorii români în limba popoarelor învecinate. Cf. s.-cr. *bača* 'Senner'; bg. *bač*, *baču* 'Senner, Schäfer, Kaselmacher'; *bačjo* 'nene'; ceh. şi dial. slovac *bača* 'Oberschäfer'; pol. dial. *baca, bacza* 'idem'. La saşi: *Bitsch, Batsch* (tot cu sens păstoresc, BR. R. 10); la ceangăi: *bacsó* 'Greis, Alter, Väterchen' (WICHMANN, 10) [3].

O. Densusianu în GR. S. IV 149—152, şi apoi în *Aspecte lingvistice ale păstoritului* (curs litografiat, Bucureşti, 1933—1934, p. 14, 98, 232, 250, 254), plecînd de la tema *bak-* cu derivatul *bäkĭči* 'păstor' (prin sincoparea lui *i* şi reducerea grupului *kč* la *č*) îl consideră de origine pecenego-cumană.

I. I. Rusu [4] îl socoteşte, cu probabilitate numai, autohton (preroman).

---

[1] Cf. Th. Capidan, *Raporturi albano-române*, DR II p. 459—60.

[2] Idem, *Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1943, p. 196—197.

[3] Cf. Th. Holban, *Influenţe româneşti în limba polonă*, ARHIVA, XXXVIII, 1931, p. 264—265: Mara N. Popp, *Urme româneşti în viaţa pastorală a Carpaţilor polonezi*, în *Buletinul societăţii reg. române de geografie*, LIV (1935), p. 216; CRÎNJALĂ, R. 201—204; N. Lahovary, *op. cit.*, p. 313; OMAGIU, I. 694; KNIEZSA, 71; DRAGOMIR, VL. 154, 176; L. ROM. VIII, nr. 3, p. 20.

[4] *Raporturile limbii române cu albaneza şi substratul balcano-carpatic*, în C. L. VII, nr. 1, p. 117, 123.

Unii lingviști ai noștri fac distincția între înțelesul de 'frate mai mare' și sensul păstoresc al cuvîntului. (Cf. DRĂGANU, R. 71, 72; GR. S. IV 150.)

În dacoromână, în accepțiunea care ne interesează pe noi, ALR îl înregistrează răspîndit mai ales de-a lungul hotarului dinspre Republica Populară Ungaria, fără a depăși undeva frontierele Transilvaniei. Este o dovadă mai mult că l-am reprimit — ulterior — din ung. *bácsi*, cu același înțeles. Însăși expresia „Baciu dulce" din ALRM I/II h. 232 pct. 339 pare a fi o traducere fidelă din magh. „édes bácsi", întrebuințată mult de maghiari în vorbirea familiară.

Din limba română a intrat (reg.) și în graiul ceangău: *bács* (SCL XIV, nr. 3, p. 379).

Derivate

Băciúț s.m. (ALRM I/II h. 224 pct. 103)

Băciúcă s.m. s.m. (JAHRESBER. VIII 138; cf. LB).

Băciúc s.m. (Brașov).

Băcíță s.m. frate mai mare (prescurtat: **ciță**, în Bihor. Com. N. HAS — Oradea).

Der. on.: **Baciul, Bacea, Băcilă.** CDO.

NENE (NEICĂ)

Cuvînt din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, Î. F. FR. 52), la origine aparținînd graiului copiilor (IORDAN, ST. 26). Se găsește în limbile slave, de unde a pătruns la noi, și anume, după cît se pare, din limba bulgară, deși cf. și ucr. *nenjo* 'tată'; magh. *néne* 'lele, nană, mătușă; soră mai mare'. Cf. și bg. *nenja* 'mătușă'; *neni* 1. tată; 2. numire dată fratelui mai mare de către cei mai tineri; s.-cr. *nena* 'mamă'. Se găsește și în graiurile slave regionale: *nena* 'tată' (PETROVICI, CAR. 144, 218; cf. KNIEZSA, 894—895). Cf. și pers. *nänä*, tc. *nene* 'mamă' (LOKOTSCH, ET. WB. nr. 1553).

Bazat pe exemple asemănătoare și din alte limbi (mai ales din punct de vedere fonetic) Iorgu Iordan [1] se întreabă, pe bună dreptate, de ce n-ar putea fi o creație pe teren românesc? În limba română este mai mult un termen de adresare, cu următoarea situație semantică generală:

Termenul e titlul de respect pe care îl dă un frate sau o soră mai mică fratelui mai mare; sinonim: b a d e. Acesta pare a fi înțelesul fundamental al termenului și în această accepțiune are cea mai frecventă întrebuințare în limba română.

Nene — bade (H. II 256, în Ciobanul-Constanța). *Nene, zic frații mai mici la cei mari.* H. XVII 351, în Țînțari-Făgăraș; cf. H. XVIII 146, 147, în Maidan-Banat. *Eu am răpus pe tata, lui neica să-i dați drumul.* CARAGIALE, T. I 54, ap. DA ms. *Scoală, nene, dragul meu, Că nu știu ce-am*

---

[1] *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 23.

văzut eu. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 492. *Au, nene și frățioare, ce să fie ăst păcat.* PĂSCULESCU, L. P. 168, 209; cf. PUȘCARIU, L.R. I 48.

În ALR I/II h. 162 „Nene (bade)" e răspîndit în masă compactă în Muntenia, Oltenia și părțile limitrofe. *Nene* pare a fi o fază mai veche decît *bade*, căci e răspîndit — cu diverse sensuri — pe întreg teritoriul dacoromân. Cf. ALRM I/II h. 224 și 285 [1].

Apoi, el are sensul de 'tată, taică'. *M-a părăsit nenea și-am rămas de mamă.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Mamă, zi să vie nenea, ca să-mi scuture lenea.* PANN, ap. TDRG. *Numai nu-i așa milos* [socru-tău], *Cum al tău nene ți-a fost.* MARIAN, NU. 367. *Au zis împăratul că cine m-a scăpa din gura bălaurului, după acela m-a mărita și... are să mă deie nenea cu bună semă după acest țigan.* SBIEREA, P. 125. *Cînd rămîn pruncii de nene, Streinei îs fără vreme.* BÎRLEA, C. P. 120. *Ei tu, Gruio, puiul neichii, Ean tu bine îmi pornește.* CORCEA, B. 109; cf. ȚIPLEA, P. P. (glosar); ȘEZ. II 209; id. III 82; T. PAPAHAGI, M. 20; WEIGAND, BAN. DIAL. 125; COMAN, GL.; MARIAN, Î. 321, 511.

În ar. *neni* 'tată' (în limbajul copiilor). DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D. (< mbg. neni 'idem').

Sensul de 'tată vitreg' (ALRM I/II h. 214, pct. 160, 190, 295, 839) se explică prin faptul că atunci cînd a intrat în familie acest „nene", copiii erau mari și nu i-au mai zis „tată".

Tot ca termen de respect apare „nene" cu sensul de 'frate vitreg' (ALR I/II h. 161, pct. 158, 810, 835, 839, 878, 954).

Ca termen de adresare către o soră l-am găsit atestat o singură dată în WEIGAND, K. M. D. 81: *neico Mario!* (deci a devenit și feminin).

Termenul se aplică și unui bărbat mai în vîrstă, adeseori ca apoziție pe lîngă numele de botez. *Ciobanii zic nene în loc de moș.* H. III 38, în Băneasa-Covurlui. *Eu așa am grăit cu nenea Enache.* (a. 1751) IORGA, S. D. XII 61; cf. NOVACOVICI, C. B. II. *Dar neica Barbul cum trăiește?* ODOBESCU, I 74, ap. DA ms.; cf. RĂDULESCU-CODIN, Î. 250. *Bre, măi neică Stanciule, Ține-ți tu paralele.* PĂSCULESCU, L. P. 242 [2]; cf. ALR I/II h. 189 „Moșneag" (în cîteva puncte izolate).

De la acest din urmă sens s-a trecut și la acela de 'bunic', răspîndit în sudul și sud-vestul Transilvaniei și în Moldova (ALR I/II h. 169).

Întrebuințat în sens impropriu termen de adresare a unei rude mai în vîrstă către una mai tînără. *Vin la nenea* (*sau la bîdia*) [3].

Tot în adresare apare rar și sensul de 'socru' (VICIU, GL.; cf ALR I/II h. 261, pct. 295) și apoi cu acela de 'unchi' în cîteva puncte izolate din ALR I/II h. 165 și 166. Explicația unor astfel de cazuri, în care nu mai e vorba de rudele respective, a dat-o Iorgu Iordan [4].

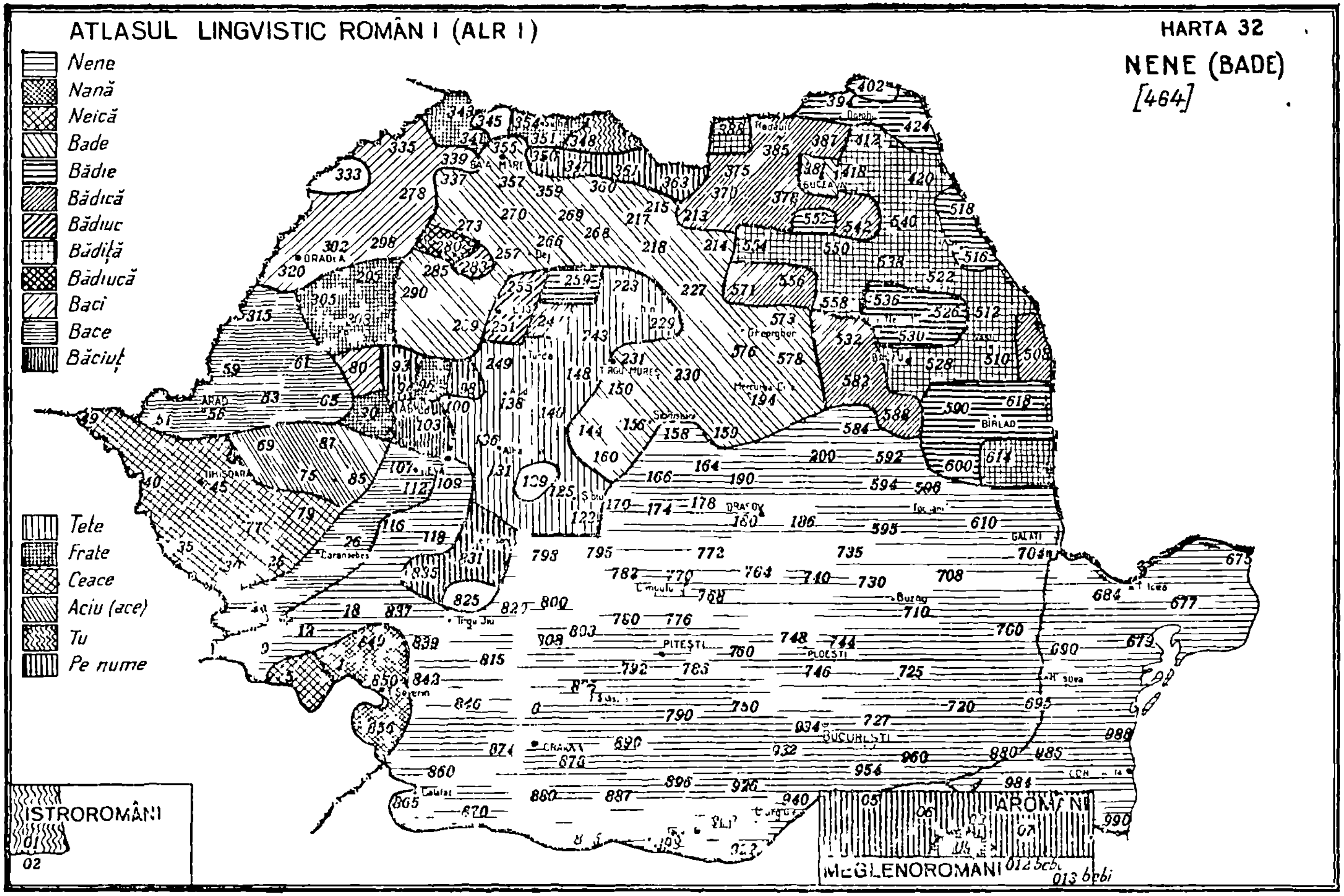
---

[1] În megl. termen corespunzător: *bebe* (CAPIDAN, MG. I 87; III 37). Vezi: *frate.*

[2] Sinonim „aproximativ" în megl. *cicia* 'neică; unchi' (PAPAHAGI, M. R. 67).

[3] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, în ARHIVA, XXXIII (1926), p. 182.

[4] *Nene* este „pendantul" lui *țață.* Punctul de plecare pentru aceste numiri trebuie căutat în obiceiul popular muntenesc de a spune fraților și surorilor, și prin extensiune, tuturor rudelor și cunoscuților mai în vîrstă *nene* respectiv *țață* (BUL. FIL. II 211).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 32
NENE (BADE)
[464]
Nene
Nană
Neică
Bade
Bădie
Bădică
Băduc
Bădiță
Băducă
Baci
Bace
Băciuț
Tete
Frate
Ceace
Aciu (ace)
Tu
Pe nume
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

Termenul cu care fata se adresează către flăcăul pe care îl iubeşte, şi pe care flăcăul însuşi îl întrebuinţează cînd vorbeşte cu fata despre sine, este des folosit în graiurile populare. *Rămîi nene, sănătos, Crinişorul meu frumos! — Du-te, mîndro, sănătoasă, Scînteioara mea frumoasă.* PAMFILE, C. Ţ. 115 *Am avut o mîndruliţă Şi mi-a fost cam tinerea, Draga neichii turturea.* BIBICESCU, P. P. 17. *Ba eu, neică, oi jura, Că m-am iubit cu dumneata, Cînd eu, neică, oi jura, Şi tu, neică, vei scăpa.* FOLC. TRANS. II 288.

Este des întrebuinţat (la vocativ), în povestiri populare, pentru a exprima mirare, surprindere, nerăbdare, admiraţie, frică etc. În astfel de cazuri termenul îşi pierde înţelesul pur lexical şi devine un fel de interjecţie. *Şi cînd venea ea, nene, dobora copacii.* ISPIRESCU, L. 5. *Şi cinsteşti la vin, măi neico!* CONTEMPORANUL, I 456, ap. DA ms. *Bine-i lîngă puiculiţă, Neică, neiculiţă!* ALECSANDRI, T. 195. *Şi mi s-au aşezat la drum, măi nene...* LUNGIANU, B. 134. *Şi mînca, nene, mînca, Şi bea şi se veselea.* BAL. OLT. 48, cf. 36 [1].

Derivatele lui *nene* sînt diminutivale şi hipocoristice, fiind în legătură cu diversele sensuri de bază ale termenului. Predomină mai ales cele în legătură cu sensul de 'tată'. Ca şi sensurile de bază, şi derivatele sînt întrebuinţate aproape exclusiv în adresare.

Nenişor s.m. *Mai avem treabă, nenişorule!* NEGRUZZI, S. III 19, ap. DL. (Cu valoare stilistică) *Şi nu trecu o clipă pînă nu veni, nenişorul meu, o străsurică mîndră.* MERA, L. B. 191.

Neniúc s.m. tată. *Dragul meu, neniucul meu.* MARIAN, Î. 511; cf. ŢIPLEA. P. P. 113.

Nenic s.m. frate mai mare (ALR I/II h. 162, notele de la pct. 750, 772).

În on.: **Nenică.** CDO.

Neniucúţ s.m. neniuc. *Neniucuţul meu iubit.* MARIAN, Î. 511.

Neniulúc(ă) s. m. neniuc. *Nu ţi-i, neniulucă, jele Pe mine-a mă văduvi, Pruncii a mi-i sărăci.* ŢIPLEA, P. P. 8; cf. id. ib. 113.

Neniulúţ s.m. neniuc (ŢIPLEA, P. P. 113).

Neniuţ s.m. neniuc. *Neniuţul meu iubit.* MARIAN, Î. 321. Şi: (var.) *nenuţ* s.m. *Să fii mamei de-ajutor Şi nenuţului de spor.* MARIAN, NA. 318.

În. on.: **Neniuţ(ă), -a.** CDO.

Niuniuţ s.m. tată (ARVINTE, GL.).

Ninicúţă s.f. iubită, drăguţă. *Trece badea prin luncuţă Şi nu-mi zice ninicuţă, Parcă nu i-am fost drăguţă.* SEVASTOS, C. 148, ap. DA ms.

Nică s.m. (prescurtare din *nenică*) frate mai mare (ALR I/II h. 162, pct. 900; cf. C.V. II. nr. 1. p. 32).

Nea s.m. (prin haplologie din *nenea*; adesea înainte de numele de persoane). *Nea Budulea avea un picior mai scurt decît celălalt.* SLAVICI, ap. DA ms. *Să vorbească şi nea Ion, că şi el e om.* CADE.

Nen s.m. (formă prescurtată, urmată de adj. posesiv) *Chiruţă se-nspăimînta Şi către nen-său grăia.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 492.

---

[1] Nene 'procsenet' nu intră în preocupările noastre (L. ROM. XIV, nr. 1, p. 24).

Nentu s.m. (contopire a formei prescurtate *nen* cu adj. posesiv *tău*) *Mă! — spune lui nentu Chiriac să nu uite de ce-a fost vorba.* CARAGIALE, T. II 19, ap. DA ms.; cf. SCL XI, nr. 1, p. 49.

În on.: **Nentu.** CDO.

Neică s.m. (<*nene* + suf. *-ică*; cu sensurile date la termenul de bază. Acest derivat și-a format, la rîndul său, alte derivate, cu sensurile diminutivale sau hipocoristice, aproape toate în adresare).

Neiculeán s.m. (cu valoare stilistică) *Unde mi se repeziră, neiculene, ăi arapi.* ISPIRESCU, L. 107.

Neiculeánă s.m. (CADE).

Neiculíță s.m. 1. iubit, drăguț, ibovnic. *Cîmpul are pelinită, Sufletul meu neiculiță.* PĂSCULESCU, L. P. 250; 2 (în adresare; cu valoare stilistică) *Mi se repeziră, neiculiță, niște palaturi mărețe,* ISPIRESCU, L. 104. (Adresare către sine însuși) *Haide, neiculiță, Tot de-a fugulița, Că nu e de stat, Ci de trepădat.* LUNGIANU, B. 82.

Neicușor s.m. neiculiță. *Cu ce ocazie pe la noi? — Dandanache: cu ocazia eledzerii* (= alegerii), *neicușorule* (I. L. CARAGIALE, în *O scrisoare pierdută;* cf. DL).

Neicuță s.m. 1. soț, bărbat. *Stăncuță, nevastă mea, Tu s-asculți de maică-ta, Pîn o veni neicuța.* MATEESCU, B. 97; 2. iubit, drăguț, ibovnic. *Măi, neicuță depărcior, Nu-mi trimite-atîta dor.* HODOȘ, P. P. 43; cf. SCLF I p. 208.

Der. on.: **Nen, Nene, -a, Nenești, Neneu, Nenu, -l Nenițescu, Neaica, Neicu, -l.** CDO.

NAN — NANĂ (NAICĂ)

Cuvîntul (la origine din graiul copiilor [1]) face parte din atmosfera semantică familiară și servește cu termen de respect și adresare.

Se găsește și în limbile slave, cu sensuri apropiate de ale noastre: bg. *nenja* 'mătușă, *neni* 'frater natu maior'; s.-cr. *nana* 'mamă; mătușă' (către o femeie mai în vîrstă); ucr. *nenja* 'mamă', Cf. alb. *nënë, nanë*; tc. *nenε*; ngr. *ηεηε* 'mamă'; gr. *νάννα* 'mătușă' (din partea mamei); berber. *nanna* 'bunică, mamă, soră mai mare'. Sensurile din limba română coincid mai mult cu cele din limbile bulgară, sîrbă și maghiară; deci termenul are etimologie multiplă (cf. MIKLOSICH, E. 10, 31; DELBRÜCK, 451; CANDREA, L. A. 123; CRÎNJALĂ, R. 352; KNIEZSA, 894—895; MIHĂILĂ, Î. 126; *Arhiva Românească* V (1940), p. 268). Pentru *nan(ă)* 'naș(ă)' cf. lat. *nanna ninna, nonna* (REW 5817; cf. IORDAN, ÎNTR. 128; SCL XIV, nr. 1, p. 12). E cunoscut și în romanitatea apuseană. În limba română *nan* e masculin refăcut, iar *naică* contaminare din s.-cr. *naja* (< nana) + *majka.*

În on.: **Nana, Naica.** CDO.

---

[1] Desigur în legătură cu cîntecul de leagăn *ninna-nanna* (TAPPOLET, 68); cf. în limba română: *nani-nani,* sau locuțiunea verbală *a face nani* 'a dormi' (SCL XI, p. 12; cf. L. 14. Wagner, *op. cit.,* p. 8—9).

În limba română l-am găsit mai des folosit în accepţiunea 'soră mai mare' şi de aceea credem că acesta este sensul său de bază.

Nană 'soror natu major' (LM. GL.; cf. LEX. BOBB.; ŞĂINEANU, T.; JAHRESBER. III 322; DENSUSIANU, GL. Ţ. H.; POPOVICI, R. D. I 166). *Nana* se întrebuinţează de fraţii şi surorile mai mici cînd se adresează surorilor mai mari (DENSUSIANU, Ţ. H. 326; cf. TDRG; CADE; LEXIC REG. 66). *Sora mea, Măgsălina, Ce tuni în casă plîngînd. Ieşi afară suspinînd. Au, naică, ţi s-a urît, Tot ţoalile scuturînd?* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 30, 33 [1]. Atestat (reg.) cu vocativul *nanău* [2]. În ALR I/II h. 231 apare răspîndit în Banat şi Hunedoara (în aria lui *nene*).

Are şi sensul 'frate mai mare' (poate prin schimbare de gen). *Nană*, nume ce se dă fratelui mai mare (BOGEANU, GL.; cf. JAHRESBER. III 322). *Şi-ncepe de-a povestia Lu frati-său Lupu ce visa: — Naică Lupule, Cum beţi, vă veseliţi Şi de nima nu-ngrijiţi.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 71.

Da la sensurile de mai sus, prin extensiune, urmat totdeauna de un nume propriu, termenul a ajuns să desemneze orice persoană în vîrstă (bărbat sau femeie).

Naică 'termen cu care cei tineri numesc pe femeile mai vîrstnice decît ei' [3]. *Mă duc la nana Gheorghe, să văd merge şi el cu boii la noapte să-i pască.* BOCEANU, GL. *Naica Marta s-a dus cu copiii la stînă.* SLAVICI, ap. CADE. *Nana Ion, nana Chiva.* GREGORIAN, CL. 189; cf. ŞĂINEANU, T. 215; DENSUSIANU, GL. Ţ. H.; POPOVICI. R. D. I 166; ALRM I/II h. 282, pct. 109, 118, 320; id. h. 286 (în aria lui 'soră mai mare'); id. h. 285, pct. 1.

Tot ideea de respect şi bătrîneţe stă şi la baza sensului 'mătuşă' a lui *nană* (ALRM I/II h. 234, pct. 337; id. h. 236, într-o mică arie la frontiera de nord-vest a ţării)[4].

Lărgindu-şi sfera, a ajuns să se întrebuinţeze aplicat unei persoane oarecare (chiar necunoscută) devenind sinonim cu l e l e, n e i c ă, n e n e, b a d e. (La Grebena, în Banatul iugoslav, *nană* înseamnă 'bade'; cf. SCL XIV, nr. 1, p. 11.)

Nană se zice cînd vorbeşti despre o femeie sau te adresezi ei. DENSUSIANU, Ţ. H. 144. *Nană* = lele, ţaţă (CABA, SĂL. 99; cf. POMPILIU, BIH. 1014; VAIDA). *Nană* = nene (în Bahna—Mehedinţi) ap. DA ms.; cf. GR. S. V 122 (în fostul judeţ Gorj).

Un sens cu largă circulaţie în graiurile populare este acela de 'iubită, mîndră, drăguţă', sinonim (reg.) cu l e l e. *Mîndră-i nana ochişea, Numai nu-i de legea mea, Mîndră-i nana şi-năltuţă, Potu-o prinde drăguţă.* MARIAN, NU. 56. *Cît cu paşu mi-am păşit, Altă naică mi-am găsit.* ALRT II 30, pct. 35; cf. id. ib. 29, 323; JAHRESBER, III 322.

Sensul (reg.) de 'naş' şi 'naşă' a lui *nan, nană* aparţine, la origine, vorbirii copiilor (BUL. FIL. IX 202) care după ce au ajuns adolescenţi,

---

[1] Cf. Ioan, A. Bena, *op. cit.*, 79.
[2] Cf. M. Zdrenghea, *op. cit.*, în OMAGIU, I, p. 940.
[3] Cf. Th. N. Trîpcea, *op. cit.*, p. 72.
[4] M. Zdrenghea, *op. cit.*

înlocuiesc pe *nan*, *nană* cu *naș*, *nașă* [1]. *Naș—nașă, la care se mai zice și nanu, nana*. H. III 109, în rn. Covurlui; cf. I. CR. IV 212; PAMFILE, CIM. 47; ALRM I/II h. 299 și 300, pct. 618. În ALR I/II h. 267 „Nun", în pct. 590 apare la vocativ: *nanule*.

Poate influențat de sensurile similare din limbile popoarelor învecinate, *nan* a ajuns (rar) și la sensul de 'mamă' (ȘĂINEANU, T. 215; cf. JAHRESBER. III 322), iar prin analogie, și la acela de 'mamă vitregă' (ALRM I/II h. 217, în aria lui *nană*).

Derivate (diminutivale și hipocoristice)

Nănúcă s. f. 1. soră mai mare (ALRM I/II h. 231, pct. 278); 2. mătușă (ALR I/II h. 234 și 236, pct. 278).

Nănuță s. f. 1. mătușă (ALRM I/II h. 236 pct. 90); 2. iubită, drăguță, ibovnică. *Nănuță de pe răzor, Nu-mi trimite atîta dor*. HETCOU, P. P. 78; cf. FOLC. TRANS. I 125.

Nanáie s. f. (BUL. FIL. IX 185).

În on.: **Nănău**. CDO.

BABU (BĂBĂ)

Termenul (reg.) pare a fi o creație a graiului copiilor [2], fiind întrebuințat des în adresare ca și sinonimele sale n e n e și b a d e.

Babu 'nene' (în Săliște — Sibiu; DA). *Băbă în loc de nene — le zic cei mai mici — tineri, la frați, veri, rude și prieteni mai mari*. H. V 129, în Ciuperceni-Dolj. *Babu se zice de fratele mai mic la cel mare*. H. XVII 239, în Orlat-Sibiu. *Băbă* se zice (de obicei în adresare) fratelui mai mare sau unui om în vîrstă. (Com. M. VANCEA, Rudari-Dolj.)

În ALR I/II h. 162 „Nene (bade)", în pct. 129: (la vocativ) *babuc*, iar în pct. 860: *nene, băbă*.

CEACE

Termen de respect cu care te adresezi unei persoane mai în vîrstă (sîrbism în Banat < *ćaća* 'tată'). Sinonime: n e n e, b a d e, t e t e. *Ceace zice fratele ori sora mai mică fratelui mai mare*. H. XVIII 269, ap. DA. *Ceace* 'nene' (H. VIII 317, în Banat, ap. DA ms.). *Ceace* 'nene' (FIRA, CHIȘ, 316). *Ceace, ciucea* 'bădiță, bădie'. *Ce face ceacea Ion?* COSTIN, GR. BĂN.; cf. LEXIC REG. 76; C. L. VII, nr. 2, p. 325; VICIU, GL. 25.

În ALR I/II h. 162 „Nene (bade)" ca termen de adresare către un frate mai mare, într-o arie compactă în Banat.

Ceace 'frate vitreg' (ALR I/II h. 161 pct. 45, 75, tot în Banat). Sensul a plecat, probabil, tot de la ideea de 'frate mai mare'.

Diminutiv: *ceáică* s. m. (< sîrb. *čajko*).

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 11–12.

[2] Cf. S. Pușcariu, *Din perspectivele dicționarului*, în DR I 83.

PRIETEN (-Ă)

Termenul (< vsl. *prijatelĭ* 'amic') nu este propriu-zis un termen de înrudire, ci servește mai mult la exteriorizarea unor sentimente de afecțiune, dragoste sau respect.

În aceste accepțiuni îl găsim atestat (reg. și foarte rar) ca sinonim — prin extensiune și în mod tangențial — (de cele mai multe ori în adresare), cu unii termeni de înrudire. Astfel de întrebuințări rare sînt un fel de accidente semantice ocazionale.

Prieten 'consanguineus' (LEX. MARS); 'oaspe; rudă' (CANDREA, Ț. O. 83); 'tată vitreg' (ALR I/II h. 153); 'frate vitreg' (h. 161); 'bade' (h. 202); 'cumătru' (h. 220); 'frate de cruce' (ALR II/I MN. pag. 66 [2627]); 'fîrtat' (MN. pag. 68 [2630]); *prieten—prietenie* 'frăție' (MN. [2632]); *prietene* 'surori de cruce' (MN. pag. 67 [2628]); 'surate' (MN. pag. 68 [2631]); (numai la pl.) 'nuntași' (ALRM I/II h. 353, pct. 780).

LELE

Cuvînt provenit din graiul copiilor și răspîndit în limbile slave, avînd sensuri apropiate de al nostru. Vsl. *lělja* 'sora mamei'; bg. *lelě* 'mătușă, lele'; s.-cr. *lèlja* 'mătușă'; *ljena* 'soră mai mare' (MIKLOSICH, E. 28; cf. DA; MIHĂILĂ, Î. 126; SCLF VIII, p. 686).

În limba română are mai multe sensuri [1]. E folosit mai ales în adresare [2], ca termen de respect și, prin restrîngere, ca termen propriu-zis de înrudire. Sensurile lui multiple încă sînt o dovadă pentru originea lui „copilărească" [3].

Ca termen de respect și înrudire e întrebuințat de frații și surorile mai mici cînd se adresează unei surori mai mari.

Lele 'soror senior' (LB.), 'sorella maggiore' (MAN. GÖTT.); 'țață, soră mai mare, fată' (ȘULUȚIU, GR. 9); 'soră mai mare' (ȘĂINEANU, T. 199); 'soră mai mare, țață' (ȘEZ. XXV 86).

Extensiunea sensului de la cel de înrudire la cel de adresare și respect oglindește ramificarea și dezvoltarea familiei, care, de la grupul restrîns (tată, mamă, copii), cu vremea se înmulțește; în același timp termenii, lărgindu-și sensul, își pierd din valoarea lor specifică de înrudire.

În regiunea văii Someșului de sus și pe la Năsăud i se zice *lele* surorii celei mai mari din familie de către toți frații și surorile mai mici. Pentru a face distincție între sora cea mare (*lelea*) și celelalte care-i urmează ca vîrstă, acestea din urmă sînt numite și cu prenumele: *lelea Ana*, *lelea Maria* etc. Vezi: *Bade*.

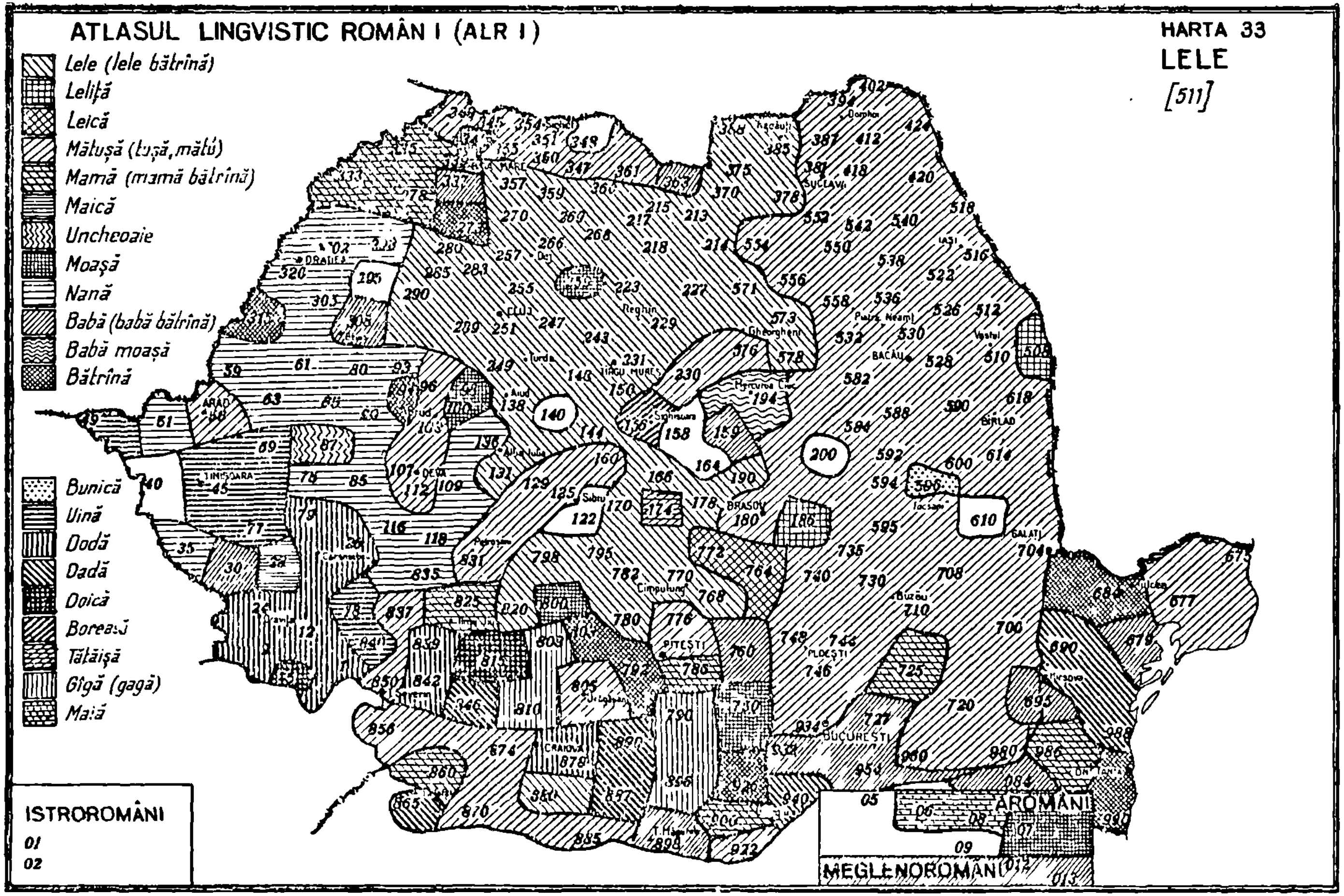
---

[1] Cf. Olimpia Guțu, *Note etimologice*, în L. ROM. XIV, nr. 1, p. 109, unde pentru termenul nostru propune etimonul bg. *леля*.

[2] Tot termen de adresare între frate și neveste tinere (în Oltenia) avem: *bia*. Sinonim: *fa! Ce mai faci, bia?* FĂT-FR. XIX (1944), p. 88; cf. CADE. Cf. și: *ghia* s. f. sg. = lele (provenit din aceeași regiune) (LEXIC REG. 80).

În ar. *lele* 'termen de adresare' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAGI, D.).

[3] Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie română*, în BUL. FIL. IX, (1942), p. 150—152.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 33
LELE
[511]
Lele (lele bătrînă)
Leliţă
Leică
Mătuşă (ţuşă, mătu)
Mamă (mamă bătrînă)
Maică
Uncheoaie
Moaşă
Nană
Babă (babă bătrînă)
Babă moaşă
Bătrînă
Bunică
Uină
Dodă
Dadă
Doică
Boreasă
Tătăişă
Gigă (gagă)
Maiă
ISTROROMÂNI
01
02
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

În ALRM I/II h. 231 „Lele" (ca și derivatele sale) apare cu acest sens pe întreg teritoriul dacoromân, cu excepția Banatului, Olteniei și o parte a Munteniei. Sinonime : ț a ț ă, d a d ă, n a n ă, d o d ă, d o i c ă, g a g ă, b o b ă .

Din ALRM I/II, hărțile 217, 231, 234, 282 și 286 rezultă că aria cea mai extinsă a termenului *lele* este aceea cu sensul de 'soră mai mare', cuprinzînd Transilvania (fără vestul și nordul acestei provincii), Bucovina și Moldova, apoi o parte din Oltenia și Muntenia (h. 231). Deci sensul cel mai vechi pare a fi *lele* = soră. În toate celelalte accepțiuni (ca termen de adresare și reverență), aria lui *lele* este mult mai restrînsă, din care motive o considerăm ca o inovație.

Alt sens, destul de vechi, este acela de 'mătușă'.

Sub forma *lealea* e atestat într-un document româno-slav din 1424 (cf. B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică* I, a 1875, p. 19—20). *Fratele și sora și unchiul și lelea.* PRAVILA, ap. TDRG. *Sora maicii mele este-mi lelea mare, iară vara premare sau vărul premare al maicii mele este-mi unchiu mic și lele mică.* id. ib.

Compusele : *lele mare* 'mătușă' și *lele mică* 'vara tatălui sau a mamei, în raport cu copii acestora' servesc la nuanțarea și extinderea gradelor de rudenie ; *lele mică* indică un grad de rudenie subordonat. *Lele* 'amita' (POPOVICI, R. D. I 15) ; *lele mătușă*, din BUD. P. P. 49, este un pleonasm. În ALR I/II h. 167 „Mătușă (sora mamei)" termenul apare în pct. 170, 217, 231, 357, iar în pct. 770, alături de *mătușă* și *țață*. În ALR I/II h. 168 „Mătușă (soția unchiului)" *lele* (cu derivate) apare în aceleași puncte și în cele imediat apropiate, deci pe o arie ceva mai extinsă decît în ALR I/II h. 167. Aceasta, din motivul că *mătușă* din h. 168 indică o rudă de sînge, iar cea din h. 167 o rudă prin alianță. Cf. și ALRM I/II h. 287, pct. 218, 576, cu răspunsurile : *lele* și *mătușă*.

De la sensul de 'mătușă' (care este și sinonim cu una din accepțiuni), ajutat și de ideea de vîrstă, termenul a ajuns ușor să se aplice unei femei de vîrstă mijlocie sau (rar) mai bătrînă. *Lelea Catrina mai ținea și pe tata răposatului său bărbat.* CONV. LIT., ap. DA. *Lelea Fira sta, Gheme depăna, Sfaturi înșira Pentru fată-sa.* COȘBUC, P. II 142. *Lelea joacă pînă-n noapte, Iar bărbatu'i-e pe moarte.* ZANNE, P. V. 382 ; cf. ȘĂINEANU, T. 199. Cu acest sens în ALR I/II h. 203, fiind răspîndit în centrul Transilvaniei, nordul Munteniei și Bucovina. Sinonime : m a m ă, m ă t u ș ă, m a i c ă, u n c h i o a i e, m o a ș ă, n a n ă, b a b ă, b ă t r î n ă, b u n i c ă, u i n ă, d o d ă, d a d ă, d o i c ă, b o r e a s ă, t ă t ă i ș ă, c u m ă t r ă, g î g ă, b o b ă, ț a ț ă, n e v a s t ă, b î t ă, t 'ó t e, b u n ă, s n a i e, s e c ă. Tot cu acest sens ALRM I/II h. 282 „Babă", în cîteva puncte din centrul Transilvaniei, nordul Olteniei și Munteniei.

Se întrebuințează ca termen de adresare și către o femeie necunoscută sau al cărei prenume nu-l știm [1]. Folosit des în nordul Transilvaniei.

Denumirea de 'mamă vitregă' din ALRM I/II h. 217, cu aria de răspîndire în Transilvania de nord și Bucovina, a luat naștere în cercul fami-

---

[1] Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în ARHIVA, XXXI 225 și XXXV 27 ; cf. CLOPOTIVA, II 506.

lial, fiind provenită din limbajul copiilor ceva mai mari, care sînt conștienți că „lelea" nu e mama lor adevărată. Vezi : *Bade.*

Un sens răspîndit în graiurile populare este acela de 'iubită, mîndră, drăguță, ibovnică' (cf. *Bade*). *Peste deal, peste vălcea, Mere badea cu lelea.* FOLC. TRANS. I 186. *Hai, lele, să ne iubim, C-amîndoi ne potrivim.* id. ib. 316.

Denumește (rar) și pe soția cuiva. *Ară badea cu plugul, Alăturea cu drumul, Vine lelea cu prînzul.* P. P. În cele mai multe cazuri servește ca termen de adresare (des ironic) al soțului către soție. Îl cunosc din părțile Năsăudului în exemple ca : *Hei, lele, slabă purtare mai ai!*

Poate de aici a ajuns să i se degradeze sensul la acela de 'femeie depravată' (ȘĂINEANU, T. 199 ; cf. ȘULUȚIU, GR. 9) [1]. *Lele* 'femeie lumeață' (ȘEZ. XXIV 11). *În poala bădiții mele, Șede-o lele de muiere.* DOINE, ap. DA. De aici și *copil* sau *fecior de lele* = bastard, fiu natural. Vezi : *Copil din flori.*

★

Derivatele lui *lele*, des întrebuințate în graiurile populare, sînt în legătură cu diversele sensuri ale termenului de bază. Pentru a nuanța mai bine formele diminutivale, se întrebuințează des, ca și la *bade*, procedeul dublării sufixelor [2].

Leleúșă s. f. (JAHRESBER. VIII 205).

Lelícă s. f. 1. soră mai mare (MARIAN, NA. 172 ; cf. LEXIC REG. 92 ; IZVORAȘUL, XVIII 701 ; ALRM I/II h. 231) ; 2. mătușă (ALR I/II h. 167, pct. 770 (note) ; cf. ALR I/II h. 168) ; 3. adresare către o femeie mai în vîrstă. *Copilaș dragă, îi zice* [fata] ... *Cine te-a adus aice? — Cine m-a adus, lelică, Nu te pot încredința.* KONAKI, P. 9 ap. DA ; 4. mamă vitregă (ALR I/II h. 156) ; 5. soție. *Atunci, mări, s-a culcat cu lelică într-un pat.* TEODORESCU, P. P. 149 ; 6. iubită, ibovnică. *Frunză verde frunzulică, Ce să facem, tu, lelică? Ne-am iubi, nu cutezăm, Ne-am lăsa, nu ne-ndurăm.* JARNÍK-BÎRSEANU, D, 61.

Leleoárcă s. f. 1. diminutiv al lui *lele* ; 2. femeie depravată (LEXIC REG. 20).

Lelioáră s. f. iubită, ibovnică, drăguță. *Plecai pe o ulicioară, Măntîlni cu-o lelioară.* MAT. FOLC. 1202. *Lelioară de trei ori, Ia-mă-n brațe și-mi dă flori.* FOLC. TRANS. II 330.

Leucioară s. f. lelioară. *Vai săraca leucioară, Ea mă culcă, ea mă scoală Să mă mîntuie de boală.* P. P. (din reg. Brașov).

Lelicuță, s. f. 1. femeie mai în vîrstă. *Scoală, lelicuță, scoală.* MARIAN, Î. 543 ; 2. iubită, mîndră, drăguță. *Lelicuță de la belți, Nu da gura pi la tăți.* ȘEZ. IV 137.

Lelișoară s. f. 1. soră mai mare (ȘĂINEANU, T. 199) ; 2. femeie mai în vîrstă (id. ib.) ; 3. iubită, ibovnică, drăguță. *Dragă fecioară! fii-mi lelișoară, Iară eu mă jor, ți-oi fi bădișor.* BUDAI-DELEANU, Ț. 308. *Lelișoară,*

---

[1] În limba franceză o evoluție aproape paralelă de la sensul lui „garce" = fille en général, la sensul peiorativ al lui *fille* (de mauvaise vie). Cf. MEILLET, L. 282.

[2] În hărțile ALR derivatele se găsesc cu același sens și în aceeași arie ca și cuvîntul de bază. Din aceste motive n-am mai notat la derivate și punctele din hărți.

lelişoară, Nu lăsa badea să moară, Că-i păcat de dumnezeu Să moară de dorul tău. PAULETTI, S. 26 ; 4. femeie necinstită (ŞĂINEANU, T. 199).

Lelíţă s. f. (cel mai viabil şi mai răspîndit dintre toate derivatele lui *lele*) 1. soră mai mare. *Adu-ţi aminte, leliţă, de ceasul acela cumplit Întru care tatăl nostru de moarte era gonit.* KONAKI, P. 49, ap. DA ; cf. ŞĂINEANU, T. 199 ; ALRM I/II h. 231 ; 2. mătuşă (ALR. I/II h. 167, 168) ; femeie mai în vîrstă [1] ; 3. (ironic) ţărancă sau mahalagioaică bîrfitoare. *Le găsea multe ponoase ... precum fac leliţele* [=gurile rele]. GORJAN, H. IV 46, ap. DA ; cf. ŞĂINEANU, T. 199 ; H. II 203, în Constanţa ; SD ; 4. (rar) mamă vitregă (ALR I/II h. 156) ; 5. (sensul cel mai răspîndit) iubită, ibovnică, drăguţă. *Tu, leliţă, Să-mi mai fi*[i] *un an drăguţă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 44. *Leliţă, vai, draga mea, Cînd va veni sîmbăta ... Tu pe-afară vei ieşi Şi-amîndoi ne-om drăgosti.* FOLC. TRANS. II 330 ; 6. femeie de moravuri uşoare. *Se tot uita asupra ei mereu ... întocmai cum fac leliţele ce umblă să momească pe tineri.* ISPIRESCU, U. 22 ; cf. ŞĂINEANU, T. 199 ; 7. (rar) cumnată (H. II 256, în fostul judeţ Constanţa, unica atestare) [2].

Leliţícă s. f. (CADE).

Leliţcană s. f. (nu *leliţeană*, cum îl dă DA) iubită, drăguţă, ibovnică. *Bădiţa îi fărmecat, De-o leliţcană din sat, Că leliţa-i vrăjitoare.* PAMFILE, C. Ţ. 106. *Leliţcană din Nărteşti Giaba te mai fuduleşti, Că asară pe-noptat, Pe drum mi te-am sărutat.* ŞEZ. VIII 29.

Leliúcă s. f. 1. soră mai mare (ALRM I/II h. 231) ; 2. mătuşă (VICIU, GL. ; cf. ALR I/II h. 168) ; 3. (des, prin părţile Năsăudului) femeie mai în vîrstă ; 4. iubită, mîndră, ibovnică. *Leliucă din doi părinţi, Nu grăbi să te măriţi.* P. P.

Leliu s. m. nume de batjocură pentru bărbaţi (POPOVICI, R. D. I 15).

În on. : **Lelea, Lelu, Lel/escu, -eiu, -easca, -eşti, Leloia.** CDO.

Prescurtări şi trunchieri

Lea s. f. (prin haplologie) 1. soră mai mare (ŞĂINEANU, T. 199) ; 2. femeie mai în vîrstă (id. ib. ; cf. GR. S. IV 132). Des înaintea prenumelui : *lea Maria,* DA.

Lică s. f. 1. soră mai mare. *Tu, lică, cumpără nişte pere.* VICIU, GL. ; 2. mătuşă (ALR I/II h. 168, pct. 584, note).

Liţă s. f. 1. soră mai mare (GR. S. IV 240 ; cf. C. V. IV, nr. 5, p. 40 ; ALRM I/II h. 231 ; M. Canianu, *Poezii populare,* Iaşi, 1 888, p. 247) ; 2. (atestat într-un document din Moldova din anul 1637) ; la BOGDAN, GL. cu sensurile 'mătuşă ; femeie ; soră mai mare' ; în GR. S. IV 240 'femeie mai în vîrstă' ; 3. iubită, mîndră, ibovnică. *Liţă, sprîncenele tale Tare-s făcute cu* cale. ŞEZ. I 92. *Liţă, frumuşică eşti.* id. 105 ; (des înaintea prenumelui) *Am purces de la Iaşi, de la Putna, De la liţa Profira.* ŞEZ. I 48 ; cf. E. Sevastos, *Cîntece moldoveneşti,* Iaşi, 1888, p. 150 [3].

Liţúcă s. f. (ALRM I/II h. 287, pct. 412).

---

[1] Cf. istr. *leliţe* 'muiere măritată de puţină vreme' (PUŞCARIU, ISTR. III 190).

[2] Notăm şi cîteva sensuri ale lui *leliţă,* care nu intră în preocupările noastre : *Leliţa* = 1. dans (în Dolj) H. V 395 ; 2. (eufemism) friguri, paludism (CANDREA, F. 144, 222) ; 3. termen oficial întrebuinţat în relaţiile dintre membrele societăţilor studenţeşti bucoviene (BUL. FIL. 209) ; 4. bărbat cu apucături femeieşti (COMAN, GL.). *Leliţa Bălăioară* = (în Bucovina) o horă (NICULESCU-VARONE, D. 111, ap. DA.). *Leliţa cu Cămoşoi* = în (Bucovina) o horă (id. ib) ; *Leliţă Ioană* = un joc, id. ib. *Leliţa de la Seacă* = (Bucov.) o horă. id. ib.

[3] În exemplul : *Liţă, liţă, copiliţă, Mai an vară sugeai ţiţă, liţă* < *copiliţă,* cf. PASCU, C. 232.

Leliță s. f. (prin sincopare din leliță) termen de înrudire (H. XII 262, în Rusăneștii de jos — Romanați). *Să trăiești bîtule și lelțo.* CHIRIȚESCU, ap. DA; (obișnuit înaintea unui nume propriu; cf. BULL. FIL. I 119).

Liucă s. f. (prescurtare din *leliucă*) 1. soră mai mare (PAȘCA, GL.; cf. ALRM I/II h. 231, pct. 255); 2. mătușă (VICIU, GL.; cf. PETROVICI, FOLK. SC. 145).

LEICĂ

Termen de adresare pe care-l folosesc (în graiurile populare) frații și surorile mai mici față de sora mai mare. *Leică zic frații mai mici la surori.* H. XVII 351, în Brașov; cf. ȘĂINEANU, T. 199; ALRI I/II h. 231; (întrebuințat în sens impropriu) *Ce-i veni fetei în gînd? Zise fratelui său: urcă-te, leică, într-un copaciu mare.* ISPIRESCU, L. 336.

Sensul de 'mătușă' în ALR I/II h. 168, pct. 770.

În linii mari, urmează cam același drum semantic ca și sinonimul său l e l e, însă cu o circulație mai redusă decît acesta.

Servește ca termen de adresare unei femei mai în vîrstă sau cînd se vorbește despre ea (ȘĂINEANU, T. 199). *Leică* = leliță, țață (GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 126—129). *Olio, tu leică, ce mai drac frumos de noră!* COȘBUC, B. 80, ap. DA. *Nevastă-sa, leica Bălașa, vine mereu pe la maică-mea.* STANCU, D. 85; cf. ALR I/II h. 196 pct. 772 și nota, pct. 764.

Prin extensiune, ajutat și de ideea de vîrstă, a ajuns la acela de 'mamă vitregă', în ALR I/II h. 156, pct. 900 (în note).

Un sens destul de răspîndit este acela de 'iubită, drăguță'. *Te desbrac de scurteică, Ca s-o dau pe la vreo leică.* TEODORESCU, P. P. 337. *Leică, hei, suman roșcat, Ce umbli noaptea prin sat, De cîinii la tine bat.* HODOȘIU, 81.

În on.: **Leica.** CDO.

Derivate

Leicúț s. m. titlu ce și-l dau cumnații mai mici (H. II 256, în Constanța).

Leicuță s. f. 1. (unica atestare) termen de adresare a cumnatelor mai mici între ele (H. II 256, în fostul județ Constanța); 2. leliță (3). *Of, drăguțe surioare Și leicuțe vecioare.* PANN, S. II 63, ap. DA; 3. leliță (5). *Că de-ar fi venit neicuța, L-ar fi cunoscut leicuța.* TEODORESCU, P. P. 320.

Leiculíță s. f. 1. soră mai mare (ȘĂINEANU, T. 199); 2. femeie mai în vîrstă. *Ce să fie asta, leicuță?* ISPIRESCU, L. 238; 3. iubită, ibovnică. *M-aș băga la tine-argat, Leică, leiculiță.* TEODORESCU, P. P. 310.

Leicușóară s. f. iubită, ibovnică. *Fă, leicuță, leicușoară, Ia mai ieși o leac-afară.* BIBICESCU, P. P. 383.

Forma: **licî** (prin asimilaţie vocalică) şi diminutivele: **leicuţî, licuşoarî** sînt date de Diaconu ca derivate din *leică* [1]. *Licî* este mai de grabă o prescurtare din *lelică*, *licuţî* < *lelicuţă*, iar *licuşoară* < *lică* + suf. *-uşoară*.

Lercă s. f. lele, ţaţă (PAMFILE, P. (glosar)). Poate e o rostire regională. Pentru etimologie, cf. bg. *lělka* 'cumnată'; ucr. *l'el'ka* 'tătucă'.

LOLĂ — LALĂ

Termenul face parte din aceeaşi grupă de cuvinte, din graiul copiilor, din acelaşi radical ca şi *lele*, *leică*. Cf. *lălă - lălă* (interj.) = nani-nani (ALR II/I h. 200).

Denumeşte, în adresare, pe 'sora mai mare'. *Lola* = 'soror maior natu' (ANON. CAR.); soră (VICIU, GL); ţaţă (epitet respectuos dat unei surori mai mari). SD.

Şi: *lală* — lelică, leliţă; adresare către o soră mai mare (LEXIC REG. 92; cf. ALR I/II h. 161, pct. 584 (în note)).

DADĂ

Cuvînt provenit din graiul copiilor, răspîndit la popoarele vecine, avînd sensuri apropiate de ale noastre. (Cf. bg. *dada* 'soră mai mare'; s.-cr. *dada* 'mămică; soră mai mare'; magh. *dada*; ngr. *ντάντα* 'doică'; alb. *dadë* 'serva' (BERNEKER; cf. LOKOTSCH, ET. WB.; CAPIDAN, EL. SL. 65; T. PAPAHAGI, D.). Cuvîntul îşi are originea în tc. *dady* 'doică'; cf. tc. dial. *dada*, *dadî* [2].

Cu sensurile cuvîntului şi corespondentele lui în alte limbi s-a ocupat Iorgu Iordan [3].

În limba română înţelesul de bază este 'soră mai mare' şi cuvîntul (adesea complinit printr-un prenume de femeie) e întrebuinţat în adresare şi ca termen de respect [4]. Nu se zice nicăieri: *e dadă cu mine. Zise fratelui său celui mic: Taci cu dada, băieţelul dadei.* ISPIRESCU, L. 335; cf. LM. GL.; H. II 256, 301 (în fostul judeţ Constanţa); H. IX 82 (Mehedinţi); H. XIV 400 (Tulcea); IZVORAŞUL, XIV nr. 3; I. GR. II 109; ŞDU.; HODOŞ, M. D.; GRAUR, REVIGA 163; CADE; ALR I/II h. 164; cu arie de răspîndire de-a lungul Dunării, ceea ce ne-ar indica o origine bulgară a termenului. Sinonime; ţ a ţ ă, l e l e (cu rostire reg.); *dedă* (H. XIV 453, în Tulcea).

(Reg.) *Dadă* 'sora mai mare care ţine locul mamei defuncte [5], şi-a format şi derivatele: *dădiţă* (CADE); *dădică* (GRAUR, REVIGA, 163; cf. IZVORAŞUL, XIV nr. 3); *dadină* (H. II 256, în fostul judeţ Constanţa). Pentru der. on. cf. CDO s. v.

Ca şi sinonimul său l e l e, a ajuns termen de adresare către orice femeie mai în vîrstă [6], sau e întrebuinţat de către femeile de la ţară între ele. *Dadă Irină... deschide-mi!* DELA-

---

[1] I. Diaconu, *Folklor din Vrancea*, în „Ethnos" I, Focşani, 1941, p. 245—246.

[2] Cf. Heinz F. Wendt, *op. cit.*, p. 136.

[3] *Note lingvistice*, în BUL. FIL. I 135—137.

[4] Cunoscut şi în dialectul aromân (ca termen general): *dada* 'mamă'. *Nu va dada s'mi marită... Scoală, dado s' mi marită.* SEVASTOS, NU. 83; cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU; PAPAHAGI, B. 17; DENSUSIANU, ANT. 104, 107, 114; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 155, pct. 07, 09. Compuse: *dado sor* = soră mai bătrînă; *dado moaşă* = mamă bătrînă (WEIGAND, AR. II 298).

[5] Cf. Th. N. Trîpcea, *op. cit.*, p. 72.

[6] Sens cunoscut şi în dialectul aromân (PETRESCU, M. 154; cf. DR II 517—518). Şi: *dadă mare*, în opoziţie cu *dadă mică* 'mamă mică' (DR II 517).

VRANCEA, ap. CADE ; cf. STANCU, D. 176 ; cf. LM, GL. ; ȘDU. ; PASCU, C. 150 ; IZVORAȘUL, IV nr. 3 ; GR. S. III 342 ; ALR I/II h. 203 „Lele", avînd aria de răspîndire aproape identică cu *dadă* 'soră mai mare'. Din notele hărții reiese că *dadă* se întrebuințează pentru femeile care au vîrsta cam între 30—50 ani. Sinonime : m ă t u ș ă, l e l i ț ă, m a m ă, b a b ă, ț a ț ă.

Sensul de 'iubită, mîndră, ibovnică' apare în exemplul *Uite, dadă, n-am murit, Ș-am trăit de te-am iubit.* MAT. FOLK. 252 [1].

DODĂ

Sensul inițial al cuvîntului, care servește ca termen de respect și adresare, pare a fi 'soră mai mare'.

Dode 'soror maior natu' (ANON. CAR.). *Dodă* 'soră cea mai mare' (H. IX 82, în Mehedinți ; cf. WEIGAND, RUM. DIAL. 85 ; BULL. LINGU. V 147 ; ARH. OLT. IX 59 ; ALR I/II h. 164, cu aria în Banat și Oltenia) [2]. (Reg.) *Dodă* 'fată mare' [3].

Ca și sinonimele sale l e l e, n a n ă, d a d ă, ț a ț ă, *dodă* a ajuns termen de adresare și respect către o femeie mai bătrînă, o mătușă sau către orice femeie. *Lasă, dodă, nu mi-ți toarce, că s-a pus Sîn-Toader.* MARIAN, SE. II 46. *Doda Sevastița, mătușa-mea, a venit călare.* AL LUPULUI, P. G. 16, ap. DA ms. ; cf. LIUBA-IANA, M. 4 ; WEIGAND, RUM. DIAL. 85 ; VICIU, GL. ; GR. S. V 120 ; ARH. OLT. IX 59 ; GREGORIAN, GR. OLT. 120 ; FIRA, CHIȘ. 38 ; MODOȘ, M. D. ; CADE ; ALR I/II h. 203, cu aria în Banat și Oltenia nord-vestică ; h. 167. 168, pct. 805, 878 ; h. 196, pct. 18, 26.

Și-a format și dim. *dodiță* (GR. S. V 120). În on. : **Dodiță.** CDO.

Tot *în adresare* e întrebuințat cu sensul de 'mamă vitregă' în ALR I/II h. 156, pct. 839.

Un sens destul de răspîndit în graiurile populare este acela de 'iubită, mîndră, ibovnică'. *Aolică, dodo fa, Au tu mi-ai făcut ceva, De nu te mai pot uita.* TEODORESCU, P. P. 315. *Pe coasta cu fragile, Mînă doda vacile, Ia-le, dodo, -n poieniță, C-acolo-i neica Ioniță, Și tot face la furchiță, Și le vinde pe guriță.* FOLC. TRANS. II 545.

Der. on. : **Doda. Dod/escu, -ești, -eiul ; Dodu, Dodică, Dodiești.** CDO.

DAICĂ (DOICĂ, DÎCĂ)

Termenul (din sîrb. *dajka*, dim. < *dada*) are sensul de 'soră mai mare' (H. IX 82, în Rudina-Mehedinți) și parcurge aproape același drum semantic, ca și sinonimele sale : ț a ț ă, l e l e, d o d ă, d a d ă, n a n ă. În ALR I/II h. 164, în cîteva puncte din Banat și Oltenia. Și : *doică* (H. IX 82).

Prescurtări (< *daică*) : *dîcă* (H. II 256, în Ciobanul—Constanța) ; *dacă* (H. XIV 453, în Tulcea).

---

[1] În graiul țigănesc *dada* (< țig. *dad*) 'tată', și-a luat pe *a* final, probabil din românescul *tată* (cf. Al. Graur, *Les mots tziganes en roumain*, în BULL. LINGU. II 146 ; B. Constantinescu, *Probe de limba și literatura țiganilor din România*, București, 1878, p. 83, 35). *Iată aice v-am adus, Dă la dada hăl de sus, Hasta cărțulie.* MARIAN, SA. 222, 224 ; cf. DENSUSIANU, Ț. H. 220 ; T. PAPAHAGI, M. 84, 115 ; CADE.

[2] În a r. : *dodă* 'soră mai mare ; mătușă ; bunică' (T. PAPAHAGI, D.) ; în m e g l. : *dodă* 'soră mai mare' < bg. *dodă* (WEIGAND, VM. 50, 60 ; cf. PAPAHAGI, M. R. 210 ; GR. S. III 389 ; CAPIDAN, MG. III, 114).

[3] Cf. Th. N. Trîpcea, *op. cit.*, p. 72.

Se întrebuinţează (des) ca termen de respect şi adresare către o femeie mai în etate. În LEXIC REG. 35 : *doică. Aşteaptă cu ochii bleoşdiţi, să scoată daica Mitrana cartofii din spuză.* DELAVRANCEA, S. 40, ap. DA ; *Da-v-ar daica relelor.* cf. PĂSCULESCU, L. P. 71 ; cf. FIRA, CHIŞ. 318 ; TAFRALI, S. 9, ap. DA ; cf. H. II 256 ; XIV 400. *Mai vino pe la noi, dîcă Mario.* C. V. II, nr. 1, p. 32. (Întrebuinţat în sens impropriu—vorbeşte o femeie către cineva mai tînăr) *Cînd te întorci, să baţi, daică, în poartă.* STANCU, D. 360 ; cf. GRAIUL, I. 67 (în Dolj) ; ALR I/II h. 203, pct. 5.

Sensul de 'mătuşă' (des în adresare) are la bază tot ideea de bătrîneţe. *Doică* 'dodă, nană, mătuşă' (FIRA, CHIŞ. 318 ; cf. ALR I/II h. 167 (în note), pct. 815 : „mătuşă, dacă-i bătrînă ; doică, dacă-i mai tînără", h. 168 (în note), pct. 805 : „mătuşă, dodă, doică" [1].

Ca şi unele din sinonimele sale amintite mai sus, a ajuns şi la sensul de 'iubită, mîndră, ibovnică'. *Ioană, Ioană, daică Ioană, Naiba te scoase-n poiană.* MAT. FOLK. 273 ; cf. GRAIUL, I 82. *Gheorghe Gheorghelaş, Vin' la doica, drăgălaş.* ZANNE, P. VI 121. *Aolică, dîcă Floare!* TEODORESCU, P. P. 307. Şi : *dăică* s. f. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 147.

Derivate

Dăicuţă s. f. iubită, mîndră. *Văzui sfîrca, la o ţîţă, Şi mă prăpădes' dăicuţă.* JAHRESBER. VII 68 ; cf. BUL. FIL. V 163.

Dăiculiţă, doiculiţă s. f. 1. adresare către o femeie ceva mai în etate. *Dăiculiţă, fa, leliţă Radă, că multe mai fuserăm orînduite să vedem!* GRAIUL, I 213 ; cf. LEXIC REG. 35 ; 2. *Dar bine, dăiculiţă, aşa singurică cuc, nu ţi-e urît?* PLOPŞOR, C. 54, ap. DA ; (des în refrene) *Foicică peliniţă, Daică, daică, dăiculiţă.* TEODORESCU, P. P. 293. *Daică dăiculiţă, daică sau daică, dăiculiţa mea, măi.* GRAUR, REVIGA, 163.

DIDĂ

Are aceleaşi sensuri ca şi *dodă* (amîndouă în Banat). Poate e o rostire regională a lui *dodă*, cu o nuanţă afectivă ceva mai pronunţată. Iorgu Iordan o socoteşte, pe bună dreptate, o „Ablautserie" din graiul copiilor [2].

Didă 'mamă, maică ; fată mare, ţaţă' (COSTIN, GR. BĂN, II). *Şi-şi răsfiră penele, Ca dida sprîncenele.* id. ib.

În ALR I/II h. 164, pct. 30, 77 (în Banat) *didă* apare alături de *nană*, ca termen de respect către o soră mai mare.

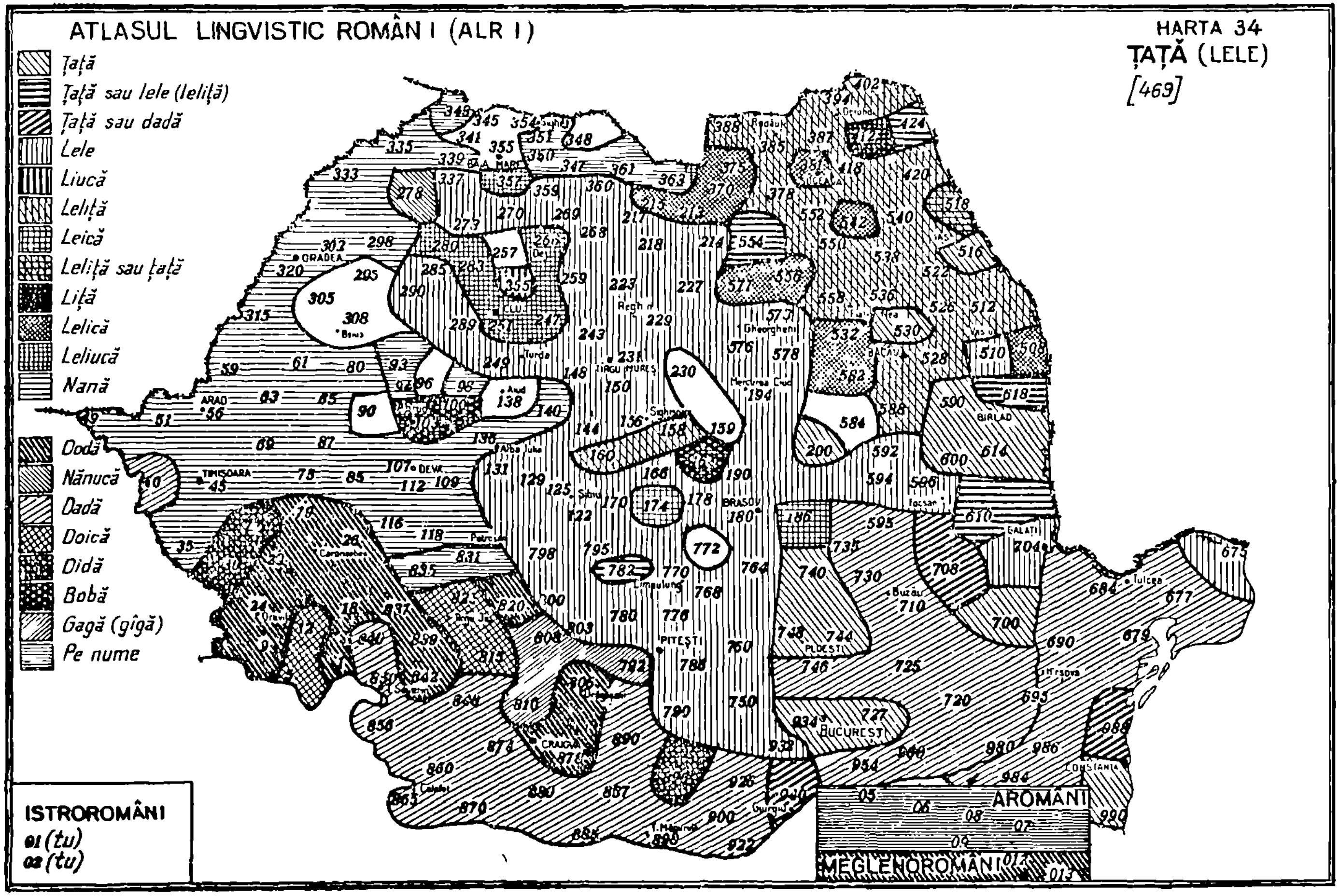
ŢAŢĂ

Cuvînt din graiul copiilor (DR I 92), intrat în limba română încă din epoca fanariotă (GÁLDI, M. 259) < ngr. *tsatsa* 'mamă, mătuşă'. Th. Capidan [3] susţine că grecii l-au împrumutat din bg. *чeчe* 'soeur aînée'. Extin-

[1] Din cauza asemănării formale, în unele regiuni, s-au confundat sensurile acestui cuvînt cu acela al lui *doică* 'nourrice' Cf. ALRM I/II h. 307.

[2] *Note lingvistice*, în BUL. FIL. I 137.

[3] Recenzia lucrării GÁLDI, M., în *Langue et littérature*, I p. 118.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 34
ȚAȚĂ (LELE)
[469]
Țață
Țață sau lele (leliță)
Țață sau dadă
Lele
Liucă
Leliță
Leică
Leliță sau țață
Liță
Lelică
Leliucă
Nană
Dodă
Nănucă
Dadă
Doică
Didă
Bobă
Gagă (gîgă)
Pe nume
ISTROROMÂNI
01 (tu)
02 (tu)
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
ORADEA
ARAD
TIMIȘOARA
DEVA
CLUJ
TÎRGU MUREȘ
BRAȘOV
BACĂU
BÎRLAD
GALAȚI
PITEȘTI
PLOEȘTI
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA
Tulcea
Buzău
Sibiu
Sighișoara
Gheorgheni
Focșani
Hîrșova
Giurgiu
Caransebeș
Calafat
Cîmpulung
Alba Iulia
Petroșani
Mercurea Ciuc
Turda
Aiud
Beiuș
Dej

derea geografică (numai în Moldova și Muntenia) ne confirmă originea lui grecească.

Denumește în adresare (rar și ca termen de înrudire) pe 'sora mai mare', fiind sinonim, în această accepțiune cu : d o d ă, d a d ă, d a i c ă, g a g ă, g a i c ă, l e l e, l e i c ă, l o l ă, n a n ă. *Serafina ... aleargă să vestească. „Țață Didino!”* [către sora mai mare]. BASSARABESCU, ap. TDRG; cf. ȘDU; CADE; DL; GÁLDI, M. 259; ALRM I/II h. 231, răspîndit, sporadic, în Moldova, Muntenia și Dobrogea; (întrebuințat în sens impropriu) : *Taci cu țața!* [spune o soră mai mare fratelui care plînge]. ARHIVA, XXXIII 182.

Un sens, des întrebuințat, este 'mătușă' (sora tatălui sau a mamei). La început, cu acest sens cuvîntul a fost întrebuințat numai de clasa boierească. Sub influența culturii franceze, burghezia a început să-l înlocuiască cu *tanti* [1], sau chiar cu barbarismul *tantă* (francez *tante*). *Țață Sultano, la Viena nu ne oprim, decît la întoarcere* [zice către mătușa]. BRĂTESCU-VOINEȘTI, ap. TDRG. *Noi copii am fost crescuți de o soră a tatii, de țața Eliza.* BRĂESCU, V. 2, ap. DA ms. *De pe valea Oltului ne-a căzut oaspete numai unchiul meu Găbunea, cu țața Aretia, nevastă-sa.* STANCU, D. 136.

În adresare, a ajuns să denumească o rudă mai bătrînă. *Țață* 'Anrede an ältere Verwandte' (JAHRESBER. VIII 318; cf. WEIGAND, DIAL. GR. WAL. 85). *Dar unde te duci, țață Sevastiță?* [fata către o rudă a mamei sale]. TELEOR, ap. TDRG.

Lărgindu-și sfera, a ajuns să servească ca adresare către orice femeie mai în vîrstă. *Ce zici, țață Reveca, unde am putea sta puțin de vorbă?* C. PETRESCU, O. II 93, ap. DL; cf. GÁLDI, M. 259; ARHIVA, XXXV 27. În ALR I/II h. 203 apare cu acest sens alături de sinonimele sale: l e l e, d a d ă etc. în Moldova și Muntenia. Din notele hărții reiese că întrebuințarea termenului este în funcție și de vîrstă. În raport cu sinonimele sale, el se aplică de obicei unei femei mai tinere, nu peste cincizeci de ani [2].

Sensul de 'mamă vitregă' apare în ALR I/II h. 156, alături de sinonimul său — și în această accepțiune — *mamă*, în cîteva puncte din Moldova și Muntenia. În răspunsurile din notele hărții se specifică întrebuințarea termenului de către copiii mai mari, care știu că nu e vorba de mama lor adevărată.

Ca și celelalte sinonime ale sale, a ajuns și la sensul de 'mîndră, iubită', *Gura lumi-i slobodă, țațo, Las-o-n pace să vorbească, țațo, Dragostea să ne trăiască, țațo.* TEODORESCU, P. P. 319. *Costică cu ochii verzi, Ce te plimbi printre livezi, Ori pe țața să ți-o vezi?* BIBICESCU, P. P. 318.

Prin lărgirea sferei, cuvîntul a ajuns să-și degradeze sensul la acela de 'mahalagioaică' [3] și apoi (în regimul capitalist) 'proxenetă, codoașă, patroană a unei case de toleranță'. Fiind simțit peiorativ, îi ia locul tot mai mult *tanti*, mai ales în limba orășenilor. (Cf. IORDAN, L.R.A. 96.)

---

[1] Cf. Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 134.

[2] Sensurile de pînă aici sînt cunoscute și în aromână (< bg. *cece)* (T. PAPAHAGI, D.; cf. CAPIDAN, EL. SL. 84).

[3] Cf. V. Gr. Chelaru, *Din limbajul mahalalelor*, în BUL. FIL. IV 104.

Derivate

Țîțácă s. f. soră mai mare. *Ascultă Gulița nineacăi : hai că ne așteaptă țîțacele.* ALECSANDRI, T. 408. Și : *țățacă.* CIHAC, II.

Țățîcă s. f. *Vin și eu după tine numai decît, numai să vorbesc cevașilea cu țățica.* CARAGIALE, ap. CADE ; cf. GÁLDI, M. 259 ; TDRG ; CIHAC, II ; SD.

Țățăcuță s. f. (CIHAC, II).

Țîțaie s. f. (cu var. *țațea*) TDRG ; cf. PAMFILE, CIM. (glosar) ; GÁLDI, M. 259 ; SD.

Țaică s. f. (din încrucișarea lui *țață* cu *daică*)[1] lele, țață (GRAIUL, 70, în Segarcea-Dolj) ; cf. GÁLDI, M. 256 ; (întrebuințat în sens impropriu ; o femeie vorbește către persoane mai tinere) *Acuși vă fierbe țaica o cafea.* STANCU, D. 357.

Țacă s. f. (< *țaică?*) (în adresare ; către o femeie bătrînă) Com. T. NAUM.

Ițică s. f. (prescurtare < *țățică,* prin haplologie) țață (DOINA, I 114, în Bursucani-Covurlui).

Der. on. : **Țațea.** CDO.

GAGĂ

Cuvînt din graiul copiilor. În bg. *gago* 'cumnat, unchi'. La un împrumut din această limbă ne duce și răspîndirea lui, în zona limitrofă cu R. P. Bulgaria.

Ca termen de adresare și respect, el denumește pe 'sora mai mare' (WEIGAND, DIAL. GR. WAL. 82, în Romanați ; cf. id. RUM. DIAL. 83, în Gorj ; CADE, în Oltenia ; CIAUȘIANU, V. ; ALR. I/II h. 164, pct. 808, 810 ; în pct. 792 (var. reg.) *gîgă* ; HODOȘ, M. D.). La VÎRCOL, V. *gagă* 'soră' ; cf. PĂSCULESCU, L. P. (glosar) ; HODOȘ, M. D.

Denumește și 'o femeie mai în vîrstă', fiind sinonim, în această accepțiune, cu : țață. lele, dodă, daică, dadă. *U, tu, gagă Prohiră! robotești, hai?* I. GR. III 75, în fostul județ Mehedinți ; cf. PĂSCULESCU, L. P. (glosar) ; GR. S. V 120 ; CIAUȘIANU, V. ; HODOȘ, M. R. ; SD. ; ALRM I/II h. 286, pct. 792, 808, 810 și 890.

De la acest din urmă sens, care, pe lîngă respect, implică și ideea de bătrînețe, a alunecat ușor (în fostul județ Vlașca) spre acela de 'mamă' (WEIGAND, DIAL. GR. WAL. 82) și apoi spre acela de 'mătușă' (id. RUM. DIAL. 83 ; cf. ALR I/II h. 168, pct. 792, 926). *Gagă-mea Ioana nu-i acasă.* C. V. III, nr. 5, p. 26.

În on. : **Gaga, Gagu, Gagă.** CDO.

---

[1] Cf. Th. Hristea, *Probleme de etimologie în DLRM,* în SCL XI, nr. 2, p. 246.

GAICĂ

Cuvînt din graiul copiilor, contaminare din *gogă* + *daică*. Cu sens de bază, termen de adresare către *sora mai mare* sau către *o femeie mai în vîrstă*. Sinonim, în această accepţiune, cu ţ a ţ ă, l e l e, d o d ă (CIAUŞIANU, V.; cf. CADE; HODOŞ, M. D.). *Dragul gaicăi băieţaş*. I. CR. II 275. *Na de la gaica o leiuţă Şi mă pune în căruţă*. MAT. FOLK. 91.

Ca şi sinonimele sale tratate pînă aici, are şi sensul de 'iubită, mîndră'. *Ioană din Ionele, Dă şi neicăi floricele, N-are gaica flori de dat*. (Vîlcea). ŞEZ. I 290.

(Diminutivat) **Găicuţă** s. f. *Şi s-a dus neica s-a dus, Şi găicuţii nu i-a spus*. GRAIUL, I 160, în Vlaşca.

BOBĂ

E un termen de adresare respectuoasă. *Bobo*, adresare către o femeie, de obicei în legătură cu l e l e (WEIGAND, DIAL. GR. VAL. 81). În Valea Tîrnavei Mari se zice *babă* unei femei măritate, trecută de 40 de ani, în loc de *lele*, *leliţă* sau *leică*, de către rudenii mai depărtate [1].

Bobă 'bunică' (FRÎNCU-CANDREA, M. 98).

În ALR I/II găsim în hărţi termenul şi cu sensurile de mai jos:

Harta 156 „Mamă vitregă", în pct. 100 şi 103; h. 164 „Ţaţă (lele)" (ca termen de respect pentru o soră mai mare), în pct. 100, 164 : *bobă*, iar în pct. 103 : *bobă*, cu derivatul **bobiţă**; h. 167 „Mătuşă (sora mamei)", în pct. 100.

Harta 168 „Mătuşă (soţia unchiului)", în pct. 100: *bobă*, iar în pct. 103 derivatul **bobuţă**.

Harta 203 „Lele" (termen de respect pentru o femeie mai în vîrstă), în pct. 158 şi 164.

DA îl derivă din magh. *bobám* (-asszony) „bunică". Ar putea fi şi din aceeaşi familie cu *babă*, venit pe cale slavă.

MÎCĂ

Cuvînt din graiul copiilor, prescurtat din *mămică*. Se găseşte întrebuinţat atît singur, cît şi ca epitet şi termen de adresare.

Cu sensul său de bază se pare că denumeşte pe 'mama'. *Se zice mîcă în loc de mamă*. H. XIV 400 în Niculiţei-Tulcea; cf. H. X 439 (Găurile-Putna). *Mîco, fie ce-ar fi, nu vreau să mă fac fugariu, zise el către mă-sa*. CONTEMPORANUL, III 775, ap. DA. ms.

Cu sensul de 'bunică' în compusul *mîcă bătrînă* (H. X 439, în Găurile-Putna).

Mîcă 'mătuşă (soţia unchiului)'. Compus: *mîcă mare* '*mătuşă*' (H. XIV 400). Probabil aici aparţin şi derivatele: **micică** şi **miciciúţă** s.f., ambele glosate cu: „mătuşă, mătuşică", în I. CR. IV 269, în Bolintineşti şi Bursucani.

Nume dezmierdător dat naşei (DL).

Termen de adresare rudelor: *Rudele mai depărtate, cele bătrîne se zic ... mîcă*. H. II 256, în Ciobanul-Constanţa.

---

[1] Cf. Silvestru Moldovan, *Ardealul I. Ţinuturile de pe Olt*, Braşov, 1911, p. 88.

SECĂ

Termen de adresare a unui copil sau a unui om tînăr către o femeie mai în vîrstă, care nu-i este rudă.

Sîrbism în Banat; cf. s.-cr. *sêka*. Formație hipocoristică din *sestra* 'Schwester'. MIKLOSICH, EWS.

[Termenii de înrudire sînt]: *mamă, frați, nași, dodă, brata, secă*. H. XVIII 5, în Comloș-Torontal. *Seca Lenca avea două fete și un copil, era sîrboaică și vindea pește în piață. Seca Lenca se bucura totdeauna cînd joi de cu seară ne pomeneam cu el*. SLAVICI, N. I 165, ap. DA ms.; cf. ALR I/II h. 203 „Lele", pct. 40.

Sinonime: l e l e, n a n ă.

Seca 'cumnată' (în ALR I/II h. 264, pct. 56, atestat ca termen de adresare).

T I Z (-Ă)

Termenul denumește (des la masc. sg.) persoanele care poartă același prenume sau rar) care sînt de aceeași vîrstă [1]. De la această denumire cuvîntul a ajuns, tangențial și prin extensiune, între termenii de înrudire. *Cozma, tizul său, iaste de la Ierusalim*. DOSOFTEIU, V. S. 192. *Unde este Grigorie al doilea bogoslov...? Unde este celalalt tizul lui?* MĂRGĂRITARE, ap. TDRG. *Această văcuită* [sfînta ta Athanasia] *pomenită tiza fără-morții*. DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Noi regăsim pe hrăpitorul tiz al acestuia în egumenia Znagovului*. ODOBESCU, S. I 457, ap. DL. *Rudele mai depărtate cele tinere se zic,... nene, neicuțule, goghe, tiză și surățică*. H. II 256, în Constanța; (cu pronunțare regională, în Banat) *ciz, ciză* (H. XVIII 5). *Cei de o etate se tituleează chizale sau chiză*. LIUBA-IANA, M. 4.

Termenul se folosește și în adresare (cu nuanță afectivă) [2]. *Să ne-nsoțești și tu, tizule! De, să ne-ajuți*. LUNGIANU, B. 122. Cu același sens apare în ALR I/II h. 190, pct. 720 (în note); 980: *tiz*; iar în pct. 772 *tiză*, alături de *surată*. Ca termen de adresare și respect se găsește alături de *nene* și *unchi* în ALR I/II h. 220, pct. 720 (în note). În regiunea Năsăudului cuvîntul are o vie circulație în limbă. Apare rar în ALR, fiindcă n-a fost provocat printr-o întrebare directă. Se întrebuințează ca termen de adresare și între frații și surorile de cruce (HODOȘ, M. D.)

Etimologia: din vsl. *tizŭ* 'cu același nume'. Din limba română a intrat și la sași: *tis*. „Namensvetter" (BR. R. 65; cf. GRIGOROVITZA, 45), apoi (reg.) în graiul bulgarilor din Banat: *mùзул* 'cu același nume' [3].

---

[1] Numai la feminin (în Cîmpia Transilvaniei): *drusă* < magh. *drusza* 'idem'.
[2] Cf. Ion C. Sbiera, *Familiea Sbiera*, Cernăuți, 1849, p. 7—8.
[3] Cf. Stoico Stoicov, *op. cit.*, p. 824, 830.

VI

TERMENI DIN ATMOSFERA SEMANTICĂ A NUNȚII

DEVER (DIVĂR)

Termenul este întrebuințat cu ocazia nunții. Mirele și mireasa își aleg cîțiva feciori (sau fete), care au de împlinit anumite funcțiuni la nuntă (invită oaspeții, conduc mireasa la biserică, duc plosca, lumînările etc.)[1].

Între alte numiri, afară de *dever* și *deveriță*, aceștia poartă și pe aceea de 'frați (sau surori) de mire (sau de mireasă)'; în realitate, ei nu sînt „frați" sau „surori". Se obișnuiește în unele părți ca ei să fie aleși dintre rudele mirilor (MARIAN, NU. 215, 525).

Deci terminologia de înrudire e aplicată la unii asistenți de la nuntă.

Sensul cuvîntului, inclusiv derivatele, devine labil din cauza amestecului terminologiei rezultate din atmosfera semantică a nunții. Astfel se explică sensurile și sinonimiile :

Dever 'frate de mireasă' (VICIU, GL.; cf. CADE), 'cumnat de mînă' < s.-cr. *ručni dever* (NOVACOVICI, FOLK. 101); 'frate de mire' (PAȘCA, GL.); 'cumnat, fratele soțului' (PETROVICI, CAR 66); 'chemător la nuntă' (ALR II/I h. 161, în Banat); 'însoțitorul miresei' (id. ib. h. 162).

Derivate :

Deveriță 'sora miresei' (WEIGAND, BAN. DIAL. 118), 'soră de mire' (VICIU, GL.), 'paranimfă, (NOVACOVICI, FOLK. 101).

Deverică s. f. (Dobrogea și Brăila) dever (H. II 245; cf. SEVASTOS, NU. 76, 83).

Etimologia : cf. s.-cr. *djever* 'Brautführer; Schwager; Sekundat'; bg. *dever* 'cumnat, fratele bărbatului'.

CORINTĂU

(Maghiarism în Transilvania : < magh. *kurjantó* 'chiuitor').

În înțelesul său de bază, cuvîntul (întrebuințat mai mult la pl.) denumește pe 'chiuitorii de la nuntă, chemătorii'. *Cînd cuscrii și corinteii s-au fost așezat la odihnă.* SLAVICI, ap. TDRG; cf. LEXIC REG. 69.

Prin extensiune, s-a dat această numire și socrilor (cînd merg la nuntă). *Ni, cum vin corinteii cu șase boi la car.* VICIU, GL.

Prin lărgirea sferei, termenul a ajuns să denumească 'rudele miresei' (ARH. FOLK. VII 66, 120; cf. TEAHA, GR. 216) și 'nuntașii care vin în urmă cu hainele miresei' (TEAHA, GR. 216).

DÎRZAR

E numirea (mai mult la pl.) ce se dă invitaților miresei la nuntă, spre a se ospăta la casa mirelui și a duce hainele miresei. Tot așa se numesc și tinerii care păzesc în prima seară a ospățului mireasa, ca să n-o fure oastea mirelui (DENSUSIANU, Ț. H. 235, 236, 238, 242; cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 55—56).

---

[1] Cu aceleași atribuțiuni *diver* în istr. (PUȘCARIU, ISTR. III 109, 226, 227; cf. FĂT-FR. XIII a. 1938, p. 30). În acest dialect cuvîntul are și alte accepțiuni. Cf. *naș*, *cumnat*, *cumătru*, *cuscru*.

În CLOPOTIVA, II p. 111, cuvîntul e glosat cu „neamurile miresei”. La acest sens el a trecut printr-o ușoară extindere și e o întrebuințare ocazională, căci feciorii de obicei sînt și rudele miresei.

E întrebuințat și ca termen de dispreț, căci invitații miresei sînt ospătați mai la urmă, după ai mirelui (DENSUSIANU, Ț. H. 316).

Derivat din *dîrză* (= zdreanță).

TERFARI

(Întrebuințat numai la pl.) Sinonim cu *dîrzar*. *Terfari* ‘comes sponsae’ (LB); rudele și prietenele miresei (CADE). *Terfăroaie* s. f. pl. = rude mai de aproape ale miresei (PĂCALĂ, M. R. 176). *Terfărițe* s. f. pl. CADE.

Cuvîntul reproduce numai tangențial ideea de *rudă*. Numirea provine probabil de la „terfe” (= hainele miresei) (PĂCALĂ, M. R. 176). Ea cuprinde și o nuanță peiorativă și de dispreț, deoarece „terfarii” sînt ospătați mai la urmă, după invitații mirelui (DENSUSIANU, Ț. H. 337). Vezi: *Călțunar*.

CĂLȚUNAR

(În Muntenia) Persoană care se alege dintre rudele ginerelui spre a-l însoți pe acesta la casa miresei, în ziua nunții, ducînd unele daruri: călțuni, cizme, ghete, salbe etc. (H. IV 88; cf. și II 119, 208, IV 158, VII 157); (la pl. *călțunari*) bărbați, femei, rude ale mirelui, care merg cu căruțele să ia mireasa de la casa ei (ALR II/I h. 164, notele de la pct. 349, 399, 405). *Un cîrd de țărani, hălălăind ca după niște călțunari la nuntă.* M. CHIRIȚESCU, în CONV. LIT. XLIV_{II} 545. Și (în Banat): *călciunár* (H. IV 177). Vezi: *Terfar.*

Derivate

(Termenul de bază e derivat din *călțun* ‘ciorap’, cu suf. *-ar.*)

Călțunăreasă s. f. *Dacă nici ea n-o fi călțunăreasă, d’apoi cine?* M. CHIRIȚESCU, CONV. LIT. XLIV_{II} 656; cf. SEVASTOS, NU. 309; H. II 208, IV 120, XI 402.

Călțunăriță s. f. (H. II 255).

OTFIAL (OTFEL)

Termenul (< magh. *vöfély* ‘idem’) denumește pe vornicelul sau vătăjelul de la nuntă, fiind sinonim cu d e v e r, c h e m ă t o r.

Oftial ‘frate de mireasă’ (VICIU, GL.; cf. COSTIN, GR. BĂN.). Și: *otfel* (CADE); *vilfeu* ‘însoțitorul miresei’ (ALR II/I h. 162, pct. 279, 325, 334; cf. h. 161).

POCHINZER

(Des la pl.) *Pochinzeri* (cu var. *pochinzei)* 'părinții și alte rude ale miresei, care în prima duminică de după nuntă, vin la noii însurăței'; 'rudele miresei' (H. IV 68, în Bilciurești-Dîmbovița; cf. LEXIC REG. 84; H. IX 278, în Brebu-Prahova); 'frații miresei' (H. XI 11, în Alimănești-Olt; cf. LEXIC REG. 84; C. V. II, nr. 4, p. 44; HODOȘ, M. D).

În ALR I/II h. 255, pct. 770: „*pocinzeu-pocînzei* se numesc rudele fetei care vin singure la nuntă".

Pochinzeii îndeplinesc anumite servicii legate de ceremonialul nunții. Sinonim: vornicel.

Feminin: *pochinzereásă* (COMAN, GL.) cu var. *pochinchereásă* (LEXIC REG. 84).

Sensul 'cuscrii' (COMAN, GL.) s-a născut prin extensiune, în legătură cu încrengătura termenilor de înrudire ce se nasc cu ocazia nunții.

Etimologia: cf. bg. dial. *pogazei* 'idem'; ucr. *pokazeti* = a zice, a arăta.

CHEMĂTOR (-OARE)

Chemător = vornic; vornicel „invitator ad nuptias" (LB). *Să ne fie însoțită cu chemători bucuria.* DOSOFTEIU, V. S. 3. *Ia ieși pîn-afară, C-afară te cheamă Doi-trei chemători.* TEODORESCU, P. P. 18; cf. H. XVIII 77; PĂCALĂ, M. R. 168; MARIAN, NU. 215; ALR II/I h. 161, răspîndit în Transilvania[1], iar în restul teritoriului dacoromân sinonimele mai uzitate sînt: divăr, cumnat de mînă, vornic, vornicel, vătăjel.

În ținutul Năsăudului chemătorii și chemătoarele sînt aleși în primul rînd dintre rudele apropiate ale mirelui și ale miresei.

Chemătoare = drușcă. *Noi, Ioane, așa-m gîndit, Că ni-i chema chemătoare. Ne-ai chemat petrecătoare.* MARIAN, Î. 281; cf. id. NU. 233; MÎNDRESCU, L. P. 195.

VORNIC[2]

Flăcău, ales de obicei dintre rudele sau prietenii mirelui, însărcinat cu invitarea oaspeților și respectarea ceremonialului nunții[3].

Care popă se va face vornic pre la nunte și va juca și va îmbla beat prin tîrg... să i se ia popia. GCR., ap. CADE. *Aice au aflat toți oaspeții la masă și pe femeia omului șezînd în capul mesei cu mirele, cu vornicul și cu preutul.* SBIERA, P. 201; cf. ALR II/I h. 161, pct. 192, 531, 574, 605.

(Des sub forma diminutivată): **vornicel.** *Ba, nu pot, cuconașule, că-s vornicel de nuntă astăzi.* ALECSANDRI, ap. CADE; cf. ALR II/I h. 161, pct. 414, 520, 537, 551.

---

[1] În ar. și megl. *călisar*; în ar. *călisitor, -oare*, în megl. fem. *călisarcă* (CAPIDAN, MG. III 56; cf. T. PAPAHAGI, D; ALR II/I h. 161). Cf. mbg. *kolesvam*; gr. καλέω-καλῶ 'appeler; inviter'. Alte sinonime în ar.: căsăvγear; sihăδγear (T. PAPAHAGI, D.).

[2] Unii termeni care denumeau odinioară pe marii demnitari sau sfetnici ai divanului domnesc, s-au aplicat persoanelor cu diverse atribuțiuni la nuntă, tocmai pentru a da amploarea și măreția cuvenită acestui important eveniment. Cf. *vătășel*, apoi *stolnic* 'paharnic la nuntă' (ALR II/I h. 164); cf. și *împărat, crai nou* (pentru *mire).*

[3] Intrat și în graiul ceangău: *nyrel vornikja* (MÁRTON, P. 561) și *vornik* (SCL XIV, nr. 3, p. 389).

(Derivat fem. cu suf. *-easă)*. **Vorniceasă** = druşcă. *O început... dragostile a striga, De la miri şi cu mirese, De la vornici, vornicese.* MARIAN, V. 72, ap. DA ms.

Pentru etimologie cf. vsl. *dvorinikŭ* 'curtean'.

VĂTĂŞEL

Vătăşel, cu var. *vătăjel* (CADE)=vornic; vornicel. *Mirele şi mireasa trebuie să-şi aleagă vătăjeii sau vornicii şi druscele.* MARIAN, NU. 206; cf. ALR II/I h. 161, pct. 228, 365, 386.

Feminin : *vătăşiţă*, cu var. *vătăjiţă* (CADE) = druşcă.

DRUŞCĂ

(Reg.) Fată, de obicei aleasă dintre surorile sau verele miresei, avînd diverse atribuţiuni în legătură cu ceremonialul nunţii [1]. Cf. *soră de mireasă. Mireasa stă între druscele sale.* MARIAN, NU. 230. *Eu atunci, frate, m-oi duce, Dacă tu frate-i chema Tăt stelele druscele, C-acelea mi-s verele.* ŢIPLEA, P. P. 5; cf. RETEGANUL, TR. 15; ALR II/I h. 162 [2].

Compus : *druşte de nănaş* = fete alese de către naş dintre neamurile lui, pentru prestarea anumitor servicii la nuntă. BUZILĂ, N. 894.

Derivat : *druşculiţă* s.f. (ŞEZ. I 135).

Pentru etimologie : cf. vsl. *družika* 'prietenă'; rus *дружба.*

SFAŞCĂ

(Reg., în Bucovina) Femeia care face miresei servicii la nuntă; rudă care, în timpul slujbei de cununie, stă la spatele miresei. Sinonime : vorniciţă, vătăjiţă, druşcă. *În Bucovina vornicele se numesc sfasce.* MARIAN, NU. 234. *Vine-o sfaşcă de pe lan Cu trei puişori de stan, Unu-i roşu, altu-i verde, Bine sfascei i se şede.* id. ib. 235; cf. 732. Şi (var) : *şvaşcă.* id. ib. 235.

Etimologie : < ucr. свшка 'nună'.

---

[1] Termen corespunzător în istr. : *svabiţe* (FĂT-FR. XIII (1938), p. 104). Vezi : *Nănaşă — naşă.*

[2] Cf. P. Grapini, *op. cit.*, p. 135.

VII

TERMENI CARE EXPRIMĂ IDEEA GENERALĂ DE RUDENIE

BABALÎC

În sensul lui primordial (< tc. *babalyk* 'paternitate, tată adoptiv; socru), cuvîntul este un termen de respect, dat unui bătrîn, pe care îl poţi privi ca tată (ŞIO. II 31). Cu acest sens el s-a întrebuinţat mai ales în epoca fanariotă. *Pazvandoglu a zis către Paşa: „Măria-ta, babalîc, ai ieşit în plimbare!" Paşa a răspuns: „Aşa, fiule".* DIONISIE ECLESIARHUL, C. 186, ap. DA.

Cu sensul care ne interesează pe noi, acest cuvînt e întrebuinţat numai în expresia **din băbăluc (babaluc)** = din moşi-strămoşi. *Aşa ne-am pomenit din băbăluc* (= din moşi strămoşi), *că acest pămînt este al nostru.* Com. LIUBA, ap. DA. *Poate că ar fi fost mai bine să fi tăcut, să fi lucrat mai departe aşa cum a prins din băbăluc.* CONTEMPORANUL, S. II 1948, nr. 104, 17/1, ap. DA ms.

Expresia e întrebuinţată în Banat şi derivă din s.-cr. *babaluk* (*babajko, babaljko*) 'moş şi socru'. Cf. P. L. G. I 139.

CIMOTIE

Cu sensurile de 'rudă, rudenie, rubedenie, neam, neam îndepărtat' (< magh. *csemete — csömöte, csöméte, csomota, csimota* — 'ramură, vlăstar; rubedenie'). *Au fugit Şerban logofăt cu toată cimetiia lor.* (*Cronicarii munteni*, I 444, cf. II 366). *Recomandări de pe la ... cimotii de ale egumenilor.* URICARIUL, VII 119, ap. DA. *Pe vremea mitropolitului Iacob, care era o leacă de cimotie cu noi.* CREANGĂ, A. 19. *Sîntem cemetie* = dintr-un neam (I.CR. V 374).

Şi: *şimotie, cimétie, cemétie, cimátină* (învechit: *cemetie*, ap. DA; cf. GRAIUL, II 323; PAMFILE, FRĂŢIA (glosar) [1].

Se întrebuinţează (parţial) prin regiunile Crişanei şi ale Maramureşului, dar nu-l întîlnim în ALR. În Moldova a fost adus de către descălecătorii maramureşeni (PUŞCARIU, L. R. I 312).

FAMILIE

Cuvînt „internaţional", făcînd parte din categoria a III-a a fondului nostru principal lexical (GRAUR, Î. F. PR. 50, 68). În accepţiunea care ne

[1] Cf. H. H. Stahl, *Contribuţii...*, II. p. 289.

interesează pe noi, cuvîntul (neologism după fr. *famille*; cf. lat. lit. *familia*), cu sensul mai larg, denumește:

a) Forma de organizare a vieții în comun a oamenilor, constînd din grupul alcătuit din soți și copii (DL). *În vremea aceasta a zilelor pline de lumină și fericire, cunoscuseră multe din familiile tîrgușorului.* SADOVEANU, O. IV 83.

b) Totalitatea celor care se trag din același strămoș: casă (a cutăruia), neam. *Acum numai Ruxanda rămăsese din familia lui Petru Rareș.* NEGRUZZI, S. I 144, ap. DL. Loc. adj. **De familie (bună)** = din oameni de omenie sau (în orînduirile burgheză și feudală) din clasa de sus a societății, din clasa exploatatoare, înrudit cu persoane din această clasă. *Îs oameni de familie, nu le dă mîna să steie de vorbă cu noi.* ȘEZ. XXIII 47.

În ALRM I/II h. 257 „[Sîntem] rude", în pct. 532: *familie*, iar în ALR II/I h. 135 „Familie", în pct. 260: *neam.*

Cu sensul mai restrîns, cuvîntul denumește în special pe 'soț, soție și copii'. *Un sat de optzeci de familii.* DA.

În înțeles și mai restrîns denumește numai 'soția și copiii (cuiva)'. *Noe dreptul și cu familia lui.* CANTEMIR, ap. CADE.

Denumirea de *familie* se întrebuințează și atunci cînd a dispărut unul din părinți. *A rămas văduv, cu o familie numeroasă.* (CADE).

Pentru sensul vechi al lui *femeie* (= familie), vezi: *Femeie.*

Termenul *familie* este răspîndit pe tot teritoriul românesc (ALR II/I h. 135) [1]. Și: (învechit și vulgar) *famèlie* (DA).

Deși e neologism [2], fiind însă necesar în limbă, și-a creat în scurt timp o familie bogată și derivate, cele mai multe și ele neologisme, iar altele — mai puține — formate pe terenul limbii române. Unele din ele sînt, sau au fost, de durată scurtă sau efemeră. Deoarece acestea nu ating fondul problemei noastre, ne mulțumim cu înșirarea lor. Ad DA și DL: *familial, -ă* adj. (cf. L. ROM. IX, nr. 1, p. 61), *familiar, -ă,* adj. și adv. (cf. și IORDAN, L. R. A. 164, 479); *familiarism* s. n. (cf. și P. L. G. I 186); *familiaritate* s. f.; *familiariza* vb. I tranz. și refl.; *familiarizare* s. f.; *familiarizat, -ă* adj.; *familist* s. m.; *familistru* s. n.; *families* s. m. (PAȘCA, GL.); *familiant* s. m. (des la pl., cf. MARIAN, SE. III 71); *familiot* s. m. (cf. ngr. φαμιλιώτης, φαμιλίτης). ALECSANDRI, ap. GÁLDI, M. 187; *familiarmente* adv. (S. F. C. II 190, 195); *familiarh* s. m. 'tată de familie' (cf. ngr. φαμιλιάρχης) termen provenit din limba cancelariilor (GÁLDI, M. 44) [3].

---

[1] În dialectele din sudul Dunării (inclusiv sinonime): in a r.: *fumeal'e*; în m e g l.: *fămel'ă*. Vezi: *femeie,* nota 1. Megl. *taifă,* pl. *toifur* (CAPIDAN, MG. III 288; cf. GR. S. VII 208; ALR II I h. 135) < bg. *tajfá* < tc. *taïfe.* Istr. *famil'e, familiie, fameie* (JAHRESBER. VI 213; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 310; MAIORESCU, ISTR. 104. GLAVINA, CAL. 71; CANTEMIR, T. 165; REW 3180); *drujina* (JAHRESBER, VI 210; cf. POPOVICI, D. R. 108; ALR II/I h. 135) < s.-cr. *družina* 'Hausgenossenschaft'.

[2] Intrat și în graiul ceangău: *fámilija,* unde coexistă alături de *család* (MARTON, P. 560).

[3] Dăm și cîteva sinonime „aproximative" și rar atestate ale termenului *familie.*

Harabalie s. f. (col.) toți ai casei (LEXIC REG. 29; în raionul Băilești-Craiova). Poate e același termen sau înrudit cu *harabaie* 'casă, încăpere sau curte mare (în dezordine)'. DL. Cf. tc. *araba.*

Ichiacos 'de famille, familier', V. A. Ureche, ap. GÁLDI, M. 196 (cf. negr. οικιακός).

Lămústie s. f. 'mulțime de oameni adunați la un loc; membrii unei familii numeroase', 'oameni care lucrează împreună' (LEXIC REG. 64, in raionul Vaslui, reg. Iași). DA îl dă (în Tran-

GLOATĂ

De la sensul general și de bază 'mulțime', termenul s-a restrîns și a ajuns și la acela de 'familie (mai ales cu copii mulți)'. *Sub gloată înțeleg românii din Bucovina familia.* MARIAN, SE. I 4; cf. PUȘCARIU, ÉT. 376; GL. M. *Gloată* 'familie' (MOLIN, GR. BĂN. 193). *Și va fi certătoare pre bărbatu și pre toată gloata* [1] (cf. ALR II/I h. 135, pct. 833).

Uneori cuprinde numai ideea de 'copii (în genere)'. *Și va lua* [fata] *altulu* [alt bărbat]; *și cu el bine va vie și va face gloată mestecată.* DR V 590. *N-are gloată, îi numai el cu femeia.* VICIU, GL. 33. *N-avem gloate* = n-avem *copii.* Ț. H. 51. *Foaie verde iarbă lată, Scîrbitu-i omu cu gloată, Pînce-i gloata mititea, Scîrbitu-i și nice prea. Gloata dacă crește mare, Scîrba sfîrșit nu mai are. De-i fecior, îl ia-n cătane, De-i fată, noroc nu are.* ȘEZ. VII 84, în Bucovina; cf. WEIGAND, BAN. DIAL. 119; ȘEZ. II 299; BULL. LINGU. V 144; PETROVICI, FOLK. ALM. 41, 89, 136. Apare și în derivatul **glotași** 'membrii familiei' (MARIAN, SE. I 4; cf. ȘEZ. V 157). *Mai mulți glotași* = copii (ai unei familii) (GL. M.).

În ALR I/II pct. 18 din hărțile 182 și 183 termenul apare ca sinonim a lui c o p i l; în același punct din hărțile 184, 185 ca sinonim cu b ă i a t.

Lărgindu-și sfera întrebuințărilor, a ajuns (în Banat) și la sensul de 'femeie' dezvoltare analogă, ca sens, cu aceea a latinescului *familia* > *femeie.* (Cf. ARHIVA, a. 1926, p. 13; PUȘCARIU, ÉT. 367) *Gloatele* (= femeile) *nu sînt acasă.* DA.

Pentru etimologie: cf. bg. *glota* 'mulțime'; s.-cr. *glota* 'familie, copii'; ucr. *golota*, pol. *holota* 'cerșitorime, sărăcime'.

CELED

Termen cu o semnificație istorico-socială, avînd ca bază vsl. *čel'adъ*. A luat naștere în perioada sclaviei patriarhale [2].

---

silvania și Banat) cu sensul 'mulțime mare'.

Sarabalíe s. f. ceată, familie, ceată numeroasă și gălăgioasă (LEXIC REG. 38, în raionul Gura-Jiului, reg. Craiova). Poate o rostire regională a lui *harabalie*, căci ambele provin din aceeași regiune (Oltenia).

Tăláie familie (toți ai casei) (CHEST. II 47/58, ap. DA ms., în Nocrich-Sibiu).

În dialectul aromân (termen de circulație generală): *fălcare* s. f. 'les familles qui se trouvent sous la dépendance d'un *čelnic*; l'ensemble des familles qu'unit le lien de parenté' (< lat. **falcaria, falcarius*) (T. PAPAHAGI, D.).

[1] Cf. N. Cartojan, *Cel mai vechiu zodiac românesc*, în DR V 590.

[2] Cf. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu: *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII). București, 1957, p. 143—145.

În „Vulgata" *celiad* e tradus prin *familie*, iar în traducerea rusească a „Evangheliei", prin *slugi.* Termenul desemna pe 'robii și roabele' din perioada patriarhatului. În antichitate *Keltis* și *cilts* = genus „Geschlecht". Pe o treaptă nouă de dezvoltare socială, termenul a început să însemneze la bulgari, ruși, cehi și alții 'familie, copii; oameni dependenți'. Cu evoluția în timp a familiei el își schimbă conținutul, cuprinzînd în sfera sa și pe acei ce nu erau robi. Cf. B. G. Grecov, *Țăranii în Rusia*, București, 1955, p. 132—138. Avem deci o evoluție aproape paralelă cu aceea a lat. *famulus, -i*, al cărui derivat este *familia.*

În limba română nu s-a îndepărtat prea mult de sensul inițial, căci pe lîngă 'servitorimea dintr-o casă' (DA), 'oamenii care aparțin aceleași case' (CHEST. II 47/389), sensul cel mai răspîndit este (des la pl.) 'copil, băiat'. *Am destui cilezi* = am destui copii (STAN, M. 150; cf. CANDREA, Ț. O. 80; GR. S. II 84; IZVORAȘUL, V 16; BULL. LINGU, VI 191; SCURTU, UG. 204; BUL. FIL. IV 97; ALRT II 139, pct. 310; TEAHA, GR. 125).

Un sens apropiat și tot atît de răspîndit este 'familie' [1] (uneori complinit prin: 'cu copii', sau 'toți ai casei', sau 'membrii familiei fără capul familiei'; cf. LEX. BOBB; POMPILIU, BIH. 1007; T. PAPAHAGI, M. 138; PETROVICI, FOLK. SC. 165, 167; L. ROM. VIII, nr. 5, p. 81; LEXIC REG. 90). În I. GR. XIII 151 (Suceava): neam de departe, familie [2]. *Să fii gazdă sănătoasă, cu chilediu de-a-mpreună.* ARH. FOLK. VII 54.

După atestările din texte, cuvîntul pare a fi mai răspîndit decît ne arată ALR, în care n-a fost provocat printr-o întrebare directă și din acest motiv apare numai ca sinonim cu c o p i i, f a m i l i e.

Cu sensul de „copil" în ALR I/II h. 181, pct. 98 și 295, apoi în ALR II/I, h. 135, pct. 346. Cu sensul de 'copii (gemeni)' în pct. 98, ALR I/II h. 210 iar în ALRM II/I h. 135 cu înțelesul de 'familie' în pct. 76, 310, 334, 346 (Banat și partea de vest). Și (reg.) *ciled*, *cilediu*, *cileghiu*, *ciulegiu* (ap. DA; *siled* (Năsăud) (BULL. LINGU. VI 191; cf. BUL. FIL. IV 97).

Cu excepția exemplului din Suceava (unde poate a fost adus de către transilvăneni) [3], termenul e răspîndit numai în Transilvania și Banat, ceea ce ne explică originea lui din magh. *cseléd* (= család) cu aceleași înțelesuri; dar cf. (mai ales pentru Maramureș) și ucr. челядь 'ai casei' (SEMCINSKI, 77) [4]. Vezi: *gazdă*.

Derivate (diminutivale)

Ciled'eș s.n. (TEAHA, GR. 210).

Ciledél s.m. *Avea jupînul gazdă Cinci șase ciledei, Mai mari și mai mărunței*. FOLC. TRANS. I 543.

CASĂ

Dintre sensurile multiple ale acestui cuvînt (care face parte din fondul nostru principal lexical, cf. GRAUR, Î. F. PR. 48, 74, 115, 142; < lat. *casa*) reținem: 'toți cei care locuiesc împreună; familie'. Acest sens s-a născut deoarece mai de mult locuitorii unei case erau sub ascultarea unui cap de familie. *Să botezară, cu toată casa lor*. DOSOFTEIU, V. S. 126. *Casă* = = familie (Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția P. P. Panaitescu. București, 1955, p. 237). Același sens și în aromână (cf. T. PAPAHAGI, D.), *Om cu casă* = om cu familie (DALAMETRA). *Și întorcîndu-se în Maramorăș*

[1] Cf. istr. *čelåd* 'familie și membri ai familiei ai casei' (POPOVICI, D. R. 97); *ḱel'åd* 'copil' (PUȘCARIU, ISTR. III 328) < s.-cr. *čeljad* 'Gesinde; Hausleute'.

[2] Cf. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, p. 15, 214, 216.

[3] Cf. Ion I. Nistor, *Băjenari ardeleni în Bucovina*, în „Codrul Cosminului" II-III (1925, 1926), p. 445—533.

[4] Cf. Lucia Djamo, *Contribuții la studiul lexicului documentelor slavo-române*, în *Romanoslavica* VIII (1963), p. 144.

luatu-şi-au casele ş-au ieşit cu toţii din Maramorăş. N. COSTIN, LET. I 91. *Casa s-a mai îngreuiat cu un mîncău.* CREANGĂ, P. 6. **Ai casei** = membrii familiei (ŞEZ. III 107). **Cei de-acasă** = rudele de aproape, familia. *Poruncitu-mi-a maica... Să mă duc la ea la cină, Eu maichii i-am poruncit... Să cine cu cei de-acasă, Că pe mine nu mă lasă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 179. **Casă grea** = familie numeroasă. *Doamnă avea de treabă, bună şi milostivă, cuconi cinci şi cucoane trei şi-i era casa cam grea.* NECULCE, LET. II 387. E x p r. **A ţine** (sau **a fi**) **de casa cuiva** = a ţine de familia cuiva; a fi dintre oamenii apropiaţi ai cuiva. *Bine, Ivane, du-te; nu ţi-i oprită calea, De-a putere-a fi, acum eşti de casa noastră.* CREANGĂ, P. 312.

Ca sinonim cu *familie*, în ALR II/I h. 135, pct. 29 : *casă*; pct. 353, 836 : *casă-familie*; pct. 836 : *casa lui completă.*

(În concepţia orînduirii feudale şi burgheze) denumeşte 'totalitatea celor ce se trag din acelaşi strămoş; neam (bun sau mare); familie mare; dinastie'. *O parte ţinea cu casa Ieremiei-vodă, iar altă parte cu casa lui Simion-vodă.* N. COSTIN, LET. I 228. *Poftim ... Testemel de legat, Cu canaf de mătasă, Ca la cucoane de casă.* SEVASTOS, NU. 126. *Să te ferească dumnezeu de casa Vădenilor* (= de cei din neamul Vădenilor, de-al-de Vădeanu !) PAMFILE, I. C. 399, ap. DA.

Derivatele de mai jos nu sînt propriu-zis termeni de înrudire, ci numai coroborează, în mod tangenţial, atmosfera semantică a acestei terminologii. Redăm numai sensurile care ne interesează.

Casnic s.m. (învechit; des cu funcţie adjectivală) om cu casă, căsătorit; soţ. *Pentru care vini se dăspart oamenii casnici, ce să zice bărbat de fămeae-şi* . PRAVILA (MUNT.) 551, ap. DA; cf. GL. M.

Căsar s.m. (învechit; adesea cu funcţie adjectivală) 1. soţ; bărbat căsătorit. *Cîte 105 parale să dee fieşte-ce om căsar; holteiul cel cu părinţi 55 parale.* CANTA, LET. III 178; cf. NECULCE, L. 396; 2. (la pl.) 'soţi (bărbatul şi nevasta)'. *De se va afla în mijlocu a bărbatu şi a femeie ce se zice între căsari.* (G. Seulescu, *Glosarul Codicei Vasile Lupu*, în „Buciumul Român" 1 437; cf. DA).

Căsaş s.m. casnic; membru de familie, căsean. *Un om oarecarele era căsaşu şi răsădi o vie.* VARLAAM, C. 280; cf. CL. M.; MAT. DIALECT. I 163.

Căsătoriu s.m. (învechit; < lat. **casatorius*; cf. DHLR 493, 494; T. PAPAHAGI, D. 15) om căsătorit, cu familie; soţ. *Vai de căsătoritul cela ce nu-ş* [i] *va deştepta fomeaia din casă.* (sec. 17). CUV. D. BĂTR. II 51. (Rar, cu funcţiune adjectivală) *Podobnic iaste omul căsătoriu, cela ce scoate din vistiarul lui noaole şi vechile.* CORESI, ap. DHLR II 494; cf. C.L. VII, nr. 1, p. 133. Cu acelaşi sens şi în aromână: *căsător, -oare* (DALAMETRA, cf. T. PAPAHAGI, D.).

OGEAC

De la înţelesurile de bază (1. coş de sobă, cămin; 2. corp de oştire, corporaţie), prin extensiune, urmînd în oarecare măsură drumul semantic al lui *casă*, a ajuns să însemneze 'casă; familie'. *Pe Gianu Mîrza l-au luat*

cu tot ogeacul lui. N. COSTIN, ap. ȘIO. 276—277, (= il emmena G. Mîrza avec toute sa famille) DDRF.

Cu același sens în ar. *ugeac. L'i si stinse ugeaclu* = i s-a stins familia (MIHĂILEANU ; cf. T. PAPAHAGI, D.).

Etimologic : < tc. *ocak* 'cheminée' (cf. LOKOTSCH, ET. WB. 1587).

FLAMĂ

Atestat o singură dată cu sensul de '*familie* (numeroasă?)'. *S-o dus a munte cu toată flama.* PAȘCA, GL. (Jina-Sibiu).

DA îl dă și cu sensul de 'mulțime', iar VICIU, GL. : *atît flamă de copil se scaldă.*

Termenul are o dezvoltare semantică paralelă cu *gloată.* Prin extensiune a ajuns să însemneze și 'familie'.

Etimologic : < lat. *flamma* 'flacără' (DA). Semantic explicația este neconvingătoare. Poate dintr-un lat. **famula* (neutru pl. al adj. *famulus, -a, -um* cu funcțiune colectivă). Din punct de vedere formal : *famla* > flama (prin metateză). Ca sens s-a pornit de la ideea de 'servitorime (mulțimea unei familii)'.

LEGĂTURĂ

Termenul apare în ALR II/I h. 135 pct. 872 ca sinonim cu f a m i l i e.

E un termen figurat, care se explică prin faptul că membrii unei familii sînt legați între ei (prin sînge, alianță, încuscrire), ca un mănunchi.

HEREDIE (HEREGHIE)

Termenul e glosat cu 'familie, neamuri, rubedenii' și prezintă aceeași evoluție semantică ca și *gloată, flamă. A plecat toată heredia la plimbare, la nuntă.* COMAN, GL. (în Hunedoara).

În DA (învechit) *hereghie* este dat cu sensul de 'origine, neam'. *Iară dintr-altă parte scrie hereghia de Moldova.* M. COSTIN, ap. GÎDEI, ST. *Lăsînd ghereghia (neamul) legii tătîne-său.* DOSOFTEIU, V. S. 101.

Poate fi un derivat abstract din *herede.* Forma „ghereghie", pe care o găsim la Dosofteiu, pare a indica o influență ucraineană, sau poate cuvîntul e chiar identic cu *herede* 'moștenitor' (FRÎNCU-CANDREA, M. 101). *A venit cu toată herezia.* MAT. DIALECT. I 23. (Neologism din lat. *heres, -edem* 'idem') sau din magh. *eredni* 'a-și trage originea'.

Am avea în acest caz o influență ucraineană în Moldova și alta latină în Transilvania, introdusă prin latiniști.

FARĂ

Termenul are înțelesul de 'neam, ginte, națiune'. *Nicolae... adună bărbați din fara și din prietenii săi.* P. MAIOR, IST. 202, ap. DA. Cu sensul de 'neam' are o întrebuințare restrînsă, numai în Țara Hațegului, mai ales în sens negativ : *rea fără de om* = rău neam de om (REV. CRIT. III 153, ap. DA ; cf. DENSUSIANU, Ț. H. 317).

Ca și *gintu* (întrebuințat pînă în sec. XVI), acest cuvînt a fost înlocuit în dacoromână prin *neam*. În dialectul aromân e curent întrebuințat (DALAMETRA ; cf. MIHĂILEANU ; T. PAPAHAGI, D.). *Fară după fară* = neam după neam (PAPAHAGI, S. 149, 212). La fel, e cunoscut și în meglenoromână. (GR. S. III, 392 ; cf. CAPIDAN, MG. III 125) și se găsește în toate limbile balcanice : cf. alb. *farë*, bg. *fara*, gr. *φαρα*.

E un element preslav, vechi german < longobardul *fâra* 'familie, neam' și existența lui în limba română se explică, poate, prin albaneză [1].

FEL

Dintre sensurile multiple (cf. DA) ale acestui cuvînt (< magh. *-féle*) reținem pe cel de 'neam' (cu sensul de 'popor, ginte'). *Se va ivi împăratul Hs... și va bucina și ... atunci-l vor vede(a) toți oamenii și toate feliurile.* CUV. D. BĂTR. II 456. *Au biruit leul cel ce iast* [e] *den feáliulu Iudii.* BIBLIA 1688, ap. DA. În acest din urmă exemplu redă cuvîntul gr. φυλή 'tribus, natio, genus'.

E x p r. **De fel din** = de neam, de origine, de loc, originar. DL., cf. MAT. DIALECT. I 209.

FĂLIE

(Reg., în Transilvania de vest) În LB. cu sensul : 'rudenie, neam : cognatio, propinqvitas, consanguineitas : die Verwandschaft, Anverwandschaft, Freundschaft'. **Mi-i fălie** sau **felie** = est mihi cognatus. *Felie* 'rudenie, consîngenitate' (VAIDA) ; 'rudenie, frăție' (KLEIN, D.).

Sub forma *felie* 'familia' a intrat din limba română în limba sașilor din Transilvania (BR. R. 60). Și : *felie*.

După DA < magh. *féle*, probabil influențat de s.-cr. *fela* 'fel, soi, neam'.

---

[1] Cf. DENSUSIANU, Ț. H. 60—61 ; S. Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1920, p. 38 ; Gh. Giuglea, *Cuvinte și lucruri*, în DR II 396—398 ; Th. Capidan, *Aromânismele din dialectul dacoromân*, în „Junimea Literară" XIV (1925) p. 275. și urm. ; id. *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 327 ; G. WEIGAND, *Albanische Einwanderung in Siebenbürgen*, în BA. III 216 ; PHILIPPIDE, O. R. II 641 ; PUȘCARIU, L. R. I 237 ; ROSETTI, L. R. II_3 80 ; I. Șiadbei, *Asupra raporturilor lingvistice medievale între estul și vestul romanic*, în OMAGIU, I. 839 ; Gr. Brîncuș, *Paralele frazeologice româno-albaneze*, în SCL XI, nr. 4, p. 915.

FIER

Cuvîntul ţine de ocupaţia străveche a păstoritului la români: vitele trebuiau să primească un semn al stăpînului, prin fier ars.

E glosat de T. Dinu, în *Graiul din Ţara Oltului* (GR. S. I 137), cu 'neam, fire': *cunoaşte-l după hieru*. În ŞEZ. II 186, i se dă înţelesul: 'fizionomia unei familii; semnul după care se cunoaşte un om din ce familie se trage'. *Tu după fier pare-ai fi de-alde Tăman. Sameni de parcă ai fi rupt din neamul lor.* C. V. nr. 4, p. 43. Cu acest sens este des întrebuinţat prin ţinutul Năsăudului. În DA avem numai expresia: *a avea fierul cuiva* = a semăna cu cineva. *Gheorghe are fierul mă-sei.* PAMFILIE, J. II, ap. GL. În ROSETTI, LETTRES, 42 e glosat: 'marca cu fier roşu, aplicată pe un cal'.

De la fierul care se aplică, ca semn al stăpînului pe o vită, s-a ajuns ca acest cuvînt să arate, în mod figurat, asemănările ce există între cei de-un neam sau din aceeaşi familie [1]. Cf. *înfierá*, ap. DA.

FOÁITĂ

(Reg., în Transilvania; < magh. *fajta* 'soi, fel') Cu sensul 'rasă, neam, fel' (LEXIC REG. I 19), 'neam, soi': *Bună foaită de om eşti.* L. ROM. X, (1961) nr. 2, p. 128. (Des cînd e vorba de animale) *Cumpără-l, că-i foaită bună.* TEAHA, GR. 225; cf. C. V. IV, nr. 4, p. 33; MAT. DIALECT. I 42. Des uzitat prin ţinutul Năsăudului.

GET—BEGET

Acest adj. invar. are sensurile: 'din moşi strămoşi, neaoş, neamestecat, curat'. *Eu, get beget, să nu am prilej de a fi în ţară nici măcar un caimacan.* ALECSANDRI, ap. ŞIO. II 179. Ca locuţiune: get-beget, coada vacii = neam vechi. *Dumitrache înfăţişa chipul de vechi boier moldovan, get-beget, coada vacii, cum îi plăcea lui să spună.* XENOPOL, ap. ŞIO. („Coada vacii" e un adaos ironic batjocoritor).

Cf. tc. *ceď beget* 'din moşi în strămoşi'.

GINT

(Învechit) Apare în primele noastre texte manuscrise din sec. XVI (< lat. *gens, gentem*; cf. BULL. LINGU. V 99) cu sensul de 'neam' [2]. *Cîte*

[1] Cf. N. Drăganu, *Cuvinte şi etimologii de rectificat*, în DR I 314; DA, sub *aer* II.

[2] CUV. D. BĂTR. II 484; cf. Th. Capidan, *Raporturi albano-române*, în DR. II 531; Gh. Giuglea, *Crîmpee de limbă şi viaţă românească*, în DR II 621; S. Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, DR V 763; O. Densusianu, *Limba română în sec. XVI* (curs litografiat), Bucureşti, 1935—1936, p. 92; PHILIPPIDE, O. R. II 643; REV. P. IST. I 30.

munci sîntu iuo să muncescu gintu omenescu. CUV. D. BĂTR. II 316. *Împărățiia ta . . . în toate ginturele și ginture.* PSALT. 300. Cu sensul 'rude, familie' : *Plîngeți după mine, fraților. . . și gintul și cunoscuții mei.* id. ib. 449 ; cf. PSALT. SCH. 259. În textele coresiene a fost înlocuit prin r u d ă și n e a m, deci geograficește *gint* ne-ar duce spre nord, iar *rudă* spre sud.

Termenul e cunoscut întregii romanități apusene (REW 3735; cf. CR. R. I 724) și e viu în aromânescul *g'imtă* (< alb. *gjint*) [1] 'mulțime ; popor ; națiune' (DALAMETRA ; cf. MIHĂILEANU ; T. PAPAHAGI, D.), sensuri pe care cuvîntul le-a avut odinioară și în dacoromână : *Totu gintulu cade-se a se adura.* COD. VOR. 30.

Influențat și de cuvîntul slav *jezikŭ* 'limbă, neam străin și păgîn', și lărgindu-și sfera, el și-a pierdut vitalitatea. Intrînd apoi, de timpuriu, în concurență sinonimică cu: l i m b ă, n e a m, s ă m î n ț ă, r u d ă, n o r o d, încetul cu încetul a dispărut din limba vie.

Termenul, alături de : *giudeț, ocină, parte, agru,* are și o semnificație socială căci „reflectă o societate feudală cu puternice resturi ale obștiilor sătești" [2].

GINTĂ

Dubletul savant (neol. < lat. *gens, gentem*) al lui *gint*, cu sensurile : 1. (învechit) neam, seminție, viță, familie : *Născătoare a gintei lui Eneu.* ODOBESCU, III 40, ap. DA. *Gintă teutonică*, id. II 98 ; 2. grup de oameni care provin dintr-un strămoș comun și formează unitatea de producție fundamentală a societății primitive (DA). *Pe-un șes larg sînt adunate Ginții̦le din Himalaia.* COȘBUC, P. I 72.

Și : sg. *ginte* (DL) ; pl. (învechit) *ginte.* DL.

LÁTINĂ

Cuvîntul (ca și *liftă*) a intrat în limba română prin antagonismul dintre ortodoxie și catolicism. S-a întrebuințat în mentalitatea greșită și șovină din trecut, creată și întreținută de clasele exploatatoare. E un neologism mai vechi, care a păstruns și în popor. *Látină* 'neam, nație' (ȘEZ. XX 137, în Fălticeni ; 'nație străină' (DA). În ținutul Năsăudului : *rea látină de om* = rău neam de om.

---

[1] Tot în a r. și : *g'intă* ; *ğintă* și *ğinte* 'neam' ; apoi *g'indă* (PAPAHAGI, S. 216 ; cf. T. PAPAHAGI, D.), acesta din urmă < alb. *gjindje* ; *ğinsă* 'neam' (< tc. *djins* 'gendre ; rase') T. PAPAHAGI, D. ; în m e g l. : *zăntuniță* (< *zinture, pl. lui *zintu*, dr. *gintu*, cf. DR VII 125) 'familie, rudă, neam, rudenie, oameni ai familiei' (CAPIDAN, MG. III 334 ; cf. PAPAHAGI, M. R. 118, 133 ; GR. S. VII 227 ; ALR II/I h. 135) ; și : *zintuniță.* Derivat : *zăntunilọc* 'rudenie, înrudire' (CAPIDAN, MG. III 334 ; cf. GR. S. VII 227).

[2] Cf. *Istoria României*, II, București, 1962, p. 707—708.

Etimologic : < lat. *latinus, -a, -um* ; pătruns la noi prin influenţa altor limbi (cf. s.-cr. *látinin* ; alb. *ljátin, ljeti* ; fr. *latin* 'catolic'), mai curînd poate din magh. *latin*, căci încercările de catolicizare au venit prin opresiuni din partea păturilor suprapuse [1].

Şi : *létină*. (DA).

LIMBĂ

Pe lîngă înţelesul obişnuit, cunoscut tuturora, termenul, în limba veche, are sensuri care intră în preocupările noastre. *Limbă* 'popor, neam (străin) ; rudă' (COD. TOD. 239) ; PSALT. 428 ; CANDREA, L. 234 ; DR. V 590). *Toate limbile să plăseze cu mînule.* PSALT. SCH., ap. DHLR II 451. *Milostenie se făcu întru limba* (: r u d e BIBLIA 1688) *mea.* COD. VOR. 30. *De către sciţi şi goţi, şi de către alţi vecini şi limbi ce era prin prejur, Că este făcută ţara din două limbi.* GR. URECHE (cf. Al. Rosetti, *Studii lingvistice*, 27). *Atîta se unise acei romani de aici cu acei dachi, cît nu s-au mai despărţit între dînşii nici cînd ... au întrat prentre dînşii alte limbi.* C. CANTACUZINO, *ap.* I.L.R.L. 283. *Toate fealurile de limbi şi de seminţii au un lucru grozav şi urgisit : furtişagul.* LONGINESCU, LEGI 390 ; cf. *Cronicari munteni*, II 376.

Se întrebuinţează şi în limba literară, ca arhaism. *Veţi arăta hărnicie, Apărînd ţara cum se cuvine De turci sau alte limbe străine.* BUDAI-DELEANU, Ţ. 98 ; cf. id. ib. 84, 152. *Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă.* (M. Eminescu, *Scrisoarea a III-a*). *Împărăţia slăvitului stăpîn al nostru, biruitorul tuturor limbilor, sultan şi padişah Mehmed.* SADOVEANU, Z. C. 89, ap. DL.

Sensul dublu de 'limbă-neam' se datoreşte influenţei vsl. *językŭ* 'limbă, glas ; popor, neam păgîn', deci e un calc lingvistic [2]. Dar înţelesul din limba veche nu e străin graiului popular. În RĂDULESCU-CODIN, L. avem : *El a făcut război cu toate limbile şi pe toate le-am supus* (p. 13). *Bătuse toate limbile de pe pămînt* (p. 14). *Îşi tot făceau de cap limbile astea* (p. 77). *Cu toate acestea, mare bine făcea el* [Novac] *neamului nostru* ; *că se lupta numai cu limbile cari nu dădeau pace românului.* RĂDULESCU-CODIN, TR. 21. Derivate : **limbătate** s.f. = neamuri străine, lifte (VÎRCOL, V. 95) ; **limbotenii** s.f. pl. = popoare, neamuri de oameni (PAMFILE, S. 197).

V. Bogrea [3] arată că termenul nu e influenţat numai de *językŭ* ; adăugînd la exemplele din graiurile noastre populare şi exemple cu înţelesuri similare mediolatine, franceze, provensale şi italiene, el îl aduce în legătură cu lat. *sermo* şi *patrius sermo*.

---

[1] Cf. N. David, *Şcoala Ardeleană*, Bucureşti (f. a.), colecţia Contemporanul, p. 8 ; R. Munteanu, *Contribuţia Şcolii Ardelene la culturalizarea maselor*, Bucureşti, 1962, p. 12 ş. u.

[2] Cf. I. A. Candrea, *Viaţa cuvintelor* (curs litografiat), Bucureşti, 1932—33, p. 315—316 ; Iorgu Iordan, *Note de lexicologie română*, în BUL. FIL. IX. 154 ; SCL XI, nr. 3, p. 609.

[3] *Înţelesurile cuvîntului limbă*, în „Revista istorică", II (1916), p. 188.

LIFTĂ

Ca şi *látină*, termenul îşi are originea în antagonismul dintre religii diferite [1]. E în legătură cu Litva (Lituania), ai cărei locuitori erau catolici, deci de altă lege decît cea românească (ortodoxă); ei erau *litve*. Cu timpul cuvîntul a ajuns un fel de calificativ dispreţuitor, uneori şovin, pentru a denumi mai ales 'neamurile străine, şi apoi neamurile în general; cîteodată şi un neam invadator' (DA). *Săriţi cu toţii pe liftele trufaşe. Viteazul Ştefan-vodă vă cheamă-n vitejie.* ALECSANDRI, P. III 202. *Şi eu rămîn să mor pe-aici, Cu liftele păgîne.* COŞBUC, P. I 77. *Multă litvă şi norod din altă ţară mai văzut el pe la vatra lui.* GRIGOROVITZA, ap. CADE.

Şi: *litvă*, *litfă* (DA).

MĂRĂDIC

Maghiarism, în Transilvania de nord, cu sensul 'urmaş, erede, posteritate, rudă, descendent' (BUGNARIU, N.; cf. BULL. LINGU. II 55; DR I 270; KLEIN, D.; T. PAPAHAGI, M. 225), derivînd din magh. *maradék* 'idem' [2]. *Dară cine va îndrăzni din fraţi sau din mărădic sau din streini să o mute sau să o fure* [cartea], *să fie afurisit.* (a. 1777) IORGA, S. D. XIII 208 [3]. *Din mărădicu lui Hruşca Lupu.* (a. 1857) id. ib. 159. **Mărădic rău** = neam rău (BUGNARIU, N.); cf. şi vb. *mărăndi* 'a rămînea' (LEXIC REG. 71).

NAŢIE

Neologism (< lat. *natio*, *-onis*), el apare mai întîi în LB., care dă şi forma *naţiune*. E un cuvînt internaţional european, intrat în limba română în sec. 19 avînd sensurile 'soi, fel, gen, specie, popor, neam'. *Ca să mai văd şi alte naţii... şi alte naţii de oameni.* GORJAN, H. II 29, ap. DA ms. *Cînd citim în vechea carte a istoriei străbune, Virtuţi mari, ilustre fapte, ale naţiei române, Care inimă stă rece?* ALEXANDRESCU, M. 163. *A venit noaptea, doisprezece Cîrjoclii, Turci, Tătari, alte naţii.* GRAIUL, I 167. *O naţie* (= *neam rău*) *de oameni urîţi şi mari de mama focului.* RĂDULESCU-CODIN, L. 29. *Şi ăsta-i tot naţie, zice el vorbind de un român necunoscut.* BIBICESCU, P. P. XLV. Acest sens se pare că-l are şi în ALR II/I h. 135 „Familie", unde în pct. 102 s-a răspuns: „îi naţia noastră". Dar se poate ca cel ce-a răspuns să fi făcut tocmai distincţia aceasta faţă de aceia care nu-i sînt neamuri, sau chiar faţă de alte naţionalităţi conlocuitoare. În adevăr, sensul din Transilvania are un puternic colorit politic, reflectînd antagonismele naţionale care au existat în fosta monarhie austro-ungară.

---

[1] Cf. I. A. Candrea, *Poreclele la români*, Bucureşti, 1895, p. 89—92.

[2] Cf. Gh. Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapesta, 1888, p. 114.

[3] În această accepţiune sinonim „aproximativ" cu un sens rar al lui *fir*. *Să le hie pomană pă hiru* (= fir n. n.), *pă mărădic pînă la a şepte sămînţiie* (a. 1741). BÎRLEA, Î. 110.

S-a întrebuințat des în epoca de rivalitate și ascensiune a burgheziilor naționale din acest imperiu [1].

CADE și DM dau, atît pe *nație*, cît și pe *națiune*, ca neologism din fr. *nation*. De fapt, a intrat în limba română prin intermediul limbii ruse (rus. нация) [2].

Termenul e întrebuințat în argot: *naț*, *nație* = vere, amice [3].

NEAM

Este un termen cu sensuri multiple, care însă converg, toate, spre aceeași idee. Vom da după fiecare sens mai important cîteva exemple ilustrative cu atestările corespunzătoare.

Cu sensul 'generație, rînd de oameni': *Neam merge și neam vine și pămîntul în veac stă.* BIBLIA (1688), ap. TDRG. *Poporul ține rudenia de sînge pînă la al treilea neam.* MARIAN, NA. 182. *Iară flamura cea verde se înalță an cu an. Neam cu neam urmîndu-i zborul și sultan după sultan.* EMINESCU, P. 237. *Sînt patru neamuri de oameni de atunci.* GRAIUL, I 117 (în Muscel). Expr. **Din neam în neam** sau **de neam și neam**, sau **în neam și (în) neam**, sau **din neam, din răzneam** = din generație în generație, din tată în fiu. *Cumpli cuvăntu de nému și nému.* PSALT. 153. *Copiii fiului tău ... din neam în neam vor binecuvînta numele lui Zoroastru.* BELDIMAN, N. P. II 116, ap. DA ms. *Trebuie să fie vreo comoară, pitită undeva de vreun plăcintar din neam, din răzneam.* KLOPȘTOK, F. 192, ap. DA ms. **Pînă la nouă neamuri** = într-un viitor foarte îndepărtat (ZANNE, P. IV 489). **De două neamuri** = de demult, din vechime (id. ib.).

Deoarece mai multe generații de oameni alcătuiesc o familie, cuvîntul a primit, prin extensiune, sensul de 'familie; casă; totalitatea celor înrudiți prin sînge sau alianță'; *Nyam* = familia (LEX. MARS.); 'genus, stirps, familia' (LB.). *Vei merge la casa și la neamurile mele.* PALIA (1581), 87. *Neamul lui să nu iasă din domnie.* NECULCE, LET. II 337. *Al dracului să fii cu tot neamul tău.* CREANGĂ, P. 25. *Dar nu-i vrednic neamul tău Să-mi cernesc eu portul meu.* RETEGANUL, TR. 149. *Mult mă-ntreabă neamul meu De norocul meu cel rău.* HODOȘIU, 69. Expr. **Neam de neam** sau **neam de neamul meu** (sau **tău**, **lui** etc.) = 1. (în propoziții negative, întărind negația) nimeni din familia mea (ta, lui etc.). *Neam de neamul meu n-a mîncat așa bucate.* CREANGĂ, P. 9; 2. (în propoziții afirmative) toți cei din familia mea (ta, lui etc.) atît din ascendența, cît și din descendența mea (ta etc.). *Tămădăienii ... neam de neamul lor au rătăcit prin Bărăgan.* ODOBESCU, S. III 14, ap. DL.

Un sens frecvent în trecut (în concepția claselor exploatatoare de altădată) este acela de 'familie bună, nobilă; aristocrație, boierime': *Să-l*

---

[1] Cf. M. Rădulescu, *Nație, națiune*, C.V. III, nr. 6, p. 7–8.

[2] Cf. C. von Sanzewitch, *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungst in Rumänischen*, în JAHRESBER. II; cf. SD; Gh. Mihăilă, *Observații asupra influenței ruse în vocabularul limbii române contemporane*, L. ROM. III, nr. 3, p. 29; SEMCINSKI, 91.

[3] Cf. V. Cota, *Argotul apașilor*, p. 15 (Fără an).

ajuți a se înălța pe scara socială, să-l scoți la neamuri, să-l însori c-o fată de boieri .... chiar și cu o fată din protipenda. ALECSANDRI, T. III 1453. *Vodă, înaintea bătăliei ... chemase în sfat de-a valma „neamurile" cu mișeii.* SADOVEANU, O. I 4, ap. DL. **A fi neamuri** = a ajunge în rîndul boierimii. Cf. ZANNE, P. IV. 490. Loc. adj. **De neam (bun, mare** etc.) care face parte din nobilime, nobil; din rîndurile celor bogați. *Aristei fiind de bun neam dintru această cetate.* HERODOT, 214, ap. DA ms. *Am încercat* (condurul) ... *la femei de neam și la cele proaste.* ISPIRESCU, L. 307. *Are casă frumoasă, nevastă de neam, ș-un băiat la Periș.* VLAHUȚĂ, ap. TDRG. *Doisprezece m-or cupride, Mai de soi și mai de neam. Nu ca tine-un bețivan.* FOLC. TRANS. II 183. **(De) neam prost** (sau **slab**) = 1. de origine socială modestă, din păturile de jos; 2. prost crescut, bădăran. *Poate-i mai bine să fii de neam prost.* GALAN, Z. R. 155, ap. DA ms. Sinonim: **neam de traistă** (L. ROM. VIII, nr. 2, p. 53).

Un alt sens (învechit) este acela de 'descendent sărăcit al unei familii boierești' (ROSETTI, P. 366, 367; cf. SD) [1]. *Hotărîm ca să fie socotit în rînduiala neamurilor* (a. 1793). URICARIUL, VII 56, ap. DA ms.

Sensul care interesează direct lucrarea noastră este acela de 'rudă, rubedenie, rudenie': *Le-au dat iar la neamurile lui moșiile.* NECULCE, LET. II 208 [2]. *Un neam al miresei cheamă fata.* SEVASTOS, NU. 48. Expr. **A fi (sau a se face) neam cu cineva** = a fi sau a deveni rudă, a se înrudi cu cineva. *Ti-oi da car cu șase boi Să te faci tu neam cu noi.* HODOȘ, P. P. 149. *Neam cu neam trage la ham* = rudele se ajută între ele. (Cf. ZANNE, P. IV 488). **A fi dintr-un neam** = a face parte dintr-o familie, a avea familie. *Toată lumea-i dintr-un neam. Numa io pe nime n-am.* FOLC. TRANS. I 26. **(A fi) neam bun cu** = (a fi) rudenie directă (Ț. H. 52)[3]. **A fi neam după Adam (și după Eva, ceva), sau a fi neam (de) a cincea (a șasea etc.) spiță** = a fi rudă foarte îndepărtată, sau a nu fi rudă de loc cu cineva. *Erau și neamuri așa mai de departe, a cincea, a șasea spiță.* RETEGANUL, P. I 30.

Un sens învechit este acela de 'seminție, trib': *Neamurile lui Iz*[drail] *se bucura-se.* COD. VOR. 109. *Némŭ hitlenŭ și preĭŭbitori, semne cereți.* (*Tetraevanghelul lui Coresi*, ediția Florica Dimitrescu, București, 1963, p. 59). *Mohamed s-a născut la anul 560 din neamul lui Ismail.* VĂCĂRESCU, IST. 247.

Mult răspîndit în limba comună, uneori și în cea literară cu o anumită nuanță stilistică e sensul de 'popor, națiune; norod'. *Tot un neam sînt* moldovenii, muntenii și ardelenii] *și o dată descălecați.* M. COSTIN, LET. I 3. *Cea mai dreaptă cauză a neamului românesc: „Unirea! sfînta Unire!"* CREANGĂ, A. 152. *Sînt inimă-n inima neamului meu Și-i cînt și iubirea și ura.* COȘBUC, P. I 5. *Eu? îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul.* EMINESCU, O. I. 147. Loc. adj. **De tot neamul** = de toate naționalitățile. *Trăiau în orașul acela oameni de tot neamul.* DL. Expr. **De neam (sau de neamul**

---

[1] Cf. I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești* 1800—1850, vol. II, București, 1958, p. 1052.

[2] Cf. I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 251, 339, 341, 381, 479, 481; II p. 602.

[3] *Ream* — neam, din expr. Ce ream rău de oameri (FRÎNCU-CANDREA, R. 38), ar putea să fie un fals rotacism în poziție sintactică, fiind atestat numai în această expresie, sau o asimilare între *-n-* și *-r-*.

lui) sau neam de... = de origine, de naţionalitate. *Jder a aflat că, de neamul lui, acel slujitor e alvanit şi-l cheamă Grigore Doda.* SADOVEANU, F. J. 521, ap. DL. *Sînt, paşă neam de beduin, Şi de la Bab-el-Mandeb vin Să vînd pe El-Zorab.* COŞBUC, P. I 108. **A-şi trage neamul din ... =** a se trage din ... *Strămoşul nostr' Adam, Din care ne tragem neamu.* TEODORESCU, P. P. 166 [1].

★

Termenul face parte din categoria I a fondului nostru principal lexical (GRAUR, Î.F.PR. 52, 68) şi a fost explicat din magh. *nem*, care are şi sensul de 'gen, specie, seminţie, soi, viţă'. Grafia cuvîntului este identică în limba veche cu a lui *fel, feali*, de aceeaşi origine.

Îl găsim atestat încă în primele noastre texte de limbă din sec. al XVI-lea. Cuvîntul pătrunsese şi luase loc, ca sinonim, alături de r o d, g i n t u, s ă m î n ţ ă. După textele pe care le-am putut cerceta, cuvîntul era viu în Moldova, datorită, probabil, influenţei maramureşene exercitată în evul mediu.

După ALRM I/II h. 252 şi ALR II/I h. 136 cuvîntul se bucură astăzi de o puternică vitalitate în graiurile populare [2], find răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân ; împreună cu derivatele sale, el tinde să ia locul celorlalte sinonime ca : r o d, r u d ă etc. [3]. Termenul ne arată puternica influenţă a graiurilor transilvănene asupra limbii de dincolo de Carpaţi.

★

[1] Vitalitatea termenului şi reflexele lui chiar şi în alte domenii semantice, se văd şi din cîteva sensuri şi expresii care nu aparţin sferei semantice în discuţie : 1. 'specie, soi, fel, gen, varietate'. Cf. EMINESCU, O. I 87, DENSUSIANU, Ţ. H. 326, CIAUŞIANU, V. ; 2. *neam de pîine* = varietate de grîu. Cf. PAMFILE, D. 203 ; 3. *neamul omenesc* = genul uman, speţa umană, omenirea. Cf. ALEXANDRESCU, M. 4 ; 4. 'categorie de oameni care au interese comune'. *Ali Tudor... să pună capăt puterii nesătule a neamului ciocoiesc.* STANCU, D. 10 ; 5. 'uniune de ginţi în orînduirea comunei primitive' (DL) ; 6 (învechit, neobişnuit) 'sex' ; cf. VĂCĂRESCU, P. 200 ; 7. (învechit ; calc lingvistic) gen [gramatical]. *(În Gramatica* lui Eliade şi la Iordache Golescu, cf. IORDAN, L. R. C. 756 ; ILRL 464). Pentru diverse proverbe şi expresii cf. şi ZANNE, P. IV 485—489.

[2] El a fost reprimit, regional, în limba maghiară : *nyám* cu sensurile : 1. 'rudenie, generaţie' ; 2. 'rudă' (BLÉDY, INFL. 71 ; cf. F. D. I 114). Din limba română a intrat şi în limba saşilor : *ńeam*, 'neam, familie, origine' (BR. R. 37), apoi în graiul ceangău din Moldova *(nyám)*, unde coexistă alături de dubletul *atyafi* (WICHMANN, 104 ; cf. SCL VI, 336) ; tot aşa şi derivatele : *nyámassz* 'înrudit' şi *nyámszág* 'rubedenie, înrudire' (WICHMANN, 104 ; cf. C. L. V, nr. 1—2, p. 120).

[3] Sinonime pentru *neam* şi în celelalte dialecte:

În a r. (termen de circulaţie generală) : *fară, gintu, soi.* Sinonime aproximative (de mică circulaţie) : *Bimă* 'neam' (MIHĂILEANU) < alb. *bime* 'germoglio'. *Dămară* 'rasă ; neam' < tc. *damar* 'veine ; humeur' (T. PAPAHAGI, D.). *Fise* 'rudă' (MIHĂILEANU) ; 'parents, parenté' (< gr. φίσις) ; (cf. T. PAPAHAGI, D.), γ *enos* 'neam' < gr. γενος 'idem'. (GEAGEA, E. 426 ; cf. T. PAPAHAGI, D.). *Plasă* 'neam'(MIHĂILEANU, cf. gr. πλασις'formation ; création'). *Sireauă* 'tagmă, rînd, şir, genealogie, neam ; domeniu' (GEAGEA, E. 406, 407) < gr. σειριά, σειρά 'rang ; serie' (cf. T. PAPAHAGI, D.).

În a r. şi (rar) în m e g l. : *milete* 'neam' (PAPAHAGI, B. 138 ; cf. MIHĂILEANU ; T. PAPAHAGI, D.) < tc. *millet* 'nation'. Megl. *milet* 'neam ; soi' (GR. S. VI 166) ; vezi : *Gint, rod* ; în i s t r. : (rar) *parente* 'rudenie' (CANTEMIR, T. 174), it. *parente* 'idem'. *Svati* 'neamuri la nuntă'. Cf. s.-cr. *svak* 'Schwager' ; *svast* 'Schwägerin'.

Termenul *neam* e întrebuințat și ca particulă negativă sau ca adverb. Din expresii ca: *fără neam de ban în pungă* (ȘEZ. IV 142), *fără neam de tivitură* (GOROVEI, CR. S. 173) s-a ajuns la sensul 'de fel, de loc; nici un pic'. *N-am neam de făină* = n-am făină de loc (PAMFILE, J. II 156). *Ei ce bine trăiești și la mine neam să te gîndești.* IOVESCU, N. 107, ap. DA ms. (Des în Oltenia) *Nu i-am dat turcului neam, nici araci, nici sare.* VÎRCOL, V. 63. *Nu rîde neam; caută-n dreapta, caută-n stînga, neam; cît despre fructe, neam.* GR. S. VI 335.

Acad. Al. Graur (în GR. S. VI 334, 335) considera acest „neam" ca adverbial și întrebuințat independent de restul frazei (ca turc, *ioc*, sau țig. *canci*), derivîndu-l din negația maghiară *nem* 'nu'. Expresiile: *neam de tină, neam de ban*, trebuie înțelese ca: 'nici un soi de tină...'.

Tamas Lajos [1] arată că acest *neam* (întărire a negației) n-are nici o legătură cu cuvîntul maghiar *nem* „nu", ci cu românescul *neam*, numai acesta provenind din magh. *nem* 'Geschlecht, Art, Gattung, Genus'. Autorul amintește și pe lat. *gens* întrebuințat ca întărire a negației și păstrat în provensala veche și catalană. De asemenea, alb. *fare* servește atît ca întărire a negației, cît și cu sensul de 'neam, rudă'. Această afirmație o întărește și paralelismul de sensuri dintre *fel* (< magh. *féle*) și *neam* din limba română (vezi: *fel*).

Mai recent Luiza Seche [2] pornind de la sensul expresiei *neam de neamul meu*, demonstrează că aceasta ne duce la valoarea adverbială a substantivului, valoare necunoscută în Transilvania. Autoarea ajunge la concluzia că „substantivul și adverbul *neam* formează un cuvînt unic și că valoarea de adverb a cuvîntului a apărut pe teren românesc și, prin urmare, nu se explică prin particula negativă maghiară *nem*".

Iorgu Iordan [3] crede că *neam* (negație) și *neam* (subst.) este același cuvînt (*neam de*... = sămînță de...) și că nu avem de-a face cu o omonimie, ci cu o polisemie.

Răspîndirea teritorială a termenului *neam* și frecventa lui întrebuințare ne explică și derivatele, relativ multe pe care și le-a format.

Nemuréle s.n. pl. (dim. al lui *neam*; *rudă*) *De dorul de nemurele, Mi s-o-mplut trupul de jele.* PAMFILE, C. T. 216. *Să audă nemurelele de acasă.* ȘEZ. XXX 175. La TDRG: **nemureală** s.f.

Nemúț s.n. (dim. al lui *neam*; *rudă*) *Copii mici în legănuț, Nu știu cine li-i nemuț.* ȘEZ. II 80.

Német s.n. (col.) neamuri, rude. *D-or veni de bună voie* [boierii], *îi prindem cu tot nemetul lor aici.* ODOBESCU, ap. TDRG; cf. HODOȘ, M. D.; C.I.L.L. I 120.

Nem(u)șug s.n. 1. legătură de familie; rudenie, înrudire. *În puterea nemușugului* [călugărița] *venea tare adesea pe la curtea boierească.* I. CR. III 35; cf. STAN, M. 312; 2. rudă, neam. *Face pe nemușuguri să rîdă.* PAMFILE, M. R. I 92, ap. DL. Și: *nemșúg* (LB; cf. ALRM I/II h. 252, pct. 160, 251; *n(i)emșag* s.n. neamuri, rudenii; rude. *Nu-mi scapă cu tot*

[1] *Magyar eredetü román tájszavak*, în „Magyar Nyelv" LIV (1958), nr. 1, p. 89—91; cf. id. *Zum ungarischen Wortgut des Rumänischen*, în OMAGIU, I. p. 845—847.

[2] *Despre etimologia adverbului „neam"*, în L. ROM. XII, nr. 2, p. 147—150.

[3] *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 20—21.

nemşagul lui. COSTIN, GR. BĂN. II; cf. şi T. PAMFILE, I 60. **Şi: nem(o)şág** s.n. ALRM I/II h. 252, pct. 18.

Nemoténie s.f. (des la pl. col.) 1. rudenie; înrudire. *Minciuna... oarece nemotenie are cu gluma.* ŢICHINDEAL, F. 158, cf. Ţ.H. 51; COSTIN, GR. BĂN. II: TEAПA, GR. 246; 2. rudă, neam, spiţă. *El nu era nici un fel de nemotenie cu ea, putea deci... să se cunune cu ea.* CĂTANĂ, ap. TDRG; cf. CLOPOTIVA, I 78; Ţ.H. 51; ALRM I/II h. 252, pct. 109, 112. (La pl., rar) **nămetenii** (I. CR. IV 306: IZVORAŞUL, XV 29 — ambele în Vîlcea).

Nemotí IV refl. a se înrudi. *Cu care spunea postelnicul că se nemoteşte după spiţele pravilei* (Adev. lit., 20 mai 1934, p. 3, col. 6), ap. SCL XIV, nr. 1, p. 23.

Nemenie s.f. (arhaism) 1. rudă, ru(be)denie, neam. *În satul Sohat veţi găsi pe unchii mei, pe verii mei primari, pe verii de-al doilea şi toate rudele şi nemeniile noastre, toţi ţăranii clăcaşi.* DELAVRANCEA, ap. SCL VI, nr. 1—2, p. 88; cf. CIAUŞIANU, V.; VÎRCOL, V 96; C.I.I.L. I 120. *Sînt cam nemenii.* CIAUŞIANU, GL.; 2. (prin extensiune) categorie, specie, soi, breaslă. *Arheologi de fantezie, a căror nemenie a început a se-nmulţi la noi.* ODOBESCU, S. I 391, ap. DL.

Nem(u)í vb. IV refl. a se înrudi, a fi din acelaşi neam (TOMESCU, GL. 279; cf. LEXIC REG. 37).

Nemuire s.f. boierie, nobleţe. *Bună nemuirea sau nobilitatea sa.* ŢICHINDEAL, ap. DA ms.

Nemurí vb. IV refl. a se nem(u)i. *Hai, ne-om încuscri Şi ne-om nemuri.* MARIAN, NA. 364.

Nemurie s.f. înrudire, rudenie. *Nemuria dumitale cobora pe calea de din dos.* SADOVEANU, ap. SCL XIV, nr. 1, p. 23; cf. TDRG.

Răzneam s.n. (derivat cu prefix) rudă îndepărtată în linie ascendentă, strămoş (S.F.C. 38, 39).

Der. on.: **Neamiş, Nemul, Nemoiul, Nemoianu.** CDO.

NEMZAT

Maghiarism regional (< *nemzet* 'gens') în traduceri şi, pe această cale, pătruns şi la noi. În graiul moţilor a ajuns prin călătoriile acestora în şesul Tisei, unde îşi desfăceau vasele de lemn. Din Banat nu cunoaştem alte citate decît cel din Costin şi nu ştim dacă există în cercuri mai largi, sau e o influenţă cultă.

Nyámzat 'genus' (LEX. MARS. 116, 117). *Laudatz pre domnul tote nemzeturile*[1]. *Nu ştii că sintem nemzaturi laolaltă.* STAN, M. 312. *Niemzat, nemzet* 'neam, rudă'. *Blăstămat să fie neamneamzatu tău şi a lui.* COSTIN, GR. BAN. II[2].

[1] Stripszky H. és Alexics Gh., *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI századbeli román forditásban*, Budapesta, 1911, p. 123, 217.

[2] Cf. Tamás Lajos, *Fogarasi István kátéja*, Kolozsvár, 1942, p. 99—100.

NOROD

LB. şi DA ms. dau acestui cuvînt (< vsl. *narodŭ*; cf. MIHĂILĂ, Î. 144) şi următoarele sensuri, care intră în sfera preocupărilor noastre: 'popor, gint, limbă, seminţie, neam, naţie, rod, rudă'. *Cestu gintu (sămînţă* HUR, *rudă* COR [2], *rodului* DOS., *nîrod* COR.) *fiilor tăi cui me svătuiiu.* PSALT. |144. *Fostau, zice Unalia, pe vremurile lui Honorie, om din neamul acestora, hatman vestit în vitejie: fost-au şi altul dintr-acesta nărod, anume Aetie.* CANTEMIR, ap. DA ms. *De-acum sînteţi cu toţii un norod şi o familie.* BELDIMAN, N. P. I 22, ap. id. ib.; cf. C. L. II (1957), p. 75, 82.

OBÎRŞIE

De la înţelesurile de bază — topografice — (1. izvorul unei ape; 2. culmea dealului; 3. partea înaltă din fundul văii etc.) a ajuns, prin analogie, şi, uneori figurat, la sensurile: 'locul unde s-a născut cineva; familia, neamul din care se trage cineva; originea (socială)'. *Pentru începătura apostolilor şi... obîrşie ucenicilor.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Nu vă fuduliţi şi nu uitaţi obîrşia voastră.* CREANGĂ, ap. CADE. *Eşti bun de limbuţie, Dar unde ţi-e dovada de-naltă obîrşie.* ALECSANDRI, T. II 81. *Baba Rada avea nepoţi care învăţaseră prin şcoli şi se însuraseră cu femei bogate, faţă de care îşi tăinuiau obîrşia.* PAS, Z. I 191, ap. DL.

Sensurile date mai sus par a fi mai noi decît cele de bază (< vsl. *obrŭšie* < **ob* + *vrŭhŭ* + suf. *-ije*).

PORODIŢĂ

Porodiţă 'viţă, sămînţă'; 'geminem, progenies, propago, generatio' (LB.); 'germen, proles, origo' (LM. GL.). *Domni, carii sînt de viţă şi porodiţă neaoşi români.* ŞINCAI, ap. DA ms.; SD şi MAT. DIALECT. I 60 îl dau şi cu sensul de 'neam'; MAT. DIALECT. I 286 cu sensurile: 1. descendent, urmaş; 2. mai multe familii înrudite (cf. PAŞCA, GL.). În ALRM II/I h. 135 în pct. (sîrbesc) 37 pentru cuvîntul *familie*, s-a răspuns cu *porodiţă*. E şi aceasta o indicaţie pentru originea s.-cr. a cuvîntului: *porodica* 'urmaşi', *familie*'. Element slav mai nou.

ROD

Cuvîntul a fost răspîndit în textele noastre vechi, care au păstrat sensul de 'gens' al vsl. *rodŭ* 'neam, familie; origine, naştere'. (Cf. MIHĂILĂ, Î. 129).

Redăm numai sensurile care intră în sfera noastră. De obicei, la sg. col. cu sensul de 'copil, prunc, vlăstar, odraslă; urmaş, descendent,

progenitură'. *Sodomia nu naşte rod.* (*Carte rom. de învăţătură* (a, 1646). Bucureşti, 1961 p. 143). *Să fie lui dreaptă ocină ... şi a tot rodul său* (a. 1591). GCR I 38. [Mazilii] *şi rodul lor nu pot fi pedepsiţi trupeşte* (a. 1818). GCR II 20. *Îi părea rău ca să-şi părăsească soţia şi să se ducă în lume după cîştig, măcar că ea nu-l îmbucurase nici cu un rod.* SBIERA, P. 225.

Un sens, învechit, este acela de : 'familie ; neam, rudă, viţă' [1]. *Cît vor fi dintr-acel rod* (= neam MUNT.). PRAV. 940, ap. DA ms. *Tecla era... de rodu bunu şi slăvitu.* DOSOFTEIU, V. S. 26. *Să nu fie ca părinţii lor, gintu* (*rodu* DOSOFTEIU, *rudă* CORESI, *sămânţă* HUR.) *rău şi mînios.* PSALT. 155.

Tot în legătură cu sensul de mai sus este şi acela de 'generaţie'. *Nu se rădică de gintu şi gintu* (*de rudă şi rudă* CORESI, *din rodu în rodu* DOSOFTEIU, *den săm(ăn)ţă în sămă(n)ţă* HUR.) *fără reu.* PSALT. 14. *Să fie pomană ei şi soţului ei, şi a tot rodul ei, pînă a şaptelea rod* (a. 1751). BÎRLEA, Î. 51.

În limba de azi a trecut pe primul plan sensul de 'fruct'.

RUDĂ

Evoluţia şi sensurile termenului *rudă* sînt asemănătoare şi merg paralel, în foarte multe privinţe, cu ale sinonimului său *neam*. Această sinonimie ne-o confirmă şi unele citate, care, luate în parte, se încadrează în filiaţia semantică de la *neam*.

Mai întîi menţionăm sensul (învechit) de 'generaţie' : *Şi mila lui den rudă în rudă.* CORESI, EV. 192. *Pomeniră numele tău în toate rudele şi rude.* CORESI, ap. DHLR II 472. *Văzu Iov pre... fiii fiilor lui a patra rudă.* BIBLIA (1688) ap DA ms. *De aceea din neam în neam şi din rudă-n rudă, Toţi oamenii de la dînşii s-au tras rudă.* TEODORESCU, P. P. 182.

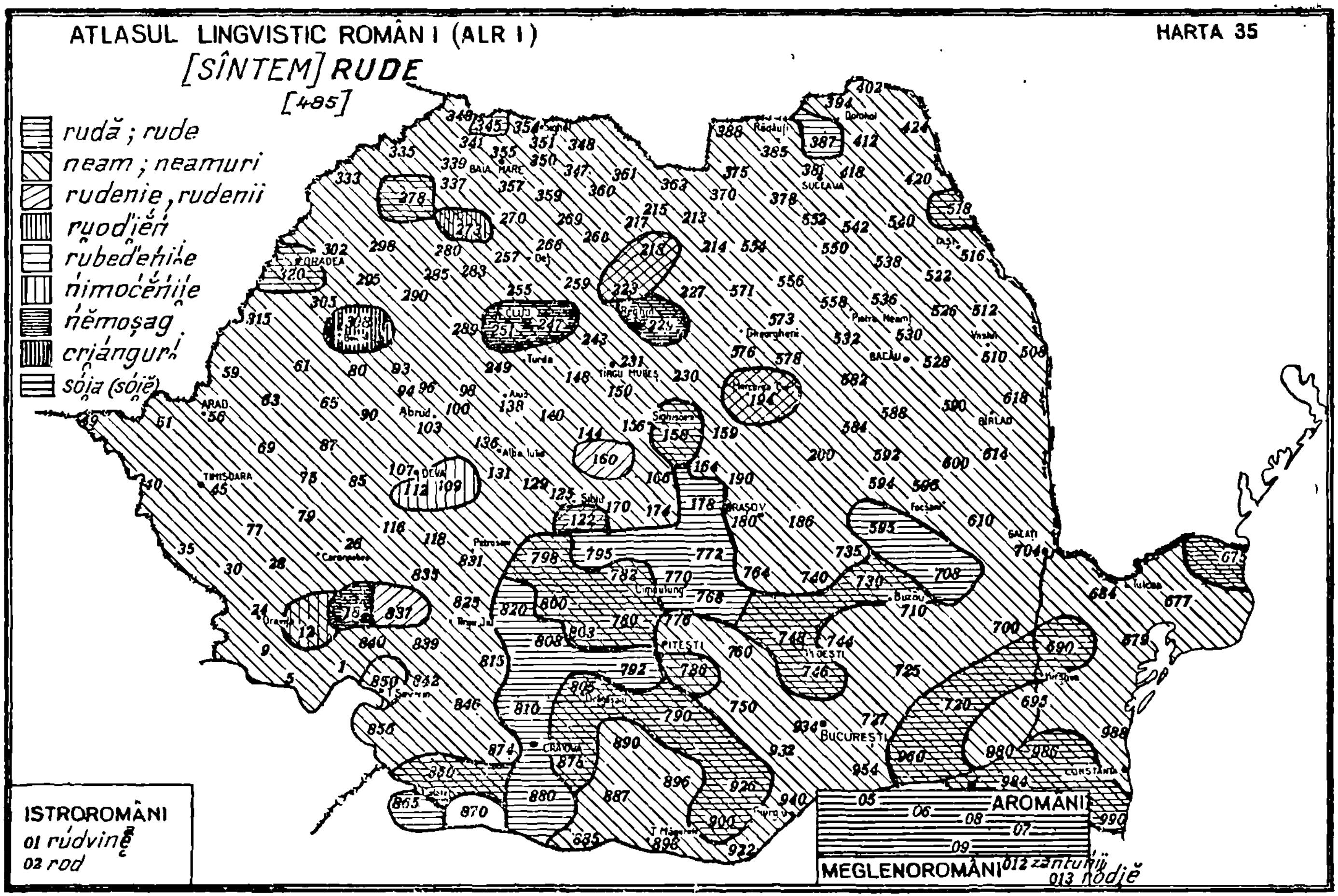
Un sens (tot învechit) este acela de 'popor, neam, trib, seminţie'. *Aceasta e ruda ce cere Domnul.* CORESI, ap. DHLR II 472. *Ruda omenească.* id. ib. *O rudă necredincioasă.* CORESI, EV. 76. [Enia] *se mută cu toată ruda lui, cu cîţi scăpase, în ţara Veneţiei.* MOXA, ap. GCR I 58. *Nemica numai mila rudei meale... m-au îndemnat spre aceasta, că văzui în neamul nostru mulţi ... cu învăţături striine* (a. 1644). GCR. I 97. *Ruda lui Israel* (în sec. XVI) = *seminţia lui Israel* (astăzi) [2].

Iată şi sensul (învechit şi popular) de 'familie, neam, viţă' : *Trufindu-se derep'ce că se ţinea de ruda lui Avraamu.* CORESI, EV. 230. *Nime din ruda mea să n-aibă a pîrî aiastă pîră.* CUV. D. BĂTR. I 77. *De noi de toată ruda iaste ertat* (sec. XVI). ROSETTI, LETTRES, 45. (Urmat de complinire) *Un om de rudă bună.* CORESI, ap. DHLR II 473. *O muiare de rudă mare.* VARLAAM, C. II 11, ap. DA ms. *O fată de ţăran şi de rudă mică.* id. ib. I 285. *De va fi om de rudă bună, atunce să-l scoaţă den locul lui o seamă de*

---

[1] Sens cunoscut în istr. *rod* (PUŞCARIU, ISTR. III 323 ; cf. MORARIU, CIR. 84 ; CANTEMIR, T. 178 ; COTEANU, ISTR. 18, 23 ; ALR II/I h. 136) < s.-cr. *rod* 'idem'. Tot în acest dialect şi derivatul (slav) : *rodbine* ; *rodvine* 'rudă, neam ; rudenie, rubedenie' (POPOVICI, D. R. 145 ; cf. GLAVINA, CAL. 76 ; PUŞCARIU, ISTR. III 323 ; MORARIU, CIR. IV 9, 22 ; CANTEMIR T. 178 ; COTEANU, ISTR. 18) < s.-cr. *rodbina* 'idem'. *Roditel* 'părinţi' (PUŞCARIU, ISTR. III 323) < s.-cr. *roditelj* 'idem'.

[2] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 47.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)
HARTA 35
[SÎNTEM] RUDE
[485]
rudă ; rude
neam ; neamuri
rudenie, rudenii
ruodʹiéń
rubedʹeńiłe
ńimočéńiłe
ńémoșag
criángurʹ
sója (sójě)
ISTROROMÂNI
01 rúdvinẹ̄
02 rod
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
012 zăntuńiĭ
013 ńodʹě
ORADEA
ARAD
TIMIȘOARA
BAIA MARE
SUCEAVA
IAȘI
CLUJ
BRAȘOV
BUCUREȘTI
CRAIOVA
GALAȚI
CONSTANȚA
PITEȘTI
BÎRLAD
BACĂU
SIBIU
DEVA

vreme. PRAVILA, ap. CADE; cf. ZANNE, P. IV 574, 575. *A fost odată ca-n povești, A fost ca niciodată, Din rude mari împărătești o prea frumoasă fată.* EMINESCU, O. I 167.

În compusul (neobișnuit) *rudă-începătoriu* s.m. = ctitor, întemeietor de familie sau de seminție, strămoș al unui neam. *Să-i facă pomeanele* [lui Avraam] *și sărbătoare de bucurie ca unui rud'începătoriu.* DOSOFTEIU, V. S. 217.

Abstracte indicînd raporturi de înrudire.

Cu sensul: 'origine, naționalitate, neam; clasă socială'. *De rudă deîn Pont.* CORESI, ap. DHLR II 473. *Aceasta se trage pre rudă din Laconia.* DOSOFTEIU, V. S. 9. *Și fiind unul din slugi de rudă grec.* SIMION DASCĂLUL, LET. 179. *Leu era rudă de armean.* MOXA, 382, ap DA ms.

Sensul cel mai răspîndit (care privește direct lucrarea noastră) în limba de astăzi este: 'persoană care face parte din aceeași familie cu alte persoane, unite între ele prin legături de sînge sau alianță' (DL). *Rudă* = consanguinitas, cognatio (ANON. CAR.). *Ruda* = consanguines (MAN. GÖTT.)[1]. *Brîncovanul... le era rudă.* NECULCE, LET. II 269. *Cela ce-și va sudui pre o rudă și suduiaște pre toate rudele sale.* PRAVILA, 940 ap. DA ms.; cf. CREANGĂ, P. 139; EMINESCU, N. 41; ALECSANDRI, P. P. 356. *Ține, doamne, mirele Să-și cinstească rudele.* FOLC. TRANS. II 185. (În stilul juridic) *Rude din sus* (ascendenți) 'părinții, moșii, strămoșii etc.'; *rude din jos* (descendenți) 'copiii, nepoții, strănepoții etc.; *rude de alăturea* (*colaterale*) 'frații, unchii, nepoții, verii etc.' (BUJOREANU, COL. 477). *Rudă colaterală* (S.F.C. II 33). E x p r. **A fi rudă** (sau **rude**) **cu cineva** sau **a-i fi** (cuiva) **rudă** = a face parte din aceeași familie, a se înrudi (cu cineva). *Toți sînt rudă, rudenie, rubedenie, cuscri, fini, nași, că pe nume curat nu-și zic.* DELAVRANCEA, S. 222, ap. DL. *Mi-e rudă* (ALR II/I h. 136, pct. 182, 769, 791, 848, 858). **A se ține rudă cu** (cineva) = a se socoti din aceeași familie, din același neam cu (cineva) (DL). **Pe rudă (și) pe sămînță** = 1. pe toți, unul cîte unul, fără excepție; 2. peste tot (cf. DL). *Am să-i toc la cap, am să-i zdrobesc pe rudă, pe sămînță* = am să-i distrug unul cîte unul, cu toată generația, cu tot neamul lor [2]. Bazat și pe citatul din domeniul păstoresc *berbece de rudă* = de prăsilă, reproducător, apoi pe faptul că *u* din rudă nu poate fi explicat din vsl. *rodŭ*, G. Giuglea contestă originea slavă a termenului nostru (< bg. dial. *rodá*, pron. *rudá* 'neam, rudă'; cf. MIHĂILĂ, Î. 130) și propune o bază autohtonă traco-dacă **ruda* 'sămînță, generație'.

Termenul se bucură de o largă circulație și este vechi în limbă [3]; el face parte din fondul nostru principal lexical (GRAUR, Î. F.PR. 52, 68) [4], dar sub presiunea lui *neam*, răspîndit probabil din Transilvania pe întreg teritoriul dacoromân, *rudă* se pare că pierde tot mai mult din vitalitatea pe care o avusese odinioară, în special în textele noastre vechi (cf. ALRM I/II h. 252 „Sîntem rude" și ALR II/I h. 136. „Mi-e neam").

[1] Cf. I. Gheție, *Considerații asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL XVII, nr. 1, p. 72.

[2] Cf. G. Giuglea, *Probleme semantice. Expresii cu dublete lexicale.* C. L. VII, nr. 1, p. 152.

[3] A pătruns și în graiul ceangău din Moldova *rudå* (WICHMANN, 124) unde se păstrează alături de dubletul *rokon* (MÁRTON, P. 561).

Sub forma рȣдѫ apare într-un document slavo-român din Țara Românească, din 1593, iar pl. рȣд[є] într-un document din Moldova, din 1650 (BOGDAN, GL.).

[4] Pentru diverse expresii și proverbe, cf. ZANNE, P. IV 569—575.

Comparativ, chiar şi derivatele lui *rudă* sînt mai puţine şi mai de mică circulaţie decît ale cosemanticului său *neam*.

Rudénie s.f. 1. rudă. *Aceste ... femei... lăsară casele-şi şi rudeniile şi se duseră în străinătate.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Rudeniile, maica-ţi se află sănătoşi.* NEGRUZZI, S. II 184, ap. DL; 2. legătura dintre persoanele de aceeaşi familie; înrudire. *Iarăşi mai crede poporul român a fi piedică la căsătorie şi rudenia sufletească, precum: cumătria, frăţia, cumnăţia.* MARIAN, NU. 64. (Jur.) *Rudenia cea duhovnicească* = rudenia din botez; *rudenia cea de iotesie* = adoptarea de copii de suflet (BUJOREANU, COL. 710, 712).

Rubedénie s.f. (cf. şi s.-cr. *rodbina*) rudenie. *Aş! abia ţi-ai întins mîna, sare ivărul la uşă, E-un congres de rubedenii, vreun unchi, vreo mătuşă.* EMINESCU, O. I 155. *Nu-şi mai ştie rubedeniile şi cuscrii şi finii.* SLAVICI, N. I 83, ap. DL. Şi: *rebedenie* s.f. *Rebedenie la rebedenie trage.* ZANNE, P. IV 569; cf. IZVORAŞUL, XV 29.

Rudişoáră s.f. Diminutiv al lui *rudă*. *Sînteţi două rudişoare C-aţi uscat rufele la un soare*, se zice despre o rudenie îndepărtată sau închipuită (ZANNE, P. IV 573).

Înrudí vb. IV refl. a fi rudă cu cineva, a se face rude. *Şi-l vor da în mîinile celora ce să rudescu cu sîngele şi va muri.* BIBLIA (1688), 140, ap. DA. *Se rudea Vladislav cu împăratul.* LET. I 288. *Vezi, aci nu prea ştim bine cum vine spiţa neamului, dar ştim de bună seamă că ne rudim.* GHICA, S. 267, ap. DA. *Familiile noastre se înrudesc.* SD. (Rar) Tranz. A face pe cineva rudă cu...*De te va rudi, bine rudească-te, iară de nu va vrea să te rudească, rudi-te-voi eu.* BIBLIA (1688) 193, ap. DA. Şi: (învechit) **rudi** v. IV (ANOM. CAR).

Rudení vb. IV refl. (rar) a se înrudi. *S-au rudenit cu răposatul.* L.L. VI 112.

Înrudit, -ă adj. care este rudă sau a devenit rudă (cu cineva). *Judecînd după asemuirea lor, aceste două numiri* [grive şi graure] *par a fi rudite,* ODOBESCU, III 29, ap. DA. *Familii înrudite.* SD. (Substantivat): *În capul satului s-au strîns: Părinţi şi fraţi şi înrudiţi Cu cei de cale pregătiţi.* NECULUŢĂ, Ţ. D. 99, ap. DL. Şi: (învechit) **rudit, -ă,** (cu negativul): **ne(în)rudit, -ă.** DA.

Înrudire s.f. faptul de a se înrudi (cu cineva); rudenie. *Din inima lor nu s-a şters purtarea necuviincioasă a spînului, cu toate îndreptările şi înrudirea lui.* CREANGĂ, P. 209. Şi: (învechit) **rudire** (DA).

Înrudit s.n. înrudire (DA).

SĂMÎNŢĂ

Ca şi la plante, la animale sau la om *sămînţa* e punctul de plecare pentru o generaţie; de la acest înţeles, prin extensiune, s-a ajuns la acela de *generaţie* (care se naşte din sămînţă) şi apoi la acela de neam [1].

[1] „La toate popoarele e foarte răspîndită compararea fenomenelor din lumea vegetală cu cele din lumea animală...” M. M. Pokrovski, ap. MIHĂILĂ, Î. 129, nota 2.

Sensurile care privesc discuţia noastră sînt, de obicei, învechite şi populare.

Sensul (col.) de 'copii, urmaşi, posteritate, descendenţi, progenitură' : *Nu vădzuiu... seminţa lui cerşitori pîre.* PSALT, SCH., ap. DHLR II 473. *Bunurile mele şi toată averea mea, precum şi împărăţia mea, vor rămînea la cei străini după moartea mea, că eu n-am sămînţă de bărbat.* RETEGANUL, P. III 13. *Că d'oi scoate sabia, Ţi-am prăpădit sămînţa.* TEODORESCU, P. P. 334.

'Generaţie' : *Nu me voiu rădica deîn sămînţă în sămînţă.* PSALT, HUR., ap. DHLR II 473. *În neamu şi neamu* (*rod* DOSOFTEIU, *sămînţă* HURMUZAKI) *adevărul tău.* PSALT. 258. *Să le fie pomană tuturor rodeniilor pînă la al şeptelea sămînţă.* BÎRLEA, I 81 ; f. id. ib. 89, 132, 141, 178.

Sensul cel mai răspîndit, însă, este de 'neam, familie, viţă ; popor, gintă ; trib'[1]. *Tare spre pămînt fi-va seminţa* (*neamu* PSALT. SCH., *rodulu* PSALT, VOR., *ruda* DOSOFTEIU) *lui.* PSALT. 240. *Aşa e şi semenţia pre spiţe* (ms. sec. XVI), ad. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 440, 445. *Altă sămînţă* (CORESI), *alte limbi* (COD, GASTER). C. L. II (1957), p. 83. *Cuvîntu împreună către toată semenţiia romenească.* VARLAAM, C. ap. Prefaţă. *De ce mergi înainte, numai peste pustietăţi dai ; parcă a pierit sămînţa omenească de pe faţa pămîntului.* CREANGĂ, P. 201. *Despre casă şi copii îţi dau dreptate : cît despre mine, poţi să te culci pe-o ureche, că nu ni-i sămînţa d-aşa! Neamu' nostru de zmei nu ştie ce-i şotia.* LUNGIANU, B. 134—135. *Neamţule, pierit-ar viţa Şi ţi-ar putrezi sămînţa : Nu m-ai dus cînd am fost mic, Şi mă duci cînd îs voinic. Nu m-ai dus de la măicuţă Şi mă duci de la drăguţă.* P. P.

Şi : (derivatul, învechit) seminţie. *Seminţe* (CORESI), *nemuri* (COD. VOR.), *semenţii* (COD. GASTER), ap. C. L. II (1957), p. 75. *Semenţia* 'rudenia' (LONGINESCU, LEGI. 416). *Pregiur sta priatenii, sămînţiile şi fraţii.* VARLAAM, C. 213, ap. DA ms. *Să-ş spuie anume bătrînii şi sămînţăia fără nici o oprealişte* (a. 1671). IORGA, A. 259. *Tătarii, seminţia care trăia mai mult din jafuri şi prăzi, năvăliră în Moldova.* ISPIRESCU, ap. CADE. *Roman-vodă fiind seminţie lui Cazimir, despre mumă, au năzuit acolo,* în *Cronicari munteni*, I, 249.

Alt derivat : sămînţenie s. f. (S.F.C. II 103).

Etimologia : < lat.* *semenţia*, adaptare la vsl. *plemen* 'sămînţă, neam, trib'.

SÎNGE

Sferei semantice din discuţia noastră îi aparţine, în dialectul dacoromân, numai sensul metaforic al acestui termen : 'obîrşie ; progenitură, familie, neam'. *O mumă iubeşte fiul, căci este al ei sînge, Căci l-a purtat la sînu-i, căci este viaţa sa.* BOLINTINEANU, O. 202, ap. DL. Expr. **Legături de sînge** şi **rudenie de sînge** (nu prin alianţă) = legături de rudenie (apropiată) (DL). **Frate de sînge**, vezi : *frate*. **Glasul sîngelui** — înclinarea firească de dragoste pentru familie (DL). **De sînge** — de neam, de familie. *Murise vecinul şi lăsase de moştenire fiilor şi nepoţilor*

---

[1] Sub forma : *szemunca* 'descendent, progenitură, generaţie, rubedenie' a intrat şi în limba maghiară (BLÉDY, INF. 85).

ura și vrajba de sînge. EMINESCU, N. 3. *Sîngele apă nu se face* = rudenia de sînge nu se uită. *Cf.* CREANGĂ, P. 38. **A fi de acelaşi sînge cu cineva** (sau) **a fi sîngele cuiva** = a fi rudă cu cineva, din aceeaşi familie, din acelaşi neam (cu cineva). *Toată lumea-i dintr-un neam, Numai eu pe nime n-am, Toată lumea-i dintr-un sînge, Numa-a mea inimă plînge, Toată lumea-i dintr-o viță, Numa io-s o rămășiță.* FOLC. TRANS. I 26 [1].

SOI

De la sensurile sale generale: 1. fel; 2. rasă; 3. varietate, speță, gen (cf. CADE), acest termen a ajuns ușor — prin extensiune — în sfera semantică a înrudirii, avînd aici sensurile de: 'neam (bun sau rău); viță (de oameni), seminție'.

Este avut și de soi înalt. STAMATI, ap. ȘIO. *E de soi țărănesc și cu gărgăuni de cucoană în cap.* GANE, ap. CADE. *Dar ciocoiul, C-așa i-e firea și soiul.* TEODORESCU, P. P. 296. *O seminție de oameni din acest sat ... spun că se trag ... din Transilvania. Soiul li se ține înainte: fața gălbăgioasă, ochii tulburi și vorba adusă cam pe nas.* ȘEZ. IV 16. *Uite-te mîndră la soi, Nu te-amesteca -n gunoi, Uite-te mîndră la viță, Nu te-amesteca -n tărîță.* P. P.

Termenul (< tc. *soĭ* 'race; noblesse'; cf. bg. *soi*; s.-cr., alb. *soj*; gr. σόϊ) e viu în sudul Dunării [2].

SPIȚĂ

Termenul (în sens figurat) înseamnă și 'grad de rudenie, generație'. *Așa e și semenția pre spițe, află-se suindu și pogorîndu* (ms. sec. XVI), în L. ROM. XIV, nr. 4, p. 440. *Tată-mie au născut pre mine ... iată este o spiță tată-mie și eu. De acia eu am pre fiiu-mieu, iată acuma doao spițe cu tată-mieu.* ÎNDREPTAREA LEGII, ap. TDRG. *Fiecare naștere se numește spiță* (CODUL CALIMACH); *spițele se socotesc după numărul nașterilor* (COD. DONICI) [3]. În legiuirile noi spițele se numesc grade. *Grad de rudenie* = raportul de apropiere între rude (DL). *Iară elalți a doua și a treia spiță mulți au fost.* CANTEMIR, HR. 93. *Erau și neamuri așa mai de departe, a cincea, a șasea spiță.* RETEGANUL, P. I 30. *Spița neamului* = arborele genealogic. *Mă întrebă de tată, mamă, frați, surori, parc-ar fi voit să-mi afle spița neamului.* GANE, N. II 90, ap. DL.

---

[1] Cf. în a r.: *him di un si'ndze* = sîntem rude (T. PAPAHAGI, D.); în i s t r.: *sănje* = neam, rubedenie, familie, norod, popor (MORARIU, CIR. IV 24; cf. *Gînd românesc* I (1927), nr. 11, p. 222; FĂT-FR. IV (1929), p. 69, 162, 217).

[2] În a r.: (cu circulație generală *soi, soïe* (JAHRESBER. I 23; cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU; OBED. T. 369; WEIGAND, AR. II 329; PAPAHAGI, S. 246; CAPIDAN, AR. 175; DR VI 187; FĂT-FR. I 150; CARAGIU, L. 70, 133; T. PAPAHAGI, D.; ALR II/I h. 135, pct. 010). În ALR I/II h. 255, pct. 07 și nota pct. 08, cu sensul de 'nuntași; neamuri la nuntă'; în m e g l. *soi* (PAPAHAGI, R. M. 64; cf. id. M. R. 251; GR. S. VII 200; CAPIDAN, MG. III 270).

[3] Cf. Tudor R. Popescu, *op. cit.*, p. 16.

Şi sensul de 'neam, seminţie, viţă' încă apare destul de bine conturat. *Au dintr-a drăculeştilor spiţă au fost?* ŞINCAI, HR. II 134, ap. DA ms. *Dar după nas li se cunoştea spiţa.* AGÎRBICEANU, ap. DA ms.

Pentru etimologie : cf. bg., s. -cr., rus. *spica.*

VIŢĂ

De la un sens de bază ca : 'ramură, viţa unei plante' (< lat. *vitea*), termenul a ajuns (figurat şi prin extensiune) la denumirea unei *familii* sau a unui *neam* [1], în comparaţie cu nobleţea unei plante, ceea ce rezultă şi din textele : *Ba eu zău nu te-oi lua, Deşi tata m-ar lăsa, Că viţa mea nu-i ca a ta, Viţa mea-i de grîu de vară, A ta, lele, de săcară. Viţa mea de grîu ales, A ta, lele, de ovăz.* HEM. 842 ; cf. MARIAN, NU. 33. *Nathan al douăzeci şi treile den viţa lui David.* DOSOFTEIU, V. S. 102. *Din a ta viţă şi neam Este-un pruncuţ de haram.* BÎRLEA, C. P. 159 ; JARNÍK-BÎRSEANU, D. 249. *Na-vă apă apă din părău, Că mirele-i din neam rău, Na-vă apă din fîntînă, Mireasa-i din viţă bună.* BUZILĂ, N. 816 ; cf. CABA, SĂL. 73. Expr. **Îl trage viţa** = ţine la neamul său (ZANNE, P. IV 686). Loc. adj. **De viţă** = 1. de neam bun. *Poate-i fi auzit ce-au păţit alţii mai de viţă decît dînsul.* CREANGĂ, P. 81. *Mai de soi şi mai de neam, Nu ca tine-un beţivan, Mai de soi şi mai de viţă, Nu ca tine-o rămăşiţă.* FOLC. TRANS. II 348 ; 2. rudă bună, de sînge. *Balaban şi cu Ioniţă, Ce-i este nepot de viţă Şi fecior de Novăciţă.* P. P., ap. DL.

OS

În sfera preocupărilor noastre intră numai sensurile (fig.) 1. 'neam, familie, seminţie, viţă'. *În zilele acestui Alexandru vodă rădicatu-s-au de la ţara ungurească Ştefan oarecarele, de s-au fost făcînd os de domn.* SIMION DASCĂLUL, LET. 212. *Un urmaş din osul lui* [Ştefan] *vodă* BĂLCESCU, M. V. 251, ap. DA ms. Expr. **A fi din os (sfînt)** = a fi din neam domnesc, din neam mare. *A murit încredinţat că-i os sfînt.* SADOVEANU, ap. CADE ; cf. ZANNE, II 382 ; 2. urmaş, descendent, progenitură. *E o nedreptate strigătoare la cer să te porţi astfel cu un os boieresc.* CAMIL PETRESCU, O. II 662, ap. DL.

LINIE

Neologism juridic din sec. XIX (cf. fr. *lignée* 'neam, viaţă, urmaşi') cu sensul : 'şirul de persoane între care există o legătură de rudenie ; filiaţie'. *Linia este dreaptă sau laterală. Cea dreaptă cuprinde pe născător şi născuţi* (suitori şi coborîtori) *cea laterală cuprinde rudeniile „lăturale".* BUJOREANU, COL. 560. *Nepot în linie dreaptă.* DL.

---

[1] *Viţă* sinonim cu *neam* apare mai întîi într-un ms. din sec. al XVI-lea. Cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 445.

GENERAȚIE

Cuvîntul a intrat în limbă ca neologism (cf. fr. *génération*) dar n-a pătruns în graiurile populare.

Sensuri: 1. posteritate, rînd de oameni; (învechit) rudă. *Proximitatea rudeniei se stabilește prin numărul generațiilor.* HAMANGIU, C. C. 159, ap. DA. Expr. **Din generație în generație** = 1. din tată în fiu (DL); 2. grad de filiațiune în linie directă. *Bunicul, tatăl și fiul aparțin la trei generații deosebite.* CADE.

Și: (învechit) *generațiune.*

Termeni rari sau efemeri

Pe lîngă termenii amintiți pînă aici, redăm mai jos cîțiva, care n-au decît o valoare relativă pentru problema noastră, fiindcă sînt rari sau efemeri, uneori o singură dată atestați, alteori numai în texte și deci fără circulație în graiul viu. Unii sînt neologici, amintiți în stilul juridic, alții sînt cuprinși în expresii necesare pentru a arăta scara sau gradele de înrudire. Îi amintim numai pentru a completa toată terminologia înrudirii.

Afin: neologism (< lat. *affinis* 'rudă, neam', cf. it. *affine)* savant introdus în sec. XIX prin limbajul juridic și preoțesc cu sensurile: 1. rudă (prin încuscrire). *În linia directă... este oprită... între afinii (cuscrii) de aceeași spiță, căsătoria.* HAMANGIU, C. C. 47, ap. DA; 2. cumnat (PAȘCA, GL.). Cu sensul 'înrudit', avînd, valoare adjectivală: *Din experiența directă, din cunoașterea de locuri și personaje afine cu cele descrise.* CONTEMPORANUL, 642, 4/2 [1]. Și derivatul: *afinitate* 'legătura dintre un soț și rudele celuilalt soț; înrudire; sinonime: cuscrie, cuscrenie.

Allofili (numai la pl.) considerat de GÁLDI, M. 215 ca „hapax legomenon" 'de alt neam; străin'. Cf. ILRL, 320. Atestat numai la Cantemir, *Istoria ieroglifică* 104 (cf. gr. ἀλλόφυλος).

Amfithalis (despre frați) născuți din același tată și din aceeași mamă. Element grec antefanariot, aparținînd limbajului juridic (ILRL, 352). Cf. gr. ἀμφιθαλής.

Aniodesu, grecism (cf. ngr. ἀνιάν; v. grec ἀνειων) (part. de la ἀνειμι = a sui, a merge în sus; (savant) atestat o singură dată cu sensurile: 'rude directe (tată, mamă, moși, strămoși)'. *adică rudele ce se trag dintr-înșii (care să numesc aniondescu)* [2].

Ascendent, -ă adj., s. m. și f. (jur., des la pl.) rudă în linie directă; generație anterioară (cf. fr. *ascendent*); sinonim (învechit): suitor (L. ROM. IV, nr. 6, p. 27). Expr. **Rudă ascendentă** = rudă în linie directă suitoare (părinți, bunici, străbunici). **Linie ascendentă** = linie genealogică suitoare (de la fiu la părinți, la bunici, străbunici etc.). **Ascendență** = linie de rudenie ascendentă; origine, obîrșie (cf. fr. *ascendence).*

---

[1] Cf. Luiza Seche, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală*, în L. ROM. IX, nr. 1, p. 57.

[2] Cf. M. Gregorian, *Syntagmátikon Nomikón*, în GR. S. III 146.

Cationdesu, grecism (cf. vgr. κάτειμι, cu part. κατιών) savant, aparţinînd ca şi *aniondesu*, terminologiei juridice, cu sensul 'rude directe (copii, nepoţi)'. *Rude de jos (adică cationdesu)*.[1]

Ceată s. f. (în interiorul obştii) 'familia mai mare a tuturor rudelor apropiate sau depărtate', ad. P. P. Panaitescu, *Obştea...*, p. 50; cf. v. sl. *četa* 'tovărăşie', cf. şi H. H. Stahl, *Contribuţii...*, III, p. 190 şi urm.

Chirigenca 'neamuri' (în Severin). COSTIN, GR. BĂN. II.

Consîngean, -ă (adj. şi subst.) aparţine stilului juridic, fiind o traducere şi adaptare a fr. *consanguin* şi avînd sensurile: 'rudă de sînge (cu cineva); frate sau soră (după tată)'. *Depărtează apoi pe toţi copiii... de acasă, trimiţîndu-i în vecini sau pe la consîngeni.* MARIAN, NA. 48. Şi (cu forma latinizată) *consangvin (consanguin)*, *-ă*. **Consîngenie** (cf. fr. *consanguinité*, lat. *consanguinitas, -atem)* = înrudire de sînge din partea tatălui. *Spiţa consîngeniei lor.* SBIERA, S. 17, ap. DA. Şi: *consîngenitate, consangvinitate, consanguinitate* (DA).

Corenie pe lîngă sensurile mai generale: 'început, origine, obîrşie, cap', termenul (< vsl. корєнь 'rădăcină') are şi sensurile (reg.) 'familie, viţă, neam', iar la CANTEMIR, HR. 58: 'genealogie'. În DA: *Măi, ce corenie* (= sămînţă, soi) *de om mai eşti şi tu!*

Descendent, -ă adj., s. m. şi f. cel care se trage din...; coborîtor, urmaş (cf. fr. descendant, -e); sinonim (învechit): p o g o r î t o r (L. ROM. IV, nr. 6, p. 29). **Descendenţă** = 1. înrudire în linie coborîtoare; filiaţie; 2. (col.) urmaşi (din acelaşi neam), posteritate. (Cf. fr. *descendance.*)

Eterothalis (despre fraţi) născuţi din acelaşi tată, dar din mame diferite. Element grec antefanariot, aparţinînd terminologiei juridice (cf. ILRL, 353). Cf. gr. ἑτεροθαλής.

Filiaţie înrudirea dintre descendenţi; descendenţă. *Poate încuviinţa înfierea cu toate efectele unei filiaţii fireşti.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2858, ap. DL. Şi: *filiaţiune*. (Cf. fr. *filiation.)*

Genunchi (rotacizat) *gerunchi*. Îl găsim în limba veche (< lat. pop. *genuc(u)lum)* cu sensul de 'neam, ginte, seminţie, trib; naţiune, popor'. *Blagoslovescu-se de elă toate gerunchile (rudele* CORESI, *neamurile* DOSOFTEIU) *pămîntului.* PSALT. 142. *Şi mută în fsatele lor gerunchile (genunchile* PSALT. SCH., *seminţele* CORESI, *neamurile* DOSOFTEIU) *lu Israilu.* id. 161. Aceleaşi înţelesuri le are şi vsl. *kolěno*, a cărui însemnare traducătorii în limba română o redau mecanic; e deci un calc servil după acest cuvînt. Cu sensurile mai îndepărtate ale acestui termen, legate de anumite practici şi la alte popoare, s-a ocupat V. Bogrea, *O problemă semantică,* în DR. II 664—666. Mai recent, acad. E. Petrovici îmi comunică că termenul se întrebuinţează în Banat cu sensul de „generaţie".

Genealogie s. f. spiţa neamului: înşirarea strămoşilor cuiva după gradul lor de înrudire (< gr. γενεαλογία; cf. fr. *généalogie). A neamurilor ghenealoghie (adecă corenie).* CANTEMIR, HR. 58, ap. DA. *De zece ani mă pisezi cu genealogiile.* C. PETRESCU, A. R. 26, ap. DL. **Genealogic,** -ă adj. = relativ la genealogie, de genealogie (cf. fr. *généalogique). Arbore genealogic* = desen în formă de arbore din care se vede filiaţia membrilor unei familii (spiţa neamului), cu indicarea gradului de înrudire dintre ei. Şi (învechit): *ghenealoghie* s. f.

[1] M. Gregorian, *Syntagmátikon Nomikón,* în GR. S. III 146.

Haimă (des peiorativ) viţă, neam (prin părţile Năsăudului). *Rea haimă de om.* SCURTU, GL.

Inoplemenic neologism literar şi învechit (< vsl. иноплеменникȣ 'de alt neam'), cu acelaşi sens în limba română. *Mie alţi striiri (seminţe* CORESI; HURMUZAKI, *inoplemenici* DOSOFTEIU) *plecare-mi-se.* PSALT, 114; cf. 234. *Bătîndu-se cu inoplemenicii.* DOSOFTEIU, V. S. 2. Întrebuinţat şi de Cantemir: *innoplemennic.* Cf. L. ROM. II, nr. 6, p. 13; SCL XI, nr. 3, p. 606.

Lăturaş (jur.; învechit) rudă colaterală. *După fraţii şi nepoţii de fraţi toţi ceilalţi lăturaşi moştenesc după spiţa rudeniei.* CARAGEA, L. 73, ap. DA ms. Cu acelaşi sens şi: **lăturalnic** (derivat tot din *lature*, ca şi *lăturaş*). Cf. Gr. Brîncuş, *Un glosar juridic din 1815*, L. ROM. IV, nr. 1, p. 31.

Modrig neam rău şi mojicos. *Se zice despre cineva care e rău crescut: N-ai ce-i face, aşa e modrigul lui.* T. PAMFILE, III 90; cf. DR IV 807. Cf. *modrigală* 'apă murdară, mocirloasă' (CIAUŞIANU, V.); *modrigăli* vb. IV 'a spăla rufele de mîntuială' (PRIBEAGUL, P. R. 57); *modroagă* 'poreclă dată unuia care umblă mereu cu sînul plin de codri' (RĂDULESCU-CODIN). La baza cuvîntului stă ideea de *prost, murdar.* Rădăcina acestor cuvinte pare a fi aceeaşi, iar înţelesul (cu ideea de *urmă, rămăşiţă rea)* încă ne face să credem că ele se înrudesc.

Oardă de la sensul său iniţial 'cete (tătăreşti sau turceşti'), cuvîntul a ajuns să însemneze — tangenţial — 'seminţie, neam'. *Oardă rea* = neam rău. *Rea oardă e omul acesta.* COMAN, GL. Şi: urdie (literar: *ordie*) = 1. adunătură de oameni; 2. familie. *Am fost la nuntă cu toată urdia.* L. ROM. XII, nr. 2, p. 155 (în regiunea Suceava). (Pentru etimologie cf. tc. *ordu urdy*; s.-cr. *ordija*, pol. *orda, horda*; azi neologism după fr. *horde).*

Ocină de la înţelesul de proprietate ereditară, bun primit de la părinţi (lăsat în dar) urmaşilor; moştenire, părinţie — prin extensiune — s-a ajuns şi la sensul de neam, descendenţă, urmaş, moştenitor, rudă'. *Închiră-se într-însul toate ocinile (părinţiile* DOSOFTEIU, *moşiile* HURMUZAKI, *familiae gentium* CORESI, *neamurile* BIBLIA 1638) *limbilor.* PSALT. 38. *Le merge pe ocină* = se zice despre o boală care se moşteneşte în familia cuiva (REV. CRIT. IV 145, ap. DA ms.). Cf. vsl. *otĭčina*; bg. *očina* (< *otec* 'părintesc, patrimoniu').

Omofil tot de-un neam, de-o seminţie, tot de-un fel. Atestat numai la D. Cantemir, *Ist. ierogl.*, 122; cf. ILRI, 326. Cf. gr. ὁμόφυλος GÁLDI, M. 143.

Părincă (cu sens neprecizat) familie, neam (?). *Dat-am a noastră scrisoare la mîna dumnealui, ca să biruiască cu bună putere dumnealui muntele care se chiamă Brătila, cu toată părinca dumnealui* (a. 1673). BUL. COM. IST. II 255, ap. DA ms.

Pojganie rubedenii (PAŞCA, GL.).

Prirod neam, străneam, viţă. Slavonism literar < *prirod* 'proles'. *Unii vor să zică, că neamul acesta al romanilor sau din elini să fie, nici rodul prirodul lor din grecii Troadeni să li să tragă.* CANTEMIR, HR. 100 ap. DA ms.

Rageá (des la pl.) rude; protectori. E x p r. **A avea răgele** = a avea protecţie (sprijin), (SD.). *Nu-l vaiet că are ragele.* RĂDULESCU-CODIN. Şi: *răgea*; *regea* 'rugăminte' (SD.; cf. CADE). Etimologia: cf. tc. *reca, rica* 'speranţă' (SD.; cf. ar. *riğe* s. m., *riğeale* s. f. 'rugăminte' (< tc. *redjâ* 'idem') (T. PAPAHAGI, D.).

Răgulă neam, seminţie, ginte. *Şi la acela ospăţ i-au omorîtu pre toţi, cîţi era Cantemireşti mai aproape; şi de atunce s-au strînsu aceia răgulă la dînşii.* Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei.* Ediţia Ion. St. Petre, Bucureşti, 1943, p. 166; cf. *Miron Costin*, ediţia critică de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 112,

513. *Păgîni din toate regule, Veniți cu daruri destule* [=Afferte domino patriae gentium] *Și nu era nime să să simță, În regula lor cu neputință* [= Et non erat in tribubus eorum infirmus] *Acolo să ne suim cu gloate Din regulele domnului toate* [— Illuc enim ascenderunt tribus domini]. G. Seulescu, *Glosarul Psaltirii în versuri a lui Dosoftei*, în „Buciumul Român" II, 14; cf. TDRG. Și : *regulă*.

Rasă (cu sensurile din sfera noastră semantică) seminție, neam, gintă, popor; obîrșie. *Alții înțeleg prin pesimim o boală care bîntuie toate rasele, toate civilizațiile*. GHEREA, ST. CR. I 53, ap. DL. Etimologia : neol. < fr. *race* 'idem'.

Răsad de la sensul botanic cunoscut tuturora (cf. bg. разад, s.-cr. *rasad* 'idem') se găsește (fig.) și cu înțelesul de 'neam, seminție'. *Să rîdem, dar, viteaz răsad, Să fie-un hohotit ș-un chiu Din ceruri pînă-n iad*. COȘBUC, ap. MIHĂILĂ, Î. 70.

Rocoșag s. n. 'neamuri (ȘEZ. XXV 131, în Vașcău-Bihor); rubedenie' (IZVORAȘUL XIV 1935, în Nadeșu-Cluj). Maghiarism restrîns, fără vitalitate lingvistică (< magh. *rokonság* 'idem').

Stepenă, element vechi cărturăresc (< vsl. *stepeni* 'rang, treaptă') cu sensurile : 'viță ; neam, familie ; grad de rudenie'. *Nu va putea feciorul nice nepotul pînă a opta stepenă (viță* MUNT.) *ca să ceară giudeț, ca să cearte pre tată-său*. PRAV. 890, ap. DA ms. *Cela ce va ucide pre altul... rămîne moșia să fie domnească, de vreme ce nu vor fi alți moșneani dentr-acea stepenă ce-au fost ucigătoriul. (Carte românească de învățătură* 1646, București, 1961, p. 91.) *Pînă la Ruvin, feciorul lui Iacov, stepenele seminției le întinde*. CANTEMIR, HR. 168, ap. DA ms.

Strană de la sensul de 'soi, rasă (la vite') (MAT. DIAL. I 288) prin extensiune, a ajuns și în domeniul preocupărilor noastre, cu sensul de 'neam ; viță, sămînță' (prin ținutul Năsăudului), întrebuințat, de obicei, cu sens peiorativ. *Rea strană de om* = rău neam de om (SCURTU, GL.).

Șira (învechit < *șir)* genealogie. *Dovezi din istoriile cele vechi pentru șiraoa familiei neamului Cantacuzinilor*. IORGA, L. I. 169, ap. DL.

VIII

CONCLUZII GENERALE

Pe măsură ce, în cursul lucrării noastre, am studiat fiecare termen în parte, am tras şi concluziile care rezultau la fiecare din capitolele respective. Repetarea acestor concluzii o credem de prisos. Ne mărginim deci numai la cele de ordin cu totul general.

I

La o privire cît de sumară a lucrării noastre, ceea ce rezultă din primul moment este originea latină a numeroşi termeni, aproape toţi cuprinşi în fondul principal lexical al limbii noastre. Se pare că în nici un alt domeniu lexical al limbii noastre nu avem un număr atît de impresionant de elemente latine, ca în acest sector al termenilor de înrudire. În adevăr, aproape toţi *termenii de bază* îşi au originea în limba latină, ca şi corespondentele lor respective din întreagă Romania.

Pentru a evidenţia mai bine acest lucru am clasificat [1] termenii în felul următor:

a) Termeni (de bază) din limba română cunoscuţi *în toate limbile romanice*: bărbat, cumătră, cumnat, fiastru, fie, fiu, frate, ginere, gint, mamă, mărit, muiere, nepoată, nepot, noră, om, părinte, soacră, socru, soră, văduvă, văr.

b) Termeni cunoscuţi *în limba română şi în majoritatea limbilor romanice*: cuscră, cuscru, cusurin, cusurină, fată, femeie, fiastră, june, nun, tînăr, unchi, văduv.

c) Termeni folosiţi *în limba română şi parţial în Romania*: auş (lat. avus), bătrîn, făt, fin, fină, geamăn, mămîne, mătuşă, nat, nună, soţ, tată, tătîne, vitreg.

d) Derivate pe teren românesc din *cuvinte moştenite din limba latină* (tot termeni de bază): bunic, bunică, fiică, frăţine, fîrtat, surată, vară, cumătru, cumnată, soţie, vitregă.

e) Termeni din limba latină *numai în limba română*: fecior, fecioară (cu rezervă: băiat, spuri); în ar. năiarcă (nearcă), nercu, luţ.

Din înşirarea tuturor acestor termeni reiese, am putea spune, că avem în faţă *tabloul complet al terminologiei familiei* [2] *la români* şi că

[1] Nu am trecut aici acei termeni de origine latină care intră numai tangenţial sau cu sensuri parţiale în domeniul preocupărilor noastre, cum sînt: *casă, creştin*, neologicul *generaţie*, *genunchi, însurăţel, legătură, limbă, linie, mascur, născător, os, sînge, viţă* etc.

Foarte puţini dintre aceşti termeni prezintă o altă evoluţie semantică în restul Romaniei. Cf. REW.

[2] Verbele (de origine latină): *însura, mărita, căsători, cununa*, la fel denumesc acţiuni importante în legătură cu familia.

această terminologie demonstrează şi ea în modul cel mai evident *latinitatea limbii şi poporului român*, precum şi *legătura indestructibilă dintre limba română şi celelalte limbi romanice*. Ca aproape în tot restul Romaniei avem cîte un *singur* termen pentru denumirea fiecărei noţiuni *(naş(ă), fin(ă)* etc.). În limbile slave, de exemplu, multe din aceste noţiuni sînt exprimate prin perifraze [1].

Este adevărat că ne aflăm într-un sector dintre cele mai rezistente ale lexicului, ceea ce au constatat şi pînă acum lingviştii noştri [2], şi că aceste cuvinte, deoarece exprimă idei generale, durează cu tenacitate [3]; nu e însă mai puţin adevărat că termenii de înrudire din limba română întăresc afirmaţia după care ,,spiritul Romei şi limba prin care el se manifesta au continuat să cucerească Dacia şi după evacuarea ei oficială [4] (PUŞCARIU, L.R. I 419). Desigur că la acestea au contribuit şi alţi factori. ,,Peste tot unde limba latină s-a încrucişat cu limbile unor populaţii aflate pe o treaptă de dezvoltare social-economică mai înapoiată, ea a biruit şi a înlocuit graiurile locale'' [5].

Dacă alături de termenii de înrudire menţionaţi mai adăugăm proverbele, expresiile (cf. *Făt-Frumos*, *tot natul* etc.), zicătorile, locuţiunile şi mai ales numeroasele derivate (de la aceşti *termeni de bază)*, precum şi unele sensuri noi, dezvoltate pe terenul limbii române, atunci ne apare cît se poate de clar şi evident *valoarea şi importanţa elementului latin, în vechimea, conservarea, vitalitatea şi familia bogată a acestor termeni* [6].

În cadrul repartizării dialectale a termenilor de înrudire de *origine latină* (ne preocupă în primul rînd tot termenii de bază, chiar dacă unii dintre ei intră numai cu unele sensuri în cadrul lucrării noastre sau au în prezent o circulaţie mai restrînsă), iată cum se înfăţişează materialul nostru :

a) *comune celor patru dialecte româneşti* : bărbat, bătrîn, cumnat, cumnată, cuscră, cuscru, fată, fecior, fie, fiu, frate, ginere, june, mamă, muiere, nepot, om, soacră, socru, soră, tată, tînăr;

b) în *dialectele dacoromân, aromân şi meglenoromân* : fîrtat, femeie, gint, mascur, nepoată, noră, nun, nună, soţ (ie), tătîn, văr :

c) în *dialectele dacoromân şi aromân* : auş, fiastră, fiastru, geamăn, fiică, fină, fin, mărit, nat, părinte, surată, vară, văduv, văduvă;

d) în *dialectele dacoromân, aromân şi istroromân* : făt, fecioară;

e) în *dacoromân şi meglenoromân* : mumîne;

---

[1] Cf. D. Copceag, *Elemente structurale romanice în lexicul românesc*, în SCL XVI, nr. 4, p. 453—455, unde se dă şi un tablou comparativ.

[2] Cf. mai recent Iorgu Iordan, *El lugar del idioma rumano en la Romania*, în *Beitraege zur romanischen Philologie*, I (1961), p. 172—173.

[3] Cf. C. Mierlo, *I nomi romanzi delle stagioni e dei mesi*, Torino, 1904, p. 16.

[4] Cf. şi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 15. Deoarece termenii în discuţie exprimă noţiuni cu care operăm la tot pasul, am socotit de prisos să le mai aplicăm şi statistic principiile cuprinse în lucrarea aceluiaşi autor : *Circulaţia cuvintelor în limba română*, Sibiu, 1942, principii dezvoltate apoi în lucrări ulterioare. Cf. mai nou lucrarea lui Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, 1965.

[5] Cf. *Formarea limbii şi a poporului român. Apariţia primelor state feudale pe teritoriul ţării noastre*, Editura politică, Bucureşti, 1962, p. 9.

[6] De altfel, *Istoria României* (vol. I, Bucureşti, 1960, p. 788—790) menţionează termenii de rudenie între elementele de bază ale latinităţii limbii noastre.

f) în *dacoromân și istroromân* : cumătră, cumătru ;

g) *numai în dacoromân* : mătușă, vitreg, vitregă, unchi și (cu rezervă) băiat, spuriu.

h) *numai în aromân* : luțu, nercu, nearcă, cusurin, cusurină (aceste două din urmă comune cu dialectul meglenoromân).

Este știut că existența unui cuvînt din dacoromână în unul sau mai multe din dialectele sud-dunărene trebuie să arate unitatea românei primitive comune. Priviți prin prisma acestei constatări, termenii de înrudire aparțin deci românei primitive comune și — alături de numeroase cuvinte din alte sfere semantice — ne ajută „să reconstituim stadiile vechi ale limbii române dintre secolul al VII-lea pînă în al XVI-lea, cînd apar primele noastre monumente scrise, și putem explica numeroasele forme din limba română de astăzi" [1]. Avem de-a face deci în cazurile acestea cu *conservări semantice anterioare despărțirii dialectelor.*

Acești termeni dovedesc legătura dintre dialectele limbii române și, în același timp, evidențierea înrudirii cu romanitatea apuseană.

Unitatea din trecut și din prezent a limbii noastre ne-o confirmă de asemenea și *uniformitatea terminologiei* (ariile generale și compacte) pe întreg teritoriul limbii române a unor cuvinte ca : fată, fecior, gemeni, ginere, mamă, nepoată, nepot, noră, părinte, soacră, socru, tată (motiv pentru care n-am mai dat hărțile acestor cuvinte). Această uniformitate provine, în primul rînd, din fondul latin al terminologiei noastre, ceea ce au constatat și lingviștii străini [2].

Unele forme de bază ale termenilor în discuție(*nănaș-naș*, *verișoară* etc.) se găsesc în Transilvania — arie conservativă, dovedită și de numeroase alte fapte de limbă — de unde ele au înaintat spre sud, sud-est și sud-vest, unde astăzi găsim numai derivatele lor. Acest fapt este deosebit de important din punct de vedere istroric și etno-lingvistic, deoarece ne arată că „nu atît din sud spre nord s-au petrecut înaintări de populație și limbă, ci din Transilvania spre periferiile ei" [3].

În rezumat, *latinitatea*, *repartizarea dialectală*, *uniformitatea lexicală* și *situația generală de pe hărțile* ALR ale termenilor discutați aici (la care se adaugă argumentele arheologice, toponimice etc.) demonstrează cu prisosință netemeinicia teoriei imigraționiste a românilor și întărește concluzia că „*poporul român* și *limba românească*, rezultat al romanizării elementului autohton daco-moesic, al asimilării treptate a slavilor și a altor populații

[1] Cf. D. Macrea, *op. cit.*, p. 61.

[2] Cf. J. Boutière, *Quelques observations sur les cartes lexicologiques de l'Atlas linguistique de la Roumanie*, în „Etudes romanes dédiées à Mario Roques...", Paris, 1946, p. 194 ; Karl Jäberg, *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des Dacorumänischen Sprachgebietes*, în „Vox Romanica", V, 1940, p. 51 și urm.

[3] Cf. G. Giuglea, *Elemente pentru a cunoaște istoria formării limbii și poporului român. Problema alimentării vitelor și a omului la dacoromâni*, în c. L., p. 53—61, cu două hărți ilustrative ale termenului latin *solum* > *sor*, care prezintă o evoluție geografico-lingvistică aproape similară cu aceea a termenilor *nănaș-naș*. Cf., în această privință, și articolele lui S. Pușcariu, Al. Rosetti și E. Petrovici, citate la *Nănaș-Naș*. Cf. și Karl Jaberg, *Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dakorumänischen Sprachgebiets*, în *Vox Romanica* V (1940), p. 49 și urm. ; Ernst Gamillscheg, *Despre originea românilor*, în *Revista Fundațiilor* VII, nr. 8 ; Ștefan Meteș, *Emigrările românilor din Transilvania în veacurile XIII—XIX* (lucrare sub tipar).

așezate pe teritoriul României de azi, s-au format, în ultimele secole ale mileniului I e. n., în spațiul de la nordul Dunării de jos, avînd ca teritoriu-nucleu ținuturile de deal și de munte ale Daciei" [1].

În lucrarea noastră capitolul privitor la elementele de origine latină este, evident, cel mai vast, ceea ce dovedește limpede că populația care a venit să se așeze în Dacia, a venit cu un limbaj bine închegat și destul de puternic, ca să poată rezista pînă astăzi, în cele mai multe cazuri [2]. Subliniem, deci, importanța acestei nomenclaturi *pentru timpul de formație a limbii și poporului român.*

II

Într-un domeniu atît de conservativ ca cel de care ne ocupăm, este aproape imposibil de crezut că populația autohtonă a Daciei n-a lăsat urme.

Trecînd în revistă fazele istorico-lingvistice în care se pot situa diverșii termeni, constatăm că alături de elementele latine, atît ca vechime cît și ca importanță, ne atrag atenția elementele provenite din substratul autohton (sau considerate autohtone).

Termenii : *baci, copil (?), mire (?), moș, prunc,* cu o semnificație atît de adîncă și necesară în limba oricărui popor, fac parte din elementele străvechi ale limbii noastre. Genetic, unii dintre acești termeni vor trebui urmăriți pînă în limbile indo-europene.

Oricîte discuții s-au dus sau se vor duce în jurul etimologiilor acestor termeni, nu se poate scăpa din vedere *vitalitatea acestora, intensa circulație în limbă și contribuția lor la îmbogățirea limbii.* Toate aceste fapte pledează pentru vechimea în limbă a acestor termeni, lucru recunoscut de toți aceia care s-au ocupat cu originea lor.

Copil și *moș* fac parte din fondul nostru principal lexical (ultimul avînd numeroase derivate de semantism agrar). *Baci* și *prunc* au făcut și ele foarte probabil parte din fondul principal (GRAUR, Î. F. PR, 109), iar despre importanța lui *mire* în complexul termenilor familiali, credem de prisos a mai insista.

Aceste cuvinte au pătruns în limba română „de la populație de limbă indo-europeană care a venit în strîns contact cu romanitatea în spațiul carpato-balcanic, în epoca formării graiului (= limbii, n. n.)

---

[1] Cf. *Istoria României* I, București, 1960, p. 808 ; cf., în special, cap. VI : *Formarea limbii și a poporului român*, p. 775—808 ; cf. și P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 17 : „. . .este evident că toți scriitorii din veacurile XIV—XVI care au cunoscut, cei mai mulți în chip direct, pe români, au fost impresionați de latinitatea limbii române. . .".

[2] „Caracterul romanic al limbii române nu poate fi pus la îndoială ; ea posedă trăsăturile romanice, ba chiar, în multe privințe, le posedă mai pure decît celelalte limbi. . . / ; /. . . s-ar putea spune că româna prezintă evoluția latino-romanică în forma cea mai nealterată". W. Meyer-Lübke, *Rumänisch and Romanisch*, p. 35—36, ad IORDAN, L. R. p. 391 ; cf. Iorgu Iordan, *Locul limbii române în cadrul Romaniei*, în SCL XV, nr. 6, p. 687—702, id. *Româna și spaniola arii laterale ale latinității*, SCL XV, nr. 1, p. 14 ; id. *Structura gramaticală a limbii române*, SCL XV, nr. 5, p. 563—570 ; Maria Iliescu, *De la latină la română*, în SCL XVI, nr. 1, p. 67—75 ; Al. Rosetti, *Despre locul limbii române printre limbile romanice*, SCL XVI, nr. 2, p. 175 și urm.

românesc (secolele III—V e. n.), şi anume... de la traco-geto-daci" (RUSSU, TR. D. 130).

Termeni vechi etno-familiari ca: *gint* (pl. *ginture)*, *seminţie* şi *moş* (la care am adăuga *sat* şi *cătun* 'vatră', apropiate şi ele măcar tangenţial de sfera terminologiei noastre) dovedesc păstrarea instituţiei prefeudale a obştii cu rămăşiţe gentilice la români, anterioară migraţiunii popoarelor în Dacia; un argument lingvistic în plus pentru viaţa sedentară şi continuitatea poporului român [1].

III

Se ştie că problemele lingvistice albano-române au preocupat încă de mult timp pe învăţaţii străini şi români. Noi nu vom face aici istoricul lor şi nu vom relata nici concluziile — uneori greşite — la care au ajuns diverşi istorici, filologi sau lingvişti din trecut [2]. Ne limităm aici la semnalarea cîtorva *paralelisme* sau *coincidenţe lexicale albano-române*, care privesc direct termenii cercetaţi în lucrarea noastră.

Cuvinte autohtone comune cu albaneza ca: *baci*, *copil*, *mire (?)*, *moş*, *moaşă* (unele din ele comune şi cu alte limbi balcanice) datează încă din fondul lingvistic străvechi indo-european sau carpato-balcanic, nefiind împrumuturi ci moşteniri [3]. Acad. Emil Petrovici în *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii româneşti* (L. ROM. IX, nr. 1, p. 81), vorbind despre limba albaneză, conchide: „Albaneza prezintă aşa dar două straturi romanice, unul mai vechi, din epoca simbiozei albano-preromâne, altul mai nou, din epoca în care strămoşii albanezilor au ajuns în contact cu romanitatea de pe litoralul Mării Adriatice".

În lumina acestei aserţiuni constatăm într-adevăr că albanezii nu posedă decît un număr relativ redus de termeni autohtoni pentru diverse

[1] *„Formarea poporului nostru este legată de obştile teritoriale care se întind pe toată aria lui de formaţie*... Vechimea obştilor teritoriale în Transilvania, Ţara Românească şi Moldova arată că aria de formare a poporului nostru trebuie căutată *pe întreg acest teritoriu, ca o continuitate străveche a elementelor băştinaşe.* Terminologia de origine latină şi tracică din limba română privitoare la viaţa obştii ţărăneşti arată că are rădăcini adînci în antichitate". (P. P. Panaitescu, Obştea..., p. 20—21.)

[2] O bibliografie aproape completă a acestor studii ne-o dă — pînă la data apariţiei cărţii sale — PHILIPPIDE, O. R. I, p. XIV—XL; în vol. II autorul se ocupă numai de această problemă. Cf. şi Th. Capidan, *Raporturile albano-române*, în DR II p. 445—554; I. Şiadbei, *Albanais et roumain commun*, în „Revue internationale des études balkaniques", II (6), 1938, p. 446—461.

[3] Cf. *Istoria României* I, p. 782. În legătură cu diverse probleme actuale relative la limba albaneză, vezi mai recent: V. Gheorghiev, *Dakisches Substrat in der rumänischen Lautlehre*, în SCL XI, nr. 3, p. 481—484; idem, *Sur l'ethnogenèse des peuples balkaniques — le dace, l'albanais et le roumain*, în „Studii clasice" III, 1961, p. 23—27; ROSETTI, L. R. II_3 81 şi urm.; I. I. Russu, *Raporturile limbii române cu albaneza şi cu substratul carpato-balcanic*, în C. L. VII, nr. 1, p. 107—131; id. în *Revue de linguistique*, VIII, nr. 2, p. 253—277; Gr. Brîncuş, *Observaţii asupra etimonurilor albaneze din DLRM*, în SCL XII, nr. 2, p. 193—201. Cf. şi recenzia lui C. Poghirc despre lucrarea: *Linguistique Balkanique* vol. I—III, Sofia, 1959—1961, în SCL XII, nr. 4, p. 594—601; Ivan Popović, *op. cit.*, p. 213. DM la 81 cuvinte româneşti comune cu albaneza, dă 380 de derivate pe teren românesc, iar CADE dă 195 de derivate faţă de 54 cuvinte de bază. Cf. D. Macrea, *Compoziţia istorică şi tendinţele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în C. L. V, nr. 1—2, p. 45—46.

grade de înrudire [1]. Despre ceilalţi termeni autorul afirmă că au fost împrumutaţi de la români. C. Tagliavini [2] arată că în limba albaneză cuvintele pentru înrudirea *agnatio* sînt în cea mai mare parte de origine indoeuropeană, iar cele pentru *cognatio* sînt de origine latină.

Iată termeni de înrudire de origine latină, comuni limbii române şi limbii albaneze [3] (amintiţi aproape toţi şi în expunerea de fapte) [4]: bărbat : varvat (nu direct din latină, ci împrumut din gr. : βαρβάτος); cumătru : kumptër; cumnată (ă) : kunat (ë); cuscru : krushk; cusurin(ă) : kushëri, kushërirë; fară : farë; femeie : fëmjë; fiastru : vieštrë; fin : fijan; ginere : dhëndër; gint : ģint; mamă : mëmë; mascur : mashkull; mătuşă : emtë, năiarcă (nearcă) nercu : njerk m. njerkë f.; nepot : nip; nun : nun; părinte : prind; unchi : ungj, unk; văduv (ă) : ve (i, e); vitreg : vitkur [5].

În general, elementele latine din albaneză ocupă un loc intermediar între limba română şi cea dalmată [6].

IV

După termenii de origine latină, locul de frunte în terminologia sferei semantice a înrudirii îl ocupă lexicul de origine slavă. Amintim aici cuvintele mai importante şi problemele care se leagă de ele.

Desigur în atenţia noastră primul loc îl ocupă cuvintele populare de origine slavă-daco-moesică (vechi bulgăreşti) [7] care aparţin celui mai vechi strat al acestei influenţe, deci datează din primul contact al românilor cu slavii (unele fiind comune tuturor dialectelor româneşti sau numai unora dintre ele). Astfel sînt : *babă, jupîn(?), maică, maştehă, mezin, nene, nevastă, rod, rudă, vornic, tete, tiz.*

Unele dintre acestea, ca : *babă, nevastă, tete* pot avea etimologie multiplă [8] şi păstrează, în acelaşi timp, sensurile din limbile slave, încît ar putea fi cuprinse într-un subcapitol intitulat „polisemie slavo-română" [9].

Urmează alte cuvinte, monosilabice (tot vechi şi ele) ca : *brat, sin, zet,* provenite din slava administraţiei şi cancelariilor româneşti şi care, la fel, şi-au păstrat sensul iniţial din limbile slave.

---

[1] Cf. I. A. Candrea, *Limba albaneză în raporturile ei cu limba română* (curs litografiat), Bucureşti, 1930—1931, p. 37—38. Autorul citează numai următorii termeni : bărbat, femeie, mamă, bunic (ă), străbunic (ă), fiu, fiică, băiat, fată, frate, soră, socru, soacră, ginere, noră.

[2] C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1959, p. 148.

[3] Cîţiva dintre aceşti termeni prezintă în limba albaneză un semantism special. Cf. şi S. Puşcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, 1920, p. 32—33.

[4] Cf. Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891; Institut i shkencavet, *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tirana, 1954.

[5] Pentru elemente comune ale limbilor balcanice şi „uniunea lingvistică" balcanică, cf. termeni ca : bade, copil, fară, gint, nene. Cf. şi ROSETTI, L. R. II_3 32 şi urm.

[6] Cf. MIHĂESCU, L. L. 43—44; ROSETTI, L. R. I_3 50.

[7] Cf. E. Petrovici, *Daco-slava*, în DR X_3, p. 233—277; Ivan Popović, *Geschichte...*, p. 288; ROSETTI, L. R. III_3 58 şi urm.

[8] Cf. Al. Graur, *Etimologie multiplă*, în S. L., p. 67—77.

[9] Cf. G. Mihăilă, *Unele probleme de semantică a celor mai vechi împrumuturi sud-slave în limba română*, în SCL IX, nr. 3, p. 358.

Dintre termenii de adresare şi respect între rude, comuni diverselor limbi slave, amintim : *bade*, *nan-nană (naică)*, *lele*, *dată*.

În ultima categorie intră cuvintele de origine slavă intrate mai recent în limbă, la diverse zone de contact cu popoarele slave înconjurătoare [1] (unele din ele avînd circulaţie regională, restrînsă) ca : *baistruc*, *ceace*, *daică*, *dever*, *druşcă*, *gagă*, *hazeică*, *leică*, *maie*, *năleapcă*, *pochinzer*, *pocriş (ă)*, *secă*, *sfaşcă*, *snaia*, *uică*, *uină*, *znaică*.

Desigur că dintre aceste cuvinte, luate în ordinea importanţei, a vitalităţii şi circulaţiei lor în limbă, locul de frunte îl ocupă termenii slavi daco-moesici. Unii din ei ca : *babă*, *nene*, *nevastă*, *rudă (bade?)* au intrat în fondul principal lexical al limbii noastre.

Observăm însă că elementele lexicale de origine latină de care ne ocupăm se îmbină în mod armonios cu cele autohtone şi slave chiar şi la începutul stereotip al basmelor, ceea ce iarăşi este o dovadă de vechimea în limbă a acestor termeni : dr. *A fost odată un moş şi o babă* sau *A fost odată o babă şi un moşneag* ; ar. *Era nă oară un auş cu nă moaşi* (PAPAHAGI, B. 34, 29), *Era ună oară nă moaşi c-un auş* (id. ib. 26, 28, 30) ; megl. *Baba şi cu dedu* (= bunic) (PAPAHAGI, M. R., II, p. 5), *Am un ded moş cu ună barbă lungă pană-n pimînt* (= prazul), (id. ib., p. 51, 52, 53) ; istr. *Un did şi o babă siromaş n-a vut niş ato nego dvanais ove* (POPOVICI, D. R. IX, partea a II-a, p. 9).

Păstrarea exactă a înţelesurilor din limbile slave şi, pe lîngă aceasta, lărgirile de sens care au avut loc în limba noastră sînt, în acelaşi timp, şi o dovadă a vechimii unor astfel de cuvinte în limba română. Noi nu le putem deci considera simple „împrumuturi" din limbile respective, ci cuvinte care au continuat să trăiască şi să convieţuiască în limba slavilor amestecaţi cu populaţia romanică. Această populaţie romanizată îşi avea termenii latini sau autohtoni pentru diverse noţiuni de rudenie. Deci cuvintele slave nu introduc o noţiune nouă, ci se ataşează celorlalte sinonime, coexistă alături de ele, contribuie la îmbogăţirea vocabularului limbii, iar, în privinţa circulaţiei, ele le egalează pe celelalte sau, uneori, chiar le depăşesc.

Mai amintim aici şi afinităţile semantice şi cuplurile sinonimice slavo-latine (sau latino-slave) ca : *nevastă-soţie-femeie-muiere* ; *babă-moaşă-bătrînă-bunică* ; *bătrîn-bunic-ded* ; *maşteh (ă)-vitreg (ă)* etc.

Aceste influenţe ne introduc în epoca de *convieţuire îndelungată* între poporul român şi slavi [2], convieţuire care a dus în mod firesc la *bilingvismul masiv slavo-român* de odinioară [3]. Cuvinte ca cele amintite reprezintă şi

[1] Cf. Emil Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, în „Balcania" VIII (1945), p. 235 ; Ivan Popović, *op. cit.*, p. 481.

[2] Cf. Emil Petrovici, *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, în „Transilvania", 73 (1942), nr. 2—3, p. 149—156 ; Ivan Popović, *op. cit.*, p. 196—209, 464, 465. „Convieţuirea romano-slavă din spaţiul dacomoesic a luat sfîrşit prin romanizarea slavilor din Dacia şi slavizarea romanilor din Moesia", *Istoria României*, I, 1960, p. 797.

[3] „Trebuie să considerăm, de asemenea, ca definitiv stabilit şi faptul că perioadei de asimilare completă a limbii slave i-a precedat o lungă fază de bilingvism". S. B. Bernştein, *Cu privire la legăturile lingvistice slavo-române*, în OMAGIU, I. p. 78 ; cf. şi ROSETTI, L. R. III_3 35 şi urm.

situaţia de „bilingvism generalizat" (SCL IX, nr. 3, p. 359) [1]. Ele oglindesc în acelaşi timp viaţa socială, familiară, convieţuirea intimă, îndelungată şi paşnică a poporului român cu slavii.

Prin aceste fapte se evidenţiază astfel importanţa istorico-lingvistică şi socială a terminologiei cercetate de noi [2].

V

O bună parte din termenii studiaţi de noi reflectă în ei viaţa materială şi spirituală a poporului nostru şi oglindesc prefacerile sociale (chiar şi cele economice şi culturale) din diverse epoci, scoţînd în evidenţă, astfel, caracterul social al limbii.

1. Termeni ca: *baci*, *făt*, *fecior*, *fată*, *fier*, *gint* etc. ne introduc în străvechea ocupaţie a poporului nostru: *păstoritul*. Aceşti termeni ne arată influenţa vieţii pastorale asupra limbii generale româneşti şi, în acelaşi timp, ne dovedesc că limba unui popor este complexul terminologiilor tuturor ocupaţiilor sale de-a lungul veacurilor. Termenul *bătrîn* (< lat. *veteranus)* este în legătură cu viaţa militară, iar *moş*, *frate* (*de ocină*, *de funie* etc.) în legătură cu viaţa agrară.

2. Unii dintre termenii în discuţie ne introduc în diverse perioade din trecut, alţii ne vorbesc de epoca contemporană a istoriei noastre.

Convieţuirea dintre poporul român şi minoritatea maghiară în Transilvania [3] ne-o atestă termeni regionali, ca: *bitang*, *celed*, *cimotie*, *gazdă*, *mărădic*, *nemzat* şi alţii, ca *şogor* şi *neam*, cu largă circulaţie în graiurile populare. Unele sensuri ale lui *neam* ne fac să presupunem anumite stratificări sociale din trecut, iar situaţia pe hartă a acestui termen — ca şi a altora despre care s-a mai vorbit — ne înfăţişează treceri de populaţie românească care s-au făcut, în cursul timpurilor, din Transilvania spre Ţara veche de odinioară.

Sensul social al unor termeni, în ceea ce priveşte Transilvania, ca: *lătină*, *limbă*, *naţie* reflectă în ei antagonismul şi disensiunile care au existat în trecut între diversele religii şi naţionalităţi ale acestei provincii. Se ştie că acest antagonism a fost întreţinut de către clasele dominante din fostul imperiu austro-ungar cu scopul de a putea stăpîni şi exploata mai bine diversele naţionalităţi care se găseau între hotarele şubrede ale statului habsburgic multinaţional.

O dată cu noua orînduire din ţara noastră, aceşti termeni, de altfel cu circulaţie destul de restrînsă, sînt sortiţi pieirii.

---

[1] Tot o epocă de bilingvism presupune şi calchierea unor termeni ca: *frate de cruce*, *genunchi*, *limbă*, *sămînţă*, *tînăr* etc.

[2] „Datele lingvistice de care dispunem pînă în prezent ne dovedesc că limba pe care a vorbit-o populaţia slavă de pe teritoriul ţării noastre în sec. IX—X este o limbă slavă meridională de răsărit (bulgară), care, în această perioadă, a exercitat o puternică influenţă asupra limbii străromâne". *Istoria României* I, p. 747, Bucureşti 1960; cf. Iorgu Iordan, *Structura gramaticală a limbii române*, în SCL XV, 1964, p. 563—570 şi Al. Rosetti, *Situaţia limbii române între limbile balcanice*, în SCL XVI, 1965, p. 313—322.

[3] Cf. *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, Bucureşti, 1964, în special articolul lui Miron Constantinescu, V. Curticăpeanu ş. a., *Cu privire la problema naţională*, p. 93—189.

3. Stăpînirea vremelnică turcească ne-o amintesc termeni ca: *babalîc*, *neneacă*, *ogeac*, *oglu*, *soi*, *zade*; iar despre cea grecească (fanariotă) mărturisesc termeni ca: *afendachi*, *babacă*, *papucă*, *ţaţă* [1]. De altfel aceste turcisme şi grecisme, legate de respectivele epoci sînt intrate deja în fondul pasiv al limbii române (cu excepţia lui ţaţă), viu în unele graiuri şi astfel utilizat uneori şi în limba literară.

4. O parte a termenilor de înrudire oglindesc diverse aspecte speciale ale vieţii sociale a poporului nostru. Tratamentul vitreg (legiferat chiar) a mamei şi a copilului din flori în regimul burghezo-moşieresc este reflectat de diferiţi termeni peiorativi, ironici şi dispreţuitori la adresa acestora (vezi: *Copil din flori*). Situaţia inferioară a femeii în trecut, sau mijloacele prin care soţul îşi exercita „autoritatea" asupra soţiei se reflectă în diverse citate, în special proverbe şi locuţiuni, pe care le-am dat la termenii respectivi (*muiere*, *soţie*, *nevastă* etc.).

O evoluţie istorico-semantică interesantă prezintă şi termenii *rumân* şi *boreasă*, cu trecerea lor de la sensul social la cel familiar [2].

Că limba e oglinda vieţii omeneşti [3] ne-o dovedesc termenii: *socru* şi mai ales *soacră*, cărora le lipseşte sufixarea diminutivală hipocoristică. Din expunerea de fapte de la aceşti termeni reiese şi reflectarea în limbă a deselor conflicte şi antagonisme dintre *soacră* şi *noră*.

5. Între unele cuvinte cercetate de noi şi diverse obiceiuri populare există o strînsă legătură, termenii respectivi fiind, astfel, importanţi şi valoroşi pentru trecutul poporului nostru.

Este adevărat că unii din aceşti termeni (puţini la număr şi pe cale de a dispărea), ca: *ursit (ă)*, *mătcuţă*, *surată*, poartă pecetea obscurantismului şi a superstiţiilor întreţinute de către clasele exploatatoare din trecut. Alţi termeni, însă, ne ajută să pătrundem în viaţa spirituală sănătoasă şi profundă a poporului nostru şi să desprindem anumite semnificaţii de ordin social.

Denumirile: *frate* (între haiduci), apoi termenii: *frate de cruce* şi *fîrtat* (acesta din urmă de pe vremea comunităţii *româno-slave)*, oglindesc o rudenie artificială, care avea — între altele — şi rolul de a lupta împotriva asupritorilor maselor populare, formă de luptă frecventă în acele timpuri (haiducia).

La un popor agricol şi de păstori, cum a fost în trecut poporul nostru, rolul *năşiei*, al *cumătriei* şi al *finiei* în coeziunea familiei a fost destul de mare şi a avut un puternic caracter conservativ. Prin această prismă ne explicăm autoritatea *naşului*, reflectată în diverse expresii, proverbe sau zicători, precum şi *năşia de baştină*. Tot un puternic conţinut social cuprind şi termeni ca: *tată-socru*, *mamă-soacră*, *copil de suflet* sau verbul *a se gineri* (despre un fecior). Chiar şi aplicarea denumirii înalţilor demnitari ai statului de odinioară la terminologia nunţii (cf. *vornic*, *vorniceasă*,

---

[1] Referinţele noastre sînt raportate aproape exclusiv la dialectul dacoromân. Influenţele străine (turceşti, greceşti, bulgăreşti, serbo-croate, albaneze etc.) exercitate asupra dialectelor sud-dunărene, le-am arătat la fiecare termen în parte.

[2] Vezi T. Papahagi, D. p. 17.

[3] „... limba este o oglindă a proceselor şi a stărilor din realitate" (Acad. Al. Graur, *Raportul dintre factorii interni şi cei externi în istoria limbii*, în L. ROM. XIV, nr. 1, p. 18).

împărat, împărăteasă, crai-nou), la fel nu este lipsită de o semnificaţie socială.

Cuvinte ca cele înşirate mai sus lămuresc originea unor obiceiuri şi vechimea acestora, după cum şi invers, obiceiurile ne arată originea şi înţelesul cuvintelor [1], demonstrînd interdependenţa dintre factorii etno-sociali şi cei de limbă.

Sentimente de ataşament şi generozitate, de apreciere a omului, de armonie şi legătură sinceră între indivizi şi popoare exprimă sintagmele *om-frate* sau *popor-frate*, create în cadrul noii societăţi socialiste.

6. De la clasele suprapuse de odinioară încă ne-au rămas urme în terminologia noastră, deşi cu o frecvenţă destul de redusă. E adevărat că datorită unor condiţii speciale, termeni ca: *boreasă*, *cocon* şi *jupîn* au pătruns în graiurile populare, dar sensul lor începe să se deprecieze chiar în aceste graiuri, devenind anacronice în noua orînduire din ţara noastră. În schimb, termeni ca: *maman*, *papa*, *oncle*, *tanti* au făcut totdeauna parte din jargonul snobismului burghez de altă dată, fiind importaţi de către cosmopolitismul sec. XIX [2], dar şi ei sînt sortiţi pieirii.

7. Se ştie că la slavii meridionali cunoaştem o formă de comunitate familiară, numită *zadruga* [3]. Ea cuprindea în sînul ei atît rudele în linie dreaptă, cît şi pe cele prin alianţă sau adopţiune. Fraţii şi verii şi după ce se căsătoreau rămîneau în aceeaşi casă sau în aceeaşi curte, împreună cu părinţii şi cu copiii lor.

Se pare că această formă de convieţuire în comun a existat şi la români [4] În cadrul unor astfel de familii lărgite [5], copiii şi nepoţii trebuiau să facă distincţia denumirii diverselor rude, care erau destul de numeroase. Astfel ne explicăm termeni ca: *unchi mare*, *unchi mic* şi în general terminologia sinonimică bogată pentru *unchi* şi *mătuşă*, în special în Banat, deci în imediata apropiere sau convieţuire cu sîrbii. La fel se explică şi termenii: *tată mare*, *tată mic*, precum şi *mamă mare* cu sensurile: 1. bunică; 2. mătuşă; 3. cumnată (tot în Banat).

---

[1] Cf. N. Drăganu, *Cuvinte şi obiceiuri*, în ARH. FOLK. II, p. 1—19.

[2] Cf. Valeriu Ciobanu, *Satira „bonjurismului" în literatura rusă şi română*, în L. L. II, p. 61—88.

[3] Cf. Dr. D. M. Kauschansky, *Rechtshistorische und rechtsvergleichende Forschungen zum altserbischen und — slawischen Familienrecht*, în *Revue Internationale des études Balkaniques*, II (Beograd), 1936, p. 98—114; *La Zadruga*, în *Bul. soc. române de geografie*, L (1931); ROSETTI, INFL. 18; K. Marx şi F. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. II, Bucureşti, 1955, p. 234 ş. u.; H. H. Sthal, *Contribuţii...*, II, p. 109—110; Ivan Popović, *op. cit.*, p. 650.

[4] „Familiile de altă dată, de care îşi mai aduc aminte bătrînii satului, din spusele celor mai vechi decît ei, se compuneau din grupul întreg de rude apropiate (părinţi sau fraţi, cu toţi copiii lor şi cu copiii acestora, de-a valma; într-o perioadă prolifică, pînă la 30—40 de persoane). Faptul trebuie pus în corelaţie cu starea neîmpărţită a averilor şi mai ales cu păstoritul". Tr. Herseni, *Studiul genealogic al populaţiei*, în Ţ. II. p. 60; cf. şi I. Bogdan, *Românii şi bulgarii*, Bucureşti, 1895, p. 17.

[5] Cf. V. Bogrea, *Urme bizantine în româneşte*, în *Lui Nicolae Iorga*, Omagiu, Craiova, 1921, p. 61. Se explică expresia *a fi într-o pită* (= a convieţui în comun; despre părinţi şi copiii lor căsătoriţi), atestată într-o jalbă din 1723 a „săboraşului" românesc din oraşul Bistriţa. De altfel, expresia e cunoscută şi astăzi prin părţile Năsăudului, unde acest mod de convieţuire se practică încă, dar în cazuri rare şi cu un număr mai mic de persoane.

Probabil tot această necesitate a distincției rudelor a creat denumirea de *tata-socrul*, *mama-soacra* [1].

Ca încheiere, rezumînd problemele atinse de noi în acest subcapitol, observăm că o parte din termenii studiați conturează în chip sigur o epocă din istoria limbii și poporului nostru. „În istoria vocabularului — scrie acad. V. V. Vinogradov — se reflectă nemijlocit și concret dezvoltarea societății, istoria poporului" (SCL V, nr. 1—2, p. 8). Deși terminologia noastră are un puternic caracter conservativ, ea se pretează totuși la interpretări în legătură cu evoluția culturii materiale și spirituale a poporului nostru (IORDAN, ÎNTR. 102). Se evidențiază și în felul acesta adevărul fundamentat de lingvistica marxistă că evoluția limbii trebuie examinată în strînsă legătură cu istoria societății [2].

VI

Din faptele prezentate în studiul nostru putem să desprindem o serie de observații lingvistice privind formarea cuvintelor în limba română și să formulăm și unele considerente în legătură cu procedeele de dezvoltare semantică specifice limbii noastre.

1. O constatare care se impune, pe baza materialului cercetat, este în legătură cu lărgirea sferei de întrebuințare a cuvintelor.

Mulți termeni de bază se caracterizează prin pluralitatea de sensuri Unii au devenit polisemantici chiar în cadrul înrudirii, așa cum s-a demonstrat la fiecare termen în parte. (Cf. *babă*, *frate*, *mamă*, *moș*, *moașă*, *tată*, *tete* etc.)

Menționăm și contribuția diverselor obiceiuri la crearea termenilor și la polisemantismul lor, ceea ce se constată în special la rudenia artificială.

Evoluția paralelă de sensuri a termenilor românești polisemantici confirmă, în parte, teoria „cîmpului semantic" sau „asociativ" a lui Trier, precum și adevărul, exprimat încă în 1895 de lingvistul rus M. M. Pokrovski, după care : *Cuvintele cu înțeles asemănător au, în general, o istorie semantică asemănătoare* (vezi SCL IX, nr. 3, p. 370).

Alți termeni, cum sînt : *cumătru*, *cumnat*, *cuscru* și mai ales *văr*, și-au format sinonime chiar în cadrul restrîns al termenului propriu-zis.

Termeni ca : *cumătru*, *cuscru* etc. și-au lărgit mult înțelesul de bază, încît oscilațiile semantismului lor devin uneori aproape imperceptibile (contagiuni semantice, transfer de sensuri etc.).

---

[1] Cf. N. Iorga, *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1929, p. 19.

[2] Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, în special, p. 505—513: *Ce este lingvistica marxistă*. Cf. Lopatnikova N. N., Movchovitch N. A., *Précis...*, p. 28 și D. Macrea, *Aplicarea marxism-leninismului în lingvistica românească*, în Studia Univ. Babeș-Bolyai, t. III, nr. 6, s. IV, fasc. 1, Philologia, p. 12: „Cea mai importantă directivă metodologică este de a studia limba în strînsă legătură cu istoria poporului care a creat-o și o vorbește. Această directivă rezultă din teza marxist-leninistă a caracterului istoric și social al limbii". Cf. și B. Cazacu, *Verbe cu sufixe diminutivale*, în SCL I, p. 97 : „...schimbările lingvistice se explică prin caracterul social al limbii : limba reflectă natura socială a relațiilor dintre vorbitori".

Bogata sinonimie semantică a unor termeni ca: *unchi*, *mătușă*, *tătăișă* etc. se explică — în parte — ca fiind un rezultat al influenței popoarelor vecine sau mai ales a populațiilor conlocuitoare, iar sinonimia, și mai bogată, pentru *copil din flori* am explicat-o la acest termen.

Cînd unii termeni denumesc și o funcție socială specializată (*moașă* 'sage-femme'), ei își lărgesc sfera; sensul specializat ocupă locul de frunte, iar celelalte sensuri cad pe-al doilea plan.

Menționînd concurența dintre diferiți termeni, mai ales sub raport semantic, am urmărit și diversele sinonimii sau relații de sinonimie. Am constatat astfel o strînsă împletire de cuvinte autohtone (*moș-moașă*) cu sinonime latine (*auș*, *pap*, *bătrîn*, *bunic*) sau slave (*maie*, *dedă*, *babă*). Din punctul de vedere al circulației, aceste sinonime sînt, unele, *noționale* sau *ideografice* (cu sfere semantice care se acoperă parțial), altele *absolute*, altele *stilistice*, iar altele *teritoriale*. Uneori aceste delimitări nu pot fi trasate în mod absolut exact [1]. Indiferent de clasificarea lor sau de faptul că unele sînt numai substantivale, iar altele numai adjectivale, aceste sinonime au rolul de a preciza și a nuanța, contribuind, astfel, la posibilitățile expresive ale limbii în cazurile date. Ele „nu se comportă ca simple dublete pasive și lipsite de individualitate" [2]. Poate și acestei cauze, mai precis elementului afectiv, i se datorește vitalitatea și pătrunderea termenilor românești de înrudire în limbile popoarelor vecine sau în graiurile naționalităților conlocuitoare. La aceasta a contribuit, desigur, și expresivitatea unora dintre termenii noștri. (După cum am văzut însă, împrumuturi de această natură avem și noi din limbile popoarelor vecine.)

Pătrunderea termenilor în alte sfere și domenii (unde, la rîndul lor, ei au creat sensuri noi) decît în cea restrînsă a înrudirii, chiar cu unele sensuri figurate, metaforice sau numai ca simple derivate (cf. *babă*, *copil*, *mamă*, *tată*; *bărbătuș*, *muierușcă* etc.) este iarăși o dovadă de modul în care acești termeni au fructificat și au contribuit la îmbogățirea tezaurului nostru lexical.

Printr-o extensiune generală, aproape toate cuvintele care privesc înrudirea servesc și ca termeni de adresare. În această accepțiune sfera lor de întrebuințare se lărgește mult, dar, în același timp, prin alunecare de sens, ele își pierd valoarea strict terminologică și, astfel, ajung să se întrebuințeze ca termeni apelativi de respect (cuprinzînd de cele mai multe ori o nuanță afectivă). Prin noul lor conținut, ele creează, astfel, valori stilistice, expresii exclamative, întrebuințări improprii, sau exprimă raporturi de prietenie și familiaritate (cf. *frate*, *maică*, *mamă*, *moș*, *soră*, *tată*, *taică* etc.).

Unii termeni de adresare (cf. *bade*, *baci*, *lele*, *nene*, *nan (ă)*), pe lîngă polisemantismul lor accentuat, fiind prea des întrebuințați ajung să-și atenueze simțitor conținutul semantic și să devină — uneori — simple „unelte gramaticale" sau simple formule de adresare (nu numai între rude).

---

[1] Cf. MIHĂILĂ, î. 256; S. N. Levinte, *Cours de lexicologie française*, Minsk, 1963, p. 101 și urm.; Otto Ducháček, *Differents types de synonymes*, în „Orbis", XIII, 1964, 1, p. 35—49.

[2] R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii* (traducere și note de G. Mihăilă), București, 1961, p. 84.

Atragem, în sfîrşit, atenţia asupra unei probleme privind domeniul morfologico-sintactic în legătură cu terminologia de care ne ocupăm, anume : construcţia cu pronumele posesiv, care pare a fi specifică exclusiv terminologiei de înrudire (cf. *soră-mea*, *frate-său*, *tată-meu*, *tată-so)*, fenomen caracteristic nu numai tuturor dialectelor româneşti, dar şi aproape tuturor limbilor romanice, aşa cum s-a arătat în cursul lucrării.

2. Pe baza legăturilor „logice şi afective" s-a ajuns — în cazul termenilor noştri — şi la unele compuse formate prin juxtapunere şi avînd ca principală caracteristică o singură unitate semantică. De ex. : (substantiv + substantiv) *pap-auş*, *tată (taică)-moş* ; (subst. + adj.) *mamă (maică)-bună*, *tată-bun*, *moş (moaşă)-bătrînă*, *tată (taică)-bătrîn*, *tătucă-bătrîn*, *mamă (maică*, *muică)-bătrînă*, *tată-mare*, *mamă-mare*, *moaşă-mare* ; (substantiv + adjectiv, hipocoristice provenite din trunchieri) *tată-tînu*, *mama-tînă*, *tata (taica)-bîtu*, *mama (maica)-bîta* ; (adjectiv — substantivat prin trunchiere — + adj.) *bîtu-bătrîn*.

Alt procedeu de compunere în cadrul terminologiei de înrudire ar putea fi numit „prin joncţiune", în cazuri ca : (substantiv + articol + adjectiv) *moşu-ăl-bătrîn*, *dieda-ăl-bătrîn*, *tata-ăl-bătrîn* ; (subst. + prep. + subst.) : *moaşă-de-coşarcă*, *babă-de-buric* ; (art. + adj. + subst.) istr. *ćåla betîru ćåįĕ*, *ća betîră måiă*. Şi exemplele se pot înmulţi.

Sînt însă multe cazuri — specificate de noi la fiecare termen în parte — în care elementele componente nu par a fi contopite, gradul de difuziune fiind uneori abia perceptibil (cf. *frate de cruce*, *soră dulce*, *frate bun*, *mamă de scoarţă*, *tată vitreg* etc.). Noi însă le-am tratat ca atare, deoarece cuvintele care intră în compunere îşi pierd individualitatea : ele se comportă — în cazurile noastre — ca unităţi semantice independente [1], care creează noi sensuri şi diverse variante semantice. Cele mai multe dintre aceste compuse sînt formate pe bază de asocieri, legături logice sau comparaţii, iar valoarea expresivă sau afectivă o dă de obicei termenul al doilea (în mod obişnuit un adjectiv).

Procedînd la o statistică (aplicată numai la termenii de bază) a tuturor cuvintelor compuse, numărul acestora se ridică la 277 de elemente. Această cifră, raportată la cuvintele de bază nu pare de loc mare. Totuşi, astfel de cuvinte sînt importante pentru motivul că, în limba română, procedeul general de formare a cuvintelor noi este derivarea. În comparaţie cu alte limbi (de exemplu, greaca sau germana), limba română a dezvoltat puţin procedeul compunerii [2].

3. Se ştie că există o proporţie directă între vechimea cuvintelor dintr-o limbă şi derivatele acestora [3].

---

[1] Cf. N. N. Lopatnikova — N. A. Movchovitch, *Précis de lexicologie du français moderne*, p. 73—74 : „Selon V. V. Vinogradov, les groupes tels que *chemin de fer*, *salle à manger*, *avoir evite* (hate, *horreur*, *peur*, *pitié* etc.), *chercher querelle*, *donner congé* ne sont guere des mots composés, mais tantôt des unités phraséologiques qui par leurs fonctions sont des équivalents de mots, tantôt des groupes de mots libres".

[2] Vezi S. Puşcariu, L.R. I, p. 53 ; cf. şi Halina Mirska, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română*, în S.F.C. I 187.

[3] „Cu cît un grup de cuvinte de bază este mai vechi în limbă, cu atît numărul derivatelor lor este mai mare". D. Macrea, *Compoziţia istorică şi tendinţele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în C.L. V, nr. 1—2, p. 45.

Acest mijloc de îmbogățire a limbii se pare că l-a moștenit limba română încă din latina populară [1].

Cuvinte ca: *auș*, *fiică*, *mătușă* sînt păstrate și trăiesc în limbă numai cu ajutorul sufixelor. Acestea le-au dat vigoare, pentru ca, pe urmă, ele să-și formeze, la rîndul lor, alte derivate. Deci a pierit baza, dar au rămas derivatele. Uneori, în cadrul aceluiași termen, avem derivate sufixale hipocoristice propriu-zise, apoi derivate care, pe lîngă valoarea hipocoristică, au și alte sensuri și, în sfîrșit, derivate cu sensuri și funcțiuni morfologice speciale (cf. *mamă)* [2].

Multe derivate capătă diverse sensuri, nuanțe și expresivitate tocmai datorită sufixelor. La derivatele aceluiași cuvînt uneori aceste nuanțe sînt multiple și variate: diminutivale, hipocoristice, afective, depreciative, peiorative, ironice etc. (cf. *fată*, *băiat* etc.).

Uneori constatăm dublarea sau reduplicarea sufixelor, evidențiindu-se astfel valoare lor intensivă (cf. *bade*, *bunic (ă)* etc.).

Lipsa sufixării diminutivale sau hipocoristice ne-o explică funcțiunea și conținutul unor termeni (cf. *soacră*, *socru)*.

Unii termeni (cf. *unchiaș)* și-au format, cu ajutorul sufixelor, chiar în interiorul lor, alte derivate.

Nu insistăm asupra derivării prin prefixare, destul de importantă în special pentru gradarea genealogică ascendentă sau descendentă, întrucît ea are variate semnificații și o mare bogăție semantică (cf. *bunic (ă)*, *moș*, *moașă*, *nepot* etc.).

Chiar dacă această derivare ar prezenta o importanță mai mică, n-am putea omite trunchiurile și prescurtările create în cadrul cîtorva termeni, care au și acestea circulație, în special în graiurile populare (cf. *tată*, *mamă*, *bade*, *lele* etc.) sau chiar numai în „graiul copiilor".

În DM față de 1849 de cuvinte de bază moștenite din limba latină, avem 8071 derivate pe teren românesc, iar în CADE față de 2099 cuvinte de bază — tot din limba latină — avem 6806 derivate pe teren românesc [3].

Terminologia noastră familială, față de 72 de *termeni de bază* [4] (marea majoritate provenind din limba latină, mai puțini din limbile slave și foarte puțini din alte limbi) are 712 de derivate și 48 de trunchieri

---

[1] „... pierderile în vocabularul latinei orientale au fost considerabile : lexicul s-a restrîns la un număr strict de cuvinte, necesar să exprime o viață puțin complicată, devenită în cea mai mare parte rustică. Pentru aceasta, limba latină vorbită în răsărit a dezvoltat foarte mult derivația prin sufixe a acestor cuvinte păstrate și a dat o mare amploare polisemiei". I. Șiadbei, *Contribuție la studiul latinei orientale*, în SCL IX, nr. 2, p. 182 ; cf. și P. Miclău, *Abstract și concret în limbă*, în P.L.G. III (1961), p. 29.

[2] Pătrunderea derivării în domeniul morfologiei, unde ea contribuie, de asemenea, la crearea de termeni noi, ar putea forma un capitol aparte al lucrării noastre. N-am mai tratat separat această problemă, căci ea e inclusă în discuția făcută la diverșii termeni.

[3] Cf. D. Macrea, *op. cit.*, p. 45—46.

[4] Pentru această denumire am luat în considerare constanta semantică, stabilitatea, potențialul lingvistic (capacitatea de creație), repartiția, frecvența și situația geografică a termenilor; cf. I. Coteanu, *Contribuții la o semasiologie sistematică*, în PLG I, p. 11—31; id. *Realitatea obiectivă a fondului principal lexical*, în SCL IX, 1960, p. 399—404; I. Fischer, *Din nou despre fondul principal lexical*, în SCL IX, 1960, p. 405—410; V. Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL X, 1961, p. 419—441; C. Tudose, *Lexicul de bază în secolul al XVI-lea*, în SCL XVI, 1965, p. 619—652.

şi prescurtări, deci în total 760 de derivate. Această cifră, raportată la numărul total al derivatelor din limba noastră, este de-a dreptul impresionantă [1]. E de ajuns să amintim că Tappolet, în lucrarea sa (apărută în 1895 !), faţă de 32 de cuvinte moştenite, dă cifra de 200 de creaţii noi *pentru toate limbile romanice*.

Din această sumară statistică se poate vedea rolul derivaţiei în acest domeniu semantic. Modul de îmbogăţire a limbii prin derivaţie, caracteristic limbii noastre populare, are analogii şi în celelalte limbi romanice [2], precum şi în alte limbi [3].

Constatăm deci deosebita bogăţie semantică în acest domeniu. Sufixele, în special cele diminutivale şi hipocoristice, sînt active şi productive, avînd o intensă frecvenţă şi viabilitate, fapt deosebit de semnificativ şi important într-o limbă, deoarece ne arată puterea ei de creaţie [4].

În încheierea acestui subcapitol putem afirma că aceste cuvinte vechi *şi-au cîştigat forţa şi vigoarea tinerească* dovedindu-şi potenţialul lingvistic prin polisemia lor şi mai ales prin derivatele cu diverse sensuri şi multiple nuanţe. Observăm că şi în limba română contemporană procedeul cel mai important pentru formarea cuvintelor — în diverse alte compartimente — este tot derivarea şi compunerea [5].

4. Într-un domeniu ca acela al terminologiei de înrudire, în care afectivitatea are un rol atît de important, e firesc să-şi dea contribuţia şi limbajul copiilor.

Datorită exteriorizării sentimentelor de dragoste dintre părinţi şi copii, avem în limbă — în cea mai mare parte — trunchierile sau prescurtările de la cuvintele *mamă* şi *tată*. E cunoscută afecţiunea bunicilor faţă de nepoţii lor. Astfel de raporturi explică termeni ca : (pentru *bunică*) *cuţă*, *cîcă*, *mimi*, (iar pentru ambii bunici) *tînu (a)*, *bît (ă)*, *bîc (ă)*.

Unii termeni, prin însăşi constituţia lor fonică, arată că au la bază tot „graiul copiilor", nu numai în limba noastră, ci şi în limbile altor po-

---

[1] N-am trecut în calculul nostru derivatele neologice, nici pe cele onomastice. Dintre acestea din urmă, acelea care ni s-au părut mai sigure şi mai pregnante, le-am dat la termenii respectivi. De asemenea, n-am adăugat sufixele din dialectele sud-dunărene (trecute şi ele la diverşii termeni), neputînd fi siguri că le-am cuprins pe toate în lucrarea noastră, mai ales, că, pentru unele din aceste dialecte, ne lipsesc dicţionare complete sau studii speciale în legătură cu derivarea şi compunerea.

[2] Cf. *Istoria limbii române, I, Limba latină*, Bucureşti, 1965, p. 73, 115, 393.

[3] Cf. Cr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhague, 1908, p. 69 ; C. Mierlo, *op. cit.*, p. 198—241 ; Privitor la limba rusă vezi O. N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 190 ; pentru limba cehă, vezi SCL, XIV, nr. 3, p. 420—421.

[4] Cf. GRAUR, Î. F. P., 46 : „Fiecare derivat creat şi păstrat în limba poporului mărturiseşte despre munca vorbitorilor pentru a-şi perfecţiona şi îmbogăţi vorbirea, mărturiseşte despre frămîntarea elementului lexical în practica vieţii, în activitatea de comunicare a gîndurilor între oameni" ; cf. şi Lloyd N. Paul, *An analytical of studies in Romance word formation*, în „Romance Philology", 17, nr. 4, 1964, p. 736—770.

[5] Cf. Iorgu Iordan, *Dezvoltarea limbii noastre naţionale în anii puterii populare*, în L. ROM. X, nr. 4, p. 295 : „Faptul că astăzi formarea de cuvinte noi, cu ajutorul derivării şi al compunerii, ocupă locul de frunte în procesul firesc de îmbogăţire a vocabularului mi se pare semnificativ din punctul de vedere al transformărilor produse în viaţa şi conştiinţa oamenilor muncii din ţara noastră. El dovedeşte, fără îndoială, o întoarcere la procedeele vorbirii populare, aspectul cel mai autentic al limbii naţionale".

poare, fiind întrebuințați și acolo tot în cadrul terminologiei de înrudire, uneori cu alte sensuri decît ale noastre (cf. *dadă*, *lele*, *nan(ă)*, *nene*, *țață* etc.). În mare măsură, la prescurtarea, trunchierea sau derivarea acestor termeni a contribuit tot mediul în care ei au luat naștere (cf. *lele*, *nan(ă)*, *nene* etc.).

Nu intrăm în amănuntele genezei acestor termeni (Lallwort); totuși, un „grai" aparte al copiilor sau „creații" proprii numai lor este greu să admitem. Copiii în cele mai multe cazuri nu inventează sunetele și nici cuvintele, ci le imită de la cei din jurul lor, uneori nu în mod mecanic și fără un oarecare discernămînt [1]. De cele mai multe ori ei dau cuvintelor numai forma sonoră, iar oamenii maturi le dau semnificația.

Unele din aceste cuvinte au însă o frecvență destul de mare în limbă, încît contribuția lor la îmbogățirea terminologiei noastre trebuie să-și aibă importanța și semnificația cuvenită.

VII

1. Circulația intensă în limbă a termenilor de înrudire, vigoarea și vitalitatea lor ne sînt dovedite de faptul că ei au pătruns în număr destul de mare în graiurile sau limbile naționalităților conlocuitoare sau ale popoarelor învecinate, ceea ce am menționat la fiecare termen în parte. Desigur că la aceasta a contribuit și expresivitatea unora dintre ei. (Chiar și întrebuințarea cîtorva în argouri prezintă oarecare importanță.)

Cîțiva termeni (*fecior*, *nănaș*, *cuscru*, *cuscră* etc.) au pătruns concomitent în mai multe limbi. Unii dintre ei (cf. *flăcău*, *foachi* etc.) au intrat, de exemplu, în limba maghiară de unde au fost preluați din nou de limba română.

O pătrundere masivă de termeni avem în graiul ceangău, unde găsim dublete, înlocuiri de termeni maghiari cu termeni sinonimici românești, calchieri etc.; unele au intrat chiar în fondul principal lexical al acestui grai (cf. *văr*, *mire*, *verișoară*, *văduv(ă)*, *vădan(ă)*, *nepot* etc.), contribuind la slăbirea sau chiar la dispariția unor cuvinte băștinașe. Astfel ne explicăm și *bilingvismul* acestei mici insule etnice.

Pătrunderea termenilor în graiurile naționalităților care locuiesc în interiorul țării noastre este explicabilă prin conviețuirea și contactul zilnic dintre indivizi; în limbile sau graiurile popoarelor vecine prin diversele legături pe care le-am avut sau le avem cu acestea, iar termenii de proveniență mai veche (cf. *moș*, *fecior* etc.), intrați la popoare și mai îndepărtate de noi, credem că se explică prin migrațiile păstorilor români, ale căror vechi drumuri — mai ales în evul mediu — nu cunoșteau hotare.

Este adevărat că avem și noi împrumuturi din alte limbi, însă acestea — comparativ — sînt mult mai mici față de ceea ce am dat noi. Excepție fac elementele slave vechi, despre care am vorbit în lucrarea noastră.

---

[1] „... das Kind ist ein Nachahmer, der selbst nachgeahmt wird". R. Jakobson, *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, Uppsala, 1941, p. 5, ap. O. N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 195; cf. Andrei Avram, *Sistem general și sistem individual în vorbirea copilului*, în P.L.G. IV (1962), p. 20; PUȘCARIU, ÉT. p. 323; DAUZAT, GÉOGR. p. 143.

Cei care vor cerceta în viitor raporturile lingvistice reciproce nu vor putea face abstracţie de aceste realităţi, care sînt şi ele — în parte — o pagină din istoria poporului nostru.

2. O dovadă de vechimea şi importanţa istorico-lingvistică a unora dintre termenii noştri este şi apariţia lor în glosele documentelor slave din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVI), amintite — unde a fost cazul — în cursul expunerii de fapte. Astfel apar în contextul slav al acelor documente cuvinte româneşti, ca: *cumnat (ă)*, *fiastru*, *fin*, *mătuşă*, *muiere*, *nepoată*, *nepot*, *soră* etc. [1]. Se ştie ce importanţă aveau aceste acte în special pentru unele chestiuni litigioase, cauzate de moşteniri, hotărnicii, dovezi de proprietate etc. În ele cuvîntul trebuia să redea noţiunea respectivă în mod cît se poate de fidel şi de precis, pentru a nu da loc la interpretări greşite [2].

Indiferent de faptul că diecii, redactori de acte, nu cunoşteau îndeajuns limba oficială a cărţilor (S. B. Bernştein, ap. ROSETTI. INFL. 25), sau erau bilingvi [3], sau „gîndeau româneşte şi îşi expuneau ideile în slavoneşte" (A. I. Iaţimirski, ap. C. L. I, 84), ei vorbeau limba de la curte a feudalilor acelui timp din Ţările Române [4]. În loc de a scrie termenul slav, ei scriau de-a dreptul termenul românesc corespunzător, pentru înlăturarea oricărui echivoc, nedumeriri sau impreciziuni. Astfel ajung cuvinte cu formă şi flexiune românească în slava de cancelarie a Ţărilor Române, printre care termenii de înrudire devin importanţi prin înseşi funcţiile pe care le denumeau [5].

★

Ajunşi la sfîrşitul acestei lucrări, în care am grupat în ordine toţi termenii de înrudire, cunoscuţi pînă acum în limba română numai izolat, voim să afirmăm încă o dată marele rol pe care-l au într-o limbă — în speţă la noi — termenii privitori la familie.

În cadrul acestei terminologii am putut descoperi, credem, fapte interesante de pierderi sau cîştiguri de teren, de inovaţii, conservaţii, suprapuneri şi încrucişări de forme şi înţelesuri, contribuind în felul acesta şi la valorificarea unei părţi a materialului din *Atlasul lingvistic român*.

Din studiul căilor istorice de evoluţie a diverselor cuvinte am desprins — în parte — şi specificul de viaţă al poporului nostru.

---

[1] Cf. I. Bogdan, *Glose române într-un manuscris slavon din sec. XVI*, în Conv. Lit. XXIV (1889—1890), p. 729—732; id., *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1905, p. 39, 173; id. *Documentele lui Ştefan cel Mare, II*, Buc., 1913, nr. 606—609; Margareta Ştefănescu, *Urme de limbă românească în documentele slavo-române (moldo-şi valaho-slave) din sec. XIV şi XV*, în ARHIVA, XXXVIII (1931), p. 613; BOGDAN, GL. S. V.; id. *Caracterul limbii textelor slavo-române*, Bucureşti, 1946, p. 35.

[2] Pentru traducerile greşite ale numelor de rudenie în astfel de documente, cf. I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare, I*, p. 46, 270, 352, 326, 379; II, 52, 60, 97, 108, 170, 193.

[3] Cf. S. B. Bernştein, *A existat oare aparte o limbă daco-slavă?*, în SCL XIII, nr. 2, p. 151.

[4] Cf. Al. Graur, *Evoluţia limbii române*, Bucureşti, 1963, p. 22: „Limba oficială a curţilor era o variantă românească a vechii slave".

[5] Cf. BOGDAN, GL. p. 9: „...Din cuprinsul Glosarului ce prezentăm se desprinde concluzia că *limba românească din secolele XIV şi XV era atît de bine închegată şi puternică, încît ea a putut influenţa, şi a influenţat, în mod profund o limbă tradiţionalistă, cum era atunci limba slavă la noi*".

Ținînd seamă de întregul complex de fapte, putem afirma că limba noastră a cîștigat un capitol important de exprimare prin flora de elemente care s-a putut urmări în această lucrare și că vitalitatea termenilor de înrudire demonstrează cu prisosință *puterea de creație lingvistică a poporului român.*

Desigur că, așa cum se știe că se petrec lucrurile în lexicul oricărei limbi, vor mai apărea surprize, dar noi ne oprim aici, socotind că materialul nostru este suficient pentru ilustrarea ideii care ne-a condus.

Ținem să subliniem și faptul că lucrarea noastră apare într-o epocă de puternice transformări sociale care, desigur, vor atinge și celula cea mai mică a societății, *familia.* „Cu trecerea mijloacelor de producție în proprietatea socială, familia monogamă încetează de a fi celula economică a societății. Gospodăria privată se transformă într-o industrie socială...” [1].

Desigur că aceste transformări vor avea repercusiuni și în domeniul terminologiei noastre, poate nu imediat, căci „familia este elementul activ; ea nu este niciodată staționară, ci trece de la o formă inferioară la alta superioară, pe măsură ce societatea se dezvoltă de la o treaptă inferioară la una superioară. Sistemele de înrudire, dimpotrivă, sînt pasive; numai la intervale de timp lungi ele înregistrează progresele pe care le-a făcut familia în cursul vremii, și suferă o prefacere radicală numai atunci cînd familia s-a schimbat radical” [2].

E adevărat că unificarea dialectelor și a graiurilor se face rapid în societatea socialistă, datorită noilor condiții de viață (cf. COTEANU, D. p. 20—21), care favorizează dezvoltarea unei limbi unitare [3], dar acești termeni străvechi în limbă [4] își justifică existența nu numai prin conservatismul și prin contribuția lor la îmbogățirea limbii, ci și prin conținutul lor social etnogenetic.

---

[1] Cf. Friedrich Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului,* ediția a V-a, București, 1961, p. 83.

[2] Cf. *id. ib.*, p. 31.

[3] Cf. Lucia Wald, *Învățătura lui Lenin, fundament în cercetările lingvistice,* în C. V. I, nr. 5, p. 13—14; acad. Emil Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale,* în L. ROM. IX, nr. 6, p. 60—78; Al. Graur, *Lingvistică generală,* București, 1960, p. 290—291.

[4] Cf. D. Macrea, *Aplicarea marxism-leninismului în lingvistica românească,* în Studia Univ. Babeș-Bolyai, tom. III, nr. 6, S. IV, fasc. 1, Philologia, p. 11: „Fondul principal lexical cunoaște, desigur, și el unele schimbări, completări și eliminări, dar, în general, foarte lente. Acestea nu se schimbă fiindcă ele denumesc realități permanente ale vieții societății’.

IX

BIBLIOGRAFIE ȘI ABREVIERI

BIBLIOGRAFIE *)

AIS. = K. Jaberg şi J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, vol. I, Zofingen (Elveţia), 1928.

ALECSANDRI, P. I—III = Vasile Alecsandri, *Opere complete. Poezii*, Buc., 1875.

ALECSANDRI, P. P. = Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Buc., 1866.

ALECSANDRI, T. I—III = Vasile Alecsandri, *Teatru*, vol. I—III, Buc., 1875.

ALESSIO, CONC. = G. Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*, Bari, 1954.

AL-GEORGE = F. Al-George, *Felsö Nagy-Szamos völgyének román nyelvjárása*, Budapesta, 1914.

ALEXANDRESCU, M. = Grigore M. Alecsandrescu, *Meditaţii, elegii, epistole, satire şi fabule*, Buc., 1863.

ALEXICI, L. P. = G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, Budapesta, 1899.

ALR I/II = *Atlasul Lingvistic Român*. Partea I, vol. II, de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942.

ALR II/I = *Atlasul Lingvistic Român*. Partea a II-a, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1942.

ALR II/I MN. = *Atlasul Lingvistic Român*. Partea a II-a, vol. I, de Emil Petrovici. (Material necartografiat).

ALR II_2 = Academia Republicii Populare Române, *Atlasul Lingvistic Român*. Serie nouă, vol. II (Material cules de acad. E. Petrovici), Sibiu, 1955.

ALRM I/II = *Micul Atlas Lingvistic Român*. Partea I, vol. II, de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942.

ALRM II/I = *Micul Atlas Lingvistic Român*, Partea a II-a, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.

ALRT II = Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu-Leipzig, 1943.

ANON. CAR. = *Anonimus Caransebesiensis* (Dictionarium valachico-latinum), Buc., 1883.

ARH. FOLK. = *Anuarul Arhivei de Folklor*, Cluj. Vol. I (1932) şi urm.

ARHIVA = *Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi*. Anul I (1889) şi urm.

ARH. OLT. = *Arhivele Olteniei*, Craiova, I (1922) şi urm.

*) În prezenta bibliografie am indicat numai scrierile citate în mod frecvent. Alte studii şi lucrări pe care le-am utilizat în cuprinsul lucrării sînt citate cu toate datele bibliografice la locul cuvenit.

ARGHEZI, P. T. = Tudor Arghezi, *Pagini din trecut*, Buc., 1955.
ARVINTE, GL. = V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar reginal*, Buc., 1961.
BAL. OLT. = C. S. Nicolăescu-Plopşor, *Balade olteneşti*, Buc., 1961.
BALKAN-ARCHIV = *Balkan-Archiv*, Leipzig, I (1925) — IV (1928).
BARBUL = J. Barbul, *Az avasvidéki nyelvjárás*, Budapesta, 1900.
BARCIANU = S. Pop. Barcianu, *Dicţionar român-germîn şi germîn-român*, Sibiu, 1900.
BARONZI, L. = G. Baronzi, *Limba română şi tradiţiunile ei*, Galaţi, 1872.
BATTISTI-ALESSIO = Batisti C. — Alessio G., *Dizionario etimologico italiano*, Firenze, 1950—1957.
BATTISTI, AVV. = Battisti Carlo, *Avviamento allo studio del latino volgare*, Bari, 1949.
BENIUC, V. = Mihai Beniuc, *Versuri alese*, Buc., 1949.
BERNEKER, SL. WB. = Berneker E., *Slavisches etymologisches Wörterbuch* : A-L, Heidelberg, 1908—1913.
BIBICESCU, P. P. = I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, Buc., 1893.
BICH.-TOM., B. = G. Bichigean — I. Tomuţa, *Bocete şi descîntece din ţinutul Năsăudului*, Bistriţa, 1938.
BINDER, KM. = Ştefan Binder, *Kind, Knabe, Mädchen im Dacorumänischen*, Cluj, 1932.
BÎRLEA, B. = I. Bîrlea, *Balade, colinde şi bocete din Maramureş*, Buc., 1924.
BÎRLEA, C. P. = I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureş*, Buc., 1924.
BÎRLEA, Î. = I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, Buc., 1909.
BLÉDY, INFL. = Géza Blédy, *Influenţa limbii române asupra limbii maghiare*, Sibiu, 1942.
BOCEANU, GL. = Ion Boceanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Mehedinţi*, Buc., 1913.
BOGDAN, GL. = Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti din doccumentele slavo-române*, Buc., 1946.
BOURCIEZ, ÉL. = Edouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1956.
BRAN, S. = Emiliu Bran, *Graiul românesc din Sălaj de lingă Someş. Tribuna*, a. VI (1889), nr. 121.
BR., R. = J. Brendörfer, *Román (oláh) elemek az Erdély szász nyelvben*, Budapesta, 1902.
BUD. P. P. = Tit Bud, *Poezii populare din Maramureş*, Buc., 1908.
BUDAI-DELEANU, Ţ. = I. Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, Buc., 1953.
BUGNARIU, N. = Iuliu Bugnariu, *Dicţionar poporal*. Cuvinte româneşti, din jurul Năsăudului ... (în Gazeta Transilvaniei nr. 261—265, a. 1887 şi 48—54, a. 1888).
BUJOREANU, COL. = Ioan M. Bujoreanu, *Colecţiune de legiuirile României vechi şi nuoi cîte s-au promulgat pînă la finele anului 1870*, Buc., 1873.
BURADA, DOBR. = Teodor T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Buc., 1962.
BUL. FIL. = *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide"*, Iaşi, vol. I (1934) şi urm.
BULL. LINGU. = *Bulletin Linguistique*, Buc., vol. I (1933) şi urm.
BUZILĂ, N. = Şt. Buzilă, *Nunta la ţăranul român din jurul Năsăudului*, în Tribuna, a. VII (1890), p. 789 şi urm.

CABA, SĂL. = Caba Vazul, *Silágy vármegye román népe nyelve és népköllésete*, Bécs, 1918.,

CADE = I. Aurel Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat* „Cartea românească", Buc., 1931.

CANDREA, EL. = I. A. Candrea, *Elemente române în limbile slavice* (în N REV. R. I (1900), p. 399—409).

CANDREA, F. = I. A. Candrea, *Folklorul medical român comparat*, Buc., 1944.

CANDREA, L. A. = I. A. Candrea, *Limba albaneză în raporturile ei cu limba română* (curs litografiat), Buc., 1930—1931.

CANDREA, Ț. O. = I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, Buc., 1907.

CANTEMIR, T. = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Buc., 1959.

CAPIDAN, AR. = Th. Capidan, *Aromânii — Dialectul aromân*, Buc., 1932.

CAPIDAN, EL. SL. = Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, Buc., 1925.

CAPIDAN, MG. I, II, III = Th. Capidan, *Meglenoromânii*, Buc., I (1925) — II (1928) — — III (1935).

CARAGIALE, O. I—III = I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, II, III, Buc., 1952.

CARAGIU, L. = Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Liturghier aromânesc*, Buc., 1962.

CARDAȘ, C. P. = Gh. Cardaș, *Cîntece poporane moldovenești*, Arad, 1926.

C. COSM. = *Codrul Cosminului*, Cernăuți, vol. I (1924) și urm.

CDDE = I. A. Candrea — Ovid Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*: elementele latine (A—PUTEA), Buc., 1907—1914.

CDO = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Buc., 1963.

CIAUȘANU, GL. = G. F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea*, Buc., 1931.

CIAUȘANU, V. = G. F. Ciaușanu, G. Fira și C. M. Popescu, *Culegere de folklor din jud. Vîlcea și împrejurimi*, Buc., 1928.

CIHAC, I—II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie dacoromane* I—II, Francfort s/M., 1870—1879.

C.I.L.L. I, II, III = *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, Buc., I (1956), II (1958), III (1962).

C. L. = *Cercetări de lingvistică*, Cluj, I (1956) și urm.

CLOPOTIVA = *Clopotiva*. Un sat din Hațeg, Buc., 1940.

COD. TOD. = Nicolae Drăganu, *Două manuscripte vechi*: *Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, Buc., 1914.

COD. VOR. = Ion al lui G. Sbiera, *Codicele Voronețian*, Cernăuți, 1888.

COLUMNA = *Columna lui Traian*, Buc., I (1870) și urm.

COMAN, GL. = Petre Coman, *Glosar dialectal*, Buc., 1939.

COM. SAT. = *Comoara Satelor*, Blaj, I (1923) și urm.

CORCEA, B. = Avram Corcea, *Balade poporale*, Caransebeș, 1889.

CORESI, EV. = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581). publicată de S. Pușcariu și Al. Procopovici, Buc., 1914.

COSMULEI, D. = Dumitru Cosmulei, *Datini, credințe și superstiții aromânești*, Buc., 1909.

COSTĂCHESCU, I—II = M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, I (1931), II (1932).

COSTIN, GR. BĂN. I—II = Lucian Costin, *Graiul bănățean*, Vol. I (1926), Timișoara, II (1934), Turnu Severin.

COSTIN, M. B. = Lucian Costin, *Mărgăritarele Banatului*, Timișoara, 1925.

COŞBUC, P. I—II = George Coşbuc, *Poezii*. Vol. I—II, Buc., 1953.

COTEANU, D. = I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Buc., 1961.

COTEANU, ISTR. = I. Coteanu, *Cum dispare o limbă* (*istroromâna*), Buc., 1957.

CREANGĂ, A. = Ion Creangă, *Scrierile lui* ... Iaşi, vol. II: (Amintiri din copilărie) 1892.

CREANGĂ, P. = Ion Creangă, *Scrierile lui* ... Iaşi, vol. I.: *Poveşti*, 1890.

CRÎNJALĂ, R. = D. Crînjală, *Rumunské vlivy v Karpatech*, Praha, 1938.

CR. ROM. I, II = *Crestomaţie romanică*, Buc., vol. I, 1962; vol. II, 1964.

CUV. D. BĂTR. I—III = B. Petriceicu Haşdeu, *Cuvente den bătrâni*, Buc., I (1878), II (1879), III (1881).

C. V. = *Cum vorbim*, Buc., I (1949) şi urm.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Buc., 1913.

DA ms. = Academia Republicii Socialiste România, *Dicţionarul limbii române* (în manuscris la Institutul de lingvistică din Bucureşti).

DALAMETRA = I. Dalametra, *Dicţionar macedo-român*, Buc., 1906.

DAUZAT = Albert Dauzat, *La géographie linguistique*, Paris, 1922.

DDRF = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Buc. 1893—1895.

DELBRÜCK = Berthold Delbrück, *Die indogermanischen Verwandtschaftsnamen*, Leipzig, 1889.

DENSUSIANU, ANT. = Ovid Densusianu, *Antologie dialectală*, Buc., 1915.

DENSUSIANU, GL. Ţ. H. = Aron Densusianu, *Glosar din Ţara Haţegului* (în Revista Critică Lit. III (1895), p. 164 şi urm.).

DENSUSIANU, Ţ. H. = Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Buc., 1915.

DHLR I—II = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris, I (1901 et 1929), II (1914—1938).

DIACONU, R. = Ion Diaconu, *Folklor din Rîmnicul-Sărat*, Focşani, 1933.

DL = Academia Republicii Populare Române, *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, Buc., 1955—1957.

DM = Academia Republicii Populare Române, *Dicţionarul limbii române moderne*, Buc., 1958.

DOINA I—II = *Doina*, Galaţi, I (1934), II (1935).

D. POP, M. = Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*, Satu Mare, 1938.

DOSOFTEIU, V. S. = Mitropolitul Dosofteiu, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, 1682.

DR = *Dacoromania*, Cluj, I (1920) şi urm.

DRAGOMIR, VL. = Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, Buc., 1959.

DRĂGANU, R. = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Buc., 1933.

EMINESCU, P. = M. Eminescu, *Poesii*, Buc., 1895.

EMINESCU, O. I, IV = M. Eminescu, *Opere*, Buc., I (1939), IV (1952).

EMINESCU, N. = M. Eminescu, *Nuvele*, Iaşi (f.a.).

ERNOUT-MEILLET = A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1932.

F D I, II, III = *Fonetică şi dialectologie*, Buc., I (1958), II (1960), III (1961).

FĂT. FR. = *Făt-Frumos*, Cernăuţi, I (1926) şi urm.

FIRA, CHIŞ. = Nicolae Fira, *Monografia comunei Chişolda*, Timişoara, 1944.
FOLC. TRANS. I—II = *Folclor din Transilvania*, Buc., 1962.
FRÎNCU-CANDREA, M. = T. Frîncu, şi G. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni*, Buc., 1888.
FRÎNCU-CANDREA, R. = T. Frîncu şi G. Candrea, *Rotacismul la Moţi şi Istrieni*, Buc., 1886.
FUNDESCU, B. = I. C. Fundescu, *Basme*, Buc., 1896.
FURTUNĂ, C. = D. Furtună, *Cuvinte scumpe*, Buc., 1914.
FURTUNĂ, V. = D. Furtună, *Vremuri înţelepte*, Buc., 1913.
GÁLDI, M. = Ladislas Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapesta, 1939.
GAMILLSCHEG, Ş-T = Ernst Gamillscheg, *Die Mundart von Şerbăneşti—Tituleşti*, Jena und Leipzig, 1936.
GCR I—II = M. Gaster, *Chrestomaţie română*, Leipzig—Bucureşti, 1891.
GEAGEA, E. = Christea Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân*, Cernăuţi, 1932.
GHEŢIE, R. M. = Ion Gheţie, *Dicţionar român-maghiar*, Budapesta, 1896.
GIUGLEA, U. = G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dacorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944.
GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. = G. Giuglea şi G. Vîlsan, *De la Românii din Serbia*, Buc., 1913.
GÎDEI, FR. = Octavian Gîdei, *Frăţia de cruce şi frăţia de moşie*, Huşi, 1938.
GÎDEI, ST. = Al. V. Gîdei, *Studiu asupra cronicarilor moldoveni din sec. XVII*, Buc., 1898.
GLAVINA, CAL. = Andrei Glavina şi C. Diculescu, *Calindaru lu Rumeni din Istrie*, Buc., 1905.
GL. M. = E. Herzog şi V. Gherasim, *Glosarul dialectului mărginean*, în C. COSM. I şi urm.
GOGA, P. = Octavian Goga, *Poezii*, Buc., 1907.
GOROVEI, CR. S. = Artur Gorovei, *Credinţe şi superstiţii ale poporului român*, Buc. 1915.
GRAIUL, I—II = I. A. Candrea, Ov. Densusianu (şi) Th. Speranţia, *Graiul nostru*, Buc., 1906—1907.
GRAM. ROM. Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, vol. I—II, Buc., 1964.
GRANDGENT = C. A. Grandgent, *Introducere în latina vulgară* (trad. de E. Tănase), Cluj, 1957.
GRAUR, E. = Al. Graur, *Etimologii*, Buc., 1963.
GRAUR, F. PR. = Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*, Buc., 1957.
GRAUR, Î. F. PR. = Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Buc., 1954.
GRAUR, REVIGA = Al. Graur, *Glosar din comuna Reviga* (*Ialomiţa*), în Bul. Fil. V.
GRAUR, S. L. = Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1960.
GREGORIAN, CL. = M. C. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, în GR. S. VII.
GREGORIAN, GR. OLT. = M. C. Gregorian, *Graiul şi folklorul din Oltenia nord-vestică şi Bănatul răsăritean*, în ARH. OLT. XVII şi XVIII.
GRIGOROVITZA = Em. Grigorovitza, *Dialectul aşa numit săsesc al germanilor din Transilvania* ... Buc., 1900.
GR. S. = *Grai şi suflet*, Buc., I (1923) şi urm.
H I—XVIII = *Răspunsurile la Chestionarul lingvistic trimis de B. P. Haşdeu* (Ms. legat în 18 vol. la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).

HANEŞ, Ţ. O. = P. V. Haneş, *Din Ţara Oltului*, Buc., 1921.

HEM = B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom. I—II Buc., 1887; tom. III, Buc., 1893.

HETCOU = Gh. Hetcou, *A berettyómenti román nyelvjárás*, Beiuş, 1912.

HETCOU, P. P. = Petru Hetcou, *Poezia poporală din Bihor*, Beiuş, 1912.

HODOŞ, M. D. = Enea Hodoş, *Mic dicţionar*, Sibiu, 1929.

HODOŞ, P. P. = Enea Hodoş, *Poezii poporale din Bănat*, Caransebeş, 1896.

HODOŞIU = M. Margit Hodoşiu, *A román népköltészet Balázsfalva vidékén*, Blaj, 1915.

JARNÍK-BÎRSEANU, D. = Ioan Urban Jarníc şi Andrei Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, Buc., 1885.

I. CR. = *Ion Creangă*, Bîrlad, I (1908) şi urm.

ILRL. = Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, Buc., 1961.

IORDAN, ÎNTR. = Acad. Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică* (curs litografiat), Buc., 1957.

IORDAN, L. R. = Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, Buc., 1962.

IORDAN, L. R. A. = Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, ed. II, Buc., 1947.

IORDAN, L. R. C. = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Buc., 1956.

IORDAN, ST. = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Buc., 1944.

IORGA, A. I—II = N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, Buc., vol. I (1930), vol. II (1931).

IORGA, D. B. I—II = N. Iorga, *Documente româneşti din archivele Bistriţei*, Buc., I (1899), II (1900).

IORGA, S. D. = N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, Bucureşti, vol. I (1901) şi urm.

ISPIRESCU, L. = P. Ispirescu, *Legendele sau basmele românilor*, Buc., 1892.

ISPIRESCU, U. — P. Ispirescu, *Din poveştile unchiaşului sfătos*, Buc., 1879.

IZVORAŞUL = *Izvoraşul*, Bistriţa-Mehedinţi, I (1920) şi urm.

JAHRESBER. I—XIV = *Jahresbericht des Institut für rumänische Sprache*, Leipzig, I (1894) şi urm.

JIPESCU, O. = M. G. Jipescu, *Opincaru* ..., Buc., 1881.

KLEIN, D. = Samuelis Klein, *Dictionarium valachico-latinum*. Budapesta, 1944.

KNIEZSA = Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapesta, 1955.

LB. = *Lesicon românescu-latinescu-ungurescu-nemţescu* ... Buda, 1825.

LET. I—III = *Letopiseţele ţării Moldovei*, publicate pentru întîiaşi dată de M. Kogălniceanu, Iaşi, tom. I (1852), tom. II (1845), tom. III (1846).

LEX. BOBB = *Dicţionariu rumanesc, latinesc şi unguresc* dein orenduiala ... (lui) Ioan Bobb, Clus, 1822.

LEX. MARS. = Dr. Carlo Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum". Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII*, Buc., 1930.

LEXIC REG. = *Lexic regional*, Buc., 1960.

LIUBA-IANA, M. = S. Liuba, şi A. Iana, *Topografia satului şi hotarului Măidan*, Caransebeş, 1895.

L. L. = *Limbă şi literatură*, Buc., I (1955) şi urm.

LM. = A. T. Lauriann şi I. C. Massimu, *Dicționariul limbei române*, tom. I—II, Buc., 1871—1876.

LM., GL. = A. T. Laurian şi I. C. Massimu, *Glossariu* ...., Buc., 1871.

LOKOTSCH, ET. WB. = Karl Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen, und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927.

L. ROM. = *Limba română* (revistă), Buc., I (1957) şi urm.

LONGINESCU, LEGI = G. S. Longinescu, *Legi vechi româneşti şi izvoarele lor* (*Pravila Moldovei* ... lui Vasile Lupu ... şi *Îndreptarea legii* a lui Matei Basarab), Buc., 1912.

LUNGIANU, B. = M. Lungianu, *Basme*, Buc., 1961.

MACREA, F. = D. Macrea, *Probleme de fonetică*, Buc., 1953.

MAIORESCU, ISTR. = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria* ..., Iaşi, 1874.

MAN. GÖTT. = Ştefan Paşca, *Manuscrisul italian-român din Göttingen*. Studii italiene, II, 1935.

MARIAN, Î. = S. Fl. Marian, *Înmormîntarea la români*, Buc., 1892.

MARIAN, NA. = S. Fl. Marian, *Naşterea la români*, Buc., 1892.

MARIAN, NU. = S. Fl. Marian, *Nunta la români*, Buc., 1890.

MARIAN, SA. = S. Fl. Marian, *Satire poporane române*, Buc., 1893.

MARIAN, SE. I—III = S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, Buc., 1898—1901.

MARIAN, V. = S. Fl. Marian, *Vrăji, farmece şi descîntece*, Buc., 1893.

MÁRTON, P. = Márton Gyula, *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova*, în OMAGIU, I. 557—569.

MAT. DIALECT. I = *Materiale şi cercetări dialectale*, I. Buc., 1960.

MAT. FOLC. = Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, I, Buc., 1900.

MEILLET, L. = A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921.

MERA, L. B. = I. T. Mera, *Din lumea basmelor*, Buc., 1906.

MIHĂESCU, L. = H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Buc., 1959.

MIHĂILĂ, Î. = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Buc., 1960.

MIHĂILEANU, = St. Mihăileanu, *Dicționar macedo-român*, Buc., 1901.

MIKLOSICH, E. = Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861.

MIKLOSICH, E. W. S = Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1866.

MIKLOSICH, R. U. = Fr. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, Wien, 1881.

MIKLOSICH, W. = Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen*..., Wien, 1879.

MÎNDRESCU, I. G. = S. Mîndrescu, *Influența germană*, Buc., 1904.

MÎNDRESCU, L. P. = *Literatură şi obiceiuri poporane* ..., Buc., 1892.

MÎNDRESCU, U. = S. Mîndrescu, *Elemente ungureşti în limba română*, Buc., 1892.

MOLIN, GR. BĂN. = Romulus S. Molin, *Din graiul bănățenilor*, în N. REV. ROM., (1910), p. 191—193.

MOLIN, R. B. = Romulus S. Molin, *Românii din Banat*, Timişoara, 1928.

MORARIU, CIR. I—IV = Leca Morariu, *D-ale Cirebirilor*, I (1929), Cernăuți, II (1932), III (1933), Buc., IV (1934) Cernăuți.

M. R. M. = St. Michăileanu, *Studiu asupra dialectului românilor din Macedonia*, Buc., 1889.

MURNU, GR. = G. Murnu, *Studiu asupra elementului grec antefanariot...*, Buc., 1894.

MUSCEL = C. Rădulescu-Codin şi D. Mihalache, *Sărbătorile poporului, cu obiceiurile ...*, Buc., 1909.

NECULCE, L. = I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei ...*, ediţie îngrijită ... de Iorgu Iordan, Buc., 1955.

N. REV. ROM. = *Noua revistă română*, Buc., I (1900) şi urm.

NOVACOVICI, C. B. I—II = Em. Novacovici, *Cuvinte bănățene*, Oraviţa, 1925.

NOVACOVICI, COM. BAN. = Em şi C. Novacovici, *Din comoara Banatului*, II, Oraviţa, 1926.

NOVACOVICI, FOLC. BĂN. = Em. Novacovici, *Folclor bănățean*, III, Oraviţa, 1933.

NOVACOVICI, FOLK. = Em. Novacovici, *Colecțiune folkloristică română...*, Oraviţa, 1902.

OBED., T. = M. G. Obedenaru, *Texte macedo-române*, Buc., 1891.

OMAGIU, I. = Academia Republicii Populare Române, *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Buc., 1958.

ONIŞOR, D. = Victor Onişor, *Doine şi strigături din Ardeal*, Iaşi (f.a.).

PALIA (1581) = Mario Roques, *Palia d'Orăştie* (1581—1582), Paris, 1925.

PAMFILE, C. = Tudor Pamfile, *Cimilituri româneşti*, Buc., 1908.

PAMFILE, CER. = Tudor Pamfile, *Cerul şi podoabele lui*, Buc., 1915.

PAMFILE, CR. = Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Crăciunul*, Buc., 1914.

PAMFILE, C. Ț. = Tudor Pamfile, *Cîntece de țară*, Buc., 1913.

PAMFILE, D. = Tudor Pamfile, *Diavolul, învrăjbitor al lumii*, Buc., 1914.

PAMFILE, DUŞM. = Tudor Pamfile, *Mitologie românească. Duşmani şi prieteni ai omului*, Buc., 1916.

PAMFILE, FRĂȚIA = Tudor Pamfile, *Frăția de cruce şi alte înrudiri sufleteşti la Români*. Bîrlad, 1920.

PAMFILE, J. I—III = Tudor Pamfile, *Jocuri de copii*, Buc., I (1906), II (1907), III (1909).

PAMFILE, P. = Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult*, Buc., 1913.

PAMFILE, S. V. = Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români*, Buc., 1910.

PAMFILE. S. T. = Tudor Pamfile, *Sărbătorile de toamnă ...*, Buc., 1914.

PAMFILE, VĂZD. = Tudor Pamfile, *Văzduhul după credințele poporului român*, Buc., 1916.

T. PAMFILE, I ... = *Tudor Pamfile* (revistă), Dorohoi, I (1923) şi urm.

T. PAPAHAGI, C. L. = Tache Papahagi, *Contribuții lexicale*, Buc., 1939.

T. PAPAHAGI, D. = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, Buc., 1963.

T. PAPAHAGI, M. = Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Buc., 1925.

PAPAHAGI, B. = Per. Papahagi, *Basme aromâne*, Buc., 1905.

PAPAHAGI, ET. = Tache Papahagi, *Etimologii*, Buc., 1940.

PAPAHAGI, GR. = Per. Papahagi, *Graie aromâne*, Buc., 1905.

PAPAHAGI, M. R. = Per. Papahagi, *Megleno-Românii*, Buc., 1902.

PAPAHAGI, R. M. = Per. Papahagi, *Românii din Meglenia*, Buc., 1900.

PAPAHAGI, P. A. = Per. Papahagi, *Parallele Ausdrücke und Redensarten ...*, Leipzig, 1908.

PAPAHAGI, S. = Per. Papahagi, *Scriitorii aromâni în sec. al XVIII*, Buc., 1909.

PASCU, C. = G. Pascu, *Despre cimilituri*, Buc., 1909.

PASCU, D. I—II = G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, Iaşi, 1925.

PASCU, E. = G. Pascu, *Etimologii româneşti*, Iaşi, 1910.

PASCU, R. EL. = G. Pascu, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Genève, 1924.
PASCU, S. = G. Pascu, *Sufixele românești*, Buc., 1916.
PAȘCA, CEASLOV = Șt. Pașca, *Cel mai vechi ceaslov românesc*, Buc., 1939.
PAȘCA, GL. = Șt. Pașca, *Glosar dialectal*, Buc., 1928.
PAȘCA, Ț. O. = Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, Buc., 1936.
PAULI, E. G. F. = I. Pauli, *„Enfant", „garçon", „fille" dans les langues romanes ...*, Lund, 1919.
PAULETTI, S. = A. Lupeanu, *De pe Secaș*. Cîntece ... culese de N. Pauletti, Blaj, 1929.
PĂCALĂ, M. R. = Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915.
PĂSCULESCU, L. P. = N. Păsculescu, *Literatură populară românească*, Buc., 1906.
PETRESCU, M. = Vangheliu Petrescu, *Mostre de dialectul macedo-român*, Buc., I (1880), II (1882).
PETROVICI, CAR. = E. Petrovici, *Graiul Carașovenilor*, Buc., 1935.
PETROVICI, FOLK. ALM. = E. Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului*, în ARH. FOLK. III.
PETROVICI, FOLK. SC. = E. Petrovici, *Folklor de la Moții din Scărișoara*, în ARH. FOLK. V.
PHILIPPIDE, O. R. I-II = Al. Philippide, *Originea Românilor*, Iași, I (1925), II (1928)
P. L. G. = *Probleme de lingvistică generală*, Buc., I (1959) și urm.
POMPILIU, B. = Miron Pompiliu, *Balade populare române*, Iași, 1870.
POMPILIU, BIH. = Miron Pompiliu, *Graiul românesc din Biharia*, în Conv. Lit. XX.
POPOVIĆ, CONTR. = Ivan Popović, *Contribuție la studierea cuvintelor românești în limba sîrbocroată*, Vîrșeț, 1955.
POPOVICI, D. R. = Iosif Popovici, *Dialectele române*, — IX : *Dialectele române din Istria*, Halle, I (1914), II (1909).
POPOVICI, R. D. = Iosif Popovici, *Rumänische Dialekte*, Halle, 1905.
P. P. = *Poezii populare* (colecția inedită a autorului).
PRIBEAGUL, P. R. = P. Țiucra — Pribeagul, *Pietre rămase*, Buc., 1936.
PSALT. = I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană ...*, I—II, Buc., 1916.
PSALT. SCH. = *Psaltirea Scheiană*, publicată de I. Bianu, Buc., 1889.
PUȘCARIU, ÉT. = S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-Buc., 1937.
PUȘCARIU, ET. WB. = S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905.
PUȘCARIU, ISTR. I—III = S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, Buc., I (1905), II (1926), III (1929).
PUȘCARIU, L. R. I = S. Pușcariu, *Limba română*, I, Buc., 1940.
RĂDULESCU-CODIN = C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, Cîmpulung, 1901.
RĂDULESCU-CODIN, Î. = C. Rădulescu-Codin, *Îngerul Românului*, Buc., 1913.
RĂDULESCU-CODIN, L. = C. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, Buc., 1910.
RĂDULESCU-CODIN, LIT. TR. = C. Rădulescu-Codin, *Literatură, tradiții și obiceiuri din Corbii Muscelului*, București, 1929.
RĂDULESCU-CODIN, TR. = C. Rădulescu-Codin, *Din trecutul nostru*, Buc., 1923.
RETEGANUL, P. I—V = Ioan Popu-Reteganul, *Povești ardelenești*, Brașov, 1888.
RETEGANUL, TR. = Ioan Popu-Reteganul *Trandafiri și viorele*, Gherla, 1891.
REV. CRIT. I—V = *Revista Critică*, Iași, I (1893) și urm.
REV. P. IST. = *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1883) și urm.

REW	= W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935.
RJA	= *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I (1880) şi urm.
ROHLFS, DIFF.	= Gerhard Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen*, München, 1954.
ROMANOSLAVICA	= Asociaţia Slaviştilor din R.P.R., *Romanoslavica*, Buc., I (1958) şi urm.
ROSETTI, INFL.	= Al. Rosetti, *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii române* (sec. VI—XII), Buc., 1954.
ROSETTI, LETTRES	= Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle ...*, Buc., 1926.
ROSETTI, L. R. I—VI	= Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I—IV, VI, Buc., 1938——1962.
ROSETTI, P.	= Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, Buc., 1907.
RUSSU, TR. D.	= I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Buc., 1959.
SADOVEANU, N. F.	= M. Sadoveanu, *Nada Florilor*, Buc., 1951.
SADOVEANU, O. I—XVIII	= M. Sadoveanu, *Opere*, Buc., I—II (1940) şi urm.
SAHIA, N.	= Al. Sahia, *Nuvele*, Buc., 1948.
SANFELD, L.	= Kr. Sanfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930.
SBIERA, P.	= Ion al lui G. Sbiera, *Poveşti poporale româneşti*, Cernăuţi, 1886.
SCHELUDKO	= D. Scheludko, *Nordslavische Elemente in Rumänischen*, în BALKAN-ARCHIV, I, 153—172; id. *Rumänische Elemente im Ukrainischen*, în BALKAN-ARCHIV, II, 113—146; id. *Lateinische und rumänische Elemente im Bulgarischen*, în BALKAN-ARCHIV, III, 252—289.
SCL	= *Studii şi cercetări lingvistice* (revistă), Buc., I (1950) şi urm.
SCLF	= *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, Buc., I (1952) şi urm.
SCURTU, GL.	= V. Scurtu, *Glosar din com. Parva, rn. Năsăud* — manuscris.
SCURTU, UG.	= V. Scurtu, *Cercetări folklorice în Ugocea românească*, în ARH. FOLK. VI, p. 123—300.
SD	= A. Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939.
SEMCINSKI,	= S. V. Semcinski, *Лексичні запоичення російськоїта української мов румунський мові*l Kiev, 1958.
SEVASTOS, NU.	= Elena Sevastos, *Nunta la Români*, Buc., 1889.
SFC I—III	= *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Buc., I (1959), II (1960), III (1962).
SG I—III	= Academia Republicii Populare Române, *Studii de gramatică*, Buc., I (1956), II (1957), III (1961).
STAN, M.	= V. Stan, *Magyar elemek a mócok nyelvében*, Budapesta, 1905.
STANCU, D.	= Zaharia Stancu, *Desculţ* (roman), Buc., 1952.
STATI, L. L.	= Sorin Stati, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia minor*, Buc., 1961.
ŞĂINEANU, T.	= L. Şăineanu, *Elemente turceşti în limba română*, în REV. P. IST. II. p. 646—699 şi III, p. 193—285.
Ş. DU.	= L. Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*. Ed. VI, Craiova, 1929.
ŞIO	= L. Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, vol. I—II, Buc., 1900.

ŞEZ. = *Şezătoarea*. Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare, Fălticeni, I (1892) şi urm.

ŞULUŢIU, GR. = A. Şuluţiu-Cărpinişanu, *Graiul ardelenesc în raport cu limba literară de peste Carpaţi*, Sibiu, 1890.

AGLIAVINI, ORIG. = Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1959.

TAPPOLET = Ernst Tappolet, *Die romanischen Verwandtschaftsnamen*. Strassburg, 1895.

TDRG = H. Tiktin, *Dicţionar român-german*. Buc., 1903.

TEAHA, GR. = Trofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Buc., 1961.

TEODORESCU, P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Buc., 1885.

N. G. TISTU, B. = N. Georgescu-Tistu, *Folklor din judeţul Buzău*, Buc., 1928.

TODORAN, GL. = Romulus Todoran, *Mic glosar dialectal*, Cluj, 1949.

TOMESCU, GL. = Mircea Tomescu, *Glosar din judeţul Olt*, în ARH. OLT. XXII, p. 264–288.

TOMESCU, GR. OLT. = Mirea Tomescu, *Graiul din jud. Olt*, în Ethnos II, p. 31–132.

TRUBACIOV, = O. N. Trubaciov, *История славянских терминов родства*, Moscova, 1959.

Ţ. H. = Şt. Milcu şi Z. Dumitrescu, *Cercetări antropologice în Ţara Haţegului — Clopotiva*, Buc., 1958.

ŢICHINDEAL, F. = D. Ţichindeal, *Filozofice şi politice prin fabule învăţături morale*, Buc., 1914.

ŢIPLEA, P. P. = Alexandru Ţiplea, *Poezii populare din Maramureş*, Buc., 1906.

VAIDA = V. Vaida, *Material jargon de dialect sălăgean*, în „Tribuna" (1890), Nr. 83–97.

VARLAAM, C. = Mitropolitul Varlaam, *Cartea românească de învăţătură ...* , Iaşi, 1643.

VARLAAM-SADOVEANU = *De la Warlaam la Sadoveanu*, (Studii ...), Buc., 1958.

VASILIU, ARGOU = Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în GR. S. VII, 95–131.

VICIU, COL. = Alexiu Viciu, *Colinde din Ardeal*. Buc., 1911.

VICIU, GL. = Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale*, Buc., 1906.

VICIU. S. GL. = Alexiu Viciu, *Supliment la Glosar de cuvinte dialectale*, Buc., 1925.

VIDOS, M. = B. E. Vidos, *Manuale de linguistica romanza*, Firenze, 1959.

VÎRCOL, V. = V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, Buc., 1910.

WEIGAND, AR. I–II = Gustav Weigand, *Die Aromunen ...*, Leipzig, I (1895), II (1894).

WEIGAND, BAN. DIAL. = Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig, 1896.

WEIGAND, DIAL. GR. WAL. = Gustav Weigand, *Die Dialekte der Grossen Walachen*, Leipzig, 1902.

WEIGAND, K. M. D. = Gustav Weigand, *Körösch — und Marosch-Dialekte*, Leipzig, 1897.

WEIGAND, RUM. DIAL. = Gustav Weigand, *Die Rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Leipzig, 1900.

WEIGAND, VM. = Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen*, Leipzig, 1892.

WICHMANN = V. Wichmann, *Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó und des Hétfaluer Csángódialektes*, Helsinki, 1936.

ZANNE, P. I–X = Iuliu I. Zanne, *Proverbele Românilor*, Buc., 1895–1903.

ABREVIERI

a. = anul
abr. = abruzzez
adj. = adjectiv
adv. = adverb
alb. = albanez(ă)
and. = andalusian
ap. = apud
ast. = asturic
ar. = aromân
augm. = augmentativ
bearn. = bearnez
bg. = bulgar(ă)
bis. = bisericesc
bol. = bolonez
bot. = botanică
cal. = calabrez
campid. = campidanez
cat. = catalan
ceh. = ceh(ă)
cf. = confer, compară
cl. = clasic (ă)
col. = colectiv
com. = comunicat
conj. = conjuncție
cors. = corsican(ă)
comp. = compus
cp. = compară
cr. = croat(ă)
dalm. = dalmată
depr. = depreciativ
der. = derivat(e)
dial. = dialectal
dim. = diminutiv
doc. = document
dr. = dacoromân(ă)
eng. = engadin
expr. = expresie
f. = feminin
fig. = figurat
fr. = franceză
friul. = fiulan(ă)
gal. = galician
gen. = genovez
germ. = german(ă)
GL. = glosar
gr. = grec (esc)
h. = harta
hip. = hipocoristic
intr. = intranzitiv
istr. = istroromân(ă)
it. = italiană
jur. = științele juridice
l. = limbă
lat. = latin, -ă (-esc)
loc. = locuțiune
log. = logudorez
lomb. = lombard
m. = masculin
magh. = maghiar(ă)
marc. = marchigian
megl. = meglenit (meglenoromân)
n. = nou
nap. = napolitan
neol. = neologism
ngr. = neogrec
norm. = normand(ă)
nr. = număr
on. = onomastic(ă)
p(ag). = pagina
pct. = punct anchetat (la hărți)
peior. = peiorativ
pers. = personal
pg. = portughez(ă)
piem. = piemontez
pl. = plural
pol. = polonez(ă)
pos. = posesiv
pron. = pronume
prov. = provensal(ă)
rag. = raguzan
refl. = reflexiv
reg. = regional
rn. = raion
rom. = română
rtr. = retoroman
rus. = rus(ă)
s. = substantiv
sard. = sard (ă)
s.-cr. = serbo-croată
săs. = săsească
sec. = secol
s.f. = substantiv feminin
sg. = singular
sic. = sicilian
sîrb. = sîrb(ă)
sl. = slav
slov. = sloven(ă)
s.m. = substantiv masculin
s.n. = substantiv neutru
sp. = spaniolă
suf. = sufix
tc. = turcesc
tess. = tesinic
top. = toponimic
tranz. = tranzitiv
ucr. = ucrainean(ă)
v. = vechi
val. = valon
vald. = valdens
var. = varianta
vb. = verb
vegl. = vegliotă
ven. = venețiană
vsl. = vechi slav

LISTA HĂRȚILOR

INDICE

A. *AUTORI*

B. *CUVINTE*

a) LIMBA ROMÂNĂ

D. DACOROMÂN

D. AROMÂN

D. ISTROROMÂN

D. MEGLENOROMÂN

b) ALTE LIMBI SAU DIALECTE (D.)

D. CALABREZ

D. CAMPIDAMEZ

CATALANĂ

D. CEANGĂU

LATINĂ

SLAVĂ VECHE și SLAVĂ COMUNĂ

D. VALDENS

D. VEGLIOT

D. VENET

CUPRINSUL

II. *Rudenia de sînge în linie colaterală (alianță)*

III. *Rudenia prin încuscrire (alianță)*

Redactor responsabil: ECATERINA IONAŞCU
Tehnoredactor: ION DIACONESCU

Dat la cules 29.01.1966. Bun de tipar 30.04. 1966. Apărut 1966. Tiraj 4400 ex. Hîrtie velină de 80 g/m² format 16/70×100. Coli editoriale 35,50. Coli tipar 26. A/18489. CZ. pentru bibliotecile mari 459–316.4:392.31. CZ. pentru bibliotecile mici 4R–3:392.3.

Intrepr. Poligrafică „Informaţia", Str. Brezoianu nr. 23–25. Bucureşti, Republica Socialistă România, comanda nr. 48